

การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

นายอุทัย ปัญญาโกณ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

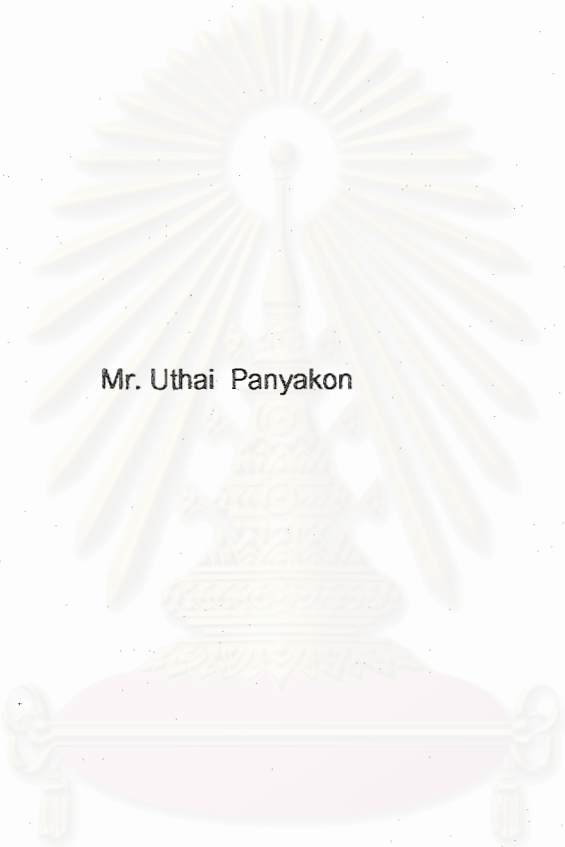
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-17-6378-6

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A PROPOSED MODEL OF EDUCATION FOR TRANSMISSION OF AKHA CULTURE

Mr. Uthai Panyakon

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Development of Education

Department of Educational Policy, Management and Leadership

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic year 2004

ISBN 974-17-6378-6

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า
โดย นายอุทัย บัญญาโกญ
สาขาวิชา พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาดุษฎีบัณฑิต

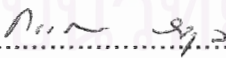

..... คณะบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.พทุทธิ ศิริบรรณพิทักษ์)

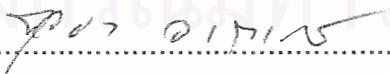
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ม.ร.ว.รุจยา อากาศ)

อูทัย ปัญญาโกณู : การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า (A PROPOSED MODEL OF EDUCATION FOR TRANSMISSION OF AKHA CULTURE) อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ ดร. อมรวิรัช นาครทรรพ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : รองศาสตราจารย์ ดร. อาชัญญา รัตนอุบล : 394 หน้า. ISBN 974-17-6378-6

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า 2) นำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดย การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในชุมชนอาข่า 2 แห่ง ในจังหวัดเชียงราย นำผลการวิจัยมาวิเคราะห์สร้างเป็นรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า และตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการวิจัย พบว่า

1. คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่ามี 8 ประการคือ 1) เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสม 2) สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า 3) เป็นกรอบควบคุมความประพฤติ ผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า 4) ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ 5) เสริมทักษะการเรียนรู้ เป็นฐานการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ 6) เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการ ผ่อนคลาย พัฒนาอารมณ์ สังคม จิตใจ 7) เป็นความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม 8) เกิดความรัก ภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์

2. วิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีเดิมพบว่า เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการทำมาหากินและความเชื่อ มุ่งเน้นให้จำ ปฏิบัติเลียนแบบได้ เพื่อจะถ่ายทอดสอนคนรุ่นต่อไปได้ มี 5 ลักษณะคือ 1) การเรียนรู้ด้วยตนเอง 2) การเรียนรู้ผ่านบุคคล 3) การเรียนรู้ผ่านชุมชน 4) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี และ 5) การเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วิธีการเรียนรู้ในวิถีเดิมไม่มีการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

3. รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่เหมาะสมประกอบด้วย ภาพความสำเร็จ กระบวนการนำไปสู่ความสำเร็จ การมีส่วนร่วมของอาข่าทุกขั้นตอน หลักสูตรต้องสามารถแก้ปัญหาและสนองความต้องการของอาข่าได้ โดยมีปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ 3 ประการคือ บุคคล เครือข่าย และบริบททางสังคม กิจกรรมการเรียนรู้เป็นการบูรณาการการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีวัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้

ภาควิชา นโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา พัฒนศึกษา ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา 2547 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4384681627 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORD : EDUCATION / AKHA CULTURE / TRANSMISSION

UTHAI PANYAKON : A PROPOSED MODEL OF EDUCATION FOR TRANSMISSION OF AKHA CULTURE.

THESIS ADVISOR : AMORNVIT NAKORNTATH, Ph.D., THESIS CO-ADVISOR : ASSOC. PROF.

ARCHANYA RATANA-UBOL, Ph.D., 394 pp. ISBN 974-17-6378-6

The objectives of the research were: 1) to analyze the value and meaning of Akha culture towards its youths 2) to propose a model of education to transmit Akha culture with techniques of data collection including observation, in-depth interview, group discussion and participatory action research (PAR). The research was conducted in two Akha villages. The research findings were analyzed in order to build a model of education for transmission of Akha culture and finally a seminar discussion was held among experts to examine the model.

Research findings were as follows:

1. The value and meaning of Akha culture towards its youths were categorized into 8 aspects which were: 1) the wisdom of self-reliance and proper ways of living 2) building up the undividable unity of Akha culture for Akha community 3) the frame of conduct via traditions and values of Akha tribe 4) adjusting the relation between people, people and nature, and people and supernatural phenomenon. 5) backing up learning skills as a base of other kinds of learning 6) recreational activities to relaxation and emotional, social and mental developments 7) changing ways of living in according to time and social environment 8) loving and being proud of self and its tribe.

2. It was found out that the learning process of transmission the old Akha culture had been integrated in their ways of life and beliefs. The focus was on memorization and imitation so as to transfer their culture to the younger generations. There were five types of learning process: 1) self-study 2) learning via man 3) learning via community 4) learning via tradition and custom 5) learning via nature and environment. In brief, the old learning process of Akha tribe was not suitable to their current social environment.

3. The suitable model of education for transmission of Akha culture is composed of the success image, the process to success, participation of the Akha people at every step, the curriculum which enables to solve the problems and to meet the needs of the Akha people. There are three factors leading to the success as follows: personal, network, and social contexts. There are three types of learning activities which are based on integrated education: formal education, informal education, and non-formal education, which have the Akha culture as a learning base.

Department of Policy, Management and leadership in Education

Field of study Development Education

Academic year 2004

Student's signature.....

Advisor's signature.....

Co- advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยความกรุณาและการให้คำชี้แนะอย่างดียิ่งจากท่านอาจารย์ ดร. อมรวิรัช นาครทรรพ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณบุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยเหลือในการวิจัย ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ ดร.ม.ร.ว. รุจยา อากาศร กรรมการ ที่ช่วยกลั่นกรองให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์และทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลขา ปิยะอัจริยะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อลิศรา ชูชาติ รองศาสตราจารย์ สุกัญญา สุจฉายา ดร.วิศนี ศิลตระกูล ดร.พรทิพย์ อันทิวโรทัย ที่กรุณาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิอาข่า คุณไกรสิทธิ์ สิทธิโชค อาจารย์วุฒิไกร มอฟ้า ที่ตรวจสอบความถูกต้องด้านข้อมูลวัฒนธรรมอาข่า ดร.ภาณุวัฒน์ ภัคดีวงศ์ กัลยาณมิตรรุ่นพี่ผู้ช่วยขยายความคิด จนนำไปสู่ภาคปฏิบัติได้

ผลของงานวิจัยขอขอบตอบแทนน้ำใจของชาวอาข่าทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ที่ให้โอกาส ความรู้ ทักษะประสบการณ์อันมีคุณค่า จนกิจกรรมสำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอขอบคุณบาทหลวงวิวัฒน์ แพร์สิริ และฝ่ายการศึกษาของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย สาขาอำเภอแม่สรวย ที่สนับสนุนทุนในการดำเนินการวิจัย และพี่ ๆ น้อง ๆ ผองเพื่อนพัฒนศึกษาทุกคน ที่คอยให้กำลังใจ กระตุ้น และคำแนะนำที่มีประโยชน์

ความดีและคุณค่าของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบเป็นครูบูชาแต่ครูบาอาจารย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทุกท่านที่ปลูกปั้นหล่อหลอมผู้วิจัยจนมีโอกาสนี้ และขอมอบเป็นอามิสบูชาแต่ภูมิปัญญาบรรพบุรุษอาข่าที่สร้างสรรค์ สังคม และถ่ายทอดคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าสู่ลูกหลานอาข่า ตราบจนถึงปัจจุบันนี้

สุดท้ายขอโน้มรำลึกถึง พระคุณของนายสิงห์แก้ว นางวัล บิดา มารดา ผู้ล่วงลับ ผู้สร้าง ผู้ให้โอกาส และแบบอย่างที่ดีแก่ลูก

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามหลักในการวิจัย.....	6
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
ข้อจำกัดในการวิจัย	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
ตอนที่ 1 วัฒนธรรม	10
ตอนที่ 2 ประวัติสังคมและวัฒนธรรมอาข่า	20
ตอนที่ 3 การศึกษาเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม	50
ตอนที่ 4 กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรม.....	61
ตอนที่ 5 คุณค่าทางวัฒนธรรมอาข่าและทฤษฎีทางสังคมวิทยา	65
ตอนที่ 6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	71
ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	78
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	84
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิดในการวิจัย	84
การศึกษาเอกสาร.....	84
การขอรับคำแนะนำจากนักวิชาการด้านวัฒนธรรม.....	85

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยภาคสนาม	86
เกณฑ์การคัดเลือกชุมชน	86
การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	86
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย	87
การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล	88
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	89
การสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	92
การตรวจสอบรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	93
การสร้างแบบทดสอบ	93
การตรวจสอบความตรงของแบบทดสอบ	95
การประเมินผลการสืบทอดวัฒนธรรม	96
การจัดประชุมสัมมนา	96
ระยะเวลาในการศึกษา	96
4 ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านวัฒนธรรมอาข่า	97
กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก	97
ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	97
อาณาเขต	99
การคมนาคม	99
ประชากรและวิถีการดำเนินชีวิต	102
ศาสนาและความเชื่อ	105
พิธีกรรมประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน	106
การปกครองและภาวะผู้นำ	108
การศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรม	110
สำนึกต่อเผ่าพันธุ์และเครือญาติ	113
สภาพปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	114
กรณีศึกษาหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย	116
ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	116
อาณาเขต	117
การคมนาคม	118

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ประชากรและวิถีการดำเนินชีวิต	118
ศาสนาและความเชื่อ.....	122
พิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญ.....	123
การปกครอง ภาวะผู้นำ.....	124
การศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	124
สำนึกต่อเผ่าพันธุ์และระบบเครือญาติ	126
สภาพปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	127
เปรียบเทียบลักษณะเหมือนและต่างกัน.....	128
5 คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน.....	130
คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนอาข่าในระดับบุคคล.....	131
คุณค่าในการประกอบอาชีพ.....	131
คุณค่าในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย.....	136
คุณค่าในชุดแต่งกายประจำเผ่า.....	142
คุณค่าในการดูแลรักษาสุขภาพ	146
คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน.....	154
คุณค่าด้านภาษาอาข่า	154
คุณค่าด้านศาสนา	160
คุณค่าด้านสังคม	169
คุณค่าด้านศิลปะและการบันเทิง	176
สรุปข้อค้นพบคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า	181
วัฒนธรรมอาข่าด้านที่ดำรงอยู่และวัฒนธรรมอาข่าด้านที่กำลังเลือนหายไป.....	185
การปรับตัวทางวัฒนธรรมของอาข่า	187
พิธีกรรมประเพณี ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า	190
6 การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า.....	195
การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตของอาข่า.....	195
การเรียนรู้ด้วยตนเอง.....	196
การเรียนรู้ผ่านบุคคล	197

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การเรียนรู้ผ่านชุมชน	199
การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี.....	203
การเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	204
ปัญหาอุปสรรคการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าที่เกิดจากวัฒนธรรมอาข่า	205
ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า.....	206
ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อ การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	210
การเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	214
กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก... ..	214
การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์	214
การสร้างความตระหนัก การวิเคราะห์และการกำหนดปัญหา	216
การริเริ่มแก้ปัญหาด้วยตนเองของชาวบ้านโดยการสอนที่บ้าน	223
หลักสูตรท้องถิ่น ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง	235
สรุปบทเรียนและการประเมินผลกิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่น	251
กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย	266
การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน.....	266
การสร้างความตระหนัก การวิเคราะห์ปัญหาการกำหนดปัญหา	268
การทบทวนองค์ความรู้ : การสร้างหลักสูตรโดยชาวบ้าน.....	274
การแก้ปัญหาของชาวบ้าน การทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น	278
สรุปบทเรียนและการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่น	287
การจัดสัมมนากลุ่มแกนนำกิจกรรมทั้งสองหมู่บ้าน	298
เปรียบเทียบกิจกรรมการเรียนรู้ของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและ หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย	301
หลักสูตรท้องถิ่นกับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	303
ประเพณีไล่ชิงช้าคือ การเพิ่มบทบาทและยกสถานภาพของผู้หญิงอาข่า.....	308
หลักสูตรการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าสอดคล้องกับวิถีปัจจุบันอย่างไร	309
สรุปบทเรียนจากกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่า	310
7 การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า.....	320
ผลการวิจัยและสรุปบทเรียนจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	320
คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า.....	320

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ปัญหาของหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมและผลกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อ สืบทอดวัฒนธรรมอาข่า.....	321
สรุปบทเรียนความสำเร็จของการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า.....	322
ปัจจัยพื้นฐาน	322
การคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าเพื่อการสืบทอด.....	324
กิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าที่บูรณาการการศึกษา 3 รูปแบบ.....	325
แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR).....	327
วิธีการวัดประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	327
ผลการประเมิน รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่สร้างขึ้น	329
ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบการศึกษา เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไปปรับใช้	331
8 สรุป การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	336
สรุปผลการวิจัย	336
การอภิปรายผล.....	345
ข้อเสนอแนะ	359
รายการอ้างอิง.....	364
ภาคผนวก.....	375
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	394

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเปรียบเทียบกับแนวคิด ของพระยาอนุมานราชธน.....	14
2	จำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทย จำแนกตามเผ่าและการกระจาย.....	22
3	ปฏิทินพิธีกรรมประเพณีของอาข่า เปรียบเทียบกับปฏิทินสากล.....	41
4	สรุปพัฒนาการนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา	44
5	จำนวนและคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้าน อาข่าปากกล้วย.....	87
6	จำนวนประชากรหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก จำแนกตามช่วงอายุและเพศ.....	102
7	อาชีพของชาวบ้านห้วยขี้เหล็ก	104
8	จำนวนประชากรหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย จำแนกตามช่วงอายุและเพศ	118
9	สรุปข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย	129
10	คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนในระดับบุคคล	152
11	คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน.....	180
12	การสรุปคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า 8 ด้าน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า และแหล่งข้อมูล	182
13	การปรับตัวทางวัฒนธรรมของอาข่า	187
14	ความต้องการเก็บรักษา ปรับเปลี่ยน ละทิ้งวัฒนธรรมอาข่า จำแนกตามกลุ่มวัย..	189
15	พิธีกรรมประเพณี ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า วิเคราะห์ตาม กรอบวัฒนธรรมอาข่า 5 ด้าน.....	191
16	การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตอาข่า.....	205
17	คะแนนการทดสอบก่อนหลัง ระดับความรู้ ทักษะคิดและการปฏิบัติวัฒนธรรม ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก	253
18	คะแนนการทดสอบก่อนหลัง ระดับความรู้ ทักษะคิดและการปฏิบัติวัฒนธรรม ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก	254
19	ระดับทัศนคติของเยาวชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ	256
20	ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่าของเยาวชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ.....	257
21	ทัศนคติด้านการดำรงชีพ ของเยาวชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก.....	258
22	ทัศนคติด้านภาษา ของเยาวชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก.....	258

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
23	ทัศนคติด้านศาสนา ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 258
24	ทัศนคติด้านสังคม ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 259
25	ทัศนคติด้านศิลปะและสุนทรียะ ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 259
26	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 259
27	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 260
28	ผลการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 260
29	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 260
30	การปฏิบัติวัฒนธรรมด้านศิลปะและสุนทรียะ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก 261
31	คะแนนการทดสอบก่อนหลัง ระดับความรู้ ทัศนคติ และระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง 291
32	ระดับทัศนคติของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ 292
33	ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ 293
34	ทัศนติก่อนด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 294
35	ทัศนคติด้านศาสนา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 294
36	ทัศนคติด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 294
37	ทัศนคติด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 295
38	ทัศนคติด้านศิลปะและสุนทรียะ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 295
39	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 295
40	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 296
41	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย ... 296
42	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 296
43	การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและสุนทรียะ เยาวชนอาช่า หมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 297
44	เปรียบเทียบผลสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ทั้งสองหมู่บ้านคือหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย 302
45	แหล่งข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้า การประเมินผล การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า 304
46	แนวคิดในการทำหลักสูตรโดยใช้วัฒนธรรมอาช่าเป็นฐาน 333

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1	การสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของชาวเขาในประเทศไทย จำแนกตามทิศทางการอพยพ..... 21
2	แผนที่การกระจายตัวของชาวเขาเผ่าอาข่าในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย 26
3	เปรียบเทียบแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม 72
4	ลักษณะการบูรณาการกระบวนการวิจัยแบบการมีส่วนร่วมและ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 73
5	กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม 77
6	กรอบความคิดการวิจัย 85
7	กรอบความคิดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย..... 91
8	กรอบความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 91
9	กรอบความคิดด้านรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า..... 92
10	แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก 101
11	แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย..... 119
12	การจัดแบ่งพื้นที่ภายในบ้าน หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก..... 136
13	การปรับเปลี่ยนเพื่อขยายห้องต่าง ๆ ภายในบ้านอาข่าปากกล้วย 141
14	การได้มาของตำแหน่งและกระบวนการรักษาของอะพียี่ผ้า 148
15	แสดงลำดับอาวุโสของผู้นำทางวัฒนธรรมอาข่า..... 174
16	ระบบความเชื่อ พิธีกรรมประเพณี คุณค่า 194
17	สรุปกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก..... 265
18	ปัจจัยพื้นฐานสู่ความสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า..... 324
19	วิธีการคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า เพื่อนำไปสู่การจัดเป็นกิจกรรม การเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า..... 325
20	กิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ 326
21	รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ 328
22	รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่ปรับแก้..... 331
23	รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า..... 344

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมประจำชาติ ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งโครงสร้างหลักที่ยึดเหนี่ยวความเป็นชาติ เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ แต่ในความเป็นวัฒนธรรมชาตินี้ ก็ยังแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค วัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะประชากรไทยประกอบด้วยคนที่หลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา เช่น ชาวจีน ชาวไทยมุสลิม ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกะเหรี่ยง ลahu อิวเมี่ยน อาข่า เป็นต้น ซึ่งต่างมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองที่สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน

ไบบรรดาชนเผ่าในประเทศไทย อาข่าเป็นเผ่าหนึ่ง ซึ่งคนไทยเคยเรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้ว่า อีก่อ (E-kaw) แต่คำเรียกดังกล่าว อาข่าเองรู้สึกว่ามีอคติในการเรียก และต้องการให้เรียกตามที่ชนเผ่าเรียกตนเองคือคำว่า “อาข่า” (Akha) แต่เดิมชนเผ่าอาข่าอาศัยอยู่ในเขตยูนนานของประเทศจีน ต่อมาถูกรุกรานโดยชาวจีน บางส่วนได้อพยพลงสู่ พม่า ไทย ลาว และเวียดนาม อาข่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเมื่อประมาณไม่เกิน 200 ปีที่ผ่านมาเอง โดยกระจายอยู่ตามภาคตะวันตกเฉียงเหนือของไทย ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดเชียงรายคิดเป็นร้อยละ 80 ของจำนวนอาข่าทั้งประเทศ มีอาชีพหลักคือการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ ตั้งบ้านเรือนและทำไร่อยู่บนภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 3,000 – 4,000 ฟุต (พินิจ พิษยกัลป์, 2517: 7-9 ; บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547: 317) ประชากรอาข่ามีจำนวน 65,826 คน คิดเป็นร้อยละ 7.20 ของจำนวนชาวเขาทั้งประเทศ ซึ่งมีจำนวน 914,755 คน (สถาบันวิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่, 2545)

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอาข่า มาจากการที่อาข่ามีระบบความคิดความเชื่อของตนเอง และแสดงออกผ่านการประกอบพิธีกรรมประเพณี มีกรอบจารีตประเพณี ค่านิยม ที่มาจากความเชื่อ เพื่อเป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก มีภาษาเพื่อสื่อสารและใช้เป็นสื่อในการสืบทอดวัฒนธรรม มีชุดแต่งกายประจำเผ่า ฯลฯ ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวทำหน้าที่ประสานและยึดโยงให้สังคมอาข่าดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน (ละเอียด ซอบธรรม, 2523 ; พินิจ พิษยกัลป์, 2524 ; อุไรวรรณ แสงศร, 2539 ; สมัย สุทธิธรรม, 2541 ; บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547)

รัฐบาลเริ่มเข้าไปพัฒนาชาวเขาอย่างเป็นทางการเมื่อประมาณ พ.ศ. 2502 เพราะความกังวลของรัฐต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรชาวเขาที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากชาวเขามีอัตราการเกิดสูงและการอพยพเข้ามาใหม่เรื่อย ๆ และช่วงเวลาดังกล่าว โลกได้แบ่งออกเป็น 2

ค่ายคือ โลกเสรีและคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาเป็นนโยบายต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งชาวเขาในขณะนั้น ถือเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงต่อความมั่นคงของประเทศ เพราะความแตกต่างอย่างมากกับคนพื้นราบและอยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกล อาจทำให้ถูกรวบงำจากกลุ่มลัทธิอื่นได้ อีกทั้งในช่วงดังกล่าวประเทศไทยรับแนวคิดการพัฒนาสู่ภาวะทันสมัย อันนำมาซึ่งการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พร้อมกับนโยบายความมั่นคงของประเทศ รัฐจึงเริ่มเข้าไปดำเนินการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาโดยผ่านหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชาวเขา โดยในช่วงเริ่มต้น รัฐใช้นโยบายการอยู่ร่วมกัน (Integration) ช่วงหลังมีลักษณะการผสมกลมกลืน (Assimilation) โดยรัฐมีวัตถุประสงค์ให้ชาวเขาเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีทัศนคติมาเป็นแบบไทย มีความรู้สึกและสำนึกในการเป็นพลเมืองไทย มีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติอย่างแท้จริงหรือสรุปได้ว่า รัฐบาลมุ่งมั่นที่จะให้ชาวเขาเป็นคนไทย ทั้งโดยพฤตินัยและนิตินัย (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541: 31)

นโยบายการนำประเทศไปสู่ภาวะทันสมัย (Modernization) รัฐจึงเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 มีการเปิดรับการลงทุนจำนวนมากจากต่างประเทศ ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP.) เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยถึงร้อยละ 8 และผลที่ตามมาคือ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายการเพาะปลูก (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2543: 98) เมื่อการใช้แนวคิดการขยายความเจริญจากศูนย์กลาง (trickle down) ทำให้กระแสทุนนิยมแผ่ไปทั่ว แม้กระทั่งชุมชนชาวเขาในถิ่นทุรกันดารห่างไกล ทำให้สังคมถูกแบ่งแยกออกเป็นสองขั้วคือ สังคมดั้งเดิมที่ด้อยพัฒนากับสังคมที่ทันสมัย การพัฒนาที่มีมุมมองการพัฒนาในมิติเดียว คือมุ่งเน้นการเติบโต ความทันสมัยและอุตสาหกรรม โดยมีต้นแบบคือตะวันตกเป็นหลัก โดยไม่สนใจว่าสังคมหรือชุมชนนั้นต้องการอะไร ต้องการพัฒนาไปในรูปแบบใด แนวคิดดังกล่าวนี้ได้ทำให้วัฒนธรรมวิถีคิด วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นและชาวเขา ถูกมองเป็นสิ่งที่มลาย ล้าสมัย ด้อยพัฒนาหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา (ถนงค์ ใจหาญ, 2541: 1)

อคติและมุมมองที่เป็นลบต่อชาวเขาของรัฐก่อนเข้าไปดำเนินการพัฒนา สามารถวิเคราะห์และสรุปได้จากเอกสารของขจัดภัย บรูซพัฒน์ (2526: 70 – 74 ; 2528 : 137 -142) ดังนี้

1. ชาวเขามีการปลุกผีขึ้น ทั้งเพื่อใช้เป็นยาและการบริโภคนำไปสู่ปัญหาเสพติดของชาติ สร้างปัญหาสังคม ทำให้ประเทศไทยถูกตำหนิและไม่ยอมรับในสังคมระหว่างประเทศ
2. การทำการเกษตรของชาวเขาคือ การเพาะปลูกและเผาป่าเพื่อทำไร่ การอพยพโยกย้ายเพื่อหาทำเลที่อุดมสมบูรณ์ไปเรื่อย ๆ ทำให้ถูกมองเป็นผู้ทำลายทรัพยากรป่าไม้ธรรมชาติ
3. การมีวัฒนธรรมประเพณีและภาษาที่แตกต่างจากคนพื้นราบ ไม่สามารถสื่อสารกันได้ และอยู่แยกตัวในถิ่นทุรกันดาร ห่างไกล ทำให้ถูกมองเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ

4. คนไทยพื้นราบมองชาวเขาเป็นกลุ่มที่ล้าหลัง มีความเชื่อที่นากลัว งมงาย ทำให้มุมมองนั้นแปลกแยก หรือไม่ใช้กลุ่มพวกเดียวกับตน

นอกจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชาวเขาแล้ว การศึกษาถือเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาไทยที่ผ่านมา ซึ่งอยู่ภายใต้การรวมศูนย์กลางอำนาจของรัฐและระบบราชการ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535: 195 – 293 ; ปรัชญา เวสารัชช์และอภิชัย พันธเสน, 2540: 14) ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นทั้งเครื่องมือหลักในการพัฒนาเพื่อนำประเทศไปสู่ภาวะทันสมัย และขณะเดียวกันก็ถูกใช้เป็นกลไกและเครื่องมือ สร้างอุดมการณ์รัฐ เพื่อให้สังคมปรับเปลี่ยนไปตามแนวทางที่รัฐต้องการหรือเป็นเครื่องมือในการหลอมละลาย (melting pot) เพื่อการบูรณาการภายในประเทศ (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2530: 57 ; สุรวุฒิ บัดไธสง, 2541ก : 15 ; อุทัย ดุลยเกษม, 2534:11) โดยมีหลักฐานในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมืออุดมการณ์รัฐดังปรากฏในหลักการข้อที่ 3 ของหลักสูตรระดับประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2521 ความว่า...การศึกษาที่มุ่งเน้นเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน... (กรมวิชาการ, 2535: 2)

การเข้าไปดำเนินการของรัฐ มีผลกระทบต่ออาชีพทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ผลกระทบด้านสังคม ทำให้ระบบโครงสร้างและความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนเสื่อมทรามลง แต่เดิมระบบครอบครัวมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างกัน แต่เมื่อระบบธุรกิจ การค้าขาย การปกครองแบบใหม่ และระบบการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้ผู้เอาธุระถูกลดบทบาทจากในฐานะการเป็นผู้นำและผู้สั่งสอนลูกหลาน ปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่ต้องไปโรงเรียน รับทัศนคติและความคิดแบบคนพื้นราบมาตกเถียงกับผู้เอาธุระ จึงทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มเหินห่าง เกิดความแปลกแยกระหว่างเด็กรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า การอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง การผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งเป็นการผลิตแต่พอกินสำหรับสมาชิกในครัวเรือนหากเหลือก็แจกจ่ายแบ่งปันในกลุ่มญาติพี่น้อง การแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตนเองต้องการ เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิต ระบบการถือครองที่ดินที่เคยใช้ระบบจารีตประเพณีจัดการ เปลี่ยนมาใช้ระบบกฎหมายของรัฐแทน ระบบทุนนิยมทำให้เกิดการซื้อขายที่ดิน ทำให้อาชีพบางส่วนไร้ที่ทำกิน เกิดความยากจน และบางคนก็ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ใช้ปุ๋ย สารเคมี ที่ทำให้เกิดปัญหาทั้งทางนิเวศน์และสุขภาพของตนและผู้บริโภค (นิวัฒน์ ตามี, 2539: 90, 92-93 ; พรสุข เกิดสว่างและกฤตยา อาชวนิจกุล, : 2539: 42)

ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมอาชีพ เช่น ความไม่พยายามเข้าใจในความเชื่อและวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ การตกขอบทางวัฒนธรรมระหว่างคนไทยด้วยกัน จนทำให้เกิดรอยร้าวทางวัฒนธรรม (อมรวิรัช นาครทรรพ, 2547 : 98) เช่น การเอาวิถีอาชีพไปบิดเบือนและ

สร้างตราประทับแก่ชนเผ่าอาข่า กรณีการกล่าวถึง มิตะ และคะจี้ระตะ หรือผู้มีหน้าที่สอนการปฏิบัติทางเพศครั้งแรกแก่หนุ่มสาวที่แรกเริ่ม กะลาล่าเซอคือ ลานสาวกอด ที่ซึ่งมีอิสระเสรีทางเพศเป็นดินแดนสวรรค์สำหรับหนุ่มสาวอาข่า แม้กระทั่งละครทางโทรทัศน์หลาย ๆ เรื่อง ก็มีการสร้างภาพลักษณ์ต่ออาข่าคือ คนสกปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ (ปนัดดา บุญยสาระนัย, 2546) นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว ที่ใช้วัฒนธรรมของชนเผ่าเป็นสินค้า ต่างก็มีการบิดเบือนจุดประสงค์และเวลาของพิธีกรรมประเพณี ซึ่งมีกรอบเวลากำหนด ให้สามารถปฏิบัติได้ตลอดเวลา เพียงเพื่อสนองตอบการท่องเที่ยว เช่น การไล่ชิงช้าของอาข่า (สุริชัย หวันแก้ว, 2546: 43) ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึง ระบบเงินตราที่สามารถเปลี่ยนวัฒนธรรมจากการยึดคุณค่ามาเป็นมูลค่า

อิทธิพลของการสื่อสารต่าง ๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ที่เข้าไปสู่ชนเผ่าอาข่า การโฆษณาสินค้าต่าง ๆ ที่ตอกย้ำซ้ำทวนถึงแนวคิดใหม่ การกระตุ้นให้ลงบริโภคและเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ ๆ สร้างสังคมให้นิยมและสะสมวัตถุ เป็นสังคมที่มีการแข่งขันและเห็นแก่ตัว ชิงดีชิงเด่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกซึมซับรับเข้าไปสู่สังคมอาข่าทั้งโดยตั้งใจและความไม่รู้เท่าทันอยู่ตลอดเวลา เมื่อวิถีชีวิตที่เน้นคุณค่าเปลี่ยนมานั้นมูลค่า ทำให้ลูกหลานชาวอาข่าบางคนถึงกับขโมยเอาสิ่งของอันถือเป็นสัญลักษณ์ของเผ่า เช่น เส้าประตูปะตูหมู่บ้าน รูปไม้แกะสลักชายหญิงคู่ประตูปะตูหมู่บ้าน นำมาวางขายเป็นของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวในตลาด พร้อมข้อความภาษาอังกฤษว่า THERE IS NO BETTER MACHINE THAN MAN (ปิยะพงศ์, 2544: 215)

การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ผ่านมากำหนดไว้เพียงในห้องเรียนสี่เหลี่ยมเท่านั้น จึงไม่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้ ทำให้โรงเรียนกับชุมชนแปลกแยกต่อกัน เพราะโรงเรียนสอนแบบหนึ่ง แต่วิถีชีวิตอาข่าเป็นอีกแบบหนึ่ง ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ไม่รู้ความเป็นอาข่า ละเลยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ แต่ไปสนใจและเรียนรู้กับวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งขัดแย้งกับสิ่งที่เป็นจริงในวิถีชีวิตออกไปทุกที (พรสุข เกิดสว่างและกฤตยา อาชวนิจกุล, 2540 : 42) หากสถานการณ์เช่นนี้ยังคงดำเนินต่อไป ไม่นานชุมชนอาข่าจะสูญเสียกระบวนการเรียนรู้ของพวกเขา ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษจะค่อย ๆ สูญหายไปทั้งหมด เหมือนกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนพื้นราบทั่วไปในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง ศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนอาข่าที่จะทำให้ชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนของสังคมปัจจุบัน ทักษะและวิธีการแก้ปัญหา องค์ความรู้ในการพึ่งพาตนเอง ได้ถูกทำลายลงไปด้วย

ปัจจุบันกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาของโลกและประเทศไทย มีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการประสพภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีผลกระทบจนถึงปัจจุบันนี้ สาเหตุหนึ่งของการเกิดภาวะวิกฤติขึ้นคือ การพัฒนาของไทยเราที่

ผ่านมา ได้มองข้ามและละเลยภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วม จึงทำให้ชาวบ้านเป็นเพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้น เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจึงไม่สามารถแก้ปัญหาตนเองได้ นำไปสู่ภาวะวิกฤตของประเทศ การล่มสลายของชุมชนและสังคมชนบททั่วไป ดังนั้นในการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด และนำไปสู่การตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ตลอดทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 กำหนดไว้ชัดเจนถึง การพัฒนาต้องยึดคนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาก็ปรับเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมมากขึ้น นั่นคือ การมองการพัฒนาใด ๆ ที่เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อสืบเนื่องถึงกัน

เพื่อให้การศึกษาตอบสนองปัญหาและความต้องการของอาช่า และมีวิธีการเรียนรู้ที่ครอบคลุมการเรียนรู้ทุกด้าน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งแบ่งรูปแบบการจัดการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งแต่ละรูปแบบมีลักษณะคือ

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนด จุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

การศึกษานอกจากเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประชากรให้มีคุณภาพแล้ว การหน้าที่การศึกษาที่สำคัญอีกด้าน คือการถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) เพราะการศึกษาทำการถ่ายทอด ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นแก่นสารของสังคมเพื่อดำรงรักษามรดกของวัฒนธรรม (ชนิตา รัชพลเมือง, 2532: 80) การศึกษาในวิถีอาช่าเป็นการศึกษาที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ ตามความสนใจและศักยภาพของแต่ละคน เป็นรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ด้วยภาวะสังคมที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วจากการเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอก ทำให้ระบบคิดระบบคุณค่าที่ยึดถือกันมา เริ่มจางคลาญลงไป ระบบการศึกษารูปแบบเดิมที่พ่อแม่ ปู่ย่า ผู้เฒ่าผู้แก่

วัฒนธรรมที่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอน ถูกโรงเรียนรับบทบาทนั้นไป ทำให้ได้รับความคิดและค่านิยมแบบคนพื้นราบผ่านครู และเยาวชนรุ่นใหม่ต่างดำเนินชีวิตที่เห็นห่างจากวิถีเดิมมากขึ้นทุกที (รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการองค์กรเครือข่ายชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, 2536 : 18)

หมู่บ้านอาข่าปากกล้วยและหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เป็นกรณีตัวอย่างของหมู่บ้านอาข่าที่คงนับถือบรรพบุรุษ มีการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ แต่ก็กำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เพราะชุมชนกำลังถูกกัดกร่อน ให้สูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นอาข่าด้วยกระแสการพัฒนาและความทันสมัย เพราะเยาวชนอาข่าเมื่อจบการศึกษาในชุมชนแล้วต่างละทิ้งถิ่นฐานเพื่อลงไปทำงานหาเงินยังพื้นราบ การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาชีพหลัก เป็นบ่อเกิดพิธีกรรมประเพณีและเป็นกิจกรรมยึดโยงความเป็นสังคมอาข่าไว้ด้วยกัน ไม่ได้ได้รับความสนใจจากลูกหลาน ชุมชนมีการพึ่งพิงจากภายนอกทุกด้าน ถูกครอบงำทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและค่านิยมใหม่ ที่สำคัญคือหมู่บ้านทั้งสองแห่ง ขาดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อต่อยอดวิถีการเรียนรู้แบบเดิม การปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นภาระหน้าที่ของกลุ่มผู้อาวุโส ลูกหลานมีส่วนร่วมน้อย ซึ่งเป็นที่กังวลว่า หากสิ้นกลุ่มผู้อาวุโสในปัจจุบันไป ใครจะรับหน้าที่สืบทอดพิธีกรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของอาข่าในวันข้างหน้า

ท่ามกลางภาวะที่ล่อแหลมต่อการสูญไปของวัฒนธรรมอาข่าดังกล่าว การศึกษาในฐานะเครื่องมือการถ่ายทอดวัฒนธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการผูกโยงสังคมอาข่าไว้ด้วยกันและเครื่องมือในการพัฒนา สร้างเยาวชนอาข่าให้เป็นสมาชิกที่ดีของเผ่า ให้เยาวชนอาข่าเห็นคุณค่าและสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไว้ต่อไปได้ การศึกษาควรมีลักษณะอย่างไร มีองค์ประกอบอะไร และในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม อาข่าควรมีบทบาทอย่างไร จึงนำไปสู่การวิจัยในครั้งนี้

คำถามหลักในการวิจัย

รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ที่ทำให้เยาวชนอาข่าเห็นคุณค่าและนำไปสู่การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งประกอบด้วยคำถาม ดังนี้

1. วัฒนธรรมอาข่า มีคุณค่าและความสำคัญต่อเยาวชนอาข่าอย่างไร
2. การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าควรมีลักษณะอย่างไร อาข่ามีบทบาทอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมบนฐานการมีส่วนร่วมที่ตอบสนองวิถีชีวิตและความต้องการของอาข่า

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่คือ เป็นการศึกษาเฉพาะหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก อำเภอแม่สรวย และหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย
2. ขอบเขตการศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า ใช้กรอบแนวคิดองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของพระยาอนุมานราชธน ที่แบ่งไว้ 5 ด้าน เป็นกรอบการศึกษาเบื้องต้น ประกอบด้วย
 - 2.1 ด้านการดำรงชีพได้แก่ บ้านเรือน อาชีพ ชุดแต่งกาย การดูแลรักษาสุขภาพ
 - 2.2 ด้านภาษาได้แก่ ภาษาพูด เพลง นิทาน สุภาษิต
 - 2.3 ด้านศาสนา/ความเชื่อ ได้แก่ การนับถือบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรม ประเพณีตามความเชื่อ
 - 2.4 ด้านสังคมได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ การปกครอง ตามประเพณีหรือการควบคุมสมาชิกด้วยจารีตประเพณี ข้อห้าม ข้อนิยมต่าง ๆ
 - 2.5 ด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ การละเล่น การรื่นเริง การนันทนาการ
4. ขอบเขตด้านเวลา การวิจัยครั้งนี้อยู่ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ในบริบทสังคมของทั้งสองหมู่บ้าน ณ เวลาที่ทำการวิจัยนี้คือ ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2546 – 31 มีนาคม 2547

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. ด้านภาษา เพราะกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยเฉพาะผู้นำด้านวัฒนธรรมบางท่านไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ หรือฟังพูดภาษาไทยภาคเหนือได้บ้างและผู้วิจัยก็ไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาอาข่าได้ ดังนั้นจึงใช้ผู้ร่วมวิจัยหลายคนเป็นล่ามช่วยแปล ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าคือ ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลหลายคน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธี และตรวจสอบข้อมูลกับผู้ทรงคุณวุฒิอาข่าซ้ำอีกรอบ
2. ด้านประชากร อาข่ามีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีระยะเวลาในการเข้ามาอยู่ในประเทศไทยต่างกัน บางกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ดังนั้นการศึกษาคั้งนี้ ประชากรคืออาข่ากลุ่มที่คงนับถือบรรพบุรุษ มีการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อที่อาศัยอยู่ในสองหมู่บ้านที่ทำการศึกษานี้คือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยเท่านั้น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

อาข่า หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อพยพจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ จัดอยู่ในกลุ่มจีน-ทิเบต บางส่วนได้อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณไม่เกิน 200 ปีที่ผ่านมา เป็นชนเผ่าที่มีระบบความคิดความเชื่อ การประกอบพิธีกรรมประเพณี มีกรอบจารีต ข้อห้าม ข้อนิยม ของตนเอง การวิจัยครั้งนี้หมายถึง อาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย จังหวัดเชียงราย

วัฒนธรรมอาข่า หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของอาข่าจากการมีความเชื่อ มีกรอบจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่าเอง การประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ ตรงกับภาษาอาข่าคือ “อาข่าย่อง” แปลว่า “วิถีอาข่า” ในการวิจัยครั้งนี้ยึดตามกรอบวัฒนธรรมอาข่า 5 ด้านคือ ด้านการดำรงชีพ ด้านศาสนาหรือความเชื่อ ด้านภาษา ด้านสังคม ด้านศิลปะและสุนทรียะ

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่า หมายถึง ประโยชน์อันเกิดจากการมีความเชื่อ องค์ความรู้ การประกอบพิธีกรรมประเพณี การประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่าอาข่า เกิดการพัฒนาศักยภาพและความเชื่อมั่นในตัวเองและเผ่าพันธุ์ เป็นเครื่องผูกโยงอาข่าให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่สงบสุข เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์และมีศักดิ์ศรี

การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า หมายถึง ผลของการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ทำให้เยาวชนอาข่าเกิดการเรียนรู้ เห็นคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อรักษาวัฒนธรรมอาข่าให้ดำรงอยู่ และสืบทอดสู่คนรุ่นต่อไป และเผยแพร่สู่สังคมให้เกิดประโยชน์ในวงกว้าง

ผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่า หมายถึง ผู้รู้หรือผู้ชำนาญด้านใดด้านหนึ่งของชุมชนอาข่า หรือผู้ดำรงตำแหน่งทางวัฒนธรรมอาข่า เช่น จ๋อมะ คือตำแหน่งผู้นำสูงสุดทางด้านวัฒนธรรมอาข่า ทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีกรรมประเพณีในระดับหมู่บ้าน พี้มะ ทำหน้าที่สวดในพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดจนทั้งผู้อาวุโสอาข่าที่เป็นปราชญ์หรือผู้รู้ของอาข่าด้านใดด้านหนึ่ง

ผู้นำด้านการปกครอง หมายถึง ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งเพื่อเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการทำหน้าที่ปกครองหรือพัฒนาท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาจังหวัด ตลอดจนทั้งคณะกรรมการสถานศึกษา คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

เยาวชนอาข่า หมายถึง กลุ่มเยาวชนอาข่าที่อายุต่ำกว่า 25 ปี ซึ่งกำลังเรียนหนังสือในโรงเรียนประจำหมู่บ้านและกลุ่มที่จบการศึกษาไปแล้วและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านและเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ที่โรงเรียนและชุมชนอาข่าร่วมมือกันในการกำหนด จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและการประเมินผลทุกชั้นตอน เพื่อให้ลูกหลานได้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าเห็นคุณค่าและมีความตระหนัก จนนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อรักษาสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไว้ เป็นกิจกรรมที่บูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่หมู่บ้านอาข่ากับโรงเรียนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่กระทบต่อความคงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า กำหนดปัญหาและนำไปสู่การสร้างเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยมีจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและการประเมินผลที่

ทุกฝ่ายร่วมมือกันทุกชั้นตอน ใช้วัฒนธรรมอาช่าเป็นฐานในการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่ต้องการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน

การบูรณาการ หมายถึง การร่วมมือกันระหว่างโรงเรียน ชุมชนและครอบครัวอาช่า ในการวิเคราะห์ปัญหาทางวัฒนธรรมอาช่าและร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาทุกชั้นตอนคือ การกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล โดยสร้างเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ที่แต่ละฝ่ายต่างเกื้อกูลและหนุนเสริมแก่กัน โดยเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน พ่อแม่อบรมเสริมสร้างค่านิยม ชุมชนร่วมมือใช้วัฒนธรรมอาช่าเป็นฐานในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรสำหรับลูกหลาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อค้นพบด้านคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนอาช่า นอกจากเยาวชนอาช่าจะเข้าใจตนเองและสังคมแล้ว จะเป็นฐานความรู้ในสังคมไทย เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจระหว่างคนไทยที่ต่างความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความเข้าใจ ความเสมอภาคและเคารพในความเชื่อและวัฒนธรรมที่ต่างกัน
2. เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและประเทศ การศึกษาที่ใช้วัฒนธรรมเป็นฐานเป็นการพัฒนาที่เป็นไปเพื่อการสร้างความสมดุลยั่งยืน ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ งานพัฒนาของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อความมั่นคงผาสุกอันยั่งยืนของชุมชน โดยตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมของชุมชน
3. เป็นประโยชน์ในด้านการศึกษา เป็นการสร้างองค์ความรู้ในกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ซึ่งจะทำให้การกำหนดนโยบายการพัฒนาและการจัดการศึกษาสำหรับนักเรียนชนเผ่าอาช่า และชนเผ่าอื่น ๆ สามารถจัดได้สอดคล้องบนฐานการเรียนรู้ตามวัฒนธรรมของเผ่า นั้น ๆ เป็นการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการและนำไปสู่การแก้ปัญหาที่แท้จริงของสังคมชนเผ่า
4. ได้รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับอาช่า ที่เกิดจากการพัฒนาโดยอาช่าเอง และรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่านี้ จะเป็นต้นแบบแก่ชุมชนชนเผ่าอื่น ๆ ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองนำไปประยุกต์ใช้ ให้เหมาะสมกับแต่ละสภาพชุมชนต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยในบทนี้ เป็นการศึกษเพื่อสร้างกรอบความคิดการวิจัย โดยครอบคลุมเนื้อหาในประเด็นดังต่อไปนี้

- ตอนที่ 1 วัฒนธรรม
- ตอนที่ 2 ประวัติสังคมและวัฒนธรรมอาช่า
- ตอนที่ 3 การศึกษาเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม
- ตอนที่ 4 กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรม
- ตอนที่ 5 คุณค่าทางวัฒนธรรมและทฤษฎีทางสังคมวิทยา
- ตอนที่ 6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แต่ละตอนมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 วัฒนธรรม ประกอบด้วย ความหมาย องค์ประกอบ ประเภทของวัฒนธรรม กระบวนการทางวัฒนธรรม ความสำคัญของวัฒนธรรม วัฒนธรรมกับการพัฒนา ดังนี้

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2483 ด้วยมีประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลี และสันสกฤตแปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญหรือธรรมคือความเจริญ ส่วนพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญออกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539:10 -11) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญออกงามแก่หมู่คณะ, วิถีชีวิตของหมู่คณะ ความหมายโดยนักวิชาการ เช่น วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นและมีการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง มีทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี (อมรา พงศาพิชญ์, 2538: 1)

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ

โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2541: 1)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2538: 92-93) เมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ 100 ปี พระยาอนูมานวาทชนเรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่ง ซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

Shaeffer and Lamm (1995) ซึ่งมองวัฒนธรรมในมิติของการเรียนรู้และการมีพลวัตหรือมีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของสังคม และความต้องการของคนในสังคม วัฒนธรรมตามนิยามนี้คือ องค์รวมของพฤติกรรมที่ถูกเรียนรู้และถูกถ่ายทอดโดยคนในสังคม ซึ่งองค์รวมนี้ก็คือ ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

จากความหมายของวัฒนธรรมที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ความคิด ความเชื่อ ที่นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นแบบแผนชีวิต ทำให้การดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข เกิดผลผลิตและการสร้างบ้านสร้างเมืองที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรือง มีการพัฒนาสืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น และวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพลวัตคือสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

1.2 ธรรมชาติของวัฒนธรรม

George P. Murdock (อ้างถึงในกาสั๊ก เต๊ะซันหมาก, 2541: 22) ได้สรุปลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเอง โดยสัญชาตญาณหรือโดยลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์แต่เกิดจากการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคม วัฒนธรรมเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ จากการที่มนุษย์เป็นสมาชิกในสังคม

2. วัฒนธรรมเป็นการถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์ต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เริ่มแรกมนุษย์จะใช้ประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกจนสามารถค้นพบวิธีการต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและถ่ายทอดสืบต่อมา ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดก็สามารถนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตยิ่งขึ้น วัฒนธรรมจึงเป็นการสะสมประสบการณ์ของมนุษย์ที่สืบทอดกันต่อมา

3. วัฒนธรรมเกิดจาก การรับรู้ร่วมกันทางสังคม วัฒนธรรมมิได้เป็นของผู้ใดผู้หนึ่ง โดยเฉพาะ แต่เป็นกระบวนการที่มนุษย์อยู่ร่วมกัน และสร้างรูปแบบการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นคุณลักษณะร่วมของสมาชิกในสังคม

4. วัฒนธรรมแสดงถึง รูปแบบของความคิดในการแสดงพฤติกรรม วัฒนธรรมของสังคมเกิดขึ้นโดยการร่วมกันกำหนดรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรมของสมาชิก โดยสมาชิกคาดหวังว่า จะประพฤติปฏิบัติตามแนวคิดที่รับรู้ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การแสดงพฤติกรรมจริงของสมาชิกบางคนอาจไม่เป็นไปตามวัฒนธรรมของสังคม เพราะวัฒนธรรมเป็นเพียงแนวคิดต่อพฤติกรรมที่คาดหวังให้สมาชิกแสดงออกเท่านั้น

5. วัฒนธรรมเป็นการสนองความต้องการและความพึงพอใจของสมาชิก วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งที่เป็นความต้องการทางร่างกาย และความต้องการทางจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่สมาชิกที่สามารถบรรลุถึงความต้องการเหล่านั้นได้ ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนทางวัฒนธรรมของสังคม

6. วัฒนธรรมมีการปรับปรุง วัฒนธรรมมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับปรุงเพื่อความคุ้มสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคม

7. วัฒนธรรมมีการบูรณาการ วัฒนธรรมแต่ละอย่างในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีความสอดคล้องระหว่างกันเป็นส่วนรวมของสังคม วัฒนธรรมแต่ละส่วนจะเสริมสร้างความมั่นคงระหว่างกัน เพื่อให้การแสดงพฤติกรรมระหว่างสมาชิกมีความกลมกลืนโดยไม่ขัดแย้งต่อกัน

สรุปลักษณะของวัฒนธรรมก็คือ วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เกิดการรับรู้ร่วมกันและแสดงออกถึงรูปแบบความคิดในการแสดงพฤติกรรม มีคุณลักษณะร่วมเพื่อตอบสนองความพึงพอใจของสมาชิก วัฒนธรรมจะมีการปรับปรนและบูรณาการไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

1.3 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2528: 5 - 7) ได้สรุปว่า วัฒนธรรมเป็นองค์รวม ซึ่งประกอบด้วยระบบใหญ่ ๆ อย่างน้อย 3 องค์ประกอบที่สัมพันธ์กันคือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มักแสดงออกในรูปของจักรวาลความคิด ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวมเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ในสังคมจะเห็นระบบคุณค่าในรูปของ ศาสนา ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมถึงวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูป

ของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรทางสังคมในท้องถิ่นเพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม นอกจากนี้ ยังสามารถเห็นได้จากแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจ และให้อำนาจกับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้ เป็นไปตามหลักของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของ ธรรมชาติ นอกจากนี้อุดมการณ์อำนาจนี้ ยังจะแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของ ความเป็นชุมชนเพื่อรักษาความเป็นอิสระของตนเอง เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจาก ภายนอก เพราะอุดมการณ์อำนาจนั้นเป็นระบบสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบ ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือชาติพันธุ์ ซึ่งสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา

พระยาอนุমানราชธนะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539: 36 - 37) ได้จัดองค์ประกอบแห่ง วัฒนธรรมไทยไว้ 5 ด้าน คือ

1. เผ่าพันธุ์การดำรงชีพ (Life) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ รูปร่าง หน้าตา เผ่าพันธุ์ของการดำรงชีพ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ตลอดจนที่อยู่อาศัย
2. ศาสนาและจริยธรรม (Religion) เป็นเรื่องของความเชื่อพื้นฐาน กิจยามารยาท การประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนจารีตประเพณี ฯลฯ
3. ภาษาและวรรณกรรม (Language) เป็นเรื่องของการสื่อสารสืบทอดความรู้ เช่น การพูด การเขียน การอ่าน เพื่อการสื่อสารในเผ่าพันธุ์ตน
4. สังคม (Social) เกี่ยวข้องกับครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ การอยู่ร่วมกันตลอดจน พัฒนาการทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองหรือจะเรียกว่า สังคมเศรษฐกิจการเมือง
5. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) เป็นเรื่องของรสนิยมความงาม ตลอดจนถึงการละเล่น พื้นบ้านประจำท้องถิ่น เช่น ลักษณะที่แสดงออกในด้านดนตรี การละคร ฟ้อนรำ และ ภาพลักษณ์ ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535: 6) ได้ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการ ของวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านจิตใจ หมายถึง สิ่งที่เป็นพื้นฐานของความรู้สึกนึกคิดที่โน้มนำให้ มนุษย์คิด/พูด/ทำด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังผลให้ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์เป็นไปด้วยความอบอุ่นได้แก่ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ เป็นต้น
2. วัฒนธรรมด้านสังคม หมายถึง ระเบียบแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตที่ช่วยให้มนุษย์ อยู่อาศัยและทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความเรียบร้อย ได้แก่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

3. วัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่แสดงออก ซึ่งความประณีตแห่งความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ อาคาร เครื่องประดับ ตกแต่ง ศิลปกรรม ตลอดจนผลงานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น

งามพิศ สัตย์สงวน (2538: 53) และอมรา พงศาพิชญ์ (2541: 5) แบ่งประเภทของวัฒนธรรมเป็น 2 ลักษณะคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ อาทิ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวก สิ่งประดิษฐ์ทางศิลปะวัตถุ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) หมายถึง วัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมี 5 ส่วนย่อยดังนี้ คือ 1) สถาบันสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น 2) วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมสังคม เช่น ศาสนา ความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ประเพณี 3) วัฒนธรรมด้านศิลปะการสร้างสรรค์ ความคิดที่แสดงออกผ่านศิลปะ การละคร วรรณกรรม เป็นต้น 4) วัฒนธรรมด้านภาษา และ 5) วัฒนธรรมด้านพิธีกรรม

การแบ่งประเภททางวัฒนธรรมของนักวิชาการที่กล่าวมา แนวคิดของพระยาอนุมานราชธนมีการแบ่งที่ครอบคลุมการแบ่งของนักวิชาการท่านอื่น ๆ และท่านเป็นนักวิชาการที่ได้รับการยกย่องจากยูเนสโก ดังนั้นจึงนำแนวคิดองค์ประกอบทางวัฒนธรรม เป็นกรอบการศึกษาเบื้องต้นในการศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า การเปรียบเทียบดังกล่าว ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเปรียบเทียบกับแนวคิดของพระยาอนุมานราชธน

นักวิชาการ,หน่วยงาน,	การแบ่งประเภทของวัฒนธรรม	องค์ประกอบทางวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (235: 6)	1. ด้านวัตถุสิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือ เครื่องใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี 2. ด้านจิตใจ ความเชื่อ 3. ด้านสังคม กฎระเบียบ ประเพณี	- ด้านการดำรงชีพ - ศาสนา - สังคม
งามพิศ สัตย์สงวน (2538: 53) อมรา พงศาพิชญ์ (2541: 5) ได้แบ่งเป็น 2 ประเภท	1. ด้านวัตถุ 2. ด้านไม่ใช่วัตถุ 2.1 สถาบันสังคม 2.2 ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี 2.3 ศิลปะ 2.4 ภาษา 2.5 พิธีกรรม	- ด้านการดำรงชีพ - สังคม - ศาสนา - สังคม - ศิลปะ - ภาษา - ความเชื่อ ,สังคม

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่า แนวคิดองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของพระยาอนุมานราชธน ครอบคลุมการแบ่งประเภทของนักวิชาการท่านอื่น ๆ

1.4 ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

ประเทศไทยประกอบด้วย ประชากรที่หลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และความแตกต่างกันนั้นเหตุผลหนึ่งก็คือ การอาศัยในท้องถิ่นที่ต่างกัน ซึ่งจูเลียน สจิวัด (Julian Steward, 1955) พบว่าสิ่งแวดล้อมต่างกันมีอิทธิพลทำให้วัฒนธรรมต่างกันไปด้วย หมายความว่าเมื่อสังคมขยายใหญ่ขึ้นการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural interaction) จึงเกิดขึ้น มีลักษณะทั้งสองคล้องและขัดแย้งกัน เช่น การปรับตัว (adaptation) การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (acculturation) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (cultural assimilation) การบูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural integration) ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (cultural conflict) แต่ละรูปแบบมีลักษณะดังนี้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2543 : 16 - 21)

การปรับตัว (adaptation) เป็นทั้งการปรับตัวทั้งทางชีวภาพและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมรอบตัวและแหล่งที่อยู่ เป็นการศึกษาระวัติศาสตร์ว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกันอย่างไร

การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (acculturation) และการผสมกลมกลืน (assimilation) หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่าง 2 กลุ่ม คนที่มีสังคมวัฒนธรรมต่างกัน และมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แต่ในกรณีที่สังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมีพลังไม่เท่ากัน คนกลุ่มหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่ง มักพบว่า กลุ่มที่มีพลังน้อยมักถูกผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่มีพลังมากกว่า และสุดท้ายหากวัฒนธรรม 2 ชุดถูกผสมรวมกันเป็นชุดเดียวกัน ไม่ว่าจะมีส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็จะเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) หรือเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

การบูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural integration) คือการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมคือการมีวัฒนธรรม ที่หลากหลายร่วมกันและไม่ได้มีการพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (cultural conflict) การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมอาจสร้างความขัดแย้งได้ ปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดจากการที่ แต่ละฝ่ายพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน และไม่ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียง หรือขัดแย้งเพราะการแย่งชิงอำนาจ ดังนั้นความสัมพันธ์ดังกล่าวจะอยู่ในลักษณะศัตรูหรือคู่ปรับ

ประเทศไทย เป็นประเทศหนึ่งที่ประชากรมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ แต่ด้วยนโยบายและคุณลักษณะของคนไทยที่มีนิสัยเอื้ออาทร รักสงบ ทำให้การอยู่ร่วมกันของคนไทยที่แตกต่างกัน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขมากที่สุดประเทศหนึ่ง

1.5 ความสำคัญของวัฒนธรรม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำรัสเนื่องในพิธีเปิด วันรณรงค์วัฒนธรรมไทย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2537 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539: 30)

ชาติไทยเรามีความเจริญด้วยศิลปกรรม จรรยาและศิลปวัฒนธรรมอันครบถ้วน ทุกสาขาที่สืบทอดต่อเนื่องมาแต่บรรพกาล สิ่งเหล่านี้ เป็นสมบัติล้ำค่าเป็น นิมิตรหมายสำคัญอย่างเอก ที่แสดงให้เห็นความเป็นชาติไทย คนไทย ซึ่งแตกต่าง จากชาติอื่น คนอื่น จึงเป็นสิ่งที่คนไทยพึงศึกษาให้เห็นแจ้งถึงคุณค่าและพยายาม ถนอมรักษาไว้ด้วยความรู้ ความสามารถ และความฉลาดรอบคอบ เพื่อมิให้ต้องสูญ หายและแปรสภาพไปในทางเสื่อม ในการนี้ทุกคนจะต้องหมายแก้ไขและตระหนักว่า การศึกษาและรักษาวัฒนธรรมไทยแท้จริง คือการจรรโลงรักษาอิสรภาพและความ เป็นไทยและคนไทยแต่ละคนไว้นั่นเอง

จากพระราชดำรัส ทรงต้องการให้คนไทยรักษาและเรียนรู้วัฒนธรรมของตน ความสำคัญ ของวัฒนธรรมนั้นถึงกับมีผู้กล่าวว่า “การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาชาติ” เพราะเอกลักษณ์ที่ แสดงความเป็นตนเองนั้น บ่งบอกถึงรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นชาติที่สืบเนื่องถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษแต่อดีตกาลและประเพณีปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้สังคมโลกรู้ว่า ใครเป็นใคร มีศักดิ์ศรีมากน้อยเพียงใด แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงในวัฒนธรรมประจำชาติของแต่ละชาติ ยัง แบ่งวัฒนธรรมออกเป็นภาค-เขต (zone) และเป็นเผ่าพันธุ์ (ethnic) ซึ่งล้วนแต่ต้องรักษาไว้ทั้งสิ้น (ก่อ สวัสดิพิบูลย์ อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2539: 30)

การแบ่งวัฒนธรรมออกเป็นวัฒนธรรมระดับชาติและระดับท้องถิ่น บางช่วงเวลาที่ผ่านมา รัฐไทย โดยผู้ปกครองใช้วัฒนธรรมส่วนกลางและการพัฒนาเข้าครอบงำชนบทและกลุ่มชาติพันธุ์ อื่น เพื่อให้เกิดการผสมกลมกลืน ด้วยเหตุผลทางการเมืองเพื่อสร้างเอกภาพภายในชาติ ซึ่งทำให้ วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกครอบงำและสูญหายไปจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมไทยก็ถูก รุกรานด้วยวัฒนธรรมภายนอกอีกที่ ประสบการณ์การพัฒนาที่ล้มเหลวในหลายประเทศรวมทั้ง ประเทศไทยด้วยนั้น ทำให้กระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือการพัฒนาปัจจุบัน ต้องการให้ใช้ศักยภาพของชุมชนทุกด้าน โดยเฉพาะการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้เป็น เครื่องมือ เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ซึ่งเป็นการสานต่อภูมิปัญญาของท้องถิ่นแต่ดั้งเดิม เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ การพัฒนาแบบทุนนิยมที่มีอาวุธคือ เทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะ เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร ได้ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่น แม้อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกล เช่น วัฒนธรรมชาวเขา ต่างถูกครอบงำทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจอยู่ตลอดเวลา

ทวิช จตุรพฤษ (2541: 21) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของลี้ซอพบว่า สังคมชาวลี้ซอกำลังเป็นอัมพาตทางโครงสร้าง เพราะไม่สามารถฟื้นกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ ชุมชนหลายแห่งกำลังดิ้นรนปรับตัว เพื่อให้คงอยู่ต่อไป มีการพยายามนำวัฒนธรรมที่กำลังจะเลือนหายไปนำกลับมาหรือฟื้นฟู เพื่อสร้างตัวตนขึ้นใหม่ในสังคม

สรุป วัฒนธรรมมีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง ต้องมีการปรับปรนและพัฒนาตลอด หากวัฒนธรรมใดหยุดนิ่งไม่พัฒนาวัฒนธรรมนั้นก็ตาย ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมของชาติใดชาติหนึ่งหรือเผ่าใดเผ่าหนึ่ง ก็ไม่ถือว่ามีความบริสุทธิ์ โดยไม่มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่นเลย แต่จะมีวิธีการสืบทอด รักษา และปรับปรนวัฒนธรรมอย่างไร ไม่ให้กระทบต่ออัตลักษณ์ตนเอง

1.6 วัฒนธรรมกับการพัฒนา

การสรุปสาเหตุของการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 สาเหตุหนึ่งของปัญหาก็คือ การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมานั้น ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เป็นการพัฒนาที่อาศัยแนวคิดและภูมิปัญญาตะวันตกมากเกินไป เมื่อเกิดปัญหาขึ้นเราจึงไม่สามารถปรับตัวได้ทัน นั้นหมายความว่า วิกฤติของไทยที่วิกฤติที่สุดนั้น สิ่งที่น่ากลัวและน่าห่วงที่สุดคือ การวิกฤติทางปัญญาของเราเอง

การพัฒนามีเป้าหมายสูงสุด คือการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ พ.ศ. 2531 – 2540 เป็น ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม ประเทศไทยได้สนองเจตนารมณ์ดังกล่าว โดยประกาศให้มีการรณรงค์และสืบสานวัฒนธรรมไทย ในปี พ.ศ. 2537 – 2540 ซึ่งยังผลให้ทุกคนในชาติเกิดความตื่นตัวในอันที่จะร่วมแรงร่วมใจกันธำรงวัฒนธรรมมากขึ้น เพื่อให้เกิดการสานต่อ รัฐบาลจึงประกาศให้ช่วงปี พ.ศ. 2541 – 2550 เป็นวาระแห่งชาติว่าด้วย ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรม มีจุดมุ่งหมายสำคัญ กล่าวคือ เพื่อสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเป็นแบบอย่างในการใช้มิติวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา โดยการสร้างและจรรโลงจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์คือ ประการแรกให้มีวิถีชีวิตอย่างมีเหตุผล เป็นระบบ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกประการที่สองต้องการให้วิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่มีความสุขบนพื้นฐานคุณค่าของวัฒนธรรมไทย และประการที่สาม สามารถธำรงรักษา พัฒนาและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย ให้เป็นสมบัติของมนุษยชาติ อันนำมาซึ่งศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของคนไทยในบริบทของสังคมโลก

เพื่อให้สามารถดำเนินการตามวาระแห่งชาติที่ว่าด้วย “ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา” (พ.ศ. 2541 – 2550) ให้สามารถใช้ “วัฒนธรรมนำการพัฒนา” ให้ได้ผลอย่าง

สมบูรณตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว รัฐบาลจึงกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 3 - 5)

1. ใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนา คือการพัฒนาโดยให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมเพื่อสร้างความสมดุลและยั่งยืนในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อมบูรณาการเชื่อมประสานอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ท้องถิ่นกับสากลให้สมดุล
2. ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมต้องเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการเอง การพัฒนาที่ผ่านมาได้ละเลยการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมของท้องถิ่น และการพัฒนาที่ละเลย จึงเป็นปัญหาทั้งที่เกิดขึ้นเกิดต่อตัวผู้ถูกพัฒนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. ส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการการคัดสรร ฟื้นฟู พัฒนาและสร้างสรรค์ เพื่อนำคุณค่าของภูมิปัญญาและเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น มาเป็นเครื่องมือสร้างศักยภาพ และใช้เป็นทุนทางสังคม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับสังคมและยกระดับจิตใจผู้คน
4. ใช้เวทีทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การสนับสนุนให้มีเวทีทางวัฒนธรรมของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้ทำงานร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสานพลังในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน
5. ปฏิรูปการศึกษาให้เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ปฏิรูปการศึกษา ทั้งในและนอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยให้สามารถทำหน้าที่ในการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ เพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้ทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ สืบสาน สร้างสรรค์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
6. ใช้สื่อและสื่อสารมวลชนเสริมสร้างการดำเนินงานวัฒนธรรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ความซาบซึ้ง ความสำนึก ความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม โดยให้โอกาสทุกฝ่าย ทุกชุมชนได้นำเสนอเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน
7. ระดมสรรพกำลังในการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยการระดมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคม และรณรงค์ให้ทุกฝ่ายทุกคนเห็นคุณค่า ความสำคัญ และตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของทุกคนที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน
8. เสริมบทบาทผู้นำทางศาสนาในการใช้ศาสนธรรมเป็นพื้นฐานในการพัฒนา เปิดโอกาสให้ผู้นำทางศาสนาได้เข้ามามีส่วนร่วม ในกระบวนการพัฒนาบนพื้นฐานคุณธรรมและจริยธรรมของศาสนานั้น ๆ โดยศึกษาและทำความเข้าใจแก่นสาระของศาสนธรรม เพื่อให้ประชาชนได้ทำความเข้าใจและน้อมนำมาใช้เป็นที่พักทางจิตใจและเป็นหลักในการดำเนินชีวิต
9. เผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่น ในสังคมใหญ่และสังคมโลก การศึกษาและนำคุณค่าของวัฒนธรรมออกเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนให้ปรากฏอย่างแพร่หลายในสังคมไทยและสังคมโลก เพื่อให้คนไทยสังคมไทยและสังคมโลกได้เรียนรู้ เห็นคุณค่านำไปประยุกต์ใช้ใน

ชีวิตประจำวันต่อไป เพราะนอกจากจะเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์อันดีของประเทศไทย ยังเป็นการธำรง รักษา สืบทอด และพัฒนาวัฒนธรรมได้อีกทางหนึ่ง

ประเวศ วะสี (2537: 23 - 26) เสนอยุทธศาสตร์เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนาไว้ 7 ประการ คือ 1) การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในสังคมถึงคุณค่าของวัฒนธรรมต่อการพัฒนา เป็นยุทธศาสตร์อย่างไร เพื่อสังคมจะได้ปฏิบัติถูกต้อง 2) การสนับสนุนให้มีเวทีทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น มีรูปแบบหลากหลาย โดยชุมชนท้องถิ่น 3) ส่งเสริมสถาบันครอบครัวหรือวัฒนธรรมครอบครัวที่อบอุ่น 4) ส่งเสริมองค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เข้มแข็งคือ ชุมชนที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้าน 5) ปรับการศึกษาให้เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย การศึกษาของไทยในปัจจุบันตัดขาดจากรากวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเสื่อมสูญทางวัฒนธรรม และเกิดปัญหาต่าง ๆ 6) วัฒนธรรมกับเศรษฐกิจ เนื่องจากวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้และการรักษาสภาพแวดล้อมการร่วมมือกันสร้างความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ชัดเจน และกำหนดยุทธศาสตร์ในการนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจได้ 7) กองทุนและการบริหารงานวัฒนธรรมในการส่งเสริมวัฒนธรรมกับการพัฒนา ต้องการเงินทุนและการบริหารจัดการที่คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ ควรมีการเพิ่มเงินกองทุนวัฒนธรรมให้มีจำนวนมากพอ

สรุปประเด็นสำคัญการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาที่ผ่านมาเน้นความทันสมัย ความเป็นอุตสาหกรรม ทำให้สังคมแตกแยก เพราะวิธีการพัฒนาที่ไม่เอาวัฒนธรรมเป็นฐาน มีความแปลกแยกกับวิถีชีวิตเดิม ถ้ารับความเจริญพวกที่อยู่กับวิถีชีวิตแบบเก่าก็ต้องแยกอยู่ในท้องถิ่น ทำให้การพัฒนาไม่ประสานไปด้วยกัน ยิ่งพัฒนายิ่งสร้างปัญหาและไม่สมดุลเกื้อกูลกัน ดังนั้นจึงควรรู้จักนำวัฒนธรรมมาเป็นทุนทางสังคม เพื่อให้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ (means) และเป็นเป้าหมาย (ends) ของการพัฒนาไปด้วยพร้อมกัน

สรุปแล้ว ประโยชน์ของการเห็นคุณค่าวัฒนธรรมและการนำไปปฏิบัติ จะทำให้นักคิดเกิดความเข้าใจประวัติความเป็นมาของตนเอง เห็นคุณค่าของตนเอง รู้สึกมีเกียรติและศักดิ์ศรีในสังคม วัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทำให้รู้สึกเป็นพวกเป็นกลุ่มเดียวกัน มีความสัมพันธ์ผูกพันต่อกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจะทำให้ยอมรับซึ่งกันและกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายวัฒนธรรม เป็นไปอย่างสงบสุขและสมานฉันท์

ตอนที่ 2 ประวัติสังคมและวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งประกอบด้วย

- 2.1 ชาวเขา
- 2.2 ประชากรชาวเขาและอาข่า
- 2.3 อาข่า : ความหมายและนัยของคำเรียก"อาข่า" และ "อีกอ"
- 2.4 การอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของอาข่า
- 2.5 การแบ่งกลุ่มอาข่าในไทย
- 2.6 วัฒนธรรมอาข่า
- 2.7 นโยบายของรัฐที่มีต่อชาวเขา
- 2.8 สภาพปัจจุบันและปัญหาของอาข่า

2.1 ชาวเขา

อาข่ามีเพียงภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน ดังนั้นการถ่ายทอดประวัติเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเอง จึงทำได้โดยการบอกเล่าจากปากต่อปาก (oral history) จากรุ่นสู่รุ่นผ่านพิธีกรรม บทสวด เพลง ตำนานและนิทานประวัติศาสตร์ ทำให้การศึกษาเรื่องราวของพวกเขาเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก นักมานุษยวิทยาชื่อ กอร์ดอน ยัง (Gordon Young, 1962) ได้ใช้เวลาหลายปีในการเข้าไปศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างอาข่าและชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ซึ่งกอร์ดอน ยัง ใช้ทิศทางการอพยพเป็นเกณฑ์ในการศึกษา โดยเขาแบ่งชาวเขาออกเป็น 2 สาขาใหญ่ ๆ จำนวน 20 กว่าเผ่าด้วยกัน ดังนี้

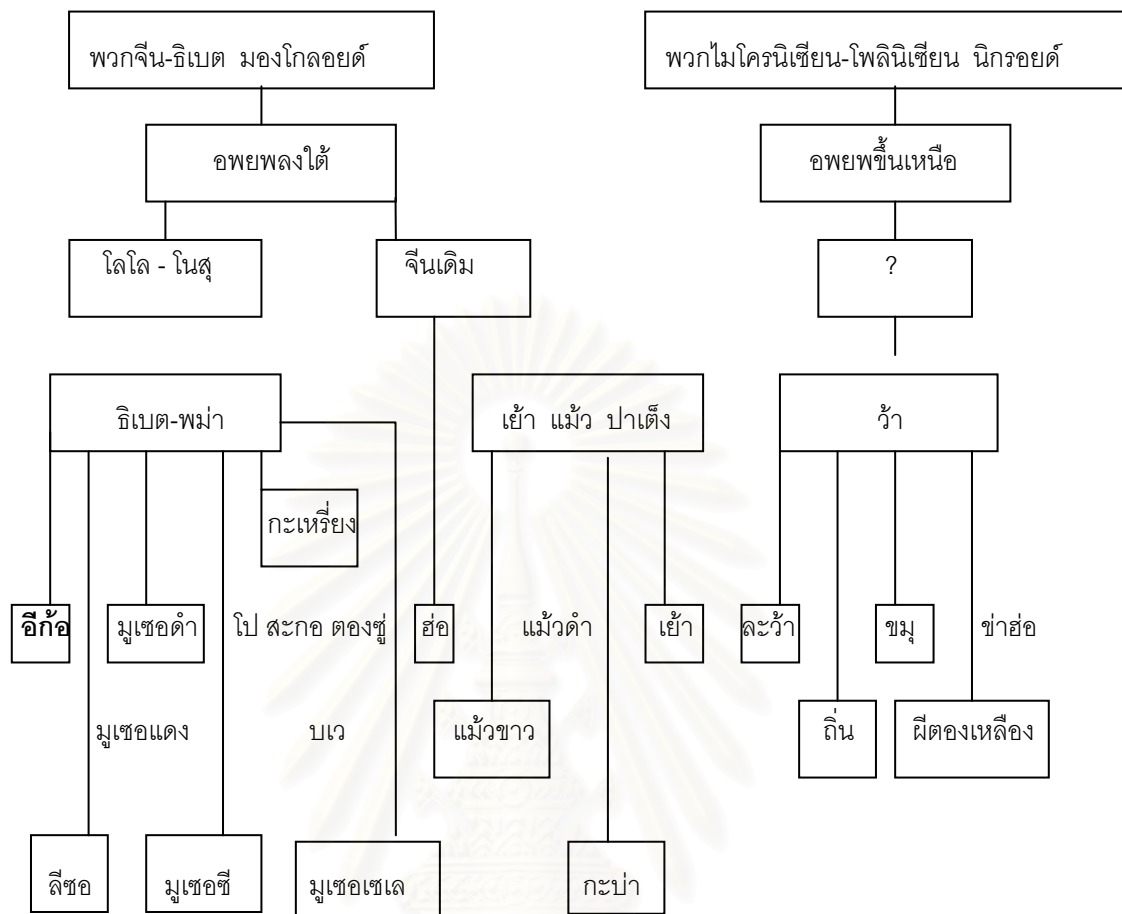
สาขาที่หนึ่ง ประชากรที่อพยพจากทิศใต้เข้าสู่ภูมิภาคทางทิศเหนือ คนพวกนี้เรียกว่า พวกเอเชียตะวันออกเฉียง (Austro-Asiatic) อันได้แก่ ประชากรติมอญ-เขมร (Mon-Khmer) ซึ่งมีเชื้อสายเดียวกับเผ่าว่า (Wa) ที่ตกค้างอยู่ในภาคเหนือของไทย กลุ่มนี้ ได้แก่ ละว้า ขมุ ซ่าฮ่อ ถิ่น

สาขาที่สอง ประชากรที่อพยพจากทิศเหนือไปสู่ภูมิภาคทางใต้ พวกนี้ได้แก่ สาขา จีน-ทิเบต (Sino-Tibetan) คนพวกนี้ได้อพยพตามเส้นทางอันคดเคี้ยวเป็นระยะตามสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้การเคลื่อนย้ายเป็นไปอย่างล่าช้า และได้เข้ามาอาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ประมาณ 100 - 200 ปีมานี้เอง พวกจีน - ทิเบตนี้ แยกสาขาออกได้อีก 2 พวก ดังต่อไปนี้

1. พวกทิเบต-พม่า พวกนี้สืบเชื้อสายมาจากพวก โลโล โนสู พวกนี้ก็คือ อาข่า ลีซู ลาหู่ และกะเหรี่ยง แต่ละกลุ่มก็ยังมี การแบ่งเผ่าพันธุ์ย่อยลงไปอีก

2. พวกจีนเดิม พวกนี้คล้ายชาติจีนเป็นอย่างมาก เช่น แม้ว เย้าและจีนฮ่อ ความสัมพันธ์และการสืบสายพันธุ์ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ซึ่งใช้เกณฑ์การศึกษาจากทิศทางการเดินทาง สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตามแผนภูมิที่ 1 ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 การสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของชาวเขาในประเทศไทย จำแนกตามทิศทางการอพยพ

หมายเหตุ ? หมายความว่ายังเป็นที่ยังสงสัยอยู่ว่าเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์อะไร

ที่มา Gordon Young. The Hill Tribes of Northern Thailand

Bangkok : The Siam Society, 1962 p. 7

2.2 ประชากรชาวเขาและอาช่า

จำนวนชาวเขาในไทยแรก ๆ นั้นไม่มีการสำรวจแน่นอน แต่กอร์ดอน ยัง (Gordon Young, 1962) ได้ประมาณการจำนวนชาวเขาในไทย เมื่อปี พ.ศ. 2503 ไว้ที่จำนวน 217,000 คน ภายหลังจากจำนวนประชากรชาวเขาได้ทวีมากขึ้น เพราะการสาธารณสุขดีขึ้นและการอพยพเข้ามาใหม่เรื่อย ๆ ปัจจุบันกรมประชาสงเคราะห์ (2545) ได้แบ่งกลุ่มชาวเขาในไทยอย่างเป็นทางการเป็น 9 เผ่าหลัก ได้แก่ แม่้ว(ม้ง) เข้า(อิวเมี่ยน) มุเซอ (ลาหู่) ลีชอ (ลีซู่) อีก้อ(อาช่า) กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น (ผีตองเหลือง) ขมุและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ดังนี้

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทยจำแนกตามเผ่าและการกระจาย

เผ่าชาวเขา											
จังหวัด		กะเหรี่ยง	ม้ง	มูเซอ	ลีซอ	เย้า	อีเก้อ	ลัวะ	ถิ่น	ขมุ	รวม
กาญจนบุรี	*	107	-	-	-	1	-	-	-	-	108
	**	6,326				20					6,346
	***	30,976				212					31,188
ประจวบคีรีขันธ์	*	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4
	**	326									326
	***	1,339									1,339
เพชรบุรี	*	19	-	-	-	-	-	-	-	-	19
	**	895									895
	***	4,011									4,011
ราชบุรี	*	54	-	-	-	-	-	-	-	-	54
	**	2,956									2,956
	***	13,589									13,689
สุพรรณบุรี	*	8	-	-	-	-	-	2	-	-	10
	**	241						208			449
	***	1,159						897			2,056
กำแพงเพชร	*	7	6	4	2	15	-	1	-	-	35
	**	279	417	200	27	528		9			1,460
	***	1,357	3,120	887	148	3,000		47			8,558
เชียงใหม่	*	36	49	197	42	60	223	13	-	10	630
	**	1,656	3,854	8,884	1,588	2,059	9,900	590		407	28,938
	***	7,559	29,720	48,958	9,759	13,268	56,955	4,230		2,275	172,724
เชียงใหม่	*	675	57	153	74	5	33	29	-	-	1,026
	**	27,607	2,946	7,136	3,187	247	977	2,385			44,485
	***	138,447	24,895	39,037	17,946	1,357	5,717	11,682			239,077
ตาก	*	405	43	9	8	1	2	-	-	-	468
	**	18,404	3,867	660	339	63	138				23,471
	***	94,690	31,710	5,590	2,118	420	1,221				135,749
น่าน	*	-	28	1	-	32	-	-	154	25	240
	**		3,052	6		1,429			8,303	1,616	14,406
	***		23,385	20		10,684			42,075	7,468	83,632
พิษณุโลก	*	-	7	-	-	-	-	-	-	-	7
	**		1,011								1,011
	***		6,900								6,900
สุโขทัย	*	2	3	-	1	5	-	-	-	1	12
	**	137	66		24	101				5	333
	***	741	563		163	720				27	2,214
เพชรบูรณ์	*		16	1	6	1	1		2		27
	**		1,307	3	116	14	1		52		1,493
	***		12,161	11	568	83	5		211		13,039
อุทัยธานี	*	24	-	-	-	-	-	1		3	28
	**	675						83		161	919
	***	3,381						331		632	4,344
เพชรบูรณ์	*	-	25	1	1	1	1	1	2	-	32
	**		2,240	3	114	17	2	36	132		2,544
	***		17,311	7	543	104	7	226	707		18,905

ตารางที่ 2 จำนวนประชากรชาวเขาในประเทศไทยจำแนกตามเผ่าและการกระจาย (ต่อ)

เผ่าชาวเขา											
จังหวัด		กะเหรี่ยง	ม้ง	มูเซอ	ลีซอ	เย้า	อีเก้อ	ลัวะ	ถิ่น	ขมุ	รวม
พะเยา	*		9	-	1	28	-	-	-	-	38
	**		828		34	1,390	4				2,256
	***		6,318		219	9,312	28				15,877
แพร่	*	16	3	-	1	-	3	-	-	-	23
	**	2,047	282		9		93				2,431
	***	8,254	2,412		71		445				11,182
แม่ฮ่องสอน	*	483	14	31	21	-	-	17	-	-	568
	**	18,971	370	1,273	1,180			853			22,647
	***	101,731	3,763	6,840	6,790			4,296			123,420
ลำปาง	*	21	6	13	2	25	11	1	-	1	80
	**	875	149	199	28	838	273	14		23	2,399
	***	3,969	983	1,032	159	4,944	1,453	85		117	12,742
ลำพูน	*	64	-	-	-	-	-	-	-	-	64
	**	6,398									6,398
	***	27,248									27,248
ยอดรวม	*	1,925	250	409	153	173	273	65	156	40	3,444
	**	87,793	19,082	18,361	6,530	6,692	11,387	4,178	8,435	2,212	164,670
	***	438,450	151,080	102,371	37,916	44,017	65,826	21,794	42,782	10,519	914,755
ร้อยละ		47.93	16.52	11.19	4.14	4.81	7.20	2.38	4.68	1.15	100.00

ที่มา : กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2545.

หมายเหตุ * หมายถึงจำนวนหมู่บ้าน
 ** หมายถึงจำนวนหลังคาเรือน
 *** หมายถึงจำนวนประชากร

จากตารางที่ 2 จะเห็นว่า จำนวนชาวเขามีอัตราเพิ่มที่สูงมาก คือจากปี 2503 มีชาวเขาประมาณ 217,000 คน เพิ่มเป็น 914,755 คนในปี 2545 โดยเป็นกะเหรี่ยงมากที่สุดคือครึ่งหนึ่งของจำนวนชาวเขาทั้งหมด ส่วนอาช้านั้นมีเพียงร้อยละ 7 ของจำนวนชาวเขาทั้งหมดและมีมากที่สุด ในจังหวัดเชียงราย ซึ่งคิดเป็นจำนวนถึงร้อยละ 80 ของจำนวนชาวเขาเผ่าอาช่าทั้งประเทศ

2.3 อาช่า : ความหมายและนัยของคำเรียก “อาช่า” และ “อีเก้อ”

การเรียกชาวเขาเผ่าหนึ่งว่า “อีเก้อ” และภายหลังเป็น “อาช่า” มีความเป็นมาอย่างไร นั้นจิตร ภูมิศักดิ์, (2524) ได้พูดคุยกับนายหลี่ พูอี ข้าราชการอาวุโสจีนในแคว้นสิบสองปันนา คำว่า “อาช่า” หมายถึง ลักษณะการปลูกบ้านยกพื้นอีกครั้งหนึ่งอยู่บนดิน หรือแปลว่า เป็นลักษณะกลาง ๆ ของสองสิ่งสองลักษณะ อีกนัยหนึ่ง การเรียกตนเองว่า “อาช่า” หรือ “ช่าก้อ” พวกได้ลื้อแปลคำว่า “ช่า” หมายถึง เซลยหรือทาส เพราะอาช่าพ่ายแพ้แก่พวกได้ลื้อและตกเป็นผู้ถูกปกครองมาตลอด

ส่วนคนไทยทั่วไปเรียกอาช่าว่า “อีก้อ” เป็นที่รู้กันว่าหมายถึง “อาช่า” ซึ่งน่าจะเรียกตามจีน และจีนก็คงเรียกตามพวกไตลื้ออีกทอดหนึ่ง ส่วนที่มีคำนำหน้าว่า “อี” นั้น ศตวรรษ สถิติย เพียรศิริ (2533: 7) วิเคราะห์ว่า ความหมายแรกเป็นคำหยาบ ที่ใช้เรียกนำหน้าเพศหญิงที่มีลักษณะดูถูก แต่คนภาคเหนือก็ใช้คำว่า “อี” เรียกบุพการี เช่น “อีป้อ” “อีแม่” ซึ่งถ้าไม่ดีก็ไม่น่าจะเรียก ซึ่งยังหาข้อสรุปไม่ได้ แต่สิ่งที่สรุปได้แน่นอนก็คือ อาช่าเองไม่นิยมให้ผู้อื่นเรียกตนว่า “อีก้อ” เพราะเป็นการแสดงถึงการดูถูก ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2546) ผู้อำนวยการสำนักงานสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย ได้สะท้อนความรู้สึกต่อคำเรียกอีก้อ เป็นคำที่มีนัยความหมายที่พยายามกดขี่ให้ด้อยกว่าหรือพยายามข่มด้วยอำนาจที่เหนือกว่า ชนเผ่าอาช่าเองไม่ชอบคำนี้ และได้ทำการต่อสู้เรียกร้อง จนปัจจุบันทางการก็ยินยอมและแก้ไขแล้ว โดยเรียกชื่อเผ่าอย่างเป็นทางการคือ คำว่า “อาช่า”

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรยายที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเรื่อง คนมองคน , 28 กุมภาพันธ์ 2546) ได้สรุปถึงการเรียก อีก้อ ต่อชนเผ่าหนึ่งนั้น เป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คนที่ถือตนว่ามีอำนาจมากกว่าต้องการจะกดคนอื่นให้ด้อยกว่าตน ซึ่งเป็นการประทุษร้ายและกันไว้ไม่ให้มีสิทธิที่เท่าเทียมกับตน ในยุคปัจจุบันเมื่อทั้งแนวคิดใหม่และกฎหมายไทยก็รองรับแล้ว การเรียกชื่อเผ่าพันธุ์ใด ๆ ควรเรียกตามเจ้าของที่ได้นิยามตนเอง เพราะทุกคำที่เรียกตนเองของทุกเผ่าพันธุ์ เช่น ลาหู่ อาช่า มีความหมายว่านี่คือ “คน” ทั้งสิ้น

2.4 การอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของอาช่า

การอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยของเผ่าอาช่า นั้น ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด เพราะอาช่ามีเพียงภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน การศึกษาโดยส่วนใหญ่ จึงใช้การสัมภาษณ์สอบถามเป็นหลัก ประกอบกับไทยเองก็ไม่ได้มีการศึกษาที่จริงจัง แต่มีนักการศึกษาชาวต่างประเทศศึกษาไว้หลายคน เช่น ดี. เดลลินเจอร์, และ พี. วิส อ่างถึงในพินิจ พิษยกัลป์ (2517: 8) สรุปว่าอาช่าเข้ามาอยู่ในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2448 ในขณะที่ กอร์ดอน ยังก์ (Gordon Young, 1962) สรุปว่าแท้ที่จริง อาช่าเข้ามาในไทยไม่เกิน 20 ปี โดยถิ่นฐานแรก คือ เขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่งเวลาดังกล่าวใกล้เคียงกับการรายงานของกองส่งเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ (2541) ซึ่งระบุถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของอาช่าในไทยเมื่อประมาณ 90 ปี โดยตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บ้านพญาไพร เขตหัวแม่คำ อำเภอแม่จัน (ปัจจุบันคืออำเภอแม่ฟ้าหลวง) จังหวัดเชียงราย

พินิจ พิษยกัลป์ (2517: 8) ได้สอบถามผู้อาวุโสหลายคนพบว่า อาช่าในประเทศไทยส่วนมากอพยพมาจากแคว้นเชียงตุงของพม่า เข้ามาจุดแรกที่บริเวณดอยตุง เขตแม่สายของจังหวัดเชียงราย เมื่อประมาณ 50 - 60 ปี ผู้นำการอพยพรุ่นแรก คือ แสนอุ่นเรือน ซึ่งต่อมาเสียชีวิตที่ดอยตุง ส่วนญาติพี่น้องของพวกเขาได้แยกย้ายไปตามที่ต่าง ๆ เช่น แสนพรหม ผู้เป็นน้องได้ไปตั้งหมู่บ้านและเป็นหัวหน้าหมู่บ้านผาหมี อำเภอแม่สาย (เสียชีวิต พ.ศ. 2515) และ

แสนใจซึ่งเป็นหลานของแสนอุ้นเรือน ก็ได้ไปตั้งหมู่บ้านและเป็นหัวหน้าหมู่บ้านแสนใจ ในเขตอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

สวนศูนยศิลปชนแห่งประเทศไทย (2538) กล่าวถึงอาช่าว่า แต่เดิมอาช่าอาศัยอยู่ในแถบมณฑลยูนนาน และเรียกตนว่า Akha เผ่าอาช่าเคยมีระบอบการปกครองของตนเองจำแนกได้เป็น 3 ยุค ยุคแรกปกครองโดยระบอบจาเดย์ (Ja Deh) ต่อมาเป็นยุคของ จอว์ บาย (Jaw Bah) ซึ่งปกครองเผ่าอาช่าแบบเผด็จการ ซึ่งสร้างความทุกข์ยากเดือดร้อนมาก จนเกิดการแยกตัวและอพยพเพื่อหาแหล่งที่อยู่และแหล่งทำกินใหม่เพื่อทำมาหากินโดยสงบสุข ซึ่งมีผลทำให้มีชาวอาช่าส่วนหนึ่งต้องอพยพมาอยู่ภายใต้การปกครองของสกุลมาเยอะ (Ma Yeur) และชาวอาช่าสายนี้เอง ที่ได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย เมื่อประมาณ 80 ปีเศษมานี้เอง โดยเริ่มตั้งหลักแหล่งในช่วงแรกบนดอยตุง

พินิจ พิษยกุลป์ (2517: 9) สรุปถึงสาเหตุการอพยพของอาช่าดังนี้

- อพยพหนีภัยการเมืองจากประเทศพม่า
- หลบหนีภัยคอมมิวนิสต์จากตอนใต้ของประเทศจีนและลาวแล้วจึงอพยพเข้าสู่ไทย
- อพยพเนื่องจากขาดแคลนที่ทำมาหากินและสาเหตุจากความเชื่อและสาเหตุเล็กน้อย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า อาช่าแต่ละหมู่บ้านในไทยมีอายุไม่เท่ากัน เพราะบางกลุ่มเข้ามาต่างเวลาและต่างเหตุผลกันดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ อาช่าถือว่าเป็นเผ่าล่าสุดที่อพยพเข้ามาสู่ไทย โดยประมาณภายใน 200 ปีมานี้เอง

อาช่ากระจายอยู่ในหลายประเทศของทวีปเอเชีย โดยการศึกษาของ แคมเมอร์ (Kammerer, 1985: 62) การกระจายของอาช่าในพื้นที่เอเชีย ดังแสดงตามแผนภูมิ ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2 แผนที่การกระจายตัวของชาวเขาเผ่าอาข่าในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย

แผนภูมิที่ 2 แผนที่การกระจายตัวของชาวเขาเผ่าอาข่าในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย

ที่มา : แคมเมอร์ (Kammerer, 1985 : 62)

จากแผนภูมิที่ 2 จะเห็นว่าการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของอาข่ามีหลายทิศทาง และมาจากต่างสถานที่กัน ดังนั้นในการสอบถามระยะเวลาของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละหมู่บ้านเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจึงแตกต่างกันด้วย

ที่มา : แคมเมอร์ (Kammerer, 1985 : 62)

จากแผนภูมิที่ 2 จะเห็นว่าการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของอาข่ามีหลายทิศทาง และมาจากต่างสถานที่กัน ดังนั้นในการสอบถามระยะเวลาของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละหมู่บ้านเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจึงแตกต่างกันด้วย

2.5 การแบ่งกลุ่มอาช่าในไทย

ชุดการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Study Series, 1970) แบ่งกลุ่มอาช่าไว้ 7 กลุ่มถึง 9 กลุ่ม ในบางประเทศ คือ Lehleubo, Jeu, Gwe, Jaujaw, Jo Byawn, Leh Nyi, Che Mui, Apyo Hos, Zeu Zi, and Hten La, ในประเทศลาวแบ่งไว้ 7 กลุ่มคือ Suli, Chi – cho, Sat – do, Chi – ma, Mota, Luwei, and Puchel ส่วนสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่า จังหวัดเชียงราย (2534: 33) ได้สรุปอาช่าในไทยมีทั้งหมด 8 กลุ่มได้แก่ อูโล้อาช่า ลอมี้อาช่า หละป้อ้อาช่า กอคือ้อาช่า หน้าค้ำ้อาช่า เปี้ยะ้อาช่า อูฟือ้อาช่าและอ่าจ้อ้อาช่า

จากชื่อกลุ่มอาช่าต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ยังไม่อาจหาข้อสรุปได้ว่า แท้ที่จริงแล้ว เผ่าอาช่ามีกลุ่มย่อยจำนวนเท่าใดแน่ เนื่องจากมีการใช้เกณฑ์การแบ่งกลุ่มที่ไม่เป็นระบบเดียวกัน การใช้เกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มที่พบ มีเกณฑ์แบ่งกลุ่มดังนี้ คือ

1. กลุ่มภาษา ชื่อที่กล่าวถึงคือ Jeu Gwe (เจอแก้ว หรือ เจอแก้ว)
2. ตระกูล Che Mui คือ นามสกุล เซอหมือ ,หรือ แซ่หมือ เป็นคำเดียวกัน
3. ชื่อคน Jo Byawn คือ จอบียง หรือจอบอง (ประมาณรุ่นที่ 39 – 40) เป็นต้นตระกูลของนามสกุล “ อ่าจอ ”
4. สถานที่คือ “ ลอมี ” (Loimi) (ดอยหมี่) ชื่อภูเขาของเมืองเชียงใหม่ (Lewis, 1970) “ ผาหมี่ ” คือ บ้านผาหมี่ อ.แม่สาย เป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มอาช่าผสมเชื้อสายจีน (ลาป้อ้ออาช่า)
5. จากลักษณะของเครื่องประดับศีรษะ และหมวกของสตรี เช่นคำว่า อูซู้ซู้ซู้ แปลว่า หมวกบ้านเล็ก

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย (2546) อธิบายลักษณะของกลุ่มอาช่า 3 กลุ่มใหญ่ในจังหวัดเชียงราย ดังนี้

1) อูโล้อาช่า เป็นอาช่ากลุ่มแรกสุดที่อพยพเข้ามาในเขตไทย โดยมีมากที่สุดที่จังหวัดเชียงราย ชุมชนหลัก ๆ เช่น บ้านแสนใจ บ้านดอยสะใจ และบ้านห้วยซี้เหล็ก เป็นต้น อูโล้อาช่ากระจายอยู่ใน 5 จังหวัดคือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ ตาก ลักษณะเด่นคือผู้หญิงสวมหมวกแหลมทรงสูง เพราะคำว่า “ อูดู ” หมายถึง หัว “ โล ” หมายถึงทรงแหลมสูง อันเป็นหมวกของสตรีกลุ่มนี้ จึงถูกเรียกว่า อูโล้อาช่า เอกลักษณะเฉพาะจะมีขนไก่ย้อมสีแดงประดับบนศีรษะ เวลาพูดจะมีเสียงแหลมสูงและดัง

2) ลอมี้อาช่า เป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรรองจากอูโล้อาช่า ลอมี หมายถึง ดอยหมี่ในจีน แต่เนื่องจากการออกเสียงที่ไม่ชัดจึงกลายเป็นลอมี ก่อนอพยพเข้าสู่พม่าและเข้าสู่ไทยตามลำดับ เอกลักษณะที่เด่นคือ ผู้หญิงกลุ่มลอมีนิยมประดับเครื่องเงินมาก โดยเฉพาะหมวกจะทำเป็นทรงแบนมีการประดับด้วยเหรียญเงิน และลูกตุ้มเงิน เก่งทางด้านการค้าขายแบบคนจีน

จึงค่อนข้างจะมีฐานะดี เวลาพูดเสียงต่ำ การใช้ภาษาไม่แตกต่างกับคูไล้อาซ่า ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอแม่ฟ้าหลวงและอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และตาก

3) ผาหม้ออาซ่า ได้รับฉายาจากอาซ่าด้วยกันว่า พ่อค้า เพราะค้าขายเก่ง เพราะเคยอยู่เขตสิบสองปันนาในจีนมาก่อน ก่อนเข้ามาสู่ไทย คำว่า ผาหม้อ เป็นชื่อเรียกภูเขาหินลูกหนึ่ง เป็นที่อยู่ของหม้อ จึงได้รับชื่อว่าอาซ่าผาหม้อ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอแม่สายปัจจุบัน อาซ่ากลุ่มนี้ บางครั้งก็เรียกชื่อกลุ่มตนเองเป็น คูบยาอาซ่า และหละป้ออาซ่า ซึ่งหมายถึงอาซ่าจีน ลักษณะเด่นคือ การนำเครื่องเงินมาประดับเป็นแผ่นเย็บติดกันเป็นหมวกทรงแบน ๆ แผลออกด้านหลัง ใช้ผ้าคลุมศีรษะ มีฐานะดีเพราะค้าขายเก่งและมีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้เร็วกว่าอาซ่าสองกลุ่มแรก

ส่วนกลุ่มอื่น ๆ มีจำนวนน้อยและเข้ามาในประเทศไทยได้ไม่นาน โดยส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก ที่ต่างกันก็คือ ภาษาที่เรียกใช้สิ่งของที่เพิ่มขึ้นทีหลัง เช่น วิทยุ หรือลักษณะการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เพิ่มขึ้น เช่น การเน้นสี เครื่องประดับของผู้หญิง เป็นต้น

2.6 วัฒนธรรมอาซ่า

การศึกษาในส่วนนี้ประกอบด้วย ความเชื่อการเกิดมนุษย์โลกและที่มาของเผ่าพันธุ์อาซ่า อาซ่ากับการนับถือบรรพบุรุษ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของอาซ่า ความเชื่อเรื่องวิญญาณ การกำหนดวันเดือนปี และพิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือน มีรายละเอียดดังนี้

1) ตำนานการเกิดมนุษย์โลกและเผ่าพันธุ์อาซ่า

เพราะอาซ่ามีเพียงภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน การรวบรวมประวัติความเป็นมาของอาซ่า ส่วนใหญ่นักวิชาการจะศึกษาผ่านพิธีกรรม คำสวด คำบอกเล่า เพลง นิทานสุภาษิต ซึ่งเป็นภูมิปัญญาอาซ่าในการใช้จดจำและสืบทอดเรื่องราวของพวกตนเพื่อสอนต่อลูกหลาน ซึ่งข้อมูลที่ได้อาจมีความแตกต่างกันไปบ้างตามบุคคล เวลา และสถานที่หรือแหล่งที่มา โดยเฉพาะรายละเอียดปลีกย่อย เพราะวัฒนธรรมต้องปรับไปตามสภาพสังคมของแต่ละประเทศที่แต่ละกลุ่มกระจายกันไปอยู่อาศัย เอกสารที่มีการบันทึกไว้ส่วนใหญ่เป็นการรวบรวมโดยนักการศึกษาตะวันตก เช่น หมอสอนศาสนา

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาซ่าจังหวัดเชียงราย, (2546) ได้รวบรวมประวัติอาซ่า ถึงความเชื่อ การกำเนิดมนุษย์โลกและเผ่าพันธุ์อาซ่า แบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ

ยุคที่หนึ่ง ปรีมกา (Byumq ga) เป็นยุคการเกิดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต อาทิ ดิน น้ำ อากาศ มนุษย์ ฯลฯ และสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่บนพื้นปฐพี

ยุคที่สอง ย้องกา (Zahl ga) เป็นยุคการเกิดกฎระเบียบ พิธีกรรม ประเพณี โดยอะเพอ มิแยได้บัญญัติขึ้น เพื่อให้ควบคุมมนุษย์โลก โดยพิธีกรรมประเพณีดังกล่าวสร้างจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสงบสุข

ยุคที่สาม จังกา (Dzahi ga) เป็นยุคที่กล่าวถึงแผ่นดินที่อาข่าเป็นเจ้าของคือ เมืองจาแด (Ja deh) เป็นตำนานเล่าว่า อาข่ามีเมืองของตนเอง แต่ต่อมาได้สูญเสียดินแดนแก่คนพื้นราบ เพราะลูกสาวของผู้นำจาแดชื่อ แดยู ได้ทำลายกฎไปแต่งงานกับคนพื้นราบ อาข่าจึงไม่มีเมืองเป็นของตนเองมาจนถึงทุกวันนี้ และต้องอพยพโยกย้ายกระจัดกระจายมาจนถึงปัจจุบัน

2) อาข่ากับการนับถือบรรพบุรุษ

ตำนานของอาข่ากล่าวว่าธรณี (อึมมา) และท้องฟ้า (อึมกะ) นั้นได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยอะเพอมีแย จากอึมกะสืบทอดเผ่าพันธุ์กันลงมาอีก 9 ชั่วเทพ โดยเรียงลำดับรุ่นเทพดังนี้ กาเน เนซ้อ ซ้อซ้อ ซ้อโถ โถหมา หม่ายอ ยอนเน เนเบ และเบซุม

จากตำนานนี้ อาข่าเชื่อว่ามนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ในโลกนี้ ล้วนเกิดมาจากเผ่าพันธุ์ที่เป็นเทพองค์เดียวกัน ต่อจากเทพจึงกลายเป็นมนุษย์ โดยมนุษย์คนแรกเป็นบุตรของเทพเจ้าที่ชื่อว่า เบซุมซ้อ ซึมมิโอ ซึ่งถือเป็นบิดาของมนุษย์ชาติทั้งหมด และจากมนุษย์คนแรกคือ ซึมมิโอได้มีการสืบทอดกันมาอีก 13 ชั่วคน จนมาถึง ไชตาปา ซึ่งไชตาปานี้ ถือเป็นบิดาคนแรกของเผ่าพันธุ์อาข่าทั้งหมด ดังนั้นเวลาที่คนทำพิธีสวดรายชื่อบรรพบุรุษของอาข่าก็ต้องเอ่ยถึงการสืบสายตระกูลของตนขึ้นมาจนถึงซึมมิโอ ซึ่งเป็นมนุษย์คนแรกที่น่าไปสู่เผ่าพันธุ์ของอาข่า

การไล่เรียงลำดับชื่อบรรพบุรุษอาข่าจะทำกรณิพิธีสวดศพ การไล่รายชื่อนี้เรียกว่า“จี้”(tsui) เช่น (1) อึมมะ (2) อึมก้อง (3) ก้องเหาะ (4) เหาะเยี (5) ส้อเยี (6) ยีทอ (7) ทอหมะ (8) หมะส้อ (9) ส้อแหนะ (10) แหนะแบ (11) แบซิม (12) ซึมมิโอ (13) โถถ้อเลอ (14) ถ้อเลอจุม (15) จุมหม่อแย (16) หม่อแยจะ (17) จะถี้สี่ (18) ถี้สี่สี่ (19) ลี้ผ้อเบ๊ะ (20) ผ้อเบ๊ะอู (21) อูโฮยยา (22) โฮยยาซ้อ (23) ซ้อหม่อเอ้อ (24) หม่อเอ้อเหยอ (25) เหยอทองพอง (26) ทองพองม้อ (27) ม้อช้อทอง (28) ช้อทองเหย (29) เหยoley้อ (30) ย้อชิลละ (31) หละทองโป (32) ทองโปเซะ (33) โปเซะละ (34) แลลาที่ (35) ที่ล้าแนะ (36) แนลาท้อง (37) ท้องส้อมะ (38) ส้อมะแย (39) แยส้อ (40) จ้อส้อ (41) เซอจ้อ (42) จอซ้อ (43) แยอเบาะ (44) เบาะล้อ (45) ล้อด่า (46) ดาแซ้ (47) หม่าแย้ (48) หยิแย้ (49) จี้หม่า (50) หม่าส้อ (51) ไวยยอง (52) ลาเย (53) เยซ้อง (54) หยู ซ้อบง (55) ซอบง (56) มงซอ (57) ซอมอ (บุเชอะ แสเนจริบ) (58) มงดู (59) ถู่แซ้ (แสเนใจ) (60) แซ้หมู (61) หมูโฮยะ (62) หลิมซง ฯ (อุไรวรรณ แสงศร, 2531: 10)

จากรายชื่อนี้ แต่ละชื่อจะมีความหมายของคำที่สำคัญ ดังนี้

อึม	คือพระเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง อีกชื่อหนึ่งที่เรียกคือ อาเพอหมี่แย
อึมมะ	คือสรรพสิ่งตามธรรมชาติที่พระเจ้าเป็นผู้สร้าง เช่น ดิน ต้นไม้ สัตว์ ฯลฯ
อึมก้อง	คือบุตรของพระเจ้า ซึ่งให้กำเนิดแก่มนุษย์ในโลกทุกคน
ซึมมิโอ	คืออันดับที่ 12 นับจากอึมหมะ ถือว่าเป็นบรรพบุรุษคนแรกของอาข่า

	ดังนั้น เมื่อเวลาจะท้องชื่อบรรพบุรุษมักจะเริ่มที่ ซึ่มมิโอ
หม่อแย้จะ	อันดับที่ 16 บางคนให้ความหมายว่า อสุจิ (sperm)
ลื้ออแย้	อันดับที่ 19 หมายความว่า กระเป๋าสั้นหรือย่าม
ฝ่อแย้ลื้อ	อันดับที่ 20 หมายความว่า ย่ามและไซ้
ลื้อหย่อยา	อันดับที่ 21 หมายความว่าไซ้และควายตัวเล็ก
โหย่อยาซ้อ	อันดับที่ 22 หมายถึงควายตัวเล็กและคน
ซ้อหม่อเอื้อ	อันดับที่ 23 หมายถึงคนเฒ่าคนแก่ (ซ้อหม่อ)
หม่อเอื้อเหย่อ	อันดับที่ 24 หมายถึงผู้ที่มีอำนาจ
เหย่อทองพอง	อันดับที่ 25 ในตำนานกล่าวไว้ว่า ภายหลังจากที่บุคคลผู้นี้ได้ตายลง มนุษย์และผีจึงแยกออกจากกันไม่รวมกันเหมือนแต่ก่อน
แหล่ละที่	อันดับที่ 33 เป็นบรรพบุรุษของสายตระกูลมาเยอะ (38)

ดูแซ่อันดับที่ (59) คือแสนใจ บุคคลผู้ก่อตั้งหมู่บ้านอีก้อแสนใจ เสียชีวิตแล้วแต่เรื่องราวของเขายังคงเล่าขานกันอยู่ในฐานะวีระบุรุษ ผู้ทำทลายต่ออิทธิพลของจีนคนละชาติ กองพลที่ 93 การที่นิยมเอาชื่อท้ายของบิดามานำหน้าชื่อบุตรชายคนแรกเพื่อสืบสายตระกูลนี้ เป็นเรื่องที่สำคัญของอาข่ามาก ดังนั้นการมีบุตรชายเพื่อการสืบทอดสายสกุล ถือเป็นเรื่องใหญ่ของครอบครัว เพราะหากไม่สามารถมีบุตรชายได้ก็หมายความว่าสายสกุลของพวกเขาได้สิ้นสุดแล้ว ดังนั้นเหตุนี้จึงเป็นเหตุผลในการขอมีภรรยาเพิ่มได้ แต่ปัจจุบันการตั้งชื่อบุตรชาย บางครั้งก็ไม่ได้ตรงกับกฎเกณฑ์นี้ เช่น การไม่มีบุตรโดยสายเลือดแต่เป็นบุตรบุญธรรม หรือบางครั้งลูกชายไม่สบายมาก อาข่าจะทำพิธีตั้งชื่อใหม่เพื่อไม่ให้ผีมาพรากลูกชายไป ชื่อบุตรจึงไม่พ้องกับบิดาได้เช่นกัน และปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ก็คือการเปลี่ยนชื่อ-สกุลไทยในบัตรประชาชนเพื่อการทำงาน ในขณะที่เป็นอาข่าอีกชื่อหนึ่งสำหรับเรียกในบ้านและทำพิธีกรรม ทำให้เกิดความสับสนขึ้น แต่อาข่าส่วนใหญ่จะจดจำชื่ออาข่าได้ (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2546)

จากการศึกษารายชื่อบรรพบุรุษของอาข่า ตั้งแต่กำเนิดเผ่าพันธุ์อาข่ามาจนถึงอาข่าในเมืองไทยรุ่นปัจจุบัน พวกเขาสามารถท่องรายชื่อบรรพบุรุษติดต่อกันมากกว่า 60 ชั่วคนแล้ว ซึ่งสมาคมอาข่าได้สรุปว่า เผ่าพันธุ์อาข่าน่าจะมีอายุมากกว่า 2,400 ปี (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค , สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2546)

สรุป ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในหมู่ประชากรซีกโลกตะวันออก ความเชื่อของอาข่าแม้ไม่มีการบันทึกเป็นหนังสือแต่ก็ถูกบันทึกโดยคนที่ใช้ความจำเป็นหลัก อาข่าจะแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษผ่านการทำพิธีกรรมเพื่อให้บรรพบุรุษ ช่วย ปกป้อง รักษา อวยพร ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ป้องกันความเดือดร้อนต่าง ๆ การใช้เพียงความจำอย่างเดียว ทำให้ข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามระยะเวลาและสภาพสังคมที่แต่ละกลุ่มแยกย้ายกัน

ไปอยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม อาชามีสิ่งหนึ่งที่สามารถยึดเหนี่ยวอาชาทัวโลกไว้ด้วยกัน และเป็นตัว เชื่อมโยงที่สามารถไล่เรียงลำดับญาติหรือความเป็นพี่น้องของกันและกันได้คือ การท่องเที่ยวชื่อ บรรพบุรุษหรือ จี ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีมากกว่า 60 ชั่วคนแล้ว

3) สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาช่า

อาช่านับถือบรรพบุรุษ และผู้ดูแลคุ้มครองสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ และเชื่อ เรื่องผีต่าง ๆ เช่น ผีน้ำ ผีป่า ฯลฯ การแสดงออกด้านความเชื่อต่าง ๆ คือการสร้างสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านและในหมู่บ้าน มีรายละเอียดดังนี้

(1) สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านคือ อะพีเปาะเหลาะ (หิ้งผีบรรพบุรุษ) เป็นสัญลักษณ์ของผู้นับถือบรรพบุรุษที่ต้องมีไว้ประจำบ้าน เป็นกระบอกไม้ไผ่แขวนอยู่ด้านบนหัวนอนฝ่ายหญิง ห้ามบุคคลอื่นยกเว้นเจ้าบ้านจับต้อง ถือเป็น การลบหลู่ไม่เคารพ ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (30 เมษายน 2546) ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย ได้อธิบายว่าเพราะอาช่าไม่มีวัดแบบคนพุทธ ดังนั้นการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการทำในบ้านตนเองภายใต้อะพีเปาะเหลาะ

(2) สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของทุกคนในชุมชน ได้แก่ ประตูหมู่บ้าน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งซ้ำใหญ่ ลานเที่ยว และศาลพระภูมิหมู่บ้าน แต่ละสถานที่มีรายละเอียด ดังนี้

ก. ประตูหมู่บ้าน (ล้อ ช่อง)

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งแรกที่จะสร้างหลังจากตั้งหมู่บ้านเสร็จ แล้วบุคคลภายนอกรู้จักและเรียกว่า “ประตูผี” แต่ในความหมายของอาช่า “ล้อช่อง” แปลว่า “เขตคุ้มครอง” ซึ่งหมายถึงการแบ่งเขตระหว่างภายในกับภายนอก ภายนอกคือนอกอาณาเขตหมู่บ้านออกไป ซึ่งหมายถึง ผีและสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ สัตว์ป่า ภายในหมายถึง คน สัตว์เลี้ยง ประตูหมู่บ้าน จะมี 2 แห่ง คือประตูด้านเหนือและด้านใต้ของหมู่บ้าน ประตูด้านเหนือถือเป็นประตูใหญ่ในการประกอบพิธีกรรมประจำปี

ข. ศาลพระภูมิหมู่บ้าน (มี ช่อง)

ศาลพระภูมิหมู่บ้าน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาช่าที่สร้าง ต่อจากประตูหมู่บ้าน อาช่าเชื่อว่า เป็นที่สถิตย์ของผู้คุ้มครองชุมชน ซึ่งจะทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสมาชิกในชุมชน ให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ชาวบ้านจะมีพิธีบูชาศาลพระภูมิหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี เพื่อระลึกบุญคุณของท่าน ที่คุ้มครองให้ชาวบ้านได้อยู่อย่างสงบสุข โดยจะนำข้าวปลาอาหารที่เก็บเกี่ยวได้เป็นครั้งแรกในรอบปี มาเช่นสรวงบูชาผู้คุ้มครองก่อนที่พวกเขาจะนำไปบริโภคได้

ค. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (อี ล้อ ล้อ เขาะ)

แหล่งน้ำธรรมชาติในหมู่บ้าน ซึ่งเชื่อมร่วมกับชาวบ้าน กำหนดเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ขึ้น จุดประสงค์การมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์คือ เพื่อนำน้ำจากสถานที่แห่งนี้ ไปประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อต่าง ๆ

ง. ลานเที่ยววัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน (แด ช่อง)

คนทั่วไปรู้จักคำว่า “ลานสาวกอด” แต่ปัจจุบันอาข่าให้เรียกว่า “ลานแสดงวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน” หรือชาวบ้านจะเรียกสั้น ๆ ว่า “ลานเที่ยว” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่ง ที่แสดงถึงการเป็นหมู่บ้านอาข่าที่สมบูรณ์ จุดประสงค์การสร้างลานเที่ยวนี้เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านในการพบปะ เต้นรำ ร้องเพลง เป็นสถานที่ที่หนุ่มสาวสามารถพบปะบอกรักกันได้อย่างเปิดเผย แต่ปัจจุบันกิจกรรมนี้ได้เลือนหายไปหลายหมู่บ้าน คงมีเพียงหมู่บ้านที่อยู่ไกล ๆ เท่านั้นที่มีกิจกรรมเต้นรำของหนุ่มสาวตอนกลางคืนทุกคืน

จ. ชิงช้าใหญ่ (หละ เฉ่อ มา)

ชิงช้าใหญ่ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นในหมู่บ้านหลังจากการปลูกข้าวและข้าวออกรวงเหลืองอร่ามพร้อมจะเก็บเกี่ยวแล้ว จี๋อะและผู้อาวุโสจะกำหนดวันทำพิธีประเพณีไล่ชิงช้าขึ้น โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ ความเพียงพอของอาหารการกิน พิธีไล่ชิงช้าจะทำทุกปี หลังจากนั้นจะห้ามไม่ให้ใครจับต้องชิงช้าอีกจนกว่าเทศกาลประเพณีไล่ชิงช้าจะเวียนมาบรรจบครบอีกรอบ

ชิงช้าในหมู่บ้านอาข่าจะมี 3 ประเภท คือชิงช้าใหญ่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม และชิงช้าหมุนแบบเก้าอี้สวรรค์ใช้ในการเล่นเท่านั้น และชิงช้าเล็กที่พ่อแม่ทำให้ลูกหลานเล่นตามหน้าบ้าน แต่หลังจากหมดเทศกาลแล้วชิงช้าเล็กจะถูกทิ้ง ส่วนชิงช้าใหญ่ถูกรวบเก็บไว้ ห้ามเล่นหรือทำลาย

4) การกำหนดวัน เดือน ปี

อาข่าสามารถกำหนดวันเดือนปีของตนเองได้ เป็นปฏิทินในการดำรงชีวิตประจำวันและสำหรับกำหนดวันทำพิธีกรรมประเพณีของเผ่า เพราะอาข่าเชื่อในเรื่อง ฤกษ์ยาม วันดี วันเสียอย่างมาก เพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นระบบสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ อาข่าใช้สัตว์ 12 ชนิด (12 ราศี) เป็นตัวแทนของวันและปี แต่รอบสัปดาห์หรือรอบปีอาข่าจะนับสองแบบคือมีรอบ 12 วัน เรียกว่า ทีจ้อ (Tiq jaw) แต่บางรอบก็มี 13 วัน อาข่าจะเรียกรอบสัปดาห์นั้นว่า ทีนองจ้อ (Tiq nah jaw) ซึ่งสัตว์ทั้ง 12 ราศีนี้ ประกอบด้วย

1. ย้อ (Yawl) หมายถึงวันแกะ ถือเป็นวันเกิดของอะเพอหมี่แย (Aq poeq miq yehl) ผู้ให้กำเนิดจักรวาล ที่อาข่าให้ความนับถือสูงสุด วันนี้ไม่มีการตอกฝั่งเสาใด ๆ ถือเป็นวันหยุด
2. โหมยะ (Myovq) หมายถึง วันลิง (วอก) เป็นวันเสียชีวิตของ พี้มะ (Pil ma)
3. ยา (Za) หมายถึง วันไก่ ซึ่งถือว่าเป็นสัตว์ที่รู้เวลาการเปิดปิดประตูของพระอาทิตย์

4. ซื่อ (Kuiq) หมายถึงวันสุนัข เป็นสัตว์ที่มีความกตัญญูรู้คุณเจ้าของ
5. หยะ(Zavq) หมายถึงวันหมู หมูเป็นสัตว์ที่ใช้บริโภคและใช้ทำพิธี
6. โฮ (Ho) หมายถึงวันหนู หมายถึงหนูป่าที่อุดมสมบูรณ์เรียกชื่อว่า ก่องโฮ (Gahq ho)
7. โหย่ (Nyoc) หมายถึงวันควาย เป็นสัตว์ที่ช่วยมนุษย์ทำนา มีบุญคุณ
8. ซ่าหล่า (Qaq laq) หมายถึงวันเสื่อ เป็นสัตว์ดุร้าย และมีอำนาจมากกว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลาย จึงอยู่ในฐานะผู้นำ และอาช่ากำหนดให้วันนี้เป็นวันหยุดด้วย
9. ถ่องละ (Tahq lav) หมายถึงวันลา เพราะเป็นสัตว์แข็งแรง อดทน ใช้งานได้
10. หล่อง (Lahq) หมายถึงวันกระต่าย (เถาะ) เป็นวันเกิดของเทพเจ้าผู้สร้างดินที่ชื่อว่า จาบีอาหล่อง ดังนั้นวันนี้ไม่มีการฝัง หรือเอาไม้ลงดิน
11. แซ่ย์ (Shehl) เป็นสัตว์ที่มีลักษณะเหมือนสุนัขจิ้งจอก อยู่ในถิ่นหนาว มีพระคุณต่อมนุษย์โลก เพราะคุ้มครองไม่ให้เกิดพายุทำลายมนุษย์ได้
12. หม่อง (Mahq) หมายถึงวันม้า เป็นสัตว์ใช้ในด้านพาหนะ และการบรรทุกขนส่ง

สรุป อาช่าสามารถกำหนดวัน เดือน ปีหรือสร้างปฏิทินของตนเอง เพื่อใช้ในการกำหนดเวลาการประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ตามความเชื่อ แต่จะให้ความสำคัญกับปฏิทินสากลมาจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อเรื่อง วันดี วันเสีย จึงมีผลต่อวิถีปฏิบัติในชีวิตของอาช่า เช่น กำหนดเป็นวันหยุด วันห้ามทำงาน วันห้ามสร้างบ้าน ดังนั้นการเข้าไปทำงานร่วมกับชาวอาช่าต้องศึกษาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับวันต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย

5) ความเชื่อด้านวิญญาณ

อาช่ามีความเชื่อว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ ลำธาร ถ้ำ น้ำตก หุบเหว หน้าผา ลม พายุ ฯลฯ หรือสิ่งที่มีมนุษย์ได้ปลูกสร้างขึ้น เช่น ประตู หมู่บ้าน ศาลพระภูมิ ชุมชน ซิงช้า ล้วนแล้วแต่มีผู้ดูแล/วิญญาณเฝ้ารักษาหรือสถิตอยู่ วิญญาณ อาช่าเรียกว่า สะล้า (Savq la) และอาช่าเชื่อว่ามนุษย์ก็มีวิญญาณที่อยู่ในร่างกายด้วย โดยผู้ชายมี 12 วิญญาณและผู้หญิงมี 9 วิญญาณ ด้วยเหตุนี้หากคนเราตกใจวิญญาณจะหนีออกจากร่างทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือวิญญาณกลับสู่ร่างโดยอะพีเย่ฝ่า (หญิงชรา ซึ่งจะทำพิธีเรียกวิญญาณกลับสู่ร่างคนป่วยได้)

วิญญาณ อาช่าแบ่งออกเป็น

- วิญญาณคนเป็น เรียกว่า สะล้า (Savq la) เป็นวิญญาณของบุคคลทั่วไป
- วิญญาณตายโหง เรียกว่า ซะซี่ (Sav sil) เป็นวิญญาณของคนตายโหง
- วิญญาณคนตายดี หรือตายเพราะหมดอายุ เรียกว่า หนุ่มซี่ (Numq sil) ซึ่ง

วิญญาณแบบนี้ อาช่าถือว่าเป็นผู้ดูแลรักษาลูกหลาน เช่น วิญญาณปู่ย่า ตายาย หรือบรรพบุรุษ

โดยสรุป การมีความเชื่อของตนเองโดยแสดงผ่านพิธีกรรมประเพณีของอาข่า กลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของอาข่าคือ การเป็นผู้นอบน้อมต่อผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติ การดำเนินชีวิตของอาข่า จึงคำนึงถึงผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ต่อสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ กลายเป็น ข้อห้าม ข้อนิยม กฎระเบียบ เพื่อกำกับควบคุมพฤติกรรมของทุกคน อาข่าเรียกว่า ย็อง ซ็อง โหะ (Zahl Sahl Quvq) สามารถแบ่งพิธีกรรม ในการปฏิบัติออกได้ 2 ภาค คือ

(1) ภาคพิธีสำหรับคนเป็น แตะ ย็อง (Dehvq Zahl) หมายถึง การประกอบกิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน ปฏิบัติสำหรับคนที่มีชีวิตทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เด็กจนถึงวัยชรา

(2) ภาคพิธีกรรมสำหรับคนตาย ซี้ ย็อง (Sul Zahl) หมายถึง ขั้นตอน หรือการประกอบพิธีกรรม เกี่ยวกับคนตายทั้งหมด เช่น พิธีศพ

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2546) ได้กล่าวสรุปว่า อาข่าเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่ง ที่มีพิธีกรรมและประเพณีมากที่สุด ตั้งแต่เกิดจนตายนั้น ชาวอาข่าจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมประเพณีทั้งหมด 5 ประเพณีใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ประเพณีที่ต้องปฏิบัติในรอบหนึ่งปี ซึ่งมีประเพณีหลัก ๆ จำนวน 12 ครั้ง
2. ประเพณีการยกผู้หญิงเทียบเท่าผู้ชาย (ยา แย้ อา มา)
3. ประเพณีการสู่ขอสาว
4. ประเพณีการสืบทอดบรรพบุรุษผ่านลูกชาย
5. ประเพณีเกี่ยวกับการตายหรือศพ

การเป็นเผ่าที่มากด้วยพิธีกรรมและประเพณีนี้ ได้สร้างปัญหาให้กับผู้ปฏิบัติ โดยเฉพาะครอบครัวอาข่าที่ยากจนไม่สามารถหาสิ่งดี ๆ มาประกอบพิธีได้ เช่น พิธีศพของผู้มีฐานะนั้น มักจะฆ่าควายแสดงถึงความเคารพรักต่อตัวผู้ตายในปัจจุบันกำหนดไว้ 3 ตัว ค่าใช้จ่ายที่มากมายนี้ครอบครัวจน ๆ ไม่สามารถทำพิธีให้สมบุญได้ ด้วยเหตุผลนี้ ครอบครัวอาข่าบางส่วนได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพื่อตัดปัญหาดังกล่าวนี้ (ศตวรรษ สถิตเพียรศิริ, 2533 : 20 - 21)

6) พิธีกรรมประเพณีของอาข่าในรอบ 12 เดือน

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย (2545) ได้ศึกษารวบรวมพิธีกรรมประเพณีของอาข่าในรอบปีของหมู่บ้านอาข่าในจังหวัดเชียงรายที่คงนับถือแบบดั้งเดิม มีพิธีกรรมประเพณีทั้งหมดจำนวนถึง 21 พิธีกรรม ดังนี้

(1) **พิธี แซ่จี้ ซี้ เออ** (Cehi jil ci eu) พิธีเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นพิธีกรรมในระดับครอบครัว เป็นการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ได้จากไร่ เอาข้าวไปเก็บไว้ในบ้านปกติ อยู่ในเดือนกุมภาพันธ์ถึงปลายเดือนมีนาคม ตรงกับเดือนของอาข่าคือ จ้อลา เป็นความเชื่อที่ว่า ข้าวมีผู้ดูแลรักษา เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเพาะปลูกแล้วต้องอัญเชิญท่านจากไร่มาอยู่ที่บ้าน

(2) **พิธีอยู่กรรมไม่จุดไฟ** (หมี่จ่า เซอหมี่ ลอง เออ)(Miq dzaq keuq miq lah eu) ช่วงปลายเดือนมีนาคม-ต้นเดือนเมษายน หรือตรงกับเดือนอาข่าคือ โบวโยะ (Boeq zovq) เมื่อเห็นว่าไร่ที่ถางไว้ในวันพืช เศษไม้แห้งสนิท แต่ละครอบครัวก็จะมีการจุดไฟเผาไร่ของตนเพื่อเตรียมพื้นที่ จะมีการเลือกวันที่จะทำการจุดไฟเผา โดยจะนิยมเลือกวันสุนัข เพราะถือว่าเป็นวันที่ดีของอาข่า เพราะเชื่อว่าวัชพืชจะถูกเผาหมดไปเหมือนโดนสุนัขเลีย โดยผู้ที่จุดไฟต้องไม่อาบน้ำในเย็นก่อนวันจุดไฟ เพราะเชื่อว่าหากอาบน้ำจะทำให้การเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ แต่จะต้องอาบน้ำภายหลังจากที่มีการเผาไร่เสร็จแล้ว ขณะเดินทางไปไร่เพื่อจุดไฟเผาไร่ นั้น จะมีการเป่าเขาควาย อาข่าเรียกว่า ยาจ่า (Za jaq) เพื่อเป่าให้เกิดลมพัดหนุนไฟให้ไหม้ดีขึ้น และเป็น การป่าวประกาศว่า วันนี้เป็นวันดีเพื่อเผาไร่ของตน การเป่าเขาควายนี้อาจเป่าได้อีกกรณีคือ เมื่อยิงสัตว์ป่าได้คือ เก้ง กวาง หมูป่า เสือ หมี่ เท่านั้น ก่อนการจุดไฟเผาไร่ของตนนั้นต้องมีการทำแนวกันไฟให้เรียบร้อยก่อน อาข่าเรียกว่า หมี่จ่า หมี่ ก้า พี้ เออ และเมื่อมีความมั่นใจว่าการจุดไฟเผาไร่ นี้ ไฟจะไม่ไปลุกลามที่อื่น โดยก่อนจุดไฟ มีการอธิษฐานครั้งสุดท้ายว่า ขอให้สัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ ที่อาศัยอยู่ในไร่ทั้งหลายเหล่า จงหนีออกจากพื้นที่นี้ไป จากนั้นก็จุดไฟ แล้วให้พูดอุทานดัง ๆ ว่า เล้ว ๆ ๆ (lei-oq lei-oq) หมายถึง ไฟไหม้ ๆ และเมื่อครอบครัวใดได้ทำการเผาไร่ของตนเสร็จแล้วจะมีการอยู่กรรมหรือหยุด 1 วัน โดยไม่ประกอบกิจกรรมที่เรียกว่า หมี่จ่า เซอหมี่ ลอง เออ หมายถึงอยู่กรรมเนื่องจากการที่มีการเผาไร่ การอยู่กรรมดังกล่าว ไม่ได้ทำพิธีกรรมทางศาสนาใด ๆ เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นการหยุดเพื่ออธิษฐานกับสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ ต้นไม้ หรือสิ่งมีชีวิตที่ตายไปในระหว่างการเผาไร่

(3) **ประเพณี ซีมี่ ซีมี่ อาเผ่ว** (Qumq shuivq qumq mil aq poeq) ภายหลังจากที่มีการอยู่กรรมการเผาไร่แล้ว ช่วงกลางเดือนเมษายน ตรงกับเดือนอาข่า ซีมี่ บาลา อาข่ามีการประกอบพิธี ซีมี่ แปลว่า ปีใหม่ ซีมี่ แปลว่า คืนของปีเก่า อาเผ่ว แปลว่า บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ตรงกับเทศกาลของไทยคือ สงกรานต์ แต่อาข่านิยมเรียกว่า ประเพณี ปีใหม่ชนโซหรือประเพณีปีใหม่โซแดง เนื่องจากประเพณีนี้มีการประกอบพิธีโดยมีโซเป็นหลัก การต้อนรับปีใหม่ อาข่าให้ความหมายรวมถึง การต้อนรับสิ่งมีชีวิตที่เกิดใหม่ทุกชนิดบนโลกในช่วงเดือนเมษายน เมื่อประกอบพิธีนี้เสร็จแล้ว ก็ทำพิธีต่ออีกพิธีหนึ่งเรียกว่า ซีมี่ อาเผ่ว เป็นพิธีที่เกิดขึ้นเพื่อฉลองปีใหม่และฉลองผู้ที่มีตำแหน่งผู้นำวัฒนธรรมและการปกครองชุมชนคือ จื่อมะ พิธีกรรมนี้เรียกว่า เจ่ว หละ หยะ เออ เป็นการแสดงถึงการเสร็จสิ้นภารกิจของพิธีกรรมประเพณีที่ผู้นำได้ดำเนินการมาในรอบ 12 เดือน และเป็นการเริ่มต้นของสิ่งมีชีวิตใหม่

(4) **พิธีปลูกประตุมู่บ้าน “ล้อ คอง คู่-เออ”** (Lawl kahg duq – eu) ประตุมู่บ้าน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างไว้ก่อนเข้าสู่หมู่บ้านอาข่า ตั้งอยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ของชุมชน ประตุมู่บ้านอาข่าเรียกว่า “ล้อ คอง” (Larl khag) แปลว่า “เขต

คุ้มครอง” บุคคลภายนอกนิยมเรียกประตูล้อมบ้านนี้ว่า “ประตูผี” การทำพิธีสร้างประตูล้อมบ้านของอาข่าจะทำในเดือนเมษายน ภายหลังจากที่มีการทำประเพณีปีใหม่ชนใหม่ ตรงกับเดือนอาข่าคือ ซีมี่ลี บาลา (Qumq shuivq ba la) โดยแต่ละชุมชนจะกำหนดวันฤกษ์ดีของผู้นำวัฒนธรรมแล้ว ทำพิธีสร้างประตูล้อมบ้าน อาข่ามีความเชื่อว่าการทำประตูล้อมบ้านเพื่อไม่ให้ภูตผีปีศาจ โรคภัยไข้เจ็บ หรือสิ่งไม่ดีไม่งามทุกชนิดเข้ามาในชุมชน เป็นเสมือนรั้วปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ประตูดังกล่าวจะทำการสร้างใหม่ทุกปี ดังนั้นหากจะนับอายุหล้อมบ้านอาข่าแห่งใด ก็อาจสังเกตดูได้จากจำนวนวงประตูล้อมบ้านหรือความยาวของระยะทางที่สร้างประตู

(5) พิธี คำ ด่า ฉี – เออ (Kal daq ciq-eu) เป็นพิธีกรรมที่ชาวอาข่าได้ปฏิบัติทุกครั้ง เพื่อป้องกันการเกิดโรคภัยไข้เจ็บระบาดในหล้อมบ้าน การประกอบพิธีกรรมนี้ เพื่อเชิญวิญญาณ ผีร้าย ผีเปรต ที่ทำให้ชุมชนเดือดร้อนหรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ให้ออกไปจากชุมชน รวมทั้งสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ให้ออกไปจากชุมชนทั้งหมด และพิธี “ คำ ด่า ฉี-เออ “ (Kal daq ciq-eu) ยังถือเป็นการถวายทานแก่เจ้าป่า เจ้าเขา ผู้ปกป้องรักษาหล้อมบ้านด้วย

ดังนั้น พิธี คำ ด่า ฉี เออ ไม่มีการกำหนดวัน แต่สามารถทำได้ทุกวัน โดยสาเหตุที่สำคัญที่จะนำไปสู่การประกอบพิธีนี้คือ การเกิดความเดือดร้อนหรือโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะโรคที่อาจเกิดกับมนุษย์หรือสัตว์เลี้ยง ซึ่งบางหล้อมบ้านอาจทำพิธีกรรมนี้หลายครั้งต่อปีก็ได้

(6) พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ “มี ซ้อง ล้อ เออ” (Mil sahl lawl-eu) ศาลพระภูมิเจ้าที่ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาข่า เป็นที่เคารพบูชาของชุมชน โดยมีพิธีสร้างศาลและบูชาทุกปีในช่วงเดือนเมษายนหลังจากพิธีกรรมปลูกสร้างประตูล้อมบ้านแล้ว การประกอบพิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่จะใช้เวลา 1 วัน โดยสร้างศาลให้อยู่ห่างจากชุมชนทางด้านทิศเหนือประมาณ 500 เมตร ทำเลที่ตั้งต้องเป็นภูเขาซึ่งเป็นที่สูงกว่าระดับชุมชน สามารถมองเห็นพื้นที่ภายในชุมชนได้ทั่วถึง ทั้งนี้อาข่าเชื่อว่า เพื่อให้เจ้าที่ดูแลปกป้องรักษาชุมชนอย่างทั่วถึง อาข่าเรียกศาลนี้ว่า “มีซ้อง” (Mil sahl) แปลว่า “เจ้าที่ดิน” แต่คำว่าเจ้าที่นี้อาข่ารวมถึง เจ้าที่ที่ดูแลทุกสิ่งทุกอย่างที่มีบุญคุณหรือสัมพันธ์กับมนุษย์ อาทิ เจ้าที่ดิน เจ้าที่ป่า เจ้าที่ภูเขา เจ้าที่ต้นไม้ เจ้าที่สัตว์ป่า รวมทั้งบรรพบุรุษอาข่า ก็ถือว่าเป็นผู้มีพระคุณทั้งหมด

ดังนั้นศาลพระภูมิเจ้าที่ตามความเชื่อนี้ จึงเป็นสถานที่สิงสถิตของดวงวิญญาณ และเจ้าที่ผู้ปกป้องคุ้มครองหล้อมบ้าน ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ ให้ชาวบ้านมีความอยู่เย็นเป็นสุขพืชผลเจริญงอกงาม ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์อะไรให้ได้ผลผลิตดี ประวัติการสร้างศาลพระภูมิชุมชน มิได้ระบุไว้ว่าเกิดเมื่อใด แต่เข้าใจว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งชุมชนอาข่า

(7) ประเพณี แซ่คา อ่าแผ่ว (Cehl ka aq poeq) คือ พิธีกรรมประเพณีปลูกข้าว อาข่ามีตำนานกล่าวถึงที่มาของพันธุ์ข้าว อันเป็นสาเหตุของการเริ่มประเพณีปลูกข้าวดังนี้ สมัยก่อนอาข่าไม่มีข้าวกิน และไม่มีการปลูกข้าวเนื่องจากยังไม่มีพันธุ์ข้าว

แต่อาชาก็มีความฉลาดกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ จึงออกอุบายให้นกกระจอกไปขโมยข้าวเปลือกของอะ เพอ หมี่ แย (Aq poeq miq yehl) พันธุ์ข้าวที่ต้องการขโมยมานั้นชื่อว่า โกะ มา (Ghov ma) เมื่อนกกระจอกที่รับคำสั่งไปถึงสถานที่อาศัยของเทพเจ้า แต่ไม่สามารถขโมยพันธุ์ข้าวดังกล่าวได้ อาชาก็สั่งให้นกที่ชื่อว่า จ้า โห (Jal hlo) ไปขโมยมาอีก แต่นก จ้า โห ก็ไม่มีความสามารถขโมยได้ มนุษย์ก็ยังไม่ย่อท้อ จึงสั่งให้นกเขาเป็นผู้ไปขโมยพันธุ์ข้าวของเทพเจ้ามา ในที่สุดนกเขาก็สามารถขโมยพันธุ์ข้าวได้ ด้วยเหตุนี้อาชาก็ตั้งชื่อให้นกเขาว่า ห่า เหว (haq hoeq) แปลว่านกขโมย และเมื่อมนุษย์ขอพันธุ์ข้าวที่ขโมยมา นกเขากลับบอกว่าได้กลิ่นกินลงไป ในท้องหมดแล้วไม่สามารถให้พันธุ์ข้าวแก่อาช่าได้ จากนั้นนกเขาได้บินหนีไปโดยไปเกาะอยู่บนกิ่งไม้ชางร่วมกับนกเขาตัวอื่น ๆ อาช่าจึงนำหน้าไม้ยิงนกเขา แต่บังเอิญนกเขาได้ตกลงไปในน้ำวน อี้จู้ อี้ยง (il juvq il yah) และถูกปลาเหลือง อาช่าเรียกปลาชนิดนี้ว่า หง่า ส่า หง่าซื่อ (anagq saq ngaq shuil) มนุษย์จึงปรึกษากันไปเอาเห เรียกว่า ยา (Ya) เพื่อจับปลาในน้ำวน เมื่อเหวิ่งแหไปในน้ำกลับดึงแหไม่ขึ้น ต้องไปขอร่องเบ็ดมาช่วยปลดแหมา เมื่อเอาแหขึ้นมาก็ปรากฏว่ามีปลาเหลืองติดมาด้วย มนุษย์จึงเอามัดแหลมเรียกว่า เต้าะหย่า(Tawv zaq) ผ่าท้องปลา ออกมาก็พบว่ามีนกเขาอยู่ เมื่อผ่าท้องนกเขา ปรากฏว่ามีพันธุ์ข้าวอยู่ในกระเพาะนกเขา อาช่า โดยผู้นำทางวัฒนธรรมหรือจือมะจึงเอาพันธุ์ข้าวดังกล่าวไปชำระล้างที่บ่อน้ำบริสุทธิ์ ก่อนที่จะนำมาทำเป็นพันธุ์ข้าวเพื่อเพาะปลูกต่อไป จนเป็นเหตุให้เกิดประเพณีการปลูกข้าว แซ่คา อ่าเผ่ว (Cehl ka aq poeq) พร้อมทั้งการชำระพันธุ์ข้าวให้สะอาด ณ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ก่อนนำไปผสมกับพันธุ์ข้าวอื่น ๆ จนถึงปัจจุบัน

(8) อยู่กรรม บูเต้ แจ๊ะ ลอง – เออ (Buq del tsehv

lah eu) เมื่ออาช่าแต่ละครอบครัวได้ทำการปลูกข้าวหลังจากที่เริ่มประเพณีปลูกข้าวผ่านพ้นไป ประมาณ 3 สัปดาห์ของอาช่าหรือประมาณ 37 วัน อาช่าเรียกว่า สี้ม นอง จ้อ (Shumq nah jawl) ชุมชนแต่ละแห่งจะมีการอยู่กรรมเพื่อไว้อาลัยแก่สัตว์ที่ตายเนื่องจากการปลูกข้าวเป็นเวลา 1 วัน โดยจะไม่เลือกวันฤกษ์ดี อาช่าเรียกว่า บูเต้ แจ๊ะ ลอง เออ (buq del tsehv lah eu) มีความหมายคือ การอยู่กรรมเพื่อให้แมลงใต้ดินที่ถูกแทงขาดช่วงการปลูกข้าวได้ต่อตัว พิธีกรรมนี้ ครอบครัวยุคสุดท้ายที่ปลูกข้าวของปีเรียกว่า มี่โอะ คาผี (Mil oka piq) หมายถึง ปลูกข้าวปิดประตู แผ่นดิน

(9) อยู่กรรม เบวโกะ ลอง เออ (boeq ghovq lah - eu)

หลังจากข้าวไร่ที่ปลูกไว้งอกขึ้นหมดและสูงประมาณเข้า อาช่าจะทำพิธีจับดวงดินที่เป็นศัตรูข้าว เนื่องจากดวงดินชอบกัดกินรากข้าวอ่อน จึงมีความเชื่อว่าเมื่อดวงดินกินรากข้าวและชอบอยู่ในดิน ถ้าถูกจับขึ้นมาบนดินและนำไปทำพิธีโดยเสียบกับไม้ เพื่อให้ดวงดินลงไปอยู่ในดินเสีย ถือเป็น การควบคุมแมลงทุกอย่างในไร่ข้าวไม่ให้มารบกวนข้าวที่ปลูกไว้อีก

(10) ประเพณีพิธี ซีมี่ ล้อ เออ (Qumq piq lawl eu)

พิธีบำรุงขวัญข้าวไร่ให้งอกงามและเป็นการบูชาผู้ดูแลไร่ข้าว เป็นพิธีกรรมระดับครอบครัว ซึ่งเจ้าที่หรือผู้ดูแลไร่นั้นมีชื่อว่า ยาอุม ยาซอง อามา (แม่โพสพ : ผู้วิจัย) ประเพณีนี้จัดในช่วงเดือนกรกฎาคม ตรงกับเดือนอาข่าคือ “เซ่ ลา” (Tsel la ba la) โดยในการทำพิธีจะมีการเชิญผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือมาร่วมทำพิธีและทานอาหารที่บ้าน ซึ่งหลังจากทานอาหารแล้ว เหล่าผู้อาวุโสจะกล่าวให้พรแก่เจ้าบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขและมีผลผลิตข้าวเยอะ ๆ ทุกปี

(11) ประเพณี แย้ ชู๋ อ่าเผ่ว (Yehl kuq aq poe)

คนทั่วไปเรียกว่าประเพณีไล่ชิงช้าอาข่า ชาวอาข่าเรียกชื่อประเพณีนี้หลายชื่อ เช่น แย้ ชู๋ อ่าเผ่ว (Yehl kuq aq poe) หละ เฉ่อ อ่าเผ่ว (Lavq deuq aq poq) และ แย้ชู๋ จ่าเออ (Yehl kuq aq poeq) โดยแต่ละคำมีความหมายต่าง ๆ กัน กล่าวคือ แย้ ชู๋ อ่าเผ่ว (Yehl kuq aq poe) หมายถึง พิธีประเพณีบูชาในหน้าฝน หละเฉ่ออ่าเผ่ว (Lavq deuq aq poq) หมายถึง พิธีประเพณีของชิงช้า ส่วนแย้ชู๋จ่าเออ (Yehl kuq aq poeq) หมายถึง พิธีประเพณีกินตอนหน้าฝน และคำเรียกชื่อประเพณีที่ถูกต้องที่สุดคือแย้ ชู๋ อ่าเผ่ว Yehl kuq aq poe)

ประเพณีไล่ชิงช้าอาข่าจัดขึ้นประมาณปลายเดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายน ตรงกับเดือนอาข่าคือ ฉ่อลา บาลา (Cawq la ba la) โดยการจัดพิธีประเพณีไล่ชิงช้าดังกล่าว เริ่มนับจำนวนวันจากพิธีปลูกข้าวเริ่มแรกในช่วงเดือนพฤษภาคมเมื่อผ่านไปแล้ว 8 สัปดาห์และกำลังย่างเข้าสัปดาห์ที่ 9 ของอาข่าหรือประมาณ 97 วัน หลังพิธีการปลูกข้าวเริ่มแรก

ตำนานความเป็นมาของพิธีประเพณีแย้ชู๋ อ่าเผ่ว (Yehl kuq aq poe) เล่าผ่านบทเพลงตอนไล่ชิงช้า บทเพลงตอนกินข้าว เป็นต้น ซึ่งสรุปได้ว่า ประเพณีนี้เกิดขึ้นในดินแดนที่ชื่อว่า จาแด่ล้อง (Ja deh lahl) ดินแดนแห่งนี้ มีผู้นำอาข่าที่ชื่อ ชีบา อ่าเผ่ว หม่อโล๊ะโล๊ะชื่อ (Qavq ba aq poeq mawq lovlov suil) และคือบา อ่าเผ่ว เอว คือ คือคอง (kawl ba aq poeq oe kawl kq qah) ต้องการจัดประเพณีไล่ชิงช้า 33 วัน บางตำนานก็เล่าว่าเป็น 66 วัน หรือ 13 วัน เมื่อเป็นเช่นนี้ สมาชิกคนในดินแดนแห่งนี้ ซึ่งประกอบด้วยคนจน คนรวย ต้องเตรียมเสบียงหาอาหาร โดยคนจนเข้าป่าหาผลไม้ เผือก มัน มากองไว้หลายกอง ส่วนคนรวยก็เตรียมข้าวสารไว้บริโภค ในช่วงเทศกาลดังกล่าวจำนวน 9 กระบุง และเมื่อเทศกาลเริ่มขึ้นได้ไม่นาน คนในชุมชน ที่เป็นคนรวยก็ประกาศออกมาเป็นภาษิตภาษาอาข่าว่า “ล่า หย่า อ่าดา แบซี่ แล้ดู้อ่า บอ หย่า อ่าดา แบ แสะ ล้าหง่า เจ้” (Saq zaq aq da beh sil lehl dul-aq Baw zaq aq da beh shevq lal ngaq jil) หมายถึง “เทศกาลพิธีประเพณีไล่ชิงช้า นี้กว่าถ้าเริ่มจัดพิธีแล้ว จะให้คนจนตายแต่กลับกลายเป็นคนรวยจะมามาก่อนคนจน เนื่องจากข้าวสารที่เตรียมไว้ทั้งหมด 9 กระบุงหมดลง ส่วนกองเผือกมันที่คนจนหามาได้จากป่า ยังคงเหลืออีกเยอะ

หลายกอง หมายความว่า กิจกรรมประเพณีไล่ชิงชิงช้างนี้ เป็นอุบายของคนรวยต้องการกำจัดคนจน แต่ไม่เป็นไปตามแผน

อีกตำนานหนึ่ง ประเพณีไล่ชิงช้าง เป็นสัญลักษณ์ประเพณีของผู้หญิง เนื่องจากผู้ชายมีประเพณีเล่นลูกข่าง เพราะชิงช้างที่สร้างขึ้นนั้นเป็นแนวคิดของผู้หญิงที่ชื่อหมี่สี่ ดาเยอะ ได้เรียกร้องให้ตระกูลต่าง ๆ แบ่งบทบาทมาช่วยสร้างชิงช้าง และใช้ต้นไม้ที่ชื่อชะลา อ่าเย้อ (Sav la aq yeul) จำนวนสี่ต้น มาสร้างชิงช้างโดยองค์ประกอบแต่ละส่วนของชิงช้าง ให้ตระกูลต่าง ๆ รับผิดชอบกันทำ เช่น ตระกูลแก้วแม่ ทำหน้าที่หาเชือก ตระกูลตองเซ้ ทำหน้าที่ขึ้นไปผูกเสาชิงช้าง และให้ค่าตอบแทนเป็น 2 สตางค์ (หยี แซ้) (ปัจจุบันก็คงมีการปฏิบัติอยู่) ตระกูลเซอมือ หาไม้แกนที่ผูกสายเชือกเรียกว่า ผาดี้ม(Pyaq dumq) และคองจ่อ (Kahl jawq) คือเชือก จะถี้ (Jav tiq) คือเชือกห้อย สำหรับเล่นไล่ชิงช้าง และมีการสืบทอดการละเล่นไล่ชิงช้างมาจนบัดนี้

ในเทศกาลนี้ผู้หญิงอาซาจะแต่งกายอย่างสวยงาม ซึ่งพวกเธอใช้เวลาทอมาตลอดทั้งปี เพื่อจะสวมในเทศกาลนี้ สำหรับเด็กหญิงที่อายุ 13 ปีเธอจะแต่งกายเพื่อยกฐานะเป็นสาวในพิธีนี้ พร้อมทั้งขึ้นไล่ชิงช้าง ประเพณีนี้เริ่มแรกนั้นหญิงอาซาที่ชื่อหมี่สี่ ดาเยอะ (Miq siq dav yeuv) เป็นผู้ริเริ่มร้องเพลงขณะไล่ชิงช้าง ทำให้ผู้นำการปกครองที่ชื่อจ้อมะอ้ายอ๊อ เกวแจ่ว (Dzoeq ma aq zawl ghoeq dzoeq) ต้องออกมาดูผู้หญิงคนนี้และฟังเพลงที่เธอร้อง แม้กระทั่งเทพแห่งฝนซึ่งอยู่บนฟ้าได้ยิน ก็เทพนตกลงมายังพื้นโลกส่งผลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นช่วงเทศกาลนี้ฝนจะตก เป็นการฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ เพราะอาซาเชื่อว่า ช่วงเทศกาลนี้หากอาหารไม่สมบูรณ์ พิธีอื่นก็จะไม่มีอาหารสมบูรณ์ด้วย และภายหลังจากที่จัดพิธีประเพณีไล่ชิงช้างแล้วชุมชนจะไม่มีกตัญญูตัดไม้เข้ามาใช้ในชุมชน ยกเว้นกรณีที่มีคนตายเท่านั้น จึงถือว่าเป็นการเข้าพรรษาของอาซา

(12) ประเพณี ยอลา อ่าเผ่ว (Zaw la aq poeq) ภายหลังจากเทศกาลไล่ชิงช้างผ่านไปแล้ว 13 วัน จะมีประเพณี ยอลา อ่าเผ่ว (Zaw la aq poeq) ประเพณีนี้ทำในเดือนกันยายน ตรงกับเดือนอาซาคือ ยอลา (Zaw la ba la) เป็นเวลา 2 วัน มีประวัติเล่าว่า ประเพณียอลา อ่าเผ่ว (Zaw la aq poeq) เกิดขึ้นเนื่องจากในชุมชนอาซา นอกจากจะมีผู้นำทางวัฒนธรรมที่เรียกว่าจ้อมะแล้ว ในชุมชนก็ยังมีตำแหน่ง รองผู้นำวัฒนธรรม อาซาเรียกว่าแจ่วหย่า (Dzoeq zaq) ดังนั้นประเพณียอลา อ่าเผ่ว (Zaw la aq poeq) จึงจัดขึ้นเพื่อเชิดชูอดีตผู้นำทางวัฒนธรรม ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งจ้อมะมาก่อน และให้มีการประกอบพิธีเพื่อไหว้ตำแหน่งนี้ ฉะนั้นถือว่ายอลา อ่าเผ่ว ถือว่าเป็นประเพณีของอดีตผู้เคยดำรงตำแหน่งเป็น จ้อมะ มาก่อนก็ได้ ดังนั้นบรรดาผู้ที่เป็นแจ่วหย่า (Dzoeq zaq) จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อไหว้ครูและมีการเลี้ยงอาหารเรียกว่า แจ่วยอลาล้อเออ (Dzoeq yah lawl-eu)

(13) **อยู่กรรมวันแฮ้ย** (Shehl lah-eu) แฮ้ยเป็นสัตว์ที่มองเห็นทั้งโลกมนุษย์ สวรรค์และโลกวิญญาณ ดังนั้นมนุษย์จึงกำหนดวันกรรมในวันนี้ เพื่อที่จะไม่ให้มองเห็นเช่นเดียวกับแฮ้ยคือ กลัวเห็นผี ซึ่งอาจจะทำให้มนุษย์เกิดเจ็บป่วยล้มตายได้ อย่างไรก็ตาม อาซาเชื่อว่า แฮ้ยเป็นสัตว์มีบุญคุณกับมนุษย์เพราะป้องกันลมพายุให้กับโลกมนุษย์ได้

(14) **ประเพณี ยา จิ จิ อาเผ่ว** (Ya civ civ aq poeq) เป็นวันที่ครอบครัวของอาซาจะมาวมกันเพื่อทำประเพณีนี้ โดยลูกหลานจะกลับมาอยู่พร้อมหน้ากับพ่อแม่ยกเว้นลูกสาวที่ไปแต่งงานกับสกุลอื่น เพื่อร่วมรำลึกถึงบุญคุณบรรพบุรุษปีละ 1 วัน โดยใช้ไก่เป็นเครื่องเซ่น ในการทำพิธีจะใช้ไม้ตีหัวไก่ให้ตาย เมื่อไก่ตายแล้วจะตัดขา 1 ข้าง ปีก 1 ข้าง เพราะเชื่อว่า ขา ปีกไก่ จะเป็นไม้เท้าและเป็นใบพัดให้กับปู่ย่า ตายายสามารถลงมาเยี่ยมเยือนลูกหลานได้

(15) **อยู่กรรมวันหมู** (Zavq lah-eu) เพราะวันหะใน ความหมายของอาชานอกจากแปลว่าหมูแล้ว ยังแปลว่า ซ่อน ดังนั้นการอยู่กรรมในวันนี้ก็เพื่อซ่อนตัวจากการมองเห็นระหว่างคนกับผี โดยถือเอาวันหมู เพราะหมูเวลาหากินจะก้มหน้าขุดดินไม่มองด้านอื่น เพราะเชื่อว่าหากคนเห็นผีจะทำให้ตกใจและไม่สบายได้

(16) **ประเพณี “คำ แยะ แยะ เออ** (Kal yehv yehv) เป็นพิธีกรรมในช่วงเดือนตุลาคม ซึ่งจะมีปักแพงแดงกวาดมสมบุญรณ ชาวบ้านจะทำพิธีไล่ผี โดยการทำอาวธต่าง ๆ จากไม้ เช่น มีด ดาบ หอก ให้เด็ก ๆ หลังการทำพิธีกรรมจึงให้เด็กตีเกราะเคาะไม้ไล่ผีไล่เคาะไปแต่ละบ้าน เพื่อไล่ผีหรือสิ่งชั่วร้ายออกไป ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็จะจัดวางผลไม้ปักแดง ให้เด็กได้หยิบไปทาน เป็นอุบายในการสร้างความมั่นใจแก่ชาวบ้าน เพราะอย่างผู้ต้นฤดูหนาวซึ่งจะมีการเจ็บไข้ได้ป่วยมากนั่นเอง

(17) **พิธีอยู่กรรม “แจ บ้อง ลอง เออ** “ (nyeh bahl lah eu) เมื่อข้าวเริ่มออกรวง อาซาจะทำพิธีจับตักแตน โดยจับในวันถึงอยู่กรรมวันไก่ โดยจือมะจะบอกแก่ชาวบ้านล่วงหน้า 3 วัน ทุกคนจะไปจับตักแตนที่ถือเป็นสัตว์ที่ทำลายข้าว ห่อด้วยใบเผือก นำมาเสียบไม้ไว้เพื่อให้ตักแตนลงไปอยู่ในดิน อย่าได้มารบกวนข้าว

(18) **ประเพณี “ยอพู นองหมือ เซ้ เออ**” (Yaw pu nah muiq tsel eu) เลือกวันฤกษ์ดีของชุมชน และมีการกินข้าวใหม่ พิธีกรรมนี้จะปฏิบัติโดยมีครอบครัว 1 ครอบครัวเป็นผู้เริ่มทำพิธีก่อน โดยจะฆ่าหมูเพื่อทำนายผลผลิตของชุมชน โดยดูตับหมู อาซาเรียกว่า หะซี่ ทัอง เซ้อ จากนั้นครอบครัวอื่น ๆ ก็ทำได้ ในวันนี้จะมีการเชิญผู้สูงอายุมาทานข้าวใหม่ที่บ้านเพื่ออวยพรแก่เจ้าบ้าน

(19) **พิธีกรรม แซ่ สี จี้ บ่าถ่อง ล้อ** (Cehl shuivq jil baq tahq lawl) เป็นพิธีกรรมบูชาพันธุ์ข้าวใหม่ ในพิธีกรรมนี้ อาซาจะทำกระบอกล้ำพิธีที่เรียกว่า จี้

ปา จี้ ลี โดยใช้เวลาทำเฉพาะช่วงเช้าเป็นเวลา 3 ชั่วโมง จุดประสงค์ก็คือการนำข้าวใหม่ทำพิธีบูชาบรรพบุรุษและเจ้าคุ้มครองต่าง ๆ เพื่อขอบคุณและรำลึกบุญคุณท่าน

(20) พิธี บ่อง เยว แปยะ เออ เกี่ยวข้าวครั้งสุดท้าย (Bahq yoe pyehv eu) ช่วงกลางเดือนตุลาคม ชาวอาข่าเริ่มมีการเกี่ยวข้าว จากในไร่ของตน ที่ให้ผลผลิตเพื่อจะนำไปบริโภคของแต่ละครอบครัว ก่อนที่การเก็บเกี่ยวข้าวหมดจากไร่ เจ้าของไร่ข้าวจะเว้นต้นข้าวที่มีรวง โดยไม่เก็บเกี่ยวไว้ประมาณ 2 – 3 รวง หรือ 1 กองข้าว ตรงบริเวณข่มทำพิธีในไร่เพื่อการทำพิธี ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการทำไร่ในรอบปีนั้น ๆ จุดประสงค์ก็คือการอัญเชิญผู้ดูแลข้าวกลับบ้านเรียกว่า ฉ่าหน่า อ่ามา

(21) ประเพณี คำท้อง อาเผ่ว (Kal tahl aq poeq) ปีใหม่ลูกข้างอาข่า หมายถึงการเปลี่ยนฤดูกาลใหม่ ประเพณีดังกล่าวเริ่มในเดือนธันวาคมตรงกับเดือนอาข่าคือ ท้องลา คนทั่วไปเรียกว่า ปีใหม่ลูกข้าง เป็นเทศกาลที่แสดงถึงการเปลี่ยนฤดูกาล การเพิ่มอายุ เป็นการรวมญาติและมีการละเล่นทางประเพณี เช่น การเล่นลูกข้าง เป็นต้น

โดยสรุปจากความหมายและพิธีกรรมต่าง ๆ ของอาข่าจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตการเกษตรคือ ข้าว เป็นหลัก แต่ละหมู่บ้านอาจจะมีการประกอบพิธีกรรมไม่ครบทั้งหมดหรือความละเอียดและขั้นตอนต่าง ๆ ก็อาจแตกต่างกัน เช่น บางหมู่บ้านใช้ไก่ บางหมู่บ้านใช้หมู ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและความเหมาะสมที่กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมจะกำหนดขึ้น

7) การนับเดือนของอาข่าเพื่อประกอบพิธีกรรม

การเชื่อในเรื่องโชค ฤกษ์ ยาม จึงทำให้อาข่ามีปฏิทิน เพื่อการปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ ปฏิทินดังกล่าวเปรียบเทียบกับปฏิทินสากลและกิจกรรมที่เกิดขึ้นดังนี้

ตารางที่ 3 ปฏิทินพิธีกรรมประเพณีของอาข่า เปรียบเทียบกับปฏิทินสากล

ลำดับที่	เดือนอาข่า	เดือนสากล	กิจกรรมในวิถีชีวิต
1	แก่วลา บาลา (Ghehq la ba la) หรือ (ย่า หมะ ย่าทู้ บาลา) (Yal myaq yal tul bala)	มกราคม	การจับพื้นที่ทำไร่ การเตรียมที่ การแผ้วถาง กำจัดวัชพืช พิธีกรรมในเดือนนี้คือ พิธีแซ่จี้เออ มีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ และการเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวเข้าไว้ในบ้าน
2	จ้อลา บาลา (Jawl la ba la)	กุมภาพันธ์	เดือนหยุดพักผ่อนของอาข่า หนุ่มจะหาคู่แต่งงาน เพื่อจะได้อาศัยกันทำไร่ข้าว ส่วนสาว ๆ จะทอผ้าเย็บกระโปรง เสื้อผ้าชุดอาข่า
3	เบ่วโหยะ บาลา (Boeq zovq bl la)	มีนาคม	เดือนนี้อากาศร้อน พิษผักหายาก อาหารไม่สมบูรณ์ มีการเผาไร่เตรียมพื้นที่เพื่อรอฤดูฝนที่จะมาถึง

ตารางที่ 3 ปฏิทินพิธีกรรมประเพณีของอาข่า เปรียบเทียบกับปีปฏิทินสากล (ต่อ)

ลำดับ ที่	เดือนอาข่า	เดือน สากล	กิจกรรมในชีวิต
4	ซึ่ม สี บาลา (Qumq shuivq ba la)	เมษายน	ย่างเข้าสู่ฤดูกลางเพาะปลูกอีกครั้ง ช่วงเดือนนี้จะมีพิธีกรรม เช่น การทำพิธียกผู้หญิงให้เทียบเท่าผู้ชาย เรียกว่า ยาแย้ อัม เออ พิธีซึ่มสี ซึ่มมี้อ่าเผ่ว หรือประเพณีปีใหม่ไขแดง พิธีลื้อของดูเออ การปลูกสร้างและบูชาที่ประตูลู่มบ้าน พิธีมี้อ้อลื้อเออ การเซ่นไหว้ ศาลพระภูมิ
5	ฉ่า ห่งอ บาลา (Tsaq ngawq bala)	พฤษภาคม	เป็นเดือนแห่งการเพาะปลูกข้าวไร่ เพราะเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนแล้ว จากเดือนนี้ไป อาข่าจะต้องทำงานหนักเพื่อปลูกข้าว ข้าวโพดพันธ์อื่น ๆ เดือนนี้จะไม่มีการแต่งงาน
6	ฎ้อง ลา บาลา (Gahl la bala)	มิถุนายน	เดือนนี้อาข่าเชื่อว่า ทั้งพืชสัตว์ทุกอย่างจะเริ่มออกงามมีความแข็งแรงเติบโต การประกอบพิธีในระดับครอบครัว เช่น การเซ่นไหว้ที่ต้นน้ำไร่นา อาข่าเรียกว่า อี้จู้ อี้แม่ลื้อ
7	เซ้ ลา บาลา (Tsel la ba la)	กรกฎาคม	เดือนนี้ข้าวจะเริ่มเติบโตสูงประมาณเข่า อาข่าจะลงไร่กำจัดวัชพืชในไร่ข้าว การประกอบพิธีกรรมในเดือนนี้คือ ซึ่มมี้อ้อ คือการบำรุงขวัญไร่ข้าว เป็นพิธีในระดับครัวเรือน
8	ฉ่อ ลา บาลา (Cawq la bala)	สิงหาคม	ประมาณปลายเดือนนี้จะมีพิธีคือ ประเพณีได้ชิงช้า เพื่อเฉลิมฉลองข้าวที่สมบูรณ์ ข้าวที่ปลูกไว้จะมีอายุ 8 รอบสัปดาห์ตามปฏิทินอาข่า เป็นประเพณีที่เด็กหญิงอาข่าจะยกฐานะตนเองเป็นสาว และจะสวมชุดอาข่าชุดใหม่ที่ตัดเย็บมาทั้งปีสวมใส่เป็นครั้งแรก
9	ยอ ลา บาลา (Yaw la ba la)	กันยายน	เดือนนี้ฝนจะตกมากเป็นพิเศษ ประเพณีที่เกิดขึ้น เช่น ประเพณี ยอลา อ่าเผ่ว ไหว้ครุอาข่า อยู่กรรมวันหมู อยู่กรรมวันแซ่ย์ ประเพณียาจี้ อ่าเผ่ว หรือประเพณีถอนขนไก่ ประเพณี ค้าแย้ะ แย้ะ หรือไล่มือออกจากชุมชน
10	สี่แยะ บาลา (Siq yehv bala)	ตุลาคม	เดือนนี้จะเป็นเดือนที่พืชผลที่ปลูกไว้ให้ผลเต็มที่พร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ ประเพณีในเดือนนี้ คือ ยอพูนองหมือเซ้ การเลือกฤกษ์ดีเพื่อกินข้าวใหม่
11	หน่องแย้ะ บาลา (Nahq yehv bala)	พฤศจิกายน	เป็นเดือนที่เริ่มลงมือเก็บเกี่ยวข้าวไร่ เพื่อนำมาเก็บไว้ในยุ้งฉาง ประเพณีนี้ คือพิธี ซี้จี้ลือมา อู๋กิม การเก็บฟางข้าวเมื่อเสร็จก็แสดงว่าการเกษตรในปีนั้นครบรอบเสร็จสิ้นแล้ว
12	ท้อง ลา บาลา (Tahl la ba la)	ธันวาคม	เดือนสุดท้ายในรอบปีหมดการเพาะปลูก มีการทานข้าวใหม่ ประเพณีที่เกิดขึ้นคือ ประเพณีปีใหม่ลู่อ่าง

ที่มา : สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย 2546.

2.7 นโยบายรัฐที่มีต่อชาวเขา

2.7.1 ชาวเขากับความมั่นคงของรัฐ

ปัญหาชาวเขาเป็นปัญหาที่มีมาเป็นเวลานาน แม้รัฐจะพยายามแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ปัญหาหลายด้านก็ยังคงมีอยู่และบางปัญหาก็ก็น่าจะมีแนวโน้มที่จะรุนแรงมากขึ้น ซึ่งสรุปปัญหาของชาวเขาต่อความมั่นคงแห่งชาติดังนี้ (วริมา โภธิสมบัติ, 2534: 9 - 21)

1) ปัญหาด้านการป้องกันประเทศ เพราะในอดีตชาวเขาอยู่ไกลอำนาจรัฐ มีความล่าช้าและแตกต่างกับคนส่วนใหญ่ ปัจจุบันปัญหาความมั่นคงของชาติจากภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์จะหายไป แต่ปัญหาอื่น ๆ ก็ยังคงอยู่คือ ชาวเขาบางส่วนยังมีสภาพชีวิตที่แร้นแค้นลำบาก ขณะเดียวกันก็มีชาวเขาจากต่างประเทศอพยพเข้ามาอยู่ในเขตไทยอยู่เรื่อย ๆ หรือบางกลุ่มก็อพยพข้ามไปมาระหว่างพรมแดน

2) ปัญหาความมั่นคงด้านการเมืองและการปกครอง กล่าวคือ ความแตกต่างกับคนพื้นราบทั้งทางสภาพเศรษฐกิจ สังคม เชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยทั่วไปส่งผลกระทบต่อด้านการเมืองและการปกครอง รัฐไม่สามารถควบคุมทั้งหมดได้ มีปัญหาด้านการบุกรุกทำลายป่า การปลูกพืชเสพติด และบางส่วนยังขาดความรู้สึกรับผิดชอบต่อบ้านเมือง

3) ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมจิตวิทยา ปัญหาความยากจน การสาธารณสุข ด้านการศึกษา การใช้ภาษาไทย การปลูกพืชและการค้ายาเสพติด การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งปัญหาดังกล่าวกระทบต่อความรู้สึกของสังคม ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งของคนในชาติได้

2.7.3 นโยบายและการดำเนินการพัฒนาของรัฐบาลที่มีต่อชาวเขา

รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจชาวเขาอย่างจริงจังในปี พ.ศ.2499 โดยนโยบายการดำเนินการเกี่ยวกับชาวเขาแบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้ จากการอธิบายของเลขาธิการความมั่นคงแห่งชาติ (สุวิทย์ สุทธานิกุล อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2543: 187)

1) ยุคแรก นโยบายพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา พ.ศ. 2502

หลังจากกำหนดนโยบายพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา โดยการจัดตั้งนิคมสร้างตนเองและสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น 4 แห่ง คือ ดอยมูเซอ จังหวัดตาก ดอยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ดอยภูคา จังหวัดพิจิตร และดอยหลวง จังหวัดเชียงราย (พันสุรีย์ ลดาวัลย์, 2529) เพื่อให้มีศูนย์กลางในการประสานงานเกี่ยวกับชาวเขา รัฐบาลจึงได้จัดตั้งกองสงเคราะห์ชาวเขาในปี พ.ศ. 2506 ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมประชาสงเคราะห์ และยังคงดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน จุดประสงค์ของยุคแรกนี้ เป็นเพราะรัฐบาลกลัวการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และต้องการแก้ปัญหาพื้น

2) ยุคที่สอง นโยบายเรื่องยาเสพติด

มีการจัดตั้งสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด พ.ศ.2519 โดยความช่วยเหลือขององค์การสหประชาชาติ ต่อจากนั้นในปี พ.ศ.2525 มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาคาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด มีวัตถุประสงค์ให้คณะกรรมการชุดนี้ดำเนินการ เกี่ยวกับการบริหารท้องถิ่น การปลูกพืชทดแทนฝิ่น และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2525 ยุคที่สองนี้ ในมุมมองของรัฐ ชาวเขาเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศด้านเศรษฐกิจและสังคมจิตวิทยา

3) ยุคที่สาม การจัดทำแผนแม่บท เพื่อแก้ไขปัญหามชนบนพื้นที่สูงตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2532

สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดนโยบายต่อชาวเขา เพราะความแตกต่างทั้งชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตที่แตกต่างกับคนไทยส่วนใหญ่ มีปัญหาในการปกครอง การผลิตและการค้า ยาเสพติด ปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติร่วมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องได้จัดทำแผนแม่บท เพื่อพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ.2535 - 2539 เป็นฉบับแรก และฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540 - 2544) และจะเริ่มในฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2545 - 2549) โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ ประการแรก เร่งรัดสำรวจสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง เพื่อกำหนดสถานะบุคคลให้ชัดเจน ตามกฎหมาย ตลอดจนการหยุดยั้งการอพยพเข้ามาใหม่จากนอกประเทศ ประการที่สอง จัดตั้งถิ่นฐานถาวร จัดระเบียบการปกครองชุมชนบนพื้นที่สูงตามกฎหมาย ประการสุดท้าย กำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ชัดเจน สอดคล้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยุคที่สามนี้ เป็นการยอมรับความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มประชากรต่าง ๆ ในประเทศและมีการสร้างจุดต่างเป็นจุดเด่นในการพัฒนา นโยบายและการเข้าไปดำเนินการของรัฐต่อชาวนั้น สรุปเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4 สรุปพัฒนาการนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา

ปี พ.ศ.	การดำเนินการ
2494	รัฐบาลเข้าไปแก้ปัญหาและช่วยเหลือชาวเขาในรูปการสงเคราะห์ โดยมีตำรวจตระเวนชายแดนเป็นผู้บุกเบิก และกรมประชาสงเคราะห์สนับสนุน
2499	ประกาศใช้ทะเบียนราษฎร พ.ศ.2499 มิได้มีการสำรวจและจัดทำทะเบียนแก่ชาวเขาอย่างทั่วถึง พคท.ถือเป็นสาเหตุขกจึงให้จับอาวุธต่อสู้กับรัฐบาลและปลูกฝิ่น
2502	มีการจัดตั้งคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา ซึ่งถือเป็นคณะกรรมการระดับชาติคณะแรก ที่มุ่งแก้ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับชาวเขา

ตารางที่ 4 สรุปพัฒนาการนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชาวเขา (ต่อ)

ปี พ.ศ.	การดำเนินการ
2512	กรมการปกครองดำเนินการจัดทำทะเบียนราษฎรชาวเขา (ทร.ชช.) และแจกเหรียญใน 16 จังหวัด มีชาวเขา 119,591 คน การจัดทำทะเบียนราษฎรครั้งนี้ได้นำพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร ปี 2499 มาใช้โดยอนุโลมเว้นแต่รายการสัญชาติไม่ให้ลงว่าได้สัญชาติใด แต่ให้ลงเผ่าของชาวเขาแทน
2517	ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.2517 (มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2518) โดยใช้หน่วยราชการต่าง ๆ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ตำรวจตระเวนชายแดน หรือ กอ.รมน. หรือกองทัพบก ซึ่งชาวเขามีภูมิลำเนาอยู่รับคำร้องและเสนอตามลำดับชั้น เพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณา
2527	ตามมติคณะรัฐมนตรี 24 เมษายน 2527 กำหนดให้มีโครงการสำรวจประชากรชาวเขาโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กรมตำรวจกรมการปกครอง กรมประชาสงเคราะห์ (โครงการสิงห์ภูเขา) ระหว่างปี 2528-2531 ได้ตัวเลขประชากรชาวเขาใน 20 จังหวัด รวม 554,172 คน และได้มีการทำทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้านไว้ในช่วงมีนาคม-สิงหาคม 2528 ไว้ แต่ก็เป็นที่เบียดเบียนที่ไม่สามารถพิสูจน์ตัวบุคคลได้ดีนัก เพราะไม่มีรูปถ่ายหรือลายนิ้วมือยืนยัน
2532	มติคณะรัฐมนตรี 7 กุมภาพันธ์ 2532 ตามนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขา และการปลูกพืชเสพติดแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง 2535-2539 กล่าวได้ว่า ได้กลายเป็นหลักในการทำงานกับชาวเขาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กระทรวงมหาดไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเป็นเลขานุการ เพื่อดำเนินนโยบายระดับชาติและสำหรับระดับภูมิภาค จะมีคณะกรรมการศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหาชาวเขาและกำจัดการปลูกพืชเสพติด กองทัพอากาศที่ 3 (ศอ.ชท.ภ.3) อำนวยการประสานงานต่อไป ซึ่งจะสืบงานไปยังคณะกรรมการชาวเขาจังหวัดและอำเภอตามลำดับ
2534	ประกาศใช้พระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ.2534 ยกเลิกพระราชบัญญัติ การทะเบียน พ.ศ.2499 เป็นผลให้ระเบียบปี 2517 ถูกยกเลิกไปด้วย
2535	กรมการปกครองอาศัยอำนาจออกระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาจรรยาบรรณการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านแก่ชาวเขา พ.ศ.2535
2542	คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับการพิจารณาให้สถานะบุคคลบนพื้นที่สูงประกาศใช้ 11 พฤษภาคม 2542 หลังการประชุมครั้งใหญ่ของชาวเขาที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ในเดือนเมษายน 2542
2543	สำนักทะเบียนกลางออกระเบียบว่าด้วยการพิจารณาจรรยาบรรณการสถานะบุคคลให้ทะเบียนราษฎรให้แก่บุคคลพื้นที่สูง พ.ศ. 2543 (มีผลบังคับใช้เมื่อ 1 มิถุนายน 2543)

ที่มา: ชัยวัฒน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, (2543 - 44)

นโยบายเกือบทั้งหมดที่รัฐบาลใช้กับชนกลุ่มน้อย นอกจากเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีแล้วจุดประสงค์ของรัฐอีกด้านคือ การสร้างความเป็นเอกภาพของชาติ ดังนั้นจึงมีการพยายามผสมกลมกลืน (assimilation) ซึ่งต่อมาจะพยายามใช้คำว่าบูรณาการ (integration) ก็ตามจุดประสงค์เพื่อให้ชาวเขารู้สึกสำนึกในความเป็นไทยและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ ในการสร้างความเสมอภาคแก่ทุกคนในผืนแผ่นดินไทย โดยเฉพาะกลุ่มด้อยโอกาสทางสังคม เช่น ชาวเขา ดังพระราชดำรัสใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้พระราชทานแก่คณะรัฐมนตรีที่เข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณตนเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2544 ณ พระราชวังไกลกังวล อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ ดังนี้

ประชาชนที่อยู่ในประเทศ เขามีนานแล้ว แต่ก็ไม่ใช่คนไทยคือ เขาไม่ถือว่าเป็นคนไทยแท้จริง แท้จริงเขาอยู่และเกิดในประเทศไทย แต่ ก็ไม่ได้รับประโยชน์ของความเป็นไทย สิ่งนี้เป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ เหมือนกัน เพราะว่า ถ้าหากว่ามีคนที่อยู่ในเมืองไทยและก็มีค่าน้อยใจมาก ไม่มีใครเอาใจใส่ก็จะทำให้ความมั่นคงของประเทศด้อยไป

จากพระราชดำรัส ทรงเน้นย้ำถึงการช่วยเหลือคนไทยกลุ่มผู้ด้อยโอกาสโดยรวม ให้พวกเขามีสถานะเท่าคนไทยทั่วไป เพื่อโอกาสในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาประเทศ ทั้งเพื่อแก้ปัญหาของประเทศในเรื่องความขัดแย้งต่าง ๆ อีกด้วย

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาในแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2545 - 2549) ก็ยังคงยึดตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540 - 2544) เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่พัฒนาโดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง ตลอดทั้งการน้อมรับพระกระแสดำรัส เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวเขา โดยมีภาระและหน่วยงานที่รับผิดชอบดังนี้

1. การพิสูจน์สิทธิการครอบครอง และการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตชุมชนบนพื้นที่สูงโดยการดำเนินการของกรมป่าไม้ ให้ยึดมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ 30 มิถุนายน 2541
2. การจัดตั้งหมู่บ้านในเขตชุมชนบนพื้นที่สูง ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมตามหลักเกณฑ์ของทางราชการ ให้พิจารณาแยกเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายและจัดระเบียบการปกครองให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของทางราชการ หน่วยงานหน้าที่หลักคือ กรมการปกครอง
3. การพิจารณากำหนดสถานะบุคคลให้แก่บุคคลบนพื้นที่สูง โดยมีการกำหนดสถานะออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) บุคคลบนพื้นที่สูงที่มีสถานะบุคคลถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ให้บุคคลเหล่านี้เข้าสู่ระบบทะเบียนราษฎรอย่างต่อเนื่อง เช่น การแจ้งเกิด ตาย ย้าย 2) บุคคลบนพื้นที่สูงที่อยู่ระหว่างการพิสูจน์สถานะบุคคล ให้พิจารณาคำร้องโดยเร็ว และ 3) บุคคลบนพื้นที่สูงที่ไม่มีสิทธิในการขอรับสถานะใด ๆ ซึ่งมีฐานะผู้หลบหนีเข้าเมือง ให้ดำเนินการตามกฎหมาย ยกเว้นการขยายเวลาผ่อนผัน หรือความมั่นคงแห่งรัฐและการปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชน
4. การวางแผนประชากรบนพื้นที่สูง กรมอนามัยรับผิดชอบ
5. การสร้างจิตสำนึกการเป็นพลเมืองไทย ให้กรมการปกครองประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในความรู้ด้านกฎหมาย สร้างจิตสำนึกการเป็นพลเมืองไทย มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยมีหน่วยงานหลัก คือ กรมการปกครอง หน่วยงานสนับสนุน คือ สปช. กศน. ตชด. กอ.รมน. กองทัพบกที่ 1

6. ส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาไทย หน่วยงานรับผิดชอบคือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติการศึกษานอกโรงเรียนจัดการศึกษาให้ประชาชน

7. การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า โครงการพัฒนาของรัฐต่อชาวเขา นั้น จะเห็นว่า รัฐพยายามแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชาวเขา และปรับความรู้สึกรักนึกคิดเพื่อการสำนึกร่วมต่อการเป็นพลเมืองไทย โดยมีความห่วงใยในเรื่องความมั่นคงของประเทศเป็นหลักในระยะแรก ต่อมาเมื่อการยอมรับในเรื่องชาวเขาก็คือคนไทย จึงมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาต่าง ๆ ที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญถึงการพัฒนามนุษย์วัฒนธรรมชาวเขาเท่าที่ควร การพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำให้ชาวเขาเป็นผู้รับภาระกระทำจากรัฐ ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ภูมิปัญญา ศักยภาพในการแก้ปัญหาขาดการพัฒนาต่อเนื่อง หรือกล่าวได้ว่า ผลการพัฒนาได้ทำให้ชีวิตมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ก็ได้ทำลายวิถีชีวิตที่เรียบง่ายสมถะไป ทำให้โลกทัศน์และค่านิยมอาช้ำค่อย ๆ ถูกครอบงำและกลืนกลาย นโยบายของรัฐได้มีส่วนร่วมในการทำลายภูมิปัญญา องค์ความรู้ การปฏิบัติตามวิถีอาช้ำ อันเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าอาช้ำไปจำนวนมาก

2.8 สภาพปัจจุบันและปัญหาของอาช้ำ

วิถีชีวิตอาช้ำสมัยก่อนดำรงอยู่อย่างสมถะและสงบ ด้วยข้อจำกัดของภูมิประเทศ กำหนด และการต้องพร้อมอพยพตลอดเวลาหากมีสิ่งกระทบต่อความเป็นอยู่ อาช้ำจึงไม่มีอารยธรรมที่แสดงถึงความรุ่งเรืองทางวัตถุ เมื่อรัฐบาลเข้าไปพัฒนา โดยการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่น การตัดถนน นำไฟฟ้าเข้าไป วัฒนธรรมจากภายนอกจึงหลั่งไหลสู่ชุมชนอาช้ำผ่านโครงการพัฒนาและสื่อสารมวลชนทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ การท่องเที่ยว ที่ค่อย ๆ เพาะบ่มแนวคิด วิถีชีวิตใหม่ ๆ เหมือนไฟไหม้กองแกลบ และที่สำคัญคือการให้สัญชาติแก่ชาวเขา เพื่อพิสูจน์คุณสมบัติตามกฎหมาย ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยผลักดันและดึงดูดให้ชาวเขาต้องปรับตัวและวิถีชีวิตวัฒนธรรม ผลกระทบที่เกิดขึ้น ปัจจัยที่สำคัญอีกด้านคือ ความทันสมัยที่มีอิทธิพลต่อคนรุ่นใหม่ของอาช้ำ ทำให้เกิดการเปรียบเทียบกับสภาพแร้นแค้นของตนเอง ทุกคนจึงขวนขวายเพื่อจะมีชีวิตตามสมัยนิยมนั้น ๆ ปัญหาของอาช้ำปัจจุบันพอสรุปให้เห็นได้ดังต่อไปนี้

1) ปัญหาการประกอบอาชีพ

อาช้ำมีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม นั่นคือการเพาะปลูกทำเพื่อการบริโภคสำหรับสมาชิกภายในรอบ 1 ปีเท่านั้น อาชีพหลัก คือ การปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์ อาจมีการย้ายหมู่บ้านบ้างบางครั้ง เมื่อที่ทำกินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์หรือเกิดเหตุร้ายตามความเชื่อแต่ปัจจุบันทางการไม่ให้โยกย้ายเหมือนอดีตที่ผ่านมา และด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็ว ทำให้ต้องเพิ่มผลผลิตในพื้นที่ที่จำกัด ทำให้ต้องใช้สารเคมี ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงมากขึ้น ซึ่ง

ส่งผลเสียทั้งสุขภาพตนเองและผู้บริโภค ตลอดทั้งสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศน์และในขณะที่ การส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่นก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทำให้ความเป็นอยู่ยิ่งแร้นแค้น เพราะปัจจัย ที่ต้องการมีมากขึ้น แต่ศักยภาพชาวบ้านถูกกดทอนด้วยกฎหมาย ดังนั้นส่วนหนึ่งจึงต้องอพยพมา ทำงานในเมือง ซึ่งก็ทำได้ไม่ง่าย เพราะขาดหลักฐานสัญชาติไทย ตลอดจนขาดความรู้ ทักษะ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร หรือเมื่อได้ทำงานก็มักถูกเอารัดเอาเปรียบในเรื่องค่าจ้างและความไม่เป็น ธรรมต่าง ๆ ประจวบ คำบุญรัตน์ อนุรักษ์ ปัญญา นุวัฒน์และเคน แคมป์ (2539: 69) ได้ศึกษา อาชีพที่ชาวเขาลงไปทำงานในพื้นที่ราบ ซึ่งพบว่ามีการประกอบอาชีพดังต่อไปนี้ การรับจ้างขาย แรงงานคิดเป็นร้อยละ 35.52 เป็นหญิงบริการทางเพศร้อยละ 20.84 ช่างฝีมือร้อยละ 9.63 ทำงาน บ้านร้อยละ 9.03 ทำงานในโรงงานร้อยละ 7.92 ทำงานร้านอาหารร้อยละ 7.42 ค้าขายร้อยละ 2.25 และทำงานทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชนร้อยละ 2.38 และชาวเขาที่ทำงานเป็นหญิงบริการทาง เพศ อายุระหว่าง 15 - 22 ปี เป็นชาวเขาเผ่าลาหู่ (มุเซอ) เมียน (เย้า) อาข่า (อีโก้) ลีซู ชมุ ถิ่น และกะเหรี่ยง ตามลำดับ

2) ปัญหาด้านสัญชาติ

จากสถิติของกรมการปกครองเมื่อ พ.ศ.2542 มีชาวเขาในประเทศ ไทยจำนวน 873,713 คน มีเพียง 526,079 คนเท่านั้นที่มีสัญชาติไทย เฉพาะในเขตจังหวัด เชียงรายจำนวนชาวเขาจำนวน 221,196 คน มีสัญชาติไทยเพียง 119,074 คน หรือคิดเป็นร้อย ละ 53.84 เมื่อวิถีชีวิตถูกควบคุมด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายสัญชาติไทย ได้ทำให้เกิด ปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ความไม่มีอิสระในการดำเนินชีวิต การเดินทาง การติดต่อกับราชการ การประกอบอาชีพ หรือการถูกเอารัดเอาเปรียบค่าแรงจากนายจ้าง การขาดกรรมสิทธิ์ในการ ถือครองที่ดิน ซึ่งตนเองเคยอยู่อาศัยมานาน เมื่อตนเองไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การเป็นเพียงผู้อาศัย ทำให้ไม่เกิดความหวงแหนในทรัพยากรเหล่านั้น (พิศวาส สุคนธ์พันธ์และปฐมภรณ์ บุชปอ์รง, 2541: 16)

3) ปัญหาด้านการศึกษา

การศึกษาของอาข่าแต่เดิมเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เรียนรู้จาก วิถีชีวิตจากการทำมาหากินเพื่อการดำรงชีพและการแก้ปัญหาในชีวิต วิธีการเรียนรู้เกิดจากการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในกลุ่มชน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชีวิตเพื่อแก้ปัญหาตนเอง และชุมชน และการเรียนรู้ที่อาศัยอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม ตลอดทั้งพิธีกรรม จารีต ประเพณี ต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาที่สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาตามลำดับ แต่เมื่อมี ระบบการศึกษาที่ต้องผ่านระบบโรงเรียนอย่างเป็นทางการ ทำให้การศึกษาแบบเดิมถูกละเลย และการศึกษาแบบใหม่ก็ไม่ได้สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิต ทำให้พวกเขาไม่สามารถปรับตัวได้ใน ปัจจุบัน

กรมประชาสัมพันธ์ (2540: 17) ได้สำรวจจำนวนชาวเขาจำนวน 366,736 คน มีผู้สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เพียง 301,560 คน และในจำนวนดังกล่าวมีเพียง 122,829 คน ที่จบการศึกษาภาคบังคับ คิดเป็นร้อยละ 33 ซึ่งปัญหาการขาดการศึกษาดังกล่าว เป็นอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนาชาวเขา เพราะการสื่อสาร การเรียนรู้ ความเข้าใจเกิดขึ้นช้า

4) ปัญหาการสูญเสียเอกลักษณ์ความเป็นเผ่าพันธุ์

จากการสัมภาษณ์เรื่อง การทำงานขององค์กรรัฐที่เกี่ยวกับชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย (2541: 64) ได้เสนอรายงานถึงมาตรฐานการดำเนินชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในไทย พ.ศ. 2539 กรณีนักเรียนที่ผ่านการศึกษาแบบใหม่ในระดับมัธยมปลายจากจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมต้น กลับเข้าไปอยู่ในชุมชน ไม่สามารถปรับตัวตนเองได้ในสองวัฒนธรรม พร้อมใจกันฆ่าตัวตาย 6 คน แสดงถึงความขัดแย้งในตนเองในการแสดงออกซึ่ง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับวัฒนธรรมแบบพื้นราบ ขาดความเชื่อมั่นและภูมิใจต่อตนเอง ปัจจุบันเยาวชนรุ่นใหม่ พยายามเลียนแบบคนพื้นราบ ทั้งในการแต่งกาย ภาษาพูด วิถีชีวิต คนรุ่นเก่าเสียชีวิตและเสียใจ แต่คนรุ่นใหม่ไม่มั่นใจในวิถีตนเอง ต้องไปรับทัศนคติแบบอย่างจากภายนอก (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541: 38) ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน การเคารพนับถือผู้อาวุโส การปฏิบัติตามพิธีกรรม จารีต ประเพณีที่กำลังจะล้าสมัยในสายตาคนรุ่นใหม่ ขาดการสืบทอด เป้าหมายของชีวิตที่แต่ก่อนมุ่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ถูกแทนด้วยระบบความคิด ค่านิยมที่เน้นการสะสม แข่งขันและวัดกันด้วยปริมาณของวัตถุ ต้องการความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตเหมือนคนพื้นราบ (นิวัฒน์ ตามี, 2539: 90) การศึกษาของสุริชัย หวันแก้ว (2544: 32) ได้สรุปถึงการศึกษาวัยพัฒนธรรมย่อย ในฐานะกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มคนชายขอบหรือกลุ่มที่มีพลังน้อย พบว่าคนเหล่านี้มักไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากสังคม และยังถูกมองเป็นปัญหาของสังคม เช่น ผู้ทำลายป่า ผู้ปลุกผี ถูกมองด้วยอคติเชิงลบเป็นที่น่ารังเกียจเสียดฉันท์

5) ผลกระทบต่อกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การสูญเสียศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของตนเอง เพราะความคิด ความเชื่อ ค่านิยมไม่ได้รับการสืบทอดต่อโดยคนรุ่นใหม่ ระบบสังคมที่เคยเคารพนับถือเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ ในการทำให้ลูกหลานอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การผูกพันความเป็นอาข่าไว้ด้วยพิธีกรรม จารีต ประเพณี ถูกเปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญา เช่น ผู้นำชุมชนแต่เดิมที่เน้นผู้นำที่เข้มแข็ง เพื่อบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชนต้องปรับเปลี่ยนเป็นผู้นำที่มีความรู้ ที่สามารถติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ทางอำเภอแทนชาวบ้านได้ และเหตุผลที่สำคัญ การอบรมสั่งสอนลูกหลานที่เป็นหน้าที่ของผู้อาวุโส โรงเรียนรับทำหน้าที่ดังกล่าวไปพร้อมกับเผยแพร่ทัศนคติแบบคนพื้นราบแก่นักเรียน ด้วยการสอนให้นักเรียนคิด เชื่อ ตามครูใน

ฐานะพลเมืองของรัฐไทยพึงคิด พึ่งเชื่อและปฏิบัติ นักเรียนถูกดึงออกจากวัฒนธรรมอาช่าที่มีมาแต่เดิม ผลดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตสังคมอาช่าเป็นไปด้วยความสับสนในความรู้ ภูมิปัญญา ของตนเอง ขาดความภูมิใจ ผู้อาวุโสรู้สึกอ้างว้าง โดดเดี่ยวและสับสน สูญอำนาจและศักดิ์ศรีความเป็นเผ่าพันธุ์ สังคมอาช่ากำลังอยู่ในภาวะใกล้ล้มละลาย กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนถูกสกัดกั้นมิให้เติบโต ขาดการพัฒนาต่อเนื่อง ชุมชนซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ย่อมสูญเสีย ความภาคภูมิใจในตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับชุมชน (เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2541: 36)

กล่าวโดยสรุป ปัญหาของอาช่าเกิดจากการพัฒนาที่ผ่านมา ได้ทำให้วัฒนธรรมอาช่าคือฐานคิด ฐานอำนาจ ฐานความรู้ต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษสร้างสมมาถูกละเลย ไม่ให้ความสำคัญเยาวชนรุ่นใหม่หันไปรับเอากระแสวัฒนธรรมภายนอก ซึ่งไม่ใช่ฐานปัญญาของเผ่าหรือชุมชน ทำให้ชาวเขาส่วนใหญ่ขาดการพึ่งตนเอง ต้องเป็นผู้คอยรับการพัฒนา เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ ขึ้นจึงไม่สามารถจัดการแก้ไขได้ด้วยตนเอง ประกอบกับกระบวนการเรียนรู้และวัฒนธรรมเผ่าถูกละเลย การเรียนรู้ในระบบใหม่กลับทำให้พวกเขาห่างไกลจากความเป็นตัวตนไปทุกที ปัญหาของชาวเขาในปัจจุบันจึงทวีและซับซ้อนขึ้นทุกที ดังนั้นการพัฒนาในมิติวัฒนธรรมหรือการศึกษาเพื่อสืบต่อวัฒนธรรมอาช่า จึงเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ชาวเขาโดยเฉพาะ ชาวเขาเผ่าอาช่า ได้หันกลับมาศึกษาคุณค่าของวัฒนธรรมประจำเผ่า พัฒนาการกระบวนการเรียนรู้ สืบต่อภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ซึ่งจะทำให้เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรมและศักดิ์ศรีของชนเผ่าขึ้นมา

ตอนที่ 3 การศึกษาเพื่อการสืบต่อวัฒนธรรม การนำเสนอแนวคิดนี้ จะประกอบด้วย ความหมาย หน้าที่ ขอบข่ายของการศึกษาไทย และการศึกษากับการสืบต่อวัฒนธรรม การศึกษาที่รัฐจัดให้กับชาวเขา และแนวคิดการนำวัฒนธรรมไปบูรณาการใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียน

3.1 ความหมายของการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งถือเป็นกรอบและแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในยุคการปฏิรูปนี้ ความหมายของการศึกษาหมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นว่าการศึกษาเป็นทั้งเป้าหมายและเป็นวิธีการปฏิบัติและความสำคัญของการศึกษาก็คือการศึกษาช่วยให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาคือ กระบวนการสร้างความเจริญเติบโตของงาม ดังนั้น เมื่อเราจะเริ่มพัฒนาชุมชนใด เราจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอันดับแรก (ชนิตา รัชพลเมือง, 2532: 1)

3.2 การหน้าที่ของการศึกษา

ชนิตา รัชพลเมือง (2532: 80) ได้สรุปถึงการหน้าที่ของการศึกษาไว้ 5 ประการ คือ 1) หน้าที่การถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) เพราะการศึกษาทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจในวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นแก่นสารของสังคมเพื่อดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม 2) หน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม (social integration) การศึกษาเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ชุมชนซึ่งมีความแตกต่างรวมกันได้ ช่วยให้เกิดมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันจากการที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งเดียวกัน มีความเชื่อในสิ่งเดียวกัน มีแบบแผนพฤติกรรมเหมือนกัน เป็นต้น การศึกษาจึงสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้นจนสมาชิกสังคมเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ 3) หน้าที่สร้างนวัตกรรม (innovation) สถาบันการศึกษาแม้จะ “หัวเก่า” หรือเก่าแก่เพียงใดก็จะมีเปลี่ยนแปลงเสมอ การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเกิดโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ได้ การค้นคว้าวิจัยจากสถาบันการศึกษามีส่วนสำคัญในการคิดค้นนวัตกรรมที่นำสู่การเปลี่ยนแปลง และปัจจุบันหน้าที่นี้ก็ได้รับความสำคัญมาก ทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาระดับสูง 4) หน้าที่คัดเลือกและจัดสรร (selection and allocation) ในสังคมดั้งเดิม ที่การศึกษาในโรงเรียนยังมีบทบาทน้อย ครอบครัวจะเป็นผู้กำหนดสถานภาพและบทบาทสมาชิก ปัจจุบันโรงเรียนจะเป็นผู้คัดเลือกและจัดสรรอาชีพให้นักเรียน ผลการเรียน ประเภทโรงเรียนและหลักสูตรจะเป็นเครื่องชี้อาชีพ รายได้และเกียรติภูมิในสังคม โรงเรียนจะเป็นกลไกสำคัญในการนำทางและเอื้ออำนวยการเลื่อนฐานะทางสังคม และ 5) หน้าที่พัฒนาบุคคล (personal development) การศึกษาช่วยพัฒนาทักษะและความสามารถอื่น ๆ ที่สถาบันสังคมอื่นทำไม่ได้ดีเท่า นอกจากการพัฒนาระเบียบวินัยในตนเองและโอกาสที่จะเรียนวิชาความรู้เฉพาะสาขาแล้ว โรงเรียนยังเป็นแหล่งสร้างลักษณะนิสัยที่ดีและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ รวมทั้งเป็นแหล่งพัฒนาจริยธรรมด้วย

3.3 ขอบข่ายของการศึกษาไทย

พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้แบ่งขอบข่ายการศึกษาไทยเป็น 3 รูปแบบ เพื่อให้ครอบคลุมกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด ดังนี้

1) การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เป็นการศึกษาโดยสถานศึกษา มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา มีหลักสูตรและระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน โดยแบ่งระดับการศึกษาเป็น 2 ระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษา

2) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non – Formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3) การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เป็นการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนในวิถีชีวิต เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจและตามศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสจากแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคล ทั้งที่มีอยู่เองและที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้หรือเป็นบริการของการเรียนรู้ การศึกษาประเภทนี้มีขอบเขตกว้างกว่าการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน หน่วยงานของรัฐที่ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นการส่งเสริมในลักษณะเครือข่ายกับหน่วยงาน/องค์กรอื่น ได้แก่ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

องค์กรหรือสถาบันที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ สถาบันครอบครัว ซึ่งถือเป็นแหล่งความรู้และข่าวสารข้อมูลที่จะหล่อหลอมและพัฒนาบุคคลในสังคม สถาบันสื่อมวลชน ชุมชน เช่น ศาสนสถาน ตลาดหรือแหล่งกิจกรรมในชุมชน แหล่งนันทนาการ เช่น สนามกีฬา สวนสาธารณะ ที่พักผ่อน สถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน สถานที่ทำงาน หน่วยงานของรัฐและเอกชน องค์กรสาธารณะประโยชน์ และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั่วไป

3.4 การศึกษากับการสืบทอดวัฒนธรรม

ในทัศนะของนักการศึกษาวัฒนธรรมต่างเห็นสอดคล้องกันในการให้การศึกษาคำนำที่สืบทอดวัฒนธรรม เช่น ศีกฤทธิ ปราโมช (2521) ได้ให้ความเห็นในเรื่อง การศึกษากับการสืบทอดและการเสริมสร้างวัฒนธรรมไว้ว่า ความสับสนด้านวัฒนธรรมไทยเกิดมาจาก คนไทยไม่สนใจวัฒนธรรมของไทยด้วยความเห็นดีเห็นงาม หรือด้วยความรู้อย่างซาบซึ้งในวัฒนธรรม แต่มองวัฒนธรรมในทัศนะของชาตินิยม คือ ต้องการจะรักษาสืบทอด เพราะความรู้สึกรู้สึกว่าเป็นของไทยเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงจะต้องรู้จักเลือกสรรและพิจารณาว่า สิ่งใดควรรักษาไว้สิ่งใดควรจะเข้าพิพิธภัณฑ

กรรณการ สัจกุล (วิชาภูมิปัญญาไทย ภาคเรียนต้นปีการศึกษา 2543) ได้สรุปถึงการศึกษากับการสืบทอดวัฒนธรรมไว้ดังนี้ ภารกิจหลักของการศึกษาก็คือ การสืบทอดวัฒนธรรม โดยการศึกษาที่มีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม ดังนี้

1. การศึกษาช่วยจรรโลงวัฒนธรรมในส่วนที่ดั่งงาม เพื่อเป็นสมบัติกลางแก่พลเมือง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของชาติ
 2. การศึกษาช่วยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในส่วนที่ควรแก่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น
 3. การศึกษาทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมให้ยืนยงต่อไป
 4. การศึกษาทำหน้าที่ปลูกฝังวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่พลเมือง
- สุมน อมรวิวัฒน์ (2536) พูดถึงความเกี่ยวพันระหว่างการศึกษาศาสนาวัฒนธรรม ดังนี้

...วัฒนธรรมเป็นภาวะที่เจริญงอกงาม ซึ่งปรากฏในวิถีชีวิตของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงมิใช่สิ่งที่มีติดปกติและแปลกแยกออกจากวิถีชีวิตมนุษย์ การศึกษาจึงเป็นการพัฒนาวิถีดำเนินชีวิต (สุขภาวะ) การพัฒนาวิถีดำเนินชีวิตที่ดี (คุณภาวะ) และวิถีดำเนินชีวิตที่มีแก่นสารหลักการ (อิสระภาวะ) ของมนุษย์ทั้งปวง ดังนั้น การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จึงเป็นเสมือนเกลียวเชือก 3 เกลียวเกี่ยวพันประสานกันสนิท โดยที่วัฒนธรรมเป็น ways of life ศาสนาเป็น ways of good และ การศึกษาเป็น ways of life development...

การศึกษา โดยความหมายหนึ่งก็คือการสืบทอดวัฒนธรรม เช่น การศึกษาไทย เพราะไม่ว่า ปรัชญาการศึกษา หลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน กฎระเบียบในโรงเรียน สร้างขึ้นบนฐานวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะหลักสูตรแอบแฝง (hidden curriculum) ที่พยายามสอดแทรกจิตสำนึกและวิถีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งกำหนดขึ้นจากประเพณี ความเชื่อ มารยาททางสังคมที่นักเรียนต้องปฏิบัติตาม ในการแสดงความเคารพนับถือผู้มีพระคุณเช่นครู โดยคนไทยเชื่อว่า ครูเปรียบเสมือนเป็นพ่อแม่คนที่สองของลูก ลูกพึงเคารพและแสดงต่อพ่อแม่เช่นใดกับครูก็เช่นเดียวกัน การเคารพนับถือของศิษย์ที่มีต่อครูจะมีทั้งต่อหน้าและด้านหลัง โดยกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในโรงเรียนก็คือ กิจกรรมวันไหว้ครู การเคารพเชื่อฟัง การแสดงภายนอกโรงเรียน ก็เช่น การไปกราบเยี่ยมครู การยกมือไหว้ทักทาย ซึ่งคนไทยได้ปฏิบัติกันจนเป็นแบบแผนนั่นคือการศึกษาคือการสืบทอดวัฒนธรรมไทย แต่ปัจจุบัน ค่านิยมความเชื่อแบบตะวันตกเข้าครอบงำ ครูบางส่วนคือผู้ที่ปฏิบัติไปตามหน้าที่กฎหมายกำหนดและรับค่าจ้างไป ไม่ได้มีจิตวิญญาณของความเป็นพ่อแม่ หรือคิดว่านักเรียนคือลูก นอกจากนั้นการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนและระหว่างชาติสามารถแลกเปลี่ยนกันได้อย่างรวดเร็ว เพราะความเจริญทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารวัฒนธรรมไทยจึงอยู่ในภาวะสับสนและต้องปรับตัว

การศึกษากับการสืบทอดวัฒนธรรมที่ตราเป็นกฎหมายต่าง ๆ คือ

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

มาตรา 46 ความว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 69 บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พักพิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมสร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

มาตรา 289 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ถือเป็นกรอบปฏิบัติในการจัดการศึกษาของไทย ได้กำหนดเกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นไว้ดังนี้มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ ข้อ 3 ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการรวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา 31 ให้กระทรวงมีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและทุกประเภท การศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม

3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 –

2549) วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศ ด้าน สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพข้อ 2 และ 3 คือ การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นสังคมที่มีคุณภาพ... เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง สามารถลงทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม และเป็นสังคมที่สมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึ่งพาเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี มีจารีตประเพณีที่ดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็งตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ในบทที่ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม วัตถุประสงค์ข้อ 1.1 เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สุขภาพแข็งแรง คิดเป็น ทำเป็น มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีวิถีชีวิตอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริตและรับผิดชอบต่อส่วนรวม รวมทั้งสามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานให้เกิดความสมดุลในการยกระดับคุณภาพชีวิต

การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ข้อ 2 ใช้กลไกที่มีอยู่ในการสนับสนุนบทบาทชุมชน ธุรกิจเอกชน สถาบันต่าง ๆ ในสังคมและสื่อมวลชนในการทำ บำรุงและพัฒนาแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งเชิดชูเอกลักษณ์และค่านิยมความเป็นไทยอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวให้เกื้อหนุนต่อคุณภาพชีวิตและเป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนดังนี้ ข้อ 3 อนุรักษ์ ฟื้นฟูและ

สืบสานมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย โดยสร้างค่านิยมให้ ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น และมีส่วนร่วม

4) หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม

ลำลี ทองธิว (2527: 1) อธิบายว่า ตัวหลักสูตรจะระบุถึงสิ่งที่สอนในโรงเรียน ระบุสิ่งที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้ แต่ไม่ได้ระบุว่าอะไรจะเกิดขึ้นบ้างในระหว่างกระบวนการเรียนการสอน ตัวหลักสูตรจะระบุถึง สิ่งที่น่าจะหวังจะเกิดขึ้นในตัวผู้เรียน กล่าวคือเป็นกลุ่มของจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ได้รับการขยายแล้ว หลักสูตรในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ดังนี้

(1) หลักสูตรระดับชาติหรือหลักสูตรแม่บท เป็นหลักสูตรที่กำหนดจุดหมาย เนื้อหาสาระ และกิจกรรมอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกันและเพื่อสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งในส่วนนี้ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ

(2) หลักสูตรระดับท้องถิ่น เป็นหลักสูตรที่นำเอาหลักสูตรแม่บทมาปรับ เพิ่ม ขยายหรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บทเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความจำเป็นหรือความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้นหลักสูตรในระดับนี้จะมีลักษณะเป็นแนวปฏิบัติได้มากกว่าหลักสูตรแม่บท ขอบเขตของคำว่า “ท้องถิ่น” นั้นครอบคลุมตั้งแต่หลักสูตรระดับเขตการศึกษา ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับกลุ่มโรงเรียนและระดับโรงเรียนหรือห้องเรียน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหลักสูตรนั้น ๆ ได้สร้างขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บท หรือนำหลักสูตรแม่บทมาปรับ เพิ่ม ขยาย ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นในระดับใด รวมทั้งหลักสูตรระดับโรงเรียนหรือห้องเรียนที่สร้างหรือปรับเพิ่ม ขยายให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชนที่โรงเรียนนั้น ๆ ตั้งอยู่ นักเรียนและครูผู้สอนจะเป็นผู้ที่รับบทบาทมากที่สุด และจะเป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญมาก เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และแก้ปัญหาในชุมชนได้ สามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปปรับใช้ในชีวิตและท้องถิ่นของตน และที่สำคัญ ก็คือการสร้างความรักและภูมิใจใน ชุมชนของตน

รูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นลำลี ทองธิว (2544: 42 - 52) แบ่งเป็น 4 ประเภทดังนี้

1. หลักสูตรท้องถิ่นที่อิงหลักสูตรแกนกลาง (Highly Technical Assistant/ Technical-Version Local Curriculum) นั่นคือผู้เชี่ยวชาญจากส่วนกลางเป็นผู้กำหนดสาระเป้าหมาย และรูปแบบการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ที่มาของหลักสูตรท้องถิ่นคือหลักสูตรแกนกลาง โดยการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับท้องถิ่น

2. หลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้นเองภายในขอบเขตของโรงเรียน (School-based Local Curriculum) เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่ครูและนักเรียนร่วมกันสร้าง เพื่อเน้นให้นักเรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริงโดยครูเป็นผู้จัดประมวลการสอน โครงการสอน บันทึกการสอนเป็นเอกสารหลักสูตรขึ้นใช้ เพื่อมุ่งสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ

3. หลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้นโดยความร่วมมือของชุมชนกับโรงเรียน Community - based School Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ชาวบ้านในท้องถิ่นและครูในโรงเรียนซึ่งถือเป็นคนในชุมชนและนักวิชาการจากภายนอกชุมชนร่วมกันในการจัดทำหลักสูตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

4. กลุ่มหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้นโดยคนในชุมชน (Self - Help Local Curriculum) หลักสูตรประเภทนี้ เกิดขึ้นจากชุมชนในท้องถิ่นทุกภาคส่วน คือ ภาครัฐ เอกชน กลุ่มธุรกิจ ร่วมมือกันสร้างขึ้นโดยมุ่งเน้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน หรือแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน เนื้อหาสาระของหลักสูตรเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้านโดยตรง และทุกคนในชุมชนลงความเห็นร่วมกันว่า การเรียนรู้ตามหลักสูตรดังกล่าวจะสามารถช่วยให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้ สำหรับกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ถือเป็นหน้าที่ของทุกหน่วยงานในชุมชน

โดยสรุปแล้ว หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่มุ่งตอบสนองความต้องการและการนำไปใช้แก้ปัญหาของแต่ละท้องถิ่นนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ต้องการให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองได้มีการสืบทอดและพัฒนาบนฐานวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาสากล อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

3.5 การศึกษาที่รัฐจัดให้แก่ชาวเขา

รัฐเข้าไปให้การศึกษแก่ชาวเขาอย่างเป็นทางการทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 มาจนถึงปัจจุบัน แม้การศึกษาจะถูกกำกับโดยนโยบายความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก แต่ในการปฏิบัติจริง ก็ไม่ได้จัดการศึกษาที่พิเศษหรือแตกต่างกับสังคมพื้นราบ แต่การจัดการศึกษาที่ถือว่ารัฐมีเจตนาจัดให้เฉพาะด้วยเหตุผลความแตกต่างจริง ๆ นั้น เกิดขึ้นเมื่อกองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดนได้ทดลองจัดตั้งโรงเรียนตระเวนชายแดนขึ้นในปี พ.ศ. 2499 โดยใช้ตำรวจสอนแทนครู เพื่อจุดประสงค์หลักคือ จิตวิทยาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และเป็นช่องทางในการหาข่าว แต่เมื่อท้องถิ่นพัฒนาขึ้น ก็จะโอนย้ายไปให้กับหน่วยงานการศึกษาที่ทำหน้าที่เฉพาะรับผิดชอบต่อ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ นอกจากโรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งถึงแม้จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ยังคงใช้หลักสูตรเหมือนเด็กพื้นราบ และใช้คนพื้นราบเกือบทั้งหมดเป็นครูผู้สอน

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับท้องถิ่นของรัฐ ทำให้กรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีโครงการทดลองเกี่ยวกับการศึกษาของชาวเขา ในปี 2523 - 2528 โดยใช้หลักสูตรประถมศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา พุทธศักราช 2524 ปรับมาจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการสภาพสังคมและวัฒนธรรมชาวเขา ผลการทดลองได้รูปแบบการศึกษา เช่น ศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนอาศรม ครูหลังม้า (กรรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538: 28-29)

การจัดการศึกษาท้องถิ่นที่กรมวิชาการเปิดโอกาสทำได้ในปริมาณร้อยละ 20 วาสนา ตุ่นศรี (2537) ทำวิจัยเรื่องการศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย หลักสูตรดังกล่าวไม่สนองประโยชน์แก่ชาวเขาเท่าที่ควร อุปสรรคคือ ครูส่วนใหญ่เป็นครูมาจากพื้นราบ ไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของชาวเขา และมีการย้ายบ่อย อีกทั้งการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทำให้ครูไม่ต้องการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เพราะใช้เวลานานและไม่ค่อยเข้าใจลึกซึ้งถึงวัฒนธรรมชุมชน

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่ากระบวนการศึกษาของรัฐที่มีต่อชาวเขาก็ก็นับอยู่บนฐานคิดเดียวกับคนไทยทั่วไป การศึกษาของชาวเขาในอดีต จะอยู่ในวิถีการทำมาหากิน พิธีกรรม จารีตประเพณี สิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ การดำรงชีพให้สอดคล้องกับหลักธรรมชาติ ความคิด ความเชื่อที่ถ่ายทอดผ่านกันตามรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย โดยผู้ถ่ายทอดคือ สถาบันครอบครัวเป็นหลักและชุมชนผ่านผู้อาวุโส จนกระทั่งมีการปฏิรูปการศึกษา รัฐได้นำการศึกษารูปแบบใหม่เข้าสู่อาช่า บทบาทหน้าที่ของการศึกษาได้ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เฉพาะอย่างตามที่รัฐต้องการ การศึกษาในความหมายใหม่คือ การเข้าโรงเรียน การศึกษาจึงเป็นอนุระบบย่อยของสังคม ในฐานะเครื่องมือของรัฐในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตามความต้องการต่าง ๆ ในการสร้างรัฐประชาชาติ หรือการศึกษาเพื่อการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมภายใต้วัฒนธรรมแห่งชาติ ด้วยเหตุผลเพื่อความมั่นคงของรัฐ การศึกษาทำหน้าที่หลอมรวมคนและพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก (วิวัฒน์ชัย อุตถากร, 2527: 113 ; เสน่ห์ จามริก, 2537: 302 ; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539: 59-62 ; เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541: 15)

กระบวนการศึกษาของรัฐไทย ดังกล่าว ได้กำหนดให้ทั้งคนไทยพื้นราบและชาวเขาต้องปฏิบัติตาม การศึกษาเป็นเครื่องมือการแก้ปัญหาและการพัฒนา เพื่อสร้างความมั่นคงแห่งรัฐ โดยรัฐไม่ได้เริ่มต้นจากการถามว่า การศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนนั้นควรเป็นอย่างไร หากแต่ประเด็นความสนใจของรัฐได้ถูกกำหนดไว้แล้วว่าต้องการเปลี่ยนแปลงประชาชนให้เป็นไปตามที่รัฐประสงค์และเพื่อประโยชน์ของรัฐ นั่นคือรัฐใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในฐานะเครื่องมือสำเร็จรูป สำหรับทั้งคนไทยทั่วไปในชนบท และชาวเขา

สรุป การจัดการศึกษาของรัฐที่จัดให้แก่คนไทยทั้งพื้นราบและชาวเขาที่มีวัฒนธรรมเฉพาะของตน ต่างเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น การศึกษาที่ผ่านมา ได้ทำลายกระบวนการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านถูกละเลยและทอดทิ้ง การเรียนรู้ในระบบใหม่เยาวชนเรียนเรื่องที่ไกลตัว โดยไม่ได้เรียนรู้สิ่งที่ใกล้ตัว ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ไม่สำนึกรัก หวงแหน ชุมชน พยายามจะหนีเข้าสู่เมืองเพื่อชีวิตที่สะดวกสบายที่ถูกตอกย้าซ้ำทวนจากครูพื้นราบและสื่อมวลชนต่าง ๆ ตลอดเวลา ชุมชนชาวเขาจึงอ่อนแอลงทุกที ดังนั้นการจะทำให้ชุมชน สังคมไทยดีขึ้นในทุกด้าน คำตอบก็คงไม่พ้นวัฒนธรรม เมื่อการศึกษามีคุณภาพประชาชนย่อมเข้มแข็ง เมื่อวัฒนธรรมมั่นคงประเทศชาติจะยั่งยืน เป็นข้อสรุปที่ได้จากการประชุมสัมมนา ด้านการศึกษาของยูเนสโก (เกษม วัฒนชัย, 2545: 19)

3.6 การศึกษาเพื่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แลชแมนและเทย์เลอร์ (Lachmann and Taylor, 1995) การศึกษาเพื่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multicultural education) มีหลักการคือ เด็กทุกคนต้องได้เรียนสูงสุดตามศักยภาพของเขาที่โรงเรียนจัดให้ เพราะสังคมมีความหลากหลายเด็กต้องถูกเตรียมให้เรียนและทำงานอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล โรงเรียนควรเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (Agent change) ในสังคมชาติ เพื่อให้การศึกษาวรรณกรรมนำไปสู่การร่วมมือ การประสานงาน ความอดกลั้น และชื่นชมระหว่างกันของคนต่างวัฒนธรรมและประชากรทั่วโลก นักการศึกษาและผู้บริหารต้องเป็นตัวแทนของผู้มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อสร้างสังคมที่ประนีประนอมระหว่างกัน

3.6.1 การสอนความหลากหลายทางวัฒนธรรมในโรงเรียน

แบงค์ (Banks, 1989) ให้ความหมาย การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Multicultural education) คือ โอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันของเด็กทุกคน ระบบการศึกษาที่จะนำไปสู่เป้าหมายคือการศึกษาคความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้การศึกษานองความต้องการของเด็กทุกคน

กิบสัน (Gibson, 1984) การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือ กระบวนการพัฒนาบุคคลให้เกิดความเข้าใจ ตัดสินใจเองได้ และปฏิบัติตนเองอยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกับตนเองได้

ซูซูกิ (Suzuki, 1984) การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือ โปรแกรมการศึกษาที่จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ทางสังคมอันจำเป็นสำหรับเด็ก ดังนั้นครูต้องเข้าใจเด็กแต่ละคนเพื่อที่จะช่วยเด็กสามารถสื่อสารและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กคนอื่น ๆ ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกับตนเอง จากนิยามนี้ครูต้องเข้าใจว่า วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็ก และเป็นความรู้สำคัญสำหรับครูในการจัดสถานการณ์เพื่อการเรียนรู้ของเด็ก

3.6.2 แนวทางในการนำไปสู่การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แบงก์ (Banks,1993) ได้เสนอหลักการนำไปสู่หลักการจัดการศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมไว้ 4 ขั้นตอนคือ

1) ขั้นที่ 1 การสนับสนุน หลักสูตรของโรงเรียนควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญของเผ่า วันสำคัญหรือเทศกาลของชนเผ่า ซึ่งจะทำให้ครูตระหนักในความสำคัญของชนเผ่า ขณะเดียวกันจะเป็นสื่อในการสร้างความประทับใจแก่ชุมชนด้วย แต่ควรระมัดระวังในเรื่องบทบาทและชีวิตการต่อสู้ของวีรบุรุษชนเผ่า

2) ขั้นที่ 2 การเติมเต็มเนื้อหา คือ การสร้างมโนทัศน์ เนื้อหารายละเอียด เพื่อให้นักเรียนเข้าใจถึงความแตกต่างของพื้นหลังทางวัฒนธรรมของกันและกัน การเคารพสิทธิของกันในการอยู่ร่วมกัน เช่น การสอนเรื่องสันติภาพของชาวแอฟริกัน - อเมริกัน โดยเนื้อหาของหลักสูตรต้องมาจากการรับรู้ผ่านวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคม

3) ขั้นที่ 3 การถ่ายโอนความรู้ เพื่อให้นักเรียนมีมโนทัศน์ เข้าใจวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ด้วย โดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็นระหว่างกัน ผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ ดนตรี ศิลปะ ของกันและกัน เป็นต้น

4) ขั้นที่ 4 นำไปปฏิบัติได้ นั่นคือผลสุดท้ายของหลักสูตรนักเรียนต้องมีทักษะการตัดสินใจ วิพากษ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ มีความรู้ เห็นคุณค่า และมีทักษะในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม ที่จะตระหนักถึงอุดมคติแห่งประชาธิปไตย

กิบสัน (Gibson,1976) เสนอหลักการการศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม 5 ข้อคือ

1) การสร้างความเข้าใจต่อ การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันแก่เด็กทุกคนที่มาจากวัฒนธรรมที่ต่างกัน เพราะกิบสันเชื่อว่า วัฒนธรรมหลักครอบงำวัฒนธรรมย่อย ดังนั้นโรงเรียนต้องจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กที่ต่างวัฒนธรรม

2) การศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างกันทางวัฒนธรรม นั่นคือต้องสอนเด็กให้เข้าใจคำว่า วัฒนธรรม เห็นคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเคารพสิทธิของผู้อื่น ดังนั้นครูต้องถูกเตรียมก่อน เพื่อให้การจัดการศึกษาที่ถูกต้อง การเตรียมดังกล่าวรวมทั้งพ่อแม่ด้วย

3) การศึกษาพหุวัฒนธรรมนิยม เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมทั้งหมดและสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมนิยม เพื่อคงความหลากหลายทางวัฒนธรรมไว้ นั่นคือโรงเรียนต้องมีหลักสูตรพหุวัฒนธรรมนิยม เพื่อลดความรู้สึกลีลาชาตินิยม และเสริมพลังแก่ชนกลุ่มน้อย

4) การศึกษาสองวัฒนธรรม เพื่อเตรียมเด็กในสองวัฒนธรรม จะให้ผู้เรียนทำหน้าที่ในสองวัฒนธรรม และประสานการศึกษาสองวัฒนธรรมได้ เพื่อลดการครอบงำทางวัฒนธรรมและการถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งโรงเรียน พ่อแม่ ชุมชน มักละเลย

สรุปว่า การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นการศึกษาที่ทำให้ครูและนักเรียน เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของความหลากหลาย อนุรักษ์และเคารพสิทธิ ทางวัฒนธรรมของผู้อื่น เพื่อลดการครอบงำ การไม่เข้าใจกัน และลดความรู้สึกเชื้อชาตินิยม

ตอนที่ 4 กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรม การศึกษาส่วนนี้ประกอบด้วย วิธีการเรียนรู้และ กระบวนการเรียนรู้ของชาวเขา และแนวคิดการนำวัฒนธรรมอาช่าเป็นฐานการเรียนรู้

4.1 วิธีการเรียนรู้ของชาวบ้าน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 45 - 48) ศึกษาและประมวลลักษณะการเรียนรู้ของ ชาวบ้านหรือบุคคลธรรมดาสามัญ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติมี 8 วิธีคือ 1) เรียนรู้ ด้วยการลองผิดลองถูก 2) เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง 3) ถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิต 4) เรียนรู้โดยพิธีกรรม 5) เรียนรู้จากศาสนา 6) เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้-ประสบการณ์ 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม 8) เรียนรู้โดยครูพักลักจำ วิธีการเรียนรู้ของชาวบ้านมีปัจจัยที่ เกี่ยวข้องดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการเรียนรู้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) ปัจจัยภายในคือ ปัจจัยที่ เกิดจาก คุณสมบัติผู้นำ สมาชิก วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และกระบวนการทางสังคม เช่น ความรัก ความสามัคคี ความผูกพันของสมาชิกในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน และ (2) ปัจจัย ภายนอกได้แก่ นโยบายการศึกษา การพัฒนาชุมชนของรัฐ การสนับสนุนจากหน่วยงานและ บุคคลภายนอก ตลอดจนปัจจัยทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมจากภายนอก และ เทคโนโลยี (อดุลย์ วังศรีคุณ, 2543: บทคัดย่อ)

4.2 กระบวนการเรียนรู้ของชาวเขา

เมื่อวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนในสังคม อันประกอบไปด้วย ความคิด ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ จนกลายเป็นแบบแผนสังคมในการอยู่ร่วมกัน เกิดการพัฒนาวิถีชีวิตของ สังคมนั้น ๆ จากรุ่นสู่รุ่น เพ็ญสิริ จีระเดชากุล (2541: 31 - 32) ได้วิเคราะห์การศึกษาแบบดั้งเดิม ของชาวเขาไว้ ดังนี้

1. เป้าหมายของการเรียนรู้ การเรียนรู้ของชาวเขาเป็นการเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน และสอดคล้องกับธรรมชาติ
2. แหล่งในการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ในธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วย แผ่นดิน ฟ้า ป่า สายน้ำ ภูเขา สัตว์ คนและชุมชน ฯลฯ

3. เนื้อหาการเรียนรู้ของชาวเขา จะรวมถึงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

3.1 ด้านชีวิตสังคม ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม จริยธรรม ศีลธรรม และข้อห้ามข้อปฏิบัติต่าง ๆ ศิลปะต่าง ๆ เช่น การร้องเพลงเต้นรำ การทอผ้า การปักผ้า นอกจากนั้นอาจรวมถึงการเลือกทำเลปลูกบ้าน การเลือกทำเลที่ตั้งของหมู่บ้าน การจัดองค์กรและความสัมพันธ์ในครอบครัว ในหมู่บ้าน การดูแลสุขภาพ ความรักและการเกี้ยวสาว เป็นต้น

3.2 ด้านการทำมาหากิน ได้แก่ การทำไร่ข้าว ซึ่งรวมถึงตั้งแต่ การเลือกพื้นที่ การถางที่ ตากไร่ และเผาไร่ การหยอดข้าว การควบคุมวัชพืชและโรคพืช การเกี่ยวข้าว ฯลฯ การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ความรู้เหล่านี้ ไม่ได้แยกเป็นด้าน ๆ หรือเป็นเรื่อง ๆ อย่างที่กล่าวไว้นี้ หากมีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมสอดแทรกอยู่ในชีวิตจริง ทั้งยังเป็นความรู้ที่ไม่ได้แยกเนื้อหาหรือทฤษฎีออกจากการปฏิบัติแต่อย่างใด หากกลมกลืนอยู่ในเนื้อเดียวกัน

4. ผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ให้การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่คนใดคนหนึ่ง ได้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย รุ่นพี่หนุ่มสาว ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน หมอผี หัวหน้าหรือผู้นำหมู่บ้านซึ่งอาจเป็นผู้นำฝ่ายปกครองหรือผู้นำด้านวัฒนธรรม รวมถึงการเรียนรู้ด้วยตนเอง

5. กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ในระบบการศึกษาของชาวเขาเกิดขึ้นโดยไม่จำกัดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งในเวลาทำงานในไร่ งานศพ งานแต่งงาน งานประเพณีต่าง ๆ การพบปะสนทนากันทั่วไป ฯลฯ และเกิดขึ้นได้จากหลากหลายวิธี ได้แก่ (1) การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ่านตำนาน นิทาน (2) การถ่ายทอดโดยตรงจากผู้อาวุโส พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ เช่น ญาติฝ่ายชายจะสอนลูกหลานผู้ชาย เช่น สานตะกร้า ฝ่ายหญิงสอนทอผ้า ปักผ้า ทำงานบ้าน (3) เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง เช่น ทำไร่ ถางป่า ถ้ำสัตว์ การเอาชีวิตรอด (4) เรียนรู้โดยการสังเกตจากธรรมชาติ จากประสบการณ์และการเลียนแบบ ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด ไม่ได้แยกกันเป็นส่วน ๆ จึงอาจประสานกันหลาย ๆ วิธี

4.3 แนวคิดการนำวัฒนธรรมเป็นฐานการจัดการศึกษาในโรงเรียน

ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์(2543: 1-7) ได้สรุปและเสนอ ในเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเรื่อง มิติใหม่ในการจัดการศึกษากับบทบาทสภาการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งชาติ สรุปว่า ไม่ควรแยกบทบาทและกระบวนการเรียนรู้ออกจากกันระหว่าง การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เพราะทั้ง 3 อย่างนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ในตัวของตนเองทั้งสิ้น เมื่อดูชีวิตมนุษย์เป็นศูนย์กลาง วัฒนธรรมชาติ ฤดูกาล และปัญญาเป็นตัวตั้ง จะเห็นว่ามีได้แยกมนุษย์ว่าใครเป็นผู้เรียน ใครเป็นผู้สอนและใครเป็นผู้จัด ครูเรียนรู้จากศิษย์ พระก็เรียนรู้จากชาวบ้าน ทุกฝ่ายเรียนรู้จากกันและกัน เราจึงใช้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ไม่แยกผู้เรียน ผู้สอน ทุกฝ่ายต้องเรียนรู้จากกันทั้งสิ้น ในวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงชีวิตและสิ่งที่ชีวิตได้

ประดิษฐ์ขึ้น ในศาสนา ซึ่งหมายถึงแก่นและสาระความดีงามของชีวิต ในการศึกษาซึ่งหมายถึง กระบวนการพัฒนาชีวิตไปสู่ความเจริญไพบูรณ์นั้น วัฒนธรรมก็มีศาสนาและมีการศึกษา ศาสนาก็มีการศึกษาและมีวัฒนธรรม และแน่นอนที่สุดในการศึกษามีศีลธรรมเป็นแก่นสารของการศึกษา เพราะทั้งศาสนาวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ก็สืบทอดอยู่ในตนของตน อยู่ในกันและกัน และเรียนรู้จากกันและกันทั้งสิ้น

ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์วัฒนธรรมอาข่า จะเห็นว่า องค์ความรู้ของอาข่าผูกติดกับบุคคล และมีลักษณะบูรณาการเองโดยธรรมชาติ ดังนั้นการจะสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าก็ต้องคำนึงถึงฐาน การเรียนรู้ที่ดำรงอยู่ ดังนั้นกระบวนการจึงต้องเน้นคน เน้นการมีส่วนร่วม และการบูรณาการ

4.3.1 ตัวอย่างแนวคิดการนำวัฒนธรรมเป็นฐานการจัดการศึกษา

โรงเรียนระดับประถมศึกษา ที่ประสบความสำเร็จในการนำวิถีชีวิตของ ชุมชนมาเป็นฐานการเรียนรู้ที่บูรณาการเข้ากับรายวิชาต่างๆ ได้อย่างกลมกลืนและมีประสิทธิภาพ คือ กรณีโรงเรียนบ้านหนองหมู จังหวัดนครสวรรค์ โดยได้นำเอาสิ่งแวดล้อมโรงเรียนและวิถีชีวิต ของชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่เป็นฐานของการเรียนรู้แบบบูรณาการ ครูพาเด็กไปศึกษาสภาพจริง ของจริง วิถีชีวิตจริง ปฏิบัติ สังเกต ตรวจสอบ บันทึกและวัดผลอย่างมีหลักการแบบวิทยาศาสตร์ โดยโรงเรียนเรียกวิธีการเรียนนี้ว่า “หลักสูตรนิเวศในนาข้าว”

ผลการปฏิบัติ ทำให้นักเรียนรู้ เข้าใจถึงความสำคัญของระบบนิเวศที่มีต่อมนุษย์และ ปัญหาเกี่ยวกับระบบนิเวศต่อมนุษย์ ทำให้เด็กเข้าใจได้ง่าย เกิดความตระหนัก เพราะได้สัมผัสของจริง สภาพแท้จริง สุดท้ายคือการนำไปสู่การคิดแก้ไขปรับเปลี่ยนวิธีการที่ชุมชนใช้อยู่ เพื่อลด ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้ได้ ในขณะที่ การจัดการเรียนการสอนสามารถบูรณาการสิ่งที่นักเรียนได้สัมผัสกับวิชาต่าง ๆ ตามจุดประสงค์ ในหลักสูตร และในขณะเดียวกันสิ่งที่นักเรียนได้ศึกษาด้วยกิจกรรมดังกล่าว ทำให้เกิดการยึดโยง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน นักเรียนกับพ่อแม่ เกิดการตื่นตัวและเป็น ปრაกฏการณ์ที่ทำให้ชุมชนและโรงเรียนรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ปัจจุบันโรงเรียนดังกล่าวถือเป็น โรงเรียนต้นแบบด้านหลักสูตรนิเวศในนาข้าว (อมรวิทย์ นาครทรรพ, 2541: 51)

จากแนวคิดเหล่านี้ จึงน่าจะเป็นแนวทางหนึ่ง ในการนำไปสู่การประยุกต์การศึกษาเพื่อ สืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยใช้วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในชุมชนอาข่า นำไปสู่การ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนและบูรณาการกับวัตถุประสงค์แต่ละรายวิชา โดยเชื่อมโยงการเรียนรู้ จากห้องเรียนสู่ชุมชน เกิดกระบวนการการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมได้ในที่สุด

4.3.2 ตัวอย่างและแนวคิดอื่น ๆ ในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

แนวคิดดังกล่าว จะได้จากการมีส่วนร่วมของอาข่าถึง ด้านวิธีการเรียนรู้

และกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรม แนวทางความเป็นไปได้ ควรจะเป็นอย่างไรนั้น จะเป็นวงจรร หรือเครือข่ายที่จะสัมพันธ์โดยระหว่างโรงเรียนกับชุมชนตลอดทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชน หรือหน่วยงานในระดับนานาชาติ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ อาจมากหรือน้อยกว่าที่จะเสนอก็ได้ ซึ่งมีแนวทางความเป็นไปได้ดังนี้

1. สร้างเป็นหลักสูตรในระดับโรงเรียน โดยการกำหนดวัตถุประสงค์เพิ่มในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น มีเนื้อหาสาระของเรื่องดำเนินโดยวัฒนธรรมอาข่า มีการบูรณาการระหว่างรายวิชาและรูปแบบการศึกษา เช่น การศึกษาจากบุคคล สถานที่ทางวัฒนธรรม การเชิญวิทยากรท้องถิ่น

2. การสร้างแหล่งข้อมูลสารสนเทศในระดับชุมชนหรือโรงเรียนที่รวบรวม วัฒนธรรมอาข่า ไว้ในแต่ละด้าน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของ แผ่นพับ โปสเตอร์ภาพ แผนภูมิ หนังสือแบบเรียนประกอบ หนังสืออ่านประกอบ เอกสารหรืองานวิจัยต่าง ๆ ที่สามารถรวบรวมได้ เป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับนักเรียนและชุมชน

3. การใช้สื่อผ่านทางเครื่องมือ เช่น คอมพิวเตอร์ คือการนำข้อมูลดังกล่าวเก็บไว้ในเว็บไซต์ เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมอาข่า และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสังคมอื่นได้กว้างขวางมากขึ้น

4. การส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยแก่นักการศึกษา นักวิจัย นักมนุษยวิทยา ที่จะเข้ามาศึกษาภายในชุมชน เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมอาข่าและเปิดรับแนวคิดการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน

5. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ นอกจากข้อที่ 1 ข้อ 2 และ 3 แล้ว การเผยแพร่อาจอยู่ในรูปของการแสดงวัฒนธรรมอาข่าในรูปแบบที่ถาวรมากขึ้น เช่น การมีศูนย์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์อาข่า ศูนย์ฝึกพัฒนาหัตถกรรมอาข่า หรือการนำชุดการแสดงของอาข่าออกไปร่วมกิจกรรมกับสังคมภายนอก

6. การทำนุบำรุงรักษามรดกของวัฒนธรรมที่คัดสรรแล้ว เช่น การจัดเป็นหลักสูตรระดับสถานศึกษา การเปิดอบรมหลักสูตรเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาอาข่า ศูนย์การศึกษาอาข่า จัดส่งเสริมให้ผู้คนปฏิบัติตามพิธีกรรม ประเพณี ที่ส่งเสริมภูมิปัญญาของอาข่า การรณรงค์รักษาวัฒนธรรมอาข่า เช่น การสวมชุดอาข่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุดประจำเผ่า สมุนไพร หรือเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือหัตถกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าและเป็นอาชีพเสริมได้

7. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ Home stay เพื่อให้คนต่างวัฒนธรรมได้เข้ามาสัมผัสกับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของอาข่า เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และยอมรับซึ่งกันและกัน

4.4 รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

4.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แบ่งระบบการศึกษากออกเป็น 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาในระบบคือ การศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษาลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

การศึกษานอกระบบคือ การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล เป็นเงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัยคือ การศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ โดยเป็นรูปแบบที่สอดคล้องอยู่ในการศึกษาทั้งสองรูปแบบข้างต้น

4.4.2 องค์ประกอบของรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม

จากแนวคิดข้างต้น รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชาคือ กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชา ซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษา 3 รูปแบบคือ รูปแบบการศึกษาในระบบ รูปแบบการศึกษานอกระบบ และรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีองค์ประกอบตามหลักสูตรของไทเลอร์ (Tyler, W.Raph 1949 อ้างถึงในวิชัชวงษ์ใหญ่, 2537: 11) คือ

1. วัตถุประสงค์
2. เนื้อหา
3. กิจกรรม
4. การประเมินผล

ดังนั้น แนวคิดรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชา จึงมีองค์ประกอบคือ มีวัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล เป็นกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาชาที่ทุกฝ่ายร่วมมือกันกำหนดขึ้น ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบการศึกษา การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่จะทำให้อาวชนเกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่า และนำไปสู่การปฏิบัติ รักษา และสืบทอดวัฒนธรรมอาชาสืบต่อไป

ตอนที่ 5 คุณค่าทางวัฒนธรรมอาชาและทฤษฎีทางสังคมวิทยา การศึกษาในส่วนนี้เพื่อนิยามถึงคุณค่าวัฒนธรรมอาชาต่อเยาวชน และรวมถึงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่นำมาอธิบายถึงวัฒนธรรมอาชา โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 คุณค่าวัฒนธรรมอาชาต่อเยาวชนอาชา

คำว่า คุณค่า ตรงกับภาษาอังกฤษคือคำว่า Value หมายถึง สิ่งพึงปรารถนา (the desired) สิ่งทีพึงประสงค์ให้บังเกิดขึ้น (the preferred) และสิ่งดีงามหรือคุณความดี (the good)

ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำใดการกระทำหนึ่ง คุณค่าจึงเป็นอุดมคติ (ideals) ของสิ่งหรือการกระทำนั้น ๆ อันเป็นมติของคนส่วนใหญ่ เป็นที่ยอมรับของคนส่วนมาก พบทุกคนปรารถนา (วิทย์ วิศุทเวทย์, 2532, 3 - 5)

ทฤษฎีคุณค่าหรือคุณวิทยาเป็นปรัชญาสาขาหนึ่ง ซึ่งว่าด้วยธรรมชาติของคุณค่า อันกล่าวถึงอุดมคติต่าง ๆ ในด้านความจริง ความดี ความงาม และความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ซึ่งมีความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าต่าง ๆ อันเป็นคุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ คุณค่าเป็นนามธรรม ซึ่งไม่มีมนุษย์เท่านั้นที่จะเข้าใจและซาบซึ้งได้ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2534: 67)

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2534: 68) ได้แบ่งประเภทของคุณค่า คือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การกระทำใดการกระทำหนึ่งอาจมีคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้งสองด้าน ดังนี้

1. คุณค่านอกตัว (extrinsic value) หมายถึง สิ่งหรือการกระทำนั้น ๆ เป็นเพียงวิถี (means) หรือเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายสุดท้าย แต่ไม่มีคุณค่าในตัวเอง แต่คุณค่าจะเกิดขึ้นเมื่อถึงเป้าหมายเท่านั้น

2. คุณค่าในตัว (intrinsic value) เป็นคุณค่าที่ตรงกับจุดหมายสุดท้าย (ends) คือเป้าหมายของสิ่งหรือการกระทำนั้นอยู่ในตัวเอง ไม่ได้เป็นวิถีหรือเครื่องมือนำไปสู่สิ่งอื่น มีอุดมคติในตัวเอง เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่นใดเลย

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2525: 227) จำแนกคุณวิทยาออกเป็น 2 สาขา คือ จริยศาสตร์ (ethics) และ สุนทรียศาสตร์ (aesthetics)

5.1.1 จริยศาสตร์ (ethics)

น้อย พงษ์สนิท (2527: 16 - 26) สรุปว่า จริยศาสตร์เป็นปรัชญาที่พูดถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ คุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์ โดยการศึกษาให้รู้ถึงความจริง ซึ่งจะเป็นหลักการหรือมาตรฐานในการวินิจฉัยว่า ความประพฤติ หรือการกระทำนั้น ๆ ถูกหรือผิดและรวมถึงการค้นหาอุดมคติที่ประเสริฐ (ideal) ที่มนุษย์ควรยึดเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันพร้อมทั้งวิธีการ (means) ที่จะช่วยให้บรรลุถึงอุดมคติอันประเสริฐนั้น

ขอบข่ายของจริยศาสตร์ สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. สำนึกทางจริยธรรมของมนุษย์ (moral consciousness) ครอบคลุมถึง ความถูกต้อง (rightness) ความผิด (wrongness) มโนธรรม (conscience) พันธะทางศีลธรรม (moral obligations) สิทธิและหน้าที่ (rights and duty) เกณฑ์คุณค่าของพฤติกรรม (moral standards)

2. จริยทฤษฎี ได้แก่ แนวความคิดอันเป็นจริยปรัชญาของนักปรัชญาต่าง ๆ

3. การวิเคราะห์ประเพณี กฎ ศีลธรรมของบุคคล สังคมและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ

เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่และสิ่งที่ดีควรจะเป็น

จริยธรรมแบ่งเป็น 2 ระดับคือ

1. จริยธรรมระดับประเพณี ในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม ประเพณี ธรรมเนียม และพฤติกรรมของกลุ่ม จึงมีอิทธิพลต่อสำนึกด้านจริยธรรมของสมาชิกแต่ละคน ธรรมเนียมและพฤติกรรมทั้งหลายจะหล่อหลอมความนึกคิดของสมาชิกแต่ละคนอย่างไม่รู้ตัว ประเพณีจึงเป็นแกนกลางของ จริยธรรม ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร อยู่ที่ประเพณีที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมา เป็นการตัดสินใจของกลุ่ม

2. จริยธรรมระดับมโนธรรม จริยธรรมระดับนี้เป็น reflective morality คือ การที่บุคคลจะทำได้ละเว้นความชั่ว เกิดจากภายในจิตใจของเขาเอง เป็นการเห็นชอบเพราะสำนึกส่วนตัวของเขา

5.1.2 สุนทรียศาสตร์ (aesthetics)

น้อย พงษ์สนิท (2527: 17) กล่าวถึงสุนทรียศาสตร์ เป็นการศึกษาคุณค่าของศิลปะ เป็นปรัชญาว่าด้วยความงาม ความงามหรือสิ่งสวยงามมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ซึ่งโดยมากจะก่อให้เกิดความรัก ความอ่อนโยน จรรโลงใจแก่ผู้พบเห็น นอกจากนั้นศิลปะจะแสดงให้เห็นถึงความคิด นิสัยใจคอของผู้เป็นเจ้าของศิลปะนั้น ๆ

ส่วนประกอบของสุนทรียะ

1. ส่วนที่เป็นสุนทรียะ ได้แก่ วัตถุ สิ่งของที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างรูปทรงต่าง ๆ เช่น รูปทรงของต้นไม้ ภูเขา น้ำตก และรูปทรงที่มนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ อาคารบ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ ผลงานศิลปะ เมื่อมนุษย์ได้พบเห็นวัตถุสุนทรียะนี้ จะได้รับประสบการณ์สุนทรียะตามศักยภาพของแต่ละคน บางคนอาจชื่นชม บางคนอาจสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย

2. ส่วนที่เป็นความรู้สึกสุนทรียะ ได้แก่ ความรู้สึกตอบสนองหลังจากที่ได้รับประสบการณ์สุนทรียะแล้ว ความรู้สึกที่เป็นสุนทรียะเป็นลักษณะนามธรรมที่เข้าใจยาก ภาษาที่สามารถสื่อความรู้สึกนี้ได้ เช่น พอใจ จับใจ ประทับใจ ซาบซึ้ง เป็นต้น

3. ส่วนที่เป็นความคิดรวบยอด คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ผู้ที่ได้รับความรู้สึกและประสบการณ์สุนทรียะแล้ว จะสามารถสร้างความคิดและสรุปได้ว่าสิ่งที่รับมานั้น มีแนวคิดอะไรบ้าง ก่อให้เกิดสำนึกอย่างไร

สรุปความหมายของคุณค่าคือ สิ่งที่จรรโลงจิตใจของคนให้ยึดมั่นในคุณงามความดี ที่เป็นแก่นความรู้สึกร่วมของสังคมที่ยึดถือว่าเป็นสิ่งเหมาะสม ดึงมา สร้างสุนทรียะ ให้กับบุคคลและชุมชน เพื่อผูกโยงให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

5.2 นักคิดและทฤษฎีในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ

5.2.1 ทฤษฎีฉันทามติ (Consensus Theory)

อีมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ด้วยปัญหาด้านสังคมของฝรั่งเศสยุคนั้น ทำให้เขาสนใจศึกษาเรื่องความเชื่อและสัญลักษณ์ที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วม เขาศึกษาและได้อธิบายถึง ธรรมชาติของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม (social cohesion or solidarity) เดอร์ไคม์เรียกวิธีดำเนินชีวิต ความเชื่อ และความรู้สึกซึ่งคนในสังคมมีส่วนร่วม ซึ่งเกิดจากประสบการณ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคมว่า “ความสำนึกรวมหมู่” (collective conscience) และเขาเป็นผู้นำแนวคิดการศึกษาสังคมแบบวิทยาศาสตร์ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม และเสนอให้ใช้ปรากฏการณ์ทางสังคม (social fact) เป็นหน่วยวิเคราะห์ ดังนั้นวิธีการศึกษาของเขาจึงเป็นวิธีการศึกษาเชิงการหน้าที่ (functionalist approach) เขาวิเคราะห์สถาบัน องค์กร และความเชื่อเพื่อหาความสัมพันธ์ และดูว่าสิ่งเหล่านี้ทำงานประสานกันอย่างไรจึงสามารถรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมไว้ได้ (จูไรรัตน์ จันทรธำรงและยุพา คลังสุวรรณ, มปป. 56-58)

ทฤษฎีฉันทามติมองสังคมประกอบด้วยส่วนย่อย ๆ หลายส่วน ส่วนย่อยเหล่านี้จะช่วยกันรักษาสมดุล (equilibrium) ส่วนย่อยหรือโครงสร้างเหล่านี้ประกอบด้วยสถาบันสังคม รูปแบบของพฤติกรรมทางสังคม โดยลักษณะสำคัญทางสังคมคือ บูรณภาพ (integration) เสถียรภาพ (stability) และความเห็นพ้องต้องกันหรือฉันทามติ (consensus) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า กระบวนการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจะทำโดยการถ่ายทอด (transmission) การอนุรักษ์ (conservation) และสืบทอด ต่อเติม (extension) หรือการสร้างใหม่ (reconstruction) สถาบันการศึกษาจึงมีหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ อันประกอบด้วย บรรทัดฐาน (norms) ค่านิยม (value) ความเชื่อ (beliefs) หรืออุดมการณ์ (ideology) และสัญลักษณ์ที่แสดงออก (express symbols) เช่น ภาษา การแต่งกาย เป็นต้น (ชนิตา รัชพลเมือง, 2534)

5.2.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

เป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากแนวคิดของอีมิล เดอร์ไคม์, โดยหลักแนวคิดก็คือ สังคมประกอบด้วยส่วนย่อย ๆ ที่มีลักษณะของตนเอง และมีหน้าที่ของตนเองเฉพาะ ระบบหรือส่วนย่อยนี้จะป้องกันตนเองเพื่อมิให้ถูกทำลาย หากทำหน้าที่ไม่ได้ก็จะสลายหรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอื่น ๆ ไป

แนวคิดนี้มองว่าโรงเรียนคือตัวแทนที่มีความชำนาญเฉพาะ นั่นคือ ควรให้โรงเรียนเป็นสื่อสำคัญในการคัดสรร และเป็นสื่อในการขัดเกลาทางสังคมให้เป็นที่ไปในทางเดียวกันกับสิ่งที่เราคาดหวังไว้ในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมเห็นว่าการหน้าที่ของการศึกษา ได้แก่ 1) การขัดเกลาเยาวชนโดยการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมและให้ยอมรับค่านิยม บรรทัดฐาน ความเชื่อ และทัศนคติที่ยึดถือมาตามประเพณี ซึ่งในทัศนะนี้เห็นว่าเราไม่อาจปล่อยให้ครอบครัวทำหน้าที่ขัดเกลาสมาชิกสังคมเพียงสถาบันเดียว แต่โรงเรียนจะต้องร่วมกระบวนการนี้กับครอบครัวด้วย 2) การสั่งสอนความรู้ ภาษา ทักษะ วิธีการประเมินค่าและตัดสินใจต่าง ๆ 3) การคัดเลือกนักเรียนสำหรับภาระงานต่าง ๆ กัน รวมทั้งจัดช่องทางเตรียมตัวพวกเขาสำหรับการทำบทบาททางสังคมในฐานะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต 4) การเป็นกลไกควบคุมทางสังคมที่สำคัญ เป็นต้นว่า สอนให้ยอมรับและทำตามคำสอนของศาสนาในสังคม เชื่อมมั่นในแนวทางการปกครองของสังคม 5) การส่งเสริมพัฒนาการด้านบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งในสังคมอุดมคติแล้ว การศึกษาจะช่วยให้บุคคลแต่ละคนพัฒนาไปได้จนเต็มศักยภาพ 6) การส่งเสริมการเลื่อนฐานะทางสังคม คนที่มีการศึกษาสูงกว่าจะได้สถานภาพทางอาชีพที่สูงขึ้น รวมทั้งมีเกียรติในสังคมสูงขึ้น (ชนิตา รัชพลเมือง, 2534)

แนวคิดสังคมเป็นระบบกระทำการ ที่ประกอบด้วยระบบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ก่อให้เกิดเป็นโครงสร้างทางสังคม ซึ่งระบบย่อย ๆ ในสังคมเหล่านั้นประกอบด้วย

1. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่กิจกรรมทางด้านครอบครัว
2. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านการให้การศึกษ
3. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่การรักษา ป้องกัน และบำรุงสุขภาพ
4. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ
5. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านการปกครอง
6. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านความเชื่อ
7. ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ด้านการสื่อสาร

Parsons (1951) ได้วิเคราะห์ระบบกระทำการต่าง ๆ มีข้อจำเป็นเชิงหน้าที่ เพื่อสร้างบูรณาการระหว่างระบบ บุคลิกภาพ วัฒนธรรมและสังคม เขาเห็นว่าหากระบบกระทำการจะดำรงอยู่ได้โดยสามารถรักษาคุณภาพและบรรลุถึงข้อจำเป็นเชิงหน้าที่ได้แล้ว จะต้องแก้ปัญหาสำคัญ 4 ประการ ซึ่งเรียกสั้น ๆ ว่า LIGA หรือ GAIL มีดังนี้

1. การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment): G
2. การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptation): A
3. การประสานกลมกลืนกันหรือบูรณาการ (Integration): I
4. การขัดเกลาและการควบคุมสังคม (Latency): L

แต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment): G วัตถุประสงค์ของระบบ อาจเกี่ยวพันกับสภาพการณ์ภายนอก หรือเป็นวัตถุประสงค์ภายในที่มุ่งให้ระบบย่อยคงอยู่และทำหน้าที่ตามที่กำหนด การบรรลุวัตถุประสงค์คือ การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายปลายทาง โดยวิธีการจัดลำดับความสำคัญ (priority) ของจุดประสงค์ต่าง ๆ ของระบบ รวมทั้งการสรรหาทรัพยากรให้ระบบเพื่อทำการให้บรรลุจุดประสงค์หรือเป้าหมายนั้น การบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นระบบนี้จะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง โดยที่ระบบย่อยจะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอเพื่อรักษาระบบใหญ่ เป้าหมายของระบบใหญ่นั้นจะถูกถ่ายทอดและควบคุมให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตาม โดยปกติสถาบันสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้อาจได้แก่ สถาบันการเมือง

การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptation): A ระบบใหญ่และระบบย่อยในสังคม ต้องปรับตัวให้เข้ากัน ขณะเดียวกันระบบกระทำกรนี้ยังต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมด้วย การปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจึงเป็นกระบวนการรวบรวมสรรพวิธีและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ จากสภาวะแวดล้อม แล้วแจกแจงสิ่งจำเป็นเหล่านี้ให้เข้าระบบ เพื่อช่วยให้การดำเนินการต่าง ๆ บรรลุจุดหมาย เช่น การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล สถาบันทางสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ

บูรณาการหรือการประสานกลมกลืนกัน (Integration): I หมายถึงความสามารถของระบบ ในการแสวงหาวิถีทางสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในระบบ สามารถประสานระบบย่อย ๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ภายในระบบใหญ่ รวมทั้งการทำให้สมาชิกแต่ละคนกลมกลืนเข้ากันในระบบอย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นความพยายามที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายเต็มที่ สถาบันที่ช่วยทำหน้าที่นี้อาจได้แก่ สถาบันการศึกษา ครอบครัว และการเมือง

การขัดเกลาและการควบคุมสังคม (Latency): L ข้อจำเป็นในส่วนนี้คือ การดำรงรักษาแบบแผนภายในเกี่ยวกับค่านิยมร่วมของสังคม มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง 2 ประเด็น คือการรักษาแบบแผน (pattern maintenance) และการจัดการความตึงเครียด (tension management) การรักษาแบบแผน หมายถึง การขัดเกลาให้สมาชิกในสังคมมีคุณลักษณะที่เหมาะสม และมีทักษะจำเป็นสำหรับการทำตามบทบาทที่กำหนดตามค่านิยมร่วมในสังคม ขณะเดียวกันระบบจำเป็นต้องแก้ไขความตึงเครียดและการขัดแย้งระหว่างสมาชิกในระบบและระหว่างระบบย่อยทุกระบบ อันอาจเป็นเหตุลุกลามไปจนกระทั่งสังคมใหญ่ไม่อาจอยู่ได้ สถาบันสังคมที่ทำหน้าที่นี้มี อาทิ สถาบันศาสนา สถาบันทางกฎหมาย

5.3 แนวคิดด้านคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชน

คุณค่าของวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชน ในการศึกษาครั้งนี้ โดยบูรณาการแนวคิดทางสังคมศาสตร์และจริยศาสตร์เข้าด้วยกัน คุณค่าของวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชน หมายถึง

การที่เยาวชนอาชามีการรับรู้และเข้าใจถึง องค์ความรู้ การเห็นถึงความสำคัญของการยึดถือใน ความเชื่อ การปฏิบัติตามวิถีอาช่า ตลอดจนค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี โดยการคัดเลือกและปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม โดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ และชุมชนอาช่า โดยอาจแบ่งระดับคุณค่าได้ดังนี้

คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าในระดับบุคคลคือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในการนำวัฒนธรรม เป็นวิธีการพัฒนาตนเอง ทำให้การเรียนรู้ตามปกติของเยาวชนดีขึ้น มีการบูรณาการระบบการ เรียนรู้แบบอาช่ากับระบบการเรียนรู้สากลเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม สร้างความมั่นใจในตนเอง ภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นชนเผ่าอาช่า เป็นต้น

คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าในระดับชุมชนคือ การที่ทุกคนนำเอาคำสั่งสอนของบรรพ บุรุษมาเป็นกรอบในการปฏิบัติต่อกัน ทำให้ครอบครัว สังคมมีความอบอุ่น ความรัก ความสามัคคี และเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสงบสุข เกิดประโยชน์ต่อธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมคือ การยึดถือปฏิบัติตามข้อห้ามที่เชื่อว่า สรรพสิ่งมีเจ้าของดูแลรักษา การกระทำใด ๆ ต่อธรรมชาติต้องกระทำด้วยความเคารพเห็นคุณค่า มีการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติที่มีระบบ คุณค่ากำกับ ประโยชน์ด้านการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่า เช่น ในการปักเย็บ เสื้อผ้าอันเป็นชุดประจำเผ่า การประยุกต์ให้เหมาะสมเพื่อสร้างเป็นอาชีพ เสริมรายได้ รักษา ศิลปะประจำเผ่าไว้ เช่น การละเล่นต่าง ๆ อันเป็นกิจกรรมบันเทิงเพื่อเสริมการท่องเที่ยว และ เหนือสิ่งอื่นใด คือการยืนยันถึงการมีตัวตนของอาช่าที่มีเกียรติและศักดิ์ศรีในสังคมโลก

ตอนที่ 6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR)

6.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนี้ ถือกำเนิดขึ้นจากแนวคิดในการ พัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มีการประยุกต์ศาสตร์การพัฒนา หรือการดำเนินโครงการพัฒนาจากเดิมที่มี ลักษณะบัญชาการจากเบื้องบน (top - down approach) โดยหน่วยงานของรัฐมาเป็นแบบที่ ชุมชน ชาวบ้าน ผู้รับผลจากการพัฒนานั้นเอง เป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานหรือในลักษณะ การเริ่มงานจากล่างขึ้นบน (bottom - up approach) ซึ่งชุมชนเหล่านี้กลายมาเป็นผู้มีบทบาท หลักในการทำความเข้าใจกับปัญหาของตนเอง และมีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหานั้นอย่างจริงจัง โดยหวังว่าการกระทำเช่นนั้น จะทำให้ปัญหาและทางแก้ที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาและทางแก้ที่ตรงต่อ ความเป็นจริงของชุมชน (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540: คำนำ ; กมล สูดประเสริฐ , 2540: 5 - 8 ; อมรวิชัย นาครทรรพและดวงแก้ว จันทรสระแก้ว, 2541: 2)

แนวคิดเกี่ยวกับ PAR มาจากการหลอมรวมวิธีการวิจัย 2 แนวเข้าด้วยกัน คือ การวิจัย แบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนโดยให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาและ

เก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งเป็นผู้ร่วมวิจัยด้วย แต่ไม่มีการปฏิบัติการ ไม่มีการนำไปประยุกต์ใช้ ส่วนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัย ที่ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายว่าได้ผลหรือไม่ หากยังไม่ได้ผลก็นำกิจกรรมนั้นมาปรับปรุง แล้วนำไปทดลองใช้ใหม่กับกลุ่มเป้าหมายอีก จนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำไปเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบนี้กลุ่มเป้าหมายอาจมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมก็ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการรวมจุดเด่นของการวิจัยของแต่ละแบบ คือ เป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา วางแผนดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ในการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยทุกขั้นตอน (อมรวิชิษฐ์ นาคกรทรรพและดวงแก้ว จันทรสระแก้ว, 2541: 3)

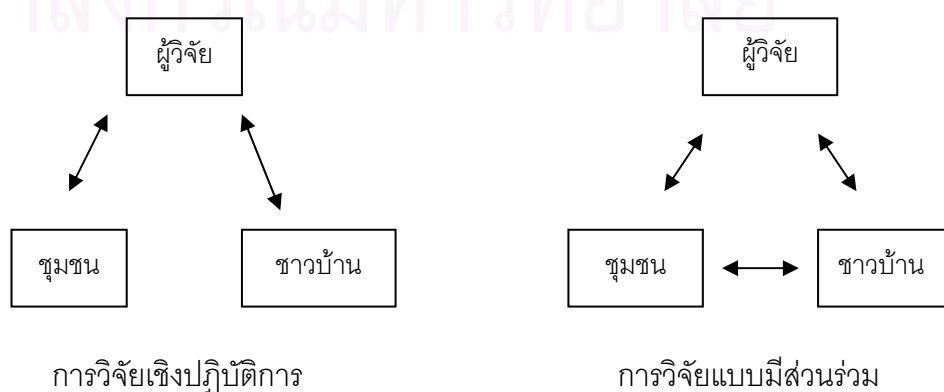
กมล สูดประเสริฐ (2540: 8 - 9) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัยค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ๆ ต่างกันแต่เพียงว่า PAR นั้น มีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา มันเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัยและการมีหุ้นส่วนในใช้ประโยชน์ของการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR ถูกนำไปประยุกต์ใช้หลายวงการ เช่น การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์ การปกครองท้องถิ่น ธุรกิจชุมชน ฯลฯ โดยต่างมีจุดเน้นร่วมกันนั่นคือ การสร้าง “งานพัฒนาชุมชน โดยชุมชน เพื่อความมั่นคงผาสุกอันยั่งยืนของชุมชน” (อมรวิชิษฐ์ นาคกรทรรพ และดวงแก้วจันทรสระแก้ว, 2541: 2)

6.2 ฐานคิดของ PAR

ฐานคิดเกี่ยวกับ PAR มาจากการหลอมรวมการวิจัย ทั้งแบบการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน ซึ่งการวิจัยทั้งสองแบบมีลักษณะดังรูปที่แสดงคือ

แผนภูมิที่ 3 เปรียบเทียบแนวความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

จากแผนภูมิภาพที่ 3 จะเห็นว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการรวมจุดเด่นของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน เป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา วางแผนดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ในการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ดังมีแผนภูมิรูปภาพแสดงดังนี้

แผนภูมิที่ 4 ลักษณะการบูรณาการกระบวนการวิจัยแบบการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยนัยนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีฐานคิดที่สำคัญอยู่ที่การมุ่งเน้นทั้งงานพัฒนาและวิจัย ซึ่งประเด็นสำคัญได้แก่

1) การวิจัยต้องคำนึงว่า งานพัฒนาที่ดีต้องอาศัยคน ที่เป็นสมาชิกขององค์กรหรือชุมชนนั้น ๆ เป็นผู้ศึกษา วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินการ และตรวจสอบงานพัฒนาด้วยตนเอง นักวิจัยภายนอกเพียงแต่กระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นปัญหา หาทางแก้ปัญหาเอง โดยนัยแล้วผู้วิจัยเสมือนไม่ได้เป็นคนทำวิจัยหรือมิได้เป็นแม่แต่เจ้าของความคิดในการพัฒนาหากงานนี้เป็น การ “ริเริ่มและเรียนรู้” โดยสมาชิกในชุมชนเอง

2) การวิจัยต้องคำนึงเสมอว่าที่สุดแล้ว PAR คือ การพัฒนาคนในชุมชน เพื่อไปพัฒนาชุมชนของเขาเอง และต้องมีความเชื่ออีกว่า ชุมชนอันมีหลากหลายอาจเป็นไปได้ตั้งแต่ชุมชนโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนแออัด ชุมชนโรงเรียน ไปจนถึงชุมชนหมู่บ้านในชนบท ต่างก็มีคนที่มีความสามารถอยู่ ขอเพียงได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้ศักยภาพของเขาได้ทำงาน เขาก็สามารถเป็นกำลังสำคัญให้แก่ชุมชนของเขาได้

3) นักวิจัยควรคำนึงว่าในการทำ PAR นี้จะเก็บงานทุกอย่างไว้กับตนเองไม่ได้ ต้องมีการให้คนในชุมชนร่วมศึกษา วิเคราะห์ เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งอาจเป็นเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณก็ได้ มิใช่งานพัฒนาไปที่หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกเข้าไปทำการศึกษาเอง นักวิจัยเหมางานทุกอย่างเอง อันกลายเป็นการปิดกั้นโอกาสที่ชุมชนจะรู้ซึ่งถึงปัญหาของตนเอง

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกของคนที่มีต่อปัญหา หรือความต้องการของชุมชน จากนั้นนำไปสู่การสร้างความเข้าใจ และการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจและกายภาพ

5) กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดลงในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การกระทำ

เป้าหมายของ PAR คือ การพัฒนาคนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการที่สร้างคนเพื่อไปสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ให้มีแรงปะทะกับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นกระแส เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การศึกษาเพื่อให้ชุมชนนั้น ๆ มี หลักคิด หลักใจ ของตนเองและสามารถปรับตัวและเลือกเส้นทางการพัฒนาให้ตนได้อย่างชาญฉลาดต่อไป

6.3 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ฐานคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้ขั้นตอนการดำเนินงานของนักวิจัยค่อนข้างยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ และยากที่จะกำหนดระยะเวลาหรือกิจกรรมให้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการบางท่านเสนอขั้นตอนสำคัญของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้อย่างเป็นระบบ ปรากฏรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เลือกชุมชนเป้าหมาย
2. สร้างบรรยากาศการยอมรับของชุมชน
3. ระบุปัญหาและการแก้ไขปัญหาที่มีศักยภาพ
4. วางแผนเพื่อปฏิบัติ
5. การดำเนินตามแผนปฏิบัติการ
6. การประเมินผล/ผลสะท้อน/การส่งผลกลับ
7. การหมุนเกลียวรอบ การทำให้เป็นระบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
8. ขึ้นเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน

พันธุทิพย์ รามสูต (2540: 42 - 43) กล่าวถึง กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ โดยย่อ ดังนี้

1. เตรียมชุมชน
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน
3. กำหนดรูปแบบการวิจัย
4. ลงมือเก็บข้อมูล
5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

6. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน
7. วางแผนชุมชน
8. นำแผนไปปฏิบัติ
9. ติดตาม กำกับและประเมินผลในชุมชน

อลิศรา ชูชาติ (2538) ได้สรุปขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. คัดเลือกชุมชน
2. สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน
3. ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับชุมชน
4. กำหนดปัญหา
5. ออกแบบการวิจัย
6. รวบรวมข้อมูล
7. วิเคราะห์ข้อมูล
8. เสนอต่อชุมชน
9. วางแผนงานพัฒนา
10. ปฏิบัติตามแผน
11. อบรมผู้ปฏิบัติงาน
12. ติดตามและประเมินผลงานพัฒนา

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์และคณะ (2542: 13 - 16) ได้สรุปขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การพิจารณาหาปัญหา
2. การเลือกวิธีการและออกแบบการวิจัย
3. การเก็บและรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การรายงานและนำเสนอต่อชุมชน
6. การวางแผนแบบมีส่วนร่วม
7. การจัดการและดำเนินการ
8. การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

อมรวิเศษ นาครทรรพและดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว (2541: 8 - 10) สรุปหลักการ PAR ดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ ประสานพื้นที่ ซึ่งขั้นตอนย่อยอีก 2 ขั้นตอนคือ

1.1 การคัดเลือกชุมชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูล

เบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ขั้นตอนต่อไปคือ

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อปูทางไปสู่การผลักดันให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่คนในชุมชนไว้วางใจและให้การยอมรับ และการไว้วางใจและการยอมรับ พยายามบอกตนเองเสมอว่า ตนเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้ชุมชนพัฒนา เราเป็นเพียงผู้คอยประคับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อม ทักษะในการปฏิบัติงาน

2. ชั้นลงมือวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชน ประกอบด้วย

2.1 การศึกษาปัญหา ความต้องการของชุมชน ประเมินทรัพยากร ให้ความรู้ชาวบ้าน

2.2 การกำหนดปัญหา ซึ่งอาจมีหลากหลายปัญหา การลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากความรุนแรง ความเร่งด่วนและทรัพยากรที่มีอยู่ การร่วมกันออกแบบการวิจัยการวิเคราะห์ข้อมูล

2.3 การร่วมกันออกแบบการวิจัย กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการเก็บข้อมูล และเวลาผู้รับผิดชอบ

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะต้องพิจารณาเลือกผู้ช่วยเพราะจะต้องเป็นคนที่แข็งแรงกับชุมชนได้

2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนทราบและตรวจสอบ เสนอข้อคิดเห็นเพิ่ม

3. ชั้นพัฒนา มุ่งแก้ปัญหาชุมชน

3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ

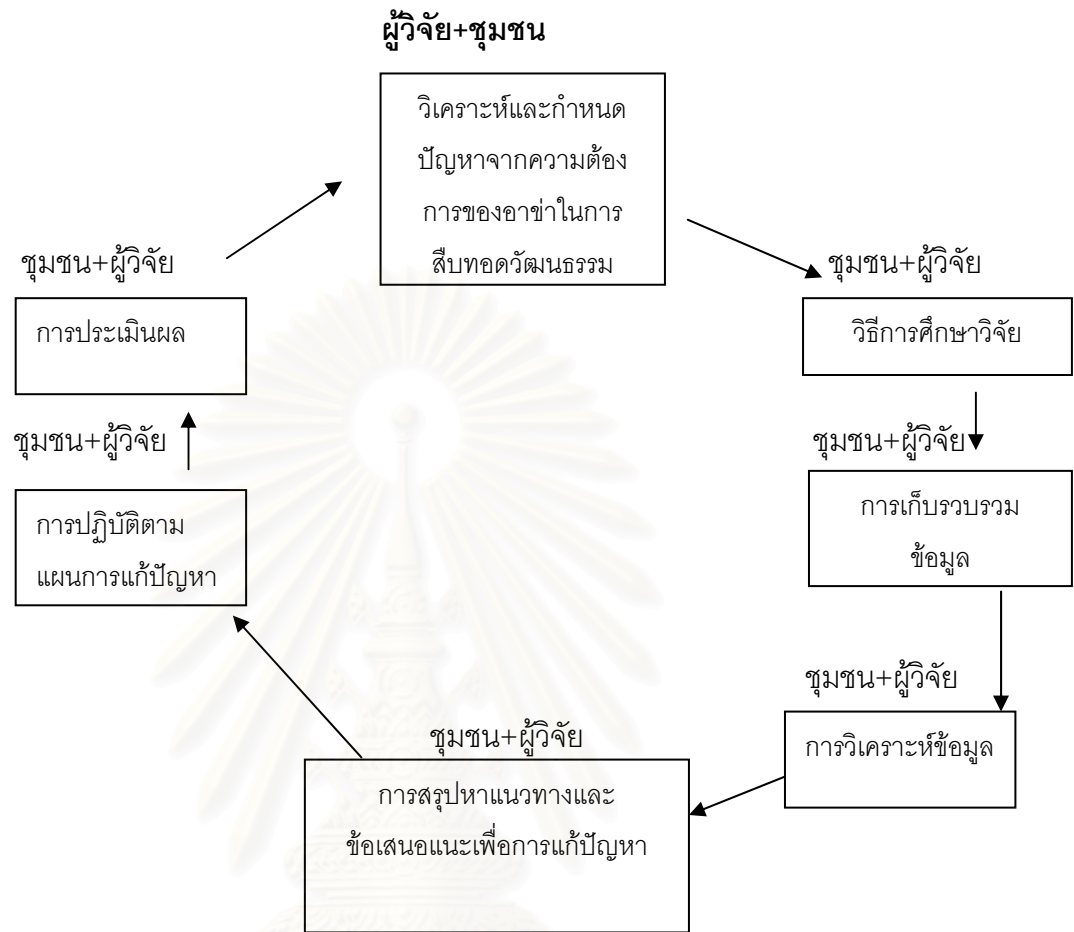
3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน

3.3 การติดตามและประเมินผล

สรุปแล้ว การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นกระบวนการวิจัยที่ตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของชุมชน ซึ่งกล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชนเอง

ดังนั้นแนวคิดเบื้องต้นของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เมื่อนำมาประยุกต์กับรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าครั้งนี้ จึงสามารถเขียนเป็นแผนภูมิเพื่อสรุปให้เห็นภาพได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 5 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research- PAR)

โดยมีเกณฑ์การประเมินความสำเร็จของการวิจัยดังนี้

1. เยาวชนได้รับการเรียนรู้มากขึ้น
2. เยาวชนมีการปฏิบัติวัฒนธรรมมากขึ้น
3. มีแนวโน้มในการพัฒนาต่อเนือง
4. มีการเผยแพร่พลังความรู้มากขึ้น

วัฒนธรรมอาช่าสอดแทรกอยู่ใน ทักษะ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งผูกไว้กับตัวบุคคลโดยส่วนใหญ่ เพราะอาช่าไม่มีตัวหนังสือในการบันทึกและถ่ายทอด ดังนั้นการศึกษาจึงต้องอาศัยกลุ่มบุคคลที่มีองค์ความรู้ด้านนั้น ๆ ร่วมกิจกรรมเพื่อร่วมกันถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไป

สรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีความสำคัญในการนำไปเป็นเครื่องมือศึกษาวิจัย เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจกระบวนการคิดของอาช่า รู้และเข้าใจคุณค่าวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันก็ทำให้อาช่าผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมเรียนรู้และเข้าใจตนเอง และเห็นถึงคุณค่าวัฒนธรรมอาช่า ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างกิจกรรมการสืบทอดในที่สุด

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาและชาวเขาเผ่าอาข่า

แคมเมอร์เรอ (Kammerrer,1987) ศึกษาถึงพิธีกรรมประเพณีอาข่า มีความสำคัญ 2 ประการ ประการแรกแสดงถึงการมีตัวตนของอาข่า (identity) ประการที่สองคือความผูกพันและการเป็นเครือญาติของอาข่า (relationship) นอกจากนี้ พิธีกรรมยังแบ่งแยกโลกของอาข่าระหว่างโลกมนุษย์กับโลกของวิญญาณ โดยมีประตูลูกบ้านเป็นสัญลักษณ์ กล่าวคือ ภายนอกประตูออกไปคือ ป่า วิญญาณร้าย สัตว์ป่า ฯลฯ ในขณะที่ภายในเขตประตูเข้าไปคือ สัตว์เลี้ยง อาหาร และหมู่บ้าน ดังนั้นประตูลูกบ้านจึงเป็นสัญลักษณ์ของการมีหมู่บ้าน การเริ่มต้นครอบครัว การสืบทอดเผ่าพันธุ์ และประตูจะทำให้ทราบอายุของหมู่บ้านด้วย เพราะจะมีการสร้างประตูขึ้นใหม่ทุก ๆ ปีนั่นเอง

ปัญหาของอาข่าในปัจจุบันที่สำคัญคือ การปรับตัวไม่ทันกับภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความเป็นตัวตนของอาข่าผ่านพิธีกรรมประเพณีกำลังเลือนหายไปทุกที โดยแคมเมอร์เรอได้ยกตัวอย่าง หมู่บ้านอาข่าแห่งหนึ่งในเขตดอยแม่สลอง ที่ต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดได้ ด้วยการหาของป่าและพืชมารวบรวมขายข้างทาง เพื่อแลกอาหารไปวัน ๆ เท่านั้น การจะทำพิธีกรรมแบบอาข่าใด ๆ นั้น คงทำตามอรรถภาพเท่านั้นเนื่องจากไม่มีเงิน

สมจิต สัจสัตญาณวุฒิ (2537) ศึกษาเรื่อง ปัญหาในการอพยพชาวเขาลงมาอาศัยอยู่พื้นราบ กรณีศึกษาการอพยพชาวเขาเผ่าม้ง อำเภอปาง จังหวัดพะเยา พบว่า การอพยพชาวเขาลงไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบ ไม่สามารถควบคุมให้ชาวเขาทั้งหมดทำกินในเขตที่ดินที่จัดสรรให้ เพราะชาวเขาไม่สามารถปรับตัวอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ราบที่จัดสรรให้ได้ดีเท่าที่เคยอยู่อาศัยมาก่อน และมีแนวโน้มที่ชาวเขาบางส่วนจะอพยพกลับขึ้นไปพักอาศัยบนภูเขา เพื่อทำการเกษตรเช่นเดิม และปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักทำให้ชาวเขาไม่ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบ

นพคุณ สุวรรณฤทธิ์ (2538) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของนโยบายการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง โดยศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขา ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย พบว่า นโยบายการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง มีผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมไม่มากนัก โดยชาวเขาส่วนใหญ่ยังคงมีชีวิตที่ไม่แตกต่างไปจากเดิม โดยยังยึดถือระบบจารีตประเพณีว่ามีความสำคัญที่ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่า และยึดถือปฏิบัติกันตลอดมา แต่การเคลื่อนไหวทางสังคมและการโยกย้ายประชากรเพื่อแสวงหางานทำในเมืองทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมคลายความแน่นแฟ้นไปจากเดิม สำหรับผลกระทบทางเศรษฐกิจนั้น จากการพยายามเพิ่มผลผลิตและสร้างระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ทำให้ชาวเขาบางส่วนต้องพึ่งพิงระบบตลาด ทั้งเงินตราและ

ผลประโยชน์กลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต ส่วนด้านโครงสร้างการเมืองนั้น ชาวเขายอมรับผู้นำที่เป็นทางการ ในขณะที่ผู้นำตามจารีตก็ยังคงมีความสำคัญต่อชุมชน

การวิจัยเกี่ยวกับการผสมกลมกลืนชาวเขาโดยรัฐบาลไทย (Keyes, 1971) ได้ศึกษาโครงการธรรมจาริกที่จัดขึ้น โดยนำศาสนาพุทธไปบูรณาการชาวเขา และได้พบว่าโครงการดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุหนึ่งก็คือ ไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม

กันสแทตเทอ (Kunstadter, 1967) ได้ยืนยันว่า การผสมกลมกลืนชาวเขาเป็นไปได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากการสร้างสำนึกของความเป็นไทยในหมู่ชาวเขา จะพบว่า สำนึกในอัตลักษณ์ของชาวเขาเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม บนภูเขาชาวเขาจะมีสำนึกในเผ่าพันธุ์ของตนซึ่งต่างจากชาวเขาเผ่าอื่น เมื่อลงมาพื้นราบชาวเขาจะมีสำนึกเป็นคนเมือง (คนภาคเหนือ) และในสภาพแวดล้อมระดับชาติ ชาวเขาก็จะมีสำนึกเป็นคนไทย แต่เมื่ออยู่บนเขา ชาวเขาจะไม่มีสำนึกของความเป็นไทยเพราะความเป็นไทยไม่ได้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวเลยในการใช้ชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การให้สัญชาติไทยเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยสร้างสำนึกของความเป็นคนไทยในหมู่ชาวเขา

ผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นว่า การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมประสบความสำเร็จบ้างเหมือนกันคือของแบรดลีย์ (Bradley, 1982 อ้างถึงใน กองวิจัยการศึกษา, 2527: 8) พบว่าหมู่บ้านละว้าที่กาญจนบุรี ได้ถูกกลืนกลายเป็นหมู่บ้านไทย โดยแทบจะหาคนพูดภาษาละว้าไม่ได้อีกแล้ว การถูกกลืนนี้เกิดจากเงื่อนไขที่ว่าชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนเปิดและมีผู้คนจากหลายเชื้อชาติผสมกัน (กะเหรี่ยง มอญ ละว้า) เมื่อระบบโรงเรียนเข้าไปตั้งในหมู่บ้าน ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ได้ถูกระบบโรงเรียนหลอมให้กลายเป็นไทย

7.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษากับการสืบทอดวัฒนธรรม

พัชรินทร์ สอนฐิตะปัญญา (2541: 86 - 90) ได้ศึกษา การจัดการศึกษาในประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีประชากรที่หลากหลายเชื้อชาติ ประกอบด้วยชาวมลายู เจ้าของดินแดนและผู้ที่ยอพยพเข้ามาที่หลังคือชาวจีนและอินเดีย และยังมีชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ อีกหลายกลุ่ม

วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของมาเลเซีย คือเพื่อสร้างเอกภาพทางสังคมของประเทศ โดยการใช้ภาษามลายู ให้เป็นภาษาประจำชาติและเป็นภาษาราชการ และเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมารวมกันเป็นวัฒนธรรมใหญ่ แต่ก็มีอุปสรรคเพราะกลุ่มเชื้อชาติอื่น โดยเฉพาะจีนกับอินเดียไม่สนองตอบและต่อต้านจนถึงกับก่อการจลาจล ดังนั้นนโยบายของรัฐในระดับประถมศึกษาจึงจัดเป็น 2 แบบคือ แบบ Standard School ที่มีภาษามลายูเป็นสื่อการสอน และแบบ Standard type School ซึ่งมีภาษาจีนหรือภาษาทมิฬ หรือ

ภาษาอังกฤษ ภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นสื่อการเรียนการสอน แต่ครูผู้สอนของ 2 แบบนี้ จะต้องเป็นครูที่ได้รับการอบรมฝึกหัดเหมือนกัน

รัฐจึงให้ภาษามลายูและภาษาอังกฤษเป็นภาษาบังคับในระดับประถมศึกษาทุกโรงเรียน แต่ก็ให้แต่ละรัฐหรือท้องถิ่นสามารถจัดสอนภาษาอื่น ๆ ได้ตามที่ต้องการถ้าจำนวนนักเรียน ไม่ต่ำกว่า 15 คน แต่ในระดับมัธยมศึกษา การจัดการศึกษาเป็นแบบมัธยมศึกษาแห่งชาติ (National Secondary School) โดยมีหลักสูตรเหมือนกันทั่วประเทศ และจะต้องสอบวิชาภาษามลายูผ่านก่อนจึงจะได้ประกาศนียบัตรมัธยมศึกษา

จะเห็นว่า แม้จะให้ภาษามลายูเป็นวิชาบังคับ แต่ในเวลาเดียวกันก็ยังคงรักษาความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชนเชื้อชาติอื่นไว้คือ จีน และทมิฬ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มาเลเซียจะมี กลุ่มพื้นเมืองอื่นๆ อีกจำนวนมาก เช่น เผ่ามูรุตในรัฐซาบารห์ ชนพื้นเมือง Temair ในรัฐเปรักและกลันตันและนิกริต ชนพื้นเมืองดั้งเดิมในรัฐเกดะห์และรัฐปาหัง แต่ชนเผ่าเหล่านี้ไม่ได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษในการอนุรักษ์อัตลักษณ์ของตนเองเหมือนคนเชื้อสายจีนและอินเดีย อาจเป็นเพราะไม่มีอำนาจในการต่อรอง และไม่มีผลกระทบต่อความมั่นคงต่อประเทศโดยรวมนั่นเอง

อิบบราฮิม (Ibrahim, 1994) ศึกษาถึงนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อการสืบต่อวัฒนธรรมในประเทศบรูไน ซึ่งเป็นประเทศที่ประชากรมีรายได้ต่อหัวสูงติดอันดับโลก รายได้ส่วนใหญ่มาจากน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ประชากรเกือบทั้งหมดเป็นมุสลิมที่เคร่งครัดประเทศหนึ่ง และแม้จะเป็นประเทศที่ส่งออกน้ำมันเป็นรายได้หลัก แต่ก็ยังเป็นประเทศที่มีการบริโภคจากภายนอกมากด้วยเช่นกัน จึงทำให้ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์จากการพัฒนาเหมือนกับประเทศอื่น

การติดต่อกับสังคมโลก การพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างคนบรูไนรุ่นเก่าที่พยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมและปฏิบัติตนตามศาสนาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ค่านิยมและวิถีปฏิบัติค่อนข้างจะผ่อนคลาย และพยายามหลีกเลี่ยงประเพณีที่เคร่งครัดไปสู่ความเสรีมากขึ้น การเชื่อฟัง เคารพนับถือพ่อแม่ ผู้อาวุโสน้อยลง ตัวอย่างวัฒนธรรมประเพณีที่เปลี่ยนไปมากของบรูไนคือ การแต่งงาน ที่แต่ก่อน การแต่งงานคือ การผูกสัมพันธ์ระหว่าง 2 ครอบครัว ไม่ใช่เพียงหนุ่มสาว 2 คน ซึ่งต้องผ่านการคัดเลือกและเห็นชอบจากผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายที่ต้องดูความเหมาะสมทุกด้านของกันและกัน รวมทั้งพิธีแต่งงานที่เป็นเอกลักษณ์ที่จะต้องฉลองกันหลายวันที่เดียว โดยกิจกรรมพิเศษ คือช่วงกลางคืน จะมีการร้องเพลงและการท่องโคลงกลอนสั่งสอนลูกหลาน การมอบไข่แก่แขกผู้มาร่วมพิธีกรรม อันหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันประเพณีเหล่านี้เปลี่ยนไป คนหนุ่มสาวขอเลือกคู่ครองเอง สถานที่แต่งงานเปลี่ยนไป เวลาและกิจกรรมถูกตัดตอนเพื่อความเหมาะสมกับสภาวะปัจจุบัน ส่วนสภาพสังคม

ของชาวบรูไนโดยทั่วไปปัจจุบัน ก็เกิดปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาจากการพัฒนาไม่ต่างกับเมืองอื่น ๆ ทั่วโลก เช่นกัน

ดังนั้น การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมบรูไนไว้ นโยบายการจัดการศึกษาในระดับ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นของรัฐบาล หลักสูตรต้องมีการบรรจุวัฒนธรรมมาเลย์บรูไน ไว้ด้วย เช่น การสอนให้ เชื่อฟัง เคารพ ผู้อาวุโส การจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อสุลต่าน และการฝึก ให้เป็นมุสลิมที่ดี รู้จักประเพณีทางศาสนา รวมทั้งต้องศึกษาภาษายาวีเพื่อจะได้อ่านคัมภีร์ อัลกุรอานได้ ส่วนการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย จะมีหลักสูตรด้านศาสนาให้เรียน ซึ่งเนื้อหา เป็นการเน้นให้นักศึกษาต้องศึกษาเกี่ยวกับกฎหมาย ประเพณี การเป็นมุสลิมที่ดีและเนื้อหา เกี่ยวกับสุลต่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักศึกษาได้รู้จักรากเหง้าและวัฒนธรรมของตนเอง ก่อนที่จะรับแนวคิดตะวันตกเข้ามา ความรู้ต่าง ๆ นี้ยังมีการสอดแทรกในกิจกรรมการเต้นรำและการร้องเพลงด้วย

เดวิท (David.1994) ศึกษาในฟิลิปปินส์ ซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของสเปนอยู่ 300 ปี และ ต่อมาก็ตกเป็น อาณานิคมของอเมริกาอีก 50 ปี สิ่งที่ฟิลิปปินส์ได้จากสเปนคือ คริสต์ศาสนา และสิ่งที่ได้จากอเมริกาคือ รูปแบบการจัดการศึกษาศาสมัยใหม่ ทั้งสองประเทศเจ้าอาณานิคม ไม่ได้บ่มเพาะอะไรแก่ชาวฟิลิปปินส์เลย นอกจากการปล้นทรัพยากรไปจนหมดสิ้นเท่านั้น สิ่งที่ เหลือไว้อีกส่วนหนึ่งก็คือ ระบบอุปถัมภ์ที่ทำให้การเมืองฟิลิปปินส์มีปัญหาตลอด แต่อย่างไรก็ตาม ชาวฟิลิปปินส์รู้สึกภูมิใจกับการเป็นอาณานิคมอย่างหนึ่งก็คือ ภาษาอังกฤษ จึงทำให้ประเทศ ฟิลิปปินส์เป็นประเทศในเอเชียที่มีความเป็นแบบตะวันตกมากที่สุด แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้ทุกคน ประหลาดใจก็คือ การไม่มีเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น ชุดประจำชาติเหมือนประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ

การรื้อฟื้นวัฒนธรรมฟิลิปปินส์คือการกลับมาใช้ภาษาตากาล็อกแต่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับชนกลุ่ม น้อย โดยเฉพาะชาวมุสลิมในมินดาเนา ที่ใช้ภาษามาเลย์

7.3 งานวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research - PAR)

ชุติมา เวทการ และคณะ (2542) ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถานที่วัดไผ่สีน พพบว่า ศักยภาพ ของชุมชนคือ ปัจจัยสำคัญในการประสบความสำเร็จต่อโครงการมากที่สุด โดยเฉพาะภูมิปัญญา ชาวบ้าน บุคลากรที่เกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่ พระ ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งมี คุณสมบัติในการเป็นผู้นำ

ศิริเพ็ญ มากบุญและคณะ (2546) ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อสืบสาน อาชีพของชุมชนสำหรับนักเรียนประถมศึกษา กรณีศึกษา ชุมชนวัดมะค่า สภาวัฒนธรรมตำบลหัว ลำโรง อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี โดยใช้การวิจัยและพัฒนา (R&D) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบสานอาชีพของชุมชนวัดมะค่า มีกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการ 8 ขั้นตอนคือ 1) รวบรวมใจจากทุกฝ่าย 2) ศึกษาค้นคว้าและ ความพร้อมของปัจจัยต่างๆ 3) นักเรียนค้นหาภูมิปัญญาและครุภูมิปัญญาในท้องถิ่น 4) นักเรียน เลือกรูปแบบอาชีพที่ตนอยากเรียนรู้และสืบสานไว้ในชุมชน 5) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น 6) จัดการศึกษา เพื่อสืบสานอาชีพและภูมิปัญญาของชุมชน 7) ประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 8) รู้การพัฒนาและปัจจัยเงื่อนไขในการนำไปใช้

เวช หกพันนา และคณะ (2546) ศึกษาโครงการปั้นเด็กปั้นดินเพื่อท้องถิ่นยั่งยืน พบว่า การดำเนินการสร้างหลักสูตรจะต้องให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดย โรงเรียนสามารถจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ของทุกรายวิชาโดยใช้ท้องถิ่น เช่น ภูมิหลัง วัฒนธรรม อาชีพธุรกิจและอาชีพของท้องถิ่นมาจัดทำเป็นสาระการเรียนรู้ครอบคลุมทุกหมวดหมู่ ตามความ เหมาะสมของแต่ละรายวิชาที่เปิดสอนในโรงเรียน และปัจจัยในการรวมกลุ่มประชาชนที่สำคัญคือ ผู้นำ เป็นผู้มีความรู้ ความรู้ และเสียสละตนเอง การมีจุดประสงค์ที่ยอมรับของสมาชิก

กระบวนการพัฒนาคุณภาพและสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ของชุมชนสามารถสรุปผลการศึกษามาเป็นกระบวนการได้ดังนี้ 1) การศึกษาตนเอง 2) การ วิเคราะห์สภาพปัญหาและศึกษาทางเลือกในการพัฒนา 3) วางแผนและเตรียมการ และ 4) ดำเนินการพัฒนา

กล่าวโดยสรุปการประมวลเอกสารในบทที่ 2 ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญ เพราะเป็นวิถีชีวิตทุกด้าน การศึกษาคือการถ่ายทอดวัฒนธรรม และ การพัฒนาใด ๆ ต้องอาศัยทุนทางสังคมของชุมชนนั้นซึ่งก็คือ วัฒนธรรม เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ สำคัญ วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม ตลอดทั้ง พิธีกรรมประเพณี ฯลฯ ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและแสดงถึง ความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่ม แนวคิดการสืบทอดวัฒนธรรมต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการวิเคราะห์ปัญหา กำหนดปัญหา ตลอดทั้งการลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเอง การสืบทอด วัฒนธรรมนั้น ๆ จึงจะยั่งยืน

อาชาเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง การพัฒนาที่ผ่านมา รัฐบาลใช้การพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวเขาเป็นหลัก ไม่ได้คำนึงหรือใช้วัฒนธรรม เป็นฐาน แม้การพัฒนาที่ผ่านมา จะประสบความสำเร็จในแง่การยกระดับคุณภาพชีวิตความ

สะดวกสบายในชีวิตดีขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำลายวิถีที่ราบเรียบ สมถะ มีการละทิ้ง เพิกเฉย ต่อวิถีเดิม ภูมิปัญญาอาข่าไม่ได้รับการพัฒนาต่อยอด ทำให้องค์ความรู้ต่าง ๆ เลือนหายไป จำนวนมาก ที่สำคัญคือ ลักษณะการเรียนรู้ของอาข่าที่ผูกติดกับบุคคลเป็นหลัก เพราะข้อจำกัด การไม่มีตัวหนังสือเป็นของตนเอง ทำให้การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่ามีความยากลำบากมากยิ่งขึ้น และหายไปเรื่อย ๆ กับจำนวนผู้อาวุโสที่ร่วงโรยไป

เมื่อองค์ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่าผูกไว้กับบุคคล การศึกษาเรียนรู้ของอาข่าต้องอาศัยการปฏิบัติหรือการเรียนรู้ผ่านบุคคล ดังนั้น เพื่อจะทำให้เกิดการเรียนรู้และความเข้าใจและเห็นคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าได้ กรอบแนวคิดในการสืบทอด วัฒนธรรมอาข่า จึงต้องมุ่งไปสู่คนเป็นหลัก เพราะคนเป็นตัวจักรสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม จึงเลือกใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่ยึดหลัก วัฒนธรรมของคนอาข่า โดยคนอาข่าและเพื่อคนอาข่า ซึ่งเป้าหมายสุดท้ายคือ อาข่าเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมตนเอง จะทำให้อาข่ามีความภาคภูมิใจ และมั่นใจในวิถีอาข่า รู้สึกมีศักดิ์ศรี จะทำให้อาข่าสืบทอด วัฒนธรรมอาข่าด้วยตนเองได้ และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน นำไปสู่สังคมที่สมานฉันท์ และเท่าเทียมกันที่สุดในที่สุด

จากประเด็นทั้งหมด จึงนำไปสู่การวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมอาข่า เพื่อให้เข้าใจถึง คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน อาข่า กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในบริบทปัจจุบัน ควรมีกระบวนการอย่างไร อาข่าควรมีบทบาทอย่างไร รูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมควรมีลักษณะอย่างไร ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ มีอะไรบ้าง โดยเน้นการมีส่วนร่วม การบูรณาการ และการใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานในการ เรียนรู้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า และนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าบนฐานการมีส่วนร่วมที่ตอบสนองวิถีชีวิตและความต้องการของอาข่า กระบวนการวิจัยมี 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิดในการวิจัย ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การขอรับคำแนะนำจากนักวิชาการด้านวัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาวิจัยภาคสนาม เพื่อศึกษาคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่าและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นำผลวิจัยและสรุปบทเรียนจากการวิจัย พัฒนาเป็นรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

ในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดในการดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเพื่อสร้างกรอบความคิดในการวิจัย การพัฒนากรอบความคิดในการวิจัยใช้การศึกษาเอกสาร การขอรับคำแนะนำจากนักวิชาการด้านวัฒนธรรมมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสาร ประกอบด้วยเอกสารปฐมภูมิ (primary sources) และเอกสารทุติยภูมิ (secondary sources) ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ (primary sources) ศึกษาจากเอกสารที่มีผู้ศึกษาและนำเสนอประสบการณ์และแนวคิดของผู้ศึกษาโดยตรง ได้แก่ ข้อเขียน บทความ ผลการวิจัยที่ชาวอาข่าหรือนักวิชาการอาข่าเขียนขึ้นเอง

2) เอกสารทุติยภูมิ (secondary sources) ศึกษาจากเอกสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ วิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ รายงานการประชุมชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยงานพัฒนาชาวเขา เช่น แผนและนโยบายประจำปีของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย คู่มือการปฏิบัติงานของสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย

3) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเอกสารต่าง ๆ ใช้เกณฑ์ด้านประสพการณ์ และบทบาทผู้นำทางวิชาการของผู้เขียน แหล่งผลิตที่เป็นหน่วยงานเปิดเผย จำนวนครั้งที่พิมพ์ การอ้างอิงแหล่งข้อมูล

1.2 การขอรับคำแนะนำจากนักวิชาการด้านวัฒนธรรม

ได้แก่การขอรับคำแนะนำจากนักวิชาการด้านวัฒนธรรม การเข้ารับฟังการบรรยาย หรือการสัมมนาด้านวัฒนธรรม ตลอดจนทั้งขอคำแนะนำจากนักพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวกับอาชา เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาชาจังหวัดเชียงราย เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาสังคมสำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาโดยตุง เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมา วิเคราะห์และสร้างเป็นกรอบความคิดการวิจัย

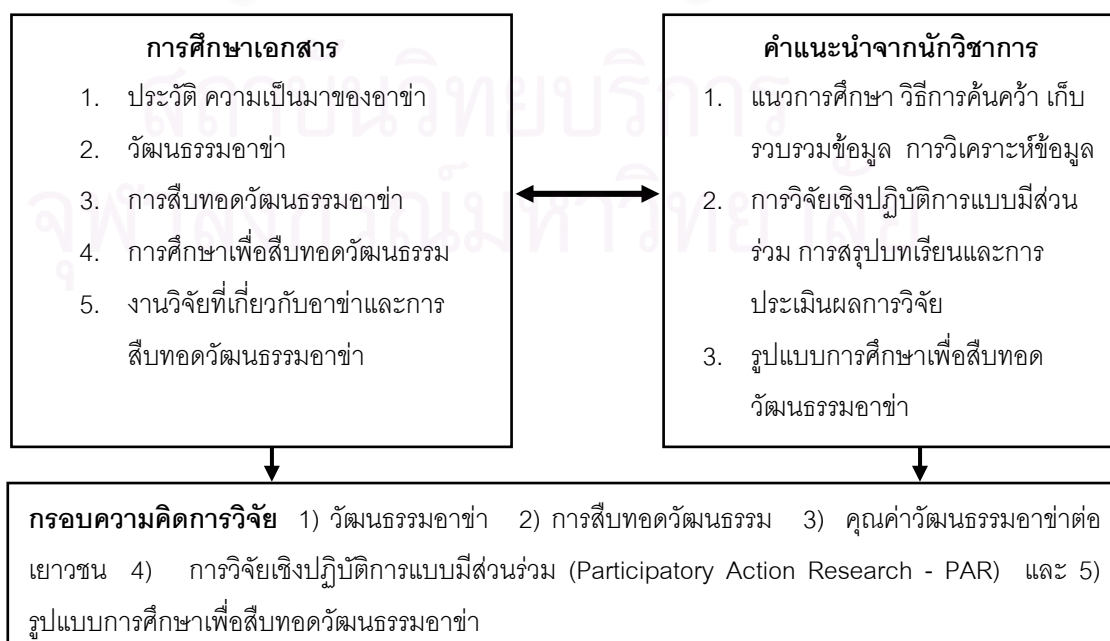
เกณฑ์การคัดเลือกนักวิชาการด้านวัฒนธรรม เพื่อขอรับคำแนะนำในการศึกษาวัฒนธรรมอาชา วิธีการปฏิบัติตัวในชุมชนอาชา วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้เกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. เป็นนักวิชาการที่มีผลงานด้านการศึกษาวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมอาชา
2. เป็นผู้ที่มีประสพการณ์ด้านวิชาการหรือมีผลงานด้านการพัฒนา การส่งเสริม การอำนวยการรักษาวัฒนธรรมอาชาอย่างน้อย 5 ปี

รายชื่อของนักวิชาการด้านวัฒนธรรม จำนวน 7 คน ดังแสดงในภาคผนวก

นำข้อมูลทั้งจากการศึกษาเอกสาร คำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและนักวิชาการด้านวัฒนธรรมแต่ละท่าน สร้างเป็นกรอบความคิดในการวิจัย เพื่อสร้างกรอบแนวคำถาม การสังเกต และการสัมภาษณ์ ตลอดจนทั้งการวิเคราะห์ข้อมูล ดังแสดงในแผนภูมิที่ 6

แผนภูมิที่ 6 กรอบความคิดการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยภาคสนาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

2.1 เกณฑ์การคัดเลือกชุมชน มีดังต่อไปนี้

1) เป็นหมู่บ้านอาข่า ที่สมาชิกส่วนใหญ่คงยึดถือความเชื่อดั้งเดิม คือนับถือบรรพบุรุษมีการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ มีการปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า มีการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน อันเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อของอาข่า เช่น ประตุมุ่บ้าน ชิงช้าใหญ่ และบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

2) เป็นหมู่บ้านอาข่าที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับสัญชาติไทยแล้ว มีความปลอดภัยในการพักอาศัย และสามารถเดินทางเข้าออกได้ตลอดเวลา

จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่ภาคสนามจำนวน 4 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก หมู่บ้านแสนเจริญ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย หมู่บ้านจะล่อ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย นำข้อมูลแต่ละหมู่บ้านมาเปรียบเทียบตามเกณฑ์และคัดเลือกเหลือ 2 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

2.2 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) มีวิธีการดังนี้

1) การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเฉพาะด้าน ใช้วิธีการแบบ Snow Ball Sampling Technique คือการถามไปเรื่อย ๆ จนทราบชื่อบุคคลที่ถูกกล่าวอ้างถึงมากที่สุดในความเป็นผู้รู้เฉพาะด้านนั้น ๆ เช่น หมอสมุนไพร ผู้ที่ร้องเพลงอาข่าได้มากและเก่งที่สุดของหมู่บ้าน

2) เลือกแบบเจาะจงในกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่าได้แก่ (1) ผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรมอาข่า (จือมะ) (2) หมอสวดพิธีกรรม (พีมะ) (3) ช่างตีเหล็ก (บาจี) (4) หมอทรงทำพิธี (อะพีเย่ผ่า) (5) ผู้รอบรู้ (ชะหมา) และ (6) นักประชาสัมพันธ์ (หน้าเงอ)

3) เลือกแบบง่ายจากกลุ่มผู้ที่ระบุว่าตนเองเป็นอาข่าได้แก่ (1) กลุ่มผู้อาวุโสชาย (อะบ้อ ท่อหม่อ) (2) กลุ่มผู้อาวุโสหญิง (อะพี ท่อหม่อ) (3) กลุ่มเยาวชนอาข่า และผู้เป็นสมาชิกในชุมชนอาข่า ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน หรือเป็นลูกหลานอาข่าทางสายเลือด

จำนวนและคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ดังแสดงในตารางที่ 5

ตาราง 5 จำนวนและคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

จำแนกตาม	ผู้นำด้านวัฒนธรรม		ผู้นำด้านการปกครอง/ ผู้ปกครอง		กลุ่มเยาวชน/ นักเรียน		รวม
	หขล	ปก	หขล	ปก	หขล	ปก	
เพศ							
ชาย	18	15	11	8	14	12	78
หญิง	2	-	4	4	12	18	40
รวม	20	15	15	12	26	30	118
อายุ							
มากกว่า 50 ปี	14	10	-	-	-	-	24
20 – 50 ปี	6	5	14	8	-	-	33
น้อยกว่า 20 ปี	-	-	1	4	26	30	61
รวม	20	15	15	12	26	30	118
การศึกษา							
อ่านเขียนไม่ได้	18	14	-	-	-	-	32
อ่านเขียนได้	2	1	15	12	26	30	86
รวม	20	15	15	12	26	30	118
ฟังพูดภาษาไทยได้	18	7	15	12	26	30	109
ฟังพูดไทยไม่ได้	2	8	-	-	-	-	9
รวม	20	15	15	12	26	30	118
รวม	35		27		56		118

หมายเหตุ หขล หมายถึง หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ปก หมายถึง หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ทั้งนี้เพราะอาข่าเป็นสังคมที่ผู้ชายมีบทบาทมากกว่าหญิง เพราะผู้ชายคือผู้สืบสกุล จึงเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม และเป็นผู้ตัดสินใจภายในชุมชน

2.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

การศึกษาคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า ใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มีการขออนุญาตใช้เทปบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูปเพื่อบันทึกภาพ เครื่องมือที่สำคัญที่สุดคือ ตัวผู้วิจัย แต่ละวิธีการมีรายละเอียดดังนี้

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participatory observation) โดยการเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวอาข่า ได้แก่ กิจกรรมตามพิธีกรรมประเพณีประจำปี กิจกรรมอื่น เช่น งานแต่งงาน งานศพ ตลอดทั้งกิจกรรมการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่ได้รับการเชิญชวนหรืออนุญาตให้เข้าร่วมได้

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) โดยการสังเกตกิจกรรมในวิถีชีวิตอาช่า เช่น การพูด การกระทำ การแสดงออกถึงความเชื่อ การให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมอาช่าด้านใดด้านหนึ่ง โดยไม่ทำให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกว่ามีคนกำลังสังเกตตนเองอยู่

3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อศึกษาถึง วิธีคิด ความเชื่อ ค่านิยม การปฏิบัติ การรับรู้ การให้คุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อตนเองและชุมชนของอาช่าทั้งสองหมู่บ้าน

4) การสนทนากลุ่ม (focus group) เป็นกิจกรรมสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนทัศนระหว่งกันของกลุ่มที่เหมือนกันในแต่ละหมู่บ้านคือ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มนักเรียน และการแลกเปลี่ยนทัศนระหว่งคนต่างวัยและประสบการณ์ในชุมชน

การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มกรณีให้ผู้ให้ข้อมูลบางคนพูดภาษาไทยไม่ได้ จะใช้ล่ามช่วยแปล โดยเลือกคนที่เข้าใจทั้งภาษาไทยและภาษาอาช่า และต้องเป็นผู้รู้ด้านวัฒนธรรมไม่มีอคติในการถ่ายทอดข้อมูล

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความข้อมูลแบบอุปนัย (analytic induction) คือการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่ได้จากการสังเกต ข้อมูลที่อาช่ารับรู้ผ่านภาษาพูด เพลง สุภาษิต คำสวด การให้สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชน โดยการวิเคราะห์นี้จะนำเสนอผลวิเคราะห์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมอาช่าเป็นระยะหากตรวจสอบและยืนยันแล้วก็ถือเป็น ข้อค้นพบจากการวิจัย

2) การตรวจสอบข้อมูลใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ดังนี้

2.1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยแหล่งที่พิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา เช่น การสังเกตในเวลาที่แตกต่างกัน แหล่งสถานที่คือ ศึกษาในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วยหรือต่างสถานที่ในพิธีกรรมประเภทเดียวกัน และแหล่งบุคคลคือ การสังเกต การสัมภาษณ์บุคคลที่หลากหลายในประเด็นเดียวกัน การใช้การตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์ผู้มีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์หรือนักวิจัยชุมชน เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลสอดคล้องหรือต่างกันหรือไม่ อย่างไร

2.2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บข้อมูลในภาคสนาม ที่มีทั้งผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย โดยหลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ข้อมูลต่างกันหรือไม่ กรณีที่มีความเห็นไม่ตรงกัน ก็จะตรวจสอบว่า ที่ความเห็นไม่ตรงกันนั้นสืบเนื่องมาจากอะไร เพื่อทำความเข้าใจตรงกันถึงข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด

2.3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (methodological triangulation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี ทั้งจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม การจัดสนทนากลุ่มเพื่อตรวจสอบยืนยันข้อมูลในภาพรวมของแต่ละกลุ่มทั้งหมดไปพร้อมกัน การตรวจสอบข้อมูลกับเอกสารที่มีผู้ศึกษาในประเด็นเดียวกันมาก่อน

2.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) เพื่อสรุปผลวิจัยสร้างเป็น รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า มีขั้นตอนดังนี้

1) การเข้าสู่ชุมชน ใช้วิธีการแบบเปิดเผยตัว (overt role) โดยนำหนังสือราชการจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อผู้นำหมู่บ้านและแจ้งต่อที่ประชุมหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเพื่อให้การอยู่ร่วมในชุมชนเป็นไปอย่างมิตร ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของคนในชุมชน เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เพราะช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงการประกาศสงครามกับยาเสพติดของรัฐบาล มีการฆ่าตัดตอน และพื้นที่สูงถือเป็นพื้นที่เสี่ยงอย่างยิ่ง การเข้าไปแบบเปิดเผยตัว เพื่อลดความหวาดระแวงระหว่างกัน

2) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และการสร้างความตระหนัก โดยการเข้าร่วมประชุมประจำเดือนร่วมกับชาวบ้านเพื่อแนะนำตัวอย่างเป็นทางการ และขออนุญาตเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนทุกด้านที่ได้รับอนุญาต การเข้าไปพบปะเยี่ยมเยียนกับกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมกลุ่มตามธรรมชาติคือ ตามหอย่อมบ้าน ลานกลางหมู่บ้าน ร้านค้า การเข้าพบผู้นำด้านวัฒนธรรมตอนกลางคืนโดยมีครูในพื้นที่หรือผู้ใหญ่บ้านพาเข้าพบ เข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นทั้งในหมู่บ้านและตามไร่ข้าว พร้อมทั้งการตั้งคำถามให้แต่ละกลุ่มคิดถึงลูกหลานในอนาคต สิ่งที่ชาวบ้านยึดมั่นและปฏิบัติมีผลดีอย่างไรต่อลูกหลาน อยากให้ลูกหลานทำเช่นไรในอนาคต เพื่อประโยชน์อะไร

3) การวิเคราะห์ปัญหาและการกำหนดปัญหาของชุมชน ใช้การสัมภาษณ์บุคคลและกลุ่มบุคคล การจัดสนทนากลุ่ม การประชุมชาวบ้าน ประจักษ์กับข้อมูลจากฝ่ายปกครองและฝ่ายบริหาร เช่น ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการตั้งประเด็นคำถามต่อบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ถึงสภาพปัจจุบัน การลดความสำคัญต่อสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติตามวิถีอาช่า มีสาเหตุมาจากอะไร มีผลกระทบอย่างไรต่อชีวิตและลูกหลาน หากต้องการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าให้กับลูกหลานต่อไป ชาวอาช่าจะทำอะไร อย่างไร ปัญหาอะไรที่วิกฤติ ที่จะทำให้ความเป็นอาช่าสูญสิ้นไป จะป้องกันหรือแก้ไขอย่างไร

4) การทบทวนองค์ความรู้ เป็นเวทีให้กลุ่มผู้รู้ได้ทบทวนเรื่องราว ประวัติความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ ของสิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องกันที่จะนำมาสอนลูกหลานคืออะไร เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจในสิ่งที่จะนำไปสืบทอดหรือเพื่อแก้ปัญหาที่วิกฤติตรงกัน

5) การสร้างหลักสูตร คือการนำข้อมูลจากการทบทวนองค์ความรู้ มากำหนดเป็นจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและวิธีการประเมินผล นำร่างหลักสูตรดังกล่าวอ่านให้กลุ่มผู้นำด้าน

วัฒนธรรมและชาวบ้านเพื่อตรวจสอบเนื้อหาร่วมกันอีกครั้ง เมื่อทุกคนเข้าใจตรงกันและมีมติรับรองจึงกำหนดเป็นหลักสูตรและแผนการทำงานของกลุ่มต่อไป

6) การนำหลักสูตรไปใช้ กำหนดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษา 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ทุกฝ่ายในชุมชนคือ โรงเรียน ครอบครัว ชุมชน และรวมถึงองค์กรฝ่ายการปกครอง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การภาคเอกชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอนเพื่อร่วมกับสนับสนุนกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

7) การสรุปบทเรียนและการประเมินผล การสรุปหรือถอดบทเรียนจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน เพราะกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือกระบวนการแก้ปัญหา ดังนั้นจึงมีการสรุปบทเรียนในแต่ละขั้นตอนเพื่อนำผลที่ได้ไปพัฒนากิจกรรมขั้นตอนต่อไป ส่วนการประเมินผลการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เนื่องจากวัฒนธรรมคือวิถีชีวิต ดังนั้นการประเมินผล จึงใช้กระบวนการและวิธีการวัดที่หลากหลาย เพื่อให้ครอบคลุมทั้งความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

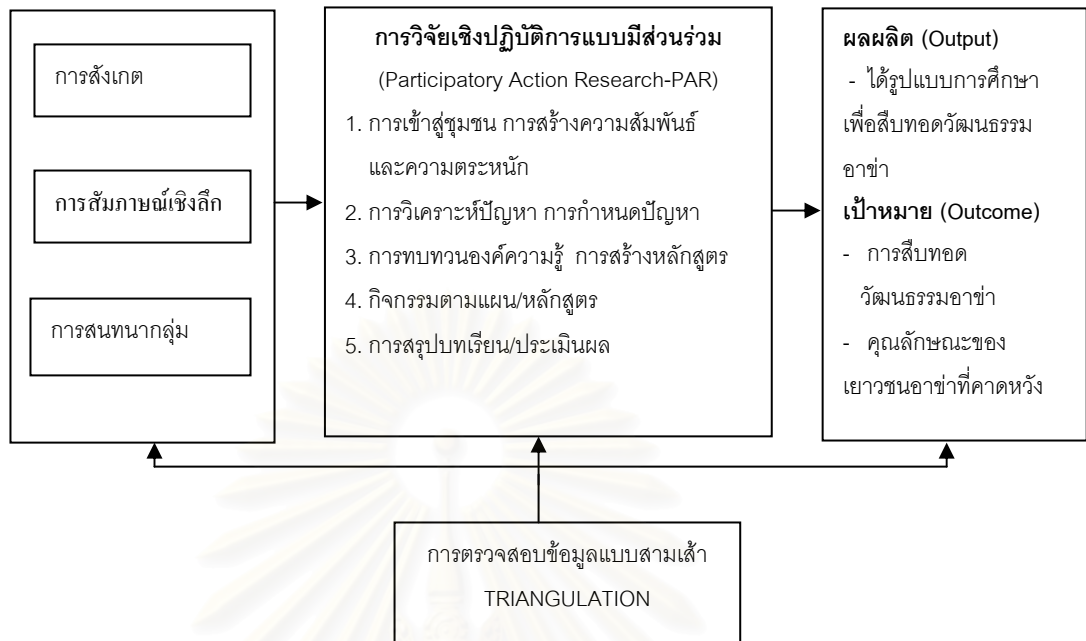
การประเมินกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม และกระบวนการทำงานกลุ่มคือ กระบวนการเปลี่ยนจากความไม่รู้ เป็นความรู้และเข้าใจ มีความตระหนักในวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยก่อนและหลังกิจกรรมมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เช่น มีการรับฟังและร่วมมือกันมากขึ้นโดยใช้การประเมินผ่านวิธีการสังเกตจาก ผลของการทำงานกลุ่ม วิธีการแก้ปัญหาของกลุ่ม การสะท้อนความรู้สึกนึกคิดที่เปลี่ยนไปจากการร่วมกันทำงานในแต่ละขั้นตอนผ่านการสัมภาษณ์

การประเมินผลสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ใช้การสังเกตผลผลิตของกิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมกันแก้ปัญหาผ่านกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทำงานกลุ่ม เช่น ผลของกิจกรรมทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักและร่วมกันเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าและถ่ายทอดวัฒนธรรมอาข่าสู่ลูกหลาน การเปลี่ยนทัศนคติที่ละเลยเพิกเฉยต่อเรื่องวัฒนธรรมโดยหันมาศึกษาเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ และมีพฤติกรรมปฏิบัติอยู่ในกรอบมากขึ้น เช่น การเคารพนับถือผู้อาวุโส เชื้อพี่พ่อแม่ เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ มากขึ้น

การประเมินเยาวชนอาข่าโดยแบบทดสอบ เพื่อวัดระดับความรู้ ทักษะ และระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่าก่อนและหลังกิจกรรม โดยแบบทดสอบนี้พัฒนาจากข้อมูลในพื้นที่ผ่านการสังเกต สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ถึงสิ่งที่พ่อแม่ผู้ปกครอง ผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่าต้องการให้ลูกหลานรู้ เข้าใจ และปฏิบัติ นำข้อมูลมาสร้างเป็นแบบทดสอบ และตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหาโดยการอ่านให้ชาวบ้านฟัง และตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิซ้ำอีกรอบ

จากกรอบความคิดข้างต้นที่กล่าวมา สรุปเป็นแผนภูมิขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

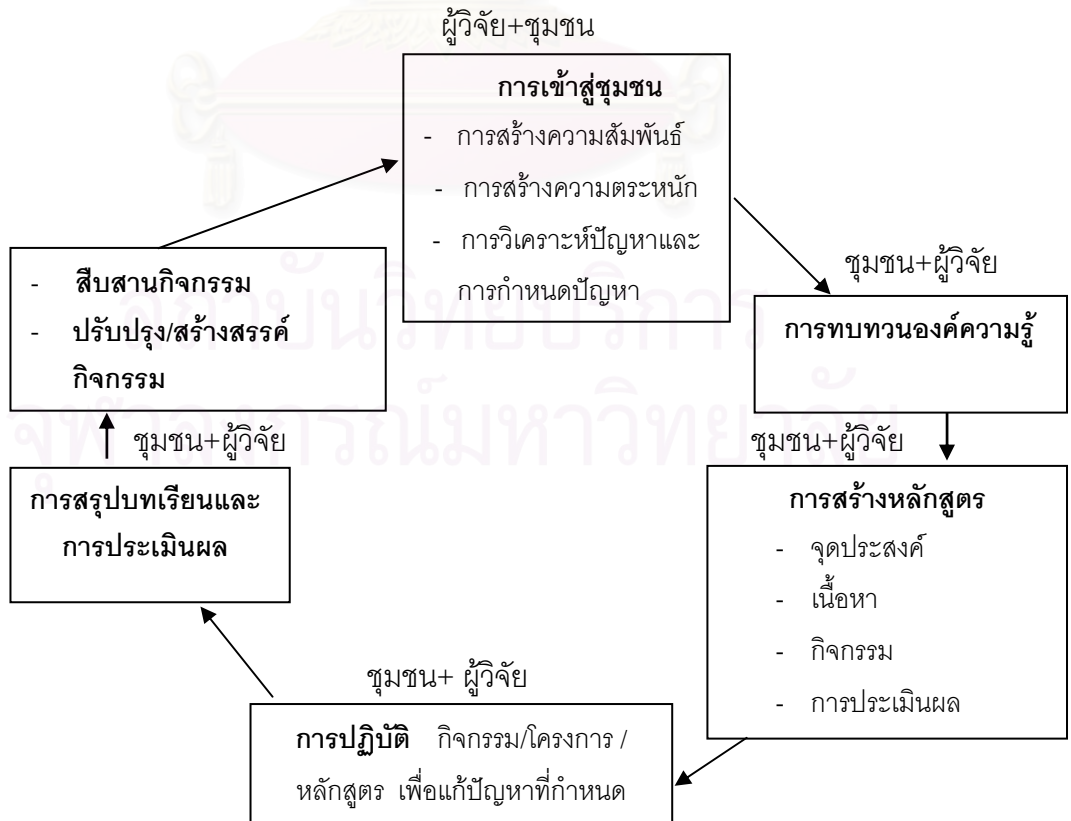
แผนภูมิที่ 7 กรอบความคิดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย (research framework)

จากแผนภูมิที่ 6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการวัดประเมินผล ใช้วิธีการวัดและประเมินผลที่หลากหลาย เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลระหว่างกัน

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(PAR) สรุปได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 8 กรอบความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากแผนภูมิที่ 8 จะเห็นว่า ในแต่ละขั้นตอน ชุมชนจะเป็นแกนหลักในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้หนุนเสริม คือทำหน้าที่สนับสนุนข้อมูลที่หลากหลายและเพียงพอแก่กลุ่มในการตัดสินใจ

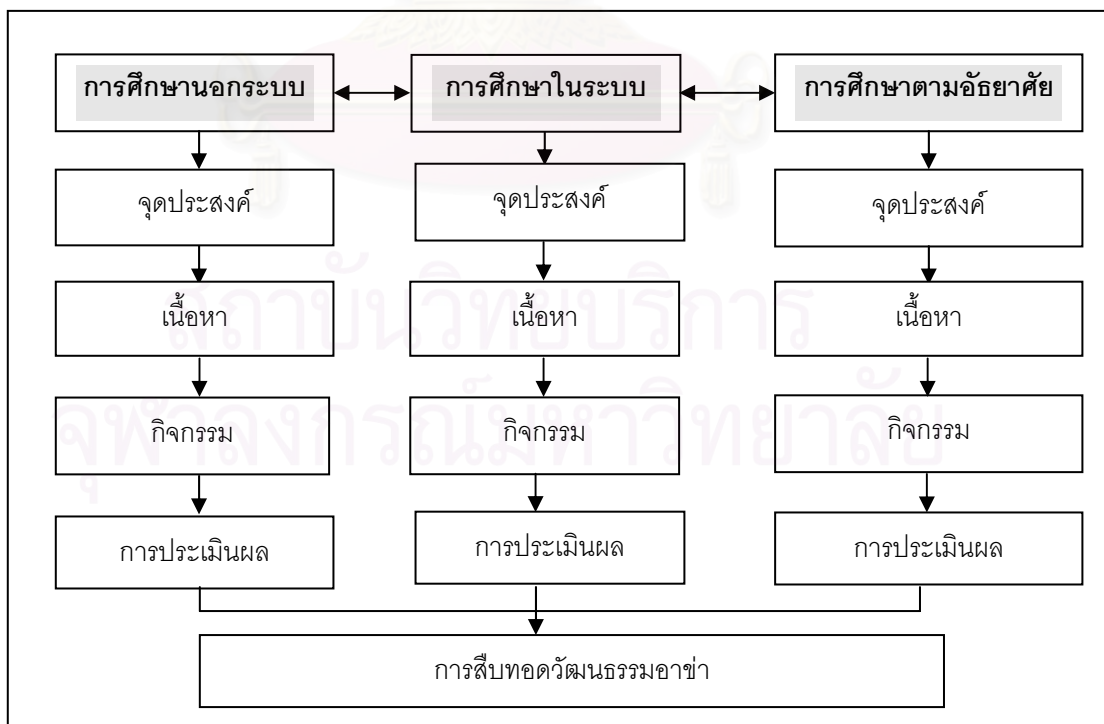
เกณฑ์การพิจารณาความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้ พิจารณาประเด็นดังนี้

1. เยาวชนอาข่ามีกิจกรรมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าเพิ่มขึ้น
2. เยาวชนอาข่ามีการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้น
3. มีการเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้น
4. มีแนวโน้มในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่เข้มแข็งมากขึ้น

2.6 การสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

เป็นการศึกษาที่สรุปจากบทเรียนของการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพัฒนาเป็นรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือกันทุกขั้นตอนของชุมชนอาข่าและโรงเรียน เพื่อสร้างหลักสูตรที่มีจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย ดังแสดงในแผนภูมิที่ 9

แผนภูมิที่ 9 กรอบความคิดด้านรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

จากแผนภูมิที่ 9 แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เกิดจากการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านครูและนักวิชาการ ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาด้านวัฒนธรรมของอาข่า จึงนำไปสู่การร่วมมือกันแก้ปัญหาโดยร่วมกันกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล สร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ในขณะที่ชุมชนร่วมกันจัดกิจกรรมทางประเพณี เพื่อเสริมการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง พ่อแม่กลุ่มสังคมส่งเสริมค่านิยมความเชื่อต่อลูกหลาน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านการศึกษารูปแบบ 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย

2.7 การตรวจสอบรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การประเมิน รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ใช้วิธีการจัดประชุม สัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิตามเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่ง หรือทั้งสองเกณฑ์ ในข้อต่อไปนี้ คือ

1. เป็นนักวิชาการด้านวัฒนธรรมและมีประสบการณ์ด้านชุมชนไม่น้อยกว่า 5 ปี
2. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการวิจัยชุมชนหรือวิจัยเชิงคุณภาพ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความตรงของรูปแบบการศึกษา ได้แสดงในภาคผนวก

2.8 การสร้างแบบทดสอบ

การสร้างแบบทดสอบเพื่อวัดระดับความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่า ของเยาวชนอาข่า โดยพัฒนาแนวคำถามจากแบบทดสอบของอลิสซา หะสะเมาะ ซึ่งศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม วิทยานิพนธ์ภาควิชาสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2530 โดยปรับให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้ในภาคสนาม จากการสังเกต สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การทบทวนองค์ความรู้ ตลอดจนคำพูดที่สะท้อนการรับรู้ของอาข่า นำมาสร้างเป็นแบบทดสอบ ตรวจสอบความตรงของแบบทดสอบกับกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม โดยการอ่านให้ท่านฟัง แบบทดสอบดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

แบบทดสอบแบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 เพื่อวัดระดับความรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่า มีจำนวน 20 ข้อ เป็นแบบเลือกตอบ 4 ตัวเลือก ตอบถูกได้ 3 คะแนน ตอบผิดไม่มีคะแนน รวมคะแนนเต็มเท่ากับ 60

โดยใช้เกณฑ์ประเมินดังนี้

คะแนน	45 – 60	หมายถึง มีความรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าในระดับดี
คะแนน	30 - 44	หมายถึง มีความรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าในระดับปานกลาง
คะแนน	0 - 29	หมายถึง มีความรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าในระดับน้อย

ตอนที่ 2 เพื่อวัดระดับทัศนคติของเยาวชนอาช่าที่มีต่อวัฒนธรรมอาช่า สร้างจากข้อมูลความคาดหวังของอาช่า ถึงทัศนคติของเยาวชนที่ควรจะมีต่อตัวเองและวัฒนธรรมอาช่า มีจำนวน 20 ข้อ แต่ละข้อมีเกณฑ์คะแนนสัญลักษณ์ ดังต่อไปนี้ คือ

- ☺ คะแนนเท่ากับ 3 หมายถึง ดี ถูกต้อง เห็นด้วย
- ☹ คะแนนเท่ากับ 2 หมายถึง เฉย ๆ
- ☹ คะแนนเท่ากับ 1 หมายถึง ไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เห็นด้วย

โดยมีเกณฑ์การประเมินคะแนนรวม ดังนี้

คะแนน 45 – 60 หมายถึง มีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่าในระดับดี

คะแนน 30 - 44 หมายถึง มีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่าในระดับปานกลาง

คะแนน 0 - 29 หมายถึง มีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่าในระดับน้อย

ตอนที่ 3 เพื่อวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่า จำนวน 10 ข้อ แบ่งเป็น 3 ระดับให้เลือก แต่ละระดับมีคะแนน ดังนี้

ปฏิบัติเป็นประจำ	ให้คะแนนเท่ากับ	3
ปฏิบัติเป็นบางครั้ง	ให้คะแนนเท่ากับ	2
ไม่เคยหรือปฏิบัติน้อยมาก	ให้คะแนนเท่ากับ	1

โดยมีเกณฑ์การประเมินคะแนนรวม ดังนี้

คะแนน	23 – 30	หมายถึง	ปฏิบัติเป็นประจำ
คะแนน	15 - 22	หมายถึง	ปฏิบัติเป็นบางครั้ง
คะแนน	0 - 14	หมายถึง	ไม่/ปฏิบัติน้อยมาก

แบบทดสอบเมื่อจำแนกเป็นรายด้านตามกรอบวัฒนธรรมอาช่าทั้ง 5 ด้านคือ ด้านการดำรงชีพ ด้านศาสนา/ความเชื่อ ด้านภาษา ด้านสังคม และด้านศิลปะสุนทรีย์ โดยแต่ละหมู่บ้านมีความแตกต่างกันด้านบริบทสังคมและปัญหาที่เผชิญ ทำให้การเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่นำมาสืบทอดแตกต่างกันด้วย เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

- 1) หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก กลุ่มเยาวชนอาช่าคือ นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 แบบทดสอบวัดระดับทัศนคติ เมื่อจำแนกเป็นรายด้านตามกรอบวัฒนธรรม 5 ด้าน มีดังนี้
 - 1.1) วัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อที่ 5, 6, 8, 10, 13, 18
 - 1.2) วัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา ได้แก่ข้อที่ 4, 7
 - 1.3) วัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา ได้แก่ข้อที่ 2, 9, 11, 14, 18

- 1.4) วัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม ได้แก่ข้อที่ 1, 3, 5,12,16, 17, 20
 - 1.5) วัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อที่ 9, 15, 19
- แบบทดสอบวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า เมื่อจำแนกรายด้านมีดังนี้
- 1.1) วัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อที่ 1
 - 1.2) วัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา ได้แก่ข้อที่ 2
 - 1.3) วัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา ได้แก่ข้อที่ 3,4,8,9
 - 1.4) วัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม ได้แก่ข้อที่ 4,5,7,9,10
 - 1.5) วัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อที่ 1,5,10

2) หมู่บ้านอาช่าปากกล้วย กลุ่มเยาวชนอาช่าคือ นักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 แบบทดสอบวัดระดับทัศนคติ เมื่อจำแนกรายด้านตามกรอบวัฒนธรรมอาช่า 5 ด้านมีดังนี้

- 1.1) วัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อที่ 9,11,13,14,15,18
 - 1.2) วัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา ได้แก่ข้อที่ 2,10,12,15
 - 1.3) วัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา ได้แก่ข้อที่ 4,8
 - 1.4) วัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม ได้แก่ข้อที่ 1,3,5,6,16,17,19
 - 1.5) วัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อที่ 7,20
- แบบทดสอบวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า เมื่อจำแนกรายด้านมีดังนี้
- 1.1) วัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อที่ 1,7
 - 1.2) วัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา ได้แก่ข้อที่ 3,6,8
 - 1.3) วัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา ได้แก่ข้อที่ 2,9
 - 1.4) วัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม ได้แก่ข้อที่ 4,6,7,8,9,10
 - 1.5) วัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อที่ 1,5

2.9 การตรวจสอบความตรงของแบบทดสอบ

ใช้การตรวจสอบความตรง ด้านเนื้อหาและจุดประสงค์ของแบบทดสอบ กับกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่า โดยการอ่านให้ท่านฟัง เมื่อท่านยืนยันว่าถูกต้องแล้ว จึงนำไปให้นักวิชาการหรือนักบริหารการศึกษา ตรวจสอบความตรงของแบบทดสอบซ้ำอีกครั้ง

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ตรวจสอบความตรงของแบบทดสอบ ใช้ข้อใดข้อหนึ่ง ดังนี้

1. เป็นนักวิชาการหรือผู้มีประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมอาช่าอย่างน้อย 5 ปี
2. เป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมอาช่าอย่างน้อย 5 ปี

จากเกณฑ์ดังกล่าว ได้ผู้มีคุณสมบัติจำนวน 4 ท่าน รายชื่อแสดงในภาคผนวก

2.10 การประเมินผลการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การประเมินจากกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ใช้การประเมินแบบองค์รวม กล่าวคือ ใช้วิธีการที่หลากหลายจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ผ่านกระบวนการทำงานกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนอาข่าตามที่อาข่าคาดหวังในด้าน ความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติในกรอบวัฒนธรรมอาข่า การตรวจสอบกับเอกสารที่บันทึก เช่น จุดประสงค์ในแผนการสอน และการประเมินผ่านทัศนคติของบุคคลภายนอก ความพึงพอใจกับผลของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าจากทุกฝ่าย แนวโน้มของความยั่งยืนของกิจกรรมและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยมีกลุ่มประเมินคือ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม กลุ่มผู้ปกครอง ครูผู้ร่วมวิจัย และเยาวชนอาข่า

2.11 การจัดประชุมสัมมนา

การจัดประชุมสัมมนาเพื่อสรุปประเมินผลในภาพรวม หลังจากจบกระบวนการวิจัยในเวลากำหนดของแต่ละหมู่บ้าน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน ตลอดทั้งเป็นการหาแนวทางการร่วมมือกันในการพัฒนาต่อไป โดยมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าของทั้งสองหมู่บ้านเข้าร่วมสัมมนา ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม 2) กลุ่มผู้นำด้านการปกครอง 3) พ่อแม่ ผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน 4) ครูผู้ร่วมวิจัยและผู้บริหารโรงเรียน 5) เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน โครงการพัฒนาออยตุง 6) เจ้าหน้าที่สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่า จังหวัดเชียงราย

การจัดสัมมนาดังกล่าวจัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2547 เวลา 13 -16.00 น. ณ ศาลาหอประชุมประจำหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย รวมจำนวนผู้ร่วมสัมมนาจำนวน 37 คน

2.12 ระยะเวลาในการศึกษา

ผู้วิจัยเข้าสู่ชุมชนเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2546 ถึง วันที่ 31 มีนาคม 2547 โดยใช้เวลาวันจันทร์ถึงวันพุธเก็บข้อมูลและพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก อำเภอแม่สรวย วันพฤหัสบดีถึงวันเสาร์เก็บข้อมูลและพักในหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย อำเภอแม่ฟ้าหลวง วันอาทิตย์ทบทวนและวิเคราะห์ข้อมูล แต่หากหมู่บ้านใดมีพิธีกรรมประเพณีจะพักในหมู่บ้านนั้นตลอด หากเทศกาลตรงกันทั้งสองหมู่บ้าน จะเลือกศึกษาหมู่บ้านหนึ่ง และใช้การสัมภาษณ์ตรวจสอบกับอีกหมู่บ้านหนึ่ง ระหว่างการร่วมสังเกตกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะร่วมศึกษากิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้น ๆ ตามช่วงเวลาที่บ้านจัดกิจกรรมขึ้น รวมระยะเวลาในการศึกษาในพื้นที่ 13 เดือน

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านวัฒนธรรมอาข่า

ผลการศึกษาข้อมูลหมู่บ้านวัฒนธรรมอาข่า ที่เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ตอนที่ 2 กรณีศึกษาหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

ในแต่ละตอนนำเสนอข้อมูลเรียงตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
2. อาณาเขต
3. การคมนาคม
4. ประชากรและวิถีการดำเนินชีวิต
5. ศาสนาหรือความเชื่อ
6. พิธีกรรมประเพณีที่สำคัญ
7. การปกครอง ภาวะผู้นำ
8. การศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า
9. สำนักชาติพันธุ์และระบบเครือญาติ
10. สภาพปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

ตอนที่ 1 กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กเป็นกลุ่มอู๋ไล้อาข่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนับถือบรรพบุรุษ มีการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ จากคำบอกเล่าของชาวบ้านทราบว่า หมู่บ้านก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2508 เมื่อนายพีเจะ จูเปาะ (นายแสน หน่อคำ) นายอาจวย จูเปาะ นายอาซุ จูเปาะ นายปอโล จูเปาะ เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมทั้งหมดเป็นชาวบ้านแสนเจริญ อำเภอแม่สรวย ได้รวมกลุ่มญาติ ๆ ประมาณ 18 หลังคาเรือนแยกหมู่บ้านออกมาเพื่อหาที่ตั้งหมู่บ้านใหม่ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์กว่า ห่างจากหมู่บ้านเดิมมาทางทิศตะวันออกประมาณ 15 กิโลเมตร บนภูเขาเหนือลำน้ำห้วยขี้เหล็ก ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กในปัจจุบันนี้

ตามความเชื่อของอาข่า การย้ายหรือการสร้างหมู่บ้านขึ้นใหม่จะต้องมีผู้นำด้านวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการตั้งเป็นหมู่บ้าน เพราะเป็นคณะบุคคลที่หมู่บ้านอาข่าจะขาด

ไม่ได้ เพราะผู้นำเหล่านี้ต้องเป็นผู้นำด้านการประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เริ่มด้วยการทำพิธีเสียดทานเลือกที่ตั้งของหมู่บ้านโดยการโยนไข่ เมื่อเสียดทานได้ที่ตั้งหมู่บ้านแล้ว ก็ต้องนำชาวบ้านกำหนดสถานที่และสร้างเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้านในเวลาต่อมา และต้องทำหน้าที่ปกครองลูกบ้านโดยใช้กฎจารีตประเพณีของเผ่า ดังนั้น เพื่อให้วิถีอาชาคำดำเนินไปได้ชาวบ้านจึงเลือกจือมะ (ผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรม) ได้แก่ นายอาจวย จูเปาะ เลือกนายอาซู จูเปาะเป็นบาจี้ (ช่างตีเหล็ก) และเลือกนายพีเจะ จูเปาะเป็นพีมะ (หมอสวดทำพิธี) เพื่อสร้างชุมชนวัฒนธรรมอาช่าบนดอยเหนือลำน้ำห้วยขี้เหล็กแห่งนี้

ความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กที่ดอยวาวีได้ขจรขยายไปไกล ทำให้มีชาวอาช่าจากบ้านแสนใจ บ้านป่าซางนาเงิน บ้านสามัคคีเก่า อำเภอแม่จัน (ปัจจุบันคืออำเภอแม่ฟ้าหลวง) และจากบ้านผาหมีอำเภอแม่สาย ย้ายเข้ามาสมทบเรื่อย ๆ ทั้งหมดที่ย้ายมาสมทบเป็นอูโล้อาช่าและเกิดในประเทศไทย ถือว่าเป็นหมู่บ้านอูโล้อาช่าที่ใหญ่แห่งหนึ่งในปัจจุบัน

ต่อมาปี พ.ศ. 2517 ทางราชการได้เข้ามาสำรวจเพื่อจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามกฎหมาย และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านอย่างเป็นทางการตามชื่อลำน้ำห้วยคือ บ้านห้วยขี้เหล็ก เป็นหมู่ที่ 9 ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือนายพีเจะ จูเปาะ จากนั้นมีผู้ใหญ่บ้านอีกหลายคนสืบต่อมาตามลำดับคือนายอาโย จูเปาะ นายอาปา ยือแจ๊ะ นายสรายทุด ต้องสู้ศิริ และผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายสนิท สุขสันต์ภักดี รวมอายุหมู่บ้านได้ 40 ปีจนถึงปัจจุบัน

ในการสร้างหมู่บ้านของอาช่านั้น บ้านของจือมะหรือผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรมอาช่าจะอยู่ตรงกลาง และเรียงรายล้อมรอบโดยบ้านของลูกบ้าน เป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับอำนาจและศูนย์กลางชุมชน มีลานโล่งกว้างกลางหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งถนนใหญ่ของหมู่บ้าน สนามวิ่งเล่นสำหรับเด็ก ๆ และเป็นสถานที่พบปะชุมนุมของชาวบ้านทุกเพศทุกวัย กล่าวคือ ทุก ๆ เช้าเย็นชาวบ้านจะออกมานั่งบ้าง ยืนบ้าง พูดคุย ปกปักรักษาหรือถึงปัญหาและเหตุการณ์ทุกเรื่องที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ตลอดจนทั้งความเป็นไปของสังคมโลก ในขณะที่เด็ก ๆ ใช้เป็นสนามวิ่งเล่นและฟังผู้ใหญ่พูดคุยกันไปด้วย

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านเป็นภูเขา ชาวบ้านจะตั้งบ้านเรือนอยู่ไหล่เขา ที่ได้รับแสงอาทิตย์ และไม่ตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เพราะมีความเชื่อในเรื่องสิ่งชั่วร้ายที่อยู่กับน้ำ ที่จะทำให้คนไม่สบายได้ และไม่ตั้งอยู่บนยอดเขาเพราะเกรงลมแรง และมีความลำบากในการนำน้ำเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน เอกลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ อาช่าเลือกจะทำไร่จากที่ไกลเข้ามาใกล้หมู่บ้าน โดยไร่ต้องห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร เพื่อป้องกันสัตว์เลื้อย เช่น หมู ไก่ วัว ควายไปรบกวนพืชไร่

บ้านห้วยขี้เหล็กมีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้าน คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 3,500 ไร่ (เอกสารแนะนำหมู่บ้าน, 2544) จึงทำให้ร่มรื่นและอากาศเย็น การอนุรักษ์ป่าดังกล่าวเกิดจากความเชื่อใน

การสร้างหมู่บ้านอาชาต้องกันป่าเป็นวงแหวนล้อมรอบหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ เช่น เป็นแหล่งหาอาหาร ล่าสัตว์ ยาสมุนไพร ฯลฯ แต่เมื่อชุมชนมีประชากรมากขึ้น ทำให้เกิดการบุกรุกป่าชุมชน กลุ่มแกนนำของหมู่บ้าน เช่น นายเอกอ กือ เซอมือ นายศรายุทธ ต้องสู้คดี และนายวุฒิไกร มอฟ้า จึงรวมกลุ่มชาวบ้านทำการบวชป่าขึ้น เพื่อเทิดพระเกียรติในปีกาญจนาภิเษก เพื่อสร้างความตระหนักในการร่วมรักษาป่าแก่ชาวบ้านด้วย ดังนั้นผืนป่าที่สวยงามแห่งนี้จึงคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ป่าชุมชนแห่งนี้นอกจากเป็นแหล่งอาหาร แหล่งใช้สอย แหล่งต้นน้ำสำคัญของหมู่บ้านแล้ว ปัจจุบันถือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของหมู่บ้านในเชิงนิเวศอีกด้วย

การแยกหมู่บ้านออกมาจากบ้านแสนเจริญและมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่เหนือลำน้ำห้วยซีเหล็ก ชาวบ้านท่านหนึ่งบอกว่า “แต่ ๆ หมอผีปาฎูกัน ก็เลยย้ายมา” (จริง ๆ เพราะหมอผีไม่ถูกกัน จึงแยกออกมา) ซึ่งสอดคล้องกับที่พินิจ พิษยักลป (2517: 9) ได้ศึกษาและสรุปถึงเหตุผลในการย้ายหรือแยกหมู่บ้านของอาชา คือต้องการหาที่ทำกินแห่งใหม่ เพราะอาชาเป็นเผ่าที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติมาก การเป็นชุมชนใหญ่จะเกิดปัญหาการทำมาหากินลำบาก นอกจากนั้น สาเหตุการย้ายก็อาจเป็นเพราะมีความเชื่อและการขัดแย้งระหว่างกันเล็กน้อย (เอกอ กือ, อาเสาะ อานิ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2546)

1.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับที่ทำกินของชาวบ้านห้วยซีเหล็กใหม่และชาวบ้านดอยช้าง
ทิศใต้	ติดพื้นที่ป่าสงวนและที่ทำกินชาวบ้านดอยล้านและแสนเจริญ
ทิศตะวันออก	ติดพื้นที่ป่าและที่ทำกินของชาวบ้านดอยช้างและดอยล้าน
ทิศตะวันตก	ติดพื้นที่ป่าและที่ทำกินของชาวบ้านห้วยมะฆาง

1.3 การคมนาคม

การเดินทางจากเชียงรายสู่หมู่บ้านห้วยซีเหล็กในปัจจุบันค่อนข้างสะดวก ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง จากถนนทางหลวงแยกขึ้นสู่หมู่บ้านอีก 3.5 กิโลเมตร ถนนช่วงนี้เป็นถนนลูกรัง มีความลำบากเพราะบางช่วงจะชันมาก ทางองค์การบริหารส่วนตำบลวาใต้ สนับสนุนงบประมาณทำเป็นถนนคอนกรีตในบางช่วง การเดินทางในช่วงฤดูแล้งมีฝุ่น ส่วนช่วงฤดูฝนมีความลำบาก เพราะถนนลื่นจากดินโคลนหรือบางครั้งดินจากภูเขาพังลงปิดทาง

ช่วงฤดูฝนของปี พ.ศ.2546 และปี พ.ศ. 2547 ชาวบ้านต้องอาศัยเรือโดยสารข้ามลำน้ำแม่สรวย เพราะทางการปิดเขื่อนแม่สรวยไว้เพื่อป้องกันน้ำท่วมตัวเมืองจังหวัดเชียงราย จึงเป็นช่วงที่การเดินทางสู่หมู่บ้านยิ่งลำบากมากขึ้น เพราะต้องใช้ทางลัดตัดผ่านภูเขา

ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ร่วมกันทำถนนขึ้นใช้เอง โดยช่วยกันขุดไปตามแนวบ้านเรือน และแยกออกไปสู่ไร่ นา ซึ่งกว้างพอที่รถยนต์จะวิ่งได้ ชาวบ้านใช้รถยนต์รับจ้างและรถจักรยานยนต์

ในการเดินทางขึ้นลงระหว่างหมู่บ้านและตัวเมืองแม่สรวย เพื่อไปติดต่อราชการหรือซื้อขายสินค้าจากตลาด ผู้สูงอายุและผู้หญิงจะเดินเท้าไปไร่ ซึ่งห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร ชาวบ้านจะพูดเหมือนกันว่า "เดินกันไป คุยกันไป ทำให้ไม่เหนื่อย" ทั้งหมดต้องห่อข้าวไปทานที่ไร่ในมือกลางวัน ตอนเย็นผู้หญิงจะเก็บผักจากไร่มาทำเป็นอาหารที่บ้าน ในขณะที่เด็ก ๆ เดินเท้าไปโรงเรียนซึ่งอยู่บนเนินเขากลางหมู่บ้าน

กลุ่มผู้ขายนิยมใช้จักรยานยนต์ไปทำงานที่ไร่ แมถนจะลำบากมากในช่วงฤดูฝน ซึ่งมีคำล้อของคนสูงอายุว่า "ตั้งแต่มีรถ พวกเขาย่างป่าจ่างแล้ว" (ตั้งแต่มีรถ พวกนี้ก็เดินไม่เป็นแล้ว) (อาเสาะ อานี, 5 กุมภาพันธ์ 2547) พ่อเผ่าปอโล ได้ย้อนอดีต สมัยเมื่อท่านเป็นหนุ่ม ท่านและเพื่อน ๆ จะนำพริกหรือข้าวต่างหลังม้าเดินออกจากหมู่บ้านก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เพื่อไปขายที่ตลาดแม่สรวย ไปถึงประมาณเที่ยง ขายหมดซื้อของเสร็จประมาณบ่ายสองโมง ก็ชวนกันเดินกลับ มาถึงหมู่บ้านอีกทีก็มืดสนิทพอดี ท่านกล่าวว่า "สมัยก่อน ไม่รู้สึกเหนื่อย กลับมาก็ไปเที่ยวจับสาวได้อีก" (ยิ้มเมื่อรำลึกถึงอดีต) สำหรับม้ามีความสำคัญต่อคนในสมัยก่อนมาก เพราะใช้เป็นสัตว์บรรทุกสิ่งของและเป็นพาหนะ บางคนเลี้ยงม้าให้คนอื่นเช่าหรือรับจ้างต่างของเป็นอาชีพ แต่พอมีถนมีรถยนต์ ม้าจึงหมดความสำคัญและไม่มีใครใช้ม้าบรรทุกของไปขายหรือเดินเท้าไปตลาดอีกเลย ชาวบ้านกล่าวสรุปว่า "มีถน แต่ป่ามีคนเดิน" (ปอโล จูเปาะ, สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2547)

การสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ทำให้มีการสร้างโรงเรียนและนำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านพร้อมกับโครงการพัฒนาอื่น ๆ เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ลดทอนวิถีอาชีพที่เรียบง่ายให้ค่อย ๆ วุ่นวายขึ้น หลายคนไม่กล้าเดินเท้าเพราะอายุวัยรุ่นหนุ่มสาวขวนขวายและฝันจะมีจักรยานยนต์สักคัน เมื่อมีไฟฟ้าก็พยายามมีโทรทัศน์ ผู้หญิงส่วนใหญ่ติดละครหลังข่าวภาคค่ำ ผู้ปกครองนักเรียนคนหนึ่งได้พูดว่า "ถ้าได้ดูละครเรื่องนี้ (F4s) ไม่กินข้าวมือเย็นก็ได้" (มิแก ลองไห้, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546) โทรทัศน์ทำให้กิจกรรมการพบปะพูดคุยกันของครอบครัวและชุมชนในตอนเย็นลดน้อยไป กล่าวคือ หลังอาหารเย็นลูกหลานจะมานั่งรวมกันอยู่หน้าจอโทรทัศน์แทนการนั่งฟังผู้อาวุโสเล่านิทาน เล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานฟัง การเปิดหมู่บ้าน โดยการสร้างถนน นำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ทำให้เป็นตัวเร่งในการเปลี่ยนวิถีชีวิตอาชีพให้เหมือนกับคนพื้นราบเร็วขึ้น

แผนภูมิที่ 10 แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

แผนภูมิที่ 10 แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

• ลักษณะสัญลักษณ์ •

- ☐ บ้าน
- ☉ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (มีสื่อล้อยเขา)
- ☺ ประตูหมู่บ้าน (ล้อยอง)
- ☸ ศาลพระภูมิหมู่บ้าน (มีขี้กองล้อย)
- ☹ ซิงช้า (หละเหมอมา)
- ☼ ลานเที่ยว

- ☐ บ้าน
- ☉ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (มีสื่อล้อยเขา)
- ☺ ประตูหมู่บ้าน (ล้อยอง)
- ☸ ศาลพระภูมิหมู่บ้าน (มีขี้กองล้อย)
- ☹ ซิงช้า (หละเหมอมา)
- ☼ ลานเที่ยว

1.4 ประชากรและวิถีการดำเนินชีวิต

ประชากรบ้านห้วยขี้เหล็กมีทั้งหมด 97 หลังคาเรือนจำนวน 535 คน แบ่งเป็นชายจำนวน 263 คน หญิง 272 คน (บันทึกผู้ใหญ่บ้าน, 2545) จากการสังเกตพบว่า บางครอบครัวมีสมาชิกอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวมากถึง 15 คน กล่าวคือมีปู่ย่า พ่อแม่ ครอบครัวของลูกชายคนโตและน้อง ๆ ที่ยังไม่ได้แต่งงาน แต่ครอบครัวส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เพราะความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ โดยมีรายละเอียดของประชากร ดังนี้

ตารางที่ 6 จำนวนประชากรหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก จำแนกตามช่วงอายุและเพศ

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
มากกว่า 50 ปี	42	44	86	16
21 – 50 ปี	119	108	227	43
13 – 20 ปี	38	48	86	16
6 – 12 ปี	43	52	95	18
1 – 5 ปี	21	20	41	8
รวม	263	272	535	100

จากตารางที่ 6 เป็นที่สังเกตว่า ประชากรหญิงมีมากกว่าชาย กลุ่มวัยทำงานหรือคนช่วงอายุ ระหว่าง 21 – 50 ปี มีมากที่สุดและมีอัตราการเพิ่มของประชากรลดลง

ชาวบ้านให้เหตุผลถึงการลดจำนวนบุตร เป็นเพราะผู้ค่าใช้จ่ายไม่ไหว ดังคำพูดที่กล่าวว่า “ลูก 2 คนก็พอแล้ว ชายก็ดี หญิงก็ได้ ถ้าขึ้นมีลูกเยอะ ๆ นี้ลำบากตายเลยนะ อะโละโละ! มันบ่าเหมือนเมื่อก่อนนี่แล้ว” (ลองให้ มอฟ้า, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2546) ภาวะความจำเป็นทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลหลักทำให้พ่อแม่วัยหนุ่มสาวต้องจำกัดจำนวนบุตร แต่ความเชื่อการมีลูกชายเพื่อสืบสกุลก็ยังคงมีความเข้มข้นเหมือนเดิม เพราะหากไม่มีลูกชายนั้นหมายความว่า สายสกุลของเขาจะสิ้นสุดลงทันที การไม่มีลูกชายเป็นเรื่องที่น่าอับยศอดสูในสังคมผู้ชายอย่างมากที่สุด

ชาวบ้านจะปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดและเลี้ยงสัตว์ การปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพหลักที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมประเพณีของอาช่าส่วนใหญ่ ส่วนข้าวโพดคือพืชที่ใช้เลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เพราะเป็นสัตว์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษและใช้เป็นอาหารหลัก ชาวบ้านจะทำไร่นาไกลจากชุมชนประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร เพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะหมูและไก่ไปทำลายพืชผลที่ปลูกไว้ ไร่นาจของชาวบ้านจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งมีเหตุผลคือ สะดวกในการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน เช่น ลงแขกปลูกข้าว เก็บเกี่ยว ไล่สัตว์ป่าที่มารบกวนผลผลิต ดังนั้นการปลูกข้าวไร่ จึงเป็นกิจกรรมที่สร้างความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาช่า เพราะเป็นแหล่งก่อเกิดพิธีกรรม การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ยึดเหนี่ยวให้เป็นสังคมอาช่า

เมื่อปี พ.ศ. 2523 โครงการพัฒนาของรัฐที่นำสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ไฟฟ้า ถนน ระบบน้ำประปาภูเขา โรงเรียน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ชาวบ้านมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อความเชื่อและวิถีอาชีพ กล่าวคือ แม้อาชีพหลักของชุมชนจะยังเป็นการปลูกข้าวไร่ เลี้ยงสัตว์ แต่อาชีพดังกล่าวไม่ได้สร้างรายได้หลักให้กับชาวบ้าน รายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้นจากกระแสการบริโภคที่ถาโถมสู่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็ค่าใช้จ่ยในการส่งลูกหลานเล่าเรียน ความต้องการสร้างบ้านเรือนให้มีความมั่นคงถาวรมากขึ้น เพราะวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ และหญ้าคา เริ่มหายากและที่สำคัญคือความไม่ปลอดภัยกับเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ได้มาใหม่ เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุ และรถจักรยานยนต์ ภายในชุมชนมีร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ดที่สนองความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคพื้นฐานจำนวน 2 ร้าน รถยนต์รับจ้างขนสินค้าและรับจ้างโดยสารจำนวน 2 คัน สามารถวิ่งไปกลับระหว่างหมู่บ้านและตลาดในอำเภอแม่สรวยวันละ 1-2 เที่ยวทั้งรอบเช้าและรอบบ่าย วิทยุและโทรทัศน์ที่กระตุ้นให้เกิดการบริโภคมากขึ้น มีความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นตามกระแสนิยม ทำให้ชาวบ้านต้องเพิ่มรายได้ โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว นอกจากการปลูกข้าวไร่ เช่น มะเขือเทศ กะหล่ำปลี ชิง ชากและกาแพ ซึ่งถูกนำเข้ามาแนะนำโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มพ่อค้านายทุน แรก ๆ ชาวบ้านที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวประสบความสำเร็จมีรายได้ค่อนข้างสูง เช่น สมศักดิ์ มาเยอะ(สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2546) เคยขายมะเขือเทศได้กิโลกรัมละ 10 บาทขึ้นไป ทำให้ในปีนั้นเขามีรายได้หลายหมื่นบาททีเดียว แต่ต่อมาพืชผลทั้งหมดมีราคาตก และการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางกดราคาอยู่บ่อย ๆ “มาซื้อเราเพียง 2-3 บาทต่อกิโลแบบนี้ ไม่มีใครอยากทำแล้ว” (ครรชิต มาเยอะ,สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546) การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวมีความไม่แน่นอน การลงไปทำงานรับจ้างพื้นราบ จึงเป็นทางเลือกของคนหนุ่มสาวที่จบการศึกษาภาคบังคับมากขึ้น เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และที่สำคัญคือความต้องการออกไปสู่โลกภายนอก จังหวัดที่ชาวบ้านลงไปทำงานมากที่สุดเรียงตามลำดับ ดังนี้ กรุงเทพฯ นครปฐม เชียงใหม่ เชียงราย (พิศาล เลิศไจกุล, สรายุทธ์ ต้องสู้ศิริ, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

จากข้อมูลของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลวาวี พบว่า เฉพาะปี พ.ศ. 2546 นี้ ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กมีหนี้ทั้งหมดที่สำรวจได้ประมาณ 17,000,000 บาท โดยเป็นหนี้กองทุนขจัดความยากจน (กข.คจ.) จำนวน 280,000 บาท เงินกองทุนหมู่บ้านจำนวน 1,000,000 บาท และที่เหลือเป็นหนี้สหกรณ์การเกษตร เงินทั้งหมดนี้ยังไม่รวมเงินกู้นอกระบบที่ไม่ทราบข้อมูลด้วย ซึ่งพอนำมาพูดคุยกันแล้วชาวบ้านหลายคนตกใจและไม่อยากจะเชื่อว่าหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งนี้จะมีหนี้มากมายขนาดนี้ โดยเฉพาะแล้วทุกครอบครัวมีหนี้ไม่ต่ำกว่า 100,000 บาท/ครอบครัว ปัญหาภาวะหนี้สินที่หนักหนานี้ นับเป็นปัจจัยผลักดันให้พ่อแม่วัยหนุ่มสาวต้องลงไปทำงานพื้นราบมากขึ้น

สาเหตุความยากจนของชาวบ้านจากข้อมูลที่ส่งถึงองค์การบริหารส่วนตำบลคือ การไม่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง อยู่ในเขตป่าสงวน การคมนาคมลำบาก การขาดทักษะความรู้ ชาวบ้านที่มีที่นามีจำนวนประมาณ 10 ครอบครัวยุ่ ละประมาณ 2 - 5 ไร่ ไร่ข้าวและข้าวโพดได้ผลผลิตน้อยลงทุกปี เพราะที่ดินมีความสมบูรณ์น้อยลงและภาวะแห้งแล้ง ปัจจุบันชาวบ้านตั้งความหวังไว้กับพืชเศรษฐกิจตัวใหม่คือ ชาและกาแฟที่ส่วนใหญ่พึ่งปลูกยังไม่ได้ผลผลิต (พิศาลเลิศไจกุลศล,สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2546) การประกอบอาชีพของชาวบ้านในรอบปี พ.ศ. 2546 มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 7 อาชีพของชาวบ้านห้วยขี้เหล็ก

อาชีพ	จำนวนครัวเรือน
1. ทำนา	16
2. ทำไร่ข้าว	91
3. ทำไร่ข้าวโพด	91
4. ทำไร่ชิง/กะหล่ำปลี/มะเขือเทศ	-
5. รับจ้าง	69
6. ค้าขาย	2
7. รับราชการ	1
8. เลี้ยงสัตว์	91

จากตารางที่ 7 จะเห็นว่า ทุกครัวเรือนทำไร่ข้าว ข้าวโพดและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก และเป็นอาชีพที่เป็นก่อกำเนิดพิธีกรรมประเพณี แต่อาชีพรับจ้าง เป็นอาชีพที่ทำเงินสดมากที่สุด

วิถีอาชากำลังถูกทำลายด้วยระบบเงินตราหรือระบบทุนนิยม หลายครอบครัวไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้ เพราะต้องออกไปทำงานยังต่างถิ่นเพื่อหาเงินเข้าบ้าน ในขณะที่อีกหลายครอบครัวในหมู่บ้านไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้สมบูรณ์เหมือนอดีต เพราะการทำพิธีกรรมล้วนต้องใช้จ่ายเงินมากกว่าอดีต การเร่งรีบหาเงินเพื่อให้เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นทำให้การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ มีข้อจำกัดมากขึ้น การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จึงถูกยกให้เป็นภาระหน้าที่ของกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่

สรุป อาชีพการทำไร่ข้าว เป็นอาชีพหลักของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก และเป็นอาชีพที่ก่อกำเนิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นอาชีพที่หล่อหลอมความเป็นชุมชน แม้ชาวบ้านจะคงปลูกข้าวกันทุกครอบครัว แต่เยาวชนอาช่าไม่สนใจ เพราะเป็นอาชีพที่ไม่สร้างเงินสดเพื่อนำมาใช้จ่ายซื้อสิ่งของที่ต้องการ เยาวชนหนุ่มสาวและพ่อแม่วัยหนุ่มสาวจึงนิยมลงไปทำงานพื้นราบมากขึ้น

1.5 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านห้วยซี้เหล็กส่วนใหญ่ยึดมั่นความเชื่อดั้งเดิมหรือนับถือบรรพบุรุษ ชาวบ้านกล่าวว่า ตนเองนับถือพุทธ-ผี แต่ปัจจุบันมีกว่า 20 ครอบครัวเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ การเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์มีเหตุผลหลายด้านคือ การหนีกฎเกณฑ์และการลงโทษจากการทำผิดจารีตประเพณี ปัญหาด้านเศรษฐกิจ การแต่งงานกับคนถือคริสต์ การได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรศาสนา และมีแนวโน้มที่จะนับถือศาสนาคริสต์มากขึ้น เพราะมีทุนต่างประเทศจำนวนมากเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ (ยรรยง ยืนยงความดี, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ผู้ชายในหมู่บ้านหลายคนเคยบวชเรียนที่วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่ และเมื่อสึกออกมาได้เป็นผู้นำหมู่บ้านหลายคน ดังนั้น เวลาที่มีพระธรรมจาริกหรือพระนิสิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมาเผยแผ่ธรรมะ ชาวบ้านก็ร่วมกันทำบุญตักบาตร ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงยึดมั่นในการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อของตนอย่างเข้มข้น ดังนั้นชาวบ้านจึงสรุปว่า พวกเขานับถือพุทธ-ผี

การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านไม่ได้เป็นอุปสรรค ในการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อเดิมของอาข่า ดังคำกล่าวที่ว่า “นับถือพุทธ-ผี แต่ ๆ มันก็มาได้ต่างกัน และศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ อยากรู้มันเหมือนเป็นนั่นนะ...” (การนับถือศาสนาพุทธหรือผีไม่ได้ต่างกัน และศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ การบอกว่านับถือพุทธ-ผี ก็เพื่อให้เป็นคนไทย) (อาทือ เชอเมือ, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2546) หรือกล่าวได้ว่า ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธตามคนส่วนใหญ่ เพื่อแสดงว่าเป็นคนไทย เพราะชาวบ้านคงสามารถประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อของตนได้เหมือนเดิม ซึ่งต่างกับผู้ที่ย้ายไปนับถือศาสนาคริสต์ที่จะต้องเลิกพิธีกรรมของอาข่าทั้งหมด ห้ามเชื่อเรื่องผี ทุกคนจะถูกปลูกฝังให้เชื่อในพระเจ้าเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “อาข่าเฮา ถ้าไปถือคริสต์ เขาตั้งละหมด บ่าเอาอะหยังแฮมแล้ว” (อาข่าเรา หากไปถือคริสต์ เขาจะละทิ้งพิธีกรรมทั้งหมดไม่เหลืออะไรอีก) (ยรรยง ยืนยงความดี, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ช่วงเทศกาลคริสต์มาสปี พ.ศ. 2546 มีเยาวชนอาข่าที่อยู่ต่างหมู่บ้านที่นับถือศาสนาคริสต์มาร้องเพลงอวยพรแก่ชาวบ้าน เยาวชนกลุ่มดังกล่าว ถูกฝึกให้ร้องเพลงและเล่นดนตรีสากลได้ ทุกคนแต่งกายตามแบบวัยรุ่นนิยม พูดภาษาไทยชัดเจน ซึ่งแตกต่างกับเยาวชนในหมู่บ้าน โดยเฉพาะความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวสร้างความประทับใจแก่ชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้านได้มาก ชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้านจำนวนมากแห่ตามไปดู และร่วมกิจกรรมด้วยอย่างสนุกสนานตลอดคืน ซึ่งเป็นกิจกรรมของศาสนาคริสต์ที่รวมคนในหมู่บ้านได้มาก

ระบบความเชื่อของอาข่ากำลังถูกทำลาย ด้วยระบบความคิดความเชื่อของศาสนาใหม่ ๆ ที่มีกระบวนการเผยแผ่เข้ามาอย่างเป็นระบบและดึงดูดใจมากกว่า โดยมีแหล่งทุนจำนวนมากเข้ามาสนับสนุนผ่านกิจกรรมและการพัฒนาต่าง ๆ เช่น การสร้างแท่งค้ำน้ำ วางท่อน้ำให้ชุมชน

สนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับลูกหลาน ปัจจุบันมีการสร้างโบสถ์คริสต์หลังที่สองโดยเงินทุนจาก
ได้หวั่น แม้จะมีสมาชิกที่จะเข้าโบสถ์แห่งใหม่นี้เพียงสองครอบครัวก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านกลุ่มที่บอกว่าตนเองนับถือพุทธ - ผี หรือผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์
ต่างก็อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เพราะชาวบ้านทั้งหมดล้วนผูกพันกันด้วยระบบเครือญาติ เพราะ
ในหมู่บ้านมีเพียง 9 ตระกูลเท่านั้น โดยเรียงลำดับจากสกุลใหญ่ไปเล็กคือ จูเปาะ มาเยอะ ยื่อ
แจะ อานี เยซอ จูเตาะ เลซอ เซอมือ และอ่วยลอ หากครอบครัวหนึ่งประกอบพิธีกรรม
เพื่อนบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์ก็ต้องมาช่วยด้านแรงงาน แต่ไม่ร่วมพิธีกรรม และหากเพื่อนบ้านที่
นับถือคริสต์มีกิจกรรม กลุ่มนับถือพุทธ-ผี ก็ต้องช่วยเหลือตอบแทน โดยกลุ่มนี้สามารถเข้าร่วม
พิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ได้ ซึ่งแสดงถึงอาช่าที่นับถือศาสนาพุทธ-ผีมีการยืดหยุ่นมากกว่า

1.6 พิธีกรรมประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

อาช่าถือเป็นชาวเขาเผ่าที่มีพิธีกรรมและประเพณีมากที่สุดเผ่าหนึ่ง ซึ่งผู้สูงอายุ
หลายคนเชื่อว่าพิธีกรรมของอาช่ามีมากและยากที่สุด ทุก ๆ วันในหมู่บ้านต้องมีพิธีกรรมใด
พิธีกรรมหนึ่งเกิดขึ้น แคมเมอร์ (Kammerer, 1985: 38) ได้ศึกษาผ่านตำนานอาช่าถึงเหตุผล
ทำไมเผ่าอาช่าจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ มากกว่าเผ่าอื่น ซึ่งสอดคล้องกับการบอกเล่าของชาวบ้าน ดังนี้

เมื่ออะเพอหมีแย ได้ประกาศจะประทอนพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ให้กับ
มนุษยโลก มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์คือ คนเมือง คนจีน ลาหู่ ลีซอ และอาช่าต่างเตรียม
ภาชนะที่ตนมีอยู่ไปรองรับพิธีกรรม โดยคนเผ่าพันธุ์อื่นยกเว้นอาช่าต่างนำตะกร้าที่
มีรูรั่วและตาห่างไปรับ ในขณะที่อาช่านำถุงย่ามที่ใช้ใส่ข้าวสารไปรับ เมื่อมนุษย์ทุก
เผ่าได้รับพิธีกรรมจากอะเพอหมีแยมาเท่า ๆ กัน กลุ่มเผ่าพันธุ์อื่น ๆ ได้ทำพิธีกรรม
ต่าง ๆ หล่นหายไปจำนวนมากระหว่างเดินทางกลับ ในขณะที่ถุงย่ามของอาช่า
เก็บรักษาพิธีกรรมไว้ได้ครบถ้วน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของลูกหลานอาช่าในปัจจุบันที่
ต้องปฏิบัติพิธีกรรมมากกว่าเผ่าพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งตรงกับที่ชาวบ้านสรุปว่าพิธีกรรมของ
อาช่ามีมากและยากที่สุด "...อาช่าพิธีมีมากที่สุด มากกว่าเป็น และทำยากที่สุด
ด้วย"

(อามือ เยซอง, อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2546)

การถูกกลืนกลายเป็นคนไทยผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น กฎหมาย โครงการพัฒนา
การศึกษา และปัจจัยสำคัญยิ่งในปัจจุบันคือ เทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ ทำให้วิถีปฏิบัติตาม
ความเชื่อที่มากด้วยพิธีกรรมประเพณีเริ่มลดความเข้มข้นลง และเริ่มเกิดความคิดเห็นที่ต่างกันขึ้น
โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาซึ่งต้องการให้ลดปริมาณและขั้นตอนบางพิธีกรรมลง เพราะทำ
ให้มีภาระค่าใช้จ่ายสูง เช่น พิธีศพ ซึ่งต้องมีการใช้ควาย หมู และม้า ซึ่งคนจนทำไม่ได้ ในขณะที่

ผู้อาวุโสต้องการผดุงและสืบทอดพิธีกรรมไว้ทั้งหมด ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมทางความเชื่อใด ๆ ของอาช่าสามารถทำได้ หากเป็นมติของกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน (อาผ่า มาเยอะ, อามือเยซอง, อากือ เซอมือ, วุฒิกอ มอผ่า, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

พิธีกรรมประเพณีของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กในรอบปี ที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมศึกษาหรือขอ สัมภาษณ์ มีดังนี้

1. ประเพณีไข่แดง (ซิมสี่ ซิมมี อาเผ่วหรือวันเด็กชนเผ่าอาช่า) ช่วงเดือนเมษายน
2. พิธีปลูกประตุมหมู่บ้าน (ลื้อ ของ ตู-เออ) ช่วงเดือนเมษายน
3. พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ (มีซ้อง ลื้อ-เออ) ต้นเดือนพฤษภาคม
4. การปลูกข้าวครั้งแรก (แซ่ คา อาเผ่ว) ปลายเดือนพฤษภาคม
5. อยู่กรรมให้สัตว์ในดิน (บูเต้ แจะ ลอง เออ) เดือนมิถุนายน
6. อยู่กรรมการกำจัดศัตรูข้าว (เบ่วโก๊ะ ลองเออ) เดือนกรกฎาคม
7. ประเพณีบำรุงขวัญข้าว (ซิมผี ลองเออ) เดือนกรกฎาคม
8. ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ ชู อาเผ่ว) เดือนสิงหาคม
9. ประเพณีไหว้ครูของผู้นำอาช่า (ยอ ละ อาเผ่ว) เดือนกันยายน
10. พิธีถอนชนไก่ (ยา จิจิ อาเผ่ว) เดือนตุลาคม
11. ประเพณีไล่ผี (ค้ำ แยะ อาเผ่ว) เดือนตุลาคม
12. พิธีอยู่กรรมตักแตน (แจ บ็อง ลอง เออ) เดือนพฤศจิกายน
13. ประเพณีกินข้าวใหม่ (ยอพู นองหมือ แซ่ เออ) เดือนพฤศจิกายน
14. พิธีทำกระบอกเหล้าพิธี (แซ่สี่ จี้บ่า ซี้ลื้อ เออ) เดือนธันวาคม
15. พิธีเกี่ยวข้าวสุดท้าย (บ่อเยว แปยะ เออ) เดือนธันวาคม
16. ประเพณีปีใหม่มูกข้าง (ค้ำ ท้อง อาเผ่ว) ต้นเดือนมกราคม

จะเห็นว่าจำนวนพิธีกรรมของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กมีไม่ถึง 21 พิธีกรรม นั่นหมายความว่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กได้มีการปรับลดจำนวนพิธีกรรมลง ซึ่งการปรับลดจำนวนพิธีกรรมในหมู่บ้านสามารถทำได้หากเป็นมติของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน หากพิธีกรรมนั้นไม่จำเป็นแล้ว เช่น พิธีไล่ผีสมัยก่อนบางหมู่บ้านต้องทำ 2 – 3 ครั้ง/ปี หากมีการล้มป่วยจำนวนมากของลูกบ้าน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม บางพิธีกรรมก็ไม่สามารถขอเข้าร่วมศึกษาได้ เพราะเป็นพิธีกรรมเล็ก ๆ ในระดับครอบครัว นอกจากพิธีกรรมประเพณีที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในระดับบุคคลและในระดับครัวเรือนยังประกอบพิธีกรรมตามความเชื่ออีกจำนวนมาก โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับการดูแลและรักษาสุขภาพไม่ว่าจะเป็นการให้อะพียี่ผ้าดูหมอ การผูกมือเรียกขวัญ การรักษาด้วยสมุนไพรและส่าทับด้วยการใช้คาถาหรือพิธีกรรม

การทำพิธีกรรมรักษาคนไข้ มีความแตกต่างกันตามลักษณะอาการของโรคและผู้ป่วย ซึ่งจะใช้สถานที่ทำพิธีกรรมและเครื่องเซ่นต่างกัน โดยอะพียีผ่าจะเป็นผู้บอกกล่าวกับญาติคนไข้เองว่า อาการใดสมควรใช้วิธีการใดและสัตว์ชนิดใดในการเซ่นบูชาเพื่อรักษา เช่น

1. การทำพิธีกับอะพีเปาะเหลาะ (หิ้งผีบรรพบุรุษ) ใช้ไก่ตัวเมียกับหมูตัวผู้เรียกว่าลาโคมี
2. การทำพิธีกับอะพีเปาะเหลาะ ใช้หมูตัวเมียและตัวผู้อย่างละ 1 ตัว เรียกว่า ลาโคมี โดย อุม
3. การทำพิธีกับเสาเอกของเรือน มีหมู ไก่หรือไข่ 1 ฟอง เรียกว่า ยอง มี จา เออะ
4. การทำพิธีกับประตูค้ำ แะ๊ะ ล้อ ค้อง (ประตูโลผี)
5. การทำพิธีที่เสาเอกของเรือนโดยพีมะ เรียกว่า ลา ดู เออะ
6. การทำพิธีที่เสาเอกของเรือนโดยผู้สูงอายุ ใช้หมูพลี เรียกว่า ลา โคว แซ่ ล้อ
7. การทำพิธีกับอะพีเปาะเหลาะ การผูกข้อมือโดยคนในบ้าน เรียกว่า เยอ ซอง ทู เออะ
8. การทำพิธีกับอะพีเปาะเหลาะ ให้ลูกหลานผูกมือให้ เรียกว่า ยาจี มอปุ ทูเออะ

ฯลฯ

(อาเสาะ อานี ,สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม, 2546)

หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กมีการประกอบพิธีกรรมประเพณีค่อนข้างมากในรอบหนึ่งปี แต่ภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันไม่เอื้อ กลุ่มคนหนุ่มต้องการให้ลดปริมาณและขั้นตอนของพิธีกรรมประเพณีบ้าง แต่ผู้อาวุโสต้องการผดุงและสืบทอดไว้ทั้งหมด ภาระหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อของอาข่า จึงเป็นบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่ ในขณะที่กลุ่มคนหนุ่มสาวต้องออกไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น ส่วนเด็ก ๆ ในหมู่บ้านไม่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม เพราะต้องไปโรงเรียน การปรับเปลี่ยนปริมาณและขั้นตอนของพิธีกรรมต่าง ๆ สามารถทำได้ หากได้รับความเห็นชอบเป็นมติจากกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน

1.7 การปกครองและภาวะผู้นำ

อาข่าสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขมาช้านาน โดยใช้กฎจารีตประเพณีอันเป็นความเชื่อของเผ่ามาเป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมและวิถีปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของสมาชิก และไม่ปรากฏว่าเคยมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในเผ่าที่ต้องรบฆ่ากันในเผ่าเดียวกัน หากมีการขัดแย้งใด ๆ ก็อาจจะมีการแยกไปตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่ แต่ปัจจุบันเมื่ออาข่าเข้ามาอยู่ในเขตแดนไทยต้องอยู่ภายใต้กฎหมายของไทยในฐานะพลเมืองไทย และไม่สามารถโยกย้ายได้ตามความต้องการเหมือนอดีต ทำให้การปกครองปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบดังนี้

1) รูปแบบการปกครองแบบทางการ โดยตัวแทนที่มาจาก การเลือกตั้ง ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนั้นยังมีตัวแทน

หน่วยงานอื่น ๆ เช่น อสม. กลุ่มผู้นำด้านการปกครองดังกล่าวมีหน้าที่ด้านการอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้าน การบริหารและการพัฒนาหมู่บ้านประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น การติดต่อกับเจ้าหน้าที่อำเภอ คุณสมบัติของคนกลุ่มนี้ต้องเป็นผู้มีการศึกษา ดังนั้นส่วนใหญ่จึงเป็นคนวัยหนุ่มสาวและยึดกฎหมายเป็นหลัก

2) **รูปแบบการปกครองตามประเพณี** เป็นการปกครองโดยผู้นำทางวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งสมัยก่อนจะมีอำนาจทั้งด้านการปกครองและด้านวัฒนธรรมในกลุ่มเดียวกันนี้ แต่ปัจจุบันมีบทบาทและหน้าที่เฉพาะด้านการนำปฏิบัติและควบคุมวิถีปฏิบัติแบบอาข่าเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและอยู่ในตำแหน่งทางวัฒนธรรมตลอดชีวิต หากไม่กระทำผิดหรือหมดบุญ เช่น ประพฤติผิด เป็นชู้กับชาวบ้าน มีลูกแฝด สัตว์ร้ายเข้าบ้าน ซึ่งเชื่อว่าหมดบุญต้องพ้นจากตำแหน่งผู้นำทางวัฒนธรรมนี้ เป็นองค์คณะบุคคล ซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะ ประกอบด้วย

1. จี๋ม๊ะ เป็นตำแหน่งผู้นำสูงสุดของหมู่บ้านทางวัฒนธรรมอาข่า
2. ทูหมอหรือพี้มะ ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมเหมือนพระ
3. จิบาหรือบาจี ช่างตีเหล็ก ทำหน้าที่ตีเหล็กเป็นอุปกรณ์เกษตรสำหรับลูกบ้าน
4. ยี่ผ่า เป็นหมอดูและรักษาคนไข้ มีญาณพิเศษติดต่อกับโลกวิญญาณได้
5. ซะหม่า เป็นตำแหน่งผู้รอบรู้ทั้งทางวัฒนธรรมและด้านสังคมอื่น ๆ
6. หน้าเงอ เป็นนักประชาสัมพันธ์หรือผู้แจ้งข่าวสารในชุมชน

ตำแหน่งที่สำคัญสำหรับหมู่บ้านอาข่าที่จะขาดไม่ได้คือ 3 ตำแหน่งแรกและผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านทุกคนถือเป็นผู้รู้และเป็นที่ปรึกษาของผู้นำวัฒนธรรม (จี๋ม๊ะ) ด้วย โดยคำว่าผู้อาวุโส มีเกณฑ์คือ เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ เช่น มีลูกหลานแล้วหรือผู้ที่อายุเกิน 50 ปี (วุฒิกโร มอผ่า, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2546)

บทบาทและอำนาจของผู้นำด้านวัฒนธรรม นอกจากวุฒิและคุณธรรมแล้ว มักจะอิงกับระบบเครือญาติและภาวะความเป็นผู้นำ กล่าวคือ การเลือกจี๋ม๊ะ นอกจากคุณสมบัติการเป็นคนดีแล้วคนจากสกุลใหญ่หรือมีญาติมากที่สุดจะได้รับการแต่งตั้ง เพราะคนสกุลใหญ่สามารถกำหนดพิธีกรรมเองได้ เช่น การกำหนดประเภทและจำนวนของสัตว์ในการประกอบพิธีกรรม ปัจจุบันการเลือกตั้งผู้นำด้านการปกครองก็มักปรากฏว่า ผู้สมัครจากสกุลใหญ่จะได้รับการเลือกตั้งเสมอ เพราะจำนวนญาติพี่น้องมีมากกว่านั่นเอง ชาวบ้านพูดในทำนองเดียวกันคือ “ญาติกัน ก็ต้องช่วยกันไว้ก่อน” (ญาติกัน ก็ต้องช่วยกันก่อน) ในสังคมอาข่าระบบเครือญาติมีความสำคัญมากในการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ทั้งการทำมาหากินและการประกอบพิธีกรรม เช่น การเลือกพื้นที่ทำไร่ การสร้างบ้าน คนสกุลอื่นจะไปแทรกทำหรือสร้างบ้านระหว่างคนสกุลเดียวกันไม่ได้ การประกอบพิธีกรรมก็ต้องอาศัยญาติผู้ใหญ่ นำ เป็นต้น ดังนั้นการมีเครือญาติ จึงส่งเสริมและเอื้อในการประกอบพิธีกรรม ขณะเดียวกันก็ช่วยป้องกันการถูกรังแกจากคนสกุลอื่นด้วย

แม้ปัจจุบันเริ่มมีความขัดแย้งหรือแปลกแยกระหว่างวิถีปฏิบัติ เพราะสภาพสังคมและการหันไปนับถือศาสนาอื่นของบางครอบครัว เพราะทำให้ไม่สามารถร่วมพิธีกรรมหรือช่วยเหลือด้านพิธีกรรมแก่กันได้ เช่น เมื่อมีคนตายก็ไม่สามารถทอผ้าให้ศพได้ และความขัดแย้งทางความคิดของคนต่างวัย ระหว่างผู้นำด้านการปกครองกับผู้นำด้านวัฒนธรรม เพราะคุณสมบัติของผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนมีการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่ม แต่ไม่รอบรู้หรือเข้าใจในพิธีกรรมประเพณี ทำให้ต่างคนต่างอ้างสิทธิในการกระทำของตนเอง สิ่งที่เป็นตัวควบคุมสูงสุดทำให้ระบบความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายลงตัวก็คือ กฎหมายไทย เพราะกฏจารีตไม่สามารถควบคุมผู้นับถือศาสนาคริสต์หรือกลุ่มหัวก้าวหน้าได้ ดังคำกล่าวของพ่อเผ่าที่ว่า “เมื่อก่อนป่าเหมือนป่าเดี่ยว ตาก่อน จื่อมะว่าจาใดก็ต้องเป็นจ่าอัน คนแฉ่คนแค้นี่เป็นยังจื่ออยู่ คนหนุ่มเขาบ่ยอมจื่อ เขาจื่อรัฐบาลอันดับหนึ่งอันดับสองคืออะบ้อจื่อมะ” (แต่ก่อนกับปัจจุบันต่างกัน สมัยก่อนคนเชื่อฟังจื่อมะ ปัจจุบันคนหนุ่มเชื่อฟังรัฐบาลมากกว่า) (ซีตู่ เยซอ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2546) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงกฎหมายของรัฐไทยได้ลดทอนอำนาจกฏจารีตของเผ่า ซึ่งแต่เดิมจื่อมะมีอำนาจในการชี้ขาดทุกเรื่อง แต่ปัจจุบันจารีตเหล่านั้นไม่สามารถบังคับลูกหลานรุ่นใหม่ได้หมด ทำให้วิถีปฏิบัติเริ่มแปลกแยกระหว่างกัน

อย่างไรก็ตาม การปกครองทั้งสองต่างเชื่อมต่อกัน กล่าวคือการพัฒนาด้านความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น กลุ่มผู้ปกครองแบบทางการมีหน้าที่รับผิดชอบ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องขอความเห็นและคำชี้แนะจากกลุ่มผู้ปกครองด้านวัฒนธรรมด้วย ในขณะที่กิจกรรมอันเป็นจิตวิญญาณของความเป็นชุมชนอาข่า เป็นหน้าที่ของผู้นำทางวัฒนธรรมและผู้อาวุโสทุกคนในหมู่บ้าน แต่ก็ต้องอาศัยแรงงานและความร่วมมือของกลุ่มผู้นำด้านการปกครองร่วมด้วย ระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้นทำให้เกิดการประสานและยึดโยงให้ทุกคนเข้าใจกัน ทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข

1.8 การศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรม

จากการสัมภาษณ์และจัดสนทนากลุ่มหลายครั้งทำให้ทราบว่า ชาวบ้านกลุ่มอายุ 40 ปีขึ้นไปเกือบทั้งหมดจะอ่านเขียนไม่ได้เพราะไม่เคยเรียนหนังสือมาก่อน แต่ผู้ชายส่วนใหญ่สามารถฟังพูดและเข้าใจภาษาเหนือได้ เวลาพูดมักเรียงคำในประโยคผิด เช่น ข้าวกินอะไร? ที่ไหนไปครู? ผู้สูงอายุบางคนได้พูดเปรียบเทียบการมีความรู้ในภาษาไทยน้อยของตนเองว่า “มีหูก็หูหนวก มีตาก็ตาบอด เพราะจาไต ฟังเป็นบ่าฐื่อเรื่อง ตัวหนังสือบ่าจ่าง เวลาอยู่บนดอยบ่ากิด เวลาทำแบบอีกา (ทำท่าบ้มหัวแม่มือ) อายเป็น แต่...คนดอยก็ได้เปรียบคนต่างลุ่มอยู่ ฐื่อได้หลายภาษา กือเลาะฐื่อได้ภาษาเดียว (หัวเราะ)” (มีหูมีตาแต่ใช้ไม่ได้เพราะอ่านเขียนไม่เป็น หากเวลาต้องบ้มหัวแม่มือ ฐื่อสึกอายนเหมือนกัน แต่หากเปรียบเทียบกับคนเมืองแล้ว(คนเหนือ) คนดอยพูดได้หลายภาษาคือ อาข่า ลานู และภาษาจีน) (อาโพะ มาเยอะ, อาเสาะ อานิ, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2546) สรุปว่าถึงจะรู้สึกว่าคุณเองมีจุดด้อย แต่ก็ภูมิใจเด่นเหนือคนเมือง(คนเหนือ)ในบางเรื่อง

อาดู มาเยอะ อายุ 52 ปี ซึ่งถือผู้อาวุโสคนหนึ่งได้เล่าว่า สาเหตุที่คนสมัยก่อนไม่ได้เรียนหนังสือ แม้จะมีโรงเรียนมาตั้งอยู่หมู่บ้านใกล้ ๆ สามารถเดินไปเรียนได้ ดังนี้

สมัยก่อนตอนมีโรงเรียนแล้ว พ่อแม่หลายคนไม่ต้องการให้ลูกหลานเรียนหนังสือ เพราะกลัวลูกหลานจะไปอยู่ที่อื่น ไม่มีคนช่วยทำงาน ตอนผมเป็นเด็กอยากเรียนมาก พ่อกับแม่บอกว่า คนไหนเรียนหนังสือคือคนขี้เกียจทำงาน คนไหนเรียนหนังสือจะถูกฝรั่งจับเอาไป ตอนนั้นเป็นเด็กฟังพ่อแม่พูดแบบนี้ก็กลัว จึงไม่ได้เรียน แต่ปัจจุบันต้องให้เรียนแล้ว กลัวลูกลำบาก อยากให้ได้ทำงานดี ๆ กลัวผู้อื่นไม่ได้และอายหากลูกคนอื่นได้เรียน แต่ลูกเราไม่ได้เรียน

(อาดู มาเยอะ, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

เป็นที่น่าสังเกตว่า แต่เดิมชาวบ้านมองโรงเรียนเป็นสิ่งแปลกปลอมในชุมชน และกังวลว่าเมื่อลูกเรียนหนังสือแล้วส่วนใหญ่จะไม่กลับมาอยู่กับพ่อแม่อีก โดยเฉพาะลูกชาย เพราะลูกชายคือผู้สืบสกุลและเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัวอาซา แต่ปัจจุบันโรงเรียนคือความหวังของพ่อแม่เพราะเชื่อว่าจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของลูกหลานให้ดีขึ้น มีงานทำ ไม่ถูกเอาเปรียบจากคนอื่นได้

โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็กนั้น ซึ่งเป็นโรงเรียนในหมู่บ้าน (เอกสารโรงเรียน, 2547) มีประวัติแต่เดิมเป็นโรงเรียนที่ดำเนินการโดยคณะมิชชันนารีช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 ต่อมาปีปัญหาจึงยุบโครงการไป จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523 มีคณะนิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เข้ามาสร้างอาคารขนาดสองห้องเรียนมอบให้และพัฒนาต่อมาจนสามารถเปิดเป็นโรงเรียนอย่างเป็นทางการได้ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนจนถึงปี พ.ศ. 2538 ตามสถิติจะเปลี่ยนผู้บริหารปีละคน ส่วนครูผู้สอนมีไม่ครบเกณฑ์มาตลอด หลายคนสอบบรรจุได้ แต่เมื่อมาเห็นสภาพความลำบากก็เปลี่ยนใจไม่ยอมรายงานตัวเข้าทำงาน

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล 1 - ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนจำนวน 123 คน ครูประจำการจำนวน 4 คน(รวมผู้บริหาร) และครูอัตราจ้างอีก 1 คนรวมทั้งหมด 5 คนและไม่มีนักการภารโรง ตั้งแต่ปีการศึกษา 2537 อัตราการเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของนักเรียนที่จบประถมศึกษา ปีที่ 6 คิดเป็นร้อยละ 100 ทางโรงเรียนจึงได้รับเกียรติบัตรจากทางสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงรายในฐานะที่สนับสนุนให้นักเรียนเรียนต่อครบร้อยละ 100 ดังนั้นเยาวชนเกือบทั้งหมดที่อายุต่ำกว่า 20 ปีลงมา ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาตอนต้น จึงพูดภาษาไทยได้คล่องและบางคนก็เคยไปทำงานพื้ราบมาหลายปี เด็กที่มีโอกาสเรียนหนังสือส่วนใหญ่ได้รับทุนจากองค์กรภาครัฐหรือมูลนิธิต่าง ๆ เช่น มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทยหรือบางคนก็ไปอยู่วัดหรืออาศัยการบวชเรียนเป็นต้น

หลักสูตรของโรงเรียนใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการหรือหลักสูตรส่วนกลางมาโดยตลอด แม้ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2527-2528 โรงเรียนได้ทดลองใช้หลักสูตรของศูนย์พัฒนาชนบทในเขตภูเขาที่ตาม (สมุดบันทึกโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก, 2546) แม้โรงเรียนจะมีการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่นในบางรายวิชาเช่น กลุ่มรายวิชาการงานพื้นฐานการอาชีพ ซึ่งโรงเรียนได้เชิญวิทยากรชาวบ้านมาสอน เช่น การปักเสื้อผ้า การทำตะกร้า งานฝีมือ เป็นการสอนให้มีทักษะ แต่ไม่ได้สอดแทรกเนื้อหา ความสำคัญ อันแสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมอาช่าลงไปด้วย การใช้หลักสูตรจากส่วนกลาง และครูผู้สอนเป็นคนพื้นราบ ทำให้เด็กเลียนแบบพฤติกรรมครู เช่น การแต่งกาย ความคิด ความเชื่อ การปฏิบัติ การพูดภาษาไทย เพราะความเคารพเชื่อฟังในตัวครู ดังคำตอบของเด็กนักเรียนที่ถูกลถามว่า เป็นอาช่าหรือไม่ไม่รู้คำเรียกภาษาอาช่า ซึ่งเด็กตอบว่า “พวกเราตอนนี้ภาษาไทยดีกว่าภาษาอาช่าเสียอีก (ยิ้มกว้างอย่างภูมิใจ)” (ด.ช. สุชาติ อายุ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2546)

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นรูปแบบการศึกษาที่สำคัญ ในการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า เพราะวิถีเรียนของอาช่าใช้การสังเกต ฟังทักษะ ท่องจำผ่านเพลง นิทาน กลอน บทสวด การฝึกเป็นลูกมือ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณี แต่ในสังคมปัจจุบันเยาวชนอาช่าส่วนใหญ่ไปทำงานรับจ้างหรือเรียนหนังสือที่พื้นราบ ทำให้ไม่มีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมกับพ่อแม่ผู้อาวุโสเหมือนอดีต เมื่อกลับขึ้นมาอยู่ในหมู่บ้านก็ไม่สนใจวิถีปฏิบัติของพ่อแม่อีกเลย ในขณะที่พ่อแม่ก็ไม่สามารถบังคับหรือสั่งสอนลูกได้ เพราะคิดว่าลูกหลานได้เรียนรู้มากกว่าตน ภาวะดังกล่าวจึงมีแนวโน้มค่อนข้างสูงที่วิถีอาช่าจะหายไปในที่สุด

หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กไม่มีการศึกษานอกโรงเรียนมาตั้งศูนย์ การศึกษานอกระบบของชาวบ้าน จะเป็นการร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรที่เข้ามาช่วยสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าเป็นหลักสูตรระยะสั้น เช่น สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย ซึ่งเข้ามาร่วมพัฒนาโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและโครงการสมุนไพร้อาช่า แต่กิจกรรมและการเผยแพร่ความรู้ก็คงจำกัดเพียงกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมไม่กี่คนเฉพาะที่เป็นผู้รู้ด้านสมุนไพร่เท่านั้น เยาวชนยังไม่ได้มีโอกาสให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้นั้น

กล่าวโดยสรุป หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กแม้จะรักษาวัฒนธรรมอาช่าไว้ได้โดยกลุ่มผู้อาวุโส แต่กำลังมีปัญหาในการสืบทอดสู่ลูกหลานเพราะสภาพสังคมเปลี่ยนไป เพราะลูกหลานต้องเรียนหนังสือหรือลงไปทำงานพื้นราบเมื่อจบการศึกษาในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน วิถีชีวิตที่เรียบง่ายถูกผลกระทบจากการพัฒนาทำให้ทุกคนเริ่มมีความเห็นห่างและมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น การศึกษาในโรงเรียนได้ทำให้การศึกษาตามวิถีเดิมลดบทบาทลงไป อีกทั้งการศึกษาดังกล่าวได้ถ่ายทอดวิถีปฏิบัติและค่านิยมของคนพื้นราบสู่เยาวชน โดยผ่านหลักสูตรแกนกลางตลอดมา จึงสรุปได้ว่าเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กกำลังห่างเหินจากความเป็นอาช่ามากขึ้นทุกที

1.9 สำนึกต่อเผ่าพันธุ์และเครือญาติ

อาช่าเป็นเผ่าที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน มีตำนานเล่าขานประวัติของเผ่าที่สืบทอดกันมาผ่านปากต่อปาก รุ่นสู่รุ่น และความเป็นเอกลักษณ์หนึ่งที่อาช่าภาคภูมิใจก็คือ การสามารถท่องรายชื่อบรรพบุรุษของตนเองตั้งแต่ปฐมบุรุษอาช่าคนแรกในโลก จนมาถึงชื่อตนเองได้ ซึ่งปัจจุบันมีมากกว่า 60 ชั่วคนแล้ว ดังนั้นเผ่าอาช่าปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นอาช่าหมู่บ้านใด กลุ่มอาช่าใด และอาศัยอยู่ในประเทศใดก็ตาม พวกเขาสามารถสืบทอดความเกี่ยวดองทางญาติของกันและกันได้ ผ่านการท่องรายชื่อบรรพบุรุษ (จี)

การใช้จีในการผูกโยงความเป็นญาติ ทำให้สังคมอาช่าเป็นสังคมเครือญาติ เพราะระบบเครือญาติเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรม กล่าวคือ การประกอบพิธีกรรมใด ๆ ต้องอาศัยญาติผู้ใหญ่ในการนำทำพิธี อาช่าจะทำพิธีเองไม่ได้ นอกจากนั้นความเป็นเครือญาติยังสามารถป้องกันการถูกรังแกจากคนสกุลอื่นหรือเผ่าอื่นด้วย กรณีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ทุกคนจะเลือกญาติของตนหรือคนสกุลเดียวกันเป็นเหตุผลหลัก เพราะเชื่อว่าคนสกุลเดียวกันดีกว่าคนต่างสกุล ญาติพี่น้องกันต้องช่วยเหลือกัน กรณีการตาย ซึ่งเป็นเรื่องที่เครือญาติต้องช่วยเหลือกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าคนตุ๊กแมนก่อ ไก่ก็ป่ามี หมูก็ป่ามี จำเป็นต้องช่วยกัน เป็นพี่น้องกันต้องช่วยกัน” (ถ้าคนจนไม่มี หมูไก่ไม่มี ก็จำเป็นต้องช่วยกัน โดยเฉพาะญาติเดียวกัน) (อากี้อ เจอมือ, สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2546) ระบบเครือญาติเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมอาช่า

การให้ความหมายกลุ่มเผ่าพันธุ์ เยาวชนอาช่าจะมองสิ่งที่เป็นรูปธรรมคือ การมีภาษาของตนเอง การมีชุดแต่งกายประจำเผ่า การมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน การอยู่บนดอย สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ไม่เหมือนกันคนกลุ่มอื่นนี่คืออาช่า (สนทนากลุ่มนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 (27 กรกฎาคม 2546) ในขณะที่ผู้ใหญ่จะมองความเป็นเผ่าพันธุ์อาช่าที่ความรู้สึกหรือความสำนึก ดังคำกล่าวที่ว่า “อาช่าไม่ทำพิธีกรรม ไม่ใช่อาช่า” (สุวัฒน์ มาเยอะ, สนทนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546) เป็นการให้ความสำคัญกับความเชื่อร่วมกันผ่านการประกอบพิธีกรรม

ปัจจุบันหนุ่มสาวและเยาวชนอาช่าส่วนใหญ่ไม่มั่นใจในความเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ของตนเอง ดังคำบอกเล่าของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลลาววิท้านหนึ่ง ที่ไปเสนอผลงานวิจัยที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ “เมื่อพูดว่าเป็นอาช่าทุกคนฟังเฉย ๆ เหมือนไม่รู้จัก แต่พอบอกว่า อาช่ากับอีก็คือกลุ่มเดียวกัน ตอนนี้มีคนเฮโลกันมาดู อะโล๊ะ! ผมกลายเป็นคนแปลกประหลาดหรือนี้ก็อายเหมือนกัน” (ผู้นำชุมชน, สนทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546) นักเรียนหลายคนได้สะท้อนผ่านข้อเขียนของตนถึง ความไม่มั่นใจในตนเอง เช่น “รู้สึกอายหากถูกแนะนำว่าเป็นอาช่า” “รู้สึกว่าคุณตัวเองด้อย หากเปรียบเทียบกับคนพื้นราบ” (สนทนากับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก 5 สิงหาคม 2546)

ส่วนวัยรุ่นที่ไปอยู่ในเมืองไม่กล้าเผยตัวเองว่าเป็นอาช่า ดังคำกล่าวที่ว่า “เกลียดมาก เวลาเพื่อนล้อว่า เป็นอีก้อ” (เยาวชน, 20 เมษายน 2546) และผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าจะให้แต่งชุดอาช่า ต้องให้แต่งหลาย ๆ คน ถ้าแต่งคนเดียวมันเป็นจุดเด่น เขาต่อต้านตั้งแต่หัวถึงตีน อายเหมือนกัน...” (ผู้นำชุมชน, 18 พฤศจิกายน 2546) ความไม่ภูมิใจไม่มั่นใจดังกล่าว อาจเป็นเพราะการขาดความเข้าใจตนเอง จึงไม่เห็นคุณค่าและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่า

จากการศึกษาในตำนานและนิทานอาช่าหลายเรื่อง (พอล ดับเบิลยู เลวิส, 1996) พบว่าไม่มีนิทานเรื่องใดที่กล่าวถึง ความกล้าหาญยิ่งใหญ่ของเผ่า ตรงกันข้ามนิทานส่วนใหญ่จะเล่าถึงการถูกเอาเปรียบและต้องยอมเพื่อความสงบสุขมาตลอด ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงรายได้กล่าวว่า “เพราะอาช่ามีวิถีชีวิตที่อิสระและต้องพึ่งพิงธรรมชาติค่อนข้างมาก อาช่าต้องอพยพเร่ร่อนไปเรื่อย ๆ ที่ใดอาหารอุดมสมบูรณ์และสามารถอยู่ได้สงบสุขก็อยู่ หากทรัพยากรไม่เอื้อก็โยกย้ายไปอีก เมื่อเข้ามาในประเทศไทย ทุกคนก็คิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย” (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

สรุป การสำนึกต่อความเป็นเผ่าพันธุ์ของอาช่า จะมีมุมมองต่างกันระหว่างวัยเด็กและผู้ใหญ่ กล่าวคือ เด็กมองเฉพาะสัญลักษณ์ทางกายภาพที่สังเกตเห็นได้ทันที เช่น ภาษา การแต่งกาย ในขณะที่ผู้ใหญ่มองที่สำนึกว่าตนเองเป็นใคร โดยใช้พิธีกรรมประเพณีในการตัดสินความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาช่าคือ การมีความเชื่อในสิ่งเดียวกัน

1.10 สภาพปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

บันทึกของผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลลาวาวีปี พ.ศ.2546 ระบุถึงปัญหาของหมู่บ้านด้านต่าง ๆ ที่ต้องเร่งแก้ไขดังนี้

- ปัญหาไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ทำกิน เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวน
- ปัญหาความยากจนและไม่มีอาชีพเสริม ว่างงาน และมีหนี้สิน
- ปัญหาด้านการคมนาคมและสาธารณสุขโรค
- ปัญหาด้านสุขภาพและสุขอนามัย

ปัญหาหนึ่งที่ไม่ได้บันทึกแต่เขียนไว้เป็นนโยบายกว้าง ๆ คือการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า เมื่อนำมาพูดคุยกัน ทุกคนเห็นพ้องกันคือ เยาวชนอาช่าไม่เข้าใจในพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เพราะขาดโอกาสในการเข้าร่วมพิธีกรรมกับพ่อแม่ เพราะต้องไปโรงเรียน เมื่อสำเร็จการศึกษาในโรงเรียนประจำหมู่บ้านก็ไปเรียนต่อที่อื่นหรือลงไปทำงานพื้นราบ ทำให้เงินห่างจากพิธีกรรมประเพณีของเผ่า เมื่อกลับขึ้นมาหมู่บ้านก็ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ผู้อาวุโส เพราะคิดว่าวิถีแบบคนพื้นราบดีกว่า และพ่อแม่ก็ไม่กล้าสอนหรือบังคับลูกหลานเพราะคิดว่า ลูกหลานได้เรียนรู้หนังสือมากกว่าตน (กรรมการสถานศึกษา, สทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

การเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าที่ในอดีตปู่ย่าเป็นคนสอนคนเล่านิทานให้ลูกหลานฟัง แต่ปัจจุบันถูกโทรทัศน์และครูแย่งบทบาทและเวลาการอบรมสั่งสอนลูกหลานไป ความต้องการเงินสดเพื่อนำไปหาซื้อข้าวของเครื่องใช้เหมือนในสื่อต่าง ๆ ผลักดันและดึงดูดให้ลูกหลานอาช่าถวิลหาชีวิตแบบในเมือง วัยรุ่นหนุ่มสาวในหมู่บ้านจึงพากันเข้าไปหางานทำในเมือง แทนการทำไร่ข้าวเลี้ยงสัตว์เหมือนอดีต ซึ่งเป็นวิถีการทำมาหากินที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี ทำให้ต้องเหินห่างจากวิถีเดิมออกไปมากขึ้นทุกที ประกอบกับบทบาทและหน้าที่ของผู้นำด้านวัฒนธรรมถูกลดอำนาจด้วยกฎหมายไทยและบทบาทของกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ทำให้อำนาจการบังคับให้สมาชิกในชุมชนยึดมั่นในกรอบจารีตประเพณีถูกลดทอนลง ปัจจุบันมีเพียงกลุ่มผู้อาวุโสเพียงกลุ่มเดียวที่ยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่มีรูปแบบหรือระบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพจะกระจายความรู้สู่ลูกหลาน แม้จะมีการร่วมมือกับสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย ในการสืบสานวัฒนธรรมอาช่า โดยการจัดโครงการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและโครงการสมุนไพรอช่าขึ้น แต่ก็จำกัดเพียงกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมที่เป็นกลุ่มผู้อาวุโสโดยส่วนใหญ่ เยาวชนยังมีส่วนร่วมน้อย ทำให้การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าที่ทำอยู่ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

โดยสรุปชาวบ้านห้วยซี้เหล็กทั้งหมดเกิดในประเทศไทย เพราะสมาชิกแรก ๆ แยกออกมาจากหมู่บ้านแสนเจริญ เมื่อกว่า 40 ปีที่ผ่านมา โดยมาตั้งถิ่นฐานเหนือลำน้ำห้วยซี้เหล็ก ชาวบ้านคงดำรงชีพด้วยวิถีการเกษตร คือปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์อันเป็นอาชีพหลัก ที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ของอาช่า แต่ผลกระทบจากการพัฒนาได้ทำให้เยาวชนอาช่าถูกดึงออกจากวิถีเดิม คือต้องเรียนหนังสือเมื่อจบการศึกษาต้องลงไปทำงานพื้นราบหาเงิน ทุนนิยมบังคับให้ทุกคนดิ้นรนชวนขวายเพื่อสร้างฐานะมากกว่าจะคำนึงถึงเรื่องวัฒนธรรม เยาวชนไม่เข้าใจความหมายของพิธีกรรมประเพณี ซึ่งเป็นแนวโน้มของการเลือนหายไปของวัฒนธรรมอาช่า ในขณะที่ผู้นำด้านวัฒนธรรมไม่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ลูกหลานได้เหมือนอดีต เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป การศึกษาในโรงเรียนไม่ได้สอดแทรกเรื่องวัฒนธรรมของชาวเขาแก่นักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับที่วาทนา ตุ่นศรี (2537) ศึกษาพบว่า หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเองในเชียงราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนอยู่บนดอย หลักสูตรที่สอนไม่ได้สนองประโยชน์แก่ชาวเขา เพราะครูไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขา มีการย้ายบ่อย จึงไม่มีครูสนใจทำหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือของรัฐของรัฐที่ทำหน้าที่หลอมรวมคนและพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นหลัก (เสนห์ จามริก, 2537: 302 ; เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2541 : 15)

ตอนที่ 2 กรณีศึกษาหมู่บ้านอาซาปากล้วย

2.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

การสนทนากับกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และศึกษาประกอบกับเอกสารของแผนกพัฒนาชุมชน ฝ่ายพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาออยตุง (2546: 1 - 3) ชาวบ้านอาซาปากล้วยอพยพมาจากพม่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2476 มาตั้งหมู่บ้าน ณ บริเวณที่ตั้งบนอ่างเก็บน้ำปากล้วยในปัจจุบัน ช่วงแรก ๆ นั้นมีจำนวน 25 หลังคาเรือน โดยมีนายโละชา อายักู เป็นผู้นำหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2496 ได้ย้ายหมู่บ้านจากที่เดิมมาอยู่ที่ตั้งของสำนักงานบริษัทนวุติ ต่อมาเมื่อชาวบ้านจากบ้านแม่หม้อ อำเภอแม่ฟ้าหลวงมาสมทบเพิ่ม ในปี พ.ศ. 2500 มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งจำนวน 8 ครอบครัว จากบ้านป่าซางแสนสุดแดนเก่ามาสมทบ จากนั้นได้มีการย้ายหมู่บ้านจากบ้านปากล้วยไปที่ใหม่ เนื่องจากมีการเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก ทางผู้อาวุโสในหมู่บ้านเชื่อว่า เป็นสถานที่ที่ไม่สมควรจะอาศัยอีกต่อไป ดังนั้นจึงได้มีการย้ายมาอยู่ที่บริเวณโรงเพาะชำเนื้อเยื่อปากล้วยปัจจุบัน อยู่ต่อมาไม่นานก็มีเหตุร้ายคือ มีหญิงตั้งครรภ์ที่ไม่มีพ่อ พอคลอดลูกก็เสียชีวิตทั้งแม่และลูก ซึ่งอาซาถือว่าเป็นลางร้าย จึงต้องย้ายหมู่บ้านอีกครั้ง โดยย้ายไปอยู่ฝั่งตรงข้ามกับหมู่บ้านเดิม บริเวณด้านล่างพระตำหนักออยตุงในปัจจุบัน (สวนแม่ฟ้าหลวง) ขณะนั้นมีจำนวน 65 ครอบครัวแล้ว ต่อมาไม่นานมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำหมู่บ้านคนใหม่คือ นายหล่อใจ ยาแบ่งกู ซึ่งในขณะนั้นทางคณะพระธรรมทูต ได้เข้ามาตั้งอาศรมและได้ช่วยสอนหนังสือให้กับเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ต่อมานายหล่อใจ ยาแบ่งกูถูกลอบยิง จึงพาครอบครัวอพยพกลับไปอยู่ที่ประเทศพม่า และได้เสียชีวิตที่ประเทศพม่า การเลือกผู้นำหมู่บ้านคนใหม่ได้แก่นายอาแม่ ยาแบ่งกู ซึ่งเป็นผู้นำคนแรกของหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่เป็นตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เพราะหมู่บ้านดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านลาบาใน อีกทั้งได้มีชาวบ้านปากล้วยได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่นอีกจำนวน 20 หลังคาเรือน

ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2531 โครงการพัฒนาออยตุง อันเนื่องมาจากพระราชดำริเริ่มก่อตั้งขึ้น ทางโครงการได้มีนโยบายวางแผนการพัฒนาพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุง จึงขอให้ชาวบ้านย้ายที่ตั้งหมู่บ้านมาอยู่ ณ จุดปัจจุบัน โดยลงเสาเอกบ้านนายปรีชา พิมลสมบัติกิจ ซึ่งเป็นจอมะ (ผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรม) เป็นหลังแรก เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2531 (ปรีชา พิมลสมบัติกิจ, อ่ำพล อภิสุนทรกุล, อัศวิน พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2546)

หมู่บ้านอาซาปากล้วยแต่เดิมใช้ชื่อ หมู่บ้านอี้อปากล้วย ต่อมาชาวบ้านขอเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านอาซาปากล้วย เพราะไม่ชอบคำเรียก “อี้อ” ต้องการให้เรียกอาซาตามชื่อเผ่า ปัจจุบันมีนายนพพล พิมลสกุลรักษา เป็นผู้ใหญ่บ้าน (บันทึกผู้ใหญ่บ้านอาซาปากล้วย, ตุลาคม 2546)

สภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านอาซาปากล้วย ตั้งอยู่บนไหล่เขาสูง มีสวนป่าของโครงการออยตุงล้อมรอบทำให้หมู่บ้านร่มรื่นและอากาศเย็นสบายทั้งปี ภายในหมู่บ้านมีถนน

คอนกรีตเชื่อมโยงระหว่างบ้านอย่างเป็นทางการ แม้จะลาดชันแต่ก็สะอาด มีไฟฟ้า โทรศัพท์และน้ำประปาภูเขา จัดตั้งกลุ่มรักษาความปลอดภัยและหน่วยบริการเก็บขยะของหมู่บ้าน บ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างด้วยปูนและมุงกระเบื้อง มีรั้วรอบขอบชิดเป็นส่วนใหญ่ มีประปาภูเขาที่น้ำไหลเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคตลอดปีและบ้านหลายหลังมีที่จอดรถยนต์

ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างเป็นบ้านปูนชั้นเดียว ซึ่งจะลดหลั่นกันไปตามระดับความสูงของพื้นที่ ชาวบ้านกล่าวว่า การจะเลือกสร้างบ้านด้วยวัสดุอะไรและแบบแปลนอย่างไรนั้นจะต้องทำเรื่องขออนุญาตจากทางโครงการพัฒนาอเขตก่อน หากแบบแปลนและวัสดุไม่เหมาะสมก็จะไม่ได้รับการอนุมัติให้สร้าง ด้วยเหตุผลคือ ความเหมาะสมและความกลมกลืนกับธรรมชาตินั่นเอง ดังนั้นภาพของหมู่บ้านเมื่อมองจากถนนด้านล่างขึ้นมา จะเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยของผังหมู่บ้าน ตามถนนและซอกซอยในหมู่บ้านจะมีถังขยะที่ทำจากยางรถยนต์วางอยู่เป็นระยะ มีฝาปิดมิดชิด จึงทำให้หมู่บ้านดูสะอาดและเป็นระเบียบ ในขณะที่หากยืนอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นมุมสูงจะมองเห็นวิวทิวทัศน์ของพื้นที่ราบได้กว้างไกลถึงฝั่งประเทศลาวและพม่า

หมู่บ้านในเวลากลางวันค่อนข้างเงียบเหงา เพราะผู้ใหญ่ไปทำงานนอกบ้าน ส่วนเด็ก ๆ ไปโรงเรียน เมื่อเดินเข้าไปในบ้านจะพบผู้สูงอายุอยู่เฝ้าบ้าน แต่สื่อสารกันไม่ได้เพราะท่านไม่รู้ภาษาไทย พอถึงตอนเย็นหมู่บ้านจึงจะคึกคัก เพราะจะมีทั้งรถยนต์และรถจักรยานยนต์ของชาวบ้านวิ่งกลับจากที่ทำงานหรือจากไร่ และเด็กกลับจากโรงเรียนมาเล่นในหมู่บ้าน

ผลจากการพัฒนา ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาโครงการสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา การส่งเสริมด้านอาชีพต่าง ๆ เช่น การจ้างงานในโครงการ และส่งเสริมปลูกกาแฟและรับซื้อในราคาประกัน ซึ่งเป็นรายได้หลักของชาวบ้านในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการพัฒนาดังกล่าวแม้จะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อวิถีปฏิบัติแบบอาช่าด้วย กล่าวคือ การห้ามทำไร่เลื่อนลอย การห้ามตัดไม้มาทำโครงสร้าง การห้ามเลี้ยงหมูแบบปล่อย และการห้ามย้ายเข้าออกและสร้างบ้านเรือนโดยไม่ได้รับอนุญาต เป็นต้น ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือยกเลิกวิถีปฏิบัติบางด้าน เช่น การฆ่าลูกแฝด การตัดไม้ทำโครงสร้าง ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็เกิดการเรียนรู้และสามารถปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติบางด้านเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เช่น เมื่อไม่สามารถทำไร่ข้าวขนาดใหญ่ได้ก็ปลูกข้าวไร่แปลงเล็ก ๆ แทรกในไร่กาแฟหรือป่าไผ่บ้าน เพื่อนำข้าวมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นการพยายามรักษาพิธีกรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าไว้

2.2 อาณาเขต

บ้านอาช่าปากกล้วยตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ห่างจากพระตำหนักดอยตุงประมาณ 1 กิโลเมตร มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 980 เมตร โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่บ้านมุเซอปากล้วยและสถานีอนามัยดอยตุง
ทิศใต้	ติดกับพระตำหนักดอยตุง
ทิศตะวันออก	ติดกับหมู่บ้านสวนป่า และ
ทิศตะวันตก	ติดกับบริษัทนวุติ จำกัด

2.3 การคมนาคม

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านอาข่าปากล้วย จากถนนทางหลวงสายเชียงราย-แม่สาย เข้าทางแยกขึ้นสู่โครงการพัฒนาดอยตุงผ่านหมู่บ้านอาข่าปากล้วยที่กิโลเมตรที่ 12 ถนนที่แยกเข้าสู่หมู่บ้านปลูกด้วยอิฐตัวโอขององค์การเร่งรัดพัฒนาชนบท หมู่บ้านตั้งอยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอแม่ฟ้าหลวงประมาณ 4 กิโลเมตร ชาวบ้านเดินทางโดยรถยนต์และรถจักรยานยนต์ส่วนตัวได้ตลอดเวลา มีวิทยุประจำหมู่บ้าน สามารถติดต่อกับส่วนราชการอื่น ๆ ได้ตลอด 24 ชั่วโมง การเดินทางภายในหมู่บ้าน ไปไร่กาแฟ ไปทำงาน ชาวบ้านนิยมใช้รถจักรยานยนต์มากที่สุด ขณะที่เด็ก ๆ เดินเท้าไปโรงเรียน ซึ่งอยู่ห่างหมู่บ้านประมาณ 600 เมตร

ผลกระทบจากการมีการคมนาคมที่ดีต่อวิถีอาข่าคือ การติดต่อกับพื้นราบ การค้าขายทำได้สะดวกรวดเร็วขึ้น แม่บ้านที่พูดภาษาไทยไม่ได้ก็ต้องฝึกฝนเพื่อจะได้ไปขายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ในขณะที่วัยรุ่นคือกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงไปมากที่สุด หลายคนอ่อนน้อมพ่อแม่ขอซื้อรถจักรยานยนต์ เพื่อจะได้ทัดเทียมกับเพื่อนฝูง ในขณะที่พ่อแม่รักลูกก็ต้องซื้อให้ แม้จะนอนไม่หลับเพราะห่วงและกลัวอุบัติเหตุ หรือพากันไปทำสิ่งไม่ดี (อัศวิน พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2546)

2.4 ประชากรและวิถีการดำเนินชีวิต

ประชากรหมู่บ้านอาข่าปากล้วยมีทั้งหมด 77 หลังคาเรือน 131 ครอบครัว แบ่งเป็นชายจำนวน 271 คน หญิงจำนวน 284 คน รวมทั้งสิ้น 555 คน รายละเอียด มีดังนี้

ตารางที่ 8 จำนวนประชากรหมู่บ้านอาข่าปากล้วย จำแนกตามช่วงอายุและเพศ

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง	รวม	คิดเป็นร้อยละ
มากกว่า 50ปี	42	60	102	18
อายุ 21 – 50 ปี	111	117	228	42
อายุ 13 – 20 ปี	33	36	69	12
อายุ 6 – 12 ปี	66	52	118	21
อายุ 1-5 ปี	19	19	38	7
รวม	271	284	555	100

(ที่มา: แผนพัฒนาชุมชน ฝ่ายพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาดอยตุง 2546)

จากตารางที่ 8 จะเห็นว่า ประชากรเพศหญิงมีมากกว่าชาย การเพิ่มของประชากรมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรกลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

แผนภูมิที่ 11 แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านอาซาปากล้วย

จากตารางที่ 8 จะเห็นว่า ประชากรเพศหญิงมีมากกว่าชาย การเพิ่มของประชากรมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรกลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

แผนภูมิที่ 11 แผนที่หมู่บ้าน และที่ตั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หมู่บ้านอาซาปากล้วย

- บ้าน
- ๑ ลานเที่ยว (แต่ห้อง)
- ๒ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (อิสร้อยเขาชะ)
- ๓ ศาลพระภูมิหมู่บ้าน (มีห้องล้อย)
- ๔ ซิงช้า (หละเข้มา)
- ๕ ประตุนหมู่บ้าน (ล้อยอง)

(ที่มา : เอกสารบันทึกของผู้ใหญ่บ้าน,2546)

(ที่มา : เอกสารบันทึกของผู้ใหญ่บ้าน,2546)

เป็นที่น่าสังเกตว่า สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป รวมทั้งการสาธารณสุขที่ดีขึ้น ทำให้มีการวางแผนจำนวนบุตรเพิ่มขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “มีลูกมากไม่ไหวแล้ว ที่ดินมันมีเท่าเดิม แต่คนมีมากขึ้น ๆ จะเอาอะไรมากิน” (อัศวิน พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม, 2546) ประกอบกับกฎของหมู่บ้านได้กำหนดไว้คือ คนภายนอกห้ามย้ายเข้า คนในหมู่บ้านหากย้ายออกไปแล้วห้ามกลับเข้ามาอีก ที่ดินและบ้านจะขายไม่ได้ เพราะถือเป็นของโครงการพัฒนา ดอยตุง ส่วนที่ดินที่ทางโครงการมอบหมายให้ทำกินครอบครัวละ 1 แปลงตามความเหมาะสมของ จำนวนสมาชิกในครอบครัว โดยการส่งเสริมให้ปลูกกาแฟและรับซื้อในราคาประกัน จึงทำให้ ชาวบ้านมีรายได้ที่แน่นอนและมากพอแก่การดำรงชีพ ชาวบ้านเปลี่ยนอาชีพหลักจากการปลูก ข้าวไร่ ข้าวโพดและเลี้ยงสัตว์ มาปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวคือกาแฟและการรับจ้าง อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่ได้ปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพหลัก แต่การปลูกข้าวไร่จำเป็นต้องทำเพื่อรักษาพิธีกรรมและ ประเพณีเอาไว้ ดังคำกล่าวที่ว่า “อาชาต้องปลูกข้าวไร่ ไม่ปลูกมาก ปลูกน้อยก็ยังมีดี” (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2546)

ข้าวคือหัวใจของการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านพื้นที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถทำไร่ข้าวได้ ดังนั้นหลายครอบครัวที่ยังไม่ได้ตั้งอะพีเปาะเหลาะ (หิ้งผี บรรพบุรุษ) เป็นของตนเอง จึงต้องอาศัยพ่อแม่ทำพิธีให้ โดยพ่อแม่จะปลูกข้าวไร่ในแปลงเล็ก ๆ ประมาณ 3 - 5 ตารางวาแทรกในป่าหรือในไร่กาแฟ เพื่อนำข้าวมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตาม ความเชื่อ ส่วนคนที่ไม่สามารถปลูกข้าวได้ก็ต้องพยายามทำตามประเพณีให้ได้ดังที่ อัศวิน พิมล สกุลรักษา, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2546) กล่าวว่า “ถึงไม่ปลูกข้าว ก็ต้องไปเยี่ยมของคนอื่นมา ทำประเพณีอยู่”

จากการบอกเล่าของชาวบ้าน การทำมาหากินของชาวบ้านอาชาปากกล้วยค่อนข้างจะ หลากหลายเพื่อจะสร้างฐานะ ดังนี้

อาชีพปัจจุบันของชาวบ้านจริง ๆ คือการปลูกกาแฟ บางครอบครัวมีรายได้ สูงสุดประมาณแสนห้าหมื่นบาทหลังหักค่าปุ๋ยต่าง ๆ แล้ว แต่รายได้ส่วนนี้เพียงพอ สำหรับการนำมาซื้อข้าวซื้ออาหารและข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านเท่านั้น ส่วนรายได้ ที่เป็นก้อนใหญ่ นำมาสร้างบ้านหรือซื้อรถได้นั้น เป็นเงินจากการไปทำงานที่ได้หวน ช่วงก่อนปี 40 เฉพาะหมู่บ้านเรามีเป็นร้อยไปที่โน้น บางคนไปอยู่โน้นเลย 2 - 3 ปี ได้ เงินกลับมา บางคนได้ถึงสองสามล้าน นำมาสร้างบ้านและซื้อรถได้เลย ผมก็เคยไป มานะและกำลังจะไปอีก

(นพพล พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2546)

การไปชุดทองเมืองนอก ก็ใช้ว่าจะประสบความสำเร็จทุกคน เพราะต้องใช้ความอดทน ขยันและประหยัดมาก เนื่องจากงานหนักและต้องทำงานทั้งเวลาปกติและเวลาพิเศษ ต้องรู้จักควบคุมตนเองจึงจะเหลือเงินส่งกลับมาได้ ดังที่เดวิท อภิสุนทรกุล กล่าวเสริมว่า

ผมไปได้วันมาสองหนแล้ว อยู่บ้านเราก็มีความสุขดี แต่เงินหาไม่พอใช้ เพราะอะไร ๆ ก็ใช้เงินหมด บ้านผมนะวันหนึ่งไม่ถึง 300 นี้อยู่ไม่ได้ ไปได้วันตอนนี้ก็ได้เงินไม่เยอะเพราะไม่มีโอ ช่วงก่อนจะไปอิสราเอล แต่ภาษาอังกฤษไม่ได้ จึงไม่ได้รับเลือก ตอนนี้เขาก็มาชวนกันไปเกาหลีได้อีก แต่ผมไม่กล้าเสี่ยง ทุกคนที่ไปเมืองนอกก็ใช้ว่าจะได้ดีหมดนะบางคนไปติดยาติดพนันกลับมาก็ยังใช้หนี้เขาอีก

(เดวิท อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2546)

แม้โครงการพัฒนาออยตุงจะมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยโครงการได้จัดสรรพื้นที่ทำกินตามความเหมาะสมกับจำนวนสมาชิกของแต่ละครอบครัว ตลอดทั้งรับเข้าทำงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ แต่ชาวบ้านหลายคนนิยมไปทำงานที่ได้วัน เพราะสามารถสร้างรายได้เร็วและเป็นเงินก้อนใหญ่ ในการนำมาสร้างบ้าน ซื้รถ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

การศึกษาข้อมูลระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2544 – 31 มีนาคม 2545 โดยฝ่ายพัฒนาสังคมโครงการพัฒนาออยตุง ประชากรทั้งหมดหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อปีต่อหัว เท่ากับ 23,536 บาท

ชาวบ้านมีรายได้จากอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

รับจ้าง	ในพื้นที่	3,207,183 บาท
	นอกพื้นที่	6,036,020 บาท
เกษตรกรรม	ในพื้นที่	1,308,437 บาท
	นอกพื้นที่	392,330 บาท
ค้าขาย	ในพื้นที่	1,342,460 บาท
	นอกพื้นที่	60,000 บาท
หัตถกรรม	ในพื้นที่	32,400 บาท
เลี้ยงสัตว์	ในพื้นที่	47,800 บาท
ธุรกิจส่วนตัว/ตัวแทน		120,000 บาท
ส่งมาจากนอกพื้นที่		161,000 บาท
อื่น ๆ		21,600 บาท
รวมเป็นเงินทั้งสิ้น		13,133,309 บาท

พื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยและเกษตรกรรม

พื้นที่อยู่อาศัย ในพื้นที่ 75 แปลง 22 ไร่ 2 งาน 08 ตารางวา

พื้นที่ทำกิน	ในพื้นที่	18 แปลง 122 ไร่ 1 งาน 88 ตารางวา
	นอกพื้นที่	14 แปลง 38 ไร่ 2 งาน 10 ตารางวา
พื้นที่ทำกินของนวุติ		49 แปลง 410 ไร่ 2 งาน

สรุปแล้ว อาชีพหลักของอาช่าคือการทำไร่ข้าวเลี้ยงสัตว์แม้จะลดน้อยไป แต่ชาวบ้านก็คงปลูกข้าวไว้เป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ โดยมีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่าเป็นแกนหลักที่ปฏิบัติสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าไว้ มีการปรับเปลี่ยนบางด้าน เช่น การปลูกข้าวแทรกในไร่กาแฟ การซื้อโลงศพจากพื้นราบแทนการตัดไม้มาทำโลงศพเหมือนแต่ก่อน การยกเลิกจารีต เช่น การฆ่าลูกแฝด เป็นต้น

2.5 ศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านอาช่าปากกล้วยส่วนใหญ่ กล่าวว่าตนเองนับถือพุทธ-ผี หรือนับถือบรรพบุรุษ แต่มี 7 ครอบครัวที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ ปัจจุบันมีการพยายามจำกัดจำนวนกลุ่มผู้นับถือศาสนาอื่น เพราะชาวบ้านกลัวการแตกแยก ทางโครงการพัฒนาโดยตุงก็ได้ส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรมชนเผ่าขึ้น โดยการสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มหมู่บ้านแต่ละชนเผ่าขึ้น เพื่อจัดกิจกรรมทางประเพณีร่วมกัน เพื่อใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย ผู้ใหญ่บ้านนพพล พิมลสกุลรักษา (สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2546) ซึ่งปัจจุบันดำรงตำแหน่งประธานชมรมผู้นำชาวไทยภูเขาเผ่าอาช่าตำบลแม่ฟ้าหลวงด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง ได้กล่าวถึงประเพณีอาช่าที่หลายหมู่บ้านได้ร่วมกันจัดขึ้นในระดับอำเภอคือ ประเพณีไล่ชิงช้าและประเพณีลูกข่าง เพราะหมู่บ้านอาช่าที่นับถือคริสต์สามารถเข้าร่วมได้ โดยจะหมุนเวียนจัดไปตามแต่ละหมู่บ้านเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมอาช่า แต่หากถามว่าเยาวชนเข้าใจความหมายและความสำคัญของประเพณีหรือไม่ ท่านไม่แน่ใจ แต่ก็มีมีการพยายามพัฒนากิจกรรมรวมกลุ่มทุกปี โดยการสนับสนุนของโครงการพัฒนาโดยตุง อย่างไรก็ตามหมู่บ้านที่นับถือดั้งเดิมจะมีการจัดประเพณีสองครั้ง คือจัดรวมในระดับอำเภอหนึ่งครั้ง และมีการจัดหมู่บ้านอีกครั้งเพราะต้องมีการทำพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษด้วย

ชาวบ้านที่บอกว่าตนเองนับถือพุทธ-ผี ภายในบ้านจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษประจำบ้านและทำพิธีกรรมตามความเชื่อ ช่วงเวลาที่มีพระธรรมจาริกขึ้นมาบิณฑบาตรชาวบ้านก็ร่วมกันทำบุญตักบาตรหรือการไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนีหรือสมเด็จพระย่า ที่ทางการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการนับถือศาสนาพุทธและการนับถือบรรพบุรุษ ไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่ปฏิบัติไปพร้อมกันได้

ในขณะที่ชาวบ้านกลุ่มที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ถือเป็นคนกลุ่มน้อย และแปลกแยกกับคนส่วนใหญ่ เพราะไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้ แต่ต้องไปร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนทุกครั้ง

เพราะเป็นกฎของหมู่บ้าน ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ คนส่วนใหญ่ว่างวันเสาร์และอาทิตย์เพื่อร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน แต่วันอาทิตย์เป็นวันหยุดของผู้นับถือศาสนาคริสต์ หากไม่ยอมเข้าร่วมพัฒนา ก็ต้องชดเชยเป็นอย่างอื่นหรือทำงานวันอื่น จึงมีการพยายามจำกัดจำนวนผู้นับถือศาสนาอื่นเพราะกลัวการแตกแยก

2.6 พิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญ

ชาวอาซาปากัวด้วยที่นับถือบรรพบุรุษ มีการประกอบพิธีกรรมประเพณีหลักคือ 12 ครั้งครบและบางพิธีสามารถจัดได้ยิ่งใหญ่เพราะฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เช่น การใช้ควายจำนวน 3 ตัวในพิธีศพ ในขณะที่หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กใช้ควายได้เพียง 1 ตัว เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมเล็ก ๆ หลายพิธีไม่ปรากฏในหมู่บ้านอาซาปากัวด้วย เพราะการทำให้ข้าวมีน้อย จึงทำให้พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีน้อยไปด้วย

พิธีกรรมประเพณีของหมู่บ้านอาซาปากัวด้วย ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตหรือใช้การสัมภาษณ์ในรอบปีที่ทำการศึกษาในพื้นที่ จะเป็นพิธีกรรมหลักในรอบปี มีดังนี้

1. ประเพณีไข่แดง (ซิมลี ซิมมี อาเผ่วหรือวันเด็กชนเผ่าอาซา) ช่วงเดือนเมษายน
2. พิธีสักการะประตู่คุมครองหมู่บ้าน (ลื้อซ่อง ลื้อ-เออ) ช่วงเดือนเมษายน
3. พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ (มีซ้อง ลื้อ-เออ) ต้นเดือนพฤษภาคม
4. การปลุกข้าวครั้งแรก (แซ่ คา อาเผ่ว) ปลายเดือนพฤษภาคม
5. ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ ชู่ อาเผ่ว) เดือนสิงหาคม
6. ประเพณีไหว้ครูของผู้นำ (ยอ ละ อาเผ่ว) เดือนกันยายน
7. พิธีถอนชนไก่ (ยา จิจิ อาเผ่ว) เดือนตุลาคม
8. ประเพณีไล่ผี (ค้ำ แยะ อาเผ่ว) เดือนตุลาคม
9. ประเพณีกินข้าวใหม่ (ยอพู นองหมื่อ แซ่ เออ) เดือนพฤศจิกายน
10. พิธีทำกระบอกล้อพิธี (แซ่ลี จี้ป่า ลื้อ เออ) เดือนธันวาคม
11. พิธีเกี่ยวข้าวสุดท้าย (บ่อเยว แปะยะ เออ) เดือนธันวาคม
12. ประเพณีปีใหม่มูลูกข้าง (ค้ำ ท้อง อาเผ่ว) ต้นเดือนมกราคม

การประกอบพิธีกรรมประเพณีของหมู่บ้านอาซาปากัวด้วยเป็นการประกอบพิธีกรรมหลักของอาซาเท่านั้น พิธีกรรมย่อย ๆ จะมีน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กเพราะไม่มีการทำไร่ข้าว จึงทำให้บางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวไม่สามารถปฏิบัติได้ เช่น โอมี่ยะ โอซอง โอมะ ตลอดทั้งพิธีกรรมในการรักษาสุขภาพทั้งในระดับบุคคลและระดับครอบครัวก็มีจำนวนน้อยกว่า เช่น การทำพิธีดูหมอของอะพียี่ผ่า การมัดมือเรียกขวัญคนป่วย หรือพิธีรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยวิธีอื่น ๆ จากการสัมภาษณ์หมอสมุนไพร ท่านเล่าว่า ชาวบ้านที่นี่ส่วนใหญ่เลือกไปพบหมอสมัยใหม่มากกว่า

มาหาหมออาซ่า แต่หากมีอาการเรื้อรังหรือหมอสัมย์ใหม่รักษาไม่หาย จึงมาหาหมออาซ่าให้ช่วยรักษาคู่กัน หมออาซ่าปฏิเสธการรักษาไม่ได้ (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546)

2.7 การปกครอง ภาวะผู้นำ

การปกครองของหมู่บ้านมี 2 รูปแบบ คือการปกครองที่เป็นทางการ และการปกครองตามประเพณี ผู้นำด้านการปกครองแบบทางการมักจะมีการเปลี่ยนตัวผู้นำบ่อยและส่วนใหญ่มักจะเป็นคนที่มีอายุน้อย แต่มีความรู้และสามารถประสานงานระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ ส่วนผู้นำด้านวัฒนธรรมจะมาจากคนสกุลใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งตำแหน่งที่สำคัญในปัจจุบันประกอบไปด้วย

1. จี๋อ๊ะ ผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรมอาซ่า
2. พี้มะ หมอสดทำพิธี
3. บาจี้ ช่างตีเหล็ก
4. หน้างอ ผู้ช่วยจี๋อ๊ะ ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางความเชื่อ
5. ขะหม่า ผู้รอบรู้
6. ยี่ผ่า หมอทรงเพื่อทำพิธีถามผีบรรพบุรุษ

บทบาทและภาวะผู้นำด้านวัฒนธรรมปัจจุบันกำลังถูกลดทอน โดยกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง เพราะการประสานงานหรือการจัดกิจกรรมเพื่อสืบสานประเพณีชนเผ่า ต้องประสานกับโครงการพัฒนาโดยตุง ในฐานะเป็นหน่วยงานสนับสนุน ซึ่งจะติดต่อผ่านกลุ่มผู้นำด้านการปกครองเพราะประสานงานได้มากกว่า และผู้ใหญ่บ้านอาซ่าปากถ้อยปัจจุบันได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานชมรมผู้นำชาวไทยภูเขาเผ่าอาซ่า อำเภอแม่ฟ้าหลวงด้วย ซึ่งมีบทบาทประสานงานด้านกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณีชนเผ่า ซึ่งต้องตัดสินใจบางด้านแทนผู้นำด้านวัฒนธรรม

บทบาทและภาวะผู้นำของผู้เฒ่าด้านวัฒนธรรมอาซ่า จะมีเฉพาะด้านการประกอบพิธีกรรมประเพณีภายในหมู่บ้านเป็นหลัก และต้องอาศัยพลังจากกลุ่มผู้นำฝ่ายการปกครองเพื่อผลักดันให้กิจกรรมประเพณีต่าง ๆ สำเร็จได้ด้วยดี อย่างไรก็ตามระบบความเป็นเครือญาติ โดยเฉพาะสกุลที่ใหญ่ที่สุดคือ ย่าแปงกู่ ซึ่งคนในสกุลดำรงตำแหน่งทั้งผู้นำด้านการปกครองและผู้นำด้านวัฒนธรรม ทำให้การพูดคุยและการประสานงานและการช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้านเป็นไปได้ด้วยดี

2.8 การศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาซ่า

การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มหลายครั้งพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อายุเกิน 45 ปีขึ้นไปจะเข้าใจภาษาไทยได้น้อยมาก ในขณะที่กลุ่มอายุต่ำลงมาส่วนใหญ่เข้าใจภาษาไทยดี เพราะผ่านการศึกษาในโรงเรียนหรือมีประสบการณ์ในการไปทำงานทั้งในและต่างประเทศ จึงทำ

ให้มีทักษะในการสื่อสารค่อนข้างดีทั้งภาษาไทยและภาษาจีน เยาวชนส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จึงไม่มีปัญหาด้านการใช้ภาษาไทย

หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย เป็นชุมชนในเขตบริการการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล 1 ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนมีหลักสูตรท้องถิ่นคือ วิชาพฤกษศาสตร์ ซึ่งเริ่มใช้ในปีการศึกษา 2546 ครูวิชาการของโรงเรียนได้ชี้แจงถึงสาเหตุที่ไม่มีสาระเกี่ยวกับด้านวัฒนธรรมอาข่า เพราะโรงเรียนขาดครูที่รู้ด้านวัฒนธรรมและนักเรียนมีหลายเผ่า ครูเกรงการล่าเหยียดหากจะจัดสอนวัฒนธรรมเพียงเผ่าใดเผ่าหนึ่ง กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่โรงเรียนปฏิบัติเป็นประจำคือ การนำนักเรียนไปร่วมแสดงด้านศิลปะ ดนตรี ตามวาระโอกาสต่าง ๆ นอกจากนี้โรงเรียนกำหนดให้วันศุกร์เป็นวันแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดนักเรียนที่ตอบว่า โรงเรียนไม่ได้สอนเกี่ยวกับเผ่าอาข่ามาก่อน (ครูวิชาการโรงเรียน,นักเรียน, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546)

การเรียนรู้การทำพิธีกรรมประเพณีของชาวบ้าน อันเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งผู้สอนและผู้เรียน ไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนอดีต เพราะบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป เนื่องจากมีคนรู้วัฒนธรรมน้อยลง มีคนสนใจเรียนรู้น้อยลง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยมีน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต เพราะพ่อแม่ทุกคนต้องเร่งสร้างฐานะ ในขณะที่เยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ พิธีกรรมประเพณีจึงเป็นเรื่องของคนแก่ การประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ตามวิถีอาข่าจึงเป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและผู้อาวุโสโดยส่วนใหญ่ ประกอบกับปัญหาการสื่อสารระหว่างผู้สูงอายุกับลูกหลานที่ความคิดต่างกัน จึงทำให้การอบรมสั่งสอนลูกหลานเกิดขึ้นได้น้อย

การศึกษานอกระบบเป็นอีกโอกาสหนึ่ง ที่ทางการจัดให้กับเยาวชนอาข่าในหมู่บ้านแห่งนี้ โดยมีศูนย์ประสานงานของหน่วยการศึกษานอกโรงเรียนประจำหมู่บ้านและใช้เป็นห้องสมุดประจำหมู่บ้าน แต่ศูนย์ดังกล่าวไม่ได้เปิดบริการในปีนี้เป็นเพราะครูประจำศูนย์ไม่สบาย และหาคนมาทำหน้าที่แทนไม่ได้

การจัดกิจกรรมของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจวัฒนธรรมแก่เยาวชน โดยเฉพาะโครงการพัฒนาอดอยตุ่ง ซึ่งเน้นการสืบสานประเพณีท้องถิ่น แต่ยังคงขาดการให้ความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของประเพณีต่าง ๆ แก่เยาวชน หรือกรณีสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย เข้ามาจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้น ๆ แก่เยาวชน แต่ประธานเยาวชนหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยสรุปว่า “ไม่น่าจะได้ผล เพราะเกณฑ์กันมาเรียน อยากเรียนก็เข้าฟัง ไม่อยากเรียนก็เดินออกมา เมื่อจบแล้วก็จบเลย ไม่มีการสอบวัดประเมินผลความรู้” (ประธานเยาวชน, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546)

สรุปแล้ว การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ยังขาดการร่วมมือระหว่างการศึกษาแต่ละรูปแบบ กล่าวคือ การศึกษาตามอัธยาศัยอยู่ในภาวะที่อ่อนด้อย

เพราะผู้อาวุโสที่เคยทำหน้าที่ถูกลดทอนบทบาทไป ในขณะที่การศึกษาในโรงเรียนไม่สามารถสอนเรื่องวัฒนธรรมอาช่าได้ เพราะขาดครูที่เข้าใจด้านวัฒนธรรมอาช่า เนื่องจากครูทั้งหมดเป็นคนต่างถิ่นและเป็นโรงเรียนขยายโอกาส ทำให้ภาระหน้าที่พิเศษของครูแต่ละท่านมีมาก และครูหลายท่านทำเรื่องขอย้ายทุกปี จึงไม่อยากทำงานที่ยาก (ครูวิชาการ, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2546) ส่วนการศึกษานอกโรงเรียน ไม่มีครูเข้ามาทำหน้าที่ประจำศูนย์ในหมู่บ้านแห่งนี้ในปีนี้

2.9 สำนักต่อเผ่าพันธุ์และระบบเครือญาติ

ชาวบ้านอาช่าปากกล้วยที่เป็นผู้สูงอายุหลายคนเกิดในประเทศพม่า และมีญาติอยู่ในพม่า แต่ก็ไม่ได้ติดต่อกันมาหลายสิบปี แต่ทุกคนก็ยืนยันว่า สามารถจดจำและสืบสาวความเป็นญาติระหว่างกันได้ผ่านการท่องเที่ยวหรือรายชื่อบรรพบุรุษ ดังนั้นไม่ว่าลูกหลานปัจจุบันที่ไม่เคยพบหน้ากันมาก่อน หากทุกคนท่องเที่ยวได้ ก็สามารถสืบสาวความเกี่ยวดองระหว่างญาติกันได้ โดยปกติญาติที่ใกล้ชิดจะนับไล่ขึ้นลงประมาณ 3 รุ่น จึงทำให้ความผูกพันและการเกี่ยวดองกันยังมีอยู่โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ

การให้ความหมายในความเป็นอาช่า ผู้ปกครองและผู้อาวุโสจะมองที่พิธีกรรมประเพณี เพราะแสดงถึงความเป็นอาช่า (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546) ส่วนการสนทนากลุ่มกับเยาวชนอาช่าปากกล้วย พบว่านักเรียนให้ความหมายความเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ในสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม และสำนึกร่วมระหว่างกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ความเป็นอาช่าอยู่ที่การกระทำของเรา เวลาไหนควรเป็นอะไร แต่ไม่ว่า จี เสื้อผ้า ภาษา พิธีกรรมประเพณี ถือเป็นสัญลักษณ์ของอาช่าทั้งหมด”(ดรุณี สีนวล, รัญพิชชา, คณิศร, สนทนากลุ่ม 25 ตุลาคม 2547)

แต่สิ่งที่เป็นปัญหาในความรู้สึกของเยาวชนคือ คำเรียกขานและการปฏิบัติของสังคมต่อคนเผ่าอาช่า ซึ่งผู้ร่วมกลุ่มสนทนาหลายคนได้สะท้อนถึงคำเรียกที่พวกเขาไม่ชอบใจ เพราะเป็นการสร้างภาพลักษณ์ให้เป็นคนอื่นที่ ยากจน ล้าหลัง และเป็นเผ่าที่มีเสรีทางเพศ ถือว่าเป็นการดูถูกและพยายามกดขี่ให้ด้อย ซึ่งลักษณะการดูถูกต่อเผ่าอาช่าก็ยังคงเกิดขึ้นเสมอในสังคม แม้จะมีการประท้วง ร้องเรียน และได้ตอบทางกฎหมาย ความไม่ภูมิใจดังกล่าว ดังคำกล่าวที่ว่า

คำว่า “อีโก้” แปลว่าไม่ทันสมัย ทันสมัย หัวโบราณ... ถ้าให้แต่งชุดอาช่าไปตลาด ไม่เอา! กลัวเขาว่าเป็น อีโก้

(ผู้นำเยาวชน, สนทนากลุ่ม, 10 กรกฎาคม 2546)

ในการประชุมผู้นำประเพณีพื้นบ้านชาวไทยภูเขาเผ่าอาช่า เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2546 มีการเสวนาถึงความหมายของคำว่า “อีโก้” หมายถึง คนโง่เขลา “อาช่า” หมายถึง คนรุ่นใหม่ฉลาด และทันสมัย ซึ่งตอกย้ำถึงสำนึกว่า อีโก้คือคำเรียกซึ่งแสดงถึงความด้อยในสังคม จนต้องมีการนิยามตัวตนขึ้นใหม่ตามภาษาของเผ่าใช้เรียกกันเอง คือคำว่า “อาช่า” ซึ่งแปลว่า “คน”

เยาวชนอาช่าสำนึกว่าความเป็นอาช่าคือลักษณะที่ต่างกับคนอื่นคือ ภาษา ความเชื่อ การแต่งกาย พิธีกรรม ชาวบ้านหลายคนไม่พึงพอใจกับคำเรียกขานว่าอีก้อ เพราะคิดว่าด้อยกว่ากลุ่มอื่น ผู้อาวุโสจะภูมิใจในการสืบสานและดำรงความเป็นอาช่า ในขณะที่เยาวชนไม่เข้าใจตนเอง ไม่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่าและพยายามเลียนแบบพฤติกรรมคนพื้นราบ เช่น ต้องมีมอเตอร์ไซด์ ต้องแต่งตัวทันสมัย ต้องพูดภาษาไทย ซึ่งสร้างความหวาดหวั่นและกังวลแก่กลุ่มผู้อาวุโสถึงอนาคตของวัฒนธรรมอาช่า (บันทึกสนาม, 17 สิงหาคม 2546)

2.10 สภาพปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

ปัญหาของหมู่บ้านอาช่าปากกล้วยในปัจจุบันตามบันทึกของผู้ใหญ่บ้าน นพพล พิมลสกุลรักษา (2546) คือ ปัญหาการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าคือ คนรู้วัฒนธรรมอาช่ามีน้อยลง การประกอบพิธีกรรมบางอย่างไม่สามารถทำได้อีก เช่น การฆ่าควายหลายตัวในพิธีศพ ปัญหาด้านสัญชาติ กล่าวคือ บางคนยังไม่ได้รับสัญชาติไทยเพราะรายชื่อบัญชีตกหล่น ปัญหาความยากจน ปัญหาพฤติกรรมวัยรุ่น ซึ่งมีการดื่มและเที่ยวกลางคืนไม่เชื่อฟังพ่อแม่

คำกล่าวของแกนนำชุมชนคนหนึ่งที่ว่า "...พูดถึงเรื่องวัฒนธรรมจะให้ชาวบ้านสนใจมันยาก เพราะเรื่องปากท้องมันสำคัญกว่า ถ้าไม่มีเงินทองมาช่วยมันยาก" (ฉัตรชัย อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2546) เพราะโครงการต่าง ๆ ที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านจากโครงการพัฒนาอดอยตุง การคมนาคมและการติดต่อสื่อสารระหว่างหมู่บ้านกับพื้นราบที่เป็นไปอย่างสะดวก ทำให้วิถีชาวบ้านแทบจะไม่แตกต่างกับสังคมพื้นราบคือ ทุกคนต้องดิ้นรนขวนขวายเพื่อสร้างฐานะ หลายคนมองว่าวัฒนธรรมแม้จะสำคัญ แต่ก็เป็นเรื่องรองจากเรื่องปากท้อง

หมู่บ้านเคยมีการจัดกิจกรรมเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าขึ้นหลายครั้ง เช่น การร่วมมือกับสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย และกองทัพภาคที่ 3 เข้ามาจัดอบรมเยาวชนเป็นบางครั้ง แต่ไม่ต่อเนื่องและไม่มีการติดตามผล ไม่สามารถดึงดูดใจให้ลูกหลานสนใจมาเรียนรู้มากขึ้น การรักษาวินัยปฏิบัติแบบอาช่ายังคงดำเนินมาได้เพราะกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งก็กำลังอ่อนล้าลงไปทุกทีเพราะผู้รู้และผู้สืบทอดมีน้อยลง โครงการพัฒนาอดอยตุงได้เข้ามาส่งเสริมฟื้นฟูประเพณีโดยการให้หลายหมู่บ้านรวมกลุ่มกันจัดประเพณีขึ้นแต่ก็มีวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวเป็นหลัก ขาดการเชื่อมโยงกับวิถีปฏิบัติจริงที่จะทำให้ลูกหลานเห็นคุณค่ามากกว่ามูลค่า

กล่าวโดยสรุป หมู่บ้านอาช่าปากกล้วยเป็นกลุ่มลุ่มมีอาช่า ซึ่งอพยพมาจากพม่าเมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา โครงการพัฒนาอดอยตุงทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ชาวบ้านเปลี่ยนอาชีพหลักคือ คือการทำไร่ข้าวเลี้ยงสัตว์มาเป็นการทำไร่กาแฟและรับจ้างขณะที่บางส่วนออกไปทำงานต่างประเทศ เช่น ใต้หวัน ทำให้สามารถสร้างฐานะได้เร็วขึ้น สภาพสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วทำให้วิถีอาช่าเริ่มจางหายไป แต่มีกลุ่มผู้อาวุโสซึ่งเป็นกลุ่มหลักที่รักษา

พิธีกรรมประเพณีอาข่าไว้ได้ โดยปลูกข้าวไร่แปลงเล็ก ๆ แทรกไว้ในป่าใกล้บ้าน เพื่อนำข้าวมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเดิม ปัญหาด้านวัฒนธรรมคือ ลูกหลานไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาข่า และมีผู้รู้วัฒนธรรมอาข่าน้อยลง (นพพล พิมลสกุลรักษา, สนทนากลุ่ม 1 ตุลาคม 2546)

3. เปรียบเทียบลักษณะเหมือนและต่างกัน หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยทางด้านวัฒนธรรมและปัจจัยในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า

ลักษณะต่าง หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก มีการรักษาและปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่าไว้ได้มากกว่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยเมื่อพิจารณาในด้านจำนวนครั้งของการประกอบพิธีกรรมประเพณี เพราะ

1) บริบทด้านสังคม กล่าวคือหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กอยู่ไกลความเจริญ การติดต่อกับสังคมภายนอกมีความยากลำบากกว่า จึงทำให้การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกมีน้อยกว่า ดังนั้นการรักษาวิถีเดิมจึงทำได้มากกว่า โดยสังเกตจากจำนวนครั้งของพิธีกรรมประเพณีในรอบปี การรักษาด้วยสมุนไพรและคาถาจากหม้ออาข่า การเรียกขวัญ เป็นต้น

2) บริบทด้านอาชีพ กล่าวคือการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีของอาข่า หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กยังคงรักษาอาชีพหลักนี้ได้ ในขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาโดยรัฐ การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ไม่สามารถทำได้เพราะข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก เช่น โอมะ โอมะเยะ โอิซอง จะไม่ปรากฏในหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ในรอบปีที่ศึกษานี้ เป็นต้น

ลักษณะร่วม ที่ทำให้วัฒนธรรมอาข่าดำรงอยู่ในสองหมู่บ้าน มีปัจจัยคล้ายกันดังนี้

1) มีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ได้แก่ จ๋อมะ ฟีมะ บาจี้ ขะหมา หน่าเงอ และยี่ฟ้า ตลอดทั้งผู้อาวุโส ในฐานะกลุ่มผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลองค์ความรู้ ผู้สอนผู้ถ่ายทอดและต้นแบบสำหรับลูกหลานในการปฏิบัติตามวิถีอาข่า กลุ่มผู้นำเหล่านี้ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวด้านจิตใจแก่ชาวบ้านในปัจจุบัน

2) ความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่แสดงผ่านพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ซึ่งมีคุณค่าต่ออาข่า เช่น ทำให้ระบบเครือญาติมีความผูกพันที่แน่นหนา หล่อหลอมความเป็นชุมชนอาข่าไว้ด้วยกัน

สภาพปัญหา ด้านวัฒนธรรมของทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะเหมือนกันดังนี้

1) วัฒนธรรมอาข่าเริ่มลดความเข้มข้นลงเรื่อย ๆ กล่าวคือ ในอดีต จ๋อมะหรือผู้นำสูงสุดจะมีอำนาจในการออกและการควบคุมกฎจารีตต่าง ๆ แต่ปัจจุบันอำนาจดังกล่าวถูกบั่นทอนด้วยกฎหมายและอำนาจความรู้แบบใหม่ เช่น การฆ่าลูกแฝด การเลี้ยงสัตว์แบบปล่อย การตัดไม้มาทำโรงศพ ซึ่งหมู่บ้านในเขตโดยดุษฎีไม่สามารถรักษากฎจารีตเดิมไว้ได้เลย

2) การขาดผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าคือ คนที่รู้ในด้านพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ มีน้อยลง และที่สำคัญคือ เยาวชนอาข่าไม่สนใจและไม่เข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ดำเนินชีวิตที่เหินห่างจากความเป็นอาข่ามากขึ้นทุกที

การเปรียบเทียบข้อมูลของหมู่บ้านทั้งสอง ดังแสดงในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สรุปข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

ข้อมูลพื้นฐาน	หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก	หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย
กลุ่มอาข่า	อูไล้อาข่า	ลอม้ออาข่า
แหล่งที่มา	บ้านแสนเจริญ อำเภอแม่สรวย	ประเทศพม่า
ปีที่ตั้งหมู่บ้าน	2508	2496
สถานที่ตั้ง	หมู่ที่ 9 ต.วาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย	หมู่ที่ 7 ต.แม่ฟ้าหลวง อ.แม่ฟ้าหลวง
ประชากร	ชาย 263 คน หญิง 272 คน รวม 535 คน	ชาย 271 คน หญิง 284 คน รวม 555 คน
อาชีพ/รายได้	ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ รายได้หลักคือรับจ้างนอกพื้นที่ รายได้โดยเฉลี่ย 6,000บาท/ครอบครัว/ปี	ปลูกกาแฟ รับจ้าง รายได้หลักรับจ้างและขายกาแฟ รายได้เฉลี่ย 23,536 บาท/ครอบครัว/ปี
ศาสนา	นับถือบรรพบุรุษ 77 ครอบครัว ศาสนาคริสต์ 20 ครอบครัว	นับถือบรรพบุรุษ 84 ครอบครัว ศาสนาคริสต์ 7 ครอบครัว
สถานศึกษา/แหล่งการศึกษา	- โรงเรียนบ้านห้วยซี้เหล็ก	- โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง - ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน - ศูนย์เด็กเล็ก
ปัญหาของชาวบ้านที่ระบุ	- ปัญหาด้านวัฒนธรรม - ยากจน/หนี้สิน - พฤติกรรมเยาวชนไม่เหมาะสม - กรรมสิทธิ์ในที่ดิน - ปัญหาผู้ตกหล่น/ไม่ได้รับสัญชาติ	- ปัญหาด้านวัฒนธรรม - พฤติกรรมเยาวชนไม่เหมาะสม - ยากจน /หนี้สิน - กรรมสิทธิ์ในที่ดิน
สกุลหลัก	- จูเปาะ	- ยาแบ่งกู๋
การพยายามสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	- จัดตั้งเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์	- มีการรวมกลุ่มหมู่บ้านอาข่าในเขตโครงการพัฒนาโดยตุงเพื่อจัดประเพณีร่วมกัน เป็นการสืบสานประเพณีและส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากตารางที่ 9 จะเห็นว่า ปัญหาที่ทั้งสองหมู่บ้านกำลังเผชิญคือ แนวโน้มในการเลือนหายไปของวัฒนธรรมอาข่า เพราะคนรู้และปฏิบัติได้ในด้านพิธีกรรมประเพณีของอาข่ามีน้อยลงทุกวัน ในขณะที่เยาวชนไม่เข้าใจเรื่องเกี่ยวกับตนเอง และห่างเหินจากวิถีอาข่าไปมากขึ้นทุกที

บทที่ 5

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า

ผลการศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน ใช้แนวคิดองค์ประกอบวัฒนธรรมของ พระยาอนุমানราชธนเป็นกรอบการศึกษาเบื้องต้น ซึ่งมี 5 ด้าน คือ 1) ด้านการดำรงชีพที่ประกอบด้วย อาชีพ บ้านเรือน ชุดแต่งกาย และการดูแลสุขภาพสุขภาพ 2) ด้านภาษา 3) ด้านศาสนา/ความเชื่อ 4) ด้านสังคม และ 5) ด้านศิลปะและสุนทรียะ คุณค่าวัฒนธรรมอาข่า เป็นทั้งความเชื่อ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาและทักษะการปฏิบัติ มีการรักษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน เป็นการวิเคราะห์ผ่านพฤติกรรมการแสดงออกของอาข่าจากการสังเกต การรับรู้ที่สะท้อนจากคำพูดผ่านการสัมภาษณ์ สันทนาการ จากบทเพลง สุภาสิต คำสวด โดยศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบกับเอกสารที่มีผู้ศึกษาในที่อื่น ๆ แบ่งผลการวิจัยเพื่อนำเสนอตามข้อมูลที่ปรากฏ ดังนี้

1. คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนอาข่าในระดับบุคคล
 - 1.1 คุณค่าในการประกอบอาชีพ
 - 1.2 คุณค่าในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย
 - 1.3 คุณค่าในชุดแต่งกายประจำเผ่า
 - 1.4 คุณค่าในการดูแลสุขภาพสุขภาพ
2. คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่อเยาวชนอาข่าในระดับชุมชน
 - 2.1 คุณค่าในภาษาอาข่า
 - 2.2 คุณค่าในความเชื่อและการนับถือบรรพบุรุษ
 - 2.3 คุณค่าในการประกอบพิธีกรรมประเพณี
 - 2.4 คุณค่าในด้านสังคมและการปกครอง
 - 2.5 คุณค่าในด้านศิลปะและสุนทรียะ
3. สรุปข้อค้นพบคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า
4. วัฒนธรรมอาข่าด้านที่ดำรงอยู่และด้านที่กำลังเลือนหายไป
5. การปรับตัวทางวัฒนธรรมของอาข่า
6. พิธีกรรมประเพณี ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า

แต่ละหัวข้อมีเนื้อหารายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. คุณค่าวัฒนธรรมอาหารต่อเยาวชนอาช่าในระดับบุคคล

คุณค่าในระดับบุคคลคือ คุณค่าที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ เพิ่มทักษะ พัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิต สร้างความภูมิใจ มั่นใจ ในตนเองและความเป็นอาช่ามากขึ้น ประกอบด้วย

1.1 คุณค่าในการประกอบอาชีพ

ชาวบ้านห้วยซี้เหล็กส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์ ข้าว นอกจากเป็นอาหารหลักแล้ว ข้าวยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาช่า ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวเนื่องกับอาชีพการทำไร่ข้าว ข้าวเป็นส่วนประกอบสำคัญในบรรดาเครื่องเซ่นบูชาบรรพบุรุษที่จะขาดไม่ได้ อาช่าเชื่อว่าข้าวมีผู้ดูแลรักษาเรียกว่า ยาอุมยาของมะ (พระแม่โพสพ: ผู้วิจิตร) จึงนำไปสู่ความเคารพและสำนึกคุณค่าต่อข้าวในฐานะผู้มีพระคุณเทียบเท่าแม่ผู้เลี้ยงดู กลุ่มผู้อาวุโสทั้งหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย ต่างสรุปตรงกันว่า ข้าวใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดในวิถีชีวิตของอาช่า ดังคำกล่าวที่ว่า “ข้าวสำคัญที่สุด มีบุญคุณต่อคนมากที่สุด ถ้าไม่มีข้าว พิธีกรรมประเพณีอาช่าก็คงไม่มีเหมือนกัน” (อาภือ เซอมีเอ, อามีเอ เยเซอง, อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2546 ; อ่ำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546)

ในบรรดาเครื่องเซ่นที่ใช้บูชาบรรพบุรุษที่จะขาดไม่ได้ นอกจากข้าวแล้วต้องมีเหล้าอาช่า และเหล้าที่ดีต้องได้มาจากข้าว ข้าวที่ดีก็ต้องเลือกจากพันธุ์ข้าวของอาช่าที่ดีด้วย ชาวบ้านสั่งสมองค์ความรู้เกี่ยวกับข้าวมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการคัดเลือกพันธุ์และวิธีการเพาะปลูกข้าว รวมทั้งการเสริมสร้างขวัญกำลังใจในการให้ได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค ผ่านการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อยาอุมยาของมะ

พิธีกรรมประเพณีของอาช่าในรอบปี ทั้งหมดล้วนเกี่ยวเนื่องกับการปลูกข้าวไร่ ซึ่งวิเคราะห์จากจุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม และการกำหนดเวลาของพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ในรอบปีกล่าวคือ รอบปีประเพณีของอาช่า จะเริ่มจากพิธีกรรมการนำพันธุ์ข้าวไปล้างที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ก่อนจะนำไปผสมกับพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้เพื่อนำไปเพาะปลูกต่อไป

พิธีกรรมประเพณีของอาช่าในรอบปีที่มีจุดประสงค์/เกี่ยวเนื่องกับการทำไร่ข้าว มีดังนี้

- พิธีซี้ จั ซีเออ หมายถึง การเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวเข้าบ้าน
- อยู่กรรมหมี่จำ เซอ หมี่ ลองเออ หยุดงานไม่เผาไฟในไร่ข้าวและที่อื่น ๆ
- ประเพณี ซีมี่ ซีมี่ อาเผ่ว คือประเพณีต้อนรับฤดูกาลเพาะปลูกใหม่ (ปีใหม่ไข่แดง)
- พิธีล่อช่อง คูเออ พิธีปลูกประตู่หมู่บ้าน เพื่อกันเขตแดนระหว่างสิ่งชั่วร้ายและหมู่บ้าน
- พิธีมี ซ้อง ล้อเออ บูชาเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา ให้คุ้มครองรักษาคน สัตว์ พืชผลที่ปลูก
- ประเพณีแซ้ คา อาเผ่ว พิธีปลูกข้าวเริ่มแรก โดยนำข้าวไปชำระล้างที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

- อยู่กรรมบูเต้ แจ๊ะ ลองเออ อยู่กรรมให้สัตว์ต่อตัว เพราะช่วงพรอนดินทำไร่ อาจไปตัดตัวสัตว์ที่อยู่ในดินขาด จึงกำหนดเป็นวันกรรมเพื่อให้สัตว์เหล่านั้นได้ต่อตัวเอง
- ประเพณีขุ่มผี ล้อเออ การบำรุงเรียกขวัญข้าว
- ประเพณีแย้ ขู อาเผ่ว ประเพณีไล่ชิงช้าเพื่อฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ผลิตได้ในปีนั้น
- พิธีแจ บ็อง ลองเออ อยู่กรรมกำจัดศัตรูข้าวหรือตักแตน
- พิธีแช่สี จีป่า ฉี่ล้อเออ ทำกระบอกเหล้า สำหรับข้าวใหม่
- ประเพณีค้ำ ท้อง อาเผ่ว เปลี่ยนฤดูกาลเพาะปลูกหรือส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

นอกจากพิธีกรรมประเพณีที่กล่าวมา ยังพบว่า ไร่ข้าวของชาวบ้านห้วยซี้เหล็ก ช่วงเวลาปลูกข้าวจนถึงการเก็บเกี่ยว จะมีการบำรุงขวัญด้วยพิธีกรรมอีกจำนวนมาก ตัวอย่าง เช่น ต้นข้าวและรวงข้าวที่มีลักษณะพิเศษไปจากปกติทั่วไป จะต้องประกอบพิธีกรรมตามลักษณะนั้น ๆ ตัวอย่าง เช่น

- พิธีกรรมซีเซโคะ ต้นกล้าข้าวมีเปลือกข้าวติดมากับใบยอดข้าว
- พิธีกรรมโอซอง ต้นข้าวเลื้อยนอนไปตามพื้นดินไม่ตั้งต้น (ไม่ได้เกิดจากลมพายุ)
- พิธีกรรมโอมะ รวงข้าวตูมลักษณะเหมือนดอกบัวตูม
- พิธีกรรมโอเมียะ รวงข้าวแตกกิ่งลักษณะเหมือนกิ่งไม้

ลักษณะทั้ง 4 ของต้นและรวงข้าวที่พบในรอบปี โดยเฉพาะโอมะ ผู้อาวุโสกล่าวว่า คนมีบุญเท่านั้น จึงจะมีข้าวลักษณะนี้เกิดขึ้นในไร่ข้าวของเขา ดังนั้นหากข้าวในไร่ของใครมีลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นสิ่งมงคลสูงสุด เพราะอาชาเชื่อว่า เป็นข้าวที่ล้นมาจากขุมข้าวของอะเพอหมีแย ดังนั้นเจ้าของไร่ข้าวจะต้องประกอบพิธีกรรม เพื่อรับขวัญข้าวและเป็นการขอบคุณต่ออะเพอหมีแย เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ตลอดทั้งชุมชน จะทำให้ได้ผลผลิตข้าวเพียงพอแก่การบริโภคและมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป (อาแป จูเปาะ, อาติ จูเปาะ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2546)

อาชาดำรงชีพด้วยการเกษตรที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติสูง เชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จึงมีการอ้อนวอนขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นให้อำนวยอวยพรแก่ตน แม้กระทั่งการจัดพิธีศพที่ครบถ้วนให้กับพ่อแม่ ก็เพื่อขอพรจากพ่อแม่ผู้ล่วงลับให้ช่วยอำนวยอวยพรแก่ลูกหลาน ให้มีชีวิตปกติสุข มีความเจริญรุ่งเรือง มีข้าวเพียงพอแก่การบริโภค เป็นต้น

การปลูกข้าวไร่ถือเป็นอาชีพที่คู่กับหมู่บ้านอาชา กรณีของหมู่บ้านอาชาปากกล้วย แม้จะเปลี่ยนอาชีพหลัก จากการปลูกข้าวไร่ มาเป็นการรับจ้างและการปลูกกาแฟ แต่ผู้อาวุโสใช้วิธีการปลูกข้าวเป็นแปลงเล็ก ๆ แทรกไว้ในป่าหรือในไร่กาแฟ เพื่อให้มีข้าวนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ จึงทำให้สามารถประกอบพิธีกรรมประเพณีของอาชาได้ตามปกติ

แต่พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในระดับครอบครัว เช่น โอเมียะ โอซอง โอมะ ชิเซโคะ ไม่พบในหมู่บ้าน อาซาปากัวเลย อาจเป็นเพราะขนาดและจำนวนไร่ข้าวมีน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก

อาข่ามีพันธุ์ข้าวของตนเอง มีลักษณะเมล็ดใหญ่ สั้นป้อม ให้พลังงานมากและให้ผลผลิตสูงเหมาะกับการปลูกบนดอย ชาวบ้านห้วยซี้เหล็กจะทำไร่ข้าวห่างจากชุมชนประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร ไร่ข้าวจะกระจุกอยู่ในบริเวณเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน จึงกล่าวได้ว่า การปลูกข้าวไร่ต้องพึ่งพิงทั้งธรรมชาติและเพื่อนบ้าน เครือญาติระหว่างกัน การปลูกข้าวไร่เป็นอาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี เป็นกิจกรรมที่ผูกโยง ความเป็นสังคมอาข่า

อาข่ามีตำนานกล่าวถึงที่มาของข้าว ความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของข้าว ในฐานะผู้ให้ชีวิต ผู้เลี้ยงดูมนุษย์ ดังนั้นการปฏิบัติต่อข้าวต้องเป็นไปด้วยความเคารพนอบน้อมและสำนึกบุญคุณ อาเสาะ อานิ (สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2546) ได้เล่าถึง นิทานเกี่ยวกับข้าวของอาข่าว่า “สมัยก่อนเมล็ดข้าวแต่ละเม็ด โตเท่าฟักเขียว เจ้าของสร้างยุ่งข้าวไม่ทัน จึงยังไม่ได้เก็บเกี่ยวข้าว บังเอิญช่วงนั้นมีพ่อด้าวเร็ว ต้อนวัวผ่านมา วัวได้เหยียบเมล็ดข้าวแตกกระจายกลายเป็นเมล็ดเล็กเท่าปัจจุบัน ยาอุมาของมะ น้อยใจมนุษย์ที่ไม่ดูแลให้ดี จึงหนีจากคนไป อาข่าจึงต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญข้าว ส่วนตำนานการได้มาซึ่งข้าว มีการเล่าดังต่อไปนี้

จากตำนานเล่าว่า ข้าวได้มาจากพญานาคที่อยู่เมืองบาดาล จนกระทั่ง สืบมาถึงมอหีและมอหียี่สองพี่น้อง สองพี่น้องนี้ดูแลข้าวไม่ดี ข้าวจึงหนีจากพวกเขาไป และเมล็ดข้าวนั้นได้ถูกนกเขากิน ป้าจึงบอกสองพี่น้องให้เอาหน้า ไม่ไปยิงนกเขาตัวนั้น เมื่อยิงถูกนกเขา ๆ ตกลงไปในน้ำและมีปลาหมอกินนกเขาอีก ทำอย่างไรจะจับปลาตัวนั้นได้ ป้าก็บอกว่าไปทอดแหเอาปลาตัวนั้น พอทอดแหไป ปรากฏว่าตึงแหขึ้นไม่ได้ สองพี่น้องจึงต้องจ้างเบ็ดไปดึงปลายแห อีกด้านมา เมื่อจับปลาได้ สองพี่น้องก็ผ่าท้องปลาไปเจอนกเขา เมื่อผ่าท้องนกเขาจึงเจอเมล็ดข้าว.. ดังนั้น อาข่าจึงมีพิธีเรียกขวัญข้าว (ลาคุคุ) ซึ่งถือเป็นพิธีที่สำคัญที่สุดของข้าว

(อาผ่า มาเยอะ, อามือ เยซอง, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2546)

การทำพิธีลาคุคุ (เรียกขวัญข้าว) จะทำในกรณีที่ไร่ข้าวถูกน้ำหลากพัดพาต้นข้าวไหลออกไปสู่ลำห้วย อาข่าเชื่อว่าหากเกิดกรณีดังกล่าว ยาอุมาของมะหรือแม่โพสพ จะหนีมนุษย์ไปกับสายน้ำด้วย เจ้าของไร่จะต้องประกอบพิธีกรรมลาคุคุเพื่อเรียกขวัญข้าวคืนมา โดยใช้อุปกรณ์จับปลา เช่น ไช สวิง ไปดักจับขวัญข้าวกับสายน้ำ ใช้เบ็ดเป็นเครื่องเซ่น ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญมากเกี่ยวกับข้าว เพราะปกติเหตุการณ์ดังกล่าวจะไม่เกิดขึ้นนั่นเอง

การประกอบพิธีกรรมประเพณีเกี่ยวกับข้าว นอกจากเพื่อสร้างความมั่นใจให้ได้ผลผลิตเพียงพอแก่การบริโภคแล้ว กระบวนการทำไร่ข้าว ถือเป็นกิจกรรมที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า เพราะงานและพิธีกรรมต่าง ๆ จะทำเองไม่ได้ ต้องอาศัยแรงงานเพื่อนบ้านและเครือญาติช่วยเหลือกัน จึงทำให้ชุมชนมีความผูกพันต่อกัน รักพวก รักชุมชน ดังคำกล่าวที่ว่า

...การทำไร่ข้าวต้องช่วยกัน ทำคนเดียวไม่ได้ เราช่วยเขาเขาช่วยเรา เสร็จแล้วกินข้าวร่วมกัน ทำแบบนี้มันดีอยู่อย่างนี้อยู่บ้านเราก็ดีกว่าไปรับจ้างในเมือง (ชาติชาย ตั้งใจมานะ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546)

พ่อแม่อาข่าจะปลูกฝังลูกหลานเรื่องความกตัญญูกตเวที การสำนึกในบุญคุณของผู้มีพระคุณแก่ตน ตั้งแต่บรรพบุรุษผู้กำเนิดเผ่าพันธุ์อาข่า พ่อแม่ ผู้อาวุโส ตลอดทั้งสรรพสิ่งที่พวกเขาได้พึ่งพิง พฤติกรรมการแสดงออกคือ การทำพิธีกรรมเช่นบูชาบรรพบุรุษและผู้ดูแลสรรพสิ่ง หรือการนำข้าวใหม่ไปมอบให้กับผู้ที่ตนเคารพนับถือ ผู้นำชุมชน ญาติผู้ใหญ่ พ่อแม่ ก่อนที่ตัวเองจะทาน เวลาเข้าป่าก่อนทานข้าวจะปั้นข้าววางให้กับเจ้าป่า เจ้าเขา ผู้ดูแลคุ้มครองสถานที่นั้น ๆ ได้ทานก่อน การกระทำดังกล่าวเพื่อแสดงถึงการเคารพต่อผู้ดูแลสถานที่นั้น ๆ เป็นการขอขมาที่ล่วงเกิน รวมทั้งขอพรให้ท่านช่วยคุ้มครองรักษา ดังคำกล่าวที่ว่า “...เราทำพิธี เอาข้าวไปหื้อเป็นเราทำข้าวปีต่อไป จะได้ข้าวคั้นมามากกว่าเดิมอีก ต้องทำแบบนี้ระอาข่า ไม่ทำไม่ได้ “ (ชาติ จูเปาะ, อาติ จูเปาะ, ชีตุ เยซอ, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2546)

อาชีพหลักของอาข่า นอกจากการปลูกข้าวไร่แล้ว อาข่าจะเลี้ยงหมูและไก่ เพราะเป็นสัตว์ที่ใช้ในพิธีเช่นบูชาบรรพบุรุษและนิยมใช้ประกอบเป็นอาหารมากที่สุด ดังคำพูดที่ว่า “ของคู่หมู่บ้านอาข่าคือแม่หมูดำ” (วุฒิไกร มอพา, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2546) เมื่อประชากรมากขึ้นแต่พื้นที่เท่าเดิม และการไม่สามารถโยกย้ายที่ทำกินได้เหมือนอดีตอีก หมู่บ้านห้วยชี้เหล็กได้ปรับเปลี่ยนการทำมาหากิน โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจแทรกในไร่ข้าว เช่น ชา กาแฟ ผลไม้ เพื่อสร้างรายได้เป็นเงินสด ส่วนการเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะหมู ซึ่งแต่เดิมปล่อยให้หากินเอง เนื่องจากความเชื่อว่า หมูเคยเป็นสัตว์ป่า ดังนั้นต้องออกลูกในป่า หากออกลูกในเขตบ้านหรือออกลูกตัวเดียวต้องฆ่า เพราะเชื่อว่าไม่ดีผิดธรรมชาติไม่ควรเลี้ยง ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนให้เลี้ยงหมูในคอก เมื่อหมูจะออกลูกก็หาใบไม้หรือหญ้ามารองพื้นคอก เพื่อแสดงว่าหมูตัวนี้ออกลูกในป่าไม่ใช่ในเขตบ้าน จึงไม่ถือว่าผิดจากความเชื่อเดิมที่จะต้องฆ่าหมูตัวนั้น การปรับเปลี่ยนวิถีคิดและปรับกฎข้อปฏิบัติความเชื่อใด ๆ ต้องให้คณะผู้อาวุโสในชุมชนมีมติก่อนจึงจะเปลี่ยนแปลงได้

ชาวบ้านห้วยชี้เหล็กยังคงรักษาอาชีพการปลูกข้าวไร่ไว้ เลี้ยงไก่และเลี้ยงหมูแบบปล่อยให้หากินเองโดยส่วนใหญ่ ในขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วยได้เปลี่ยนอาชีพหลัก จากการปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์ ไปเป็นการรับจ้างและปลูกกาแฟ การปรับเปลี่ยนที่พยายามรักษาวิถี

แบบเดิมเพื่อการประกอบพิธีกรรมประเพณีอาชาตามความเชื่อไว้ ชาวบ้านปากล้วยจึงปลูกข้าว เป็นแปลงเล็ก ๆ แทรกในไร่กาแพและในป่าใกล้บ้าน การเลี้ยงหมูไม่สามารถปล่อยได้ เพราะไม่ สอดคล้องกับสภาพหมู่บ้าน จึงต้องเลี้ยงในคอกเท่านั้น การนำวัฒนธรรมการปลูกข้าวไปปรับใช้ กับการปลูกพืชเศรษฐกิจตัวใหม่คือ การนำวิธีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน ไปแก้ปัญหาการ ต้องเร่งเก็บเมล็ดกาแพเพื่อส่งโรงงาน เป็นต้น

การพัฒนาโดยการนำไฟฟ้า ถนน โรงเรียน เข้าสู่ชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อโลกทัศน์ของ อาชา อิทธิพลของสื่อต่าง ๆ ทำให้หนุ่มสาวต่างถวิลหาวิถีชีวิตในเมือง เมื่อเรียนจบการศึกษาภาค บัณฑิต จึงพากันลงไปทำงานรับจ้างยังพื้นราบละทิ้งอาชีพการทำไร่ข้าว เพราะอาชีพรับจ้างทำให้ ได้เงินสดที่สามารถหาซื้อวัตถุที่ต้องการได้ ส่วนคนที่อยู่ในชุมชนต่างหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจ เจริญเติบโตเพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ คงมีเพียงกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและผู้อาวุโสที่รักษาการปลูกข้าว ไร่เป็นอาชีพหลักของอาชาไว้ เพราะเห็นคุณค่าของข้าวที่มีต่อวิถีอาชา ดังภาษิตอาชาที่ว่า “ดอจี้ ดออี ดอเอ้อ” แปลว่า “มีข้าวเต็มยุ้ง ดีกว่ามีเงินเต็มบ้าน” หมายความว่า การได้ประกอบพิธีกรรม เกี่ยวกับข้าว มีข้าวกิน มีคุณค่าทางใจมากกว่ามีเงินทองแต่ไร้ความสุขทางใจ

อย่างไรก็ตามเมื่อการพัฒนารุกคืบสู่ชุมชนอาชา โดยการนำถนน ไฟฟ้า โรงเรียน เข้าสู่ หมู่บ้านเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น ทำให้บริบททางสังคมเปลี่ยนไป เกิดความขัดแย้งทาง ความคิดและการให้คุณค่าในอาชีพหลักของอาชา กล่าวคือ ผู้อาวุโสต้องการผดุงและสืบทอดการ ทำไร่ข้าวไว้ให้เหมือนเดิมทุกประการ แต่คนหนุ่มเห็นว่าควรมีการปรับเปลี่ยน โดยการปลูกข้าวและ ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวไปพร้อมกันหรือบางคนก็ละทิ้งไปทำงานรับจ้างเพื่อให้มีเงินสด ทั้งนี้ เพราะผู้อาวุโseyึดมั่นและพอใจกับวิถีชีวิตที่เพียงพอ ต่างกับคนหนุ่มที่ถูกอิทธิพลของสื่อ ระบบ ทุนนิยมครอบงำ ทำให้ต้องการวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เหมือนคนพื้นราบ จึงทำให้การ ให้คุณค่าในอาชีพของคนต่างวัยต่างกัน

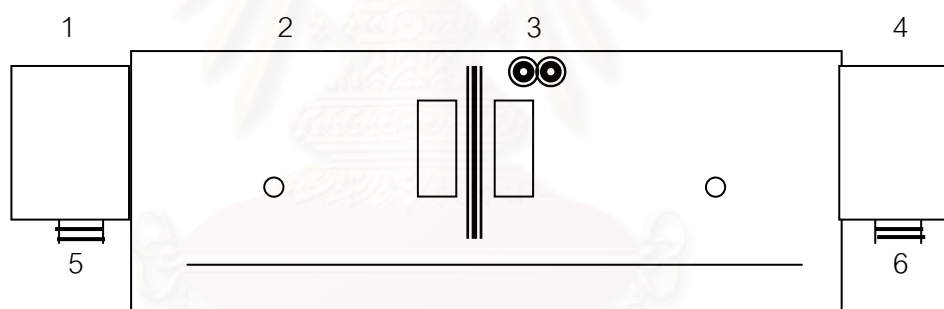
สรุป คุณค่าวัฒนธรรมอาชาด้านการประกอบอาชีพที่มีต่อเยาวชนอาชาคือ การปลูกข้าว ไร่ เป็นอาชีพหลัก เป็นอาชีพก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ และหล่อหลอมความเป็นชุมชน วัฒนธรรมอาชา ซึ่งสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาชาขึ้นมา ความเชื่อเกี่ยวกับข้าวปลูกฝัง ลักษณะนิสัยและค่านิยมของอาชาให้เป็นคนมีความกตัญญูกตเวที เคารพนอบน้อมต่อผู้อาวุโส เกิดความผูกพันและเอื้ออาทรต่อกัน รักชุมชนท้องถิ่น การต้องพึ่งพิงกับธรรมชาติสูง ทำให้อาชา สำนึกถึงคุณค่าของสรรพสิ่งในโลกไม่ว่าจะเป็น แผ่นดิน ผืนฟ้า ภูเขา ต้นไม้ สายฝนและแสงแดด ฯลฯ ซึ่งสรรพสิ่งต้องเอื้อให้แก่กันและกัน อาชาเชื่อว่า สรรพสิ่งมีเจ้าของดูแล ดังนั้นการปฏิบัติต่อ สิ่งใด ๆ ต้องทำด้วยความเคารพ ดังนั้นวิถีชีวิตอาชาจึงเน้นการอยู่อย่างสอดคล้องและกลมกลืน กับธรรมชาติ หรืออยู่อย่างไม่เบียดเบียนระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

1.2 คุณค่าในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

ความเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมอาข่าห้วยซี้เหล็ก จะสังเกตเห็นได้ตั้งแต่ที่ตั้งของหมู่บ้าน การวางผังหมู่บ้าน วัสดุที่นำมาสร้างบ้าน การจัดวางพื้นที่ภายในบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อ การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การแบ่งบทบาทระหว่างสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน กล่าวคือ การวางผังหมู่บ้านบ้านของจี๋มะ ต้องอยู่ตรงกลางหมู่บ้านซึ่งแสดงถึงความเป็นศูนย์กลางอำนาจ ส่วนบ้านของสมาชิกอื่น ๆ จะขยายออกไปรอบ ๆ ซึ่งบ่งบอกถึงบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างกัน

บ้านเรือนส่วนใหญ่ทำด้วยไม้และไม้ไผ่มุงหญ้าคา ตัวบ้านจะยกสูงจากพื้นประมาณ 1 – 2 เมตร มีระเบียงทั้งหน้าบ้านและหลังบ้าน มีบันไดและประตูสองด้านคือด้านหน้าและหลังบ้าน มีกาแลบนหลังคา ภายในบ้านมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือส่วนหน้าเป็นพื้นที่ส่วนของผู้ชายและส่วนหลังเป็นของผู้หญิง แต่ละด้านมีเตาไฟ 1 เตา สัญลักษณ์ของบ้านที่นับถือบรรพบุรุษจะมีอะพีเปาะเหลาะ(หิ้งผีบรรพบุรุษ) ซึ่งเป็นกระบอกลมไม้ไผ่ แขนงอยู่บนหัวนอนฝ่ายหญิง ลักษณะการแบ่งพื้นที่ภายในบ้านอาข่า ดังแสดงในแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ 12 การจัดแบ่งพื้นที่ภายในบ้าน หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก

จากแผนภูมิที่ 12 แต่ละส่วนมีความหมายดังนี้

- 1 หมายถึง ส่วนที่ใช้ตากพืชผลหรือใช้นั่งเล่นรับลมเย็น เป็นพื้นที่ส่วนของผู้ชาย
 - 2 หมายถึง ส่วนที่เป็นห้องนอนฝ่ายชาย และใช้เป็นที่ต้อนรับแขก
 - 3 หมายถึง ส่วนที่เป็นห้องนอนฝ่ายหญิง เป็นที่แขวนหิ้งผีบรรพบุรุษและตะกร้า 2 ใบ
 - 4 หมายถึง ส่วนที่ใช้ตากพืชผลหรือผู้หญิงใช้นั่งเล่น หรือแยกเป็นห้องครัว
 - 5 หมายถึง ประตูเข้า-ออกของฝ่ายชายและประตูเชิญแขกขึ้นบ้าน เป็นส่วนหน้าบ้าน
 - 6 หมายถึง ประตูเข้า-ออกของฝ่ายหญิง หนุมที่มาจับสวดต้องใช้ประตูนี้ด้วย
- ◎◎ หมายถึง ตะกร้าบรรจุสิ่งของเครื่องใช้บรรพบุรุษ
- หมายถึง เตาไฟ มีทั้งในส่วนของผู้ชายและหญิง
- หมายถึง เติงนอนสำหรับผู้ชายและผู้ชายหญิงในบ้าน
- ||| หมายถึง ฝากระเบื้องส่วนพื้นที่ภายในบ้านระหว่างชายและหญิง

ชาวบ้านให้เหตุผลของการสร้างบ้านลักษณะดังกล่าว เพราะบรรพบุรุษยึดถือและปฏิบัติ มาแบบนี้ลูกหลานต้องทำสืบต่อไป สิ่งที่บรรพบุรุษยึดถือและปฏิบัติมา แสดงว่าเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ลูกหลานควรยึดถือต่อไป การแบ่งบ้านอาช่าออกเป็นส่วนของชายและหญิงมีตำนานกล่าวไว้ ดังนี้

ตะกอนนั้นะ ผีกับคนอยู่ด้วยกัน ควายเป็นเสื้อ ไก่กับนกฮูกก็อยู่ด้วยกัน ต่อมาแยกกัน แต่ ๆ นี้ ตอนแบ่งบ่อจ่ายแม่หญิงนี้ มันขาดแม่หญิงคน บ่อจ่ายบ่มีกู ก็เลยฮ้องเพลงเข้าไปในป่า ได้เมียผีมา ก็เลยแบ่งกึ่งบ่หื้อหันกัน บ่หื้อแม่หญิงมา หม่าเฮฮา (สมัยก่อนเชื่อว่า ผีและคนอยู่ร่วมกัน ควายเป็นเสื้อ ไก่กับนกฮูกก็อยู่ ร่วมกันได้ ต่อมาแยกกันอยู่ สาเหตุเพราะตอนอะเพอหมีแย สร้างมนุษย์ขึ้นมา นั้น ผู้ชายคนหนึ่งไม่มีคู่ จึงเข้าไปในป่า ไปได้ผีมาเป็นเมีย ดังนั้นจึงแยกกัน นอนเพราะหากนอนร่วมกันกลัวจะถูกเมียฆ่า สัตว์อื่น ๆ จึงทำตามมนุษย์ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บ้านของอาช่าต้องแยกเป็นส่วนของฝ่ายชายและส่วนของ ฝ่ายหญิง)

(อาทือ เซอหมือ, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2546)

การสร้างบ้านที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนของชายและหญิง อันเป็นผลมาจากความเชื่อแล้ว อาช่ามีค่านิยมเรื่องเพศเป็นเรื่องต้องห้ามและน่าอายที่จะพูดในสังคม แม้กระทั่งสมาชิกภายใน บ้านหลังเดียวกัน กล่าวคือ ลูกสาวจะอายพ่อและพี่ชาย ลูกชายจะอายแม่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ความ เชื่อของอาช่าเราเนี่ย ผู้ชายต้องอายแม่ ผู้หญิงต้องอายพ่อนะ” (อาฮ่าย ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2546) ดังนั้นการแบ่งพื้นที่ภายในบ้านเป็นส่วนหนึ่งของชายและหญิง ก็เพื่อป้องกันพ่อและ พี่ชายมองเห็นกลุ่มผู้หญิงเวลานอน เวลาเปลี่ยนหรือสวมใส่เสื้อผ้า หรือเวลาที่มีชายหนุ่มมาจีบลูก สาวจะนั่งคุยกันในส่วนฝ่ายหญิง หากพ่อและพี่ชายเห็นจะทำให้หญิงสาวอายได้ (อาตี จูเปาะ, อาฮ่าย ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2546) ความอายนี้ ทำให้สิ่งที่ควรพูดควรสอนทำไม่ได้ ซึ่งเป็นเรื่องน่าวิตกในสังคมอาช่ากล่าวคือ พ่อแม่ไม่กล้าสอนและตักเตือนลูกในการคบเพื่อนต่าง เพศ แม้กระทั่งการพูดเรื่องโรคเอดส์ ต้องอาศัยญาติเป็นคนช่วยสอนแทน (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์ 9 มิถุนายน 2546)

อะพีเปาะเหลาะคือสิ่งเคารพสูงสุดภายในบ้าน ซึ่งเป็นที่มาของกติกามารยาทสำหรับผู้ อยู่และผู้มาเยือน การมีประตูสองด้านแขกหรือชายหนุ่มที่มาจีบลูกสาวห้ามเดินเข้าหน้าบ้านไป ทะลุหลังบ้าน เพราะถือว่าไม่ให้เกียรติเจ้าบ้าน “การไปจีบสาวอาช่าเนี่ย ผู้ชายไม่ขึ้นประตูหน้าบ้าน นะ ต้องไปประตูหลังบ้าน ไม่ให้เจอพ่อหรือพี่ชายเขานะ...” (สุวัฒน์ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2546) การกระทำเช่นนี้ ถือเป็นกาลไม่รู้จักละเทศะ ดังคำกล่าวที่ว่า “มาตางขวา เทียว ออกตางซ้าย เหมือนหมาขึ้นบ้าน มันข้ามหน้าข้ามตา บ่หื้อเกียรติกัน” (ขึ้นเรือนด้านหน้า ทะลุออก

ประตูหลังบ้าน เหมือนหมาขึ้นบ้าน ไม่ให้เกียรติกัน) (อาหมื่อ เยซอง, วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2546) ชายหนุ่มจะล่วงเกินหญิงสาวในบ้านไม่ได้ หากทำผิดจะถือว่าทำผิดต่ออะพีเปาะเหลาะ ด้วยเหตุผลดังกล่าวชุมชนอาข่าจึงมีลานเที่ยวหมู่บ้าน (แดห้อง) ไว้เป็นที่พบปะกันของหนุ่มสาวอย่างเปิดเผย แต่เป็นสถานที่ที่อยู่ในสายตาของชาวบ้าน เพราะเป็นที่กลางชุมชน เพราะฉะนั้น คนนอกคิดว่าแดห้องคือ สวรรค์สำหรับหนุ่มสาว จึงเป็นการเข้าใจที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด

ผู้ชายเป็นผู้นำ บทบาทและหน้าที่ของผู้ชายคือเป็นหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ และด้วยภาวะผู้นำนี้ ผู้ชายต้องทำหน้าที่ปกป้องดูแลรักษาความปลอดภัยแก่ภรรยาและลูก อาข่าเชื่อว่างานที่เสี่ยงเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ด้านประวัติศาสตร์ อาข่าถูกรุกรานจากกลุ่มที่แข็งแกร่งกว่ามาตลอด จึงมีการอพยพพาที่สงบสุขมาเรื่อย ๆ ดังนั้นการสร้างบ้านจึงแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน และการมีบันไดสองด้านคือด้านหน้าและด้านหลังบ้าน ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ในการหลบหนีศัตรูด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า “มันจะอึ้นะ ด้านหน้าเป็นด้านตีแขก คนแปลกหน้าเข้ามา หากเป็นคนป่าดี เป็นคนฮ้าย ป้อจายก็จะฮับหน้าก่อน แม่หญิงจะได้ปาลูกหนีได้ทันทำนองนี้” (อาจเป็นเพราะว่า ด้านหน้าบ้านเป็นส่วนแรกที่คนแปลกหน้าหรือผู้ร้ายจะบุกเข้ามา ผู้ชายจะได้ต่อสู้หรือต่อต้านไว้ก่อน ลูกเมียจะได้หลบหนีออกทางประตูหลังได้ทัน) (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2546) แม้ปัจจุบันหน้าที่การต้อนรับแขกก็ยังคงเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ในขณะที่หน้าที่ของฝ่ายหญิงคือการเตรียมหาอาหารสำหรับแขก ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลว่าทำไมห้องนอนของผู้ชายจึงอยู่ด้านหน้าของตัวบ้าน เพราะบ้านอาข่าใช้ด้านหน้าบ้านหรือห้องนอนผู้ชายเป็นที่รับแขก ส่วนฝ่ายผู้หญิงจะได้ทำอาหารโดยไม่ต้องระวังสายตาของแขกในส่วนพื้นที่ของตนเอง

เตาไฟภายในบ้านเป็นสัญลักษณ์ในการแบ่งบทบาทระหว่างเพศ กล่าวคือเตาไฟด้านฝ่ายชายจะใช้เฉพาะเวลาประกอบพิธีกรรม ที่ต้องฆ่าสัตว์ภายในบ้านเพื่อเซ่นบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ชาย ก่อนนำไปฆ่าและปรุงเป็นอาหารด้านฝ่ายหญิงต่อไป บางครั้งเตาไฟฝ่ายชายก็ใช้เป็นที่ต้มน้ำชงชาสำหรับต้อนรับแขก

บ้านผู้อาวุโสที่อายุเกิน 50 ปี ลูกเขยจะทำเตียงนอนให้ท่าน เพื่อยกฐานะของท่านในฐานะผู้ที่ลูกหลานเคารพนับถือ และขอบคุณต่อพ่อตาที่ยกลูกสาวให้ ด้านบนหัวนอนของฝ่ายหญิงจะมีกระบอกลไม้ไผ่ผูกมัดติดกับหลังคา ซึ่งถือเป็นสิ่งเคารพสูงสุดของบ้านอาข่าเรียกว่า “อะพีเปาะเลาะ” (หิ้งผีบรรพบุรุษ) และมีตะกร้าใบใหญ่สองใบวางคู่กันเรียกว่า “เปาะเหลาะเปาะทุ” ภายในตะกร้าบรรจุของใช้สำหรับบรรพบุรุษ สิ่งเคารพสูงสุดนี้ บุคคลภายนอกห้ามจับต้องหรือเปิดดู ผู้ที่สามารถจับและเปิดตะกร้านี้ได้คือผู้หญิงเจ้าของบ้านเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “...ของนี่นะ ไฟไหม้บ้าน ก็ต้องหื้อแม่หญิงเป็นคนยกก่อน ถ้าบามีแม่หญิงแต่ ๆ กำนี้ ไผ่ก็ได้...” ตะกร้านี้ แม่ไฟไหม้บ้านก็ต้องให้ผู้หญิงภายในบ้านเป็นคนขนย้ายก่อน ถ้าไม่มีผู้หญิงในบ้านนี้ ผู้หญิงคนไหนก็ได้ขน

ก่อน หากไม่มีผู้หญิงอยู่ในบริเวณนั้นและจำเป็นจริง ๆ ผู้ชายจึงจะทำการขนย้ายได้) (อาทือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546) เปาะเหลาะเปาะทุหรือตะกร้าสองใบนี้ถือเป็น สัญลักษณ์ในการแสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของหญิงอาช่าด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

ตะกร้านี้ ถือเป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิง ภายในตะกร้าจะเก็บข้าว ของที่แสดงออกถึงการเคารพบูชาบรรพบุรุษ เช่น ชันโตก ม้านั่งตัวเล็ก ๆ ตะกร้านี้ห้ามใครแตะต้องโดยเด็ดขาดถ้าไม่ใช่ช่วงที่ทำพิธี ตะกร้านี้เกี่ยวข้องกับผู้หญิง เพราะเมื่อหญิงสาวแต่งงานแล้ว เธอจะต้องถูกตัดขาดจากสกุลเดิม ของตนมารับสกุลใหม่ของสามี จึงต้องมีหิ้งผีบรรพบุรุษในส่วนของหญิงสาว ตะกร้ายังหมายถึงภาระหน้าที่ ที่หญิงสาวจะต้องรับผิดชอบต่องานภายในบ้าน คือ การหุงหาอาหาร การหาฟืน เลี้ยงลูก ให้อาหารสัตว์ การปฏิบัติปัดกวาด และดูแลบ้านเรือนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

(ไกรสิทธิ์ สิริพิชิต, วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2546)

อาช่าเป็นเผ่าที่รักสงบและดำรงชีพด้วยการเกษตรที่พึ่งพิงธรรมชาติสูง ดังนั้นชุมชนอาช่า จะไม่ตั้งเป็นชุมชนใหญ่เกิน 30 หลังคาเรือน เพราะทำให้การทำมาหากินลำบาก เมื่อชุมชนใหญ่ เกินกว่าธรรมชาติจะเอื้อได้ จึงต้องมีการแยกกลุ่มไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ดังนั้นหมู่บ้านอาช่าสมัยก่อน จะมีประมาณ 20 – 30 หลังคาเรือนเท่านั้น (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2547)

เมื่อมีการย้ายหมู่บ้านและสร้างบ้านหลังใหม่ ความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งมีเจ้าของดูแลรักษา ไม่ว่าจะเป็นผืนดิน แผ่นฟ้า ต้นไม้ ฯลฯ การกระทำที่ล่วงเกินใด ๆ ต่อสรรพสิ่งนั้น ๆ ต้องขอ อนุญาต ขอขมา เพื่อมิให้ผู้ดูแลนั้นโกรธไม่พอใจซึ่งอาจทำร้ายได้ จึงต้องมีการหาฤกษ์ยาม หา ตำแหน่งที่ตั้ง ด้วยการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่สมาชิกในบ้านด้วย

พิธีกรรมที่สำคัญ เช่น การโยนไข่เพื่อเสี่ยงทายหรือขออนุญาตเจ้าที่ในการสร้างหมู่บ้าน หากไข่แตกแสดงว่าเจ้าที่อนุญาต หากโยนไข่ 3 ครั้งไข่ก็ยังไม่แตก แสดงว่าเจ้าที่ไม่อนุญาตก็ต้อง หาทำเลใหม่ต่อไป หากเจ้าที่อนุญาตและมีการสร้างบ้าน จะมีพิธีการลงเสาเอกของบ้านเรียกว่า จิมเย้อ ในหลุมที่จะฝังเสาเอกจะมีการนำสิ่งของมงคลใส่ลงในหลุมเสาเอกดังนี้ ข้าวสารเชื่อว่า จะ ทำให้บ้านหลังนี้มีข้าวกินไม่ขาดแคลน ไข่ดิบอยู่ในถ้วยข้าวสารโดยทำท่าหยอดลงหลุม 3 ครั้ง เพื่อให้บ้านหลังนี้มีสัตว์เลี้ยงแพะพันธุ์ดีเพียงพอแก่การบริโภค และนำมาประกอบพิธีต่าง ๆ ขูด เงินเหรียญ 3 ครั้งใส่ในหลุมเพื่อให้มีเงินทองไหลมาเทมาสู่บ้านหลังนี้ จากนั้นเทน้ำใส่หลุม 3 ครั้งเพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข (ปอโด จูเปาะ, อาฟา มาเยอะ สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2546)

พิธีกรรมที่แสดงถึงความเชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ อาซาเชื่อว่าบนผืนดินที่สร้างบ้านอาจมีวิญญาณร้ายสิงสถิตย์อยู่ เมื่อสร้างบ้านเสร็จจะทำการฆ่าสุนัข เพื่อให้วิญญาณสุนัขไปข่มวิญญาณร้าย (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, 2546: 37) การป้องกันวิญญาณร้ายต่าง ๆ นอกจากการฆ่าสุนัขประกอบพิธีแล้ว บางครั้งมีการทำพิธีฆ่าแพะ เพราะเชื่อว่า ไม้ที่นำมาสร้างบ้านนั้นอาจมีวิญญาณร้ายสิงสถิตย์กับไม้ตามมา แพะซึ่งเป็นสัตว์ที่สามารถกินไม้ไม่ได้ทุกชนิด เมื่อฆ่าแพะจะทำให้วิญญาณของแพะชนะวิญญาณร้ายที่ติดไม้ที่นำมาสร้างบ้านได้ทั้งหมด และเมื่อทำพิธีขึ้นบ้านใหม่เสร็จแล้ว จะมีการเชิญผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือมาทานอาหารร่วมกัน หลังการทานอาหารจะมีการกล่าวคำอวยพรให้แก่เจ้าบ้านให้อยู่ดีมีสุข มีความเจริญรุ่งเรือง ปราศจากทุกข์โศกใด ๆ (ปอลโล จูเปาะ, อาฟา มาเยอะ สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2546)

นอกจากความเชื่อเรื่องสรรพสิ่งมีเจ้าของดูแลแล้ว การฝังเสาเรือนทุกต้นต้องฝังด้านโคนไม้ลงดิน ไม้ที่ทำเป็นไม้กระดาน ไม้คาน ไม้ตง ไม้ซื่อจะต้องให้ด้านโคนไม้ อยู่ด้านฝ่ายชายหรือชี้ไปทางฝ่ายชาย ด้านปลายไม้ต้องอยู่หรือชี้ไปทางฝ่ายหญิง การมุงหลังคาก็ต้องให้จั่วยอดหลังคาของฝ่ายชายทับส่วนของฝ่ายหญิงที่มาบรรจบกัน อาซาเชื่อว่า หากไม่ทำแบบนี้จะทำให้คนในบ้านไม่สบายหรือมีเหตุร้ายถึงตายได้ ดังกรณี “พ่อผมคนหนึ่งนะ ที่ตายลำบากมาก ทรมานเจ็บเป็น 2-3 เดือน โอ้ย! ทรมานมาก” (ครรชิต มาเยอะ, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546) เชื่อว่าสาเหตุการตายของพ่อมาจาก เมื่อตอนที่พวกเขาสร้างบ้าน พวกเขาเร่งรีบไม่ได้สังเกตว่าเรียงหัวท้ายไม้กระดานถูกหรือไม่ จึงเป็นเหตุทำให้พ่อต้องเสียชีวิต การกระทำดังกล่าว อาจเป็นเพราะความเชื่อที่ผู้ชายคือผู้สืบตระกูล ผู้ชายเป็นผู้กำเนิดเผ่าพันธุ์และเป็นผู้นำ เป็นผู้ดูแลปกป้องฝ่ายหญิงจึงต้องวางรูปแบบบ้านเพื่อข่มฝ่ายหญิง มิให้ผู้หญิงวางอำนาจเหนือชายหรือเพื่อความสงบภายในบ้าน นอกจากนั้นเป็นภูมิปัญญาในการสร้างบ้าน เพราะด้านโคนต้นจะมีความแข็งแรงกว่า ทนทานกว่า รับน้ำหนักได้ดีกว่า การให้ด้านโคนไม้ซึ่งแข็งแรงอยู่ด้านฝ่ายชาย เพราะเป็นด้านรับน้ำหนักมากกว่า ทั้งนี้เพราะการประกอบพิธีกรรม การต้อนรับแขกจะทำในส่วนของฝ่ายชายนั่นเอง

ปัจจุบันบ้านบางหลังได้เปลี่ยนวัสดุสร้างบ้าน จากไม้มาเป็นปูนและมุงกระเบื้อง แต่ไม่ว่าจะเปลี่ยนวัสดุหรือมีการนำเฟอร์นิเจอร์ใหม่เข้ามาใช้ในบ้าน การจัดวางพื้นที่ภายในบ้านก็คงแบบแผนเดิมไว้ คือการวางอะพีเปาะเหลาะไว้ด้านบนหัวนอนฝ่ายหญิง การแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนคือส่วนของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง สามีกับภรรยาจะไม่นอนด้วยกันตลอดทั้งคืน

เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอาซาปากกล้วย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาตอยตุ้ง และอยู่ใกล้พระตำหนักตอยตุ้งประมาณ 1 กิโลเมตร การจัดวางผังหมู่บ้าน การสร้างบ้านหรือขยายเพิ่มเติมต้องแจ้งเพื่อขออนุญาตต่อทางโครงการพัฒนาตอยตุ้งก่อนเสมอ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเหมาะสมและเป็นไปตามความจำเป็นเท่านั้น และต้องสอดคล้องกับภูมิประเทศเป็นสำคัญ

ดังนั้นการวางผังหมู่บ้านจึงยึดกฎระเบียบของโครงการพัฒนาออยตุงเป็นสำคัญ บ้านส่วนใหญ่สร้างด้วยปูนและมุงกระเบื้อง และมีสิ่งสาธารณูปโภคพร้อมมากกว่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

อย่างไรก็ตาม แม้หมู่บ้านอาข่าปากกล้วยจะเปลี่ยนผังการสร้างหมู่บ้าน เปลี่ยนวัสดุในการสร้างบ้านเรือนจากไม้ไผ่มุงหญ้าคา มาเป็นบ้านปูนและมุงกระเบื้องแต่ก็คงรักษาแบบแผนเดิมไว้ กล่าวคือ การสร้างบ้านจะต้องแบ่งพื้นที่ภายในบ้านออกเป็นส่วนของชายและหญิง บางบ้านสร้างห้องนอนแบบมีฝารอบ แต่ฝารอบจะออกแบบให้เปิดออกได้เมื่อเวลาต้องทำพิธีกรรมภายในบ้าน และบ้านที่นับถือบรรพบุรุษจะต้องมีหิ้งผีบรรพบุรุษอยู่บนหัวนอนฝ่ายหญิง บ้านมุงไม้ไผ่จะผูกอะพีเปาะเหลาะไว้ได้หลังคา ในขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย บ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านปูนจะยึดอะพีเปาะเหลาะติดกับผนังปูนบนหัวนอนฝ่ายหญิง

การปรับเปลี่ยนอีกด้านหนึ่งของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยคือ การสร้างห้องนอนของลูกชายและลูกสะใภ้นอกเขตเสาบ้านหรือการสร้างห้องรับแขกหรือระเบียบหน้าบ้าน ดังแสดงในแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 13 การปรับเปลี่ยนเพื่อขยายห้องต่าง ๆ ภายในบ้านอาข่าปากกล้วย

ห้องรับแขก	ห้องนอนชาย	ห้องนอนหญิง	ห้องนอนลูกชาย และลูกสะใภ้
ระเบียบหน้าบ้าน	ห้องโถงเปิดโล่ง		ห้องครัว

จากแผนภูมิที่ 13 บ้านของพ่อแม่จะยึดเสาบ้านเป็นขอบเขต อาข่าห้ามมิให้ลูกชายและภรรยาร่วมหลับนอนกันภายในบ้านของพ่อแม่ แต่ปัจจุบันด้วยสภาพพื้นที่จำกัด หมู่บ้านอาข่าปากกล้วยจึงสร้างบ้านหลังใหญ่ขยายออกด้านข้าง แยกห้องนอนให้ลูกชายกับภรรยา มีห้องรับแขกและห้องน้ำภายใต้หลังคาเดียวกัน แต่ไม่ถือว่าเป็นบ้านหลังเดียวกันเพราะอยู่นอกเขตเสาเรือนออกไปแล้วนั่นเอง

สรุป คุณค่าด้านบ้านเรือนอาข่า บ้านเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ของบรรพบุรุษที่สามารถนำวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น มาสร้างได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อให้ การก่อตั้งหมู่บ้านและการสร้างบ้านแฝงไว้ด้วยความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจแก่สมาชิก การวางผังหมู่บ้านและพื้นที่ภายในบ้านเป็นการแบ่งบทบาทหน้าที่และระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกและบทบาทระหว่างเพศ การมีอะพีเปาะเหลาะ สิ่งเคารพสูงสุดภายในบ้านเป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในการอยู่ร่วมกัน เป็นกฎกติกา มารยาทและค่านิยมทางสังคม ปัจจุบันเริ่มมีการปรับเปลี่ยนวัสดุในการสร้างบ้าน แต่อาข่ายังคงสามารถรักษาแบบแผนเดิมไว้คือ การแบ่งพื้นที่ในบ้านออกเป็นส่วนของชายและของหญิง

สภาพการดำรงอยู่และการจางคลายไปของวัฒนธรรมอาข่าด้านบ้านเรือน เนื่องจากมีปัจจัยและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปจากอดีต กล่าวคือ ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นไม้ หน้าคา ต่างหายากและไม่ปลอดภัยกับข้าวของเครื่องใช้ใหม่ ๆ การไม่สามารถโยกย้ายที่ทำกินและหมู่บ้านได้เหมือนอดีตต้องตั้งถิ่นฐานถาวร มีเงินทองมากขึ้น เพราะลงไปทำงานรับจ้างพื้นราบหรือค้าขาย ทำให้บ้านหลายหลังมีการปรับเปลี่ยนวัสดุในการสร้างบ้านเป็นปูนและมุงกระเบื้อง แต่ไม่ว่าจะเปลี่ยนวัสดุในการสร้างบ้านไปเป็นวัสดุอื่นใดก็ตาม สิ่งที่อาข่าทั้งสองหมู่บ้านคงรักษาไว้ได้เหมือนกันคือ การจัดวางพื้นที่ภายในบ้านที่ต้องแยกเป็นส่วนของผู้ชายและหญิง

1.3 คุณค่าในชุดแต่งกายประจำเผ่า

อาข่ามีสุภาษิตเกี่ยวกับการแต่งกายดังนี้ “หย่านยี้ ส้อจ้อ ผั่วเออ จ่าหล่า” ป่าสวยงามเพราะดอกไม้ คนหรรษาเพราะการประดับ จากสุภาษิตนี้จะเห็นว่า อาข่าให้ความสำคัญและความพิถีพิถันกับการแต่งกายมาก (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, 2546: 32)

การปลูกฝ้ายและทอผ้าได้หายไปจากหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กเมื่อ 10 กว่าปีก่อน แต่ชาวบ้านยังคงเก็บรักษาผ้าที่ทอด้วยมือไว้ และนำมาตัดเย็บเป็นชุดอาข่าเมื่อต้องการ แต่บางคนได้ปรับเปลี่ยนโดยการนำฝ้ายสังเคราะห์มาตัดเย็บเป็นชุดอาข่าได้สวยงามเหมือนอดีต ด้วยเหตุผลคือ ฝ้ายสังเคราะห์มีน้ำหนักเบา ชักได้บ่อย สีไม่ตก การสวมชุดแบบพื้นราบมิให้เห็นทั่วไป แต่ช่วงเทศกาลประเพณีหรืองานรัฐพิธีชาวบ้านจะพร้อมใจกันนำชุดอาข่าที่เก็บรักษาไว้มาสวมใส่โดยพร้อมเพรียงกันอย่างสวยงาม

ชุดประจำเผ่าอาข่า มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น การนำเสนอภาพความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของภาคเหนือสู่นักท่องเที่ยว ผู้หญิงอาข่าในชุดแต่งกายประจำเผ่าเป็นชุดเด่นที่จะขาดมิได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเยาวชนอาข่าปัจจุบัน ไม่กล้าสวมชุดอาข่าในที่สาธารณะหรือออกนอกพื้นที่ของตน ดังคำกล่าวที่ว่า “จะให้แต่งชุดอาข่าไปซื้อของที่ตลาด ผมไม่กล้าหรอก กลัวเขาว่าเป็น อีก็้อ” (เยาวชนชาย, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2546) “..หนูแต่งชุดอาข่าไปราชภัฏเชียงราย สุมาเต๊ะ เขามารุมแย่งผ่อตั้งแต่หัวถึงตีน หนูบ่าเอาแหมแล้วถ้าหื้อแต่งคนเดียว ถ้าแต่งเป็นหมู่ก็ยั้งแควน”(หนูสวมชุดอาข่าไปเดินที่ราชภัฏเชียงราย มีคนมารุมดูตั้งแต่หัวถึงเท้า หนูไม่ทำอีกแล้วถ้าจะให้แต่งชุดไปคนเดียว หากให้แต่งเป็นกลุ่มก็ค่อยยังชั่ว) (เยาวชนหญิง, สนทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546) การไม่เข้าใจประวัติความเป็นมาและการไม่ได้สัมผัสกับความยากลำบากในกระบวนการทอผ้า ทำให้เยาวชนไม่รู้สึกรักภูมิใจในชุดอาข่าของตน ชุดแต่งกายของสตรีอาข่ามีตำนานกล่าวถึงความเป็นมา ดังนี้

...เมื่อครั้งชายหนุ่มอาข่าคนที่ไม่ได้ฝีมือเป็นเมียหรือมีลักษณะครึ่งคนครึ่งเสือ เปลือยเปล่าไม่สวมเสื้อผ้า ชายหนุ่มจึงนำถุงย่ามที่เขาสะพายไป ฉีกออกเป็นสวน ๆ

เพื่อปกปิดร่างกายของเธอ โดยชิ้นใหญ่ของยามหรือตัวถูกฉีกเป็นกระโปรงให้กับหญิงสาว ส่วนชิ้นอื่น ๆ ก็ไปพันร่างกายส่วนอื่น ๆ เช่น ส่วนของปากถูกทำเป็นผ้าปิดอกหรือยกทรง ซึ่งก็ไม่ค่อยมิดชิดเพราะเป็นผืนเล็ก ๆ นั่นเอง ดังนั้นหลังแต่งงานหรือสตรีเมื่ออายุมากแล้ว มักจะปล่อยด้านบนปิดแต่ด้านล่าง (หัวเราะ) หมวกอาชาก็มีที่กล่าวถึง เช่น ปิ่นปักผมได้มาจากเขี้ยวของหญิงป่าคนนั้น ถอดออกหลังจากเธอกินสามีคนแรก ส่วนผ้าที่ทำเป็นแถบบนหมวก ก็ได้จากลิ้นของเธอที่ตัดออก เพราะเธอมีลิ้นสองแฉกเหมือนสัตว์จึงตัดออกเสียแฉกหนึ่งแล้วนำมาประดับที่หมวก ส่วนปกน่องได้จากกาบกล้วยเพราะเวลาเดินหญ้าคาจะบาดได้ (หัวเราะ)

(อาผ่า มาเยอะ, อามือ เยชอง, สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2547)

จากการพูดคุยกับนางอามือ หน่อคำ (พฤศจิกายน 2546) วิทยากรชาวบ้านที่มาสอนนักเรียนปักเย็บเสื้อผ้าและกระเป๋าอาช่า การออกแบบลายเสื้อผ้าและกระเป๋าของอุโล้อาช่านั้น เป็นการเลียนแบบจากรูปร่างหรือสีสັນของสัตว์และสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เช่น ลายหน้าคน (เมียบั่ว) ลายขาสุนัข (อาคือ แซฟู่) ลายงูเหลือม (อาลอมอะอาโบะ) ลายรุ้ง (อาเดอเลอค้อง) ลายหอย (อะโยโละ) ลายตะขาบ(ยามาแซ) หรือลายดอกไม้ เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความผูกพันและความเข้าใจในลักษณะเด่นของแต่ละสรรพสิ่งที่นำมาดัดแปลงและเลียนแบบลวดลายได้ เป็นทักษะและองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมา ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอุโล้อาช่า

ในขณะที่หมู่บ้านอาช่าปากกล้วยซึ่งเป็นลอม้อาช่า แม่บ้านหลายคนได้หันไปยึดอาชีพแม่ค้าขายสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว สินค้าหนึ่งก็คือเครื่องประดับชุดอาช่า ซึ่งมีลวดลายประยุกต์มากกว่าลายอนุรักษ์ เพราะการต้องตัดเย็บตามลวดลายที่ตลาดและนักท่องเที่ยวนิยม แต่ก็คงรักษาลวดลายเอกลักษณ์ของตนเองไว้ เช่น ลายผีเสื้อ ลายลิ้นหมา เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายของสตรีกลุ่มอุโล้อาช่าและลอม้อาช่าที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือหมวก หมวกของอุโล้อาช่าจะทำด้วยผ้ามีลักษณะแหลมสูงและประดับด้วยขนไก่สีแดง ในขณะที่ลอม้อาช่าจะเป็นหมวกทำด้วยเครื่องเงินทรงแบน ทั้งสองกลุ่มใช้เงินเป็นเครื่องประดับหลัก แต่ลอม้อาช่าจะใช้เงินจำนวนมากกว่า การมีเครื่องประดับที่มีเครื่องเงินมากกว่า นัยหนึ่งแสดงว่ามีฐานะดีกว่านั่นเอง

ผู้หญิงสูงอายุทั้งสองหมู่บ้านคือคนกลุ่มเดียว ที่คงสวมชุดอาช่าทุกวัน ซึ่งประกอบด้วยหมวก เสื้อ กระโปรงสีดำ ปกรัดน่อง สิ่ง que เริ่มเปลี่ยนไปคือ ลวดลายของเสื้อและกระเป๋าที่มีการผสมผสานทั้งลายแบบเก่าและแบบที่คิดสร้างสรรค์ใหม่ โดยคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ต้องการสร้างความสวยงามและความแปลกใหม่ในชุดแต่งกายหรือของใช้สำหรับตนเอง ส่วนการเปลี่ยนไปสวมชุดเสื้อผ้าแบบคนพื้นราบของชาวบ้านห้วยซี้เหล็ก มีมาก่อนที่จะมีการตัดถนนและนำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านเสียอีก ซึ่งอาคือ เซอมือ เล่าว่า

ตะกอนนี้เสื้อผ้าแบบนี้ บ่ได๋นุ่ง คนได๋นุ่งเป็นฮ้องว่า หน้าเงอ มันเปลี่ยนไปจาได ตอนมาอยู่แม่สรวกก็ยังบ่าเปลี่ยนเตื่อ เอาเข้า ๆ มูเซอกก็มาอยู่ไกลลี้ ลีซอกก็มาอยู่ไกลลี้ ๆ ลีซอกผ้าคร้วเขาบ่านุ่งละลุด เปลี่ยนไป เฮาก็ถ้าจะเฮียนแบบเป็น เสื้อผ้าเฮานี้เปลี่ยนไปก่อนถนนขึ้นมานะ ตอผ้านี้เปลี่ยนไปบ่าถึงลิบปี เตื่อ มันบ่าปลุกฝ้ายและก็หายไปเพราะ สีดำ..บ่ามี มันต้องใจปูนขาว แปะ บ่าเตี่ยวนี้ เตื่ออี้ (ชุนีวโป้ง) 5 บาท” (เมื่อก่อนนี้เสื้อผ้าแบบพื้นราบไม่ได้สวมกันหรือใครใครสวมก็จะถูกล้อว่า หน้าเงอ มันเปลี่ยนไปเพราะเหตุใด ตอนมาอยู่บ้านห้วยซี้เหล็กตอนแรก ๆ ยังไม่เปลี่ยน ต่อมามีมูเซอและลีซอกมาอยู่ไกลลี้ ๆ พวกนี้เขาไม่สวมชุดประจำเผ่าอีก พวกเราคงเลียนแบบมูเซอกับลีซอกอีกทีหนึ่ง เสื้อผ้าของพวกเรานั้น เปลี่ยนไปก่อนถนนจะมีอีก ส่วนการทอผ้าหายไปไม่ถึงลิบปี ชาวบ้านไม่ปลุกฝ้ายและสีดำ (สีข้อมผ้า) หายาก โดยเฉพาะปูนขาวหายากมากราคาก็แพงด้วย)

(อาเกือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546)

นางอาหมื่อ หน่อคำ (12 พฤศจิกายน 2546) ให้เหตุผลถึงการไม่สวมชุดอาข่าทุกวัน เพราะชุดอาข่าทำจากผ้าฝ้ายดิบ เนื้อผ้าหนา หนักและร้อน เฉพาะหมวกก็หนัก 3 กิโลกรัม และได้วิพากษ์ถึงรูปภาพที่โซว์คนสวมชุดอาข่าไปทำไร่ข้าวนั้น ในชีวิตจริงไม่มีใครทำได้ ชุดอาข่าไม่เหมาะกับการสวมไปทำงานไร่ เพราะการชักทำควมสะอาดลำบาก สีตกง่าย เมื่อชาวบ้านเห็นลีซอและม้งสวมชุดแบบคนเมืองมีความสะดวก ไม้ร้อน ชักง่าย ราคากถูกกว่า จึงเลียนแบบเขา ต่อมาเมื่อการปลุกฝ้ายไม่ได้ผล การทอผ้าทำไม่ทันกับสมาชิกในครอบครัว การใช้เงินซื้อเสื้อผ้าจากตลาด ซึ่งสะดวกและถูกกว่า คนจึงเริ่มหันมาสวมชุดแบบคนพื้นราบเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ในขณะที่ชุดประจำเผ่าเริ่มลดลง แต่ชาวบ้านคงยังเก็บรักษาชุดแต่งกายประจำเผ่าไว้ และจะสวมในเวลาที่เหมาะสม ดังคำกล่าวที่ว่า “บ่าเตี่ยวบ่าตอผ้าแล้ว แต่เก็บไว้มีอยู่” (อาเสาะ อานิ, อาเกือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546)

กระแสวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม ทำให้ชุดแต่งกายถูกใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้เพื่อปกป้องภาพลักษณ์และศักดิ์ศรีของความเป็นชนเผ่าอาข่า กรณี การเรียกร้องความเป็นธรรม ความถูกต้อง เมื่อมีภาพยนตร์ ละคร เพลง ที่เสนอภาพลักษณ์อาข่าไม่เหมาะสม ตัวแทนชาวบ้านที่เป็นกรรมการสมาคมอาข่าจังหวัดเชียงราย จะเป็นผู้เผยแพร่ข่าวในหมู่บ้านและเป็นตัวแทนเข้าร่วมประท้วง โดยสวมชุดอาข่าเพื่อแสดงถึงพลังและความสามัคคี มีเป้าหมายเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ถูกต้องแก่สังคม “ผมนี้เป็นตัวแทนหมู่บ้านเฮา ไปประท้วงถึงกรุงเทพฯแล้ว” (พิศาล เลิศใจกุล, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546)

ค่านิยมที่เกิดจาก ความยากลำบากในการผลิตเสื้อผ้าใช้เองของอาช่าคือ ความมัธยัสถ์ คนทั่วไปเข้าใจว่า อาช่ายากจนและสกปรก แต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดเก่า ๆ (ปนัดดา บุญยะสารนัย, 2545) ทั้งนี้เกิดจากเหตุผลการเห็นคุณค่าของเสื้อผ้าที่การผลิตทำได้ยากลำบาก ตั้งแต่การปลูกฝ้ายและทอผ้า ทุกคนต้องรักษาเสื้อผ้าให้ใช้ได้ยาวนานที่สุด เสื้อผ้าจะเก่าและขาดก็ต้องเย็บปะและซ่อมแซม โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ แม้จะมีเงินทองมากขึ้นแต่ด้วยนิสัยที่ถูกปลูกฝังมานาน ผู้สูงอายุก็ยังนิยมสวมชุดเก่า ๆ ในขณะที่ลูกหลานไม่เห็นด้วยและอายหากต้องสวมชุดเก่า ค่านิยมการสวมชุดอาช่าเปลี่ยนไป ดังคำพูดที่ว่า

คนแก่ต้องสวมเสื้อผ้าเก่า ใส่เสื้อผ้าใหม่ี่อายเป็นกา กระเป๋าบ่ามีตั้งค์ คนตะกอนนี้บ่าวไปแ้วสาว บ่าเดี่ยวนี้สาวมาหาบ่าว ไผ่มีตั้งค์ ใสนาฬิกา แต่งตัวดี ๆ สาวตั้งมาหา อันนี้เป็นป้อเลี้ยง เขาคนนี้ลื้อ ข้าวได้กิน บ่าตุ๊ก (คนแก่ต้องสวมเสื้อผ้าเก่า สวมเสื้อผ้าใหม่ี่อายเขา เพราะเราจน แต่ก่อนหนุ่มไปจีบสาว ปัจจุบันสาวมาหาหนุ่ม คนไหนมีเงิน ใสนาฬิกา แต่งกายดี สาว ๆ เข้ามาหา คนนี้เป็นพ้อเลี้ยง จะเอาคนนี้ ได้กินข้าว ไม่จน)

(อาเซ ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546)

ในขณะที่หมู่บ้านอาช่าปากกล้วย วัลย์รุ่นหนุ่มสาวสวมชุดแบบสมัยนิยมเป็นปกติวิสัย ยกเว้นผู้หญิงสูงอายุเพียงกลุ่มเดียวที่คงสวมชุดอาช่าทุกวัน การเลือนหายไปของการสวมชุดอาช่าเริ่มขึ้นตั้งแต่มีการติดต่อกับชายกับคนพื้นราบแล้ว และทวีเร็วขึ้น เมื่อมีการก่อตั้งโครงการพัฒนา ดอยตุงเมื่อปี พ.ศ. 2530 การพัฒนาที่สร้างถนนและนำไฟฟ้าเข้ามา ทำให้การไปมาหาสู่กับคนพื้นราบมีมากขึ้น เจ้าหน้าที่จากพื้นราบที่เข้ามาพัฒนาเป็นต้นแบบของชาวเขาทุกด้าน รวมทั้งการแต่งกายด้วย กลุ่มวัลย์รุ่นคือกลุ่มที่เปลี่ยนไปเร็วและมากที่สุด อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ได้พยายามรักษาชุดประจำเผ่า โดยมีมติให้ซื้อผ้าจากตลาดมาตัดเย็บเป็นชุดอาช่าที่ สวยงามและมีลวดลายเหมือนกันทั้งหมู่บ้าน และจะสวมใส่เมื่อถึงเทศกาลประเพณีสำคัญของเผ่า และงานรัฐพิธีของโครงการพัฒนา ดอยตุงอย่างพร้อมเพรียงกัน (สุทัศน์ หลวงมูล, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2546)

ชุดอาช่าถูกแปรให้เป็นสัญลักษณ์แทนความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นเครื่องหมาย รับประกันถึงผลิตภัณฑ์อาช่าของแท้ และเพื่อดึงดูดคนมาเที่ยวและซื้อเป็นสินค้าที่ระลึก ผู้ชายจะสวมชุดอาช่าเพื่อเรียกความสนใจจากลูกค้า โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านอาช่าปากกล้วยที่ใช้โอกาสอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวอีตอาชีพชายสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว หรือการถ่ายรูปคู่กับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นที่ระลึก

สภาพการดำรงอยู่และการจางคลายไปของวัฒนธรรมอาช่าด้านชุดแต่งกาย เพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป เช่นการมีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างวัฒนธรรม เกิดการสร้างความหมาย และคุณค่าแบบใหม่ขึ้นมา อีกทั้งการผลิตเสื้อผ้าเองไม่สามารถทำได้เพราะการปลูกฝ้ายไม่ได้ผล วัสดุที่จะนำมาทอผ้าหายาก เป็นต้น ทำให้ลูกหลานหันไปสวมชุดแบบพื้นราบมากขึ้น แต่จะสวมชุดอาช่าเมื่อมีเทศกาลประเพณี หรือเมื่อรวมพลังในการต่อสู้กับสังคมหรือรัฐ

สรุปแล้ว ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านคงรักษาชุดแต่งกายประจำเผ่าไว้ได้ แม้ปัจจุบันจะเลิกปลูกฝ้ายและทอผ้าไปแล้ว กลุ่มหนุ่มสาวเป็นกลุ่มนำในการเปลี่ยนไปมากที่สุด แต่องค์ความรู้ด้านการผลิตเครื่องแต่งกายชุดประจำเผ่า ยังมีการรักษาไว้โดยการนำฝ้ายสังเคราะห์ มาตัดเย็บเป็นชุดอาช่าในรูปแบบเดิมไว้ การแต่งกายเป็นเอกลักษณ์แสดงถึงตัวตนของเผ่า และปัจจุบันชุดอาช่าสามารถสร้างมูลค่าแก่เจ้าของได้ โดยการจำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว มีการผสมผสานและประยุกต์ลวดลายใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด นอกจากนี้ การสวมชุดอาช่าปัจจุบันมีความหมายมากกว่าการสืบทอดวัฒนธรรม เพราะบางครั้งการสวมชุดอาช่าก็เพื่อต่อรองและเรียกร้องความเสมอภาคทางสังคมด้วย

1.4 คุณค่าในการดูแลรักษาสุขภาพ

อาช่าเชื่อว่า การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นเพราะละออง (วิญญาณหรือขวัญ) ที่มีอยู่ในตัวบุคคลนั้นได้ออกจากร่างไป ผู้ชายจะมี 12 ละออง ผู้หญิงมี 9 ละออง สาเหตุที่ละอองออกจากร่างคนมีหลายสาเหตุ เช่น ถูกกำหนดโดยชะตาชีวิต ลักษณะการกินที่ผิด ถูกอำนาจสิ่งชั่วร้าย(ผี)ทำให้งั้นการรักษาก็ต้องมีการรักษาทั้งทางร่างกายที่เจ็บป่วย และการรักษาทางจิตวิญญาณหรือการเสริมสร้างพลังจิตใจ การเรียกวิญญาณกลับคืนสู่ร่างคนป่วยโดยอะพียีผ่า ผู้ซึ่งมีญาณพิเศษสามารถติดต่อกับโลกวิญญาณได้ (สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย, 2546: 3 - 4)

องค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ อาช่าสั่งสมความรู้ในการรู้จักนำพืชผักผลไม้ในท้องถิ่นมาประกอบเป็นอาหาร โดยไม่ทำให้เกิดพิษต่อร่างกาย ความรู้ที่ง่าย ๆ ในการตรวจสอบอาหารที่นำมาทานจะสามารถทานได้หรือไม่คือ การนำข้าวสารใส่ลงในหม้อแกงด้วย หากข้าวมีสีผิดปกติแสดงว่าอาหารมีพิษก็จะไม่ทาน หรือการขจัดพิษการแก้พิษของอาหารบางชนิด โดยการใช้เครื่องปรุงรสในท้องถิ่น เช่น ขิง ข่า หัวหอม เปลือกไม้ เป็นต้นลดพิษสิ่งนำมาปรุงอาหาร นอกจากนี้อาช่ายังมีความรู้ในการปรุงอาหารที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล เช่น อาหารสำหรับเด็ก ผู้สูงอายุและคนไข้ กรณีหญิงมีครรภ์และหลังคลอดบุตรจะจัดอาหารประเภทไก่และเนื้อ เป็นต้น (อาเสาะ อานิ,สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2546) รายการอาหารของอาช่าที่ขึ้นชื่อชนิดหนึ่งคือ เนื้อสุนัข ซึ่งจัดเป็นอาหารที่มีคุณค่าและอร่อย ความเป็นมาของการทานเนื้อสุนัข มีดังนี้

...อาช่าเรา สามีจะต้องหาไก่มาต้มให้ภรรยาหลังคลอดลูก แต่มีครอบครัวหนึ่งยากจนมาก แม้กระทั่งไก่ก็หาไม่ได้ ด้วยความรักภรรยา เมื่อหาสัตว์อื่น ๆ ไม่ได้ เขาจึงนำสุนัขที่เลี้ยงไว้มาฆ่าและปรุงเป็นอาหารให้ภรรยาทาน และสามีก็กินอาหารเป็นเพื่อนภรรยาด้วย ปรากฏว่าเนื้อของสุนัขอร่อยมีรสชาติดีมาก ตั้งแต่นั้นมา อาช่าจึงนิยมนำเนื้อสุนัขและมีการคิดสูตรการปรุงอาหารอร่อย ๆ จากเนื้อสุนัขอีกมากมาย เช่น คั่วแห้งเนื้อสุนัข...

(อาดี เยซอ, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2546)

องค์ความรู้ในการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยสมุนไพร หมอสมุนไพรส่วนใหญ่จะรักษาควบคู่กับคาถาและพิธีกรรมต่าง ๆ องค์ความรู้ด้านการรักษามักจะสืบทอดเฉพาะสายตระกูล เพราะการเรียนรู้ต้องอาศัยเวลาและการสั่งสมประสบการณ์ที่ยาวนาน ต้องพิถีพิถันในการเลือกบุคคลที่เหมาะสมในการสืบทอด ดังนั้นคนภายในตระกูลจะได้รับโอกาสมากกว่าคนนอก เหมือนคำพูดที่ว่า “พ่อหมอเสาะเก่ง เพราะตระกูลเป็นเป็นหมอ” (อาเกือ เจอมือ, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2546)

ความเชื่อที่ว่า คนป่วยเพราะละล้าออกจากร่าง อาช่าจึงมีพิธีกรรมมากมายเพื่อทำให้ละล้าหรือวิญญาณของคนไข้กลับคืนมาอยู่กับร่าง สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย (2546 : 5) ได้สรุปพิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บป่วยที่ใช้เป็นประจำ มีดังนี้

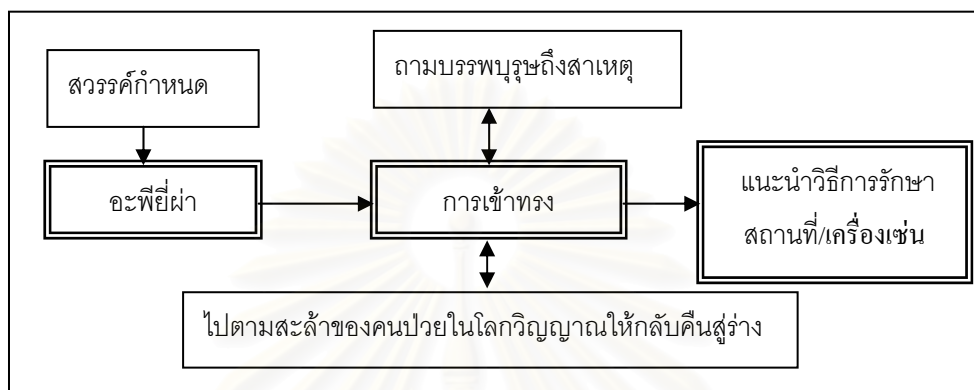
- การทำนายดูไข่ (แช่สี ซีเออ)
- การเข้าทรงของยี่ผ่า (ยี่ผ่า ยี่เออ)
- การเรียกขวัญ (ล้า คู้ คู้ เออ) เช่น การผูกข้อมือ
- การประกอบพิธีกรรมชิงหนั่งสุนัข (ชือ โคะ ทอ) กรณีเกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน
- การเชิญผีเปรตออกจากชุมชน (ค้ำ ค้ำ ฉี่ เออ) หากมีการไม่สบายขึ้นพร้อมกัน
- การไล่ผีออกจากชุมชนด้วยอาวูธ (ค้ำ แยะ แยะ เออ) เป็นประเพณีที่ต้องทำทุกปี

วิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กคือ การให้อะพียี่ผ่าดูหมอเพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วยและถามบรรพบุรุษถึงวิธีการรักษา ยี่ผ่าเป็นผู้มีญาณพิเศษสามารถติดต่อกับโลกวิญญาณได้ เป็นผู้ที่สวรรค์คัดเลือกและกำหนดหน้าที่ไว้ เมื่อมีผู้เจ็บป่วยมาขอให้ดูหมอ ยี่ผ่าจะทำพิธีตอนกลางคืน การทำพิธีดังกล่าวใช้เวลาคืนหนึ่ง แต่คนไข้บางรายก็ใช้เวลาหลายคืนเพื่อไปตามหาละล้าของคนป่วยในโลกวิญญาณ การสอบถามถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไข ช่วงเวลาการทำพิธีจะมีเพื่อนบ้านและผู้สูงอายุมาฟังคำสวดของยี่ผ่า และอยู่เป็นเพื่อนคนป่วยตลอดพิธีกรรม หลังจากทราบเหตุผลแล้ว ยี่ผ่าจะแนะนำให้ทำพิธีแก้ไข เช่น การฆ่าหมูประกอบพิธีหรือผูกมือเรียกขวัญให้กับคนป่วย มีการเชิญผู้สูงอายุและเพื่อนบ้านมาร่วมพิธีผูกข้อมือให้กับคนป่วยและทานอาหารร่วมกันหลังทำพิธี หลังทานข้าวผู้สูงอายุจะให้พรแก่ผู้ป่วยและลูกหลาน ช่วงเวลานี้

คนป่วยจะได้รับการดูแลเป็นพิเศษ มีการซักถามอาการเจ็บป่วยด้วยความห่วงใยอาทร เสียงพูดคุย เสียงหัวเราะจากการรวมญาติ จะทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจและทานข้าวได้มาก

การได้มาของตำแหน่งยี่ผ่า และกระบวนการรักษา สามารถเขียนเป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 14 การได้มาของตำแหน่งและกระบวนการรักษาของอะพียี่ผ่า

จากแผนภูมิที่ 14 จะเห็นว่า คุณสมบัติของอะพียี่ผ่า ต้องเป็นคนที่มีความพิเศษ คนทั่วไปไม่สามารถเป็นหรือทำได้ เพราะสววรรค์กำหนดตำแหน่งนี้มาเฉพาะบุคคล

การรักษาโดยหมอสมุนไพร่ จากการสังเกตยาสมุนไพร่ของพ่อหมออาเสาะ อานี (30 กรกฎาคม 2546) สมุนไพร่ที่ใช้มีทั้งส่วนที่ได้จากสัตว์ เช่น กระจุกคนหรือสัตว์ที่ตายถูกฟ้าผ่า เขา สัตว์ เขี้ยวหมูป่า อวัยวะภายใน เช่น น้ำมัน น้ำดี สมุนไพร่ที่ได้จากพืช เช่น ราก เปลือก ใบ เมล็ด นำมาหั่นตากแดดเก็บไว้ การรักษาเป็นกระบวนการทางจิตวิทยา คือ การซักถาม การสังเกตอาการ การจับคลำ การพูดคุยชวนหัวเราะเพื่อสร้างความสบายใจแก่ผู้ป่วย การให้ยา การเสริมสร้าง ความมั่นใจด้วยการสัพทด้วยคาถาสังคักดีสิทธิ์เพื่อปลุกปลอบขวัญกำลังใจคนไข้ให้เข้มแข็ง

วุฒิไกร มอฟ้า (สัมภาษณ์, 30 กรกฎาคม 2546) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า หมอผู้รักษาต้อง ปฏิบัติตามกฎข้อห้ามของหมอด้วย เช่น ช่วงที่รักษาคนไข้ในรายกรณีคนไข้มีการตั้งชันตั้ง (ยกครู หมอ) ช่วงระหว่างการรักษาคนไข้ห้ามหมอร่วมหลับนอนกับภรรยาเป็นต้น ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ จำนวนหมอน้อยและหาคนหนุ่มเรียนหมอยาก เพราะเขากลัวทำผิดกฎดังกล่าว คนเป็นหมอ ต้องมีจิตใจดีงามและเป็นผู้เสียสละจริง ๆ หากไม่สามารถรักษาข้อปฏิบัติเหล่านี้ได้ จะทำให้ คาถาไม่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งได้รับคำยืนยันว่า "...คาถานี้ต้องถือ ถ้าบ่าถือบ่าดี" (อาเสาะ อานี, สัมภาษณ์ ,30 กรกฎาคม 2546)

การรักษาอาการเจ็บปวดของชาวบ้านที่พบเห็นทั่วไปในหมู่บ้านคือ การดึงหนังส่วนที่ เจ็บปวด เมื่อชาวบ้านปวดศีรษะจะดึงหนังด้านท้ายทอยไล่ลงมาถึงกลางหลัง หากปวดท้องก็จะ ดึงหนังหน้าท้อง การดึงจะใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางหนีบแล้วดึงสะบัด ทำให้จุดนั้นเป็นรอยแดงขึ้นจน

เป็นสีดำคล้ำ แต่ชาวบ้านยืนยันว่าทำแล้วดีจริง ใครดิ่งแล้วจะติดใจต้องดิ่งอีก หากไม่เชื่อก็ควรลองดู (ประยูรย์ ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2547)

การรักษาด้วยการนวด การรักษาอาการปวดเมื่อยโดยการบีบนวดหรือการจับเส้น โดยปกติในสังคมอาข่า ลูกหลานจะบีบนวดให้พ่อแม่ปู่ย่าผู้อาวุโส ซึ่งปวดเมื่อยจากการตรากตรำทำงานหนักทั่วไป แต่การนวดที่เป็นพิธีการคือ การนวดในช่วงเวลาทำพิธีกรรมตามประเพณี เช่น จากการเข้าร่วมสังเกตพิธีศพในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก (5 - 9 กุมภาพันธ์ 2547) พี่มะและเบ้วหม่อ (หมอสวดทำพิธีศพ) ซึ่งต้องทำพิธีสวดทั้งคืน จะได้รับการปรนนิบัติจากลูกหลานผู้ตาย โดยการบีบนวดเพื่อคลายความปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ลูกหลานเชื่อว่าการทำดังกล่าว เพื่อขออนุญาตให้กับผู้ล่วงลับ ในขณะที่พี่มะใช้โอกาสดังกล่าว อบรมสั่งสอนลูกหลานของผู้เสียชีวิตให้ยึดมั่นในความดี เพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่

อาข่าที่วัยเลยกลางคนขึ้นไปทั้งชายและหญิงนิยมทานหมาก พวกเขาบอกว่ากินหมากทำให้ฟันแข็งแรงและทนทาน เมื่อพูดแล้วก็มักจะฉีกรอยยิ้มโชว์ฟันสีดำมะเ็อม “มันบ่งาม แต่ดี กินหมากแล้วแมงบ่ากิน” (ฟันไม่สวยแต่ดี หากทานหมากจะไม่มีตัวกินฟัน) นอกจากนั้นการทานหมากทำให้ไม่ง่วงทานเปรียบเทียบกับการดื่มกาแฟของคนรุ่นใหม่ การทานหมากทำให้เกิดสังคมของคนกินหมาก เพราะหลังจากทานอาหารแล้ว ผู้สูงอายุที่หยุดงานในไร่จะไปเยี่ยมเยียนระหว่างกัน สิ่งที่ทำร่วมกันคือเคี้ยวหมากไปด้วย พูดคุยกันไปด้วย ในขณะที่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ไม่ทานหมากเพราะกลัวฟันดำ นอกจากหมาก ทุกบ้านจะมีชาไว้ต้อนรับแขกและดื่มหลังทานอาหาร โดยเฉพาะในวันที่มีการประกอบพิธีกรรม ต้องมีการบริการชาหลังอาหารทุกครั้ง โดยใช้จ้อจี้ (จ้อกระบอกรูปไม้ไผ่) การใช้จ้อจี้ชาวบ้านบอกว่าดีกว่าแก้วเพราะไม่ร้อนมือและระบายความร้อนได้ดี ในการดื่มชานั้นเจ้าบ้านจะคอยเติมน้ำชาให้กับแขกตลอด เพราะต้องดื่มชาที่กำลังร้อน หากชาเย็นจะมีรสฝาดไม่อร่อย ได้รับการอธิบายว่า การดื่มชาช่วยลดกลิ่นอาหาร ล้างคาวปากลดไขมันลดความอ้วนแต่การดื่มชามากเกินไปสำหรับคนไม่เคยดื่มอาจจะนอนไม่หลับหรือท้องเสียได้ เพราะอาข่าใช้การดื่มชา ซึ่งรสชาติจะเผ็ดร้อนและขมมากสำหรับผู้ไม่คุ้นเคยกับการดื่มชามาก่อน

สาเหตุการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้าน หมอสมนไพรของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กได้ประมวลจากประสบการณ์ของท่านคือ ลักษณะการกินที่เปลี่ยนไปจากอดีต โดยเฉพาะการนำเครื่องปรุงสมัยใหม่ เช่น ผงชูรส น้ำปลา ซอส ขึ้นมา หากไม่ได้ใส่สิ่งของพวกนี้ ไม่อร่อย ทานข้าวได้ไม่เยอะ อาหารการกินของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป เพราะลูกหลานที่ไปทำงานพื้นราบนำขึ้นมา

อาหารของอาข่าแต่ก่อนมีเครื่องปรุงคือ เกลือ พริก หอม ปลูกเอง ทานเอง ผักทุกอย่างก็ปลูกเอง ไม่ได้ซื้อ ผักกาด ยอดผักทองนำมาต้ม แกง นึ่ง ทานกับน้ำพริก เป็นซอส น้ำปลา กะปิ ไม่กิน ผงกับแฟนไม่ซื้อกิน แต่เมื่อลูก

ชายขึ้นมายุ่งด้วยก็จำเป็นต้องซื้อ เพราะเขาจะทานแบบนี้ เราพ่อแม่ก็ต้องทานด้วย ตอนนี่หรือ ผงชูรส คือสิ่งที่ขาดไม่ได้

(อาเสาะ อานี, อากือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546)

อาหารการกินสมัยก่อนไม่มีเครื่องปรุงมาก แต่ชาวบ้านก็มีอาหารอร่อย ๆ ทานเสมอ อาเสาะ อานี เล่าถึงสมัยที่ย้ายมาหมู่บ้านแห่งนี้ครั้งแรก ๆ นั้น สภาพหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กมีความอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบด้วยป่าใหญ่ มีสัตว์ป่าและพืชผักผลไม้ต่าง ๆ มากมาย ชาวบ้านไม่ต้องหาซื้อสิ่งใดก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้สบาย ดังคำกล่าวที่ว่า

สมัยก่อน สัตว์มีน้ก แถ่นี่นะ อามิว คนเมืองว่า วอก มีน้ก ไปไร่ ยิงเอาเถอะ จันนี่เหมือนจันหมา บ่คว่เนื้อ เอาจันมาปั้ง ลาบ อะโล เหมาะะ ฟานกา หมู ปากา หมี่ อั้น กั้นเอาเตอะตั้งบ่าเสียง บ่าเดียนี่บ่าเหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนนี่ ม่วนกา บ่าเดียนี่ อะหยังก็ต้อซื้อกั้น..." (สมัยก่อนมีสัตว์ป่ามาก เช่น วอก ใช้ปืนยิงเอา เนื้อเหมือนเนื้อสุนัขแต่นำมาลาบ ปั้ง โอะ! อร่อย มีแก้ง หมูป่า หมี่ อั้น ฆ่ากั้นยังงี้ก็ไม่หมด แต่เดียนี่ไม่มีแล้ว อะไร ๆ ก็ต้อซื้อ)

(อาเสาะ อานี, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2546)

อาจกล่าวได้ว่าอดีตที่ผ่านมา อาหารการกินของชาวบ้านไม่ขาดแคลน ทั้งผักผลไม้และเนื้อต่าง ๆ สามารถหาได้เพราะความอุดมสมบูรณ์ของป่า แต่ปัจจุบันป่ามีลดน้อยลง สัตว์ป่าหายและผักต่าง ๆ ที่หาทานได้มีน้อยลงและต้องออกไปไกล ๆ อาหารที่เคยเก็บหามาได้จากป่าใกล้บ้าน ต้องเปลี่ยนมาซื้อจากตลาดพื้นราบ ลักษณะการกินที่เปลี่ยนไปก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการเจ็บไข้ได้ป่วย ที่สำคัญคือ สมุนไพรต่าง ๆ เริ่มหายากมากขึ้นต้องเข้าป่าลึกหรือไปหลายวันจึงจะหาได้หรือบางอย่างก็หาไม่ได้อีกแล้วในปัจจุบัน

การรักษาความสมดุลของร่างกาย กรณี คนที่ผอมแห้ง แรงน้อยมีนงเวียนศีรษะ หมออาซ่าจะให้ทานดินตักแห้ง เช่น กรณีหญิงมีครรภ์ไม่แข็งแรง แพ้ท้องมาก สุขภาพไม่สมบูรณ์ ผู้รู้จะนำดินมาย่างไฟแล้วละลายกับน้ำ กรองด้วยผ้าให้หญิงคนนั้นทานแก้อาการแพ้ท้อง เสริมธาตุ

แม่ญิงมานแมนก่อ กั้นดินหื้อลูกดี คนอื่นจะกินก็ได้ ไปซุดมาแล้วก็มาย่างไฟ บางครั้งเฮาไค่ฮาก ใจบ่ดี กั้นเข้าไปก็ได้ เป็นยา (ผู้หญิงท้อง ทานดินเพื่อให้ลูกในท้องสุขภาพดี คนอื่นก็ทานได้ ไปซุดมาแล้วย่างไฟ บางครั้งจะอาเจียน ใจสั่น ก็ทานดินนี้ได้ หาย)

(อากือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546)

ช่วงเวลาที่มียาอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ของอาช่าเริ่มตั้งแต่ฤดูการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวเพราะเป็นช่วงเวลาที่พืชผักมีความอุดมสมบูรณ์ และในช่วงเวลานี้ จะมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จำนวนมาก มีการใช้สัตว์ต่าง ๆ เป็นเครื่องเซ่น เช่น หมู ไก่ แต่การทำพิธีกรรมส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงและเด็กจะได้ร่วมพิธีกรรมและทานอาหารด้วยเมื่อพิธีกรรมนั้นทำในหมู่บ้านหรือในบ้าน การทานอาหารในพิธีกรรมส่วนใหญ่จะทานมือเดียว เช่น กรณีหม้อออกลูกแฝด จะต้องฆ่าและทานให้หมดในมือนั้น หากไม่หมดต้องเททิ้งไปจะนำเนื้อมาทานที่บ้านอีกไม่ได้

การเกิดขึ้นของสถานีนามัยและโรงพยาบาล ชาวบ้านเลือกไปรักษากับหมอสมัยใหม่ แต่หากไม่หายหรือเรื้อรัง ชาวบ้านจึงใช้วิธีการรักษาทั้งสองวิธีควบคู่กัน โดยจะให้อะพียี่ผ่าดูหม้อและทำพิธีกรรมเพื่อรักษาตามที่อะพียี่ผ่าแนะนำ หรืออาจกล่าวว่า หมอสมัยใหม่รักษาโรคทางกาย แต่หมออาช่ารักษาด้านภาวะจิตใจ การสร้างขวัญกำลังใจแก่คนไข้

ในขณะที่หมู่บ้านอาช่าปากถั่วซึ่งเจริญด้านวัตถุและชาวบ้านได้รับการศึกษาสูงกว่า เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านนิยมไปพบหมอสมัยใหม่ตามสถานีนามัยและโรงพยาบาลมากกว่าหมอสมุนไพรในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นโรคที่มีอาการเรื้อรัง หรือโรคที่โรงพยาบาลรักษาไม่หาย เช่น มะเร็ง ชาวบ้านจึงจะขอให้อะพียี่ผ่า หมอสมุนไพรรักษา จำนวนหมอสมุนไพรและพิธีกรรมประกอบรักษามีน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

สิ่งที่แปรเปลี่ยนไป คือการต้องจ่ายค่าตอบแทนแก่หมอผู้รักษา ในสมัยก่อนการรักษาพยาบาลหมออาช่าไม่สามารถเรียกเก็บเงินทองหรือปฏิเสธการรักษาได้ การจ่ายจะมีเพียงค่าครุหม้อเท่านั้น ผู้ป่วยหรือลูกหลานผู้ป่วยจะตอบแทนบุญคุณของหมอโดยการช่วยงานไร่หรือรับใช้ด้านแรงงานทั่วไป ทำให้สังคมมีความผูกพันและเอื้ออาทรต่อกัน แต่ปัจจุบันมีการจ่ายค่ายา และค่าแรงแก่หมอ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ที่ผูกแน่นกันแบบสมัยก่อนจางคลายไป เพราะมีเรื่องของเงินทองมาเกี่ยวข้อง ทำให้หมอสมุนไพรอาช่าไม่ได้รับการนับถือมากเหมือนอดีต

สภาพการจางคลายไปของวัฒนธรรมอาช่าด้านการรักษาสุขภาพ ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากการมีสถานีนามัย โรงพยาบาล การได้รับการศึกษาในโรงเรียน ทำให้คนหนุ่มนิยมไปพบหมอสมัยใหม่มากกว่าหมออาช่า แต่หากอาการโรคเรื้อรัง จึงจะใช้วิธีการรักษาควบคู่กัน

สรุป อาช่าสังสมองค์ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของตนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการถ่ายทอดผ่านทางสายสกุล การรักษาของอาช่า มีทั้งการรักษาด้านร่างกายที่เจ็บป่วยด้วยการให้ยาสมุนไพร และการรักษาจิตวิญญาณ เช่น การผูกมือเรียกขวัญ การทำพิธีกรรม กระบวนการรักษาของหมอสมุนไพรเป็นกระบวนการทางจิตวิทยา หมู่บ้านอาช่าที่อยู่ไกลและได้รับการพัฒนาน้อยกว่าจะพึงหมอสมุนไพรและอะพียี่ผ่ามากกว่าหมู่บ้านที่เจริญกว่า

สรุป คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับบุคคล

ผลการศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนอาช่าในระดับบุคคล เป็นคุณค่าด้านการดำรงชีพ ประกอบด้วย อาชีพ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชุดแต่งกายประจำเผ่า และการดูแลรักษาสุขภาพ สรุปได้ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับบุคคล

วัฒนธรรมอาช่า	คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชน
1. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนด้านการประกอบอาชีพ	<p>1.1 <u>องค์ความรู้ในการดำรงชีวิต</u> อาชีพหลักของอาช่าคือการปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์ เป็นองค์ความรู้ในการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งสะสมและสืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน ความรู้และทักษะดังกล่าวได้แก่ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่เพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์คือหมูและไก่ ทั้งใช้เป็นอาหารหลักและเครื่องเซ่นบูชาบรรพบุรุษ การคัดเลือกพันธุ์สัตว์ที่หากินเก่งและออกลูกดก ทั้งขนย้ายได้ง่ายเมื่อมีการอพยพ มีการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจผ่านพิธีกรรมประเพณี เพื่อให้มีข้าวและอาหารการกินเพียงพอแก่การบริโภคของสมาชิก</p> <p>1.2 <u>การปลูกข้าวไร่คือปัจจัยพื้นฐานในการเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาช่า</u> ข้าวถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในวิถีชีวิตอาช่า การปลูกข้าวก่อให้เกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ดังนั้นการปลูกข้าวไร่ จึงมีความสำคัญทั้งในด้านการดำรงชีวิต และการรักษาไว้ซึ่งความเป็นอาช่าที่มากด้วยพิธีกรรมประเพณี สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน</p> <p>1.3 <u>อาชีพที่สร้างสำนึกรักท้องถิ่น</u> การปลูกข้าวไร่ของอาช่าต้องพึ่งพิงทั้งธรรมชาติและคน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การอาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติ เพื่อนบ้านและชุมชน นำมาซึ่งความรักความผูกพันที่ดีต่อกัน การมองธรรมชาติในฐานะสิ่งที่เอื้อต่อชีวิต จึงมองเห็นถึงคุณค่าของสิ่งดังกล่าวในการอยู่ร่วมกัน นำไปสู่สำนึกร่วม ไม่เบียดเบียน เช่น ป่าชุมชน ต้นไม้ใหญ่คู่ชีวิต เป็นต้น</p>
2. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนด้านบ้านเรือนที่อยู่อาศัย	<p>2.1 <u>สร้างความภาคภูมิใจ</u> เพราะบ้านอาช่าสมัยก่อนไม่ใช่ตะปู เป็นความรู้ในการนำวัสดุท้องถิ่นมาสร้างเป็นบ้านเรือนได้อย่างเหมาะสม การเลี้ยงทำนายนหาที่ตั้งหมู่บ้าน การตั้งหมู่บ้านในที่ปลอดภัยจากแรงลมและยุง การฝังเสาเอกของเรือน การทำพิธีกรรมอื่น ๆ เพื่อสร้างความอบอุ่นใจแก่สมาชิก</p> <p>2.2 <u>บ้านสอนบทบาทระหว่างเพศ</u> บทบาทผู้ชายคือผู้ปกป้อง ผู้ที่ทำงานเสี่ยงกว่าบทบาทของผู้หญิงคือ การดูแลบ้านเรือน การหุงหาอาหาร เลี้ยงลูก ดูแลสัตว์เลี้ยงทอดผ้า ตักน้ำ ซึ่งถือว่า เป็นงานไม่อันตราย ผู้อาวุโสจะอบรมสั่งสอนลูกหลานและกลม่อเกล่าให้มีพฤติกรรม ค่านิยม อยู่ในกรอบจารีตของเผ่า โดยพ่อจะเป็นแบบอย่างสำหรับลูกชาย ลูกสาวจะมีแม่เป็นต้นแบบ</p>

ตารางที่ 10 คุณค่าวัฒนธรรมอาชีพต่อเยาวชนในระดับบุคคล (ต่อ)

วัฒนธรรมอาชีพ	คุณค่าวัฒนธรรมอาชีพต่อเยาวชน
	<p>2.3 ความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคม การปรับการสร้างบ้านให้สอดคล้องกับสภาพสังคม แต่ยังคงรักษาแบบแผนเดิมไว้ กล่าวคือ แม้จะเปลี่ยนวัสดุการก่อสร้าง เมื่อวัสดุในธรรมชาติไม่เอื้อ แต่คงรักษาแบบแผนเดิมไว้ คือการกั้นพื้นที่ในบ้านออกเป็นส่วนของชายและส่วนของหญิง การปลูกข้าวแทรกในไร่หรือในสวนป่า เพื่อมีข้าวมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น</p>
<p>3 คุณค่าวัฒนธรรมอาชีพที่มีต่อเยาวชนอาชีพด้านชุดแต่งกายประจำเผ่า</p>	<p>3.1 เป็นองค์ความรู้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่มได้เอง อาชีพเคยปลูกฝ้าย ทอผ้า และผลิตเสื้อผ้าเองทั้งหมดในอดีต ปัจจุบันไม่สามารถปลูกฝ้ายและทอผ้าได้อีก แต่ยังคงมีชุดผ้าทอมือเก็บรักษาไว้อย่างดี เมื่อมีกิจกรรมทางประเพณีก็จะนำชุดอาชีพออกมาสวมใส่อย่างพร้อมเพรียงกัน บางส่วนมีการปรับวัสดุในการทำชุดอาชีพ โดยซื้อผ้าจากตลาดมาตัดเย็บรักษาลวดลายเดิมไว้</p> <p>3.2 สร้างนิสัยประหยัดและมีธำรงรักษา ความเป็นคนรักการปลูกฝ้ายทอผ้าในสมัยก่อน ทำให้พ่อแม่ปลูกฝ้ายลูกหลานให้รู้จักใช้เสื้อผ้าอย่างระมัดระวัง โดยชุดที่ขาดก็ต้องนำมาปะซ่อมแซมเพื่อสวมใส่ให้ได้นานที่สุด ความลำบากในการผลิตทำให้อาชีพเห็นคุณค่าของเสื้อผ้าชุดอาชีพ คือ สร้างนิสัยประหยัดมีธำรงรักษา ละเอียดอ่อน</p> <p>3.3 สร้างความภูมิใจ เป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่า เสื้อผ้าคือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอาชีพที่เป็นรูปธรรม ชุดอาชีพยังถูกใช้เป็นสื่อในการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองทางสังคม เรียกร้องสิทธิต่าง ๆ และสามารถแปลงเป็นสินค้าสร้างรายได้ สร้างความดีใจภูมิใจในเอกลักษณ์ของตน</p>
<p>4 คุณค่าวัฒนธรรมอาชีพต่อเยาวชนด้านการดูแลสุขภาพ</p>	<p>4.1 ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ การนำสัตว์ พืชผัก ผลไม้ ในป่ามารับประทานได้โดยไม่เกิดพิษ และการนำอวัยวะของสัตว์หรือบางส่วนของพืชมาปรุงเป็นยาสมุนไพร เพื่อรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของตนเอง เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดผ่านสายสกุล นอกจากนั้นกระบวนการรักษาของหมอสมุนไพร เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่ใช้การรักษาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กัน</p> <p>4.2 เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ ขจัดความหวาดกลัวต่อสิ่งที่อธิบายไม่ได้ อาชีพเชื่อว่าการเจ็บป่วยไม่สบายเกิดจากสะล้าหรือวิญญาณออกจากร่าง ดังนั้นกระบวนการรักษาจึงเน้นการรักษาขวัญและกำลังใจ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่สมาชิกในการดำเนินชีวิตโดยไม่หวาดกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็น เพื่อปลูกปลอบขวัญกำลังใจในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งได้อย่างไม่หวาดหวั่น เพราะมีวิธีการป้องกันและแก้ไขระบบความสัมพันธ์ที่ตนเอง</p>

จากตารางที่ 10 จะเห็นว่า คุณค่าวัฒนธรรมอาชีพต่อเยาวชนอาชีพในระดับบุคคล เป็นองค์ความรู้ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพิ่มศักยภาพของบุคคล ให้เกิดความมั่นใจ ภูมิใจในตนเอง ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

2. **คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน** ประกอบด้วยคุณค่าที่เป็นกระบวนการ วิธีการ หรือเครื่องมือในการผูกโยงความเป็นสังคมอาช่าไว้ด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าด้าน ภาษา ด้านศาสนา ด้านสังคมและด้านศิลปะสุนทรียะ ซึ่งมีประเด็นรายละเอียด ดังนี้

2.1 คุณค่าด้านภาษาอาช่า

อาช่าไม่มีตัวอักษรเป็นของตัวเอง แต่ด้วยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่พยายามจะ ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของตนสืบทอดลูกหลาน จึงคิดค้นกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ เพื่อให้จำได้เร็วและไม่ลืมง่าย เช่น เพลง นิทาน สุภาษิต และที่สำคัญคือ การท่องรายชื่อบรรพบุรุษ อาช่าตั้งแต่ปฐมอาช่ามาถึงชื่อตนเอง ซึ่งภาษาอาช่าเรียกว่า “จี” ตลอดทั้งการสวดของพีมะในแต่ ละพิธีกรรม ซึ่งคำสวดจะสอดแทรกประวัติความเป็นมาของเผ่าอาช่าไว้ แคมเมอร์ (Kammerer, 1985: 16) ศึกษาพบว่าเฉพาะคำสวดในพิธีศพของพีมะ ได้สอดแทรกประวัติความเป็นมาของ สกุดผู้ตายโดยมีการบรรยายถึง สาเหตุการอพยพโยกย้ายจากเหนือสู่ใต้ ผ่านภูเขาและแม่น้ำ กรณี ศพที่เขาศึกษาพบว่า ตระกูลของผู้ตายได้อพยพมาสิ้นสุด ณ แม่น้ำสายหนึ่งคือแม่น้ำกในจังหวัด เชียงราย ดังนั้นการสืบทอดประวัติอาช่า จึงสามารถศึกษาผ่านบทสวดได้อีกทางหนึ่ง

บทบาทและความสำคัญของภาษาอาช่า นอกจากใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่าง กันแล้ว ภาษายังแสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเผ่า เป็นสิ่งยึดโยงความเป็นอาช่า เป็นสิ่งที่ แสดงถึงความมีตัวตนในสังคม อาช่ามีภาษาซึ่งแสดงถึงความเป็นเอกภาพของอาช่าทุกแห่งใน โลก ดังนี้ “อาช่า เซ้ซ่า ถี่ซำมา” หมายความว่า อาช่าแม้อยู่แห่งหนใด ย่อมเป็นหนึ่งในเดียวหรือ เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน (สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย, 2546: 1) อาช่า มีตำนานเล่าถึงการไม่มีตัวหนังสือเป็นของตนเอง ซึ่งตรงกับที่ พอล ดับเบิลยู เลวิส (Paul W.Lewis, 2002: 17) หมอสอนศาสนาที่ศึกษานิทานของอาช่าในพม่า ซึ่งสอดคล้องกับการเล่าของ ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กด้วย ดังนี้

สมัยก่อนนี้ ตัวหนังสือไม่มีวะ พอดีหนีข้าเล็กกันมาเรื่อย ๆ กา ตัวหนังสือดีเขียนไว้บนหนังควายมันหนัก ก็เลยตกลงกันเอามากินเหยีย อาช่าก็ เลยบมีตัวหนังสือกับเป็น” (สมัยก่อน อาช่ามีตัวหนังสือใช้เอง ซึ่งบันทึกไว้บนหนัง ควาย ต่อมาเกิดข้าศึกบุกรุก ในการหลบหนีศัตรูตัวหนังสือที่บันทึกไว้บนหนัง ควายเป็นภาระหนักยิ่ง อาช่าสมัยนั้นจึงตกลงให้นำหนังควายที่มีตัวหนังสือ บันทึกอยู่นั้นมากินเสีย) ตั้งแต่นั้นมา อาช่าจึงไม่มีตัวหนังสืออีก และใช้เพียง ความจำอย่างเดียว

(อาเกือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546)

นอกจากภาษาจะเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างอาช่าด้วยกันทั่วโลกแล้ว ภาษายังเป็นเครื่องมือสร้างความรื่นเริงบันเทิงแก่ชุมชน โดยเฉพาะการร้องเพลงของอาช่า โดยส่วนใหญ่จะเป็นการร้องโต้ตอบกันด้วยปฏิภาณไหวพริบ สร้างความเพลิดเพลิน สนุกสนาน หรือใช้จีบเกี้ยวสาว ขณะเดียวกันได้สอดแทรกความรู้ในด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า "...แข่งกันร้อง ไผ่ฮู้้นัก ฮู้้น้อยกว่ากันอีกกำวน..." (ร้องเพลงโต้ตอบกัน ใครจะรู้มากกว่าน้อยกว่ากัน) (อาเสาะ อานี, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546) สถานที่จัดกิจกรรมนันทนาการของอาช่าสมัยก่อนคือ ลานเที่ยวกลางหมู่บ้าน กิจกรรมบันเทิงก็คือ การเต้นรำ การร้องเพลงของหนุ่มสาว การเล่นิทานของผู้อาวุโสให้ลูกหลานฟัง ซึ่งจะสอดแทรกความรู้ วิชาอาช่าด้านต่าง ๆ ให้ลูกหลานได้เรียนรู้และซึมซับไปด้วย เพราะสังคมอาช่าไม่มีการสอนตรง ๆ ดังนั้นการร้องเพลง การเล่นิทาน สุภาพสิต คำสวด จึงเป็นเครื่องมือการถ่ายทอดความเชื่อ ความรู้ และประสบการณ์ที่สำคัญยิ่งของอาช่า

อาช่านับเป็นเผ่าที่มีความเป็นศิลปินในตัวสูง เพราะพวกเขาสามารถร้องเพลงได้ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด ๆ เช่น กิจกรรมบนลานเที่ยวหมู่บ้าน ขณะเดินทาง หรือแม้กระทั่งช่วงพิธีจัดงานศพ เช่น การไปร่วมสังเวยพิธีกรรมซีเซโค (เลี้ยงรับขวัญข้าว) ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางไปทำพิธีที่ไร่ข้าวโหมงกว่า ต้องเดินขึ้นลงเขาตลอด กลุ่มผู้อาวุโสจะร้องเพลงขณะเดินไป หากมีบทหรือเนื้อร้องที่สนุกจะมีการร้องรับเป็นลูกคู่ สร้างความครื้นเครงให้กับทุกคนที่ร่วมขบวนไปด้วย แม้จะใช้เวลามากขึ้น แต่มีผลดีคือไม่เหนื่อยและไม่เบื่อ เหมือนคำพูดที่ว่า "...ย่างไป ฮ้องเพลงไปตวย ม่วนกา บ่าฮิดลู" (เดินไป ร้องเพลงไปด้วย สนุกดี ทำให้ไม่เหนื่อย) (ซีตุ เยของ, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2546) กิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อการนันทนาการนี้ สร้างความผูกพันและรักสามัคคีต่อกัน ทั้งสำนึกรักชุมชน ดังคำกล่าวที่ว่า "...ถ้าทำแบบนี้ อยู่บ้านเขาก็ม่วนกา บ่าต้องไปทำงานที่อื่น" (อาติ จูเปาะ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546)

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าเชียงราย (2546: 42) แบ่งการร้องเพลงของอาช่าเป็น 2 ประเภทคือ การร้องเพลงในพิธีกรรมประเพณีและการร้องเพลงทั่วไป การร้องเพลงในพิธีกรรมนั้น มีจุดประสงค์เพื่อขับกล่อมงาน และต้องการสอนลูกหลาน เช่น การร้องเพลงในงานแต่งงานจะเป็นการสั่งลาและสั่งสอนลูกสาวที่ต้องจากแม่ไป เรียกเพลงนี้ว่า "ฮ้อ งั่ว งั่ว" ซึ่งเนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวได้สะท้อนถึงฐานะและเพศสภาพของผู้หญิงอาช่า เป็นเหตุผลที่ผู้หญิงไม่สามารถเป็นผู้สืบสกุลได้ เพราะต้องไปเป็นเมียคนอื่น เป็นลูกคนอื่น ไปเลี้ยงพ่อแม่สามีแทนพ่อแม่ของตน ทำให้ผู้หญิงอาช่าไม่มีฐานะเทียบเท่าผู้ชาย ประกอบกับความเชื่อที่ว่า ผู้หญิงอาช่าเคยเป็นผีมาก่อน ก่อนที่จะถูกจับมาเป็นภรรยาของหนุ่มอาช่า ดังปรากฏในบทเพลง ฮ้อ งั่ว งั่ว ซึ่งมีคำร้องและแปลความหมายได้ดังนี้

หย่าหมี่ข้าบอ ฮู้ซ่า ลอมี อ่า หมี่ไ้,

มีลูกสาวก็สบายตลอดมานะลูกสาว

หย่าหมี่ เด่วโจ๊ะเซ่ เซ่ซิม ยอล้า,

เมื่อลูกสาวอายุ 13 ปี ก็สนใจมีครอบครัวนะ

หย่าหมี่ ด้อทอหมาอี๋ หย่อจ้อ หม่าซ้า,
 หย่าหมี่ เบ้วมี ด้องทอ ย็องซ้า อี้แง,
 หย่าบออำมา นองเจ้ แด อ้อ,
 อาจ้อ เบ้วมี มาอ้ออง มาแด้ คู้อี้,
 หย่าบออำมา คู้ซอของ หม่าฮั้น,
 อาจ้อเบ้วมีอาอ้ออง คู้ซอของจ้อ อี้,
 หย่าบอ อำดา นองเจ้ แด อ้อ,
 อาจ้อ เบ้วมี ดาอ้ออง ดาแด้ คู้อี้,
 หย่าบอ อำดา คู้ ซอของ หม่าฮ้อ,
 อาจ้อ เบ้วมี ด้าอ้ออง คู้ ซอของ ฮ้ออี้,
 หย่าหมี่ ด่าไอ้ ด้อล้า ลอนู้ ด่าไอ้,
 หย่าหมี่ นือ ก่า กือ จิม ฮือ ลอ,
 เฮยะ เซอ ซ้าเล,
 หมี่โย ซ้องเล,
 แดบา ฮู้ เซ้ ซ้องเล,
 หย่า ฎ้อล้า ล้อ นู้ด่าไอ้,
 ถ้าไม่อยู่ใกล้บุตรสาวไม่สบายใจ
 เมื่อลูกสาวไปแต่งงานอยู่กับผู้อื่น
 ทิ้งมารดาผู้ให้กำเนิด
 ให้ไปเรียกมารดาผู้อื่นเป็นแม่
 แม่ผู้ให้กำเนิดไม่มีความสำคัญ
 แม่ผู้อื่นจะสำคัญกว่า
 ทิ้งบิดาผู้ให้กำเนิด
 ไปเรียกคนอื่นเป็นพ่อนะ
 ชื่อพ่อผู้กำเนิดไม่ใหญ่
 พ่ออื่นเป็นใหญ่กว่า
 ไอ้ ลูกสาวที่กำลังจะจากไป
 ให้ความรักเป็นเรื่องยิ่งใหญ่
 ให้มีครอบครัวมั่นคง
 ให้มีบุตรหญิงชายมาก
 ให้รีบเกิดสายเลือดเร็วขึ้น
 ไอ้ลูกสาวที่จากไป อี้ อี้ อี้ (ร้องไห้)

(สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาซา จังหวัดเชียงใหม่, 2546: 43)

แดห้องหรือลานเที่ยวหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเผ่าอาซา เป็นสถานที่รำลึกใน
 หนูนักท่องเที่ยวคือ การร้องเพลงและจับคู่ของหนุ่มสาวอาซา คนทั่วไปเข้าใจผิดเรียกว่า “ลานสาว
 กอด” ซึ่งทำให้ชาวอาซาบางส่วนโกรธแค้นมาก ถือว่าเป็นการดูถูกเผ่าอาซา แดห้องในทัศนะ
 ของอาซาคือ สถานที่ที่ทุกค่ำคืนหลังทานอาหารเย็นในสมัยก่อน ทุกคนจะไปรวมกันที่ลานเที่ยว
 แห่งนี้ หนุ่มสาวจะไปเต้นและร้องเพลงโต้ตอบกัน เพื่อเกี้ยวหรือแข่งขันใครเก่งหรือจำเพลงได้
 มากกว่ากัน ส่วนเด็ก ๆ ก็ไปขอให้คนแก่เล่านิทานให้ฟัง คนอื่น ๆ ไม่รู้จะทำอะไรก็พากันไปดูหนุ่ม
 สาวร้องเพลง ดังนั้น ลานเที่ยวหมู่บ้านจึงเป็นที่ชุมนุมของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชนเมื่อยามค่ำคืน

สมัยก่อนนี่อะโล๊ะ! ม่วนแต่ ๗ หนุ่มสาวอยู่คนละฟาก ฮ้องเพลงโต้กัน
 ไผเก่งก็ฮ้องแบบนี้มาอาชานะ คนแต่งงานแล้วก็ไปได้ แต่เวลาไปแล้วก็ไปอยู่
 แหมดี บ่่วนวายกับเบ็น (สมัยก่อนนี่ โอ๊ะ ! สนุกจริง ๆ หนุ่มกับสาวอยู่คนละ
 ฝ่ายร้องเพลงโต้กัน ดูว่าใครจะเก่งกว่ากัน แม้คนที่แต่งงานแล้วก็ไปเที่ยวได้
 แต่ต้องไม่ไป่วนวายกับหนุ่มสาวเขา)

(อาเสาะ อานิ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546)

แด่ห้อง ซึ่งบางคนตีตราว่าเป็น สถานที่เสรีทางเพศ เป็นสวรรค์ของหนุ่มสาวอาซ่า ดังกรณี เพลง “มิตะ” แต่ในทัศนะของอาซ่าสถานที่แห่งนี้ มีความสำคัญต่อชุมชนอาซ่าทั้งในแง่เป็นสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์มีคู่กับหมู่บ้าน และเป็นสถานที่เรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะวัฒนธรรมเป็นแหล่งนันทนาการ ของหมู่บ้าน หลังจากตรากตรำทำงานหนักมาทั้งวัน เป็นที่รวมของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน ไม่ได้ จำกัดเพียงแต่หนุ่มสาวเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

ไผ่ไปก็ได้ บ่าห้าม พ่อเฒ่าก็ไปได้แม่เฒ่าก็ไปได้ ละอ่อนก็ไปได้ บ่า เสียหายนะ บางคนแม่เฮือน ตะก่อนบ่ามีอะหยังยะ ถ้าบ่าบั้นฝ้ายก็ไปแหว่กัน เวลาไปผ่อเป็นบางคนตากผ่อไป มือก็ยังบั้นฝ้ายอยู่นะ (ใครไปก็ได้ ไม่มีการ ห้าม คนแก่หรือเด็กไปก็ได้ ไม่เสียหายใด ๆ บางคนแต่งงานแล้ว กลางคืนไม่มี งานอะไรทำก็ไปเที่ยวกัน บางคนไปดูเขา ตาดูไป มือก็ยังบั้นฝ้ายไปด้วยก็มี)

(อาโก้ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546)

ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่ฟ้าหลวง ได้เปรียบลานเที่ยวของหมู่บ้านอาซ่าใน สมัยก่อน เป็นเสมือนโรงเรียน ลานแสดงศิลปะวัฒนธรรมของอาซ่า ดังคำกล่าวที่ว่า

ลานนี้เปรียบไปแล้ว ก็เหมือนกับลานวัดในสมัยก่อน กิจกรรมบนลาน แสดงวัฒนธรรมประจำหมู่บ้านคือกิจกรรมรื่นเริงของชุมชน เป็นสถานที่พบปะ กันของหนุ่มสาว และที่สำคัญคือลานนี้ใช้แสดงออกซึ่งความสามารถในศิลปะ ด้านต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมของอาซ่า เช่น การเต้น การร้อง การเล่านิทาน

(สุทัศน์ หลวงมูล, สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2546)

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า กิจกรรมบนลานเที่ยวแห่งนี้ได้หายไปจากชุมชนเมื่อกว่า 10 ปีที่ ผ่านมา ด้วยเหตุผล ดังที่ประธานกลุ่มหนุ่มสาวบ้านห้วยซี้เหล็ก กล่าวถึง หนุ่ม ๆ อาซ่าปัจจุบันมี การเอาเปรียบหญิงสาวและไม่รับผิดชอบ ไม่เหมือนสมัยก่อน อีกทั้งส่วนใหญ่ยังต้องเรียนหนังสือ หากมีกิจกรรมนี้ ก็น่าจะเป็นปัญหาต่อการเรียน ดังคำกล่าวที่ว่า

เป็นเพราะคนปัจจุบันไม่มีความรับผิดชอบ เห็นแก่ตัวมากขึ้น เอา เปรียบผู้หญิงนั่นเอง ทำให้ผู้ชายโสมมิตีให้ยกเลิกกิจกรรมนี้เสีย อีกอย่างหนุ่ม สาวสมัยนี้เรียนหนังสือ หากให้มีกิจกรรมแบบนี้พ่อแม่กลัวลูกจะเรียนไม่จบ กลัวใจแตกเสียก่อน

(สุวัฒน์ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

สมัยก่อน การร้องเพลงเต้นรำกันทั้งคืนของหนุ่มสาวบนลานเที่ยวแห่งนี้ ไม่มีการละเมิดหรือล่องเินต่อผู้หญิงมากเกินกว่าการโอบกอดคุยกัน หากจะมีการทำผิดบ้างก็เป็นคู่รักที่ตกลงปลงใจจะแต่งงานกันแล้วจริง ๆ และในสังคมอาข่า ผู้ชายที่มีภรรยาท้องก่อนแต่ง จะถูกตีตราเป็นคนไม่บริสุทธิ์ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญหรือรับตำแหน่งสำคัญทางความเชื่อของอาข่าได้ ซึ่งถือว่า เป็นการลงโทษทางสังคมที่รุนแรงมาก แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไป การเห็นแก่ตัวของฝ่ายชาย เพราะรับค่านิยมจากภายนอกเข้ามา ผู้อาวุโสจึงมีมติให้ยกเลิกกิจกรรมนี้เสีย

นอกจากบทเพลง อาข่ามีสุภาษิตที่แสดงถึงภูมิปัญญาทางด้านภาษา ซึ่งยังมีการใช้สุภาษิตเหล่านี้ในชุมชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะหากมีการโต้เถียงระหว่างผู้อาวุโสด้วยกัน ในประเด็นสิ่งใดถูกที่สุดในเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมอาข่า หากใครสามารถยกเหตุผลที่สามารถอ้างสุภาษิตได้ จะถูกยกให้เป็นผู้รู้ที่สุด ตัวอย่างสุภาษิตอาข่า ที่มีการใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น

“ແມ່- ລາ - ຣະ - ໂປະ- ສ່າ - ຍ່ວຍ - ຫມ່າ - ປອ”

แปลว่า *ลั่นกระดกไม่มีกระดุก* เป็นสุภาษิตสอนในเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคม ควรหนักแน่นและมีเหตุผลในการฟังความจากคำพูดของผู้อื่น

“ດ່າ - ຫມ່າ - ກື້ອ - ຫລ່ອນ - ຍອ - ສື້ອ”

แปลว่า *พ่อแม่เป็นต้นตอของบุญบารมี* เป็นสุภาษิตสอนในเรื่องความกตัญญูต่อบุพการี ลูกหลานควรสำนึกในบุญคุณของพ่อแม่และตอบแทนพระคุณท่านในฐานะผู้ให้กำเนิด

“ຫຍ່າ - ຫມີ - ໂບະ - ມີ - ຫຍ່າ - ຫມີ”

แปลว่า *ลูกสาวลูกคนอื่น* เพราะอาข่าเชื่อว่าลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องไปอยู่กับสามีไปเป็นลูกคนอื่น คือไปเลี้ยงพ่อแม่สามีแทนพ่อแม่ของตน

“ອຸ - ພົວ - ແຕະ - ແອະ - ສີ - ເອອ - ຫມ່າ - ເ່ນ່ອ”

แปลว่า *หัวขาวใช้จะรอบรู้ทั้งหมด*
 “ອຸ - ນະ - ແຕະ - ແອະ - ຫມ່າ - ສີ - ຫມ່າ - ເ່ນ່ອ”

แปลว่า *หัวดำใช้ว่าจะไม่รู้อะไรเลย*
 เป็นสุภาษิตที่แสดงถึงความรู้สามารถเรียนทันกันได้ คนอายุน้อยอาจมีความรู้ในบางด้านมากกว่าคนแก่ แต่ผู้น้อยต้องแสดงความรู้โดยไม่เป็นการยกตนหรือลบลบลผู้อาวุโส

“ນະ - ມາ - ສູ້ - ມ່ອ - ປູ - ໂຕະ - ອະ - ຫຍີ້”

แปลว่า *ใครเห็นดวงอาทิตย์ก่อนเป็นพี่เสมอ* เป็นการสอนให้คนขยันทำมาหากิน ส่งเสริมให้คนมีความคิดการแก้ปัญหาใหม่ ๆ ฯลฯ

(ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค; วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์ 20 มกราคม 2547)

นอกจากสุภาษิต นิทานถือเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการบอกเล่า อบรม สั่งสอน แก่ลูกหลานในเรื่องประวัติความเป็นมาของอาข่า การเกิดกฎจารีต และเป็นเครื่องมือในการป้อง

ปรามมิให้ลูกหลานทำผิด เช่น พี่กับน้องแต่งงานกัน ซึ่งอาผ่า มาเยอะ, อามื่อ เยซอง (สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2546) และนพพล พิมลสกุลรักษา (สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546) และตรงกับที่พอล ดับเบิลยู เลวิส Paul W. Lewis (2002: 11) ศึกษาในพม่า มีนิทานที่ใช้สอนลูกหลานในการห้ามญาติแต่งงานกัน ดังนี้

นานมาแล้ว ยังมีพี่น้องกำพร้าชายหญิงอยู่ด้วยกันในบ้านหลังหนึ่ง วันหนึ่งพี่ชายมีธุระจะออกไปนอกบ้าน เขาได้สั่งน้องสาวว่า ห้ามนำที่นอนของเขาไปตากแดด เพราะได้ที่นอนเขาเก็บสิ่งที่ใช้ทำเสน่ห์สาวไว้ เมื่อน้องสาวรับปากแล้ว พี่ชายก็ออกจากบ้านไป แต่ครั้งพี่ชายไปไม่นานน้องสาวก็ทำความสะอาดบ้านเหมือนที่เคยปฏิบัติและลืมคำสั่งของพี่ชาย เมื่อเธอเห็นยาเสน่ห์นั้น ด้วยอำนาจของมัน เธอจึงขาดสติหยิบกลืนลงท้องทันที พลันนั่นเอง เธอก็รู้สึกหลงรักพี่ชายตนเองทันที เธอเฝ้ารอพี่ชายอย่างกระวนกระวายใจ เมื่อพี่ชายกลับถึงบ้าน เธอก็เฝ้าคลอเคลียอยู่กับพี่ชายอย่างไม่ยอมจากไปไหน แม้กระทั่งเวลานอนเธอก็ขอนอนด้วย ในที่สุดสองพี่น้องก็เป็นสามีภรรยา การกระทำดังกล่าว ถือว่าเป็นการทำผิดกฎจารีตของอาช่าที่รุนแรงมาก สองพี่น้องถูกลงโทษให้ฆ่าทิ้งทั้งคู่ และเพื่อมิให้สองพี่น้องได้พบกันอีก ชาวบ้านได้แยกฝั่งศพ โดยพี่ชายฝังไว้ใต้ทางเดินและศพน้องสาวฝังไว้บนทางเดิน อย่างไรก็ตาม วิญญาณของพี่น้องนี้ก็ยังคงพบกันได้ เมื่อเวลาฝนตกและฟ้าแลบหรือเกิดรุ่งกินน้ำ ซึ่งเป็นการพบปะกันเพียงชั่วเวลาสั้น ๆ

จุดประสงค์ของนิทานคือ ต้องการให้ความรู้และปลูกฝังสำนึกในกฎต้องห้ามของอาช่า แก่ลูกหลาน เพราะอาช่าห้ามพี่น้องหรือคนสกุลเดียวกันแต่งงานกัน เพื่อป้องกันและรักษาเผ่าพันธุ์อาช่าไว้ เพราะอาช่าอาจทราบว่าการแต่งงานในสายสกุลเดียวกันทำให้ลูกหลานผิดปกติ แต่ไม่สามารถอธิบายด้วยหลักวิทยาศาสตร์ได้ จึงใช้นิทานอธิบายและปรามไปด้วย โดยมีกรกล่าวถึงโทษที่เกิดขึ้นคือ “...ถ้าบ่าเจือ แต่งงานกัน ดึงออกบ่หือร่วมสกุลอีก... ต่ายไปก็บ่าได้ไปอยู่กับพ่อแม่ บ่าได้กินข้าว กินน้ำ” (หากไม่เชื่อฟัง แต่งงานกัน ก็จะถูกตัดญาติ ตัดสกุล ตายไปแล้วก็ไม่ได้กินข้าวกินน้ำ) (เดวิท อภิสุนทรกุล, นพพล พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546)

การใช้ความเชื่อเรื่องผี เป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมเด็ก เช่น

...เคยมีเด็กบางคนที่ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ขึ้นไปเล่นรูปไม้แกะสลักชายหญิงหน้าประตูหมู่บ้าน (ลกซ่อ) ทำให้ปากเบี้ยว มือหงิก ตาเหล่ ปวดท้อง พ่อแม่ญาติพี่น้องต้องทำพิธีนำหมูไปขอขมาจึงหาย

(อาโพะ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2546)

การดำรงอยู่และการจางคลายไปของภาษาอาข่า กระบวนการเรียนรู้ที่ต่างกันระหว่างกลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มคนหนุ่ม สมัยก่อนผู้รู้ของอาข่าคือ ผู้ที่กล่าว/สอน/จับสาวเป็นบทเพลง บทกลอน แทนคำพูดธรรมดาได้ ความสามารถนี้เป็นคุณสมบัติของคนเก่ง ผู้ที่มีความสามารถดังกล่าว สังคมจะยกย่องให้การยอมรับนับถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ สาว ๆ จะนิยมชายหนุ่มที่มีความสามารถลักษณะนี้ แต่ปัจจุบันเมื่อสังคมเปลี่ยนไป ผู้อาวุโสไม่กล้าร้องเพลงต่อหน้าลูกหลานเพราะอาย คิดว่าเนื้อหาไม่เหมาะสมกับวัยของตนและลูกหลานไม่สนใจ

ปัจจุบันลูกหลานที่ผ่านการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ให้คุณค่าและความสำคัญต่อภาษาอาข่าเปลี่ยนไปคือ เยาวชนเชื่อว่าเป็นอาข่าต้องพูดไทยได้ หากพูดไทยไม่ได้ไม่ชัด จะรู้สึกอายคนอื่น การพูดไทยได้ พูดอาข่าได้ หรือพูดได้หลายภาษาคือสิ่งที่ดี การพูดภาษาอาข่าก็ต้องให้เหมาะสมสอดคล้องกับบุคคลและสถานที่ กล่าวคือ หากอยู่ในหมู่บ้านการพูดภาษาอาข่ามีความเหมาะสม แต่หากไปอยู่ในกลุ่มคนพื้นราบ การพูดภาษาอาข่าไม่เหมาะสม รู้สึกไม่มั่นใจในตัวเอง การพูดไทยไม่ชัดเป็นปมด้อยสำหรับเยาวชนอาข่า

สรุป คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าด้านภาษาที่มีต่อเยาวชนนั้น นอกจากเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญแล้วภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อ ประสิทธิภาพองค์ความรู้ ทัศนคติของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สรรสร้างกิจกรรมเรียนรู้ผ่านทางภาษา ทำให้ลูกหลานจดจำและเข้าใจได้ง่าย เช่น รายชื่อบรรพบุรุษอาข่า (จี) นิทาน คำกลอน บทเพลง สุภาษิต เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ยังมีการสืบทอดมาได้ นอกจากนั้นอาข่ายังใช้ภาษาเพื่อสร้างสุนทรียรสแก่การเสพ เช่น เพลง ภาษาได้สร้างความรู้สึกเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันไม่ว่าจะเป็นอาข่าในแห่งหนใดในโลก ดังภาษิตที่ว่า “อาข่า เข้ซ่า ถี้ซามา” แปลว่าอาข่าแม้อยู่แห่งหนใดในโลก ล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

2.2 คุณค่าด้านศาสนา มีประเด็นในการศึกษาดังนี้

ความเชื่อและการนับถือบรรพบุรุษ

อาข่ามีตำนานกล่าวถึง การกำเนิดของมนุษย์โลกและเผ่าพันธุ์อาข่า ซึ่งสรุปได้ว่าหลังจากอะเพอหมีแย ได้สร้างโลกแล้วก็สร้างสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ขึ้น ซึ่งรวมทั้งมนุษย์ด้วย ดังนั้นมนุษย์ทุกคนในโลกนี้ มีบรรพบุรุษที่เป็นเทพร่วมกัน ภายหลังจากได้แยกเป็นเผ่าพันธุ์อื่น ๆ เช่น ฝรั่งเศส จีน พม่า ไทย ฯลฯ บรรพบุรุษที่แตกสายมาเป็นอาข่ารุ่นแรกนั้นอยู่ในลำดับที่ 12 ชื่อว่า ซี้มมิโอ จากซี้มมิโอจนมาถึงชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วยคือลูกหลานรุ่นที่ 63-66 (อาเซ ย้อแจะ, อาดิ จูเปาะ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2546) ผู้อาวุโสส่วนใหญ่สามารถท่องรายชื่อบรรพบุรุษของตนตั้งแต่ซี้มมิโอมาถึงชื่อตนเอง และท่องย้อนจากชื่อตนขึ้นไปถึงซี้มมิโอได้อย่างคล่องแคล่วแม่นยำ การท่องชื่อบรรพบุรุษนี้จะไม่ทำกันพร่ำเพรื่อ แต่จะทำในพิธีศพเพื่อสวดส่ง

วิญญาณผู้ตายให้ไปอยู่ภพร่วมกับบรรพบุรุษ หรือการไล่ลำดับญาติของหนุ่มสาวก่อนการแต่งงาน เพื่อป้องกันการแต่งงานในสกุลเดียวกัน (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, ฤทธิไกร มอฟ้า, 2546: 12) ความสำคัญของการท่องรายชื่อบรรพบุรุษต่อลูกหลานปัจจุบันคือ ทำให้ลูกหลานที่พลัดพรากจากกัน หรืออยู่ต่างที่ต่างแดนกัน สามารถสืบสาวไล่เรียงลำดับความเป็นญาติกันได้ ดังคำพูดของผู้ใหญ่บ้านอาข่าปากถ้วนพพล พิมลสกุลรักษา (สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2546) ที่ว่า “..ไผ่บ่าฮู้จัก จี ก็ตั้ง บ่าฮู้จัก ปี่ บ่าฮู้จักน้อง” (ใครไม่รู้จี้ ก็ไม่รู้จักญาติพี่น้อง) และการทำพิธีใด ๆ ของอาข่าจะใช้ ชื่อ-สกุลอาข่า ในการเรียกขวัญหรือส่งวิญญาณไปสู่ปรโลกเท่านั้น แม้จะเปลี่ยนชื่อไทย สกุลไทยในใบทะเบียนบ้านและบัตรประชาชน แต่ชื่อ - สกุล อาข่า ทุกคนต้องรู้และจำได้ โดยเฉพาะเมื่อถึงคราวจำเป็นต้องใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

การนับถือบรรพบุรุษ แสดงผ่านพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ นัยหนึ่งเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อท่าน อีกนัยหนึ่งเพื่อขอให้บรรพบุรุษอำนวยพรและช่วยเหลือให้ตนและลูกหลานมีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง ในทางตรงข้ามหากไม่ทำพิธีกรรมตามนี้ ลูกหลานจะได้รับความทุกข์ยากลำบากในชีวิตเพราะขาดบรรพบุรุษคอยช่วยเหลือ การทำพิธีกรรมของอาข่ามีกระบวนการและขั้นตอนที่แน่นอนต้องใช้ความพิถีพิถันมาก และเป็นภาระหนักสำหรับลูกหลาน โดยเฉพาะลูกหลานที่ยากจน อุไรวรรณ แสงศร (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2546) ได้สรุปสาเหตุสำคัญของการแปรเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นของลูกหลานอาข่าปัจจุบัน เหตุผลหนึ่งที่สำคัญคือ รับประทานค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมแบบอาข่าไม่ได้ โดยเฉพาะพิธีศพ เพราะอาข่าเชื่อว่าพ่อแม่มีคนเดียว การทำพิธีศพถือเป็น ค่านิยมของสังคม เป็นการเชิดชูเกียรติผู้ตาย เป็นหน้าตาของลูกหลาน ดังนั้นพิธีศพจึงเป็นพิธีใหญ่พิธีหนึ่งในชีวิตอาข่า

ความเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกนี้มีเจ้าของ ภาษาอาข่าเรียกว่า “ยอซ้อง” อาทิ ผืนฟ้า แผ่นน้ำ ที่นา ที่ไร่ ภูเขา น้ำตก หุบเหว พายุ ฯลฯ ล้วนมีผู้ดูแลหรือเจ้าของทั้งสิ้น ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของอาข่าต้องไม่กระทบต่อผู้คุ้มครองเหล่านั้น ต้องแสดงสัมมาคารวะ เช่น จะใช้สิ่งใดต้องขออนุญาต หากทำไปแล้วคิดว่าได้ล่วงเกินก็ต้องทำพิธีขอขมา เพื่อไม่ให้กระทบต่อระบบความสัมพันธ์กับเจ้าของผู้ดูแลสรรพสิ่งนั้น ๆ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ คือสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อเพื่อการอยู่ร่วมกันดังกล่าว เช่น ประตูลู่มู่บ้าน ศาลพระภูมิหู่่มู่บ้าน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ

อะพีเปาะเลาะคือสิ่งเคารพสูงสุดภายในบ้าน ซึ่งถือเป็นทั้งวัตถุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาข่า เพราะอาข่าไม่มีศาสนสถานที่จะรวมกันประกอบพิธีเหมือนโบสถ์หรือวัด ดังนั้นการทำพิธีใด ๆ ต้องทำที่บ้าน และพิธีที่จะทำตรงนี้ได้ต้องเป็นพิธีมงคลเท่านั้น บ้านที่จะมีอะพีเปาะเลาะได้ต้องเป็นบ้านที่ผู้ชายเป็นเจ้าของหรือผู้นำครอบครัว อะพีเปาะเลาะเป็นกระบอกไม้ไผ่ ข้างในบรรจุใบไม้ที่อาข่าเรียกชื่อว่า “เบะเซะ” ผูกไว้ใต้หัวนอนฝ่ายหญิง และมีตะกร้าใบใหญ่อีกสองใบเรียกว่า เปาะเลาะเปาะหู ภายในบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งจำลองเป็นชุดเล็ก ๆ สำหรับใช้เช่นนุชา

บรรพบุรุษ สิ่งของทั้งหมดนี้ห้ามบุคคล ภายนอกจับต้องโดยเด็ดขาด เฉพาะผู้หญิงเจ้าบ้านเท่านั้น จะจับต้องได้ ส่วนไม้ที่ชื่อเบะเซะ เป็นสัญลักษณ์ของอาช่าที่นับถือบรรพบุรุษทั้งหมด (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2546)

อะพีเปาะเหลาะเป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของหนุ่มสาว นอกจากถือเป็นสัญลักษณ์ ความเชื่อของอาช่าที่นับถือบรรพบุรุษแล้ว อะพีเปาะเหลาะเป็นสิ่งวางกรอบพฤติกรรมในการอยู่ ร่วมกัน เช่น บุคคลอื่นจะทะเลาะชกต่อยกันในบ้านไม่ได้ ถือว่าทำผิดภายใต้อะพีเปาะเหลาะของ บ้านนั้น ต้องถูกปรับไหมและลงโทษ ชายหนุ่มไปนอนกับหญิงสาวภายในบ้านก็ถือว่าทำผิดต่อผี บรรพบุรุษ ข้อห้ามบางอย่างกลายเป็นมารยาททางสังคมอาช่าในปัจจุบัน เช่น คนภายนอกจะเดิน ขึ้นบ้านอาช่าจากประตูหน้าบ้านไปทะเลหลังบ้าน โดยไม่แหวะหรือทักทายกับใคร ถือว่ามีเจตนาไม่ ดีและไม่ให้เกียรติเจ้าบ้าน นอกจากนั้นอะพีเปาะเหลาะได้กำหนดบทบาทและความสัมพันธ์ของ สมาชิกภายในบ้านคือ การแบ่งพื้นที่ในบ้านเป็นส่วนของชายและหญิง บทบาทหน้าที่ของผู้หญิง กับงานบ้านเพราะเป็นผู้ดูแลตะกร้า ซึ่งตะกร้าเป็นสัญลักษณ์งานของฝ่ายหญิง อะพีเปาะเหลาะ สร้างความรู้สึกอบอุ่นใจแก่ผู้อาวุโส ดังคำกล่าวที่ว่า “บ้านที่มีกับไม่มีอะพีเปาะเหลาะ หากขึ้นไป จะรู้สึกต่างกันทันที บ้านที่ไม่มีอะพีเปาะเหลาะจะรู้สึกว่างเปล่าไม่อบอุ่น” (อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2546)

ความเชื่อในเรื่องผี “ແຮະ” แหะมีอิทธิพลในวิถีชีวิตของอาช่าอย่างแยกไม่ออก ไม่ว่าจะ พวกเขาจะประกอบกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม จะต้องคำนึงและระมัดระวังมิให้กระทบกับสิ่งที่เรียกว่าผี ผีของอาช่าแบ่งเป็นผีดีและผีร้าย ผีดีคือผีที่คอยดูแลคุ้มครองลูกหลาน เช่น บรรพบุรุษ ส่วนผีร้าย คือผีป่า ผีน้ำหรือวิญญาณคนที่ตายแล้วไม่ได้ทำพิธีศพให้อย่างถูกต้องทำให้วิญญาณต้องเร่ร่อน ส่วนการทำผิดผี หมายถึงการทำในสิ่งที่ฝืนกฎระเบียบ เช่น การตัดไม้หรือทำลายสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านต้องถูกปรับและทำพิธีเสียผี การเข้าป่าทำเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า การ ขับถ่ายหรือทิ้งสิ่งสกปรกลงในน้ำ หากกลับมากป่วยไข้ไม่สบาย ถือว่าผีทำให้ เพราะไปรบกวนผู้ดูแล รักษาตนเอง ดังนั้นต้องทำพิธีขอขมาที่ได้ล่วงเกินต่อสิ่งมีอำนาจนั้น ๆ หากเจ้าตัวลืมนผู้รู้คือ อะพี ยี่ผ่าที่ทำหน้าที่ดูหมอนั่นเอง

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ภาษาอาช่าไม่มีคำว่านรกและสวรรค์ แต่เชื่อว่าผู้ทำความดีหลัง ตายไปแล้ว วิญญาณจะได้ไปอยู่ร่วมภพกับบรรพบุรุษ ส่วนคนมีบาป หลังจากตายไปแล้ว วิญญาณไม่สามารถไปอยู่ร่วมภพกับบรรพบุรุษได้ต้องเป็นวิญญาณเร่ร่อน เพราะฉะนั้นการนับถือ บรรพบุรุษ โดยการทำพิธีกรรมเช่นบูชา เชื้อฟังก้อมแม่ผู้อาวุโส การกตัญญูตเวที การไม่เบียดเบียน เรียกว่า การทำความดีบรรพบุรุษจะอวยพรและให้ความคุ้มครองช่วยเหลือ ให้ชีวิตมีแต่ความ เจริญรุ่งเรืองตลอดไป (อาเสาะ อานี, อาโพะ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2546)

การกลับมาเกิดใหม่ อาซาเชื่อว่า หากต้องการพิสูจน์ว่าพ่อแม่ที่ตายไปแล้ว ท่านจะกลับมาเกิดอีกหรือไม่ สามารถพิสูจน์ได้ ดังนี้ “...ก่อนเป็นจะตาย ให้เอาหมิ่นหม้อทาไว้ ตรงไหนก็ได้ หากเป็นมาเกิดใหม่มันตึงจะมีสีดำติดมาด้วย” (เอาหมิ่นหม้อ ทาเป็นเครื่องหมาย หากท่านกลับมาเกิดอีก สีดำก็จะติดตัวมาด้วย) (อาโอะ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2546)

ทวิช จตุรพรฤกษ์ (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2546) ได้สรุปความหมายเกี่ยวกับผีในทัศนะของคนไทยไว้ดังนี้ ผีคือภาวะปกติ หากทำผิดผี ก็คือทำอะไรที่มันผิดจากปกติธรรมดาไป ดังนั้น ผี จึงเป็นกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันของชุมชนอาซาเหมือนชุมชนล้านนาในอดีต ผี จะมีอำนาจเมื่อมีคนเชื่อถือ หากคนไม่เคารพเชื่อถือ ผีก็จะไม่มีบทบาทและอำนาจต่อบุคคลและชุมชน การสอนเรื่องกฎระเบียบแก่ลูกหลานหากใช้คำว่า กฎระเบียบมันมองไม่น่ากลัว แต่หากใช้คำว่า ผี มันเป็นเรื่องที่อยู่ในจิตสำนึก ซึ่งคนจะกลัวและยอมรับมากกว่า ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าผีคืออะไร แต่หากปฏิบัติแล้วมันดีต่อตนเองและชุมชน ทุกคนจึงยังคงยอมรับในอำนาจของผีนั่นเอง การที่อาซาใช้ผี มาควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกถือเป็นอุบายที่ฉลาดของบรรพบุรุษเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้โดยไม่เบียดเบียนกันจนทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งสูญหายไป

ความเชื่อเรื่องโชคลางและการทำนาย ซึ่งจะพบเห็นได้เสมอ เมื่อมีการทำพิธีมงคลและมีการใช้สัตว์พลี หากเป็นหมูจะทำนายโดยการสังเกตดูตับ หากเป็นไก่จะดูกระดูก การทำนายจะทำโดย ผู้อาวุโสที่มีความรู้เท่านั้น เช่น การดูตับหมูในพิธีแต่งงาน เพื่อทำนายว่าคู่สามีภรรยาจะอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นหรือขัดแย้ง ลูกหลานเป็นอย่างไร มีความเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ หรือกรณีคนเดินทางไกลจะทำพิธีฆ่าไก่และดูกระดูกขาไก่ กระดูกกรามไก่ ถ้าหากผลการทำนายไม่ดีจะงดการเดินทางทันที นอกจากนี้อาซาเชื่อในเรื่องลางบอกเหตุร้ายเช่น พบสัตว์ในอาการต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทางจะต้องหยุดการเดินทางหรือหยุดกิจกรรมนั้นทันที เช่น เจอลิงลม เจองูกำลังผสมพันธุ์ เจอปูเดินถอยหลัง เจอกบกระโดดไปข้างหน้า ข้างหลังที่ ซากหมูป่าที่ตั้งท้องถูกยิงตาย (อาเมือ เยซอง, อาผ่า มาเยอะ, วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2546) เป็นที่สังเกตว่า การเลือกหมูหรือไก่เพื่อนำมาทำพิธีกรรมและใช้ทำนายจะต้องเลือกสัตว์ที่ปกติ ไม่พิการ หรือบริสุทธิ กล่าวคือ ต้องเป็นหมูสีดำล้วน ไม่มีสีขาวผสม และไก่ก็ต้องไม่เป็นไก่สีขาวหรือมีลักษณะอื่น ๆ เป็นปกติคือ ขนไม่ฟู ไม่พิการ

ความเชื่อเรื่องลางสังหรณ์หรือลางร้าย ซึ่งอาจทำให้ตัวเองหรือญาติพี่น้องล้มป่วยหรือถึงตายได้ ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ทันที เช่น กรณีของอาพี ยื่อแจะ (5 ธันวาคม 2546) ยื่อแจะเตอะ(กระบอกไม้ไผ่ที่ใช้เก็บข้าวเปลือกเพื่อประกอบพิธี) ข้าวกลายเป็นสีแดง ซึ่งอาซาเชื่อว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายอย่างหนึ่งซึ่งอาจทำให้ผู้นำครอบครัวเสียชีวิตได้ ต้องทำการสะเดาะเคราะห์โดยใช้สัตว์จำนวนมาก นอกจากนั้นสิ่งหรือเหตุการณ์ที่เชื่อว่าเป็นลางร้ายอื่น ๆ เช่น พ่อบ้านฝันพินหลุด ผันเปียก หม้อที่หมักเหล้าไว้เดือด ข้าวที่นึ่งเป็นสีแดง ฯลฯ เหตุการณ์เหล่านี้หากประสบกับตัว

เจ้าบ้านที่มีครอบครัวถือว่าเป็นนางร้ายต้องทำการสะเดาะเคราะห์ทันที ทั้งนี้เพื่อเป็นการสืบชะตาชีวิต เสริมสร้างเชื่อมั่นใจด้วย ดังคำพูดที่ว่า “ปาทำปาได้ เป็นทำกันมา ถ้าปาทำ มันป่าสบายใจ ทำแล้วมันก็ดี สบายใจจุ” (อาพี ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2546)

สภาพการดำรงอยู่และการจางคลายไปด้านความเชื่อ อาชามีการพึ่งพิงธรรมชาติสูงมีความเชื่อในเรื่องสรรพสิ่งมีผู้ดูแลรักษา โดยผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นทั้งผู้นำด้านจิตวิญญาณและผู้นำด้านการปกครอง ทำให้อำนาจในการควบคุมบังคับใช้กฎจารีตประเพณีมีความเคร่งครัด สังคมมีความเป็นเอกภาพสูง แต่ปัจจุบันเมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนไป การที่เยาวชนได้เรียนหนังสือลงไปทำงานพื้นราบ ติดตามข่าวสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสังคมอื่น ๆ การมีศาสนาอื่นเข้าไปเผยแพร่ ทำให้โลกทัศน์เปลี่ยนไป ประกอบกับหลักความเชื่อตามวิถีอาชามีการอธิบายไม่มีการวิพากษ์หรือไม่ได้รับการตอบสนองของความอยากรู้ของตนเองอย่างเป็นเหตุเป็นผลจากปู่ย่า ทำให้หลายคนสับสนกับความเชื่อตนเอง ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ เช่น การบอกว่ำนับถือพุทธ-ผี เพื่อให้เหมือนคนไทยส่วนใหญ่ การเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพราะต้องการสร้างตนเองขึ้นมาใหม่ในสังคมหรือได้รับการช่วยเหลือผ่านองค์กรทางศาสนา

สรุป คุณค่าในความเชื่อและการนับถือบรรพบุรุษของอาช่า ถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจร่วมกันของอาช่า สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ความเชื่อดังกล่าว นำมาซึ่ง กฎจารีต ค่านิยมในสังคม ฯลฯ เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียนกันและกัน ทำให้เกิดวิถีชีวิตที่เพียงพอสมถะและสันโดษ

คุณค่าในพิธีกรรมและประเพณี

ผู้อาวุโสอาช่าส่วนใหญ่เชื่อมั่นว่า พิธีกรรมของอาช่ามีมากและยากที่สุด สาเหตุการมีพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ มากกว่าคนเผ่าอื่น ๆ นั้นชาวบ้านได้บอกเล่า ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของแคมเมอร์ (Kammerer 1985: 39) ดังนี้

นานมาแล้ว คนเมือง คนจีน ลาหู่ ลีซู่ อาช่า และเผ่าอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ได้รับทราบคำประกาศของอะเพอหมีแย ให้มนุษย์แต่ละเผ่าไปรับเอาพิธีกรรมประเพณีต่างๆ คนเผ่าอื่นเมื่อได้ยินคำประกาศแล้วก็เอาตะกร้าบ้าง ถุงย่ามบ้าง แต่สิ่งเหล่านั้นมีตาห่างไม่ปิดมิดชิด เพื่อไปรับเอาพิธีกรรมประเพณีจากอะเพอหมีแย ขณะที่เผ่าอาช่านำถุงย่ามที่ใช้บรรจุข้าวสารไม่มีรูรั่วมีฝาปิดมิดชิดไปรับเอาพิธีกรรมประเพณีดังกล่าว

เมื่ออะเพอหมีแยได้ประทานแบ่งพิธีกรรมประเพณีให้มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ ในปริมาณเท่า ๆ กัน ทุกคนก็แบกกลับที่พักของตน ปรากฏว่าเผ่าอื่น ๆ นั้น ได้ทำพิธีกรรมประเพณีหล่นหายไปประหว่างทางมากบ้างน้อยบ้าง เพราะตะกร้า

ตาห่างไม่เท่ากันนั่นเอง ในขณะที่ถุงย่ามของอาช่าสามารถเก็บรักษาพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้ได้ไม่หล่นหายไปแม้แต่น้อย จึงเป็นเหตุผลว่า ทำไมอาช่าจึงมีพิธีกรรมที่มากและยากที่สุด

(อาผ่า มาเยอะ, อามี๋ เยซอง, วุฒิกอกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2547)

พิธีกรรมที่สำคัญของอาช่าที่แบ่งออกเป็น พิธีกรรมภาคคนเป็น (แต่ะย่อง) และพิธีกรรมภาคคนตาย (ซึ่ย่อง) พิธีกรรมภาคคนเป็น เช่น พิธีกรรมตามประเพณี พิธีการรักษาคนป่วย ส่วนพิธีภาคคนตาย เช่น พิธีศพ เป็นต้น การแบ่งพิธีกรรมของอาช่าอีกประเภทหนึ่ง สามารถแบ่งได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

1. พิธีกรรมประเพณีในรอบปีของหมู่บ้านซึ่งจะมีหลัก ๆ อยู่ 12 พิธีกรรมประเพณี
2. พิธียกฐานะผู้หญิงเทียบเท่าผู้ชาย (ยาแ้ย อาม่า)
3. พิธีกรรมสู่ขอสาวแต่งงาน
4. พิธีกรรมสืบทอดบรรพบุรุษ
5. พิธีศพ

(ไกรสิทธิ์ ลิทธิโชค, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2546)

พิธีกรรมที่สำคัญยิ่งของอาช่าและขอยกเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้คือ พิธีศพโดยเฉพาะศพของผู้อาวุโส การทำพิธีศพเพื่อส่งวิญญาณผู้ตายให้ไปอยู่ร่วมภพกับบรรพบุรุษ หากทำพิธีครบถ้วนถูกต้องวิญญาณของผู้ตายจะอวยพรให้ลูกหลานเจริญรุ่งเรืองมีความสุข ตรงกันข้ามหากทำไม่ดีไม่ถูกต้อง จะทำให้วิญญาณไม่สามารถไปอยู่ร่วมภพกับบรรพบุรุษได้และจะวนเวียนรบกวนให้ลูกหลานอยู่ไม่สงบสุข ไม่เจริญรุ่งเรือง มีเรื่องเดือดร้อนไม่หยุดหย่อน กระบวนการจัดพิธีศพนั้นมีขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีเป็นขั้นตอน หากผิดขั้นตอนหรือผิดพลาดเล็กน้อย จะต้องล้มเลิกพิธีที่ทำมาและเริ่มต้นทำพิธีใหม่

กรณีมีผู้เสียชีวิตขึ้นในหมู่บ้าน จะไม่เรียกว่าศพจนกว่าจะทำพิธีเรียกชื่อคนตาย 3 ครั้ง หากคนตายไม่ขานรับก็จะตีเหล็ก 3 ครั้ง ซึ่งเป็นสัญญาณบอกเพื่อนบ้านว่า บัดนี้มีคนตายแล้ว เพื่อให้เพื่อนบ้านทุกคนมาช่วยกันจัดงานศพจนกว่าจะฝังเสร็จ เพราะชุมชนอาช่าเป็นชุมชนเล็ก การจัดพิธีศพต้องอาศัยการร่วมมือร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนทุกคน ชาวบ้านจะหยุดงานไร่และงานทุกอย่างเพื่อมาช่วยงานศพทั้งหมด เพราะขั้นตอนและเครื่องประกอบพิธีมีมากจึงต้องใช้แรงงานจำนวนมากช่วยเหลือกัน เริ่มตั้งแต่ในคืนแรก จะมีการเรียกประชุมตัวแทนหัวหน้าครัวเรือนเพื่อแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ เช่น กลุ่มหนึ่งไปเสาะหาและเชิญพื้มาสดศพ โดยปกติการสดพื้มี 3 คีนและต้องทำพื้ตลอดทั้งคีน จึงอาศัยพื้มาหลายคนช่วยกันสด กลุ่มที่สองไปตัดไม้ในป่าและชักลากมาทำโลงศพ กลุ่มที่สามไปหาควายเพื่อทำพื้ให้คนตาย กลุ่มที่สี่เป็น

กลุ่มผู้หญิงมีหน้าที่หาฟืนเตรียมข้าวปลาอาหาร ทำความสะอาดสถานที่ ดังนั้นชาวบ้านต้องรวมใจเป็นหนึ่งเดียว เพื่อให้การจัดงานศพสำเร็จไปได้ อาซาเชื่อว่า การได้ช่วยงานศพ เป็นการทำได้บุญมาก

ในวันที่พี่มะมาถึงหมู่บ้าน ลูกหลานผู้ตายจะสวมชุดอาซาและนำเหล้ามาคอยต้อนรับพี่มะ จากนั้นจึงเชิญเข้าบ้านศพเพื่อประกอบพิธี ในการสวดจะใช้พี่มะก็คนสวดก็ได้ แต่สวดทีละคนและสลับกันเพราะต้องสวดทั้งคืน ผู้นำพิธีในพิธีศพที่จะขาดไม่ได้คือเบ้วหม่อ (ผู้กระทุ้งไม้ไฟ) และอะคือเบ้วหม่อ (ผู้คอยช่วยเหลือเบ้วหม่อ) ในขณะที่สวดพี่หญ้า (หม่อผีเล็ก) จะมาร่วมสวดและใช้เป็นเวทีฝึกฝนและเรียนรู้ไปด้วย ขณะที่พี่มะสวดนั้นผู้อาวุโสและญาติ ๆ จะนั่งฟังคำสวดเหมือนฟังพระเทศน์แต่ไม่ยกมือไหว้ การสวดจะใช้เวลาดังแต่ 1 ทุ่มจนถึงตีสี่ทุกคืนรวมเวลา 3 คืน เนื้อหาคำสวดของพี่มะจะเป็นการเล่าถึงการกำเนิดของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่อยู่ในท้อง ชีวิตวัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ มีครอบครัวและลูกหลาน จนกระทั่งเสียชีวิตและสุดท้ายคือการสวดตัดญาติกับคนตาย เพื่อให้วิญญาณไปสู่ปรโลกอย่าได้มีห่วงอะไรอีก (อาเก๊ะ ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2547)

ในขณะที่พิธีการต่าง ๆ ดำเนินไปนั้น ในวันที่ญาติต่างถิ่นมาถึง มีผู้อาวุโสคนหนึ่งมาร้องไห้หน้าศพ การร้องไห้หน้าศพเป็นการคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ถึงผู้ตาย บรรยายความดีงามและในขณะเดียวกันก็ได้สอดแทรกคำสอนลูกหลาน เช่น พ่อไม่ได้อยู่ด้วยแล้ว อย่าเสียใจ ขอให้ลูกหลานรักใคร่สามัคคีกัน ซึ่งเรียกน้ำตาของลูกหลานได้ทุกคน บรรยายากาศจึงมีแต่ความเศร้าโศกยิ่ง การร้องเพลงนี้ ปัจจุบันมีน้อยลงไป ดังคำกล่าวที่ว่า

เพลงนี้ฮ้องสอนหื้อลูกหลาน บ่าเดี๋ยวนี๋ บ่ามีไผฮ้อง เขาอายุ ตาก่อน
นี่มีนังกา คนฮ้องได้ มีนัง (เพลงนี้ ร้องเพื่อสั่งสอนลูกหลาน เดี๋ยวนี๋ไม่มีคน
ร้องเพลง เพราะเขาอายุ เมื่อก่อนนี้ มีหลายคนร้องได้)

(อาเจอะ จูเปาะ, สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2547)

ช่วงกลางคืนผู้หญิงจะรวมกลุ่มร้องเพลงคือเด้อกือ (เพลงขี้จันไม้) เป็นเพลงที่ใช้ร้องเมื่อมีคนตายเท่านั้น กิจกรรมรื่นเริงในงานศพคือ คืนวันก่อนฝังศพจะมีการผ่อนคลายบรรยากาศความเศร้าโศกของหมู่บ้าน เรียกการเล่นนี้ว่า “อามี เบอะ เหลอะ” (การปล่อยเสื่อ) โดยนำชายหนุ่มมาทาสีตามตัวให้เหมือนเสื่อ นุ่งแต่กางเกงใน ใช้ไม้ทำเป็นอวัยวะเพศชายผูกเอว วิ่งไปทั่วหมู่บ้าน เป้าหมายคือ หญิงสาวและเด็ก ๆ ซึ่งสร้างความหวาดกลัวและไกลาหนีไปทั่วหมู่บ้าน จนถึงเที่ยงคืนจึงทำพิธีเลิกปล่อยเสื่อ

การทำพิธีศพของอาซาจะแตกต่างกันไประหว่างศพของคนแก่กับเด็ก ศพคนที่แต่งงานกับคนโสด ศพที่ตายปกติกับศพตายโหง กล่าวคือ คนที่ตายโหงจะต้องทำพิธีให้กลายเป็นศพที่

ตายดีก่อนแล้วจึงทำพิธีอื่น ๆ ตามปกติ โดยทั่วไปจะใช้เวลาในการทำพิธีศพประมาณ 3 - 5 วัน แต่บางศพก็เก็บศพไว้นานหลายวันหากลูกหลานมีมากหรือฐานะดี การทำพิธีศพที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะการให้ควายและให้ม้า แสดงถึงความสามารถความสามัคคีของลูกหลานและสะท้อนถึงค่านิยมหน้าตาของอาช่าด้วย ปัจจุบันผู้อาช่าให้ควาย 1 ตัว ในขณะที่ลอมมี้อาช่าจะให้ควาย 3 ตัวสำหรับให้ผู้ตายนำไปสู่ปรโลก เมื่อฆ่าควายแล้วเนื้อควายจะถูกแจกจ่ายให้กับแขกผู้มาร่วมงานที่ไม่ใช่คนในสกุลเดียวกับผู้ตายเพื่อเป็นการขออนุญาตและมีการปล่อยม้า 1 ตัวให้ผู้ตาย ดังนั้นภาระค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะสูงมาก ผู้ตายที่มีลูกหลานมากจะกระจายความรับผิดชอบได้ดีกว่า ศพของผู้นำวัฒนธรรมต้องจัดอย่างสมบูรณ์ที่สุดคือต้องให้ควาย ให้ม้า และเป็นเหตุผลว่าทำไมอาช่าจึงต้องมีลูกมาก(หัวเราะ)เพราะจะได้ช่วยกันทำพิธีศพให้พ่อแม่ได้สมบูรณ์ด้านพิธีกรรมนั่นเอง (อาโก้ะ ยื่อแจะ, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2547)

พิธีศพคือ กิจกรรมการรวมน้ำใจของคนในชุมชน เพราะการมีงานศพในชุมชนเล็ก ๆ ถือเป็นภาระใหญ่ยิ่งของอาช่า หากมีคนตายในหมู่บ้านจะกำหนดเป็นวันกรรมคือ เพื่อนบ้านต้องหยุดงานทุกอย่างและต้องมาร่วมแรงกายและกำลังใจแก่กัน ชาวบ้านจะช่วยงานศพอย่างเป็นทางการอีกครั้งคือ เลี้ยงแขกที่มาร่วมงานศพในวันสุดท้าย 1 มื้อ ปัจจุบันคนหนุ่มมีการร้องขอให้เปลี่ยนกฎบางข้อ กล่าวคือ กลุ่มคนหนุ่มต้องการให้มีการใช้เงินช่วยงานศพแทนการช่วยเป็นแรงงาน เพราะบางคนมีภาระงานที่ไม่สามารถหยุดได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงกฎใด ๆ สามารถทำได้โดยผ่านมติของกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมของหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์

การช่วยงานงานศพคือการทำบุญ เป็นทั้งความเชื่อและอุบายในการหลอมรวมชุมชนให้เกิดความสามัคคี การนับถือบรรพบุรุษทำให้อาช่ายึดถือเรื่องความกตัญญูต่อกตเวทิต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ เป็นสิ่งสำคัญสูงสุด การใช้สัตว์จำนวนมากทำพิธีในงานศพถือเป็นการให้ทาน เพราะเชื่อว่า การให้ดังกล่าว พ่อแม่ที่ตายไปจะบันดาลให้ได้รับคืนกลับมามากกว่าเดิม พิธีศพยังก่อให้เกิดการประสานสังคมที่ดียิ่ง เนื่องเพราะเป็นงานที่ชาวบ้านทุกคนต้องช่วยเหลือกัน

การปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีศพ สมัยก่อนโรงศพของอาช่าจะใช้ไม้ต้นใหญ่จากป่ามาเจาะเป็นโรงศพ ซึ่งมีรูปร่างคล้ายเรือ แต่ปัจจุบันการหาไม้ขนาดใหญ่มาทำโรงศพเป็นเรื่องยากและผิดกฎหมาย ดังนั้นการแก้ไขโดยมติของผู้อาวุโสคือ ให้ซื้อโรงศพจากพื้นราบขึ้นมาใช้ แต่ให้หาไม้ขนาดเล็กมาทำเป็นโรงศพจำลองแบบอาช่าประกบกับโรงแบบใหม่ เพื่อไม่ต้องไปตัดไม้ทำลายป่าอีก โดยเฉพาะหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาออยตุงการตัดไม้ทำไม่ได้ หากเป็นผู้มีฐานะจะซื้อโรงศพเงิน การไม่สามารถตัดไม้มาทำโรงศพได้ ชาวบ้านคงรักษารูปแบบพิธีศพแบบอาช่าคือ หาไม้ทำเป็นโรงศพเล็ก ๆ ประกบติดกับโรงศพที่ซื้อมา เพื่อใช้แทนโรงศพจริงใช้ในการประกอบพิธีกรรมแบบอาช่า (อาโก้ะ เซอมี้อ, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2547; อ่ำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

การปรับเปลี่ยนด้านความเชื่อและพิธีกรรม แต่ก่อนการตายโหงคือการตายที่น่ากลัวและเกิดขึ้นน้อยมากในสังคมอาข่า คนที่ตายโหงอาข่าเชื่อว่า วิญญาณจะไม่สามารถไปอยู่ร่วมภพกับบรรพบุรุษได้ แต่ปัจจุบันการตายโหง เช่น อุบัติเหตุเกี่ยวกับรถ คดีฆาตกรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ทั่วไป ดังนั้นการปรับเปลี่ยนความเชื่อก็คือ หากมีลูกหลานตายโหงขึ้น จะต้องทำพิธีให้การตายโหงกลายเป็นการตายดีเสียก่อน จากนั้นให้ทำพิธีศพตามปกติ เช่น ้วยรุ่นประสบอุบัติเหตุและเสียชีวิตการนำศพเข้าสู่หมู่บ้าน จะยังไม่เรียกว่าคนตายแต่ให้เรียกว่าคนป่วย ญาติจะนำคนป่วยมาทำพิธีรักษาที่บ้าน เมื่อหมอรักษาไม่ได้ จะเรียกชื่อ 3 ครั้งหากไม่ขานตอบก็จะทำพิธีดีเหล็กเพื่อประกาศว่าคนนี้ป่วยตายแล้ว แล้วจึงจะสามารถประกอบพิธีศพให้เหมือนศพที่ตายปกติทั่วไป เพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ภพของบรรพบุรุษได้ (อาทือ เซอมีอ, วุฒิไกร มอฟ้า ,สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2547)

อย่างไรก็ตามมีความแตกต่างกันระหว่างพิธีกรรมและประเพณีคือ ทุกประเพณีของอาข่าจะมีการประกอบพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษ ดังนั้นการมีประเพณีก็คือ การประกอบพิธีกรรม แต่การประกอบพิธีกรรมบางครั้งไม่เป็นประเพณี กล่าวคือ ประเพณีคือกิจกรรมของครอบครัวและชุมชนผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์สามารถเข้าร่วมประเพณีได้แต่ไม่ร่วมทำพิธีกรรม เวลามีพิธีกรรมประเพณีเป็นช่วงเวลาที่พักแม่ลูกได้อยู่พร้อมหน้า ทานอาหารร่วมกันในครอบครัว เป็นกิจกรรมที่ทุกคนสนุกสนาน สวรรคเสเฮฮา ซึ่งผู้อาวุโสได้กล่าวว่า ช่วงการมีพิธีกรรม ท่านจะสบายใจและทานข้าวอร่อย ดังคำกล่าวของพ่อเฒ่าที่ว่า “กินข้าวคนเดียวมันบ่าล้า กินหลายคนมันล้าลูลู ถ้าบ่ามีพิธีหมั่น ๆ คอมันบ่าอิม”(ทานข้าวคนเดียวไม่อร่อย ทานหลายคนอร่อย หากไม่มีพิธีบอย ๆ คอไม่อิม) (อาทือ จูเปาะ,สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ สะท้อนถึงเอกลักษณ์ด้านความเชื่อของอาข่า แสดงถึงตัวตนและความเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่าอาข่า ดังคำกล่าวที่ว่า “อาข่าต้องประกอบพิธีกรรมหากไม่ทำพิธีกรรมก็ไม่ใช่อาข่า เพราะสิ่งอื่น ๆ นั้นไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า ภาษาสามารถเลียนแบบได้” ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ของอาข่า เป็นเอกลักษณ์ของความเป็นอาข่า (ยรรยง ยืนยงความดี, สนทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546) “อาข่าที่ไม่เอาพิธีกรรม ไม่เอาประเพณี ไม่ใช่ อาข่า...” (สุวัฒน์ มาเยอะ, สนทนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546)

พิธีกรรมคือเวทีพบปะของผู้อาวุโส การประกอบพิธีกรรมใด ๆ ของอาข่าถือเป็นกิจกรรมรวมกลุ่มของผู้อาวุโส เป็นเวทีที่ท่านจะได้พบปะกับเพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน มีการพูดคุยและย้อนเรื่องราวสมัยก่อน ส่วนลูกหลานขณะบริการก็คอยเสิร์ฟผู้อาวุโสพูดคุยกัน ถือเป็นช่วงเวลาสำหรับผู้อาวุโสได้ผ่อนคลายและมีความสุข ซึ่งแสดงออกผ่านใบหน้าที่เป็นรอยยิ้มตลอดเวลา

กิจกรรมที่ถือเป็นเกียรติของผู้อาวุโส การที่ผู้สูงอายุกฎหมายให้ไปร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ของเพื่อนบ้าน ถือเป็นเกียรติของผู้สูงอายุในสังคมอาข่า เป็นการยอมรับนับถือของลูกหลานตลอดถึง

เพื่อนบ้าน หากใครไปร่วมโดยไม่ได้ถูกเชิญจะเป็นพฤติกรรมน่าละอาย ดังคำพูดที่ว่า “ไปไม่ได้นะ เขาไม่เชิญ ถ้าไปก็เหมือนหมา ไม่รู้จักอาย” (อาตี๋ จูเปาะ, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2546)

สภาพการดำรงอยู่และการจางคลายไปของวัฒนธรรมด้านพิธีกรรมประเพณี เกิดขึ้น เพราะระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากการเกษตรแบบยังชีพมาเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้า ค่านิยมที่ต้องการวัตถุมากขึ้น ทำให้อาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีลดความสำคัญลง ประกอบกับการได้รับการศึกษาในโรงเรียน การลงไปทำงานพื้นราบ การเผยแพร่ของศาสนาอื่น ทำให้โลกทัศน์ของ อาช่าสืบสนและบางคนก็ปรับตัวโดยการนับถือพุทธ-ผี หรือเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ จึงทำให้ พิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ลดน้อยลง

กล่าวโดยสรุป พิธีกรรมประเพณีเป็นแบบแผนพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากความเชื่อของ อาช่า การประกอบพิธีกรรมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอาช่า ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อ การปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็น การขออนุญาต ขอขมา และขอพรเพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข และหล่อหลอมความ เป็นชุมชนสังคมอาช่าไว้ด้วยกัน แม้ความเชื่อและพิธีกรรมบางอย่างยากจะเข้าใจและอธิบายด้วย หลักวิทยาศาสตร์ได้ แต่มีคุณค่าและความสำคัญต่ออาช่าในด้านความเชื่อ ความรู้สึก ที่ผู้เป็น อาช่าเท่านั้นจะรับรู้ได้ ดังนั้นพิธีกรรมประเพณีจึงเป็นสัญลักษณ์และการแสดงถึงความเป็นตัวตน ของอาช่าที่แท้จริง การสืบทอดพิธีกรรมประเพณีก็คือการสืบทอดความเป็นอาช่า

2.3 คุณค่าด้านสังคม การปกครองตามประเพณี

ระบบโครงสร้างครอบครัวของอาช่า ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย ที่รวมหลาย ครอบครัวภายใต้บ้านหลังเดียว กล่าวคือ บ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยครอบครัวของพ่อแม่ ซึ่ง อาจมีภรรยา 2 คน ครอบครัวลูกชายคนโต และน้อง ๆ ที่ยังไม่แต่งงาน และอาจมีปู่ย่าอยู่ร่วม ด้วย ในสังคมอาช่าผู้ชายจะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำครอบครัวและสังคม เพราะผู้ชายคือผู้สืบ สกุล ความเป็นเครือญาติในสังคมอาช่า อาช่าเป็นเผ่าที่มีระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ ชัดเจน โดยมี จี (รายชื่อบรรพบุรุษ) เป็นสิ่งผูกร้อยทุกคนไว้ อาช่าทุกคนต้องจำรายชื่อบรรพบุรุษ ได้ทั้งหมด โดยไล่เรียงรายชื่อตั้งแต่ปฐมบุรุษอาช่าคือ ซีมมิโอ มาจนถึงชื่อตนเองผ่านทางผู้ชาย การพบปะกันของผู้ชายอาช่าสองคนจะถามไถ่กันถึงสายสกุล เพื่อทราบความเกี่ยวข้องระหว่างกัน ระบบเครือญาติยังมีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมและการอยู่ร่วมกันในชุมชน เพราะการ ประกอบพิธีกรรมต้องอาศัยญาติช่วยทำ ในเรื่องการทำมาหากินหากคนสกุลอื่นจะมาทำไร่หรือ ปลูกสร้างบ้านแทรกระหว่างคนสกุลเดียวกันจะทำได้ ซึ่งนับว่าระบบเครือญาติมีความสำคัญ ทั้งเพื่อการรักษาความเป็นชุมชนเครือญาติไว้และการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

บทบาทของผู้นำในทัศนะของอาช่าคำว่า “ผู้นำ” คือผู้มีบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันสังคมอาช่าก็ไม่ได้ปิดกั้นบทบาทผู้หญิง ผู้หญิงสามารถยกฐานะเป็นผู้นำได้เท่ากับผู้ชายเรียกว่า “ยาแยะ อาม่า” (ผู้หญิงที่ได้ยกฐานะเทียบเท่าผู้ชาย) หมายความว่า หากไม่มีผู้ชาย ยาแยะ อาม่าสามารถทำพิธีกรรมต่าง ๆ แทนผู้ชายได้ แต่ยาแยะอาช่าก็มีจำนวนน้อยมาก เพราะในหมู่บ้านอาช่าปากถั่วและหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กมีเพียงหมู่บ้านละ 1 คนเท่านั้น พิธีกรรมที่ยาแยะ อาม่า เป็นผู้นำในพิธีจะเกี่ยวกับข้าว เช่น พิธีทานข้าวใหม่ พิธีเก็บข้าวใส่ยุ้งฉาง (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2547)

ความคาดหวังในบทบาทของผู้ชายและผู้หญิงอาช่า การทำหน้าที่ปกป้อง คุ่มครองลูกเมีย เช่น การต้อนรับแขกผู้มาเยือน ซึ่งไม่อาจทราบว่าเป็นคนดีหรือร้าย การตัดไม้ใหญ่ในไร่ การเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมในบ้าน เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงถูกคาดหวังในงานบ้าน เช่น การดูแลบ้านเรือน อาหารการกิน การเลี้ยงลูก ให้อาหารสัตว์ โดยมีภาษาอาช่าคือ “หย่าหมี อี้ม ค้า ซ่าจ่า เออ” (ผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาททำมาหากิน) (ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, 2546: 10)

การปกครองของเผ่าอาช่า ก่อนที่การปกครองแบบใหม่ของรัฐไทยจะเข้าไปควบคุม การปกครองของอาช่าเป็นการปกครองตามประเพณี โดยใช้กฎจารีตประเพณีเป็นกรอบควบคุมให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยจะมีคณะผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นผู้ควบคุมและบังคับใช้กฎจารีตประเพณีนั้น ผู้ปกครองตามประเพณีได้แก่ผู้อาวุโสที่มีความรู้และประสบการณ์ มีวุฒิภาวะต่อการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ผู้นำด้านวัฒนธรรมนี้ ประกอบด้วย

1. จี๋อ๊ะ เป็นตำแหน่งผู้นำสูงสุดในด้านวัฒนธรรมอาช่า เป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดในฐานะประธานในการนำชุมชนประกอบพิธีกรรมประเพณีสำคัญในหมู่บ้าน ผู้ดำรงตำแหน่งจี๋อ๊ะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น หากหมู่บ้านใดขาดจี๋อ๊ะ จะทำพิธีสำคัญในระดับหมู่บ้านไม่ได้ คุณสมบัติของจี๋อ๊ะต้องเป็นคนดี

โดยนิยามของคนดี ดังคำกล่าวที่ว่า

คนที่มีอวัยวะครบ 32 ประการ มีบุคลิกน่าเชื่อถือ ไม่พุดมากเพราะชุมชนอาช่าเป็นชุมชนเล็ก ผู้นำต้องหนักแน่นหากพุดมากจะทำให้ถูกมองว่าไม่เป็นกลาง นอกจากนั้นจี๋อ๊ะต้องเป็นผู้มีประวัติดี เช่น มีแม่และภรรยาที่ไม่มีท้องก่อนแต่งงาน ครอบครัวอบอุ่น มีลูกหลานไม่พิการหรือไม่เคยมีลูกแฝดมาก่อน

(อาฝ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2546)

ส่วนคุณสมบัติด้านความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของจี๋อ๊ะนั้น เป็นคุณสมบัติที่ชาวบ้านให้ความสำคัญน้อยกว่าการเป็นคนดี เพราะจี๋อ๊ะจะมีผู้อาวุโสในชุมชนเป็นที่ปรึกษาใน

การทำพิธี แต่ความดีหาคนช่วยได้ยาก หากในชุมชนขาดจื่อมะผู้อาวุโสภายในชุมชนจะเป็นผู้เลือกและแต่งตั้งจื่อมะคนใหม่ ผู้จะดำรงตำแหน่งจื่อมะได้ต้องมีบุญด้วย

คำว่าบุญ คือหลังรับตำแหน่งแล้ว ทั้งจื่อมะและชุมชนจะมีแต่ความสุขสงบ หากบุญไม่มีภายหลังได้รับแต่งตั้งแล้ว จื่อมะอาจจะไม่สบายหรือมีสัตว์ร้ายเข้าบ้าน เช่น เสือ หมี เข้ามากิน หมู หมา ไก่ ในบ้าน เกิดเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ ถือว่าเป็นผลมาจากบุญเขาไม่มีที่จะดำรงตำแหน่งนี้ ต้องออกไป

(อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2546)

บทบาทและหน้าที่ของจื่อมะคือ เป็นประธานในการประกอบพิธีกรรมประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน โดยเฉพาะพิธีกรรมที่ทำต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน บทบาทในฐานะผู้สืบทอดพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ และการเป็นประธานพิจารณาตัดสินโทษ กรณีมีผู้กระทำความผิดกฎจารีตประเพณีของเผ่า เช่น การแต่งงานของหนุ่มสาวร่วมสกุลเดียวกัน เป็นต้น

การทำหน้าที่ของจื่อมะ จะมีกลุ่มผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยให้คำปรึกษา คำว่าผู้อาวุโส มีเกณฑ์คุณสมบัติที่ไม่แน่นอน แต่พอสรุปได้ว่า

...คำว่ากลุ่มผู้อาวุโสนี้ ไม่ได้กำหนดคุณสมบัติตายตัว แต่เข้าใจกันคือ เป็นคนที่มีลูกมีหลานสืบสกุลแล้ว หรืออายุเกิน 50 ปีก็ได้ เพราะอาช่าถือว่ามีคนอายุเท่านี้ควรมีความสำนึกดีซื่อ มีความรับผิดชอบ ผู้อาวุโสชายจะเรียกว่า อะบ้อ ท่อหม่อ ส่วนผู้อาวุโสหญิงเรียกว่า อะพีทื่อหม่อ

(อาเมือ เยชอง, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2546)

2. เจ่วหย่า เป็นตำแหน่งผู้ช่วยจื่อมะ หรือจื่อมะในอนาคตตนเอง เจ่วหย่าจะมีหน้าที่คอยเป็นลูกมือแก่จื่อมะทำหน้าที่พิธีกรรมต่าง ๆ หรือปฏิบัติหน้าที่แทนจื่อมะได้ หากเป็นพิธีกรรมเล็ก ๆ เจ่วหย่าก็ต้องมีคุณสมบัติเหมือนกับจื่อมะด้วย

3. พี้มะหรือทูหม่อ ทำหน้าที่สวดในพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีศพจะขาดพี้มะไม่ได้ โดยทั่วไปพี้มะจะมีความรู้ความสามารถหลายด้าน เช่น เป็นหมอสมนไพร หมอไสยศาสตร์ เป็นต้น

การทำหน้าที่ของพี้มะในพิธีศพสมัยก่อนไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ ปัจจุบันมีการให้ค่าตอบแทนแก่พี้มะ จำนวนเงินขึ้นกับญาติพี่น้องของผู้ตายจะพิจารณาตามความเหมาะสม เพราะถือว่าการทำให้ท่านเสียเวลาในการทำมาหากินนั่นเอง พี้มะหรือหม่อผีแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ พี้มะ(หม่อผีใหญ่) มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมใหญ่ ๆ เช่น พิธีศพผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำวัฒนธรรมหรือการประกอบพิธีนั้นใช้สัตว์ใหญ่คือ ควาย และพี้ญ่า (หม่อผีเล็ก) จะทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทั่วไปที่ใช้สัตว์เล็ก เช่น พิธีกรรมที่ใช้หมู ไก่ สุนัข ในการทำพิธี

การสืบทอดตำแหน่งพี่มะ คุณสมบัติอันดับแรกของพี่มะคือ เป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี สามารถจำบทสวดต่าง ๆ ซึ่งบทสวดจะแตกต่างกันในแต่ละพิธีกรรม ซึ่งจิม กูดแมน (Jim Goodman, 1999: 12) ศึกษาพบว่า เฉพาะบทสวดในพิธีศพอย่างเดียวมีมากกว่า 1,000 บทสวด นอกจากนี้ยังมีสติปัญญาดีแล้ว พี่มะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งและเป็นคนเสียสละที่จะรับหน้าที่นี้ได้ เพราะการทำพิธีทุกครั้งมีข้อห้ามที่เคร่งครัดและการเสียสละอย่างมาก เช่น การห้ามนอนกับภรรยาในช่วงตลอดการทำพิธี ซึ่งอาจนานเป็นครึ่งเดือนต่อศพหรือมากกว่า ดังนั้นจึงหาพี่มะอายุน้อยยาก ซึ่งเป็นปัญหาในการสืบทอดตำแหน่งผู้นำด้านวัฒนธรรมของอาข่า

4. บาจี้หรือจิบ่า เป็นช่างตีเหล็กให้กับสมาชิกในชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตร เพราะการทำมาหากินของอาข่าตั้งแต่ดั้งเดิมมาคือ การปลูกข้าวไร่และข้าวโพด อุปกรณ์ที่บาจี้ตีขึ้น เช่น มีด จอบ เสียม เพื่อแจกจ่ายแก่สมาชิกในชุมชนใช้ทำไร่ โดยไม่คิดค่าแรง ดังนั้น ชาวบ้านจะตอบแทนบุญคุณบาจี้โดยการช่วยลงแขกทำงานไร่ให้กับบาจี้ คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนี้ต้องเป็นผู้ที่แข็งแรงมีทักษะทางช่างและมีใจรัก หมู่บ้านหนึ่งอาจมีบาจี้มากกว่า 1 คน เพราะการตีเหล็กนั้นเป็นงานหนักต้องช่วยกัน ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือบาจี้มาก เพราะถือว่าเป็นผู้เสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน บาจี้เป็นตำแหน่งผู้นำที่จะขาดไม่ได้ในชุมชนวัฒนธรรมอาข่า อีกตำแหน่งหนึ่ง

ปัจจุบันแม้หมู่บ้านทั้งสองจะมีผู้นำด้านวัฒนธรรมตำแหน่งบาจี้ แต่ไม่ได้ทำหน้าที่ตีเหล็กแจกจ่ายสมาชิกในชุมชนเหมือนอดีตอีก เพราะชาวบ้านหาซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ได้จากตลาด ซึ่งมีรูปแบบในการเลือกใช้งานมากกว่า หลายครอบครัวได้ใช้รถไถนาเดินตามหรือเครื่องพุนแรงอื่น ๆ แต่ตำแหน่งนี้ยังคงมีความสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะการประกอบพิธีศพต้องจัดอุปกรณ์ของใช้ต่าง ๆ ให้กับผู้ตายไว้ใช้สำหรับการเดินทางไปสู่ภพของบรรพบุรุษ และอุปกรณ์หนึ่งก็คือเครื่องมือการเกษตร ซึ่งอุปกรณ์นี้จะต้องให้บาจี้เท่านั้นเป็นคนตี

5. ชะหมา คือผู้รอบรู้ทั้งเรื่องพิธีกรรมประเพณีวัฒนธรรมของอาข่า ตลอดทั้งสังคมภายนอก เป็นผู้ที่ชุมชนให้การยอมรับนับถือ มีทักษะในการติดต่อประสานงานระหว่างบุคคลและทางการ เพราะจะเป็นผู้อยู่เบื้องหลังในการช่วยเหลือตำแหน่งอื่น ๆ และช่วยเหลือการทำงานของหมู่บ้านในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่ชาวบ้านแต่งตั้ง จากคุณสมบัติของบุคคลนั้น เป็นสำคัญ

6. หน้างอ เทียบเท่ากับนักประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน หรือผู้ป่าวประกาศข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน เช่น การประกาศวันกรรมหรือวันหยุดงาน นอกนั้นยังมีหน้าที่เป็นผู้ไกลเกลี่ยปัญหาระหว่างคูกรณีหากเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ตลอดทั้งทำหน้าที่ในการจัดเก็บเงินสำหรับซื้อสัตว์ที่จะใช้ประกอบพิธีของหมู่บ้าน

7. ยี่ผ่าหรือหมอทรง ตำแหน่งนี้เป็นหญิงหรือชายก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงสูงอายุ

เรียกว่า “อะพีเย่ผ่า” ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนี้ได้ ต้องมีญาณพิเศษ คือสามารถติดต่อกับวิญญาณได้ เพื่อติดตามวิญญาณผู้ป่วยกลับสู่ร่างคนป่วย และสอบถามบรรพบุรุษถึงสาเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วยและวิธีการทำพิธีรักษา ตัวอย่าง เช่น คนไข้ที่ป่วยเรื้อรัง เช่น ท้องพอง ไม่สามารถเดินเหินได้ เป็นเพราะผีได้นำเอาขวัญหรือวิญญาณของคนไข้นั้นไป ยี่ผ่าต้องทำพิธีเข้าไปในโลกของวิญญาณ เพื่อติดตามและนำวิญญาณของคนไข้ให้กลับเข้ามาสู่ร่าง (อะพีเย่ผ่าอาหมี อานี, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

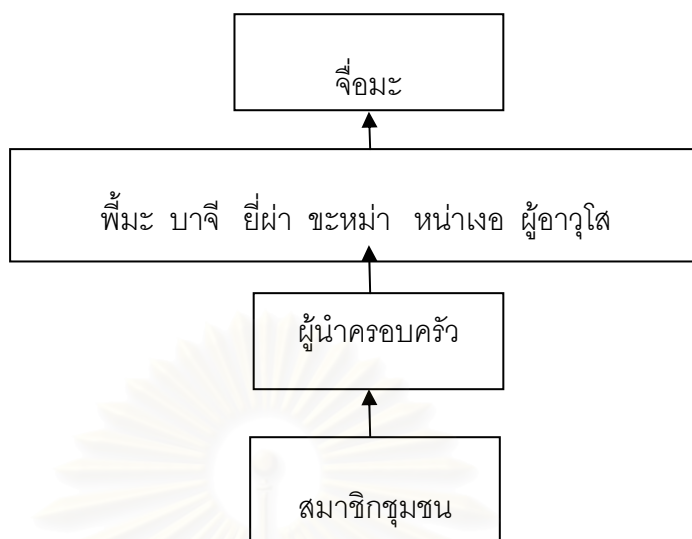
การสืบทอดตำแหน่งยี่ผ่า จะมีความพิเศษกว่าตำแหน่งอื่น ๆ เพราะยี่ผ่าไม่สามารถเลือกคนมาสืบทอดตำแหน่งเองได้ ผู้จะสืบทอดตำแหน่งยี่ผ่าต้องทำพิธีเพื่อขออนุญาตจากผีในการเป็นยี่ผ่า การจะได้รับอนุญาตหรือไม่ขึ้นอยู่กับบุญกุศลของคนคนนั้นด้วย หากผีอนุญาต จึงจะทำพิธีเสียหมูให้กับยี่ผ่าเพื่อทำพิธีสืบทอดตำแหน่งนี้จากยี่ผ่าอีกทีหนึ่ง หรือเป็นคนที่ถูกเลือกมาจากสวรรค์ตั้งแต่เกิด หากยี่ผ่าพบว่า เด็กคนใดถูกเลือกให้เกิดมาเป็นยี่ผ่าก็จะผูกมือรับไว้ และเมื่อโตขึ้นก็จะเป็นยี่ผาดังคำทำนาย (อะพีเย่ผ่าอาหมี อานี, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

7. ผู้อาวุโส ตำแหน่งนี้คือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนทั้งหมด ซึ่งคำว่าผู้อาวุโสหมายถึง ผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ มีวุฒิภาวะ รู้ว่าอะไรควรไม่ควรทำ บทบาทและหน้าที่ของผู้อาวุโส นอกจากทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูลูกหลานให้เป็นคนดี ปฏิบัติตนเองเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจารีตประเพณีและนำลูกหลานประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว หน้าที่สำคัญของผู้อาวุโสอีกด้าน คือทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือจំอะในการบังคับใช้กฎจารีตต่าง ๆ และร่วมพิจารณาตัดสินคดีหากมีการทำผิดหรือล่วงละเมิดกฎจารีตขึ้น

คณะผู้ปกครองด้านวัฒนธรรมหรือคณะผู้ปกครองตามประเพณีของอาข่านั้น ไม่ได้กำหนดจำนวนตายตัว ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละหมู่บ้าน แต่หมู่บ้านจะขาดตำแหน่งจื่อมะพีมะและบาจีไม่ได้ และการปกครองดังกล่าวไม่ได้มีการแบ่งระดับชั้น แต่เป็นการแบ่งตามลำดับอาวุโส ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิการปกครองตามประเพณี ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 15 แสดงลำดับอาวุโสของผู้นำทางวัฒนธรรมอาข่า

(อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2546)

จากแผนภูมิที่ 15 จะเห็นว่าลำดับชั้นอาวุโสทางวัฒนธรรมอาข่า เป็นการเรียงตามศักดิ์และฐานะตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรม ส่วนการปกครองตามจารีตประเพณีนั้นเป็นแนวราบมากกว่าแนวตั้ง เพราะใช้จารีตประเพณีควบคุมสมาชิก ไม่มีสายการบังคับบัญชาสั่งการ การสื่อสารสามารถทำผ่านได้ทุกระดับฐานะ ทุกตำแหน่งจะมีหน้าที่ บทบาท ของตนเองอย่างชัดเจน เช่น ตำแหน่งจ๋อม่ะ จะมีอำนาจและบทบาทสูงสุดเฉพาะตอนทำพิธีกรรมประเพณี ในขณะที่งานศพ พี้มะจะมีความสำคัญสูงสุด เป็นต้น แต่ทุกตำแหน่งล้วนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

การแก้ปัญหาภายในชุมชน อาข่าจะใช้การพิจารณาตัดสินโดยคณะผู้อาวุโส ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม เป็นกลุ่มบุคคลที่ทุกคนให้การยอมรับและนับถืออยู่แล้ว การปกครองด้วยจารีตประเพณีของอาข่านี้ มีการใช้พระคุณมากกว่าพระเดช จึงมีลักษณะการประนีประนอมสูง เพราะในชุมชนอาข่า ทุกคนจะเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกันทั้งหมด การมีปัญหาขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้นจะใช้วิธีการพูดคุยตกลงกันเองระหว่างคู่กรณี หากตกลงกันไม่ได้ระหว่างคู่กรณี จึงนำไปสู่ระดับครอบครัวให้ผู้นำครอบครัวตกลงกัน หากตกลงยังไม่ได้จึงให้ญาติผู้ใหญ่เข้ามาไกล่เกลี่ย สุดท้ายหากตกลงกันไม่ได้จริง ๆ จึงจะให้คณะผู้อาวุโสพิจารณาตัดสินคดีความ (อาผ่า มาเยอะ, อาม่ือ เยซอ, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2546)

การปรับไหมกรณีทำผิด กรณีการทำผิดกฎจารีตประเพณีใด ๆ อาจมีการลงโทษตั้งแต่ให้นำเหล่าไปมอบให้กับผู้อาวุโสเพื่อขอขมา หรือการปรับเป็นเงินเรียกว่า ก๊ะ ซึ่งเท่ากับ 11 เหรียญเงินรูป (เงินเหรียญอินเดีย) 1 รูปปัจจุบันมีค่าตั้งแต่ 40 – 60 บาท โทษขั้นนี้กำหนด 3 ระดับคือ

ขั้นที่ 1 การทำผิดด้วยวาจา เช่น การกล่าวร้าย การพูดทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย อับอาย กำหนดโทษปรับไม่เกิน 5 กะ (ประมาณ 300 บาท)

ขั้นที่ 2 การทำผิดด้วยมือ คือ การประทุษร้ายต่อผู้อื่นด้วยกำลัง เช่น ชกต่อย โทษปรับไม่เกิน 10 กะ (ประมาณ 600 บาท)

ขั้นที่ 3 การทำผิด กรณีเป็นชู้ชาวบ้าน ถือเป็นความผิดร้ายแรงในสังคมอาช่า โทษการปรับอาชมีตั้งแต่ 10 – 25 กะ โทษในขั้นนี้ รวมทั้งการทำผิดต่อภรรยาตนเองคือการขอมีภรรยาเพิ่ม เพราะเป็นการทำให้ชายหนุ่มคนอื่นเสียโอกาสที่จะมีภรรยาหนึ่งคน ความผิดในขั้นนี้ จากกรณีอื่น ๆ เช่น การลวงละเมิดกับลูกสาวของจื่อมะหรือพี้มะ นอกจากค่าปรับที่สูงสุดแล้ว ยังถูกลงโทษทางประเพณีด้วย กล่าวคือ จะไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีที่จื่อมะหรือพี้มะนั้น เป็นประธานพิธีหรือเป็นคนทำพิธี และจะขอให้จื่อมะและพี้มะมาทำพิธีของตนและครอบครัวไม่ได้ด้วยเช่นกัน (อาหมือ เยซอง,อาผ่า มาเยอะ,วุฒิไกร มอฟ้า,สัมภาษณ์ 1 มิถุนายน 2547)

การลงโทษจะมีระดับโทษหรือจำนวนค่าปรับต่างกัน ขึ้นกับชุมชนแต่ละแห่งจะตกลงกันไว้ แต่การลงโทษทั่ว ๆ ไปที่สามารถประนีประนอมกันได้จะเป็นการขอขมา โดยการฆ่าหมูและเสียเหล้า แล้วเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาทานอาหาร อุไรวรรณ ได้วิเคราะห์การปรับใหม่ด้วยหมูและเหล้า ดังนี้

การปรับใหม่ผู้ทำผิดจารีตประเพณี ด้วยหมูและเหล้า เชิญผู้อาวุโสมาทานอาหารร่วมกัน มีความหมายหลายนัยคือ เป็นการขอขมาโทษต่อผู้อาวุโสที่ได้ทำผิดจารีตประเพณีของเผ่า เป็นการเผยแพร่ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรทำเพราะอาช่าไม่มีการสอนตรง ๆ เป็นการปรามผู้อื่นไม่ให้ประพฤติดี มีเช่นนั้นจะได้รับการลงโทษแบบนี้ และที่สำคัญการยกเหล้าและดื่มเหล้าเป็นการปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างกัน หรือการใช้เหล้าขอโทษและยกโทษนั่นเอง

(อุไรวรรณ แสงศร,สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2546)

เครือญาติกับการทำพิธีกรรม กล่าวคือ อาช่าไม่สามารถทำพิธีกรรมเองได้ ต้องอาศัยญาติผู้ใหญ่เป็นคนนำ เช่น พิธีแต่งงานคู่บ่าวสาวจะต้องมีคนกลางหรือแม่สื่อ ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ทางแม่ที่เป็นผู้มีวัตรปฏิบัติดีงามและครอบครัวอบอุ่นมาทำหน้าที่คนกลาง การจัดพิธีศพก็ต้องมีญาติผู้ใหญ่ทางแม่มาทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธี หากไม่มีการแต่งตั้งผู้นำพิธีจะทำพิธีศพไม่ได้เช่นกัน เครือญาติยังมีอิทธิพลถึงการเลือกผู้นำด้านการปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้สมัครที่มาจากคนสกุลใหญ่ของหมู่บ้านมักจะเป็นผู้ชนะการเลือกตั้งเสมอ

สภาพการดำรงอยู่และการจางคลายไปของระบบการปกครองตามประเพณี เป็นเพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือชุมชนอาข่าแต่เดิมเป็นชุมชนเล็ก ตั้งอยู่อย่างเป็นเอกเทศ การนำความเชื่อมาเป็นกรอบจารีตควบคุมสมาชิกในชุมชน โทษการทำผิดจารีตที่รุนแรงที่สุดคือการถูกปิดกั้นทางสังคมหรือการโดดเดี่ยว ดังนั้นทุกคนจึงประพฤติอยู่ในกรอบจารีตอย่างเคร่งครัด สังคมจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อสังคมเปิดรับวัฒนธรรมภายนอก ระบบการปกครองแบบใหม่เข้าไป ทำให้มีอำนาจซ้ำซ้อน โดยอำนาจของรัฐไทยใหญ่กว่าอำนาจของกฎจารีต และมีความขัดแย้งกัน เช่น การฆ่าลูกแฝดเป็นสิ่งที่ต้องทำในความเชื่อของอาข่า แต่ถือเป็นการทำผิดกฎหมายรัฐที่รุนแรงมาก การทำไร่ข้าว การโยกย้ายหมู่บ้านใหม่ ไม่สามารถทำได้อีก การได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามสื่อวิทยุโทรทัศน์ ทำให้ลูกหลานมีการประพฤตินอกกรอบจารีตมากขึ้น เพราะคิดว่ากฎจารีตของเผ่าไม่เหมาะสมกับภาวะปัจจุบัน เช่น ทุกคนต้องหยุดงานทุกอย่างเมื่อมีงานศพในหมู่บ้าน ทำให้เสียเวลาทำมาหากิน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คุณค่าการปกครองตามจารีตประเพณีต่อเยาวชนอาข่า เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ใช้จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในการอยู่ร่วมกัน การใช้ระบบเครือญาติช่วยเหลือระหว่างกัน การมีความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจร่วมกัน จึงทำให้สังคมอาข่าเข้มแข็ง การเป็นสังคมที่ให้ความเคารพผู้อาวุโส สังคมเครือญาติ จึงทำให้ทุกคนเป็นบ้านพี่บ้านน้องทุกคนเกี่ยวดองเป็นญาติกันหมด ดังนั้นการทะเลาะถึงขั้นปะทะกันด้วยกำลังจึงไม่มีในสังคมอาข่า การแก้ปัญหาใด ๆ จะใช้การพูดคุยและประนีประนอมมากกว่าการตัดสินด้วยกฎหมาย จึงทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสงบสุข ดังภาษิตอาข่าที่ว่า “ถ้าภูเขา แปะะ ถ้าภูเขาโตะ” แปลว่า ให้ช่วยเหลือแบกรับเรื่องราวต่าง ๆ คนละเล็กน้อย เหมือนไม้ค้ำเสาบ้าน

2.3 คุณค่าด้านศิลปะและการบันเทิง

อาข่านับเป็นเผ่าที่มีนิสัยร่าเริงสนุกสนาน และมีกิจกรรมการบันเทิงมากที่สุดเผ่าหนึ่ง ความเป็นศิลปินของอาข่าแสดงผ่านวิถีการดำรงชีพ เช่น การแต่งกาย การละเล่นและนันทนาการ ทั้งในระหว่างเทศกาลและขณะทำงาน และการเดินรำร้องเพลง ณ ลานที่ยาวหมู่บ้านตอนกลางคืน การอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาตลอดทำให้จิตใจของพวกเขาอ่อนโยนมีศิลปะ ซึ่งแสดงออกมาทางชุดแต่งกายของสตรีอาข่า ที่ต้องอาศัยฝีมือประดิษฐ์ประดอย การเลียนแบบจากธรรมชาติออกมาได้อย่างสวยงาม โดยพวกเขาใช้เวลาว่าง ซึ่งแทบจะหาไม่ได้ในวันหนึ่ง ๆ เพื่อตัดเย็บและปักลวดลายชุดแต่งกาย ไม่ว่าจะขณะพูดคุยกันหรือระหว่างเดินทางไปไร่หญิงอาข่าก็จะปักผ้าไปด้วย ซึ่งดูเหมือนว่าชีวิตเธอยุ่งและวุ่นวายตลอดเวลาที่ตื่นขึ้นมา นอกจากนั้นการมีสุนทรียะทางอารมณ์อาข่าจะชื่นชอบการร้องเพลงอย่างเป็นชีวิตจิตใจ ไม่ว่าจะเด็กจนถึงคนวัยชรา

ความเป็นเผ่าที่ขอบกิจกรรมความรื่นเริง ขึ้นขอบการร้องเพลงเป็นชีวิตจิตใจ ไม่ว่าจะเวลาใด พวกเขาสามารถสอดแทรกกิจกรรมรื่นเริงบันเทิงตลอด อำเภอ อภิสุนทรกุล (สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2546) ได้สรุปจำนวนเพลงที่ใช้ร้องในประเพณีต่าง ๆ ของอาข่ามีทั้งหมด 152 เพลงและแต่ละเพลงมีเนื้อหาไม่ซ้ำกัน ซึ่งต้องใช้ความจำเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย (2546: 16) ได้แบ่งประเภทของเพลงที่อาข่าร้องมี 2 ประเภทคือ

1. เพลงที่ร้องในพิธีกรรมประเพณี จุดประสงค์การร้องเพลงประเภทนี้เพื่อการอวยพร เช่น พิธีแต่งงาน กินข้าวใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ เรียกว่า “สา ยี ยี” เพลงเหล่านี้เป็นเพลงที่สามารถร้องได้ทุกโอกาสภายในหมู่บ้าน เช่น ช่วงประเพณีไล่ชิงช้า การร้องเพลงต้อนรับบนลานเที่ยวหมู่บ้าน ร้องในวงอาหารที่มีการดื่มเหล้า โดยเฉพาะพิธีแต่งงาน จะมีการร้องเพลงแข่งกันอยู่เสมอ ทั้งเพื่อขับกล่อมงานและสั่งสอนคู่บ่าวสาวในการใช้ชีวิตคู่

2. เพลงที่ร้องนอกชุมชน ญาติอาข่าเรียกว่า “อา แย้ ซ้า” ส่วนลอมมีอาข่าเรียกว่า “อา ซี้ กู้” เนื้อหาของเพลงจะเกี่ยวกับวิถีการทำมาหากิน ความรัก ความเหงา ความเกียจคร้าน เพลงเหล่านี้จะร้องได้ก็ต่อเมื่ออยู่นอกชุมชนหรือเมื่อออกนอกประตูหมู่บ้านไปแล้ว

ปัจจุบันเด็กหนุ่มสาวในหมู่บ้านไม่ขึ้นขอบที่จะร้องเพลงอาข่า ในขณะที่ผู้อาวุโสบางส่วนไม่กล้าร้องต่อหน้าลูกหลาน เพราะคิดว่าเนื้อหาในเพลงไม่เหมาะกับอายุตนเองแล้ว แต่หากมีเทศกาลหรือได้ดื่มเหล้าพอเคลิ้ม ๆ ท่านเหล่านั้นจะแข่งกันเอื้อนลูกคออยู่เสมอ แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโสด้วยกันเท่านั้น เหตุผลการไม่กล้าร้องเพลงต่อหน้าลูกหลานได้ ดังคำกล่าวที่ว่า

...มันจะได ถ้าเฮ้อฮ้อง เขาก็ว่า บ่าอายลูกหลานกา แก่แล้ว ละอ่อนก็ บ่าสนใจแล้ว แหมอย่างลานแอ่วมันหมดไปแล้ว เพลงนี้ก็ทำจะหายไปดึก ๆ

(มันเป็นแบบนี้ ถ้าเราร้อง จะถูกถามว่าแก่แล้ว ไม่อายลูกหลานหรือ เด็กไม่สนใจแล้ว อีกอย่างลานเที่ยวหมู่บ้านมันหมดไปแล้ว เพลงก็คงหายไปเรื่อย ๆ)

(อาเกือ เซอมีอ, สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2546)

สำหรับเครื่องดนตรีของอาข่ามีหลายประเภท เช่น กลอง ขลุ่ย แคนน้ำเต้า และการใช้วัสดุต่าง ๆ ทำเป็นเสียงดนตรี เช่น การตันทูบไม้ไผ่ การเป่าใบไม้ ปัจจุบันหาผู้เล่นได้น้อยมาก และอุปกรณ์ก็หาคนทำเป็นได้ยาก ยกเว้นเพียงกลองเท่านั้น ที่ต้องมีประจำบ้านของจีอ๊ะ

นอกจากการร้องเพลงอาข่า มีการละเล่นอีกมากมาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การเล่นในช่วงพิธีกรรมประเพณี เป็นการเล่นตามวาระโอกาสหรือเทศกาลประเพณี เช่น การเล่นชนไข่แดง การเล่นไล่ชิงช้า การเล่นไล่ผี การเล่นลูกข่าง ซึ่งการเล่นเหล่านี้เป็นกิจกรรม

การเล่นประกอบประเพณี เป็นกิจกรรมของเด็กและหนุ่มสาว ส่วนการเล่นที่แปลกของอาข่าคือ การปล่อยเสือ ในงานศพ โดยนำผู้ชายมาแต่งหน้าทาสีทั้งตัวให้เหมือนเสือ จากนั้นนำไปมาทำเป็น อวัยวะเพศชาย วิ่งไปทั่วหมู่บ้าน โดยเชื่อว่าหากเสือเอาไม่ไปจี้มดถูกหญิงคนใดจะทำให้ตั้งท้องลูกผี ได้ ซึ่งกิจกรรมนี้ได้สร้างความแตกตื่นโกลาหลแก่เด็ก ๆ และสาว ๆ แต่ก็ทำให้หมู่บ้านผ่อนคลาย ความเศร้าโศกได้

2. การเล่นทั่วไปของอาข่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นของเด็ก ๆ และหนุ่มสาว เช่น เล่น ซ่อนหา โขกเขก สะบ้า ฯลฯ สมัยก่อนหนุ่มสาวจะเล่นสะบ้าได้ทุกเวลา ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่เปิด โอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน จีบเกี่ยวกัน ยกเว้นในวันที่หมู่บ้านมีงานศพ เพราะกลัวจะมี อุบัติเหตุ เนื่องจากความวุ่นวายจากงานศพแล้ว หากมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นจะถือว่าเป็นเรื่องน่ากลัว มากในหมู่บ้าน เพราะถือว่าเป็นเหมือนเคราะห์ซ้ำกรรมชดในหมู่บ้าน

นอกจากกิจกรรมการบันเทิงที่กล่าวมาแล้ว ความมีศิลปะของอาข่าที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือ ชุดอาข่า เพราะเป็นองค์ความรู้ที่พวกเขาพึ่งตนเองได้ตั้งแต่การปลูกฝ้าย ทอผ้าและตัดเย็บ ออกแบบเป็นชุดประจำเผ่า ชุดแต่งกายของอาข่ามีตำนานความเป็นมาทุกชิ้น และมีลวดลาย ของตนเอง โดยสร้างหรือเลียนแบบจากลวดลายในธรรมชาติให้เข้ากับชุดของตนเอง เช่น ลาย สัตว์ ลายดอกไม้ ลายงูเหลือม ลายหอย ลายขานหมาและนำขนไก่ เตื่อยหิน เบี้ย เมล็ดกล้วยป่า ลูกน้ำเต่าใบเล็ก ๆ มาทำเป็นเครื่องประดับ เป็นต้น

องค์ความรู้ของบรรพบุรุษอาข่าในการประดิษฐ์อุปกรณ์ของใช้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในชีวิต ประจำวัน เช่น ขันโตก ตะกร้า และจอกน้ำชาที่ทำจากไม้ไผ่ ต้นหญ้าสานเป็นกำไลสายสร้อยของ ผู้หญิง เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งของที่ปู่ย่าภาคภูมิใจ แต่ลูกหลานอาข่ากลับมองข้ามเพราะคิดว่า ผู้ เครื่องประดับสวย ๆ จากพื้นราบไม่ได้ เช่น คิดว่าจอกน้ำชาไม้ไผ่สกปรกสู้อกน้ำไม้ไผ่ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งน่าวิตกว่า ในอนาคตสิ่งของดังกล่าว จะเหลือเพียงรูปภาพหรือวัตถุในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น

สรุป คุณค่าวัฒนธรรมด้านศิลปะและการบันเทิงของอาข่าต่อเยาวชน สอดแทรกอยู่ใน วัตถุของใช้หรือกิจกรรมที่สร้างความรื่นเริงบันเทิงใจให้แก่คนและชุมชนให้มีชีวิตชีวา ซึ่งแสดงถึง องค์ความรู้ของบรรพบุรุษอาข่า ที่กลม่อมเกลาจิตใจให้ลูกหลานอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง เป็น กิจกรรมที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนอาข่าให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ศิลปวัตถุของอาข่า แม้ไม่ยิ่งใหญ่หรือโดดเด่น แต่ก็สอดคล้องกับวิถีชีวิตอาข่าและปรัชญา ในการดำรงชีวิตที่เน้นความเรียบง่ายและสมถะ เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนระหว่างคนกับ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้เอื้อต่อกัน ส่วนการละเล่นการ บันเทิงของอาข่านอกจากเพื่อผ่อนคลายความเหงาความเครียดแล้ว การร้องเพลงถือเป็นสนาม ประลองปัญญาหาคนเก่ง คนรู้ ของหนุ่มสาว เพราะกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของอาข่ามี ข้อจำกัดเพราะไม่มีการบันทึก พวกเขาจึงเก็บถ้อยคำมาเรียงร้อยผ่านบทเพลง กลอน นิทานและ

สุภาสิต เพื่อให้ง่ายแก่การจดจำเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ต่าง ๆ ของตนสู่ลูกหลาน

อย่างไรก็ตาม เมื่อภาวะเศรษฐกิจและสังคมรูปแบบใหม่ได้กลืนกลายชุมชนอาช่าทั้งสองแห่ง จึงเกิดการจางหายไปของวัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะและการบันเทิงดังกล่าว ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่มีมากระทบรุมเร้าให้โลกทัศน์ของอาช่าแปรเปลี่ยนไป ตัวอย่าง เช่น เพลงอาช่าไม่ได้รับความนิยมนิยมจากลูกหลาน เพราะขาดดนตรีที่เร้าใจ ที่สำคัญคือลูกหลานไม่เข้าใจและจินตนาการภาพเหตุการณ์ที่แทรกอยู่ในเนื้อเพลง ลูกหลานไม่ได้ซาบซึ้งกับการสะท้อนวิถีชีวิต การรำพึงรำพันที่ซับซ้อนออกมาเป็นเพลง เพราะสังคมและสิ่งแวดล้อมเด็กรุ่นปัจจุบันต่างกับอดีตหรือค่านิยมการให้ความงามของผู้หญิงปัจจุบันคือ ต้องมีหุ่นบางร่างน้อย ผิวขาว นิ้วมือนิ้วเท้าเรียวยาวอันเป็นลักษณะของคนที่ไม่ได้ตรากตรำทำงานหนัก ซึ่งลักษณะความงามดังกล่าวตรงข้ามกับการให้ความงามของผู้หญิงอาช่าสมัยก่อนคือ หญิงงามของอาช่าคือ หญิงสาวที่ยืนทำงาน ตื่นเช้า ต่ำข้าว ให้อาหารหมู ไปไร่ก่อนคนอื่น ดูแลบ้านเรือนสะอาด และต้องทอผ้าได้เร็วและสวยงาม ต้องมีหุ่นใหญ่สะโพกผาย ลำขาใหญ่แข็งแรง เพราะจะทำให้คุ้มท้องได้นาน คลอดลูกง่าย ผู้หญิงลักษณะดังกล่าวจึงจะเป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม ซึ่งจะเห็นว่าการให้ความหมายของคำว่า ผู้หญิงงาม ดังกล่าวเป็นโลกทัศน์คนละชุดระหว่างคนรุ่นก่อนและคนหนุ่มในปัจจุบัน ซึ่งมีผลมาจากบริบททางสังคมที่ต่างกันนั่นเอง

คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนอาช่าในระดับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย คุณค่าด้านภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม การปกครอง และด้านศิลปะและสุนทรียะ เป็นการวิเคราะห์ผ่านพฤติกรรมและการรับรู้ของอาช่าที่สะท้อนผ่านภาษาพูด เพลง นิทาน สุภาสิต บทสวด ซึ่งสรุปได้ดังตารางที่ 11

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 11 คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน

วัฒนธรรมอาช่า	คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน
<p>1. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนด้านภาษา</p>	<p>1.1 เป็นสื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ เพราะอาช่าไม่มีภาษาเขียน แต่ใช้ภาษาพูดถ่ายทอดความรู้ จากรุ่นสู่รุ่น และปากต่อปาก ผ่าน ตำนาน นิทาน เพลง สุภาษิต บทสวด เป็นต้น</p> <p>1.2 เป็นเอกลักษณ์แสดงถึงความเป็นอาช่า บรรพบุรุษคิดภาษาพูดเพื่อใช้ติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ดังนั้นภาษาจึงเป็นเอกลักษณ์แสดงถึงความเป็นตัวตน สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีในความเป็นชนเผ่า</p> <p>1.3 สื่อสร้างสรรค์ความบันเทิง อาช่าไม่มีเครื่องดนตรีมากขึ้น แต่ก็นำวัสดุที่หาได้ง่ายรอบตัวมาทำเป็นเครื่องดนตรี เช่น ขลุ่ย แคน ใโป้ ใโป้ไฟ การร้องเพลงจึงเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดและมักจะร้องสด ๆ อาศัยลูกคอและพลังปอดเป็นส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมการบันเทิงเพื่อคลายความเหนื่อยสร้างมิตร จีบสาว อบรมสั่งสอนลูกหลาน</p>
<p>2. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนด้านศาสนา การนับถือบรรพบุรุษ</p>	<p>2.1 บอกเล่าความเป็นมาของเผ่าพันธุ์อาช่า อาช่ามีวิธีการจดจำและท่องรายชื่อบรรพบุรุษของตนเอง โดยไล่เรียงรายชื่อบรรพบุรุษตั้งแต่มนุษย์ที่เป็นอาช่าคนแรกในโลก จนมาถึงชื่ออาช่าของตนเองผ่านทางผู้ชายทุกคน ซึ่งมีมากกว่า 60 ชั่วคนแล้ว ดังนั้นการสืบค้นประวัติความเป็นมาของเผ่าพันธุ์อาช่า สายสกุลและบอกความเป็นเครื่องญาติ จึงทำผ่านการท่องรายชื่อบรรพบุรุษหรือ จี</p> <p>2.2 ศูนย์รวมจิตใจและเป็นสิ่งผูกโยงความเป็นอาช่าด้วยกัน อาช่านับถือบรรพบุรุษและมีพิธีกรรมประเพณีในการเซ่นบูชามากที่สุดเผ่าหนึ่ง การมีความเชื่อและมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจเดียวกัน การสำนึกว่าทุกคนมีที่มาเดียวกัน และการประกอบพิธีกรรมประเพณีร่วมกัน จึงเป็นกิจกรรมสร้างสำนึกร่วมและหล่อหลอมความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องเครือญาติกัน ดังนั้นอาช่าจึงมีความเป็นมิตรกับคนต่างเผ่า เพราะอาช่าเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ เคยร่วมบรรพบุรุษเดียวกันมาก่อน</p> <p>2.3 สร้างความสมดุลและการอยู่ร่วมกับระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อาช่าเชื่อว่าสรรพสิ่งมีเจ้าของดูแลรักษา ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของอาช่า จึงต้องระมัดระวังเกรงจะกระทบต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลธรรมชาตินั้น ๆ เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา จอมปลวก ฯลฯ หากต้องทำการล่วงเกินสิ่งใดจะต้องขอขมา ขออนุญาต การแสดงความเคารพและเห็นคุณค่าคือ ไม่ทำลาย เป็นวิถีไม่เบียดเบียนธรรมชาติ เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน</p> <p>2.4 ปรับความเชื่อสร้างเป็นค่านิยมจารีตประเพณี อาช่าเชื่อว่าบรรพบุรุษตลอดทั้งพ่อแม่ ผู้อาวุโส และสรรพสิ่งล้วนเชื่อมต่อการมีชีวิตอยู่ของตน เป็นผู้มีพระคุณต้องตอบแทนพระคุณ ต้องเคารพและสำนึกบุญคุณ จึงหล่อหลอมกลายเป็นค่านิยมอาช่า ให้อาช่าเป็นคนกตัญญูกตเวที อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส การแสดงออกในชีวิตประจำวัน เช่น การให้เกียรติแก่ผู้อาวุโสได้พูดก่อน ทานก่อนนั่งก่อน การแสดงความคิดเห็นด้านวัฒนธรรมก่อน การเซ่นบูชาบรรพบุรุษ</p>

ตารางที่ 11 คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน (ต่อ)

วัฒนธรรมอาช่า	คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนในระดับชุมชน
3. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนด้านศาสนา พิธีกรรมประเพณี	<p>3.1 <u>กิจกรรมสร้างความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาช่า</u> เพราะการเป็นเผ่าที่มีการประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ มากที่สุดเผ่าหนึ่ง จึงเป็นกิจกรรมที่หล่อหลอมให้เกิดความผูกพัน ความเป็นชุมชน สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน</p> <p>3.2 <u>เวทีการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม</u> อาช่าถือคติว่า “คนเก่งปาก ไม่เท่าเก่งมือ” หมายความว่า ผู้รู้คือผู้ที่ปฏิบัติได้ ไม่ใช่ผู้ที่พูดได้แต่ไม่เคยปฏิบัติ ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมประเพณี จึงถือเป็นเวทีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง</p>
4. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนด้านสังคม การปกครอง	<p>4.1 <u>กฎที่ควบคุมด้วยใจตนเอง</u> การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน สมัยก่อนไม่มีกฎหมายควบคุม อาช่าใช้กฎจารีตประเพณี ค่านิยม ข้อห้ามควบคุมสมาชิก โดยกฎเกณฑ์ดังกล่าวคือความเชื่อของอาช่าเป็นกฎเกณฑ์ที่อยู่ในใจทุกคน หากทำผิดผู้ทำผิดก็รู้ด้วยสำนึกตัวเอง</p> <p>4.2 <u>การเคารพยกย่องผู้อาวุโส</u> การตัดสินความผิดต่อจารีตใด ๆ ใช้มติของผู้อาวุโส ซึ่งมีการประนีประนอมสูง เพราะทุกคนจะผูกพันกันด้วยเครือญาติทั้งหมด ทำให้บทบาทหน้าที่ของผู้อาวุโสเป็นที่ยอมรับของทุกคนในฐานะผู้รู้ผู้มีประสบการณ์ ผู้ทรงความยุติธรรมที่มีวุฒิภาวะ สามารถว่ากล่าว อบรมสั่งสอนลูกหลานให้อยู่ในกรอบที่ติงามของสังคม และสร้างสมานฉันท์ในสังคมอาช่า</p>
5. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนด้านศิลปะและการบันเทิง	<p>5.1 <u>ภูมิปัญญาในการสร้างกิจกรรมนันทนาการสำหรับชุมชน</u> อาช่ามีนิสัยสนุกสนาน ร่าเริง ไม่ว่าจะในสถานการณ์ใด ๆ จะมีกิจกรรมนันทนาการสอดแทรกอยู่เสมอ เป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ความบันเทิง เป็นกิจกรรมพบปะกันของหนุ่มสาว เป็นส่วนหนึ่งของประเพณี และเป็นกิจกรรมที่สอดแทรกความรู้เพื่อสั่งสอนลูกหลาน</p> <p>5.2 <u>ความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม</u> เช่น การประยุกต์เพลงอาช่ากับดนตรีสากล การฟื้นฟูการเล่นตามประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว การประยุกต์นำผ้าใยสังเคราะห์มาตัดเย็บเป็นชุดอาช่า เพราะสามารถกำหนดขนาด สีล้นและลวดลายได้เหมือนกันทั้งหมู่บ้าน</p>

จากตารางที่ 11 จะเห็นว่าคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนในระดับชุมชนคือ วิธีการ เครื่องมือ เป็นกลไกในการผูกโยงความเป็นสังคมอาช่าไว้ด้วยกัน การอยู่ร่วมระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตาม คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าทั้งด้านบุคคลและด้านชุมชนมีความทับซ้อน ไม่ได้แยกกันโดยเด็ดขาด

3. สรุปข้อค้นพบคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนอาช่า

การวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาช่า ทั้งในระดับบุคคลและในระดับชุมชน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าดังเสนอในบทที่ 3 โดยมีตัวอย่างแนวทางการวิเคราะห์และการตรวจสอบแบบสามเส้า ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 การสรุปคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า 8 ด้าน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าและแหล่งข้อมูล

ที่	คุณค่า	วิธีการเก็บข้อมูล			เอกสาร	บุคคลภายนอก
		การสังเกต	การสัมภาษณ์	การสนทนากลุ่ม		
1	เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสม	การทำไร่ข้าว และพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เช่น ซิเซโคะ, โอมีเยะ, ของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก พิธีกรรมบูชาศาลพระภูมิหมู่บ้าน, พิธีกรรมทานข้าวใหม่หมู่บ้านอาข่า ปากกล้วย ฯลฯ	อาแป่ จูเปาะ (13/11/46) อาติ จูเปาะ (13/11/46) อาผ่า มาเยอะ (5/12/46) อำพล อภิสุนทรกุล (5/12/46) อาหือ ยาแบ่งกู๋ (5/12/46)	คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก (13/11/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุรพรฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
2	สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า	พิธีกรรมเช่นบูชาบรรพบุรุษทั้งในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย เช่น พิธีถอนขนไก่ (ยา จิ จิ อาเผ่ว) พิธีศพของทั้งสองหมู่บ้าน	อำพล อภิสุนทรกุล (20/2/47) อาหือ ยาแบ่งกู๋ (20/2/47) อำมื่อ เยซอ (20/2/47) อาฮ้าย ยื่อแจะ (20/2/47)	กลุ่มผู้นำด้านการปกครอง, ผู้นำด้านวัฒนธรรมหมู่บ้าน อาข่าปากกล้วย ครูโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ในการสร้างหลักสูตรเรื่อง จี (17/10/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุรพรฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
3	เป็นกรอบควบคุมความประพฤติผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า	สังเกตพฤติกรรมในช่วงประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติและบรรพบุรุษที่พวกเขานับถือ	อาโพะ มาเยอะ (20/8/46) อาโก๊ะ ยื่อแจะ (10/2/47) อาเซ ยื่อแจะ (17/7/46)	สนทนากลุ่มนักเรียนชั้นป.5-6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก (12/11/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981)	ทวิช จตุรพรฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
4	ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ	กิจกรรมประเพณีไล่ชิงช้า, ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง, พิธีศพ, กิจกรรมที่ร่วมกันทำงานในไร่ข้าวของชาวบ้านห้วยขี้เหล็ก	อาเสาะ อานี (22/8/46) อำมื่อ เยซอ (5/12/46) ชาติชาย ตั้งใจมานะ (20/9/46) อาพี ยื่อแจะ (5/12/46)	คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก (13/11/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	คู่มือปฏิบัติและการศึกษาพิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุรพรฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง

ตารางที่ 12 การสรุปคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า 8 ด้าน การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าและแหล่งข้อมูล (ต่อ)

ที่	คุณค่า	วิธีการเก็บข้อมูล			เอกสาร	บุคคลภายนอก
		การสังเกต	การสัมภาษณ์	การสนทนากลุ่ม		
5	เสริมทักษะการเรียนรู้และเป็นฐานในการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ	การร้องเพลงในงานแต่งงาน เพลงในประเพณีโล้ชิงช้า การร้องเพลงในพิธีศพ การละเล่นลูกข่าง การละเล่นสะบ้า	อาเจอะ จูเปาะ (8/2/47) สุวัฒน์ มาเยอะ (13/11/46)	คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก (13/11/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	คู่มือปฏิบัติและการศึกษาพิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุวรรพฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
6	เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ นันทนาการ ผ่อนคลาย พัฒนาอารมณ์ สังคม จิตใจ	การร้องเพลงในงานแต่งงาน เพลงในประเพณีโล้ชิงช้า การร้องเพลงในพิธีศพ การละเล่นลูกข่าง การละเล่นสะบ้า	อาเสาะ อานี (31/12/46) อาเจอะ จูเปาะ (8/2/47)	คณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก (13/11/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุวรรพฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
7	ความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมตามสภาพสังคมและกาลสมัย	ไร่ข้าวที่แทรกในป่า,สวนกาแฟ การละเล่นที่เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนต่างเผ่า การปรับเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	อาตี๋ เยซอ (10/8/46) อาเสาะ อานี (20/7/46) อาหมี หน่อคำ (6/8/46)	สนทนากลุ่มแกนนำหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย (17/10/46) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุวรรพฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง
8	เกิดความรักความภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์	การแต่งกายของหมู่บ้านในช่วงเทศกาลประเพณี การทำงานกลุ่มของชาวบ้านในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า	นพพล อภิสุนทรกุล(17/10/46) อาผ่า มาเยอะ (20/2/47) อูมาพร จูเปาะ (16/1/47)	กลุ่มแกนนำหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย (17/10/46) กลุ่มนักเรียนม.1(12/1/47) ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กและชาวบ้านอาข่าปากกล้วย (20/2/47)	พิธีกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือนของอาข่า (2543) Kammerer (1981) Lewis (1996) Goodman (2002)	ทวิช จตุวรรพฤกษ์ อุไรวรรณ แสงศร ยิ่งยง เทาประเสริฐ สมบัติ คำบุญเรือง

ผลการวิเคราะห์และสรุปคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าต่อเยาวชนอาช่าในพื้นที่มี 8 ประการ ดังนี้

1) **เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสม** เพราะอาช่ามีความเชื่อว่า สรรพสิ่งในธรรมชาติมีเจ้าของดูแลรักษา ดังนั้นการดำรงชีพของอาช่า ซึ่งพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก จึงมีระบบคุณค่ากำกับคือ อาช่าจะใช้ทรัพยากรให้พอดีกับความต้องการของสมาชิกเท่านั้น ไม่มีการใช้แบบทำลายหรือสะสม เป็นการอยู่แบบพอเพียง สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ ระบบคิดดังกล่าวจะแสดงผ่านกฎข้อห้าม พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

2) **สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาช่า** การมีความเชื่อร่วมกันคือการนับถือบรรพบุรุษ ทำให้อาช่ามองทุกคนเป็นที่เป็นที่น้อมมีบรรพบุรุษร่วมกัน การทำพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นกิจกรรมผูกโยง ยึดให้ทุกคนได้พึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ระบบเครือญาติ ระบบครอบครัว มีความแน่นแฟ้นเอื้อเพื่อแก่กัน ความเป็นชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น

3) **เป็นกรอบควบคุมความประพฤติ ผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า** จากความเชื่อ อาช่านำมาเป็นกรอบจารีตในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยมีกลุ่มผู้อาวุโสทำหน้าที่ในการออกกฎและควบคุมการปฏิบัติตามกฎ นอกจากนั้นอุปนิสัยของอาช่าในการปรามลูกหลาน เช่น เด็ก ๆ จะได้รับการอบรม ชัดเกล้าให้ปฏิบัติตนถูกต้องตามค่านิยมของอาช่า เช่น ความเชื่อว่าทานข้าวก่อนพ่อแม่จะปากเบี้ยว เล่นประตู่หมู่บ้านจะทำให้พูดไม่ได้ ห้ามลูกหลานร่วมประเวณีบนบ้านของพ่อแม่จะทำให้พ่อแม่อายุสั้น

4) **ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนหรือสังคมคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นไปอย่างปกติสมดุล** คุณค่าที่ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน เช่น การเล่นสละบ้าที่ยึดถือว่าการเล่นแพ้คือการเป็นหนี้ที่จะต้องชำระชดใช้คืนกันอีกในวันต่อไป ทำให้เกิดความผูกพันระหว่างผู้เล่นจะต้องกลับมาเล่นหรือมาพบปะกันอีก กรณีผู้ป่วยหนักจะมีการทำพิธีกรรมต่ออายุกับต้นไม้ใหญ่ เมื่อรอดตายก็ต้องรับเอาต้นไม้ต้นนั้นเป็นคู่ชีวิตห้ามตัดห้ามทำลาย การเดินทางเข้าป่าต้องสำรวจจะล่องเกินผู้ดูแลป่า เช่น ทำเสียงดังหรือตัดไม้ทำลายป่าเล่น จะทำให้เจ้าผู้ดูแลธรรมชาติทำร้ายได้ เช่น กลับมาถึงบ้านเกิดอาการเจ็บไข้ขึ้น เป็นต้น ต้องไปทำพิธีกรรมขอขมาเพื่อปรับระบบความสัมพันธ์ให้เป็นปกติ ทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างสมดุล

5) **เสริมทักษะการเรียนรู้ และเป็นฐานในการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ** อาช่าไม่มีตัวหนังสือในการบันทึกและถ่ายทอด ดังนั้นบรรพบุรุษจึงสร้างกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับลูกหลานผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การร้องเพลงในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งมีมากในวิถีอาช่าทั้งในโอกาสเทศกาล ประเพณีและเพลงเกี่ยวกันของหนุ่มสาว ซึ่งถือเป็นกิจกรรมการประลองปัญญาระหว่างหนุ่มสาว

ใครจะรู้เรื่องต่าง ๆ มากน้อยกว่ากันในเรื่องประเพณี ความเชื่อ ตำนาน นิทานต่าง ๆ ซึ่งนับว่ากิจกรรมเหล่านี้คือทักษะในการเรียนรู้ของอาช่า

6) เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการ ผ่อนคลาย พัฒนา อารมณ์ สังคม จิตใจ

เพราะการไม่มีตัวอักษรในการบันทึกเรื่องราวของตน อาช่าจึงมีกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการมาก เพื่อให้เป็นกิจกรรมรวมกลุ่มสำหรับลูกหลาน เช่น การร้องเพลง การเต้นรำ การเล่านิทาน การละเล่นตามเทศกาลต่าง ๆ กิจกรรมเหล่านี้นอกจากสร้างความสนุกสนาน ผ่อนคลาย ความเครียดความเหนื่อยหลังจากตรากตรำทำงานหนักมาทั้งวันแล้ว ก็ยังพัฒนาสังคมและกลม่อเมลาจิตใจลูกหลาน แฝงไว้ด้วยความรู้และประวัติความเป็นมาของอาช่าด้วย

7) ความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและกาลสมัย วิถี

ปฏิบัติของอาช่าไม่ได้แข็งกระด้างจนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่เป็นวิถีปฏิบัติที่สามารถยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป แต่ยังรักษาคุณค่าเดิมไว้ เช่น การนำความเชื่อเรื่องผู้ดูแลต้นไม้มาผนึกกับแนวความคิดศาสนาพุทธในการทำพิธีบวชป่า การนำการละเล่นทางประเพณีมาเป็นกีฬาเชื่อมสัมพันธ์กับชนต่างเผ่า และส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับหน่วยงานภาครัฐ การทำพิธีคนตายโหง ซึ่งเป็นการตายไม่ดีให้เป็นการตายปกติ เพื่อให้วิญญาณไปอยู่ร่วมภพภูมิกับบรรพบุรุษได้

8) ก่อให้เกิดความรัก ความภูมิใจในตนเอง และเอกลักษณ์ศักดิ์ศรีของเผ่า

ความภูมิใจในตนเองและเผ่า เช่น การมีภาษาพูดของตนเอง การมีชุดแต่งกาย อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเผ่า โดยเฉพาะองค์ความรู้ในการไล่รายชื่อบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีมากกว่า 60 ชั่วคน อันเป็นห่วงโซ่ที่จะผูกโยงความเป็นเครือญาติทางสายเลือดร่วมกันไม่ว่าจะเป็นอาช่าที่อยู่แห่งหนใดในโลก

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมมีความเป็นพลวัต มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัฒนธรรมบางส่วนถูกสร้างความหมายใหม่ หรือมีการลด/เพิ่มคุณค่าใหม่ไปเรื่อย ๆ ตามบริบทสังคม สาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มีทั้งปัจจัยภายนอกที่เป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ และจากปัจจัยภายในที่เกิดจากการพยายามรักษาวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาช่าใด ๆ สามารถทำได้ หากได้รับการเห็นชอบจากกลุ่มผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน เช่น การปรับลดจำนวนควายในการทำพิธีศพจากเดิมที่มากถึง 9 ตัว เหลือ 3 ตัวในกลุ่มลอมมีอาช่า และ 1 ตัวสำหรับกลุ่มอูโล้อาช่า การปรับลดจำนวนครั้งและขั้นตอนของพิธีกรรม เป็นต้น

4. วัฒนธรรมอาช่าด้านที่ดำรงอยู่และวัฒนธรรมอาช่าด้านที่กำลังเลือนหายไป

สภาพการดำรงอยู่และการเลือนหายไปของวัฒนธรรมอาช่า เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านตามกรอบวัฒนธรรมอาช่า 5 ด้านคือ ด้านการดำรงชีพประกอบด้วย อาชีพ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย

ชุดแต่งกาย และการดูแลรักษาสุขภาพ ด้านภาษา ด้านศาสนา/ความเชื่อ ด้านสังคม และด้าน ศิลปะสุนทรียะ พบว่า

วัฒนธรรมอาช้านที่กำลังเลือนหายไปคือ วัฒนธรรมอาช้านด้านศาสนา/ความเชื่อ วัฒนธรรมด้านสังคม และวัฒนธรรมด้านการดำรงชีพ ที่ได้แก่การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ การดูแล รักษาสุขภาพ เพราะการเพิ่มขึ้นของประชากรที่มากกว่าธรรมชาติจะเอื้อให้ การไม่สามารถ โยกย้ายหมู่บ้านได้อีก เมื่อที่ทำกินเดิมขาดความอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ความต้องการวัตถุดิบของ เครื่องใช้แบบคนพื้นราบมีมากขึ้น ลูกหลานจึงละทิ้งอาชีพเดิมหนีลงไปทำงานพื้นราบกันมากขึ้น ทุกที่ ทำให้อาชีพหลักที่พ่อแม่ทำอยู่ไม่น่าสนใจสำหรับลูกหลานในปัจจุบัน ลูกหลานจึงไม่มีโอกาส เรียนรู้และไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาช้านซึ่งสัมพันธ์กับอาชีพทำไร่ข้าว ไม่ว่าจะเป็นการทำพิธีกรรม ประเพณีต่าง ๆ การเอามือลงแขกช่วยงานในไร่ การปลูฝังความกตัญญู อ่อนน้อม ถ่อมตน ต่อ ผู้ดูแลสรรพสิ่ง บรรพบุรุษ พ่อแม่ ผู้อาวุโส แต่เยาวชนส่วนใหญ่กำลังอยู่ในเมืองและดำเนินชีวิตที่ ห่างเหินจากวิถีเดิมไปมากขึ้นทุกที่ ทำให้เกิดการละทิ้งเพิกเฉย ไม่เห็นความสำคัญในวัฒนธรรม

ผลกระทบจากคุณค่าวัฒนธรรมอาช้านด้านการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไป ส่งผลต่อการคงอยู่ ของวัฒนธรรมอาช้านด้านศาสนา/ความเชื่อ วัฒนธรรมด้านสังคม กล่าวคือ เมื่ออาช้านเปลี่ยนการ ดำรงชีพแบบเพียงพอไปเป็นการทำเพื่อสะสมวัตถุ ทำให้ระบบความคิด ความเชื่อ การประพฤติอยู่ใน กรอบจารีตของเผ่าลดน้อยลง มีการทำลายทรัพย์สินมากขึ้น สมาชิกในชุมชนร่วมกิจกรรม ด้วยกันน้อยลง พ่อแม่ลูกแยกกันอยู่เพราะต้องไปทำงาน ไปเรียนหนังสือ การควบคุมพฤติกรรม สมาชิกที่เคยใช้จารีตประเพณี ลูกหลานบางคนไม่เข้าใจและปฏิเสธจารีตประเพณีดังกล่าว แม้กระทั่งการประกอบพิธีกรรมประเพณีของเผ่า ทำให้การเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสน้อยลงไม่ เหมือนอดีต กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมไม่สามารถควบคุม อบรมสั่งสอนกำหราบลูกหลานได้ด้วยกฎ จารีต ประกอบทั้งความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของตนเองของเยาวชนอาช้านด้วย จึงทำให้ไม่เกิด ความเชื่อมั่นในวิถีอาช้าน พวกกันละทิ้ง เพิกเฉยต่อจารีตประเพณี ทำให้สังคมอาช้านพบกับปัญหา ต่าง ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อก่อนนี้คนเชื่อฟังจ้ะมะอันดับหนึ่ง แต่เดี๋ยวนี้เขาเชื่อฟังรัฐบาลแทน” นั่นคือ การปฏิเสธจารีตที่เป็นกฎบังคับกันด้วยสำนึกร่วมของการอยู่ร่วมกัน จึงทำให้สังคมมีความ เป็นปัจเจกและคนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น

วัฒนธรรมอาช้านที่ดำรงอยู่ ได้แก่วัฒนธรรมอาช้านด้านภาษา ด้านศิลปะสุนทรียะ และชุดแต่งกาย เพราะมีการรื้อฟื้นและพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมคือ ถูกนำไปสร้างมูลค่า เช่น ชุดแต่งกายแม้จะทอผ้าเองไม่ได้แต่ก็สามารถนำผ้าจากตลาดมาปรับเป็นชุดอาช้านได้ เหมือนเดิมและสามารถทำเป็นสินค้าที่ระลึกเพื่อสร้างรายได้ หรือสวมชุดอาช้านไปขายสินค้าเพื่อ ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว การละเล่นทางประเพณีสามารถปรับเป็นการแสดงทาง วัฒนธรรมในช่วงเวลาที่กำหนดได้ โดยได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมจากโครงการพัฒนาออยตุงและ

โครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนด้านภาษามีการสร้างตัวหนังสือสำหรับ
อาช่าขึ้น โดยใช้อักษรโรมันโดยสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย

5. การปรับตัวทางวัฒนธรรมของอาช่า

ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา อาช่ามีการปรับตัวทางวัฒนธรรมหลายด้าน เพื่อรักษา
คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าไว้ แต่การปรับตัวส่วนใหญ่เป็นการปรับตัวเพื่อผ่อนคลายสภาพปัญหาที่
หมู่บ้านประสบ ไม่ได้มีการวางแผนเพื่ออนาคตสำหรับลูกหลาน

การปรับตัวของอาช่า เช่น การลดจำนวนครั้งของพิธีกรรมประเพณีในรอบปี เช่น แต่เดิม
หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กต้องทำการไล่ผีหมู่บ้านปีละ 3 ครั้ง เพราะสมัยก่อนไม่มีอนามัยและการไป
รักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยที่โรงพยาบาลมีความยากลำบาก จึงต้องอาศัยพิธีกรรมเข้ามาช่วยรักษา
และสร้างกำลังใจ แต่ปัจจุบันการสาธารณสุขดีขึ้น ทำให้การเจ็บไข้่น้อยลง และคนก็นิยมไปรักษา
ที่อนามัยมากขึ้น กลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านจึงมีมติให้ลดจำนวนพิธีกรรมไล่ผีออกจากหมู่บ้านเหลือ 1
ครั้ง/ปี ดังนั้นการปรับลดจำนวนครั้งหรือรูปแบบพิธีกรรมประเพณีของอาช่า สามารถทำได้หาก
เป็นมติของกลุ่มผู้อาวุโสหรือผู้นำด้านประเพณีในหมู่บ้าน นอกจากนี้การปรับตัวของอาช่ามีทั้ง
การยกเลิก การปรับเปลี่ยนรูปแบบ เพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรม ดังตัวอย่างในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 การปรับตัวทางวัฒนธรรมของอาช่า

วิถีอาช่าแบบเดิม	การปรับตัวทางวัฒนธรรม
อาชีพหลักคือ การปลูกข้าวไร่และเลี้ยงสัตว์ โดย ปล่อยสัตว์ให้หากินเอง เช่น หมู ไก่ หมูต้องออกลูก ในป่า และต้องไม่ออกลูกตัวเดียว	การปลูกข้าวเป็นแปลงเล็ก ๆ แทรกในป่าเพื่อนำข้าวมา ประกอบพิธีกรรม การเลี้ยงหมูในคอกและนำหมูยามา รองพื้นเพื่อกำหนดว่าหมูออกลูกในป่าไม่ใช่ในเขตบ้าน
การทำพิธีศพอย่างสมบูรณ์ต้องฆ่าควาย 3-5-9 ตัว และตัดไม้ยืนต้นมาทำเป็นโลงศพ	ลดใช้ควายเพียง 3 หรือ 1 ตัวและซื้อโลงศพจากพื้นราบ ใช้ไม้ขนาดเล็กจำลองโลงแบบอาช่าเพื่อทำพิธี
สร้างบ้านด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ เช่น บ้านไม้ไผ่ มุงด้วยหญ้าคา	สร้างบ้านด้วยปูนมุงกระเบื้อง แต่คงแบบแผนเดิมไว้ คือ แยกส่วนของผู้ชายและหญิง
ปลูกฝ้าย ทอผ้า ประดิษฐ์เครื่องประดับเอง	ซื้อผ้า เครื่องประดับจากตลาด ตัดเย็บในแบบแผนเดิม
การร้องเพลง การละเล่นทางประเพณีที่มีกรอบ ระยะเวลาที่กำหนดไว้ตายตัว	สามารถปรับปรนให้ละเล่นนอกฤดูกาลหรือประเพณีได้

สภาพสังคมอาช่าในปัจจุบันซึ่งประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโสที่ส่วนใหญ่มั่นคงเชื่อมั่นกับวิถี
อาช่า เป็นกลุ่มหลักในการปฏิบัติตามกรอบจารีตเดิม เป็นกลุ่มที่เห็นคุณค่าและพยายามสืบทอด
วัฒนธรรมอาช่าไว้ให้ครบทุกด้าน ส่วนคนหนุ่มที่ส่วนใหญ่ผ่านการศึกษาในระบบ และมี

ประสบการณ์ในการลงไปทำงานพื้นราบต้องการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติบางด้าน เพราะคิดว่าไม่สอดคล้องกับวิถีปัจจุบัน เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวคู่กับการทำไร่ข้าว การลงไปทำงานรับจ้างพื้นราบเพื่อหาเงินสดช่วงว่างงานจากไร่ หรือการต้องการปรับลดขั้นตอนและจำนวนสัตว์ที่นำมาเช่นบูชาบรรพบุรุษลงบ้าง เช่น การทำพิธีศพที่ต้องใช้ควาย เพราะปัจจุบันควายหายากและราคาแพงมาก ในขณะที่กลุ่มเยาวชนที่ส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนไม่รู้ ไม่เข้าใจ ความหมาย ความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่า จึงไม่เห็นคุณค่าดังกล่าว แต่เป็นกลุ่มที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลงเสมอ ขึ้นกับผู้ใหญ่จะชี้แนะ สภาพความแตกต่างกันทางความคิดและการปฏิบัติตนเองของกลุ่มคนในชุมชนอาข่าทั้ง 3 ชั่ววัย สรุปดังตารางที่ 14 ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 14 ความต้องการเก็บรักษา ปรับเปลี่ยน ละทิ้ง วัฒนธรรมอาข่า จำแนกตามกลุ่มวัยในชุมชนอาข่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

การดำรงอยู่ วัฒนธรรมอาข่า	กลุ่มผู้อาวุโส/ผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่า			กลุ่มผู้ปกครอง			เยาวชนอาข่า		
	เก็บรักษาไว้	ปรับเปลี่ยน	ละทิ้ง	เก็บรักษาไว้	ปรับเปลี่ยน	ละทิ้ง	เก็บรักษาไว้	ปรับเปลี่ยน	ละทิ้ง
1. การดำรงชีพ	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
● การทำไร่ข้าว เลี้ยงสัตว์	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
● บ้านเรือนที่อยู่อาศัย	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
● ชุดแต่งกาย	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-
● การดูแลรักษาสุขภาพ	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
2. ภาษา	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
3. ความเชื่อ พิธีกรรมประเพณี	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
4. สังคม การปกครอง	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓
5. ศิลปะสุนทรียะ	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-

จากตารางที่ 14 จะเห็นว่า ในชุมชนซึ่งมีกลุ่มที่ต่างวัยกัน 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้ปกครอง และเยาวชน การให้คุณค่าและความสำคัญในวัฒนธรรมอาข่าจะมีความแตกต่างกันตามช่วงวัยและประสบการณ์ กล่าวคือ กลุ่มผู้อาวุโสเป็นกลุ่มเดียวที่ยังยึดมั่น ศรัทธาในวิถีอาข่าอย่างเคร่งครัด และพยายามจะผดุงรักษาไว้ให้ครบทุกด้าน ในขณะที่กลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่ผ่านการศึกษามาก่อน ผ่านประสบการณ์ในการทำงานพื้นราบมาก่อน อยู่ในสองวัฒนธรรม ต้องการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอาข่าบางด้านให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ในขณะที่กลุ่มเยาวชนที่กำลังเรียนหนังสือ ไม่รู้ ไม่เข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่า แต่เป็นกลุ่มที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลง ขึ้นกับการชี้นำของผู้ใหญ่ ในขณะที่เยาวชนที่ออกจากหมู่บ้านไปแล้ว เช่น ไปเรียนหนังสือ ไปทำงานพื้นราบ จะละทิ้ง เพิกเฉยต่อวิถีของอาข่าทั้งหมด เช่น การประพุดติอยู่ในกรอบจารีต การประกอบพิธีกรรมประเพณี เป็นต้น

6. พิธีกรรมประเพณี ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า

การศึกษาพบว่า แต่ละกลุ่มในชุมชนให้ความหมายและเอกลักษณ์ในการแสดงถึงความเป็นอาข่าต่างกัน กล่าวคือในกลุ่มเยาวชนอาข่าจะให้ความสำคัญไปที่สัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น ภาษา เสื้อผ้า เพราะเห็นว่า เป็นสิ่งที่ใช้กันเฉพาะกลุ่มอาข่าเท่านั้น (ดรุณี, สีนวล, ธัญพิชชา, คณิศร, สนทนากลุ่ม 25 ตุลาคม 2547) ส่วนกลุ่มผู้ปกครองและผู้อาวุโสจะให้ความสำคัญในเรื่องความสำนึกและความเชื่อในเผ่าเดียวกัน เช่น “อาข่าไปวัด อาข่าไปโบสถ์ไม่ใช่อาข่า” (วุฒิไกร มอฟ้า, 20 กุมภาพันธ์ 2547) “เป็นอาข่าไม่ทำพิธีกรรม ไม่ใช่อาข่า” (สุวัฒน์ มาเยอะ, สนทนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546) “ความเป็นอาข่ามันอยู่ที่ใจ สำนึกของเราบอกว่าเป็นใครด้วย ถึงจะไม่พูด ไม่แต่งกายอาข่า แต่ถ้าใจเราเป็นอาข่า มันก็คืออาข่า” (พิศาล เลิศใจกุล, สนทนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546)

จากการสนทนากลุ่มคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก(13 พฤศจิกายน 2547) ผลสรุปของการสนทนาคือ สิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่าคือ การมีพิธีกรรมประเพณี เพราะการประกอบพิธีกรรมนำไปสู่การพัฒนาบุคคล และการหล่อหลอมความเป็นชุมชนอาข่า สร้างความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพราะในวิถีชีวิตอาข่าตั้งแต่เกิดจนตายจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมตลอด ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้อาวุโสที่ว่า “อาข่าพิธีมีมากและยากที่สุด” (อาผ่า มาเยอะ, อาหมื่อ เยซอง, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2547; อาหือ ยาแบ่งกู๋ สนทนากลุ่ม 20 กุมภาพันธ์ 2547) ซึ่งแสดงว่า ความเป็นอาข่าในทัศนะของกลุ่มผู้ปกครองและผู้อาวุโสจะเน้นในเรื่อง ความเชื่อ ที่นำไปสู่การประกอบพิธีกรรมประเพณีและกิจกรรมที่ผูกพันใจอาข่าในสิ่งเดียวกัน

การมีระบบความเชื่อของตนเอง นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติและกลายเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของอาข่าที่มีลักษณะเฉพาะ หากวิเคราะห์โดยใช้กรอบวัฒนธรรมอาข่า 5 ด้าน ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พิธีกรรมประเพณีนำไปสู่คุณค่าอย่างไร ผลการวิเคราะห์ดังแสดงในตารางที่ 15 ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 15 พิธีกรรมประเพณี ความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า วิเคราะห์ผ่านกรอบวัฒนธรรมอาข่า 5 ด้าน

วัฒนธรรม กิจกรรม	การดำรงชีพ				ศาสนา ความเชื่อ	ภาษา	สังคม	ศิลปะ สุนทรียะ
	อาชีพ	บ้านเรือน	ชุดแต่งกาย	สุขภาพ				
พิธีกรรมเช่นบูชา บรรพบุรุษ เช่น ใน วันประเพณี ไล่ชิงช้า	เป็นการฉลอง ความอุดม สมบูรณ์ของ ข้าว และข้าว เป็นเครื่องเช่น บูชาบรรพบุรุษ ที่ขาดไม่ได้	พิธีเช่นบูชา บรรพบุรุษต้อง ทำที่บ้านของ แต่ละคน ภายใต้อะพี เปาะเหลาะ	ผู้หญิงต้องสวม ชุดอาข่า ผู้ชายต้องมี อย่างน้อยผ้า โพกศีรษะเวลา ทำพิธี	ต้องรักษาความ สะอาดทั้งกาย และใจก่อนการ ทำพิธีทุกอย่าง อาหารที่นำไป เช่นบูชาต้อง สะอาดประณีต	การนับถือบรรพบุรุษ การสำนึกบุญคุณต่อผู้มี พระคุณ การเคารพเชื่อ ฟังผู้อาวุโส ความเชื่อใน เรื่องสรรพสิ่งมีเจ้าของ และการฟังฟังธรรมชาติ	คำสวด คำอ่อนวอน บอกกล่าว คำให้พรของ ผู้อาวุโสแก่ลูกหลาน ซึ่งเป็นคำที่คัดเลือก กลั่นกรองมาดีแล้ว การร้องเพลงขณะไล่ ชิงช้า	การรวมญาติ การกตัญญูตเวที การเคารพเชื่อฟังผู้ อาวุโส พ่อแม่ การผูกพันคนใน สังคม	การแต่งกายด้วยชุดอาข่า การร้องเพลง การเต้นรำตอนกลางคืน ของหนุ่มสาว การเล่นไล่ชิงช้า
พิธีศพ	การเช่นบูชา ด้วยเนื้อในพิธี ศพ เพื่อให้ บรรพบุรุษอวย พรให้ลูกหลาน ได้คืนมาที่วัด	ทำพิธีศพที่บ้าน หากเป็นศพ ผู้นำครอบครัวที่ ไม่มีลูกชายต้อง ปลดกาแลออก จากบ้านด้วย	ญาติทุกคนต้อง สวมชุดอาข่า ในการทำพิธี ต้อนรับแขก รวมทั้งหมอสวด ทำพิธีกรรม	ต้องรักษาความ สะอาดภายใน ก่อนการทำพิธี	การสวดส่งวิญญาณ ผู้ตายไปสู่ภพบรรพบุรุษ การทำพิธีกรรมต่าง ๆ การถือกรรมของหมู่บ้าน และเหล่าลูกหลาน	คำสวดซึ่งสวดแทรก ประวัติ วิถีชีวิตอาข่า การอวยพร การร้องเพลง ร้องให้ เป็นคำที่ กลั่นกรองไว้	การรวมญาติ การกตัญญูตเวที การเคารพเชื่อฟังผู้ อาวุโส พ่อแม่ การผูกพันคนใน สังคม	สวมชุดอาข่า ร้องเพลงร้องให้หน้าศพ การเล่นปลอยเสื่อ การตกแต่งโลงศพและ เครื่องประดับโลงศพ
ประเพณีปีใหม่ ลูกช้าง	การสิ้นสุดรอบ ฤดูกาล เพาะปลูก	ทำพิธีกรรมที่ บ้าน ภายใต้ อะพี เปาะเหลาะ	สวมชุดอาข่า เวลาทำ พิธีกรรม เล่น	ต้องรักษาความ สะอาดภายใน ก่อนการทำพิธี	การเช่นบูชาบรรพบุรุษ การกตัญญูตเวทีต่อผู้มี พระคุณ	การใช้ภาษาอาข่าให้พร แก่หลานที่นำอาหาร สิ่งของไปให้	การรวมญาติ การปลดหนี้ชุมชน การร้องขอย้ายเข้า ออกหมู่บ้าน	ชุดแต่งกายอาข่า การร้องเพลงเต้นรำ การละเล่นลูกช้าง สะบ้า

จากตารางที่ 15 จะเห็นว่า พิธีกรรมประเพณี ที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรมอาข่า 5 ด้าน เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมอาข่า และสะท้อนว่า หาก
พิธีกรรมประเพณีเหล่านี้ขาดหายไป ความเป็นอาข่าทั้งความเชื่อ พิธีกรรมและคุณค่า ก็ลดลงน้อยหรือสูญหายไปด้วย

จากตารางการวิเคราะห์เอกลักษณ์ความเป็นอาช่าเบื้องต้น วัฒนธรรมอาช่าสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1) ความเชื่อหรือระบบความคิดของอาช่า

อาช่าเป็นเผ่าที่มากด้วยพิธีกรรมประเพณี ทั้งนี้เป็นผลมาจากการมีระบบความเชื่อเป็นของตนเอง อาช่าเชื่อว่า สรรพสิ่งในโลกนี้มีเจ้าของดูแลรักษา สรรพสิ่งล้วนต้องพึ่งพาอาศัยกัน และทุกอย่างถูกกำหนดให้มาเป็นคู่ เช่น ชายคู่หญิง ความดีคู่ความชั่ว ธรรมชาติคู่กับคน ดังนั้นการอยู่ร่วมกันจึงต้องรักษาความสมดุล การจะรักษาความสมดุลก็คือ การพยายามปรับระบบความสัมพันธ์ให้เป็นปกติ ทางสายกลาง จึงนำไปสู่วิถีการอยู่ร่วมกันแบบเอื้อ การรักษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้ปกติ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันมีความสมดุลระหว่างกัน หากมีอะไรที่ผิดปกติ แปลกปลอม ผิดธรรมดา ผิดธรรมชาติ อาช่าจะต้องรีบแก้ไข ขจัด คัดทิ้ง หรือโดยการทำพิธีกรรมหรือสะเดาะเคราะห์ เพื่อขอขมาที่ล่วงล้ำขออนุญาตเมื่อจะรบกวนหรือใช้ทรัพยากรนั้น หรือทำพิธีเพื่อขอขอบคุณเมื่อได้รับความสัมพันธ์ที่ปกติหรือได้รับประโยชน์ เช่น ล่าสัตว์ป่าได้ ปลูกข้าวได้ผลผลิตพอเพียงกับการบริโภค

ระบบคิดของอาช่าในการดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง ปกติ หรือเรียกว่าสมดุลก็ตาม ดังจะสังเกตเห็นได้จากสัญลักษณ์ที่แสดงทางประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีไล่ชิงช้าและประเพณีปีใหม่ลูกข่าง การไล่ชิงช้าคือการรักษาความสมดุลของการโหนเชือก ผู้เล่นต้องจัดระเบียบร่างกายให้สมดุล เพื่อให้เกิดแรงเหวี่ยงขณะที่โหนเล่น ขณะที่ห้วงเชือกที่ไล่ชิงช้าจะผูกสองด้านเพื่อยึดรั้งให้เชือกชิงช้ามีความสมดุลไม่ไปกระทบกับเสายึดด้านข้าง ในขณะที่ไล่ชิงช้า คนไล่จะร้องเพลงขอขอบคุณเทพ ผู้ดูแลดิน ผู้แล่นน้ำ (ยอซ้อง) และผู้ดูแลข้าว ที่ประทานความปกติคือ อาหารที่เพียงพอแก่การบริโภค ในขณะที่ลูกข่าง ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็ง จะต้องทำให้ลูกข่างมีความสมดุล เพื่อให้ลูกข่างหมุนได้นิ่งและนาน มีคำพูดที่เปรียบเทียบการหมุนของลูกข่างว่า การหมุน คือเวลาที่เปลี่ยนผ่าน การมีชีวิตที่ต้องดำรงอยู่ต่อไป ลูกข่างหยุดหมุนคือ ตาย เป็นต้น

กรณีหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย เลือกลงแก้ปัญหาระบบเครือญาติที่เสียความสมดุลไปแล้ว เพราะมีความห่างเหินของญาติพี่น้องเพราะการถูกกีดกันด้วยระบบทุนนิยม ชาวบ้านสนใจกับเรื่องการทำมาหากินจึงทำให้ความผูกพันใกล้ชิด การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างญาติพี่น้องด้วยกันลดน้อยลง ลูกหลานรุ่นใหม่ไม่รู้จักความเป็นญาติพี่น้องระหว่างกัน จึงเกิดปัญหาคือการรักใคร่และแต่งงานกันน้อยที่สุด ผู้อาวุโสจึงเลือกเรื่อง จี เข้ามาสอน เพราะ จี คือ รายชื่อบรรพบุรุษของอาช่าตั้งแต่ ซัมมิโอ ไล่ลงมาผ่านทางผู้ชายจนถึงพ่อและตนเอง ดังนั้น หากสังคมอาช่ายังคงรู้ว่าทุกคนร่วมญาติพี่น้องเดียวกัน ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรต่อกันก็จะกลับคืนมา ปู่ย่าไม่ต้องกังวลในการต้องคอยปกป้องปรามลูกหลานมิให้รักใคร่คนร่วมญาติหรือสกุลเดียวกัน สังคมชุมชนก็จะกลับมาที่มีความเป็นเอกภาพและแน่นแฟ้นเหมือนเดิม

นอกจากนั้นการกระทำใด ๆ ที่คนภายนอกมองด้วยความกลัว โหดร้าย ป่าเถื่อน เช่น การฆ่าลูกแฝด การฆ่าสัตว์ เช่น หมู สุนัข ที่ออกลูกตัวเดียว หรือสัตว์ที่พิการ สุนัขที่ขึ้นหลังคาบ้าน สัตว์ที่มีหางแต่ไม่มีขน ทั้งหมดล้วนถือว่าเป็นการผิดธรรมชาติ ผิดลักษณะที่ควรจะเป็นต้องแก้ไข สะเดาะเคราะห์และขจัดทิ้ง การผิดปกตินั้น ๆ ดังกรณีข้าวของอาช่าที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กคือ ข้าวมีลักษณะที่แปลกปลอมไป เช่น ต้นข้าวเลื้อยดินไปเหมือนผักบุ้งออกไปนอกเขตไร่ ต้นกล้าข้าวที่สูงขึ้นมาและมีเปลือกข้าวติดมากับยอดใบข้าว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ถือว่าผิดปกติ ต้องรีบแก้ไข โดยการทำพิธีกรรม เพื่อให้สิ่งผิดปกตินั้นกลายเป็นมงคลหรือเป็นปกติ

เป็นที่น่าสังเกตว่า มุมมองของอาช่าเป็นการมองโลกในแง่ดีหรือ (positive thinking) กล่าวคือ อาช่าจะไม่บอกว่า สิ่งผิดปกตินั้นเป็นอุบาทวิหรือไม่ดี แต่จะรีบทำการแก้ไขทันที โดยการทำพิธีกรรมหรือสะเดาะเคราะห์ เพื่อปรับแก้ลักษณะที่ไม่ดีหรือผิดธรรมชาติในทันที เช่น ข้าวที่มีเปลือกติดมากับยอดใบข้าว อาช่าจะไม่พูดว่าไม่ดีแต่จะรีบทำพิธีกรรมทันทีและบอกว่า ข้าวดังกล่าวเป็นมงคลแล้ว กรณี การตายโหง เช่น การตายตกน้ำ ถือเป็นการตายโหงที่เป็นบาปอย่างมหันต์ เพราะวิญญาณจะไม่สามารถไปสู่สวรรค์ หรือภพภูมิของบรรพบุรุษได้ ดังนั้นพื้มจะต้องทำพิธีกรรมให้คนตายโหงกลายเป็นการตายปกติ เพื่อให้วิญญาณของผู้ตายสามารถไปสู่ภพภูมิของบรรพบุรุษได้ ดังนั้นจึงเห็นว่า ลักษณะเด่นของระบบความคิดของอาช่าคือ การมองโลกในแง่ดี ทุกสิ่งมีหนทางในการปรับแก้ไขได้ ซึ่งมีผลทำให้อาช่าปรับตัวได้กับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ความเชื่อดังกล่าวมีผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของอาช่า นั่นคืออาช่าจะเน้นความเป็นปกติทางสายกลาง หรือรักษาความสมดุลหรือภาวะความเป็นปกติ นั้น จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมอาช่ามีความเป็นพลวัตไม่ยึดติดกับรูปแบบตายตัว ทุกอย่างสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมได้ แต่คงรักษาแก่นหรือคุณค่าเดิมไว้

2) พิธีกรรมประเพณี ผลการแสดงผลออกของระบบความเชื่อ

จากระบบความเชื่อดังกล่าว นำไปสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิตของอาช่า การดำเนินชีวิตของอาช่าจะดำเนินไปอย่างระมัดระวัง อ่อนน้อม ถ่อมตน เพื่อรักษาระบบความสัมพันธ์ให้ เป็นไปตามปกติ เมื่อจะกระทำใด ๆ จะต้องขออนุญาตเมื่อจะล่วงล้ำ เช่น การจะตั้งหมู่บ้านใหม่ จะต้องทำพิธีกรรมเสี่ยงทายเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน โดยการโยนไข่เพื่อขออนุญาตตั้งหมู่บ้านโดยจี้มะ ผู้นำสูงสุดทางวัฒนธรรม หากโยนไข่สามครั้ง ไข่ยังไม่แตก แสดงว่า เจ้าที่ไม่อนุญาต ก็ต้องหาที่ตั้งแห่งใหม่ การขอขมาหากได้ล่วงเกิน อาจจะล่วงล้ำโดยรู้ไม่เท่าทัน ผลดังกล่าวจะแสดงผลออกโดยมี สิ่งผิดปกติหรือเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย อะพียี่ผ่า ผู้ซึ่งเป็นสื่อกลางระหว่างโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ จะผ่านมิติระหว่างภพไปถามบรรพบุรุษถึงสาเหตุและการแก้ไข เพื่อให้ขวัญของคนป่วยนั้นกลับมา อยู่ในภาวะปกติเหมือนเดิม การแก้ไขความสัมพันธ์ที่ผิดปกติไปก็คือ การทำพิธีกรรมเพื่อปรับ

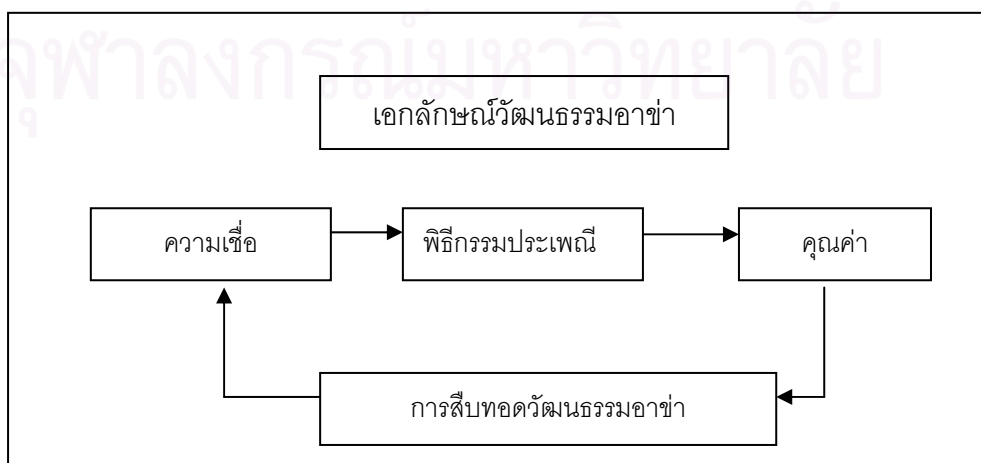
ระบบสัมพันธ์ของคนป่วยกับสิ่งที่ได้ล่วงเกิน ดังนั้นผู้อาวุโสอาช่าจึงมักพูดอย่างภาคภูมิใจว่า “อาช่ามีพิธีมากและยากที่สุด”

3) คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชนอาช่า

การประกอบพิธีกรรมประเพณีของอาช่า เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมอาช่าทุกมิติ ทั้งด้านการทำมาหากิน การดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ผลต่อจิตใจ เช่น การจัดพิธีศพของอาช่า เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน จะต้องกำหนดให้เป็นวันกรรมสำหรับชุมชน เพื่อให้ทุกคนหยุดจากงานไร่ทั้งหมดและมาช่วยกันทำพิธีศพให้เรียบร้อยก่อน รูปแบบพิธีศพจะมีการแบ่งชั้นความอาวุโสของญาติ ลูกหลานญาติพี่น้องเพื่อช่วยเหลือกัน เพราะต้องทำขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ มาก ซึ่งต้องใช้ทั้งแรงงานและกำลังทรัพย์ค่อนข้างมาก ลูกหลานญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านต้องช่วยเหลือกัน ดังนั้น ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติจะผูกพันกันด้วยพิธีกรรม จะเห็นว่าสังคมอาช่ามีเด็กหรือคนแก่ถูกทอดทิ้งโดยไร้คนดูแลน้อยมาก เพราะญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านจะช่วยกันดูแล เมื่อพิธีกรรมประเพณีมีคุณค่าจึงถูกรักษาและสืบทอดโดยเป็นความเชื่อ ค่านิยม มากำกับ เช่น การช่วยงานศพจะได้บุญมาก แต่อย่างไรก็ตาม การให้คุณค่าต่อสิ่งใด ๆ ของอาช่าก็มีการปรับเปลี่ยนหรือแปรความหมายไปตามสภาพสังคมเช่นกัน แต่ค่อย ๆ เปลี่ยนเพราะต้องให้เป็นมติดของกลุ่มผู้อาวุโสก่อน เช่น ปัจจุบันการตัดไม้มาทำโลงศพผิดกฎหมาย การทำโลงศพจำลองประกบกับโลงศพที่ซื้อจากตลาดจึงเป็นทางออกของการปรับปรุงปรนให้เหมาะสมกับสภาพสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของอาช่า ที่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมได้

ดังนั้นจะเห็นว่าวัฒนธรรมอาช่าเกิดจาก การมีระบบความเชื่อ ทำให้เกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ การมีพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ทำให้เกิดคุณค่าต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของวัฒนธรรมอาช่าที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ดังสรุปเป็นแผนภูมิที่ 16 ดังนี้

แผนภูมิที่ 16 ระบบความเชื่อ พิธีกรรมประเพณี คุณค่า

บทที่ 6

การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า คือผลจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชนผ่านวิธีการเรียนรู้ต่าง ๆ อาข่ามีวิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีของตนเอง แต่เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไปวิธีการถ่ายทอดหลายด้านไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องหรือไม่มีประสิทธิภาพในสังคมปัจจุบัน ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงต้องศึกษาวิธีการเรียนรู้ของอาข่าในวิถีเดิมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยผ่านการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม เพื่อเป็นฐานในการเตรียมความรู้แก่กลุ่มชาวบ้านในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ครั้งนี้

จึงนำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ส่วน โดยแบ่งตามลักษณะวิธีการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตของอาข่าจากการศึกษาในพื้นที่ มีดังนี้
 - 1.1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง
 - 1.2 การเรียนรู้ผ่านบุคคล
 - 1.3 การเรียนรู้ผ่านชุมชน
 - 1.4 การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี
 - 1.5 การเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.6 ปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้วัฒนธรรมจากตัววัฒนธรรมอาข่า
2. การเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า
 - 2.1 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก
 - 2.2 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย
 - 2.3 ผลสรุปกิจกรรม การจัดสัมมนากลุ่มแกนนำทั้งสองหมู่บ้าน
3. สรุปบทเรียนจากกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

1. การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตของอาข่า

ผลการศึกษาวิธีการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าของชาวบ้านห้วยซี้เหล็ก และชาวบ้านอาข่าปากกล้วย ผ่านการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่าวิธีการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของอาข่าจะผูกกับวิถีการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ตามความเชื่อ และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม การใช้จารีตประเพณีเป็นกรอบควบคุมความประพฤติ เพื่อขัดเกลาสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อขึ้นมาทดแทนคนรุ่นเก่า สรุปข้อมูลจากภาคสนามพบว่า รูปแบบวิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตอาข่า มีดังนี้

1.1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้ในวิถีชีวิตอาช้ำส่วนใหญ่ เกิดจากความสนใจส่วนบุคคล เพราะการเรียนรู้ในสังคมอาช้ำมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่มีตัวหนังสือในการบันทึก การเรียนรู้จึงค่อย ๆ สัมจากการสังเกต การฟัง การเป็นลูกมือช่วยงาน การเลียนแบบ การปฏิบัติตามพ่อแม่บรรพบุรุษ จนจำได้หมายรู้ กว่าจะเกิดความซาบซึ้งและเห็นคุณค่าของการกระทำดังกล่าว ต้องอาศัยระยะเวลาเพาะบ่ม อาช้ำเชื่อว่า การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมจะเริ่มตั้งแต่อายุ 13 ปีจนถึงอายุ 50 ปี อายุเกิน 50 ปีขึ้นไป จึงจะถูกยอมรับว่าเป็นผู้รู้ สามารถพูดหรือสั่งสอนคนรุ่นต่อไปได้ เพราะมีวุฒิภาวะพร้อมแล้วนั่นเอง นอกจากนั้น การเรียนรู้ด้วยตนเองยังมีความเชื่อเข้ามาประกอบด้วย เช่น เชื่อว่าเป็นเรื่องของบุญหรือสวรรค์กำหนด ซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อย ดังนี้

1.1.1 การรู้โดยการหยั่งรู้หรือรู้โดยญาณ อาช้ำเชื่อว่า ผู้จะดำรงตำแหน่งทางวัฒนธรรมนั้น นอกจากคุณสมบัติส่วนตัว เช่น เป็นผู้มั่งมีกายครบสมบูรณ์ มีสติปัญญาความฉลาดแล้ว ยังต้องเป็นบุคคลที่ถูกสวรรค์เบื้องบนกำหนดชีวิตมาด้วย เช่น อะพีเยีฝ่าอาหมี่ (สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547) กล่าวถึงผู้ที่จะเป็นเยีฝ่าได้ ต้องถูกคัดเลือกโดยสวรรค์หรือบรรพบุรุษมาก่อน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นผู้ที่มีบุญเท่านั้นจึงจะรับหน้าที่นี้ได้ เพราะอะพีเยีฝ่าเป็นบุคคลที่มีญาณพิเศษที่สามารถติดต่อกับโลกวิญญาณได้เพื่อไปตามชะล่า (วิญญาณ) ของผู้ป่วยในโลกวิญญาณให้กลับคืนสู่ร่างคนป่วยได้ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของพีมะอาหมี่ เยซอง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2547) ซึ่งท่านเชื่อว่า หากพิธีกรรมประเพณีอาช้ำถูกทอดทิ้งโดยลูกหลานไปหมดแล้ว พีมะผู้มีบุญจะกลับชาติมาเกิดใหม่ เพื่อฟื้นฟูพิธีกรรมอาช้ำขึ้นมาอีก กล่าวคือ ท่านเชื่อว่าพีมะ เป็นบุคคลที่มีบุญ ความรู้ในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จะอยู่ในตัวท่านตลอดไป นอกจากนั้นหมอสมนไพรมักจะมีเรื่องเล่าถึง ตัวยาพิเศษ เช่น “ยาผีบอก” ซึ่งเป็น การรู้ด้วยตนเอง เป็นความรู้เฉพาะตน แม้ส่วนใหญ่ความรู้ด้านสมุนไพรมักจะถ่ายทอดผ่านสายสกุลก็ตาม แต่ก็ต้องอาศัยบุญของตัวหมอดด้วย กล่าวคือเคยทำบุญแบบนั้นมาก่อน หรือมีบุญที่เกิดมาในสายสกุลที่เป็นหมอ ดังคำพูดที่ว่า “พ่อหมอเสาะเก่ง เพราะตระกูลเป็นหมอ” ดังนั้นคุณสมบัติของผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช้ำ ต้องเป็นผู้มีบุญและสามารถระลึกหรือเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

1.1.2 การเรียนรู้โดยวิถีครูพักลักจำ การเรียนรู้ลักษณะนี้ อ่ำพลได้เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองก่อนจะถูกยกย่องเป็นชะหมา (ผู้รอบรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรมอาช้ำ) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสมาคม เพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช้ำจังหวัดเชียงใหม่ ท่านมีวิธีการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ ดังคำเล่าที่ว่า

...ตอนผมอายุได้ 18 ปี ยังไม่ได้แต่งงาน ก็สนใจเรื่องพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ แล้ว เวลาไปร่วมพิธีกรรมอะไร ๆ ก็แอบไปดูว่าเขาทำอะไร ใช้อะไรทำบ้าง หมูหรือไก่ ใช้กี่ตัว ต้องทำอะไรก่อนหลัง เวลาเขาสวดก็แอบฟัง

ตลอด อย่างตอนสวดศพ เพื่อนคนอื่น ๆ พวกกันหลับหมด ผมจะไม่หลับเลย ทั้งคืน ก็คืน ๆ ก็นั่งฟังอยู่อย่างนั้นตลอด เพื่อน ๆ หรือคนอื่น ๆ ไม่ให้เขารู้หรอก เพราะอายุเขา เมื่อทำหลาย ๆ ครั้ง ก็จำได้หมด เวลาไปพบเห็นเขาทำไม่เหมือนกันก็มานั่งคิด ตอนหลังหมอมีเขาเห็นเราสนใจ ก็บอกว่าไม่เข้าใจอะไรก็ มาถาม ก็เลยไปถามเขา ผมก็เข้าใจและจำได้หมด ใครทำผิดนี้รู้เลย...

(อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2546)

1.1.3 การเรียนรู้จากการแก้ปัญหา เป็นการเรียนรู้ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล สังคมอาช่าสมัยก่อนผู้คนมีวิถีชีวิตแบบสมถะและสันโดษ การปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมภายนอกมีน้อยนาน ๆ ครั้งชาวบ้านจึงจะนำของป่าและพืชผลไปแลกเปลี่ยนของจำเป็นในเมือง เช่น เกลือ เป็นต้น แต่ปัจจุบันการเปิดรับวัฒนธรรมภายนอกผ่านการพัฒนาจากรัฐ มีผลกระทบต่อความเชื่อและการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ เช่น การตัดไม้ใหญ่ที่ยึดมั่นมาทำเป็นโลงศพ การเลี้ยงหมูแบบปล่อยให้หากินตามธรรมชาติ และการฆ่าลูกแฝด เมื่อกฎหมายไทยเข้าไปควบคุม ความเชื่อเหล่านี้ไม่สามารถปฏิบัติได้ การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน แต่คงรักษาแก่นแท้ของวิถีอาช่าไว้ ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ปัญหของบุคคลและชุมชนคือ การยกเลิกวิถีปฏิบัติแบบเดิมไปเลย เช่น การฆ่าลูกแฝดแต่ให้ทำการสะเดาะเคราะห์ การปรับเปลี่ยน เช่น การเลี้ยงหมูแบบปล่อยมาเป็นการเลี้ยงในคอก การทำพิธีเปลี่ยนคนตายให้เป็นการตายดี เพื่อให้สามารถทำพิธีสวดส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ภพของบรรพบุรุษได้ เป็นต้น (อำมื่อ เยซอง, อาฆ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547)

1.2 การเรียนรู้ผ่านบุคคล

เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่ต้องอาศัยการพุ่มพักเลี้ยงดูจากพ่อแม่เป็นระยะเวลานาน ความเป็นสัตว์สังคม มนุษย์จึงต้องอาศัยพึ่งพาและสัมพันธ์กันตั้งแต่เกิดจนตาย การต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชน มนุษย์จึงต้องเรียนรู้และปรับตัวเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสันติสุข การเรียนรู้ผ่านบุคคลของอาช่ามีลักษณะ ดังนี้

1.2.1 พ่อแม่คือครูคนแรก เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว กล่าวคือ พ่อแม่ในฐานะผู้เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน การขัดเกลาและถ่ายทอดทักษะประสบการณ์ต่าง ๆ แก่ลูก เช่น การขัดเกลาให้รู้จักมารยาท ค่านิยม ในบ้าน การเคารพและปฏิบัติต่อพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ตลอดทั้งวิถีการทำมาหากิน เช่น การเก็บของป่า หานน่อไม้ การทำไร่ปลูกข้าว การประกอบพิธีกรรมภายในบ้าน การปลูกฝังความเชื่อเรื่อง โชคกลาง ฤกษ์วัน การทำงานเพื่อให้สามารถดำรงชีพได้ และการอยู่ร่วมในสังคมได้ ดังกรณีตัวอย่างการถ่ายทอดความรู้ด้านการทำไร่ข้าว ที่มีลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์ที่ใช้มาจนถึงปัจจุบันด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

ไร่ข้าวต้องเป็นพื้นที่ไม่ชันมากเกินไป เพราะเวลาฝนตก น้ำจะชะข้าวไหลไปกับน้ำหมด และไร่ต้องมีแสงแดดส่องถึง ถ้าได้แดดน้อยข้าวจะไม่งาม

(อาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2546)

ความรู้และทักษะการทำไร่ข้าวดังกล่าวเป็นหน้าที่ของลูกชาย ส่วนลูกสาวจะถูกเตรียมตัวเป็นแม่บ้านที่ดีในอนาคต พวกเขาต้องฝึกปั่นฝ้ายทอผ้า เย็บปักถักร้อย ทำชุดอาข่า ซึ่งเป็นคุณสมบัติของหญิงสาวที่จะเป็นที่หมายปองสำหรับชายหนุ่ม แต่การเรียนรู้ในเรื่องการปฏิบัติตัวต่อเพศตรงข้าม ทั้งลูกชายและลูกสาวจะเรียนผ่านญาติ เพราะสังคมอาข่า ลูกชายจะอายุแม่และลูกสาวจะอายุพ่อนั่นเอง ทำให้พ่อแม่ไม่สามารถสอนลูกต่างเพศกับตนได้

1.2.2 พ่อเป็นต้นแบบด้านการปฏิบัติพิธีกรรมแก่ลูกชาย โดยทั่วไปลูกชายของผู้รู้หรือผู้นำด้านวัฒนธรรม มักจะมีโอกาสเรียนรู้และจะสืบทอดตำแหน่งผู้นำด้านวัฒนธรรมในรุ่นต่อไป เพราะการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในครอบครัว ลูกชายคนโตต้องเป็นลูกมือให้พ่อ และต้องเป็นผู้สืบทอดหรือทำพิธีกรรมในระดับครอบครัวแทนพ่อต่อไป ดังนั้นบทบาทและหน้าที่ของลูกชายก็คือการเรียนรู้และฝึกฝนการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อผ่านพ่อ ดังคำกล่าวที่ว่า

...อย่างผมนะ ผมเรียนรู้จากพ่อ ประเพณีอาข่ามันมีอยู่ 12 อย่างผมเรียนจากพ่อ แต่ละอย่างผมเรียนจากพ่อ ช่วยพ่อทำ เพราะวันข้างหน้าผมก็ต้องทำเอง ไข่มี๊ย ผมไปหมู่บ้านอื่น เช่น แสนเจริญ ไปพบไปเห็นอะไรมา มันเหมือนไม่เหมือนกันอย่างไร ก็กลับมาถามพ่อ พ่อผมก็เรียนจากปู่ แบบเดียวกัน

(สุวัฒน์ มาเยอะ, สนทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

1.2.3 ผู้อาวุโสคือครูในวิถีอาข่า สังคมอาข่า เป็นสังคมที่ให้การเคารพและยกย่องผู้อาวุโสในฐานะเป็นผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ มีวุฒิภาวะรู้ว่าอะไรควรไม่ควร มีความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้นบทบาทและหน้าที่ของผู้อาวุโสก็คือ เป็นครูและเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน เช่น การนำประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ผู้อาวุโสจะต้องแนะนำลูกหลาน ใช้อะไรทำอย่างไร ผู้อาวุโสต้องเป็นต้นแบบแก่ลูกหลานทั้งความเชื่อและวิถีปฏิบัติ จนลูกหลานสามารถจดจำและปฏิบัติได้เหมือนกับตนเอง เพื่อสืบทอดสู่คนรุ่นต่อไป

นอกจากหน้าที่ดังกล่าว ในวิถีสังคมอาข่า เพลง คือสื่อในการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ต่าง ๆ ความสำคัญของเพลง ดังคำพูดที่ว่า “...คำว่าผู้รู้ในสมัยก่อนต้องมีคุณสมบัติคือ รู้แล้วสามารถถ่ายทอดออกมาเป็นกลอนเป็นเพลงได้ จึงจะได้รับการยอมรับจากสังคม สาว ๆ จะชอบคนเก่งแบบนี้...(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546) ดังนั้น

หนุ่มที่ต้องการมีเสน่ห์ ต้องมีทักษะดังกล่าวนี้ จึงต้องฝึกเรียนร้องเพลงจีบสาวกับครูเพลงเพื่อจะได้นำไปใช้ได้จริงบนลานเที่ยวหมู่บ้าน สอดคล้องกับคำพูดที่กล่าวว่า

ละอ่อนหนุ่มที่ฮ้องเพลงบ่าจ่าง ก็ไปกันเป็นหมู่ ๆ นะไปเขียนเพลงกับครูเอาเหล่าไปตวย โอะ! ใจเวลาหลายวันพ่องกว่าจะเก่งสักเพลงหนึ่งนี่นะ เพราะใจกาความจำแม่นก่อน หนังสือบ่าได้เขียนดู สาว ๆ ก็เขียนกับรุ่นพี่เขา เวลาไปปักผ้าตวยกันก็แม่นก่อน แต่บางคนความจำดี ๆ เขาก็เขียนเอาที่ลานได้เลย (พวกเด็กหนุ่มที่ร้องเพลงไม่ได้ ก็ไปฝึกร้องเพลงกับครูเพลง โดยเอาเหล่าไปยกครู ต้องใช้เวลาหลายวันกว่าจะเก่ง ไม่มีการบันทึกเพราะไม่ได้เรียนหนังสือ ใช้แต่ความจำส่วนสาว ๆ ก็ไปเรียนกับสาวรุ่นพี่เวลาไปปักผ้าด้วยกัน บางคนความจำดีก็จำเพลงได้จากลานเที่ยวก็มี)

(อาทือ เซอมีอ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546)

1.3 การเรียนรู้ผ่านชุมชน

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์ และการปรับตัว เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข เป็นการเรียนรู้จากการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น การเรียนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนในสถานภาพต่าง ๆ คือสถานภาพการเป็นญาติ เป็นลูกมือ เป็นผู้นำและผู้ตาม เป็นต้น

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอจังหวัดเชียงราย (2546: 37) ได้สรุปบทบาทและหน้าที่ของชายหญิงในสังคมอำเภอ จากการสัมภาษณ์ผู้นำด้านวัฒนธรรมอำเภอ บทบาทของชายหญิงที่คาดหวังของสังคมอำเภอ โดยสรุป มีดังนี้

หน้าที่ของผู้ชายในช่วงวัยหนุ่มคือ เรียนรู้พิธีกรรมประเพณีของครอบครัวและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมทั้งระดับครอบครัวและชุมชน ช่วยทำงานของชุมชน ไม่ประพฤติตนในสิ่งที่ไม่ดีงาม และเมื่อเป็นผู้นำครอบครัวแล้วบทบาทที่คาดหวังคือ เป็นผู้นำครอบครัวทั้งการปฏิบัติตนที่ดี และเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมประเพณี ดำรงตนอยู่ในความดี ส่วนบทบาทหน้าที่การเรียนรู้ของฝ่ายหญิงคือการเรียนรู้จากมารดาในการทำงานบ้าน การเตรียมตัวเป็นแม่บ้านที่ดี ซึ่งมีหน้าที่ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับ การปักเย็บเสื้อผ้า หุงหาอาหาร การเลี้ยงสัตว์ หาผัก ตัดฟืน ตักน้ำ ตำข้าว เลี้ยงลูก ดูแลบ้านเรือนให้สะอาด ฯลฯ

การเรียนรู้ผ่านสังคมของอำเภอที่เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอ คือ

1.3.1 **แดห่งคือโรงเรียนวัฒนธรรม** เป็นการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งของชุมชนอำเภอส้มก้อ ซึ่งคนภายนอกเข้าใจผิดเรียกว่า “ลานสาวกอด” แต่ในความหมายของอำเภอแล้ว ลานเที่ยวของหมู่บ้าน คือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และต้องมีคู่กับหมู่บ้านอำเภอ สังคมอำเภอ

สมัยก่อน ใช้สถานที่แห่งนี้ เป็นโรงเรียน โรงแสดงวัฒนธรรม เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หลังจากเหน็ดเหนื่อยกับงานหนักมาตลอดทั้งวัน ทุก ๆ คำคืน ทุกคนในชุมชนจะไปรวมกลุ่มกันที่ลานเที่ยวแห่งนี้ คนแก่จะไปเล่นนิทานให้ลูกหลานตัวน้อย ๆ ฟัง ส่วนพวกหนุ่มสาวก็ไปเต้นรำร้องเพลงเกี่ยวกับ หรือเป็นเพลงร้องโต้ตอบกันในเรื่องพิธีกรรมประเพณีของอาข่า เพื่อแข่งขันว่า ใครจะรู้และจำได้มากกว่ากัน สมาชิกคนอื่น ๆ ก็ไปดู ฟัง จนดึกตื่นก่อนคืน จึงจะแยกย้ายกันไปพักผ่อนหลับนอน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

สมัยก่อนนี้ อะโล๊ะ! ม่วนแต่ ๆ หนุ่มสาวอยู่คนละฟาก ฮ้องเพลงโต้กัน ไผ เก่งก็ฮ้องแบบนี้อาข่าเฮาเนาะ คนแต่งงานแล้วก็ไปได้ แม่หญิงแต่งงานแล้วบางคนก็ไปแฉ่วตวยเป็น ตาพ่อเป็นแม่บ่ก้อ มือก็ยังปั้นฝ้ายอยู่ก็มี...(ทำท่าปั้นฝ้ายและยิ้ม) (สมัยก่อนนี้ โอ้! สนุกมาก พวกหนุ่มสาวจะอยู่คนละฟาก ร้องเพลงแข่งกัน ใครเก่งก็ร้อง เป็นแบบนี้อาข่า ใครไปเที่ยวก็ได้ คนแต่งงานแล้วก็ได้ ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วบางคนก็ไปกับเขา ตาคูไป มือก็ปั้นฝ้ายไปด้วย) (ทำท่าปั้นฝ้าย...)

(อาเสาะ อายิ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2546)

ปัจจุบันกิจกรรมบนลานเที่ยวของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก ไม่ได้เป็นที่นิยมของหนุ่มสาวอีกและค่อย ๆ เลือนหายไป ด้วยเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ ลูกหลานไปเรียนหรือทำงานพื้นราบ โทรศัพท์ดูทีวีได้มากกว่า และค่านิยมพื้นราบที่เข้าไปทำลายวิถีเดิม กล่าวคือ มีการเอาเปรียบหญิงสาวมากกว่าจะยึดกรอบประเพณีดั้งเดิม ดังนั้นมติของกลุ่มผู้อาวุโสจึงให้ยกเลิกกิจกรรมนี้เสีย แต่อาจจัดให้มีขึ้นเป็นบางครั้ง เมื่อมีนักท่องเที่ยวอยากชม เพราะหมู่บ้านเข้าโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย วัฒนธรรมบนลานเที่ยวหมู่บ้านก็หายไปแล้วเช่นกัน การแสดงต่าง ๆ เป็นการประยุกต์ที่ครูและเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาโดยตั้งเป็นผู้ริเริ่มขึ้นเพื่อนำแสดงในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานเทศกาลพระเกี้ยวตีสมเด็ยยา เยาวชนบ้านอาข่าปากกล้วยที่อายุต่ำกว่า 20 ปี ส่วนใหญ่ไม่เคยเห็นและร่วมกิจกรรมบนลานเที่ยวหมู่บ้านนี้เลย

1.3.2 วงสูบฝิ่นอีกเวทีหนึ่งของการเรียนรู้ของกลุ่มผู้อาวุโส ในอดีตผู้สูงอายุชาวอาข่านิยมสูบฝิ่น ในวงสูบฝิ่น ซึ่งใช้เวลาและความละเอียดละไม่ในการเตรียมอุปกรณ์ ระหว่างการสูบฝิ่นนั้นจะมีการพูดคุย บริกษาปัญหาต่าง ๆ และการทบทวนเรียนรู้พิธีกรรมประเพณีของอาข่าไปด้วย อีกทั้งลักษณะของคนสูบฝิ่น จะมีอารมณ์ดี ใจเย็น สามารถพูดคุยหรือทำงานได้นานโดยไม่เบื่อ เพราะฉะนั้นวงสูบฝิ่นในอดีตคือกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับผู้อาวุโสสมัยก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า

...สมัยก่อนคนแก่แล้ว เป็นจะนิยมสูบฝิ่น การสูบฝิ่นป่าได้ทำให้คนตาย แต่ทำให้ยากจนมากกว่า เพราะทำงานหาเงินได้เท่าใด ก็เอาไปซื้อฝิ่นสูบ การสูบฝิ่นเป็นการรวมกลุ่มของผู้อาวูโส เป็นเวทีกิจกรรมการเรียนรู้พิธีกรรม ประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะลักษณะคนสูบฝิ่นเป็นจะใจเย็น ก่อข ๗ คู่ จำกัน เมื่อการสูบฝิ่นหมดไป คนหันมาดื่มเหล้า การดื่มเหล้ากับสูบฝิ่นนิสัยมันต่างกัน เพราะเหล้าพุดคุยกันไม่นานก็เกิดเรื่องเสียมากกว่า เมื่อปัจจุบันมันเป็นแบบนี้ จะเรียนรู้อะไรได้... (สมัยก่อนคนแก่แล้ว ท่านจะนิยมสูบฝิ่น การสูบฝิ่นไม่ได้ทำให้ตาย แต่ทำให้จนมากกว่า เพราะทำงานได้เท่าไรก็เอาไปซื้อฝิ่นหมด การสูบฝิ่นของคนแก่ ถือเป็นเวทีการเรียนรู้พิธีกรรมประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะคนสูบฝิ่นจะใจเย็น ค่อยพุดค่อยจา เมื่อฝิ่นหมดไป คนหันมาดื่มเหล้า การสูบฝิ่นกับดื่มเหล้านิสัยมันต่างกัน ดื่มเหล้าทำให้พุดกันไม่นานก็เกิดเรื่องเสียก่อน เมื่อมันเป็นแบบนี้ จะเรียนรู้กันอย่างไร...)

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547)

1.3.3 การร้องเพลงคลายเหนื่อย/เปื้อ/เหงาในไร่ข้าว คือการสอน

ในวิถีอาข่า เพราะความเป็นเผ่าที่ร่าเริง ชอบร้องเพลงเป็นชีวิตจิตใจ ผู้รู้ในสังคมอาข่าคือผู้ที่สามารถนำความรู้ที่มีของตนถ่ายทอดออกมาเป็นกลอนเป็นเพลงได้ การร้องเพลงเป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ เช่น ขณะเดินทางไปไร่ที่ต้องเดินขึ้นลงเขาหลายลูก หากเดินไปเจียบ ๆ จะทำให้เหนื่อย หรือขณะทำงานหนักกลางไร่ข้าวคนเดียว การคลายความเหงาก็คือ การร้องเพลง แต่เป็นเพลงที่สอดแทรกไว้ด้วยความรู้เพื่อสอนลูกหลาน ดังคำกล่าวที่ว่า

...ทำงานในไร่ข้าว สมัยก่อน คนที่อายุมากกว่า รู้มากกว่าก็อยากร้องเพลงสอนน้อง ๆ เพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยแก่เปื้อ สิ่งที่ได้ก็คือ ร้องเพลง เป็นการสั่งสอนน้อง เป็นการกระเข้าเย้าแหย่กัน หรือบางคนทำไร่ใกล้กัน ก็ร้องเพลงข้ามไร่ข้าวได้กัน เป็นที่สนุกสนานและคลายเครียด หนุ่มสาวรุ่นน้องก็ฟังและจดจำไว้ การได้เห็นได้ฟังตลอด ทำให้คนสมัยก่อนเข้าใจอะไรได้มากกว่าคนสมัยนี้ เดียวนี้ บางคนหิววิทย์ไปทำงาน กลับมากก็รีบเปิดดูโทรทัศน์ จะเอาเวลาที่ไหนมารู้เหมือนสมัยก่อน

(ซีตุ เยซอง , สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547)

1.3.4 ลานกลางหมู่บ้านคือศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ทุก ๆ

เข้าเย็น ลานกลางหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสนามเด็กเล่นและถนนใหญ่ของหมู่บ้าน จะกลายเป็นสถานที่

ชุมชนของกลุ่มพ่อบ้านเด็กหนุ่มและเด็กเล็ก ที่ตามพ่อออกมาวิ่งเล่น มีการจับกลุ่มพูดคุย บางครั้งก็ได้เถียงหรือประชันเสียงหัวเราะกัน การมารวมกลุ่มคุยกันแบบนี้ ชาวบ้านกล่าวว่า เพื่อจะได้ทราบข่าวคราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน และตลอดทั้งข่าวคราวของประเทศ และต่างประเทศ การพูดคุยเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ดังคำพูดที่ว่า “ใครรู้อะไร ไปที่ไหนมา พบเห็นอะไร รู้อะไร ก็เอามาเล่าให้กันฟัง คนที่ไม่รู้ก็จะรู้ตาม เป็นแบบนี้แหละครู่ อาชาเรา” (สรายุทธ ต้องสู้ศิริ, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546)

กระบวนการเรียนรู้จากลานกลางหมู่บ้านนี้ เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอาช่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะการเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ การกระจายข่าวด้วยปากคือวิธีที่ดีที่สุด การมารวมกลุ่มกันทุกเช้าเย็น เป็นกิจกรรมเดียว ที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันทันที ดังนั้นลานกลางหมู่บ้าน จึงเป็นสถานที่เปิดโอกาสสำหรับทุกคน แต่กิจกรรมนี้ก็กิจกรรมของผู้ชายโดยส่วนใหญ่ เพราะถือเป็นหน้าที่ของผู้ชายอาช่าที่ต้องมีหูตากว้างไกล ดังสุภาษิตที่ว่า “ยี่ พล่อ โฉะ เออ ไบ้ มิ ย่อง เท้ นะ ยี่ เหมียะ โฉะ เออ ย่อง โปะ ฮอ” (มี 2 หู 2 ตา ให้ดูและฟังผู้อื่น ผู้ชายหูตาต้องอยู่นอกบ้าน) (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2547)

สุภาษิตนี้ แสดงให้เห็นถึง ความคาดหวังในบทบาทและหน้าที่ของผู้ชายในสังคมอาช่า เพราะผู้ชายคือผู้นำ ดังนั้นผู้ชายต้องเรียนรู้ความเป็นไปของสังคม ในขณะที่ฝ่ายหญิงสังคมอาช่าคาดหวังในเรื่อง บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในบ้าน เช่น การหุงหาอาหาร เลี้ยงลูก ดูแลบ้าน บทบาทและคุณลักษณะของผู้หญิงอาช่า ดังสุภาษิต ดังนี้

ผู้หญิงจะเป็นผู้สรรหาอาหารมาให้บริโภค เนื่องจากมีความรู้เกี่ยวกับป่า
แม้มือเท้าที่ร้อนจากการทำงานอย่างหนักตลอดวัน ก็ไม่เคยย่อท้อว่าเหนื่อย

(สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย 2546: 33)

จากภาษิตดังกล่าว เราจะมองเห็นว่า ผู้หญิงอาช่าทำงานหนักและตรากตรำกว่าฝ่ายชาย เพราะงานของผู้หญิงอาช่ามีตลอด 24 ชั่วโมง แต่ผู้ชายอาช่าไม่คิดว่าตนเองเอาเปรียบฝ่ายหญิง เพราะพวกเขาคิดว่าได้แบ่งบทบาทและหน้าที่ของกันและกันแล้วอย่างเป็นธรรม และผู้หญิงก็ไม่วู้งานตัวเองถูกเอาเปรียบ จึงไม่เดือดร้อนหรือไว้วางใจ

1.3.5 การเรียนจากคนหย่อมบ้านใกล้กัน

การเรียนรู้อาศัยเป็นกลุ่ม นอกจากการรวมกลุ่มในลานกลางหมู่บ้านแล้ว หมู่บ้านอาช่ายังมีกลุ่มย่อย ๆ ที่เรียกว่า หย่อมบ้านเดียวกัน กล่าวคือกลุ่มผู้อาวุโสจะมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มคนทานหมาก หลังทานอาหาร ผู้อาวุโสจะมารวมกลุ่มคนบ้านใกล้กัน เพื่อทานหมากหรือสูบบุหรี่และพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ช่วงเวลานี้จะเป็นการทบทวน รื้อฟื้น ด้านพิธีกรรมประเพณีระหว่างกัน นอกจากการถามสารทุกข์ของกันและกันแล้ว ในขณะที่กลุ่มหนุ่มสาวจะรวมกลุ่มกันปักเย็บ

เสื้อผ้า คนอายุมากหรือมีทักษะมากก็จะสอนสาวรุ่นน้องปักผ้าด้วยลวดลายต่าง ๆ พร้อมกับการพูดคุยเรื่องต่าง ๆ ไปด้วย

1.4 การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี

ความเป็นเผ่าที่มีการประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ มากที่สุด พิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญในรอบปีของอาข่ามี 12 ครั้ง แต่บางหมู่บ้านอาข่ามีพิธีกรรมเพิ่ม ซึ่งอาข่ามากถึง 23 ครั้งต่อปี ขึ้นกับความพร้อมและเหตุการณ์ที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน เช่น กรณีเกิดโรคระบาด จะทำพิธี ค้ำ ต่า ฉี่ เออ (พิธีเชิญผีออกจากชุมชน) ซึ่งปีหนึ่งอาจต้องทำมากถึง 3 ครั้ง ส่วนพิธีกรรมตามความเชื่อในระดับบุคคลและครอบครัวจะพบเห็นได้เกือบทุกวัน ในหมู่บ้าน เช่น การไปรักษากับหมอสมุนไพร การเรียกขวัญสำหรับคนไม่สบาย (สุวัฒน์ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2546) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี มีความสำคัญ คือ

1.4.1 พิธีกรรมประเพณีคือ เวทีเรียนรู้ในสถานการณ์จริง การปฏิบัติตามพิธีกรรมมีทั้งการเป็นผู้ถูกทำ เช่น เวลาไม่สบาย อาข่ามีพิธีเรียกขวัญผูกข้อมือให้โดยพี่มะ ญาติผู้ใหญ่และแม่กระทั่งลูกหลาน และการเป็นผู้ทำพิธีเอง เช่น การเข้าไปเป็นลูกมือในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การร่วมกิจกรรม ในขณะที่ทำพิธีกรรมประเพณีของครอบครัวและชุมชน การได้เห็น ได้ยิน ได้สังเกต ได้ลงมือช่วยผู้นำพิธีกรรม จึงเกิดการเรียนรู้และเข้าใจ การเรียนรู้อาข่าย้ง (วิถีปฏิบัติของอาข่า) ต้องใช้เวลาและประสบการณ์บ่มเพาะ ซึ่งอาข่าเชื่อว่า ช่วงระยะเวลาการเรียนรู้ของคนเริ่มตั้งแต่อายุ 13 ปี และต้องสั่งสมประสบการณ์ไปเรื่อย ๆ จนถึงอายุ 50 ปี จึงจะถือว่าเป็นผู้รู้และสามารถสอนคนอื่นได้ (อาทู่ ปอแฉ่, วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2547)

1.4.2 พิธีไหว้ครูอาข่าคือ เวทีการเรียนรู้อย่างเป็นทางการของพี่มะ พี่มะพี่ละ จูเปาะ ซึ่งถือเป็นครูของพี่มะหลายคนในปัจจุบัน ทุกปีลูกศิษย์จะมาคารวะครูและขอพรครู ในปีนี้เหล่าลูกศิษย์ได้เลือกวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2547 เป็นวันไหว้ครู ซึ่งมีกลุ่มลูกศิษย์จากหมู่บ้านสามัคคีเก่าและหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ร่วมกับเหล่าลูกหลานมาไหว้ครูขอพร และขอขมาที่ได้ล่วงเกินไม่ว่าด้วยทางกาย วาจา ใจ เมื่อทำพิธีไหว้ครูและขอพรจากอาจารย์เสร็จแล้ว กิจกรรมตอนกลางคืนคือ เหล่าลูกศิษย์ต้องสวดให้อาจารย์ฟัง เพื่อทบทวนและตรวจสอบความถูกต้องหรือเพิ่มความรู้ในการสวด ในขณะที่บุคคลที่สนใจก็ขอเข้าร่วมฟังและร่วมเรียนรู้ด้วย โดยกิจกรรมทบทวนคำสวดนี้จะมีตลอดทั้งคืน ทั้งอาจารย์และลูกศิษย์จะไม่ยอมหลับนอน และหากการเรียนรู้ นั้นยังไม่เป็นที่พอใจของอาจารย์ ก็อาจจะต้องทำต่ออีกในวันต่อ ๆ ไป

กิจกรรมนี้ะ เปรียบไปก็เหมือนกับโรงเรียนของพี่มะหรือหมอผีอย่างหนึ่ง วันไหว้ครูของเป็น ลูกศิษย์กับอาจารย์จะมาทบทวนและต่อบทสวดกัน

การสวดศพนี้ทำเล่นไม่ได้ ต้องทำในช่วงมีศพ เพราะฉะนั้นวันนี้ เป็นสามารถ
เรียนและฝึกสวดได้ ใครอยากเรียนก็ได้

(อาทือ เจอมือ, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2547)

1.5 การเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สังคมอาข่าเป็นสังคมการเกษตร วิถีชีวิตจึงต้องพึ่งพิงธรรมชาติมาก เพราะอาข่า
เชื่อว่า สรรพสิ่งมีเจ้าของดูแล ไม่ว่าจะป็นต้นไม้ แม่น้ำ ภูเขา ถ้ำ เหว ฯลฯ ดังนั้นการอยู่ร่วมกับ
ธรรมชาติเหล่านี้ จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้อง โดยการสังเกต เรียนรู้จากผู้อาวุโส เพื่อระวังมิให้
กระทบต่อระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ การกระทำใด ๆ ต้องคำนึงถึง
ผลกระทบที่จะมีต่อสิ่งต่าง ๆ การดำเนินชีวิตจึงต้องรักษาภาวะสมดุล ไม่เบียดเบียนกันและกัน
อาข่าต้องเคารพบนอบและเห็นคุณค่าสรรพสิ่งที่ตนเองได้อาศัยพึ่งพิงและอยู่ร่วมกันด้วย

การเรียนรู้เพื่อรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะอาศัยระบบความเชื่อมากำกับ เพื่อรักษา
สภาพแวดล้อมให้เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ไม่ตัดไม้ ไม่เปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เป็นอยู่ รวมทั้งไม่
ทำลาย ไม่ทำสกปรกใด ๆ ต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ป่าชุมชนหรือสถานที่อื่น ๆ โดยชาวบ้านจะมี
เครื่องหมายตาแหล (ดอกจัน) ตัดต้นไม้และสิ่งปลูกสร้างนั้น ๆ แสดงถึงว่าสิ่งหรือสถานที่แห่งนี้
“ห้ามทำลาย” อาข่าเชื่อว่าการปฏิบัติต่อผู้ดูแลสรรพสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะสนองตอบในทางที่
ดีด้วย กล่าวคือ ท่านจะช่วยดูแล ปกป้องรักษา คุ้มครองสมาชิกทุกคนตลอดทั้งสัตว์เลี้ยง พืชผลที่
ปลูกไว้ไม่ให้มีสิ่งใดมารบกวนกล้ำกราย ทำให้ทุกคนดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุขการปฏิบัติที่ดี
รวมถึง การประกอบพิธีกรรมอย่างถูกต้องด้วย (อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, เมษายน 2546)

การเรียนรู้จากธรรมชาติในวิถีการดำรงชีวิต การเรียนรู้จากอากัปกริยาของสัตว์ เพื่อ
ทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้า เช่น การเรียนรู้ว่าจะมีฝนตกหนักและน้ำอาจท่วม หากอาการของสัตว์
แสดงออก ดังนี้ มดขนไข่และอาหารขึ้นที่สูง กบร้อง เป็นต้น การเรียนรู้จากการสังเกตธรรมชาติ
ท้องฟ้า หลังจากตะวันตกดินบริเวณขอบฟ้ามีสีแดงส้ม เหตุการณ์นี้บอกว่า จะมีพายุลมแรง การ
เรียนรู้จากการสังเกตต้นไม้ เช่น ป่าไผ่หากไม้ผล เช่น มะม่วง ออกช่อมมาก ป่านั้นจะมีพายุลมแรง
มาก (อาทือ ยื่อแจะ, วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2547)

สรุป การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในวิถีเดิม เป็นลักษณะการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่กับวิถี
การทำมาหากิน การอยู่ร่วมในครอบครัว ชุมชน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่ตนเองได้อาศัยพึ่งพิง
พฤติกรรมของกลุ่มในการอยู่ร่วมกันผ่านระบบความคิดความเชื่อ เช่น การประกอบพิธีกรรม
ประเพณี เป็นต้น การเรียนรู้ดังกล่าวขึ้นกับความสนใจและศักยภาพของแต่ละบุคคล เป็นการ
เรียนรู้ที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ไม่มีข้อจำกัด โดยมีกลุ่มผู้อาวุโส ที่คงยึดมั่นศรัทธาต่อวิถี

ปฏิบัติแบบอาช่าทำหน้าที่ผดุงรักษา สอนสั่งและปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลาน กิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าตามวิถีเดิม สรุปได้ดังตารางที่ 16 ดังนี้

ตารางที่ 16 การเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าในวิถีชีวิตอาช่า

วิธีการเรียนรู้	เป้าหมายการเรียนรู้	ลักษณะการเรียนรู้
1. การเรียนรู้ด้วยตนเอง	เพื่อให้เข้าใจ/มีทักษะ และปฏิบัติได้ด้วยตนเอง	ระลึกด้วยตนเอง, สวรรค์กำหนด เป็นผู้ที่มีบุญมาเกิด, ใช้วิธีครุพัก ลักจำ, การลองผิดลองถูก
2. การเรียนรู้ผ่านบุคคล	เพื่อการดำรงชีพได้ เช่น การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น การปฏิบัติพิธีกรรม ประเพณี	เป็นลูกมือ, สังเกต ดูด้วยตา, ฟัง ด้วยหู ทดลองปฏิบัติ เลียนแบบ จนจดจำและปฏิบัติได้ จึงเข้าใจ เพื่อจะสอนคนรุ่นต่อไป
3. การเรียนรู้ผ่านชุมชน	เพื่อขัดเกลาและสร้างสมาชิกใหม่ ขึ้นมาแทนคนรุ่นเก่า	ร่วมกิจกรรม ร่วมแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น, ความรู้, ประสบการณ์ , เรียนใน สถานการณ์จริง เช่น การร้องเพลง เดินรำบนลานที่ยาวหมู่บ้าน, การรวมกลุ่มสนทนาตามธรรมชาติ
4. การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม ประเพณี	เพื่อให้ จำได้ ปฏิบัติเลียนแบบได้ เกิดความรู้และเข้าใจในที่สุด	สังเกต ฟัง ปฏิบัติเลียนแบบ พูดยุกันไป, แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างทำพิธีกรรมประเพณี
5. การเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม	เพื่อให้การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างเอื้อต่อกัน เห็นคุณค่า ไม่ทำลาย	การได้ยินได้ฟังคำบอก การสัมผัส ความรู้ผ่านการสังเกต การ สังเกตเห็น/จำครั้งแล้วครั้งเล่าจน สรุปเป็นความรู้ได้

จากตารางที่ 16 จะเห็นว่า การเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าตามวิถีเดิมในวิถีชีวิต เป็นลักษณะการเรียนรู้ตามรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิต โดยเป็นกิจกรรมที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการทำมาหากินที่ดำรงชีพด้วยการเกษตร มีการฟังฟังทักทายการจาก ป่าและธรรมชาติรอบตัว การเรียนรู้จากพิธีกรรมประเพณี เป็นสิ่งหล่อหลอมความเป็นสังคมอาช่า

1.6 ปัญหาอุปสรรคการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าที่เกิดจากวัฒนธรรมอาช่า

การเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าตามวิถีเดิม เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกในวิถีการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ ปัจจุบันวิถีการเรียนรู้บางด้านได้เลื่อน

หายไป เพราะสภาพสังคมและเงื่อนไขต่าง ๆ ได้เปลี่ยนไป ประกอบทั้งอุปสรรคหรือปัญหาในกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของอาช่าเองด้วย ซึ่งปัญหาดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็นปัจจัยหลัก ๆ 2 ด้าน ดังนี้

1.6.1 ปัจจัยภายในที่เป็นอุปสรรคในการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

หมายถึง ปัจจัยอันเกิดจากลักษณะความเป็นสังคมวัฒนธรรมอาช่า เช่น กระบวนการถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม บางด้านที่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ของลูกหลานอาช่า ดังต่อไปนี้

1.6.1.1 การเคารพและนับถือความอาวุโส การเข้าร่วมสังเกตพิธีกรรมของอาช่าหลายครั้ง ช่วงการประกอบพิธีกรรม จะมีการแบ่งลำดับอาวุโสและศักดิ์ทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในวันดังกล่าว ผู้อาวุโสที่เป็นกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมจะมีฐานะสูงกว่าทุกคนที่เข้าร่วมพิธีกรรม นับแต่การจัดให้ท่านนั่งตามลำดับอาวุโส การรับประทานอาหารและการบริการเหล่าพิธีก็ต้องเริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดตามลำดับ แบบแผนดังกล่าวกลายมาเป็นมารยาททางสังคมของอาช่าในปัจจุบันคือ การยกย่องให้เกียรติแก่ผู้อาวุโสทุกที่ ไม่ว่าจะในวงสนทนา วงทานอาหารต้องให้เกียรติแก่ผู้อาวุโสที่สุดในกลุ่มเป็นผู้เริ่มทาน/ดื่ม/พูด/ทำกิจกรรมใด ๆ ก่อน ผู้ที่อาวุโสน้อยต้องสงบเสงี่ยมไม่ทำตัวเสมอท่าน

การยกย่องและนับถือผู้อาวุโสนี้ ทำให้ผู้อาวุโสเป็นกลุ่มชี้นำสังคมในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นการตั้งกฎกติกาในสังคม การรักษากฎจารีตต่าง ๆ การยกเลิกกฎจารีตบางด้าน และสำคัญยิ่งคือหน้าที่การสั่งสอนลูกหลาน สังคมอาช่าเชื่อว่า ผู้อาวุโสมีการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ มากมาย มีวุฒิภาวะรู้ว่าสิ่งใดควรไม่ควร ที่จะไม่ทำให้เกิดความเสียหายใด ๆ แก่ตนเองและบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้น การสั่งสอนลูกหลานให้เข้าใจและรักษากฎจารีตต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโสเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

ตะก่อนนี้หนา คนเผ่าตี้สอนนี้ อะโบจื่อมะกา อาโบพี้มะกา สอนหื้อ ถ้าอายุบ่าถึง 50 ปี บ่าหื้อสอนนะ (เมื่อก่อนนี้ตะ ต้องเป็นคนแก่เท่านั้นจะสอนได้ เช่น จื่อมะ พี้มะ หรือคนอายุ 50 ปีขึ้นไป)

(อาเสาะ อานิ, อาโพะ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

การห้ามคนอายุน้อยกว่า 50 ปีสอนเรื่องวัฒนธรรม เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า อาช่าต้องใช้เวลาสั่งสมองค์ความรู้ ตั้งแต่อายุ 13 - 50 ปี และเป็นการให้เกียรติยกย่องผู้อาวุโส หากคนอายุน้อยทำหน้าที่สอน/ทำเรื่องวัฒนธรรมต่อหน้าผู้อาวุโสจะถือว่าการลบหลู่ผู้อาวุโส ไม่ให้เกียรติ แม้จะรอบรู้จริงก็ตาม ดังคำกล่าวที่ว่า

คนที่อายุน้อย จะรู้เรื่องอาชญากรรมได้ คนไหนจะถูกละเมิดว่า สูไปสูที่ ไหนมา บ่าใจคนเฒ่าคนแก่รู้ไม่ได้ บ่ามีสิทธิ์รู้ (คนอายุน้อย จะพูดเรื่องเกี่ยวกับ พิธีกรรมตามความเชื่อของอาชญาไม่ได้ ถ้าใครพูดจะถูกคนเฒ่าถามว่า เธอไปรู้จาก ที่ไหนมา ไม่ใช่คนเฒ่าคนแก่ไม่รู้ไม่ได้ ไม่มีสิทธิ์พูด)

(อาโอะ มาเยอะ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

เยาวชนอาชญากรรมไม่สามารถถามผู้รู้ได้ทุกเวลา เพราะการเรียนรู้ของอาชญาจะใช้เวลา โอกาส ตามเทศกาลประเพณี โดยการสังเกต ฟัง ร่วมปฏิบัติเป็นลูกมือ เลียนแบบ บางคนก็กล้าและไป ถามผู้อาวุโสบ่อย ๆ ก็จะถูกตำ ดึงคำบอกเล่าที่ว่า

บางทีนะ ไปถามพ่อหมอบ ถามน้าเข้า ๆ แก้อจะเดือด โดนตำ โดนไล่นะ บอกว่ารำคาญวะ...(หัวเราะ) (บางครั้งนะไปถามพี่มะ ชักถามมาก ๆ แก้อจะบ่น และตำเอาพร้อมไล่ให้กลับไปไกล ๆ แก้อรำคาญว่ะ)

(อาเสาะ อานี, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

อาจกล่าวได้ว่า อุปสรรคของการเรียนรู้คือ การขาดโอกาส ขาดกระบวนการ ขาดการ วิชาการวัฒนธรรม ปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างคนต่างวัย ในขณะที่คนหนุ่มสาวไม่สามารถสอน แทนได้ เพราะจะเป็นการล่วงล้ำหน้าที่ของผู้อาวุโส ประกอบกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่ผู้อาวุโสในฐานะผู้นำด้านวัฒนธรรมปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

1.6.1.2 ปัญหาการถือปฏิบัติตามคุณสมบัติของตำแหน่ง

ข้อปฏิบัติตามคุณสมบัติเฉพาะตำแหน่ง เป็นอุปสรรคในการสืบทอดวัฒนธรรมอาชญา กล่าวคือ ในวันประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้นำทำพิธีกรรมจะต้องเป็นผู้บริสุทธิ์ คำว่าบริสุทธิ์ เช่น ไม่ได้ร่วมประเวณีกับภรรยาในคืนก่อนวันทำพิธีกรรม อาจกำหนดวันไม่เท่ากันของแต่ละ ตำแหน่งและพิธีกรรม คนไม่บริสุทธิ์ยังรวมถึงคนพิการ บุคคลที่มีเมียท้องก่อนแต่ง คนเคยมีลูก แผล คนที่ทำผิดจารีต เช่น เป็นชู้ชาวบ้าน ไม่ควรเข้าร่วมพิธีกรรม ข้อห้ามดังกล่าวรวมไปถึง หมอ ที่ใช้คาถาประกอบการรักษา ต้องมีวัตรปฏิบัติสำหรับหมอและคนไข้ด้วย เพื่อให้เกิดความขลังหรือ ความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษา กฎปฏิบัติของหมอตลอดช่วงเวลาที่รักษาคนป่วยที่มีการยกครุหมอบ และยังรักษาคนไข้ไม่หายคือ ห้ามร่วมหลับนอนกับภรรยา

การปฏิบัติหน้าที่ของจ๊อมะและพี่มะหรือผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญใด ๆ หากทราบว่ามีวันรุ่งขึ้นจะมีพิธีกรรม ในคืนก่อนนั้นก็ห้ามยุ่งกับภรรยาเพราะจะทำให้ไม่มีความสะอาดบริสุทธิ์ หากละเมิดแล้วไปร่วมจะทำให้เป็นบาปกับตนเอง กรณีของพี่มะ ซึ่งจะต้องไปประกอบพิธีสดศพ ซึ่งอาจเป็นต่างหมู่บ้านต่างถิ่นหลายวัน ในช่วงดังกล่าวถือเป็นการทำบุญ ภรรยาของพี่มะก็ต้อง อยู่กรรม คือไม่ออกนอกบ้านหรือไม่ไปพูดคุยกับชายใด ๆ จนกว่าพิธีกรรมที่สามีไปปฏิบัติจะจบสิ้น

กรณีการเสียชีวิตของพ่อแม่ หลังฝังศพแล้ว ลูกหลานต้องไม่หาและทานอาหารชนิดที่เปื้อยเน่าได้ง่าย เช่น หน่อไม้ เห็ด ปลา เนื้อป่า เป็นต้น เป็นเวลา 15 วัน เพราะเชื่อว่าภายในระยะเวลาดังกล่าวนี้ พ่อแม่อาจไปเกิดเป็นสิงโตสิ่งหนึ่งข้างต้น หากลูกหลานทานเข้าไปอาจทานพ่อแม่ได้จะทำให้เป็นบาป และลูกชายผู้ตายจะไม่นอนกับภรรยา ซึ่งอาจเป็นเวลา 1 วัน ถึง 1 เดือน (อาทือ เซอมีเอ, 10 กุมภาพันธ์ 2547: อาเจอ จูเปาะ, มอโล จูต้อง, สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547) ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้ลูกหลานที่เป็นเด็กหนุ่มไม่พร้อมจะสืบทอดตำแหน่งต่าง ๆ เพราะกลัวจะรักษากฎต่าง ๆ ไม่ได้ ดังคำสรุปที่ว่า

เมื่อมันเป็นแบบนี้ ลองคิดเผื่อเถอะ คนหนุ่มที่ไหนที่จะมาเสียเงินเป็นจื่อมะพี้มะ เขาอดป่าได้นั้นแหละ (หัวเราะ) (เพราะเหตุใด นี่ก็ดูเถอะ คนหนุ่มไม่ยอมเป็นจื่อมะและพี้มะ เพราะเขาอดไม่ได้นั้นแหละ)

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2547)

การมีข้อห้ามสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในวิถีอาข่าเหล่านี้ ถือว่าเป็นอุปสรรคในการสืบทอดตำแหน่งทางวัฒนธรรมที่ผ่านมาและคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน เพราะคนหนุ่มไม่อดทนและเสียสละได้ จึงยกให้เป็นหน้าที่ของคนสูงอายุ ดังนั้น การเสาะหาผู้รับการถ่ายทอดแต่ละตำแหน่งจึงมีความพิถีพิถันในการคัดเลือก หรือผู้ันั้นสวรรค์กำหนดชะตามาแล้วนั่นเอง ซึ่งผู้อาวุโสต่างตระหนักในกฎเหล่านี้ดี และยอมรับกับสภาพดังกล่าว ดังคำกล่าวที่ว่า

มันเป็นแบบนี้อาข่าเฮานี้ ความรู้มันก็เลยหายไป ๆ คนรุ่นใหม่บู้กันไปดึก ๆ

(มันเป็นแบบนี้แหละ อาข่า ความรู้จึงหายไป ๆ คนรุ่นใหม่ไม่รู้ไปเรื่อย ๆ)

(อาเสาะ อานิ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546)

1.6.1.3 ค่านิยมที่ขัดแย้งกับสังคมปัจจุบัน ค่านิยมของอาข่าจะไม่มี การพูดคุยตนเอง การชมเชยยกย่องนี้ต้องมาจากผู้อื่น ดังนั้นพ่อแม่ที่รักลูกหลานมาก ๆ ต้องดูดำหรือไม่พูดชมเชยลูกหลานตนเอง เพราะเกรงลูกหลานจะหลงตัวเองจนเสียคน แม้ว่าลูกได้ทำดีที่สุดแล้ว ซึ่งค่านิยมดังกล่าวขัดแย้งกับสังคมปัจจุบันโดยเฉพาะวิถีปฏิบัติในโรงเรียน ที่ใช้แรงเสริมทางบวกเมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ทำให้เกิดความขัดแย้งในใจของเด็กรุ่นใหม่ ซึ่งอยู่ในสองวัฒนธรรมทำให้เป็นปัญหาต่อการปรับตัวในสังคม เด็กบางคนคิดว่าพ่อแม่ไม่ได้รักตน (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547)

ค่านิยมด้านสังคม การไม่สามารถพูดคุยเรื่องเพศได้โดยตรง เพราะถือเป็นเรื่องน่าอาย ค่านิยมดังกล่าวทำให้ พ่อแม่ไม่สามารถสอนลูกเพศตรงข้ามกับตนเองได้ เช่น พ่อไม่สามารถสอน

หรือปรัมลูกสาวในเรื่องการคบเพื่อนชาย ทำให้ปัญหาบางประการไม่สามารถแก้ไขได้ เช่น การพูดคุยหรือการสอนลูกเกี่ยวกับโรคเอดส์ เป็นต้น

1.6.1.4 ความคิดที่ยึดถือว่า วัยของเด็กคือเล่น ทักษะ

อาชีพและการเรียนรู้วัฒนธรรมเป็นวัยของผู้ใหญ่ ดังนั้นการให้ลูกหลานไปช่วยทำงานใด ๆ ทั้งการประกอบพิธีกรรมประเพณี และการเป็นลูกมือ เพราะเชื่อว่ายังไม่ถึงวัย ยกตัวอย่าง เช่น การสานตะกร้า พ่อแม่คิดว่า เด็ก ๆ ยังไม่ควรเรียนรู้หรือฝึกในสิ่งเหล่านี้ โตแล้วค่อยฝึกฝน เพราะให้เด็กฝึกทำตอนนี้ก็ทำได้ไม่ดีหรือทำแล้วใช้ไม่ได้ เสียเวลา ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ ทำให้ลูกหลานในหมู่บ้านทำการฝีมือแบบอาชานิเป็น เช่น การสานตะกร้า ทอเสื่อ ทำจอกน้ำชาไม้ไผ่ ครั้งเมื่อเด็กเรียนจบในหมู่บ้านส่วนใหญ่ลงไปเรียนต่อในเมืองหรือไปทำงานพันราบ เมื่อกลับมาอยู่ในหมู่บ้านก็ทำอะไรไม่เป็น (อาทือ เซอมีเอ, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2547)

1.6.1.5 ผู้หญิงไม่ต้องรู้เรื่องพิธีกรรมมาก เพราะไม่ใช่ผู้สืบ

สกุล สังคมอาชานิให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เพราะเชื่อว่า ผู้หญิงเป็นคนต่างเผ่าหรือเป็นผีมาก่อน เมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องเปลี่ยนสกุลเดิมไปรับสกุลสามี ดังนั้นการสืบสกุลจึงเป็นหน้าที่ของชาย เพศชายจึงสำคัญกว่าเพราะเป็นผู้สืบสกุล สาเหตุดังกล่าว แม่สตรีอาชานิจะรู้มากเพียงใดแต่ก็ต้องยอมเด็กหนุ่มในเรื่องวัฒนธรรมอาชานิ ทำให้เยาวชนหญิงขาดโอกาสการเรียนรู้ ดังนั้นการสอนเรื่องพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ผู้อาวุโสซึ่งมุ่งเด็กชายมากกว่าเด็กหญิง ซึ่งเหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนได้ดีคือ มีเด็กผู้หญิงคนหนึ่งได้ต่อว่าญาติผู้ใหญ่ของตนต่อหน้าผู้วิจัยดังนี้ “สอนให้แต่คนอื่น ลูกหลานตนเองไม่สอนให้” (ด.ญ.สายทอง เยซอ, 24 กุมภาพันธ์ 2547)

1.6.1.6 การขาดตอนของวัฒนธรรมอาชานิ กล่าวคือ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งได้ขาดตอนหรือหายไป โดยเฉพาะกิจกรรมบนลานที่เวียงหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในวิถีอาชานิสมัยก่อน เพราะลานดังกล่าวเปรียบได้กับ โรงเรียนในวิถีอาชานิ โรงแสดงมหรสพที่แสดงออกด้านศิลปะและการนันทนาการต่าง ๆ สมัยก่อนทุกค่ำคืนผู้สูงอายุจะออกมาเล่นนิทานให้กับลูกหลานฟัง หนุ่มสาวก็ออกไปร้องเพลงจีบเกี่ยวกันหรือ แข่งขัน ประลองปัญญาทั้งด้านความจำ และปฏิภาณในการตอบโต้กันด้วยเพลง กลอน ซึ่งสอดแทรกไว้ด้วยความรู้ในเรื่องราวประวัติความเป็นมา ความเชื่อ วิถีชีวิตทั้งหมดที่ผู้รู้นำมาถ่ายทอดผ่านบทเพลง แต่เมื่อกิจกรรมดังกล่าวถูกตีตราว่า เป็นเพียงดินแดนเสรีทางเพศสำหรับหนุ่มสาวเท่านั้น ผู้อาวุโสจึงได้มีมติให้ยกเลิก ในขณะที่หนุ่มสาวพากันลงไปทำงานพันราบมากขึ้น จึงทำให้กิจกรรมดังกล่าวหายไปจากทั้งสองหมู่บ้าน

1.6.1.7 ความรู้สึกไม่ภูมิใจในเผ่าพันธุ์ตนเอง การถูกตี

ตราว่าเป็นคนป่า คนดอย คนไม่มีการศึกษา ยากจน ล้าสมัย ทำให้ลูกหลานอาชานิปัจจุบันไม่ภูมิใจในตนเอง ในเผ่าพันธุ์ ดังคำกล่าวของ เยาวชนบางส่วน ดังนี้

จะอายุและรู้สึกโกรธมาก หากมีคนมาบอกว่า เป็นอีกก้อนหินมา

(เมทวิ มือล่อ, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2546)

ผมรู้สึกอายุเพื่อน ที่มาว่าผมเป็นอาช่า แต่ก็ต้องทำใจได้

(วรเดช จูเปาะ, ซ้อมเขียน, 7 มกราคม 2547)

ให้ผมแต่งชุดอาช่าเข้าไปในเมือง ไม่เข้า เดียวเขาว่าเป็นอีกก้อน

(บิเทอ ยาแปงกู, สนทนากลุ่ม, 17 กรกฎาคม 2546)

ต้องยอมรับอย่างคือ เขาบ่ลี้กซี้ก บางครั้งเขาเป็นไฟ เสายังบ่่าผู้ตัวเก่า

เลย...นี่คือปัญหาของอาช่า

(ยรรยง ยืนยงความดี, สนทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยภายใน ที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าเกิดจาก กระบวนการถ่ายทอด ค่านิยมและความเชื่อของอาช่า ทำให้ตัดโอกาสการเรียนรู้ของลูกหลาน ๗ ไม่สามารถเรียนรู้ได้เต็มศักยภาพ เพราะมีข้อจำกัดด้านกฎ ความเชื่อ เป็นอุปสรรค เมื่อสังคม อาช่าถูกเปิดกว้างมากขึ้น ยิ่งหนุนเสริมให้ลูกหลานแปลกแยกจากชุมชน เกิดการห่างเหินไม่เข้าใจ พิธีกรรมประเพณีที่เป็นจิตวิญญาณของอาช่ามากขึ้นทุกที เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ วัฒนธรรมอาช่าหลายด้านได้เลือนหายไป

1.6.2 ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการศึกษาวัฒนธรรมอาช่า

ปัจจัยภายนอก เป็นผลมาจากการเปิดรับวัฒนธรรมจากภายนอก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเข้าไปพัฒนาของรัฐเป็นหลัก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.6.2.1 กระบวนการพัฒนาของรัฐ ซึ่งแบ่งออกเป็น

1) **โครงการพัฒนาของรัฐ** เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ของชาวบ้าน การนำโครงการต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพความแร้นแค้น ความทุรกันดาร ให้มี โอกาสมากขึ้น โดยการเร่งรัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของอาช่า เช่น การตัดถนน นำไฟฟ้า น้ำประปาภูเขาเข้าสู่ชุมชน โดยไม่ได้ศึกษาความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน เป็นการเปิด หมู่บ้านสู่โลกภายนอกในขณะที่ผู้คนไม่ได้ถูกเตรียมความพร้อมก่อน แม้จะทำให้วิถีการดำเนิน ชีวิตของอาช่าสะดวกสบายขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน วิถีปฏิบัติที่เรียบง่ายดั้งเดิมได้ค่อย ๆ เลือน หายไป โดยเฉพาะการปฏิบัติตามกรอบจารีตประเพณีและค่านิยมของเผ่า โดยเฉพาะในกลุ่มคน รุ่นใหม่

2) **การศึกษา** เป็นเครื่องมือของรัฐ ในการหลอมรวม ประชากรที่หลากหลายในด้านเชื้อชาติ ศาสนาและความเชื่อที่ต่างกัน ให้อยู่ร่วมกันได้อย่าง สนิทฉันท์ การพยายามกลืนกลายให้ความต่างเป็นความเหมือนกัน เช่น การใช้หลักสูตรจาก

ส่วนกลาง เป็นระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นความเป็นเอกภาพของชาติ ดังนั้นการศึกษาที่ผ่านมาจึงไม่ได้สนองตอบความต้องการของท้องถิ่น แต่การศึกษาเป็นเครื่องมือของรัฐมากกว่า ครูซึ่งเป็นคนพื้นราบ เป็นแบบอย่างที่มีอิทธิพลต่อเด็กตัวน้อย ๆ ซึ่งคอยรับค่านิยมและความเชื่อของครูมาตลอด เด็กจึงซึมซับและเลียนแบบจากครู ซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นราบ

3) กฎหมายของรัฐไทยที่เข้าไปเปลี่ยนกฎจารีตเดิม

อาช่าเคยปกครองตนเองโดยใช้กฎจารีตประเพณีตามความเชื่อ เป็นกรอบควบคุมความประพฤติของสมาชิกให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แต่เมื่ออำนาจกฎหมายรัฐไทยแผ่เข้าไปควบคุม ทำให้กฎจารีตบางข้อไม่สามารถรักษาได้ เช่น การฆ่าลูกแฝด ต้องยกเลิกและทำให้อำนาจของกลุ่มผู้นำวัฒนธรรมถูกท้าทายมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า "...ลูกหลานเดี๋ยวนี้ เขาไม่เชื่อฟังพ่อแม่แล้ว เขาเชื่อแต่รัฐบาลอันดับหนึ่ง จี๋มะอันดับสอง" หมายความว่า ลูกหลานปัจจุบันยึดกฎหมาย ไม่ค่อยเชื่อฟังคำสั่งสอนของจี๋มะ (ชิตู เยซอ, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2546)

4) การเผยแพร่ของศาสนาอื่น ผู้นำหมู่บ้านห้วยซ้เหล็ก

หลายคนผ่านการบวชเรียนที่วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่มาก่อน วิถีปฏิบัติระหว่างการนับถือศาสนาพุทธกับความเชื่อเดิมสามารถไปด้วยกันได้ ดังนั้นชาวบ้านจึงบอกว่า ตนเองนับถือพุทธ-ผี และปัจจุบันเยาวชนชายในหมู่บ้านที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ก็อาศัยการบวชเรียนเพื่อเพิ่มโอกาสในการศึกษาต่อและบางครั้งก็มีพระธรรมจาริก ซึ่งเป็นพระนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมาเผยแพร่พระศาสนาและเป็นตัวเชื่อมนำเยาวชนไปบวชเรียน

ศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่อย่างเป็นทางการคือ ศาสนาคริสต์ โดยจะมีทุนสนับสนุนจำนวนมากจากต่างประเทศ มีการให้ความช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียน การสงเคราะห์และช่วยเหลือชาวบ้าน และขออนุญาตตั้งโบสถ์ขึ้นในหมู่บ้าน แม้จะมีศาสนิกที่นับถือศาสนาเพียง 1 ครอบครัวก็ตาม ชาวบ้านเล่าว่า แรก ๆ คนที่ไปเข้าศาสนาคริสต์ก็หวังว่าจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทน บางคนก็คิดว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัยกว่าการถือแบบเดิม ไม่ต้องลำบากกับกฎระเบียบที่เคร่งครัดและหยาบคายของอาช่า ทั้งไม่สิ้นเปลืองกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีมากตลอดทั้งปี แต่เมื่อเข้าไปถือคริสต์แล้ว กลับกลายเป็นคนแปลกแยกในชุมชนและไม่รู้ว่าจะเกิดความขัดแย้งขึ้นหรือไม่ในอนาคต

คนที่นับถือศาสนาคริสต์ จะถูกปลุกฝังความเชื่อที่ต่างกับความเชื่อดั้งเดิม และจะต้องยกเลิกการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด โดยให้ยึดเพียงพระเจ้า ดังคำกล่าวที่ว่า

หากไปถือคริสต์แล้ว เขาตั้งเป้าอะหยังแหมแล้ว ทิ้งทุกอย่างที่เป็นของเรา
(หากไปถือศาสนาคริสต์แล้ว เขาจะทิ้งทุกอย่างที่เป็นของเรา)

(ยรรยง ยืนยงความดี, สนทนากลุ่ม, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

5) **การทอ้งเที่ยว** การนำเสนอภาพความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เพื่อการทอ้งเที่ยว เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น แม้จะเป็นเจตนาที่ดี แต่ได้แปรเปลี่ยน สิ่งที่เป็นคุณค่าเป็นมูลค่า ซึ่งจะพบเห็นความเปลี่ยนแปลงไปมากมาย เช่น งานฝีมือหัตถกรรมอาข่า ซึ่งแต่เดิมเป็นภูมิปัญญาของอาข่าเองในการผลิตและตกแต่งเครื่องแต่งกาย ปัจจุบันแม่ค้าเล่าว่า ไปรับสินค้ามาจากแม่สาย ซึ่งเป็นสินค้าเลียนแบบและเพิ่มลวดลายให้ถูกใจนักท่องเที่ยว ไม่ใช่ลวดลายและของจริงที่เกิดจากทักษะฝีมืออาข่าเอง เป็นการทำลายทักษะฝีมือและภูมิปัญญาของตนเอง ซึ่งอีกไม่นานเยาวชนก็คงทำเองไม่ได้ การส่งเสริมการจัดประเพณี ซึ่งแต่เดิมกำหนดไว้ปีละครั้ง ตามช่วงเวลาที่สัมพันธ์กับการทำมาหากินที่ยังชีพด้วยการเกษตร เปลี่ยนเป็นสามารถจัดได้หลายครั้งเมื่อนักท่องเที่ยวอยากชม เช่น การไล่ชิงช้า ซึ่งทำให้ขาดในเรื่องของจิตวิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมความเชื่อ นักท่องเที่ยวมุ่งเน้นความสนุกสนาน แปลกใหม่ คนในท้องถิ่นเน้นเป็นเรื่องรายได้ ทำให้ความหมายและคุณค่าเดิมเปลี่ยนไป และในที่สุดจะเหลือเพียงแต่รูปแบบ ที่พร้อมจะปรับเปลี่ยนเพื่อสนองตอบอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเท่านั้น

6) **ความทันสมัยและค่านิยมสังคมนานาชาติ** ผู้อาวุโสคงยึดมั่นในวิถีเดิม เช่น การสวมใส่เสื้อผ้าที่ทอเอง การใช้ของใช้ที่ผลิตได้เอง เพราะประหยัดและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ดังคำกล่าวที่ว่า “ล้อบอซอจี (จอกน้ำชาที่ทำด้วยไม้ไผ่) มันดีใสน้ำร้อนแล้วมันก็เย็นไว แต่ลูกอ่อนเขาบ่าอยากใจ้แล้ววะ” (ล้อบอซอจี มันดีใสน้ำร้อนแล้วเย็นเร็ว แต่ลูกหลานเขาไม่อยากใ้แล้ว) (อาเสาะ อานี, อาโพะ ยื่อแจะ, สัมภาษณ์ 6 สิงหาคม 2546) ลูกหลานที่ไม่สวมชุดอาข่า มีเหตุผลในการเปลี่ยนการสวมชุดอาข่าเป็นชุดแบบพื้นราบคือ “... กระโปรงบ่าใ้แล้ว ใ้กระโปรงอาข่ามันหนักอ้วะ เวลาฝนตกมันหนัก แห้งจ้ำ ของตางลุ่มบ่าหนัก ก่าเดียวก็แห้ง เวลาไปใ้ไปสวน ฝนตกใ้ฝ้ายางก็ใ้ได้ ของอาข่าใ้ฝ้ายางบ่าใ้ได้..” (กระโปรงของอาข่าไม่สวมแล้ว เพราะมันหนัก เวลาฝนตกมันหนัก แห้งช้า กระโปรงแบบคนข้างล่างไม่หนัก เปียกแล้วแห้งเร็ว เวลาไปทำใ้สวมฝ้ายางกันฝนก็ใ้ได้ ชุดอาข่าสวมไม่ได้) (อาเสาะ อานี, อาโพะ ยื่อแจะ, นางอาหมี หน่อคำ, สัมภาษณ์ 6 สิงหาคม 2546)

ปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีอาข่าเร็วขึ้นและมีอิทธิพลที่สุดในปัจจุบัน โดยเฉพาะกับเด็กหนุ่มสาวคือ กระแสความทันสมัยต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับสื่อที่มีทั้งภาพและเสียงสิ่งนั้นคือ โทรทัศน์ ทุกคนติดยการละครและยึดชีวิตในละครเป็นวิถีในฝัน หลายคนอยากมีชีวิตที่สุขสบายกับชีวิตในละคร เมื่อเปรียบเทียบกับชีวิตที่แร้นแค้นบนดอย เด็กหนุ่มสาวส่วนใหญ่จึงถวิลหา อยากมาเที่ยว มาอยู่ มาทำงานในกรุงเทพ

สรุป ลักษณะการเรียนรู้ของอาข่านับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นวัฒนธรรมแห่งจารีตนิยม คือยึดตามกรอบที่บรรพบุรุษกำหนดไว้ ใช้ความเชื่อและศรัทธานำ เป็นการเรียนรู้ที่ใช้เนื้อหา

เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการเรียนรู้ ปรัชญาการเรียนรู้ เป็นการฝึกฝนผู้ไม่รู้ให้รู้ ให้พูด ให้ทำตาม จนจำและสามารถปฏิบัติได้ เพื่อจะได้สอนคนรุ่นต่อ ๆ ไป วัฒนธรรมการเรียนรู้ลักษณะนี้ จึงเป็น วัฒนธรรมแบบจำได้หมายรู้ มากกว่าการกำหนดได้หมายรู้

วัฒนธรรมการจำได้หมายรู้ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2545) เป็นกระบวนการให้ผู้เรียนจำ แบบเลียนแบบและยึดต้นแบบเป็นหลัก เนื้อหาและวิธีการที่ได้มาจากต้นแบบคือจุดหมาย ปลายทาง ซึ่งต่างกับวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบให้กำหนดได้หมายรู้ ที่ผู้เรียนต้องใช้สติปัญญา ใคร่ครวญพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ และทดลอง ทดสอบ จนได้ข้อสรุป สามารถอธิบายได้ หรือสร้างเป็นทฤษฎีนามธรรมได้ เป็นลักษณะกระบวนการเรียนรู้แบบเดียวกับการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ของอาชญาอาศัยความจำ ที่เล่าผ่านกันต่อ ๆ มา จากปากสู่ปาก รุ่นสู่รุ่น ใครจำได้ดี จำได้มาก และเลียนแบบได้ครบถ้วน ไม่นอกกริตนอกรอย นับว่าเป็นคนเก่ง กลายเป็น คนมีความรู้ คนมีโอกาสสูง แต่ตรงกันข้ามใครคิดหรือทำอะไรนอกครู ล้าครุ หรือเหนือครุ คือคน แหกคอก คนดีอีร้น กระบวนการเรียนรู้แบบนี้เหมาะสมกับสังคมเล็ก ๆ ที่ทุกคนได้พบปะสัมพันธ์ กันภายในชุมชนหรือเป็นสังคมปิด แต่เมื่อสังคมอาชญาถูกเปิดออก กระแสวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่า ถาโถมเข้ามาเร็วและแรง ทำให้บุคคลและสถาบันที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาสืบทอดวัฒนธรรมอาชญา แก่ลูกหลาน ไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับสภาพสังคม จึงไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้เหมือนอดีต

ผลการศึกษาแสดงว่า การเลือนหายไปของวัฒนธรรมอาชญา เกิดจากปัจจัยหลายด้าน โดยเฉพาะจากปัจจัยวัฒนธรรมอาชญาเองด้วย ซึ่งไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับภาวะการทางสังคมที่ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ

การเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชญาในวิถีเดิม แม้จะคงดำเนินมาได้ตราบจนถึงปัจจุบัน แต่กำลังอยู่ในภาวะอ่อนแอ ไร้พลัง เพราะบุคคลและสถาบันหลักทางสังคมที่ทำหน้าที่การศึกษา ไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้เหมือนอดีต เพราะเงื่อนไขบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป การปฏิบัติ ตามพิธีกรรมประเพณีอันเป็นหัวใจของความเป็นชุมชนอาชญา นับวันแต่จะสูญหายไปเรื่อย ๆ ดัง คำกล่าวที่ว่า **“มันตึงจะหายไปตึก ๆ”** (มันจะหายไปเรื่อย ๆ) (อาทือ เซอมีเอ, สัมภาษณ์

8 กรกฎาคม 2546)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2 การเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งเป็นผลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบ่งข้อมูลการนำเสนอเป็น 2 ตอน แยกตามกิจกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

- 2.1 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก
- 2.2 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

2.1 กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

การนำเสนอข้อมูลแบ่งตามลำดับขั้นตอนกิจกรรมที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

- 2.1.1 การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์
- 2.1.2 การสร้างความตระหนัก การวิเคราะห์ปัญหาและการกำหนดปัญหา
- 2.1.3 การริเริ่มแก้ปัญหาด้วยตนเองของชาวบ้าน
- 2.1.4 การทบทวนองค์ความรู้ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น
- 2.1.5 สรุปบทเรียนและการประเมินผลกิจกรรม

2.1.1 การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์

การเข้าสู่ชุมชนเริ่มในเดือนเมษายน 2546 แม้จะเคยเข้าไปศึกษาสภาพพื้นที่จริงมาก่อน แต่เมื่อเข้าสู่ชุมชนเพื่อทำการวิจัยจริง ๆ ก็ต้องเตรียมตัวอีกหลายด้าน โดยเฉพาะข้อมูลด้านชุมชน เช่น ศึกษาข้อมูลโครงสร้างระบบความสัมพันธ์ของชุมชน เพื่อวางแผนวิธีการเข้าถึงชาวบ้านได้รวดเร็วขึ้น ซึ่งได้รับความกรุณาทั้งจากครูในท้องถิ่นและหน่วยงานพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย ที่ใช้สายสัมพันธ์ที่ดีมาแต่เดิมกับชาวบ้าน แนะนำผู้วิจัยต่อกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม ทำให้การสร้างความสัมพันธ์เป็นไป得更เร็วขึ้น

ด้านความปลอดภัย ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่รัฐบาลกำลังประกาศใช้นโยบายสงครามเพื่อเอาชนะยาบ้าให้ถึงขั้นแตกหัก ซึ่งมีการฆ่าตัดตอนจำนวนมาก และพื้นที่สูงทุกแห่งถือเป็นจุดล่อแหลมทั้งสิ้น โดยทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านต่างหวาดระแวงต่อกัน เพราะชาวเขาทั้งหมดต่างถูกทางการเพ่งเล็ง ในขณะที่ชาวบ้านเองก็ไม่ไว้ใจเจ้าหน้าที่ ดังนั้นการเข้าสู่ชุมชนต้องคำนึงเรื่องความปลอดภัยเป็นหลัก จึงเลือกใช้วิธีการเข้าสู่ชุมชนแบบเปิดเผยตัว (overt role) และเป็นทางการ โดยนำจดหมายจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงผู้ใหญ่บ้านและขอเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อแนะนำตนเองว่าเป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร

การเข้าพบกลุ่มผู้ปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการต้อนรับและความร่วมมืออย่างดี เมื่อทุกคนทราบว่าเป็นครู และชาวบ้านให้ความเคารพนับถือครูมาก ส่วนการประชุมร่วมกับชาวบ้านนั้น ได้ขอใช้เวลาต่อที่ประชุม เพื่อแนะนำตนเอง ช่วงแรก ๆ ชาวบ้านต่างนั่งฟังเงียบ ๆ อาจเป็น

เพราะชาวบ้านรู้สึกเป็นคนแปลกหน้า แต่ก็มีเสียงของอดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งประกาศว่า “เรื่องวัฒนธรรมทุกคนสนใจและยินดีจะให้ความร่วมมือเต็มที่ ผมคนหนึ่งพร้อมจะร่วมมือ อันนี้ดี เป็นการทำให้พวกเขา ” (อาตุ มาเยอะ, 10 พฤษภาคม 2546) เมื่อแนะนำตัวกับชาวบ้านจบลง และขอฝากตัวกับชาวบ้านในฐานะลูกหลาน ได้รับการตบมือต้อนรับจากชาวบ้าน ซึ่งทำให้ประหลาดใจเพราะนี่คือวัฒนธรรมภายนอก/วัฒนธรรมทางการ การเข้าไปอยู่ในชุมชนผู้วิจัยได้เลือกพักในบ้านพักครูของโรงเรียนที่ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน มีความสะดวก ปลอดภัย และเป็นศูนย์กลางชุมชน สะดวกในการเข้าชุมชนทั้งกลางวันและกลางคืน

การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน พยายามให้เป็นไปตามธรรมชาติให้มากที่สุด โดยผู้วิจัยพยายามทำตัวเป็นเหมือนสมาชิกคนหนึ่งในชุมชน มีบทบาทเป็นลูกหลาน/พี่/เพื่อน/น้อง กับคนช่วงวัยต่าง ๆ การเข้าไปพบปะเยี่ยมเยียนและพูดคุยกับชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันตามธรรมชาติตามโอกาสที่อำนวย เช่น การรวมกลุ่มที่ลานกลางหมู่บ้าน ร้านค้า หรือวงสนทนาตามหย่อมบ้าน ซึ่งแรก ๆ จะมีอุปสรรคทางด้านภาษา แต่ด้วยความมีน้ำใจของชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ซึ่งจะไม่ยอมพูดภาษาไทยทั้ง ๆ ที่ท่านพูดและเข้าใจภาษาไทยได้บ้าง ท่านตั้งใจจะพูดภาษาอาข่าด้วย จึงต้องมีการใช้ภาษาร่างกายประกอบ ทำให้เรียกความสนใจจากกลุ่มชาวบ้านคนอื่น ๆ หันมาดูด้วยความขบขัน หรือบางครั้งก็มีชาวบ้านบางท่านต้องการสอนให้พูดภาษาอาข่าเพราะมาอยู่กับอาข่า เมื่อออกเสียงผิดหรือไม่ถูกก็จะสร้างความเฮฮาและขบขันกับทุกคน แต่นับว่าเป็นบรรยากาศของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดียิ่งกัชาวบ้าน

การเข้าพบผู้นำด้านวัฒนธรรมตอนกลางคืนโดยมีครูท้องถิ่นนำเข้าพบ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมต่างต้อนรับด้วยน้ำใจที่ดียิ่ง ทุกท่านกระตือรือร้นและดีใจที่มีคนภายนอกสนใจเรียนรู้ในสิ่งที่ท่านรู้ แต่ลูกหลานตนเองไม่สนใจ หลายท่านแสดงความตั้งใจที่สูง โดยพยายามเล่าทุกอย่างที่ตนเองรู้ในคืนเดียว แต่ด้วยอุปสรรคด้านภาษาของสองฝ่ายจึงไม่ค่อยจะสื่อความกันได้มากนัก หลายท่านได้เชื้อเชิญให้ไปร่วมพิธีกรรมที่จัดขึ้นในบ้านตนเอง และให้ถ่ายรูปเป็นที่ระลึก เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมจะมีการทานอาหารร่วมกัน ซึ่งจะแยกวงระหว่างกลุ่มผู้อาวุโสชาย กลุ่มผู้อาวุโสหญิง กลุ่มคนหนุ่มและเด็ก โดยผู้วิจัยจะได้รับความอนุเคราะห์ที่นั่งในวงกลุ่มผู้อาวุโสชาย ปกติลูกหลานชาวบ้านทั่วไปที่อายุน้อยจะนั่งร่วมวงกับผู้อาวุโสในวันทำพิธีกรรมไม่ได้ ในช่วงเวลารับประทานอาหารคือเวทีแห่งความสุขของกลุ่มผู้อาวุโส ก่อนเวลาอาหารมีการแจกเหล้าพิธีคนละหนึ่งแก้ว ทุกท่านจะค่อย ๆ ทานกันไปและคุยกันไป นับว่าวงขันโตกข้าวในวันพิธีกรรมเป็นเวทีการสนทนาเรื่องวัฒนธรรมที่ดียิ่ง เพราะเป็นการย้อนอดีตโดยมีเหล้าพิธีเป็นสื่อ กลุ่มผู้อาวุโสจะเล่าถึงอดีตเพื่อแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ในขณะที่ลูกหลานที่คอยบริการอยู่ต่างก็ฟังด้วยอย่างสนใจ เมื่อดื่มเหล้าไปพอประมาณบางครั้งก็มีการร้องเพลงโต้กันในวงหรือต่างวงขันโตก ยิ่งมีการยกเหล้าไปแล้วหลายแก้ว บรรยากาศยิ่งครื้นเครง ทำให้ผู้อาวุโสต่างพรั่งพรูบทเพลง หรือความรู้สึก

ต่าง ๆ ออกมา แม้จะมีอุปสรรคด้านภาษาบ้าง แต่ก็พอจะจับใจความสำคัญได้ ขณะเดียวกันก็ได้รับรู้ถึงมารยาททางสังคมของอาข่าคือ ในวงชนโตกข้าววันทำพิธี ผู้นำต้องให้เกียรติผู้อาวุโส เช่น นั่งในที่ต่ำกว่า ไม่ทาน ไม่ดื่มก่อนท่าน สรงน้ำชา และเหล้าให้ท่านเมื่อพร่องลงไป ซึ่งอาข่าถือว่า นี่คือมารยาทในการรับประทานอาหารร่วมกับผู้อาวุโส

การเข้าร่วมกิจกรรมในวิถีชีวิตของอาข่า เช่น การไปไร่ข้าว ไปหาปลา การเข้าร่วมพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ฯลฯ โดยอาสาถ่ายรูปให้ เป็นการมีส่วนร่วมหนึ่งของชุมชน จนชาวบ้านไว้วางใจและเปิดเผยความจริงต่าง ๆ ให้ฟัง ทำให้เข้าใจความคิด ความเชื่อ แบบแผนชีวิต และระบบความสัมพันธ์ในสังคมได้มากขึ้น

2.1.2 การสร้างความตระหนัก การวิเคราะห์ปัญหาและการกำหนดปัญหา

การสนทนาซักถามความหมายและความสำคัญในเรื่องที่เป็นจิตวิญญาณของความเป็นอาข่า เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้ทุกคนเกิดความสนใจต่อประเด็นคำถาม เพราะวัฒนธรรมอาข่าเป็นวัฒนธรรมที่ขาดการวิพากษ์ การถามในโอกาสทั่วไป ถือว่าไม่เหมาะสม เพราะเชื่อว่าสิ่งใดที่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติล้วนเป็นสิ่งดีหมด ลูกหลานต้องยึดถือและปฏิบัติตามต่อไป แต่เมื่อทุกคนเข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงอนุญาตให้ซักถาม และเมื่อตอบไม่ได้ทันทีก็จะนำประเด็นนั้นไปพูดคุยต่อกันในสังคมนาบ้าน ทำให้เกิดการขยายความคิดและวิพากษ์กันมากขึ้น อีกทั้งประเด็นคำถามซึ่งไม่เคยเป็นที่สงสัยของทุกคนมาก่อน เช่น ทำทำไม ไม่ทำได้หรือไม่ ทำแล้วจะเกิดอะไร หากไม่ทำจะเกิดอะไร ความสนใจต่อคำถามดังกล่าว ดังสะท้อนจากคำพูดของครู ผู้ร่วมวิจัยที่ว่า “ตั้งแต่อาจารย์เข้ามา จาบ้านเป็นตื่นตื่นกัน” (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2546) เพราะชาวบ้านโดยเฉพาะผู้อาวุโส ต้องการให้พฤติกรรมนี้ เป็นแบบอย่างสำหรับลูกหลานซึ่งกำลังเห็นห่างและไม่สนใจในสิ่งที่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติ การเข้าพบ การซักถาม จึงได้รับการสนองตอบที่ดียิ่งทุกครั้ง

การอาศัยสถานการณ์จริงตั้งคำถามเพื่อสร้างความตระหนัก ขณะร่วมพิธีกรรมและทานอาหารในวันทำพิธีกรรม ผู้อาวุโสจะพูดคุยปรึกษาหารือกันถึงขั้นตอนพิธีกรรม วัสดุที่นำมาประกอบพิธีนั้น ๆ ถูกต้องหรือไม่ อย่างไร ซึ่งเป็นช่วงการทบทวนและเรียนรู้ของกลุ่มผู้อาวุโสด้วย ผู้วิจัยใช้ช่วงเวลาดังกล่าวฟังและสังเกตพฤติกรรมกลุ่ม และหากมีโอกาสก็จะซักถามถึงความหมายของพิธีกรรมและสิ่งนำมาใช้ประกอบพิธีกรรม ในขณะเดียวกันก็แทรกคำถามที่กระตุ้นให้สำนึกถึงแนวคิดการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เช่น “ลูกหลานรู้หรือไม่ว่าทำเพื่ออะไร อยากให้ลูกหลานรู้ด้วยหรือไม่ คิดว่าลูกหลานจะเป็นอย่างไรในอนาคต การรักษาอาข่ายั้ง(วิถีปฏิบัติแบบอาข่า) ให้คงอยู่ตลอดไป จะต้องทำอะไร อย่างไร ”

คำตอบแรก ๆ คือ “ไม่รู้” และก็เงียบไปพร้อมด้วยท่าทางที่ครุ่นคิด ผู้อาวุโสหลายท่านจะตอบคล้ายกันคือ “แล้วแต่พวกเขา หากลูกหลานเห็นว่าสำคัญเขาก็ต้องทำ แต่ถ้าเขาไม่ทำต่อ ก็แล้วแต่พวกเขา พวกเราก็คงเสียดาย แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร” (ซีตู เยซอ, มอโด จูต้อง, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2546) เมื่อใช้คำถามรุกไล่บ่อยมากขึ้น เช่น “หากทุกคนปล่อยให้สถานการณ์เป็นอยู่แบบนี้ อาช้ายิ่งก็หายไปเรื่อย ๆ จะยอมให้มันหายไปจริง ๆ หรือ แต่ถ้าหากทำให้ลูกหลานเข้าใจ เห็นความสำคัญ อาช้ายิ่งของเราอีกอาจจะไม่หาย...” เมื่อใช้แนวคำถามนี้ กระตุ้นบ่อย ๆ ต่อหลาย ๆ กลุ่มที่เข้าไปร่วมพบปะทุกครั้ง คำถามดังกล่าว เมื่อคนหนึ่งตอบไม่ได้ก็จะนำไปสู่วงสนทนาของผู้อาวุโสมากขึ้น และกลายเป็นประเด็นสำคัญในวงสนทนาของกลุ่มผู้อาวุโสในโอกาสต่าง ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า

จวบจนเป็นกำลังตื่นตัวเนาะ ตั้งแต่อาจารย์มา หลายคนเป็นตีใจที่มีคนสนใจเรื่องแบบนี้ เป็นก้ออู้กันอยู่ต่ออาจารย์ถามเป็น (ชาวบ้านเขากำลังตื่นตัว ตั้งแต่อาจารย์เข้ามา หลายคนตีใจที่มีคนสนใจเรื่องนี้)

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2546)

การกระตุ้นสำนึกพ่อแม่ผ่านลูกหลาน ในช่วงกลางวันที่ไม่สามารถเข้าพบหรือพูดคุยกับใครได้เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไปทำงานไว้กันหมด ผู้วิจัยได้ใช้เวลาบางส่วนเข้าไปช่วยสอนนักเรียนในห้องเรียนที่ขาดครู โดยสอดแทรกคำถามต่อนักเรียน ถึงวัตถุประสงค์สถานที่ที่พบเห็นทุกวัน เช่น ประตุมู่บ้านซึ่งอยู่ติดกับโรงเรียน อาช่าเรียกชื่อว่าอะไร มีความสำคัญอย่างไร แรก ๆ เด็กส่วนใหญ่งงและหัวเราะกับคำถาม บางคนรู้คำเรียกในภาษาอาช่า แต่ไม่รู้คำแปลเป็นภาษาไทย และสำคัญอย่างไรต่อชาวบ้าน บางคนรู้แต่ชื่อภาษาไทยไม่รู้ชื่อภาษาอาช่า ซึ่งเด็กให้เหตุผลถึงสาเหตุที่พวกเขาไม่รู้จักชื่อสถานศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกถามเพราะว่า ตนเองรู้ภาษาไทยมากกว่าภาษาอาช่า เป็นคำตอบที่เต็มเสียงและภาคภูมิใจ (ด.ช.อนุชาติ อานี, มิถุนายน 2546)

การตอกย้ำซ้ำทวนเพื่อสร้างสำนึกทางวัฒนธรรมผ่านเด็ก การรุกไล่เพื่อให้ชาวบ้านตื่นตัวผ่านลูกหลานที่เป็นนักเรียน โดยใช้การเล่าตำนานอาช่าจากหนังสือของพอล ดับเบิลยู เลวิส (Paul W. Lewis, 2002) ซึ่งศึกษารวบรวมนิทานอาช่าในพม่า เช่น นิทานเรื่องทำไมอาช่าไม่มีตัวหนังสือให้นักเรียนฟัง จากนั้นให้นักเรียนเล่าคืนบ้าง เด็กส่วนใหญ่ไม่รู้ เด็กส่วนน้อยเคยได้ยินแต่จำเนื้อเรื่องไม่ได้ แต่รู้ว่าอาช่าเคยมีตัวหนังสือมาก่อน ดังนั้นจึงฝากเป็นการบ้านให้เด็กไปสอบถามพ่อแม่หรือปู่ย่าถึงนิทานที่เล่า รวมทั้งสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ประตุมู่บ้าน ศาลพระภูมิหมู่บ้าน มีความเป็นมาอย่างไร มีไว้ทำไม

คำถามของเด็กก็คงไม่ได้รับคำตอบจากพ่อแม่ เพราะบางคนไม่เข้าใจคำถามของเด็ก เพราะอาช่าไม่เคยถามกันแบบนี้ เช่น คำว่า “ความหมายและความสำคัญ” พ่อแม่วัยหนุ่มสาวบาง

คนที่เข้าใจคำถามของลูกค้า แต่ก็ไม่ทราบความหมายและความสำคัญของสถานที่ต่าง ๆ เพราะไม่เคยเรียนรู้มาก่อนเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม การให้เด็กเข้าไปถามพ่อแม่ ปู่ย่า น้ามาซึ่งความผูกพันใกล้ชิดมากขึ้นระหว่างปู่และหลาน ๆ ผู้สูงอายุหลายท่านดีใจที่ลูกหลานเริ่มสนใจเรื่องวัฒนธรรมและเข้าไปซักถามตามงานที่ครอบครัวหมาย ดังคำพูดที่ว่า “ตั้งแต่อาจารย์เข้ามา ดี ๆ ละอ่อนป่าเดียว มาถามหละ ตะก่อนนี้ป่ามี” (อาเสาะ อานี, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม, 2546)

คำถามดังกล่าวทำให้พ่อแม่หลายคนอึดอัดและอายลูกหลาน เพราะตนเองก็ไม่รู้มากไปกว่าลูก บางคนไม่กล้าตอบเพราะไม่รู้ว่าจะสิ่งที่ตอบนั้นถูกหรือผิด จึงแนะนำให้ไปถามผู้สูงอายุ “อาโล๊ะ! ถามแบบนี้ ผมก็ป่าผู้เหมือนกัน มันก็ดป่าตั้ง” (ไอโห! ถามแบบนี้ผม ก็ไม่เคยรู้ และนี่ก็ออกเหมือนกัน) (อาดี เยซอ, 6 มิถุนายน 2546) การไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองของลูกหลาน ทำให้ผู้อาวุโสสงสัยในความรู้และวิธีการสอนของตนเอง เพราะทุกคนยืนยันว่า ตนเองสอนลูกหลานทุกวัน แต่เด็กไม่เห็นจะรู้อะไรเลย ดังคำพูดที่ว่า “สอนนี่ ก็สอนนะครู แต่ลูกอ่อนเดี๋ยวนี้ มันไม่เหมือนเมื่อก่อน สอนนักป่าได้ ต้องไปโรงเรียนเขียนหนังสือแม่นก่อน ปีกมาก็ต้องอ่านหนังสือเดี๋ยวจะลิม หลับเด็กป่าได้ จะลูกขวย” (สอนก็สอนนะครู แต่เด็กเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อน เพราะต้องไปโรงเรียน ไซมัย กลับจากโรงเรียนก็ต้องทำการบ้านอ่านหนังสือ นอนดึกไม่ได้ เดี่ยวจะตื่นสาย (อาเกือ เซอหมื่อ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546) พ่อแม่เกรงว่า เพราะลูกหลานเรียนหนังสือ หากสอนเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องยาก จะทำให้เด็กสับสนและเรียนไม่ได้เต็มที่

การเน้นย้ำพฤติกรรมลูกหลานที่พ่อแม่เป็นห่วง นอกจากปัญหาการไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาซาแล้ว พฤติกรรมของลูกหลาน ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง ที่พ่อแม่ได้สะท้อนความห่วงวิตกกออกมา และยอมรับว่าเป็นห่วงอนาคตของลูกหลานที่สุด “คิดผอเนาะ ตะก่อนนี้ ลูกก็คน ๆ ป้อแม่เลี้ยงได้หมด เดี่ยวนี้ลูก 2-3 คน หมูเฮาก็เลี้ยงป่าไหวแล้ว สอนก็ป่าฟัง หาเงินนี่ อิดขนาด” (คิดดูเถอะ สมัยก่อน ลูกก็คน ๆ พ่อแม่เลี้ยงได้หมด แต่ปัจจุบันลูก 2-3 คน พวกเขาเลี้ยงแทบไม่ไหว สอนสั่งก็ไม่ฟัง การหาเงินทองให้ลูกเรียนก็เหนื่อยจริง ๆ) (สว่าง จูเปาะ, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2546) การเปลี่ยนวิธีการดำรงชีพที่เพียงพอมาเป็นการสะสมตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ครอบครัว พ่อแม่ลูกต้องห่างเหินต่อกัน เกิดปัญหาการควบคุมดูแลลูก ดังคำกล่าวที่ว่า “ปัญหาเรื่องลูกนี่หนักจริง ๆ ด่าไม่ได้เลย ถ้าด่าแล้วจะหนีออกจากบ้าน ค่าใช้จ่ายของลูก ไปโรงเรียนหนึ่งคนก็อยู่สิบบาทต่อวัน เป็นแบบนี้...” (ลองไฮ้ มอพะ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2546) การทำงานไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ที่พ่อแม่ลูกช่วยเหลือกัน กลายมาเป็นการแยกกันไปรับจ้างเพื่อหาเงินเข้าบ้าน เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ลูกหลานเหินห่างจากวัฒนธรรม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กล่าวว่า “จะหื้อละอ่อนมันเข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างใด ลองผอในหมู่บ้านเฮาล้อ มีละอ่อนวัยรุ่นตีไหนหัน ไปอยู่นครปฐม ทำงานโง่งงานปลากะปองกันหมด มีเป็นร้อยปุ่นนะ ตั้ง

หมู่บ้านได้เลย” (หัวเราะ) (จะให้เด็กเข้าใจวัฒนธรรมได้อย่างไร ลองดูในหมู่บ้านเราสิ มีเด็กวัยรุ่นที่ไหน ไปอยู่นครปฐมทำงานในโรงงานปลากะปิองหมด มีเป็นร้อยคน ตั้งเป็นหมู่บ้านได้เลย (พิศาล เลิศไญกุล, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2546) เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เด็กไม่มีโอกาสเรียนรู้และมีปัญหาทางพฤติกรรมเพราะพ่อแม่ไม่กล้าสอนลูก “พ่อแม่ป้าเดี๋ยวนี้ สอนลูกหลานได้ดีไหน เพราะอะไรวะ เพราะว่าลูกหลานได้เขียนหนังสือ ป้าแม่ก็คิดว่าตัวเก่า ป้ารู้หนังสือ ก็เลยปากกล้าสอนละอ่อน ลูกว่าจะโตก็เอาจากอื่น” (พ่อแม่เดี๋ยวนี้ สอนลูกหลานไม่ได้เลย เพราะว่าลูกหลานได้เรียนหนังสือ พ่อแม่คิดว่าตนเองไม่รู้หนังสือ ดังนั้นก็เลยไม่กล้าสอนลูกหลานตัวเอง ลูกว่าอย่างไรก็เอาตามนั้น) (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2546)

กล่าวโดยสรุป สภาพสังคมที่เปลี่ยนไปเพราะกระบวนการพัฒนาของรัฐ ที่เปลี่ยนวิธีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ เป็นการพึ่งพิงระบบตลาดแบบทุนนิยม ทำให้หนุ่มสาวส่วนใหญ่ต้องออกจากหมู่บ้านไปศึกษาต่อ ไปทำงานยังต่างถิ่น เพื่อหาเงินสร้างฐานะและส่งเงินให้พ่อแม่และน้อง ๆ เรียนหนังสือ ทำให้การปฏิบัติพิธีกรรมที่เป็นหัวใจของความเป็นอาช่าถูกกำหนดเป็นบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มผู้อาวุโส ลูกหลานถูกโรงเรียนดึงออกจากชุมชนและปลูกฝังค่านิยมความคิดแบบคนพื้นราบ เคารพเชื่อฟังพ่อแม่น้อยลงไม่เหมือนอดีต ยิ่งนานวันยิ่งเกิดความแปลกแยกระหว่างผู้อาวุโสและลูกหลาน ผู้อาวุโสเริ่มตระหนักถึงโอกาสที่วัฒนธรรมอาช่าจะหายไปเรื่อย ๆ การเข้าไปของผู้วิจัยได้ช่วยกระตุ้นจิตวิญญาณของความเป็นอาช่า ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโสตื่นตัวและนำไปเป็นประเด็นพูดคุยและขยายวงกว้างขวางมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การคิดและการหาแนวทางในการร่วมดำรงรักษาวิถีปฏิบัติของอาช่าให้มีอยู่ตลอดไป

การวิเคราะห์ปัญหาและการกำหนดปัญหา หลังจากใช้เวลาประมาณ 4 เดือน ในการศึกษาความหมายความสำคัญของวิถีปฏิบัติ เพื่อสรุปถึงคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่มีต่อเยาวชน ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างสัมพันธ์และความตระหนักในวัฒนธรรมแก่ชาวบ้านด้วย จนกระทั่งกลุ่มผู้อาวุโสเห็นความสำคัญเกิดความตระหนักในปัญหา นำไปเป็นประเด็นพูดคุยกันมากขึ้น แต่ทุกคนยังหาข้อสรุป และกระบวนการแก้ปัญหาเองไม่ได้ เพราะสังคมอาช่าใช้กระบวนการกลุ่มในการตัดสินใจร่วมกัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม หลายท่านได้สะท้อนคำพูดอยากร่วมแสดงความคิดเห็น ถึงแนวทางการสืบต่อวัฒนธรรมอาช่า “เรื่องนี้ผมก็อยากพูดนะ จะให้พูดเมื่อใดก็ได้” (มอโล จุตอง, 20 กรกฎาคม 2546) เป็นผู้ที่หนึ่งที่มีประสบการณ์จากการเข้าร่วมโครงการวิจัยสมุนไพรรหรือหมอเมื่อง และโครงการส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านห้วยซี้เหล็ก โดยการสนับสนุนของ สกว.เมื่อปี พ.ศ. 2542 ซึ่งหลายท่านทราบว่าจะต้องมีการประชุมและพูดคุยกันบ่อย ๆ ในการทำงานกลุ่ม แกนนำของกลุ่มครุวุฒิไกร มอฟ้า ซึ่งเป็นข้าราชการครูในหมู่บ้านเพียงคนเดียว เมื่อเข้ามาประสานงานกับท่าน ท่านตื่นเต้นและตั้งใจที่เลือกหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก ซึ่งจะทำให้การทำโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ทำแล้วมี

การสานต่อ และตัวท่านเองก็สนใจที่จะทำการวิจัยร่วมด้วย ตลอดทั้งผู้นำวัฒนธรรมหลายท่านต่างสนใจเพื่อหาวิธีการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า แม้หลายท่านจะยังไม่หายเหนื่อยกับกิจกรรมที่ผ่านมา แต่ก็พร้อมที่จะร่วมกิจกรรมนี้ด้วยความเต็มใจ “ผมอดขนาดจากการทำหมู่บ้านท่องเที่ยวว่าจะหยุดสักปี แต่เอาเดอะมันหยุดตั้งป่าได้ ถ้าช่วยกันทุกอย่างมันตั้งทำได้” (ผมเหนื่อยมากในการทำหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คิดว่าจะหยุดสักปีหลังจบโครงการ แต่มันหยุดไม่ได้ ทุกเรื่องถ้าช่วยกัน ทุกอย่างต้องทำได้) (วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2546)

วันที่ 28 กรกฎาคม 2546 เป็นวันที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ พร้อมเข้าประชุมเพื่อกำหนดปัญหาและการร่วมแก้ไขปัญหาด้วยกัน ผู้เข้าประชุมประกอบด้วย ผู้นำด้านวัฒนธรรม ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ตลอดทั้งผู้นำชุมชนคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยใช้สถานที่โรงอาหารของโรงเรียนเป็นสถานที่ประชุม มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดจำนวน 26 คน และเยาวชนที่เป็นเด็กนักเรียนเข้าร่วมประชุมด้วยจำนวน 6 คน

ในกลุ่มผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่สามารถฟังพูดภาษาไทยได้ แต่มีกลุ่มผู้อาวุโสจำนวน 5 คนที่เข้าใจภาษาไทยได้บ้าง แต่พูดไม่ได้ ต้องมีคนช่วยแปลภาษาให้ ดังนั้นการประชุมปรึกษากันโดยส่วนใหญ่จึงเป็นภาษาไทย และให้ครูวุฒิไกรแปลเป็นภาษาอาข่าให้ท่าน หรือบางครั้งก็แปลภาษาอาข่าจากกลุ่มผู้อาวุโสเป็นภาษาไทย และมีลูกหลานคอยช่วยอธิบายให้ท่านอีกทอดหนึ่ง

การประชุมเริ่มด้วยผู้ร่วมวิจัยคือครูวุฒิไกร มอฟ้า เป็นผู้ดำเนินการประชุมโดยใช้ภาษาอาข่า เพราะต้องการให้เป็นเรื่องของชาวบ้าน ซึ่งท่านได้เกริ่นนำถึงสภาพปัญหาด้านวัฒนธรรมและความจำเป็นที่จะต้องมีการสืบสานวัฒนธรรมต่อลูกหลาน ชาวบ้านขณะฟังต่างก็ผงกศีรษะเห็นด้วย เนื่องจากประเด็นต่าง ๆ ทั้งผู้อาวุโสและผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่ต่างคุยและถกปัญหากันอย่างไม่เป็นทางการมานานแล้วก่อนการประชุม ครูวุฒิไกรจึงไม่ได้แบ่งชาวบ้านเป็นกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ปัญหา จากนั้นจึงขอให้ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้พูดถึงหรือจะเสนอแนวคิดวิธีการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ชาวบ้านผู้ร่วมประชุมต่างสงวนท่าทีไม่กล้าแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม เพราะผู้อาวุโสหลานท่านยังไม่ได้พูด

หนึ่งเหตุผลการไม่กล้าแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม เพราะสังคมอาข่า ให้ความสำคัญผู้อาวุโส โดยเฉพาะเรื่องวัฒนธรรม คนหนุ่มต้องฟังผู้อาวุโสพูดก่อน เสนอก่อน ผู้อาวุโสจึงจะเสนอได้ เมื่อผู้อาวุโสยังไม่พูด ผู้อาวุโสอายุน้อยกว่าแม้จะรู้ก็จะพูดไม่ได้ เพราะถือว่าไม่เหมาะสม

เมื่อผู้ใหญ่ไม่มีความเห็นเพิ่ม ครูวุฒิไกรจึงให้นักเรียน ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมประชุมด้วย สรุปถึงปัญหาด้านวัฒนธรรมอาข่าในความคิดเห็นของเหล่าลูกหลาน ซึ่งกลุ่มนักเรียนดังกล่าว ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มระหว่างชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เพื่อนำเสนอต่อครู ในหัวข้อปัญหาในวิถีอาข่าและความต้องการของลูกหลาน โดยครูวุฒิไกรให้

เด็กสรุปเป็นประเด็น ๆ และเตรียมนำเสนอต่อพ่อแม่และปู่ย่าในคืนวันนี้ด้วย ปัญหาที่เด็กได้เสนอต่อที่ประชุม มีดังนี้

ผมสังเกตเห็นว่า รุ่นพี่ที่ไปเรียนข้างล่างชอบทำตัวเลียนแบบคนพื้นราบ อายที่จะบอกว่าตนเองเป็นอาช่า อีกหน่อยอาช่าก็คงไม่เหลืออะไร ผมอยากให้คนแก่คนเฒ่าช่วยสอนพวกผม เพื่อที่พวกผมจะได้สอนคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้

(ด.ช.สมัคร มาเยอ, 28 กรกฎาคม 2546)

หนูอยากให้คนแก่เล่านิทานให้พวกหนูฟังเหมือนเมื่อก่อน พวกหนูก็อยากรู้อะไร ๆ เกี่ยวกับพวกเราว่า เรามาจากไหน ทำไมเรามาอยู่บนดอยที่นี่

(ด.ญ.มาลินี จูเปาะ, 28 กรกฎาคม 2546)

ผมเคยเข้าร่วมพิธีไล่ผี ผมไม่รู้ว่าทำไมต้องไล่ มันมีประโยชน์อย่างไร ผมไม่รู้เรื่อง อยากให้คุณปู่คุณตาช่วยสอน เพราะครูบอกว่าคุณปู่คุณตาเท่านั้นที่จะสอนได้

(ด.ญ.ยงยุทธ ยืนยงความดี, 28 กรกฎาคม 2546)

หนูคิดว่าการละเล่นของพวกเราหายไป เช่น การเต้นหุบไม้ไผ่ เมื่อก่อนเขาบอกว่าตอนกลางคืนสนุกมาก แต่เดี๋ยวนี้บ้านเราเงียบเหงาไม่สนุก

(ด.ญ.สุภาววรรณ จูเปาะ, 28 กรกฎาคม 2546)

การเล่นของอาช่าหายไป หนูอยากให้มีการเล่นของอาช่าอีก เยอะ ๆ

(ด.ญ.อุมาพร จูเปาะ, 28 กรกฎาคม 2546)

ตัวแทนนักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานได้สะท้อนปัญหาและความต้องการของเด็กต่อผู้ปกครอง โดยพูดทั้งภาษาไทยและแปลเป็นภาษาอาช่าเอง ทำให้ผู้ปกครองและผู้อาวุโสหลายท่านต้องตั้งคำถามที่สะท้อนผ่านคำพูดของเด็ก หลายท่านในที่ประชุมมีสีหน้ายิ้มแย้มพอใจในความกล้าพูดของลูกหลาน ซึ่งพ่อแม่ซีตู่ เยซอ จับคางและส่งเสียงตอบรับฮือ ๆ ในลำคอตลอด หลายท่านพยักหน้า และตบมือให้เด็ก ๆ เมื่อพูดจบ ในความกล้าและเห็นด้วยกับสิ่งที่เด็กพูด จากนั้นจึงมีชาวบ้านร่วมแสดงความเห็นเพิ่มเติม “ที่ละอ่อนพูดมา มันตึงแมนหมด” (ที่เด็กพูดมามันใช่ทั้งหมด) (พิศาล เลิศใจกุล, 28 กรกฎาคม 2546) หลายคนพยักหน้าเห็นด้วย ครูวุฒิไกร จึงพูดเป็นภาษาอาช่าปรึกษากับชาวบ้าน ถึงแนวทางการแก้ปัญหา โดยให้แต่ละท่านคิดว่า ปัญหาอะไรที่น่ากลัวต่อความเป็นอยู่ของอาช่า ปัญหาอะไรที่ต้องรีบแก้เพื่อรักษาวิถีอาช่า(อาช่ายังงั้ว)

ผลการพูดคุยกันด้วยภาษาชาวบ้านผ่านไปช่วงหนึ่ง จึงได้ข้อสรุปผล สิ่งที่คุณทำสรุป และเห็นตรงกัน ด้วยประโยคสั้น ๆ แต่เข้าใจได้ง่ายในวิถีของชาวบ้านคือ **“ชาวบ้านเป็นบอกถ้า บ่าฐ ก็ต้องสอน”** (ชาวบ้านเขาว่า ถ้าเด็กไม่รู้ก็ต้องสอน) (วุฒิไกร มอฟ้า, 28 กรกฎาคม 2546)

กล่าวคือ ปัญหาในวิถีปฏิบัติแบบอาชาของหมู่บ้านในปัจจุบัน ปัญหาที่น่าห่วงและกังวล ที่สุด ในทัศนะของผู้ประชุมก็คือ ความไม่รู้เรื่องวัฒนธรรมอาชา ความไม่รู้เกี่ยวกับตนเองของ เหล่าลูกหลาน เพราะผลการไม่รู้ ก็คือการ ไม่ยึดถือ ไม่ปฏิบัติตามในสิ่งที่บรรพบุรุษยึดถือและสืบทอดกันมา เช่น การไม่ประพฤติอยู่ในกรอบจารีตอันดีงามของเผ่า เพราะคิดว่าละเอียดยมากเกินไป ปฏิบัติตามลำบาก จึงมีความรู้สึกไม่อยากเป็นอาชา ไม่เชื่อฟังพ่อแม่สอนสิ่งเหมือนอดีต

การแก้ไขปัญหาดังกล่าว สะท้อนถึงวิธีการคิดในกรอบประสบการณ์เดิมหรือการรับรู้เดิมของผู้เข้าประชุม นั่นคือ เมื่อลูกหลานไม่รู้ก็ต้องสอน แม้จะไม่มั่นใจว่า สิ่งที่คุณเคยสอนมานั้น ได้ผลหรือไม่ การแก้ปัญหาโดยการสอนลูกหลานให้รู้จักตนเอง เข้าใจวัฒนธรรมอาชา จึงเป็นเป้าหมายของกลุ่มผู้เข้าประชุม แต่มีปัญหาว่าจะเริ่มต้นสอนอะไรก่อน-หลัง เพราะอาช้ายอง(วิถีอาชา) ทุกด้านมีความสำคัญเท่ากันหมด ทุกท่านไม่สามารถตัดสินใจได้ และกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า อาช้ายองทุกเรื่องใหญ่และสำคัญหมด ดังนั้นที่ประชุมจึงขอให้ครูวุฒิไกร ในฐานะเป็นครูและเป็นผู้รู้ด้านวัฒนธรรมคนหนึ่งของหมู่บ้านเป็นแกนนำในการเลือกว่าจะเริ่มสอนอะไรและอย่างไร

ครูวุฒิไกรได้เสนอต่อที่ประชุมคือ การสอนลูกหลานให้เข้าใจเรื่องวัฒนธรรม ควรเริ่มสอนตั้งแต่วัยเด็ก ๆ นั้นถูกต้องแล้ว โดยควรเริ่มจากเรื่องที่ได้เด็กสามารถเข้าใจได้ง่าย ๆ เป็นกิจกรรมที่เด็กสามารถเข้าถึงและปฏิบัติได้ เช่น การละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีอาชา เช่น ประเพณีไล่ชิงช้า ประเพณีปีใหม่ลูกข่าง เพราะโรงเรียนบรรจุเรื่องเหล่านี้เป็นหลักสูตรที่จะนำมาสอนอยู่แล้ว แต่ยังไม่เห็นหลักสูตร หากทำตรงนี้ได้ จะได้สอดคล้องกับแผนของโรงเรียนด้วย

พ่อมอมอโล จูต้อง ได้สนับสนุนว่า “ทุกคนเห็นด้วยที่จะช่วยกันสอนลูกสอนหลานให้รู้เรื่องวัฒนธรรมอาชา จะให้สอนที่บ้านหรือที่โรงเรียนก็ได้” พ่อมอซีตุ เยซอเสริมขึ้น “ก็อยากให้เอาตามที่พ่อเผ่ามอโลพูด ” ผู้อาวุโสหลายท่านเห็นด้วย แต่ส่วนใหญ่อยากจะทำที่บ้าน เพราะส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ หากให้เดินมาสอนที่โรงเรียนจะไม่สะดวก ไปมาลำบาก เพราะโรงเรียนตั้งอยู่บนเนินสูง พ่อเผ่าอาผ่าซึ่งเป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมอาชาคนหนึ่ง ได้พูดเป็นภาษาอาชาแปลว่า “...การที่เราเข้าไปในป่า หากเพื่อน ๆ มีแต่ข้าว แต่เรามีไขหนึ่งฟอง ก็ต้องแบ่งกันกิน ไม่เช่นนั้นงูจะกัดคนที่มิใช่” ซึ่งครูวุฒิไกรได้อธิบายเป็นภาษาไทยเพิ่มเติมดังนี้ เนื่องจากภาษาอาชามักจะไม่พูดอะไรตรง ๆ แต่ใช้เหตุการณ์หรือกรณีตัวอย่างยกมาเปรียบเทียบ ซึ่งนัยความหมายดังกล่าวก็คือ “การที่เราอยู่ด้วยกัน เป็นอาช่าด้วยกัน หากอีกฝ่ายต้องการอะไร จะทำอะไร พวกเราก็ต้องช่วยเหลือกัน เพื่อประโยชน์ของพวกเราทั้งหมดนั่นเอง” (อาผ่า มาเยอะ, วุฒิไกร มอฟ้า, 28 กรกฎาคม 2546)

สรุป ผลการประชุมคือ ปัญหาหลักด้านวัฒนธรรมคือ ลูกหลานไม่รู้ ไม่เข้าใจวัฒนธรรม อาช่า เมื่อไม่เข้าใจก็ไม่ปฏิบัติตามสิ่งที่พ่อแม่ปฏิบัติมา ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกต และ สัมภาษณ์คือ ลูกหลานอาช่าใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน หลังทานอาหารเย็นก็จะมานั่ง รวมกันอยู่หน้าจอโทรทัศน์ แทนการฟังนิทานจากปู่เหมือนอดีต เมื่อจบการศึกษาในระดับ ประถมศึกษาปีที่ 6 ก็จะลงไปเรียนในโรงเรียนที่พื้นราบ โดยส่วนใหญ่ได้รับทุนจากมูลนิธิศุภนิมิต และจะเลือกทำงานในเมืองหลังจบการศึกษาในระดับมัธยมแล้ว ดังนั้นเยาวชนอาช่าจึงไม่รู้ วัฒนธรรมอาช่าเพราะขาดโอกาสในการเรียนรู้

การแก้ปัญหาของชาวบ้านก็คือ ต้องสอน โดยจะเริ่มสอนจากเรื่องที่ได้เด็กเข้าใจได้ง่าย คือ ประเพณีที่เด็กมีส่วนร่วม คือประเพณีไล่ชิงช้า โดยกลุ่มผู้อาวุโสจะช่วยกันสอนลูกหลานเองที่บ้าน ครูวุฒิไกรได้เสนอ ต้องมีการวางแผนการสอนร่วมกันอีก และขอให้ผู้อาวุโสทั้งหมดที่มา ประชุมในวันนี้ เป็นกลุ่มแกนนำในการร่วมกันสอนลูกหลาน ทุกคนได้ยอมรับตามหลักการนี้

2.1.3 การริเริ่มแก้ปัญหาด้วยตนเองของชาวบ้านโดยการสอนที่บ้าน

จากผลการประชุม ได้ตกลงเลือกปัญหา ความไม่รู้เรื่องวัฒนธรรมของ ตนเองของเหล่าลูกหลานเป็นปัญหาวิกฤติ การแก้ปัญหาดังกล่าวคือ ไม่รู้ก็ต้องสอน โดยวางแผนการสอนลูกหลานที่บ้าน ก่อนที่จะสอนครูวุฒิไกรได้ขอให้กลุ่มผู้อาวุโสมีการทบทวนองค์ ความรู้ที่จะสอนลูกหลานกันก่อน หลายท่านไม่ลง เพราะเคยร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การเสริมสร้าง ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กมาก่อน ทำให้เข้าใจวิธีการนี้

การตรวจสอบความรู้ของพ่อแม่ ในประเพณีที่จะนำมาสอนเด็กเป็นอันดับแรกคือ ประเพณีไล่ชิงช้า ก่อนวันประชุมกลุ่มผู้อาวุโสเพื่อทบทวนองค์ความรู้ดังกล่าว ครูผู้ร่วมวิจัยและ ผู้วิจัยต้องการทราบว่า พ่อแม่ผู้ปกครองที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวของนักเรียน มีความรู้มากน้อยเพียงใด เกี่ยวกับประเพณีไล่ชิงช้า ซึ่งหมู่บ้านกำหนดจัดขึ้นในวันที่ 13 - 16 กันยายน พ.ศ. 2546 จึง มอบหมายใบงานแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ให้สอบถามพ่อแม่เป็นคำถาม 2 ข้อ คือ

- 1) การไล่ชิงช้า มีประวัติ ความเป็นมาอย่างไร
- 2) การไล่ชิงช้า มีวัตถุประสงค์อะไร และมีประโยชน์อย่างไร

“ไม่รู้ ไม่แน่ใจ” คือ คำตอบของพ่อแม่วัยหนุ่มสาวส่วนใหญ่ “พ่อแม่ บอกว่าไม่รู้ ว่าจั้น” (ด.ช.สมัคร มาเยอ, 13 สิงหาคม 2546) นักเรียนส่วนใหญ่ตอบเหมือนกันคือ “พ่อแม่บอกว่าเขาทำ กันมาแบบนี้ เราก็ทำไปแบบนี้หรือที่ทำเพราะจะต่ออายุให้” (ด.ญ. มาลินี จูเปาะ, 13 สิงหาคม 2546) เด็กที่เป็นบุตรหลานของกลุ่มผู้นำวัฒนธรรมจะตอบได้มากกว่า เช่น “ไล่ชิงช้าเพื่อทำให้อายุเรายืนยาวมากขึ้นทำให้บ้านเราเจริญ มีอาหารดีแบบนี้” (ด.ช.สุชาติ เลิศใจกุล, 13 สิงหาคม 2546) จากคำตอบของเด็ก สามารถอธิบายกระบวนการเรียนรู้ในวิถีของอาช่า ดังนี้

การเรียนรู้ของอาช่า คือการเลียนแบบและจดจำสิ่งที่ประสบพบเห็นมา เพราะความเคารพนับถือผู้อาวุโส เชื่อว่าท่านเป็นผู้มีวิญญูคุณวิญญูมีประสบการณ์มากมารู้ดี รู้ชั่ว หากสิ่งใดที่ท่านบอกว่าดี ก็คือดี ไม่ต้องไปวิพากษ์วิจารณ์ถามโน่นถามนี่ ดังนั้นเมื่อผู้ปกครองเด็กเจอคำถาม ซึ่งเขาไม่เคยคิดและวิพากษ์มาก่อน จึงตอบลูกไม่ได้

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2546)

จากการตรวจสอบความรู้ของผู้ปกครองนักเรียน ทำให้ทราบว่า คนหนุ่มหรือผู้มีอายุประมาณ 40 ปีลงมา ส่วนใหญ่ไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายในสิ่งที่ตนเองและพ่อแม่ทำ การปฏิบัติตามพิธีกรรมประเพณีอาช่าเป็นการทำตาม ๆ กันเป็นประเพณี โดยใช้ความเชื่อ ความศรัทธานำ แต่ไม่เคยมีการวิพากษ์หรือถามถึงเหตุผลและความจริงใด ๆ

การประชุมเพื่อทบทวนองค์ความรู้ โดยกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก จัดขึ้นในวันที่ 18 สิงหาคม 2546 เวลา 21 – 24 น. ณ ศาลาบ้านพ่อเผ่าต้อง มีผู้เข้าร่วมประชุมเป็นชาย 15 คน หญิง 4 คนและเด็กนักเรียนที่สนใจเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วยอีกจำนวนหนึ่ง ผู้อาวุโสจำนวนเกินครึ่ง ฟังพูดภาษาไทยได้น้อยมาก ต้องมีการแปลจากภาษาไทยเป็นอาช่าและภาษาอาช่าเป็นไทยตลอด

ครูวุฒิไกรแจ้งต่อกลุ่มผู้อาวุโสถึงจุดประสงค์ของการทบทวนองค์ความรู้ และขอให้แต่ละท่านช่วยกันเล่าถึงสิ่งที่ตนเองรู้และเข้าใจ เพื่อจะนำไปสอนลูกหลานได้ตรงกัน โดยใช้ประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยและครูผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดขึ้น ในวิถีอาช่าการสอนเรื่องวัฒนธรรมเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโส ดังนั้นการเริ่มต้นทบทวนองค์ความรู้ จึงเริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดคือ พี่มะอามือ เยชองตามด้วยพ่อเผ่าซี้ตุและพ่อเผ่ามอโล ส่วนท่านอื่น ๆ ที่อาวุโสน้อยกว่า ให้ช่วยกันเสริมรายละเอียด การเล่าของแต่ละท่านเป็นไปอย่างตะกุกตะกักไม่ต่อเนื่อง บางช่วงก็หันไปมองหน้ากันหรือถามคนอื่น ๆ รอบข้าง หลายท่านไม่มั่นใจเพราะจำไม่ค่อยได้ ซึ่งทำให้เด็กที่ตั้งใจฟังครั้งแรกค่อย ๆ ถอยห่างออกไปทีละคนสองคน เพราะการเล่าไม่ต่อเนื่องและเสียงพูดที่ต่ำอยู่ในลำคอ ทำให้ฟังเข้าใจลำบาก

อาคือ เซอมือ (18 สิงหาคม 2546) ซึ่งพูดภาษาไทยได้คล่องที่สุด ได้อธิบายถึงการเล่าที่ไม่ประติดประต่อกันของผู้อาวุโสหลาย ๆ ท่าน มีสาเหตุดังนี้ “อะบ้อซี้ตุ เป็นบอกว่า การจะหื้อเล่าแต่ ๆ ถ้าประเพณีได้ซิงซ้าที่ลูกอ่อนมาถามนี่นะ ถ้าจะเล่าแต่ ๆ 6 วันก็บ่าจบ” (จากคำพูดของพ่อเผ่าซี้ตุท่านบอกว่า ถ้าจะให้เล่าเรื่องประเพณีได้ซิงซ้า ที่ลูกหลานมาถามนั่น ใช้เวลา 6 วันก็เล่าไม่จบ) สาเหตุเพราะเรื่องประเพณีได้ซิงซ้า การสอนสมัยก่อน เป็นการเรียนผ่านเพลงที่ร้องในวันได้ซิงซ้า ซึ่งจะผูกถ้อยร้อยคำไว้อย่างละเอียดมาก คนเก่ง ๆ ก็ร้องได้นาน ดังนั้นการจะให้ท่านสรุปสั้น ๆ เป็นข้อ ๆ นั้น ท่านสรุปไม่ได้ ท่านเคยเรียนมาแบบไหน ก็อยากจะทำแบบ

นั่นหากถามแทรกหรือขัดจังหวะจะทำให้ผู้เล่า ซึ่งอายุมากแล้วหลงลืมเพราะวิธีการจำการถ่ายทอดไม่เหมือนการเรียนของเด็กปัจจุบัน

เพื่อเรียกบรรยากาศการเรียนแบบสมัยเก่า และสร้างความบันเทิงแก่กลุ่มจะได้หายง่วง เพราะเด็กพอสมควร จึงขอให้ภรรยาของพ่อเฒ่าซีตู่ร้องเพลงเป็นตัวอย่างสักท่อนหนึ่ง ซึ่งสร้างบรรยากาศให้ครื้นเครงคลายวงขึ้นทันที โดยเฉพาะเด็ก ๆ ต่างเฮมาฟังกันอีกรอบ แต่เมื่อถามว่าเข้าใจเนื้อหาของเพลงที่ยายร้องหรือไม่ เด็กทั้งหมดสั่นหน้าไม่เข้าใจ แต่เด็กตอบว่าสนุกดี ซึ่งได้รับการอธิบายเพิ่มว่า “เพราะคำร้องเป็นภาษาโบราณ บางคำก็ไม่ได้ใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นเด็ก ซึ่งไม่คุ้นเคยกับคำพวกนี้ ก็จะเข้าใจยาก” (วุฒิกโร มอฟ้า, 18 สิงหาคม 2546)

ปัญหาที่พบระหว่างการเล่าเพื่อถ่ายทอดความรู้โดยกลุ่มผู้อาวุโสพบว่า แต่ละท่านมีรายละเอียดต่างกัน และทุกท่านต่างเชื่อมั่นในตนเอง แม้จะขอให้ประชุมตกลงจะเลือกข้อมูลของใครในการนำไปถ่ายทอดสู่เด็ก เช่น จำนวนวันไล่ชิงช้าตามตำนาน หรือชื่อคนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ซึ่งเหตุผลดังกล่าว อาจเป็นเพราะ การไม่มีตัวหนังสือบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ใช้เพียงแต่ความจำอย่างเดียว ทำให้มีการคลาดเคลื่อนกันตามเวลาที่ผ่านไป อีกทั้งความรู้เหล่านี้ไม่เคยถูกยกขึ้นมาทบทวนหรือเล่าต่อหน้ากลุ่มคนแบบนี้มาก่อน

ครูวุฒิกโร ได้อธิบายถึงสาเหตุที่รายละเอียดบางประเด็นต่างกัน เป็นเพราะ “ช่วงเวลาในการอพยพมาสู่ประเทศไทยและการผสมกลมกลืนกับคนไทย คุณได้จะมีมากกว่ากลุ่มลอมมี เพราะคุณได้อาข่าเข้ามาในไทยนานกว่าลอมมีอาข่า...” ดังนั้นที่ประชุมจึงสรุปว่า ต้องให้อิสรแต่ละท่านสอนตามที่ตนเองรู้ เพราะแต่ละท่านคงไม่สามารถเปลี่ยนสิ่งที่รู้ทันทีได้ โดยให้เด็กเรียนกับใคร อย่่างไร ก็ให้บันทึกตามนั้น แล้วนำสิ่งที่ได้ไปแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันอีกที

การแบ่งหน้าที่ เมื่อการทบทวนองค์ความรู้จบลง ทางกลุ่มได้คัดเลือกบุคคลที่จะสอนและแบ่งหน้าที่กันสอนลูกหลานที่บ้านผู้รู้ที่เป็นผู้อาวุโสดังนี้ ตัวแทนกลุ่มบ้านบนให้พ่อหม่อซีตู่ เยซอ และพ่อหม่อมอโล จูต้อง ส่วนอาผ่า มาเยอะและอามือ เยซองจะเป็นตัวหลักสอนเด็กกลุ่มบ้านล่าง ส่วนผู้อาวุโสท่านอื่น ๆ จะช่วยสอนเสริมได้แก่ อาเกือ เซอมือ, อาเสาะ อานิ, อาติ จูเปาะ, อาตอง ต้องสูคีรี, อาตี จูเปาะและครูวุฒิกโร มอฟ้า ด้วยอีกท่านหนึ่ง ซึ่งถือเป็นผู้อาวุโสแล้วท่านหนึ่ง โดยจะสอนตอนกลางคืน เพราะทุกท่านจะว่างจากงาน

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมที่เป็นการริเริ่มแก้ปัญหาของชาวบ้านเอง จะเป็นกิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้านผู้รู้ตอนกลางคืน เพื่อแก้ปัญหาความไม่รู้วัฒนธรรมของลูกหลาน โดยจะเริ่มสอนจากเรื่องที่เด็กสามารถเข้าถึงเข้าร่วมได้คือ ประเพณีไล่ชิงช้า เพราะเป็นประเพณีที่มีการละเล่น ที่เด็กทุกคนร่วมได้ หากเด็กเรียนแล้วสนุกสนานใจจะเรียนเพิ่มก็จะง่ายในการสอนเรื่องอื่น ๆ ที่ยากขึ้นต่อไป

จุดประสงค์กิจกรรมการสอนที่บ้านผู้รู้

จุดประสงค์การสอนที่บ้านคือ เพื่อแก้ปัญหาคำถามไม่รู้วัฒนธรรมอาช่าของลูกหลาน เพราะทุกคนเข้าใจและตระหนักดีว่า เมื่อลูกหลานไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาช่า ก็ไม่เห็นคุณค่าเมื่อไม่เห็นคุณค่า ก็ไม่สนใจยึดถือปฏิบัติ เด็กบางคนคิดว่าเป็นอาช่าล่าหลัง นำอายุ จนไม่กล้าเผยตัวตน ต่อสังคม การเป็นอาช่าผู้คนพื้นราบไม่ได้ จึงไม่ภูมิใจ ไม่มั่นใจในตนเอง เป็นเรื่องน่าวิตกสำหรับผู้อาวุโส เพราะหากลูกหลานคิดเช่นนี้ แน่ใจว่าวัฒนธรรมอาช่าจะต้องหายไปไม่ช้า

ในการทบทวนองค์ความรู้นั้น ผู้อาวุโสจะเล่าไปเรื่อย ๆ ตามที่ท่านจะนึกได้ ตั้งนั้นหน้าที่ของครูผู้ร่วมวิจัยและผู้วิจัยคือ การจัดเรียงข้อมูลใหม่ โดยแบ่งเป็นชื่อเรื่อง จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล ซึ่งเรื่องที่จะสอนโดยกลุ่มผู้อาวุโสที่บ้านตอนกลางคืน มีรายละเอียดของเนื้อหาที่จะสอน ดังนี้

จุดประสงค์ประเพณีไล่ชิงช้า ผ่านการบอกเล่าของผู้อาวุโสสรุปได้ดังนี้

1. เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ปลูกไว้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีเพียงพอกับการบริโภคของสมาชิกและชุมชนในปีนั้น
2. เพื่อให้เกิดสิริมงคลกับตัวผู้ไล่ชิงช้า ทำให้อายุยืน เป็นการบอกว่า เวลาล่วงผ่านไปอีกปีหนึ่งแล้ว ไม่ควรละเลยในการทำคามดี
3. การไล่ชิงช้าเป็นการยกระดับเด็กหญิงที่อายุย่างเข้า 13 ปี ให้ขึ้นสู่วัยสาวพร้อมที่จะมีคู่และเริ่มต้นการมีครอบครัว เป็นการประกาศให้หนุ่ม ๆ ทราบ โดยหญิงสาวจะแต่งกายชุดอาช่าที่สวยงามที่สุด ที่เธอถักทอเองมาตลอดทั้งปี เพื่อที่จะสวมเปิดงานในเทศกาลนี้
4. เป็นประเพณีที่ให้ความสำคัญกับหญิงสาว เพราะหญิงสาวทุกคนจะแต่งกายสวยงามที่สุดในกิจกรรมนี้ เป็นกิจกรรมรื่นเริงที่หนุ่มสาวจะได้พบปะเกี่ยวพาราตี บอกรักและนำไปสู่การแต่งงาน เพราะหลังประเพณีไล่ชิงช้าแล้ว ถือว่าย่างเข้าฤดูกาลพักผ่อน ซึ่งจะมีการแต่งงานกันในช่วงนี้
5. เป็นวันหยุดของหมู่บ้าน เป็นกิจกรรมรื่นเริง กินดื่ม รวมนญาติ เพราะลูกหลานที่ย้ายไปอยู่ต่างหมู่บ้าน หรือบางคนไปทำงานต่างถิ่น ก็จะถือโอกาสนี้กลับมาเยี่ยมพ่อแม่ และพบปะสังสรรค์ระหว่างครอบครัวและญาติ ๆ

เนื้อหาของประเพณีไล่ชิงช้า

ประวัติของประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ ชู อาเผ่ว) สรุปได้ว่า ณ ดินแดนหนึ่งชื่อว่า “จาแดล้อง” ซึ่งคิดว่าอยู่ในประเทศจีนในปัจจุบัน ผู้นำเผ่าอาช่าสมัยนั้นชื่อว่า อาบ๊ะ ได้เริ่มจัดประเพณีไล่ชิงช้าขึ้น บางคนคิดว่า 33 วัน บางคนก็คิดว่า 66 วัน ช่วงการจัดไล่ชิงช้านี้ ทุกคนในชุมชนทั้งคนรวย คนจนต้องหยุดการทำงานทุกอย่างและต้องมาร่วมกันเฉลิมฉลองทั้งหมด และทุกคนต้องเตรียมอาหารไว้ด้วย โดยคนรวยเตรียมข้าวสารไว้ 9 กระบุง ในขณะที่คนจนไม่มีข้าวก็เข้าป่าหาเผือก หา

มันมากองไว้หลายกอง จุดประสงค์นี้เป็นเล่ห์ของคนรวยที่ต้องการขจัดคนจน เพราะคิดว่าคนจนเป็นภาระของหมู่บ้าน แต่คนรวยลืมไปว่า การที่ตนเองรวยก็เพราะอาศัยแรงงานคนจนด้วยนั่นเอง เมื่อเริ่มประเพณีไปได้ไม่นาน คนรวยก็เริ่มตระหนักถึงความเป็นจริงของสังคมว่า คนรวยคนจนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยกล่าวออกมาเป็นคำพูด ซึ่งอาซาใช้เป็นที่มาจนถึงปัจจุบันคือ “...จะให้คนจนตาย แต่กลับกลายเป็นว่า คนรวยจะมามีชีวิตเสียก่อน” เพราะข้าวที่คนรวยเตรียมไว้หมดก่อน ส่วนกองเผือกมันยังเหลืออีกเยอะ

อีกตำนานหนึ่ง อาซาถือว่าการไล่ชิงช้าเป็นประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิง เนื่องจากผู้ชายมีพิธีประเพณีปีใหม่ลูกช่างอยู่แล้ว การเกิดไล่ชิงช้าเป็นแนวคิดของสาวอาซาคนหนึ่งชื่อว่า หมี่สี่ ดาเยอะ เธอเรียกร้องให้ทุกตระกูลช่วยกันสร้างชิงช้า โดยแบ่งหน้าที่กันคือ ตระกูลเซอมีเอ่ หาไม้หมุนของชิงช้า ตระกูลเก่วแม่หาเชือก ตระกูลตองเซ่ขึ้นไปผูกสายชิงช้า เป็นต้น ดังนั้นในประเพณีนี้ หญิงสาวจะแต่งกายด้วยชุดแต่งกายที่ครบชุดและสวยงามที่สุด ด้วยชุดผ้าทอใหม่ที่ใช้เวลาทอมาตลอดทั้งปีและหมี่สี่ ดาเยอะ เวลาไล่ชิงช้าเธอจะร้องเพลง ขอให้เทพเจ้าแห่งฝนบันดาลให้ฝนตกลงมาบนโลก ให้มีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์

การไล่ชิงช้ายังมีความหมายถึง การเฉลิมฉลองความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ที่เริ่มจะได้ผลเก็บเกี่ยว และจากตำนานที่คนรวยต้องการฆ่าคนจน แต่ก็สำนึกได้ภายหลังว่า คนจนคนรวยต้องมีคู่กันในสังคม ไม่สามารถแบ่งแยกสิ่งของที่เป็นคู่กันได้ ไม่ว่า ชายคู่หญิง ตะวันคู่เดือนหรือแม้ความดีก็ยังคู่กับความชั่ว ทุกอย่างในโลกนี้ถูกกำหนดให้มาเป็นคู่

กิจกรรมในเทศกาลประเพณีไล่ชิงช้า

ประเพณีไล่ชิงช้าในหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กมีจำนวน 4 วันแต่每天有กิจกรรมดังนี้

วันที่ 1

เริ่มพิธีตั้งแต่เช้าตรู่ มีการไปตักน้ำที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ทำพิธีบูชาบรรพบุรุษโดยใช้ไก่ 1 ตัว จะเป็นไก่ตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ แต่ต้องเป็นไก่บริสุทธิ์คือสีดำสนิท ไม่ขนฟู ทั้งนี้ในวันนี้ ให้ทุกคนหยุดทำงานหรือเป็นวันกรรมของหมู่บ้าน แต่สามารถออกไปหาอาหารการกินหรือหาเงินได้

วันที่ 2

ตัวแทนของแต่ละครอบครัว ซึ่งเป็นผู้ชายพร้อมเครื่องมือ เช่น มีด จอบ เสียม ไปรวมกันที่บ้านจื่อมะ ส่วนตัวจื่อมะเองจะเตรียมไข่ดิบ 1 ฟอง ข้าวสารเล็กน้อย น้ำบริสุทธิ์และก้อนเงิน ถ้วย 2 ใบ เมื่อทุกฝ่ายพร้อมกันแล้ว จื่อมะก็จะออกนำสมาชิกหรือลูกบ้านเดินไปที่สถานที่ที่จะสร้างชิงช้า เมื่อไปถึงแล้วก็แบ่งแรงงานออกเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มที่ 1 ให้ไปหาไม้เพื่อทำเสาชิงช้า กลุ่มที่ 2 ไปหาเครือเถาวัลย์เพื่อทำเชือกไล่ชิงช้า กลุ่มที่ 3 ทำการรื้อเสาชิงช้าอันเดิม ปรับพื้นที่ให้

เรียบร้อย ชุดหลุมโดยการชุดหลุมเสาชิงช้างนั้น จี๋อมะจะเป็นคนแรกที่ทำกรชุดหลุม ส่วนกลุ่มสุดท้ายทำชิงช้า

การนำเสาชิงช้าเสาแรกลงหลุมนั้น จี๋อมะจะทำพิธีคือ นำข้าวสารใส่ในหลุม นำไข่ทำทำโยนลงหลุม 3 ครั้ง ชุดเงินลงหลุม และเทน้ำลงตาม จากนั้นจึงเอาเสาหลุม เมื่อทำชิงช้าเสร็จแล้วให้เตรียมอุปกรณ์ดังนี้ หิน 3 ก้อน หญ้าเจ้าชู้ 3 ต้น เครื่องถ้วยชามมีหนาม 3 เส้น ผูกกับสายชิงช้า จากนั้นจี๋อมะจะไล่ชิงช้างนั้นเป็นคนแรกอย่างน้อย 3 ครั้ง ถือเป็นกรเปิดประเพณีไล่ชิงช้าประจำปีอย่างเป็นทางการ ผู้อาวุโสคนอื่น ๆ จะไล่ลำดับต่อมา จากนั้นใครไล่ก็ได้ การนำสิ่งบูชามาประกอบพิธีมีความหมายดังนี้

ข้าวสาร หมายถึง เพื่อความอุดมสมบูรณ์มีข้าวปลาอาหาร

ไข่ หมายถึง เพื่อความอุดมสมบูรณ์มีลูกมีหลานที่ดี

เงิน หมายถึง ความมั่งคั่งร่ำรวยเงินทอง

หิน หมายถึงความแข็งแกร่ง มั่นคง หนักแน่นของจิตใจคนในชุมชน

หญ้าเจ้าชู้ หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิต

เครื่องถ้วยชาม หมายถึง รั้วป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้เข้ามาในหมู่บ้าน

วันที่ 3

ทำการบูชาบรรพบุรุษอีกครั้งหนึ่งโดยการใช้ไก่ 1 ตัว ตัวผู้หรือตัวเมียก็ได้ วันนี้จะมีการฆ่าหมูหรือล้มควาย ซึ่งชาวบ้านจะรวมขันซื้อ เมื่อแต่ละบ้านประกอบอาหารเสร็จแล้วจะนำอาหารนั้นไปมอบให้กับผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือทานก่อน เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือ การขอขมาที่ล่วงเกิน ขอพรและเพื่อความป็นสิริมงคลกับตนและครอบครัว

วันที่ 4

จะเป็นวันสุดท้ายของการไล่ชิงช้า ทุกคนจะสนุกสนานกันอย่างเต็มที่โดยเฉพาะเด็ก ๆ และหนุ่มสาว ก่อนตะวันตกดินหรือเวลาพลบค่ำ จี๋อมะจะทำพิธีผูกเชือกชิงช้า ถือเป็นกรเสร็จสิ้นประเพณีไล่ชิงช้าของปีนั้น และห้ามใครไปจับต้องชิงช้าอีก จนกว่าจะถึงเทศกาลปีต่อไป

ในคืนวันที่ 2 และ 3 นั้น หนุ่มสาวจะแต่งกายด้วยชุดอาข่าอย่างสวยงามเพื่อไปเต้นหุบไม้ไผ่ที่ลานบ้านของผู้ที่เชิญชวนให้ไปเต้น การเต้นหุบไม้ไผ่นี้อาจเต้นหลาย ๆ บ้านในคืนเดียวกันก็ได้ เจ้าของบ้านจะเตรียมขนมขบเคี้ยวให้กับหนุ่มสาวที่มาเต้นด้วย ซึ่งการเต้นหุบไม้ไผ่นี้ มีจุดประสงค์คือ เป็นการสะเดาะเคราะห์ให้กับเจ้าของบ้าน หมายถึงสิ่งที่ไม่ดีอย่าให้เกิดกับเจ้าของบ้านหลังนี้ ให้เกิดมีแต่สิ่งที่ดีเท่านั้นในปีนี้

กิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้านของกลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นผู้รู้

หลังจากการทบทวนองค์ความรู้แล้ว จึงนำไปสู่กิจกรรมการร่วมกันสอนลูกหลานที่บ้าน ตอนกลางคืน เพราะเป็นเวลาที่ทุกคนว่าง เป็นการย้อนอดีตที่สมัยก่อนหลังอาหารเย็น เหล่าลูกหลานจะมาห้อมล้อมปู่ให้เล่านิทานให้ฟังก่อนนอน กลุ่มแกนนำกิจกรรมได้มอบหมายและแบ่งหน้าที่กันดังนี้ แบ่งเด็กเป็นสองกลุ่มแยกตามกลุ่มบ้าน ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัย เด็กกลุ่มบ้านบน พ่อหมอชิตูและพ่อหมอมอโลรับผิดชอบสอน ส่วนเด็กที่อาศัยอยู่กลุ่มบ้านล่าง ให้พ่อเผ่า อาผ่า และพี่มะอามีรับผิดชอบสอน ทั้งนี้เพื่อลดความกังวลของผู้ปกครองที่ลูกหลานต้องออกบ้านมาเรียนตอนกลางคืน ซึ่งกำหนดสอนวันแรกคือคืนวันที่ 19 สิงหาคม 2546 ส่วนกลุ่มบ้านบนเริ่มคืนวันที่ 20 สิงหาคม 2546 โดยกลุ่มผู้สอนขอให้ครูวุฒิไกรและผู้วิจัยเข้าร่วมฟังด้วยทุกครั้ง เพราะจะได้ช่วยอธิบายและช่วยคุมเด็กให้ด้วย กลุ่มลูกหลานที่ไปเรียนส่วนใหญ่คือ นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 เพราะโตพอที่จะดูแลตนเองได้และพ่อแม่ไม่กังวลมาก

การสอน ณ บ้านพ่อเผ่าอาผ่า มาเยอะ โดยมีพ่อเผ่าอามีอู เยซงมาร่วมสอนในคืนแรก นั้น มีลูกหลานเข้าฟังจำนวน 12 คน เนื้อหาการสอนประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของประเพณีได้ชิงช้า กิจกรรมขั้นตอนการได้ชิงช้าในแต่ละวัน จุดประสงค์การได้ชิงช้า ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง กิจกรรมดำเนินไปด้วยความตื่นเต้นของเด็ก ๆ เพราะเป็นกิจกรรมใหม่ที่ไม่เคยทำมาก่อน เด็กหลายคนออกจากบ้านก่อนพระอาทิตย์ตกดิน เพื่อจะรอเรียนกับปู่

คืนวันที่ 20 สิงหาคม 2546 เป็นการสอนที่หย่อมบ้านบน โดยใช้บ้านของพ่อเผ่ามอโล โดยมีพ่อเผ่าชิตูมาร่วมสอนด้วย กิจกรรมทั้งสองบ้านพบปัญหาคล้ายกันคือ ปัญหาด้านการถ่ายทอด โดยเฉพาะการสื่อสารของปู่หลาน กล่าวคือ เด็กฟังปู่เล่าไม่เข้าใจหรือไม่รู้จะแปลเป็นภาษาไทยอย่างไร จึงทำให้บันทึกไม่ได้ ต้องให้ครูวุฒิไกรแปลจากภาษาอาข่าเป็นไทย แม้จะใช้เวลานานคือ 1 ชั่วโมงถึงเที่ยงคืน ทั้งคนสอนและคนเรียนก็ยังมีสีหน้ายิ้มแย้มและสนุกสนานกับกิจกรรม ในขณะที่ครูวุฒิไกรก็ต้องแปลให้เด็กหลายรอบอย่างไม่รู้เบื่อ ซึ่งบ่อยครั้งที่ต้องแปลจากอาข่าเป็นไทยและก็ต้องแปลภาษาไทยเป็นภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องใหม่สำหรับเด็กที่ยากเกินกว่าจะจินตนาการภาพเหตุการณ์ที่ปู่เล่า หรือเข้าใจความหมายที่ปู่พยายามอธิบาย

ในคืนที่สอง เป็นการสอนกลุ่มเด็กบ้านบน เมื่อการสอนจบลง พ่อหมอมอโลถึงกับถอดเสื้อที่ชุ่มเหงื่อออก ทั้ง ๆ ที่อากาศค่อนข้างเย็นเยือก พลังหัวเราะกับตัวเองและสายหน้าอย่างเหนื่อยอ่อน “อิดขนาดครู แต่ดี ทำแบบนี้อาข่าพิธีบำหายแล้ว” (เหนื่อยมากเลยครู แต่ดีมาก ทำแบบนี้ประเพณีของอาข่าก็ไม่สูญหายแล้ว) (20 สิงหาคม 2546) ขณะที่หลาน ๆ แม้จะต้องพยายามทำความเข้าใจกับภาษาที่ปู่พูดแล้วไม่เข้าใจคืนนี้ แต่เด็กส่วนใหญ่ไม่หนีแม้จะดึกคืนก่อนคืน “สนุกครับครู พวกเราต้องรู้เพราะครูเป็นคนเมืองยังรู้เลย ถ้าเราไม่รู้ก็ไม่ใช่ออาข่าแล้ว”(ด.ช.สมัคร

มาเยอ,20 สิงหาคม 2546) ซึ่งเป็นการตอกย้ำถึง การเรียนดังกล่าวไม่ใช่เพื่อจะรู้จักตนเองแต่เป็นการสร้างศักดิ์ศรีของตนเอง

กิจกรรมเสริมการเรียนรู้ การเรียนจากสถานการณ์จริง

การทบทวนความรู้ด้วยสถานการณ์จริง ทางกลุ่มผู้อาวุโสต้องการให้เด็กเข้าร่วมประเพณีไล่ชิงช้า ซึ่งถือเป็นกิจกรรมเรียนรู้จากสถานการณ์จริง เป็นการตรวจสอบและทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้จากปู่กับเหตุการณ์จริงนั้นตรงกันหรือไม่ ทางโรงเรียนจึงให้เด็กเข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมประเพณี โดยโรงเรียนอนุญาตให้นักเรียนทุกระดับชั้นเข้าร่วมประเพณีและบันทึกรายงานส่งครู

นักเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาการบันทึกเพราะอ่านภาษาไทย จึงขอเปลี่ยนเป็นงานวาดรูประบายสี ครูอนุญาต เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ตามศักยภาพ ดังนั้นกิจกรรมการวาดรูปเล่าเรื่องราว จึงเป็นทางเลือกของนักเรียนส่วนใหญ่ ด้วยเป็นกิจกรรมที่เด็กชอบนั่นเอง บางคนไม่ถนัดก็ขอทำงานเป็นกลุ่ม โดยให้นักเรียนจัดกลุ่มและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเอง

สรุปทบทวนและการประเมินผล กิจกรรมการแก้ปัญหาโดยการสอนเองที่บ้าน

เวทีเรียนรู้ของผู้ใหญ่ กล่าวคือการมานั่งพูดคุยกันของกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเคยคิดว่า ตนเองรู้พิธีกรรมประเพณีดี แต่เมื่อมีเวทีให้พูดและถกกัน ทุกคนก็ไม่มั่นใจในสิ่งที่ตนเองรู้ ต้องอาศัยกลุ่มรับรอง กิจกรรมดังกล่าวมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้อาวุโสด้วยกัน จึงนับว่าการทบทวนองค์ความรู้ เป็นเวทีรื้อฟื้นและเรียนรู้ของกลุ่มผู้อาวุโสและทบทวนความจำของกลุ่ม

ภาษาคืออุปสรรคในการสอนลูกหลาน เพราะช่องว่างระหว่างวัย การขาดตอนของวัฒนธรรมที่เคยมีแต่หายไป เช่น เวทีลานเที่ยวหมู่บ้าน ทำให้ลูกหลานฟังปุ้ไม่เข้าใจ ไม่สามารถจินตนาการภาพที่ปู่เล่าได้ และไม่สามารถบันทึกได้ เพราะไม่รู้จะแปลจากภาษาอาข่าเป็นภาษาไทยอย่างไร เพราะอ่านภาษาไทยด้วย การแก้ปัญหาคือ ต้องให้คนรู้ทั้งภาษาไทยและอาข่าเข้าร่วมฟังด้วยทุกคน เพราะจะได้ช่วยอธิบายแก่เด็กอีกรอบ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการสอนตอนกลางคืน เป็นบทเรียนใหม่ที่ดึงดูดความสนใจของเด็กในช่วงแรก ๆ เมื่อการฟังไม่เข้าใจจึงมีจำนวนนักเรียนน้อยลง แต่กิจกรรมดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพ่อแม่ ต่างต้องการให้ลูกมาเรียนดังคำกล่าวที่ว่า “ทำแบบนี้ ลูกหลานได้รู้ ผมว่าดี” (อาต๋ เยซอ, 22 สิงหาคม 2546)

การประเมินผลกิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้าน

การประเมินผลกิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้าน และการเรียนในสถานการณ์จริง โดยการใช่วิธีการสังเกต สัมภาษณ์กลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องคือ กลุ่มผู้สอน พ่อแม่ กลุ่มนักเรียน และการประเมินจากผลงาน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

การประเมินผู้สอน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม โดยการสังเกตและการสัมภาษณ์ทุกท่านต่างพอใจกับกิจกรรมที่ตนเองจัดขึ้น ไม่ว่าการสอนที่บ้านตอนกลางคืน และการให้เด็กเข้า

ร่วมกิจกรรมตามประเพณี เพราะท่านถือว่าได้ทำหน้าที่ของตนคือ การสอนลูกหลาน การได้รักษา วิถีอาข่า ดังคำกล่าวของพ่อหม่อมมอโล (20 สิงหาคม 2546) ที่ว่า “อิดขนาดครู แต่ดี ทำแบบนี้ อาข่าพิธีบ่หายแล้ว” (เหนื่อยมากเลยครู แต่ดีมาก ทำแบบนี้ประเพณีของอาข่าก็ไม่สูญหายแล้ว)

ทัศนคติการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป หลายท่านได้เปลี่ยนความคิดที่ว่า การเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม เป็นเรื่องของผู้ใหญ่ เด็กมีหน้าที่เรียนหนังสือไปก่อน เมื่อโตจึงเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม แต่ปัจจุบัน สภาพสังคมเปลี่ยนไป หากรอให้เด็กโตจะสายเกินไป เพราะลูกหลานที่เรียนจบแล้วต่างออกไป ทำงานต่างถิ่นกันหมด ดังคำกล่าวที่ว่า “...รอหือละอ่อนใหญ่ ก็บ่าตันแล้ว ผ่อเลาะหมู่บ้านเฮามี คนหนุ่มตีไหน ไปทำงานตีอื่นกันหมด” (อาเสาะ อานี, 24 ตุลาคม 2546) ปัญหาดังกล่าว หลาย ท่านเห็นด้วย เพราะลูกหลานวัยรุ่นหนุ่มสาวหรือลูกหลานที่แต่งงานแล้ว ก็ไม่ได้รู้เรื่องของตนเอง มากกว่ากันเลย ซึ่งเป็นปัญหาที่น่ากังวลที่สุด

การประเมินผู้เรียน จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนส่วนใหญ่ ทุกคนมีความ กระตือรือร้นและตื่นตัวกับกิจกรรมใหม่ โดยเฉพาะการสอนตอนกลางคืนที่บ้านปู่ย่า เพราะไม่เคยได้รับการอธิบายถึงความหมายและความสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ จากปู่ย่าแบบนี้มาก่อน อีกทั้งการทำพิธีกรรมแต่ก่อนพ่อแม่ไม่ต้องการให้ลูกหลานเข้าไปใกล้ เกรงจะไปรบกวนพิธีกรรม เมื่อเปิดโอกาสให้ลูกหลานเรียนกับปู่ที่บ้านและการเข้าสังเกตประเพณีได้ซึ่งซ้ำได้ จึงเป็นการลด กำแพงที่ขวางกั้นการเรียนรู้ของเด็ก แต่ทั้งเด็กและผู้อาวุโสกลับพบปัญหาใหม่คือ การสื่อสาร ระหว่างกัน เพราะประสบการณ์และความรู้ของเด็กยังน้อยเกินกว่าจะเข้าใจสิ่งที่ปู่ถ่ายทอดให้ ดัง คำพูดที่ว่า “ฟังปู่ไม่ค่อยรู้เรื่อง ปู่นี้กว่าพวกผมเป็นผู้ใหญ่มั่ง จะให้รู้ทุกอย่างหมดเลย สอนกันาน ด้วย” (ด.ช. สมัคร มาเยอ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546)

ภาษาเป็นอุปสรรคใหญ่ของการสอนที่บ้าน เพราะผู้อาวุโสไม่สามารถใช้ภาษาให้ เหมาะสมกับวัยของเด็กได้ ภาษาที่สอนเป็นภาษาสวดบ้าง ภาษาที่ร้องเพลงบ้าง ไม่ค่อยได้ใช้ใน ชีวิตประจำวัน ซึ่งจะโทษผู้อาวุโสไม่ได้ เพราะท่านเคยเรียนมาแบบนี้ ก็ต้องถ่ายทอดออกไปแบบ นั้น หรือเคยเรียนมาแบบไหนก็จะถ่ายทอดแบบนั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

บางคำ เป็นภาษาโบราณที่ใช้เฉพาะในพิธีกรรมซึ่งไม่ใช้ในชีวิตประจำวัน ครั้นจะแปลเป็นภาษาไทย ก็ไม่รู้ว่าคำไหนจะตรงที่สุด ส่วนการที่จะให้ท่านสรุป นั้น ไม่รู้หะ ฉันทู้แบบนี้ ฉันท้จะเล่าตามที่รู้มาอย่างนี้ และข้อมูลมันจึงมีมาก เหมือนพ่อเผ่าชีตู่พูดนั่นแหละ พูดกัน 3 วัน 7 วันก็ยังไม่จบ

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2546)

กิจกรรมการสอนตอนกลางคืนนอกจากการสร้างโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมสำหรับเด็ก ยัง สร้างความสุขของเหล่าลูกหลาน ดังคำพูดของเด็กที่ว่า “สนุกดีครับ ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน

เหมือนนิทาน” (ด.ช.สุชาติ เลิศใจกุล, 20 กันยายน 2546) “ตอนเรียนสนุกแต่เวลาเขียนยากครับ” (ด.ช.ยงยุทธ ยืนยงความดี, 20 กันยายน 2546) บางคนรู้สึกภูมิใจในตนเองมากขึ้น “ได้ประโยชน์ คือรู้แล้ว จะได้อธิบายให้คนอื่นได้ เวลาไปเรียนข้างล่างมีคนถามเราก็จะอธิบายได้” (ด.ญ.มาลินี จูเปาะ, 20 กันยายน 2546) “หมู่บ้านเราจะเจริญ” (ด.ญ.สายทอง เยชอ, 20 กันยายน 2546)

การประเมินผ่านผลงานเด็ก เมื่อนำผลงานของนักเรียนที่บ้านทีกและวาดรูปเกี่ยวกับ ประเพณีโล้ชิงช้ามาให้กลุ่มผู้สอนดู ท่านไม่ได้ประเมินเรื่องถูกหรือผิด สวยหรือไม่ แต่จะดูว่า ลูกหลานวาดได้ครบถ้วนในองค์ประกอบของกิจกรรมหรือไม่ โดยใช้เวลาค่อนข้างนานในการพิจารณาผลงานของลูกหลาน โดยดูทุกภาพและทุกเล่มเปรียบเทียบกัน ส่วนใหญ่ท่านพอใจที่ ลูกหลานจดจำในสิ่งที่ท่านสอนและสามารถถ่ายทอดออกมาเป็นรูปภาพได้ครบ แม้รูปภาพจะค่อนข้างเล็ก ทำให้ต้องเพ่งดูลำบากบ้าง “รูปนี้ แม่นละ ส่วนใหญ่แม่น แต่เสานี้จะอย่างไร้แก่นก่อน มีแบบนี้แม่นก่อน มันป่าครบแต่ก็ถูกละ ลูกอ่อนท่าจะล้มป่าได้ย่าเขา” (รูปนี้ถูก ส่วนใหญ่ภาพที่เด็กเขียนถูกต้อง แต่เสานี้จะเป็นแบบนี้ไหม) รูปศาลพระภูมิหมู่บ้าน มันขาดไป เด็กสงสัยจะล้ม) (อาทือ เซอมือ, 24 ตุลาคม 2546)

วัฒนธรรมเป็นเรื่องการปลูกฝังที่ใช้เวลา ทุกท่านตระหนักดีว่า ไม่สามารถจะให้เด็กรู้ทุกอย่างหมดในช่วงเวลาสั้น ๆ ดังคำกล่าวที่ว่า “ขอมมือ ขอมมือ ดีละ ก้อย ๆ ฐู่ไป” (ดี ๆ แล้วละครุ มันก็ ต้องค่อย ๆ เรียนรู้ไป) (มอโล จูตอง, 24 ตุลาคม 2546) “จะหือ มันแกงปู้บปี้บเลยนี้ป่ามีกา” (หิวเราะ) (จะให้เด็กเก่งทันทีเลยแบบนี้ไม่มีกรรม) (อาทือ เซอมือ, 24 ตุลาคม 2546) “เหมือนกับผม ผมจะเขียนอะหยังลงไป บางครั้งมันทำป่าได้อย่างก็ด แต่ถ้าได้คู่กันอย่างกับ อาจารย์กา มันจะออกมาคนเดียว เมื่อก่อนนี้ผมจะเขียนก่อนนอน แต่ป่าเดียวมันเป็นไปอีกแบบ มันเป็นอะหยังป่าฐู่มันตั้งเขียนป่าได้” (เหมือนผม ผมจะเขียนอะไรสักอย่างมันทำไม่ได้เท่าที่คิดไว้ แต่หากได้พูดคุยกับอาจารย์มันจะนึกออกเอง ก่อนนี้ผมจะเขียนบันทึกก่อนนอน แต่เดี๋ยวนี้ทำไม่ได้ ไม่รู้เพราะอะไร) (วุฒิไกร มอพา, 24 ตุลาคม 2546)

กิจกรรมสร้างความภูมิใจแก่ผู้อาวุโส แม้ว่าลูกหลานจะรู้เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยแต่ก็สร้างรอยยิ้มบนใบหน้าของปู่ย่าได้ อาทือ เซอมือ สรุปว่า “เราก้อย ๆ สอนไปเรื่องแบบนี้ ผมแก่ขนาดนี้ผมก็ป่าฐู่หมด ก้อย ๆ ก็ด ก้อย ๆ เขียนมันตั้งฐู่ไปดีก็ ๆ” (เราก้อย ๆ สอนไปเรื่องวัฒนธรรมนี้ ผมแก่อายุเท่านี้ยังรู้ไม่หมด ค่อย ๆ คิด ค่อย ๆ เรียนมันก็จะรู้ไปเรื่อย ๆ) คนอื่น ๆ พยักหน้าและพูดเป็นภาษาอาฮา... ซึ่งทุกท่านมีหน้าตายิ้มแย้มและพอใจกับผลงานของเด็กและเล่าปัญหาต่าง ๆ ต่อกัน อย่างมีความสุขและไม่รู้เบื่อ

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมการเรียนรู้ที่บ้านตอนกลางคืน และการให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม ประเพณีโล้ชิงช้า เพื่อแก้ปัญหาความไม่รู้ในเรื่องวัฒนธรรมอาฮา ดังนี้

เป็นพอใจในสิ่งที่ทำได้ทำ แม้วันนี้เด็กจะรู้เล็กน้อย แต่วันต่อ ๆ ไปก็จะรู้มากขึ้น ๆ หากยังมีคนสอน ที่ผ่านมา พ่อแม่เองที่กันเด็กออกจากกิจกรรม ประเพณีเหล่านี้ เพราะคิดว่า การทำพิธีกรรมประเพณีเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ควรรอให้เด็กโตเป็นผู้ใหญ่ก่อนจึงจะเรียนรู้ในส่วนของพิธีกรรม อีกทั้งลูกหลานกำลังเรียนหนังสือ การมาสนใจกับเรื่องพิธีกรรมประเพณีจะทำให้กระทบกับการเรียนได้ แต่เวลาที่ผ่านมาและปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้หลายท่านรู้แล้วว่า หากรอให้โตค่อยมาเรียนรู้ทีหลังนั้น มันจะสายเกินไป เพราะโตแล้วไม่มีใครอยู่ในหมู่บ้านอีก การให้เด็ก ๆ เข้ามาเรียนแบบนี้เป็นสิ่งถูกต้องแล้ว เรื่องเหล่านี้ เรียนอย่างไรมันก็ไม่จบเพราะแม่ผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้ก็ยังเรียนไม่จบ ทุกคนต้องช่วยกัน

(ผู้อาวุโส , วุฒิไกร มอป่า(แปล), 24 ตุลาคม 2546)

อาทือ เซอมือ ซึ่งรู้ภาษาไทยค่อนข้างดี ได้เสริมคำพูดของครูวุฒิไกร ถึงกระบวนการสอนลูกหลาน จะต้องช่วยกัน ทุกคนต้องร่วมมือกัน เพราะไม่มีใครรู้ทุกเรื่อง ดังคำกล่าวที่ว่า

การทำพิธีอาข่า ทำคนเดียวว่าได้ ต้องช่วยกัน อย่างทูหมอและอะบ้อผ่า สองคนนี้เก่งคนละแบบ เพราะฉะนั้นสองคนนี้จะต้องเป็งกัน อะบ้อผ่าเก่งทำ ส่วนทูหมอเก่งปาก มันต้องช่วยกันนะ (การทำพิธีของอาข่าจะทำคนเดียวไม่ได้ จะต้องช่วยเหลือกัน เช่น ทูหมอกับอะบ้อผ่า สองคนนี้เก่งคนละแบบ สองคนนี้จะต้องพึ่งพากัน อะบ้อผ่าเก่งมือ ทูหมอเก่งจำและสวด ดังนั้นการสอนจึงต้องช่วยกัน)

(อาทือ เซอมือ, 24 ตุลาคม 2546)

การวิเคราะห์ปัญหา พบว่า สาเหตุความไม่รู้วัฒนธรรมของลูกหลาน ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากพ่อแม่ ดังนั้นลูกหลานไม่รู้จึงไม่ใช่ความผิดของเด็ก แต่พ่อแม่ต่างหากที่สอนลูกหลานไม่เป็น ดังคำกล่าวที่ว่า “แต่ ๆ จะโตละอ่อนฝ่ายเดียวว่าได้ ป้อแม่ตวยสอนลูกบ่าจ่าง (จริง ๆ จะโทษแต่เด็กไม่ได้ พ่อแม่เน้นแหละสอนไม่เป็น) (อาทือ เซอมือ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546) เพราะบทบาทหน้าที่การสอนเป็นของผู้อาวุโส พ่อแม่วัยหนุ่มสาวส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเรียนรู้ เพราะภาวะเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป ทุกคนจึงกังวลกับการทำงานหาเงินเพื่อให้พอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น โดยการลงไปทำงานพื้นราบ ทำให้ไม่มีเวลาสอนลูก หรือไม่รู้จะสอนอะไร เพราะตนเองก็ไม่ได้รู้มากไปกว่าลูกนั่นเอง

ผลพลอยได้จากกิจกรรมการสอนที่บ้าน

สร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้อาวุโสด้วยกัน จึงนับว่าการทบทวนองค์ความรู้ เป็นเวทีรื้อฟื้นและเรียนรู้ของกลุ่มผู้อาวุโสและท่านอื่น ๆ ที่เข้าฟัง ทำให้ทุกคนเกิดความเข้าใจและผูกพันกันแน่นแฟ้นขึ้น

การรื้อฟื้นบรรยากาศของอดีต และสร้างความอบอุ่นในครอบครัวชุมชนให้แน่นแฟ้น นอกจากเป็นกิจกรรมให้ความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมอาข่าแก่ลูกหลานแล้ว กิจกรรมนี้ทำให้ปู่และหลานได้ใกล้ชิดกันมากขึ้น ลูกหลานเกิดความภูมิใจในตัวปู่ เพราะรู้ว่าปู่ของตนเองมีความรู้ และมีความสามารถ ต้องการศึกษารับรู้กับปู่ในสิ่งอื่น ๆ อีก ดังคำบอกเล่าของปู่ที่ว่า

...ลูกหลานบ่าเดี๋ยวนี้อึดผละ ไปไหนถ้าปู่บ่าไป หมูเขาก็จาบ่าไป
 อย่งไปหาบ่า ถ้าผบ่าไป เขาบอกว่าบ่าม่วน ผบสอนเขาอู้ อันนี้อะหยัง ใจจา
 ใด สมัยก่อนนี้เป็นจาใด (ลูกหลานตอนนี้อึดผละ ไปไหนหากปู่ไม่ไปด้วยก็จะ
 ไม่ไป เช่นไปหาปลา ผไม่ไปเขาบอว่าไม่สนุก ผสอนเขา อันนี้อันนั้นอะไร ใช
 อย่งไร สมัยก่อนเป็นอย่งไร สอนเขา)

(อาเกือ เซอมือ, สัมภาษณ์ 20 กันยายน 2546)

กิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้านตอนกลางคืน ช่วยลดพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชนที่พ่อแม่กังวล กล่าวคือ ทุกค่ำคืนหลังอาหารเย็นกลุ่มเด็กที่เริ่มเป็นหนุ่มสาวจะไปรวมกลุ่มดูละครโทรทัศน์ ณ บ้านหลังใดหลังหนึ่งจนดึกดื่น พ่อแม่ไม่สามารถไปตามได้ เมื่อมีกิจกรรมการเรียนรู้ตามบ้านขึ้น จึงดึงเด็กกลับคืนมาอยู่กับปู่ย่าอีกครั้ง เป็นการดึงลูกหลานส่วนหนึ่งให้กลับมาอยู่ในสายตาของพ่อแม่และปู่ย่า และมีโอกาสได้สั่งสอนในสิ่งที่ควร

โดยสรุป กิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้าน ซึ่งเป็นการริเริ่มแก้ปัญหาของชาวบ้าน ทำให้ผู้อาวุโสทราบถึง ศักยภาพและอุปสรรคต่าง ๆ ในการสอนลูกหลาน ผลที่ได้จากกิจกรรมคือ หลายท่านได้เปลี่ยนทัศนคติจากเดิมที่คิดว่าวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นเรื่องของคนแก่ เด็กมีหน้าที่เรียนหนังสือ โตขึ้นจึงค่อยเรียนรู้วัฒนธรรม จากกิจกรรมนี้ทำให้ทุกคนเกิดความคิดใหม่คือ รอให้โตก็สายเสียแล้ว เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปจากอดีต ต้องรีบปลูกฝังความรู้ให้กับลูกหลานตั้งวัยเยาว์ เพราะลูกหลานโตแล้วส่วนใหญ่จะไปทำงานที่อื่นหมด ผลพลอยได้จากกิจกรรมที่สำคัญคือ เป็นการหวนคืนบรรยากาศและคตินบพาทแก่ผู้อาวุโสในการอบรมสั่งสอนลูกหลาน ทำให้ครอบครัวชุมชนมีความอบอุ่นแน่นแฟ้นมากขึ้น ทุกคนพอใจในสิ่งที่เกิดขึ้นและยืนยันที่จะสอนต่อดังคำกล่าวที่ว่า “ใครมาเรียน ก็สอนให้ทุกคนเด็กหรือผู้ใหญ่ก็จะสอน” (อามือ เยซอง, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546)

2.1.4 หลักสูตรท้องถิ่น ประเพณีปีใหม่ลูกข้าง

กลุ่มผู้อาวุโสส่วนใหญ่พอใจกับกิจกรรมการสอนลูกหลานที่บ้าน แม้จะมีอุปสรรคบางด้านในการสอนลูกหลาน แต่ทุกคนยืนยันจะช่วยกันสอนต่อไป หากมีคนอยากเรียน แต่ต้องมีครูเข้าร่วมสอนด้วย เพราะหากเด็กไม่เข้าใจครูจะได้อธิบายเพิ่ม จากการถกปัญหาของเด็กในการเรียนที่บ้านคือ เด็กเริ่มลดความสนใจเพราะไม่เข้าใจภาษาของปู่ เด็กบางคนมีปัญหาการออกจากบ้านมาเรียนตอนกลางคืน พ่อแม่เป็นห่วง ทำการบ้านไม่ทัน ดังนั้นจึงมีการเสนอให้มีการปรับกิจกรรมหรือทางเลือกอื่น ๆ มากขึ้น เช่น การทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การทำห้องเรียนวัฒนธรรม อาศัยในโรงเรียน หรือเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนแก่กลุ่มผู้อาวุโส โดยให้โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วม ผู้อาวุโสหลายท่านไม่เข้าใจว่า แต่ละกิจกรรมที่เล่ามาคืออะไร ต่างกันอย่างไร จึงมีการวางแผนไปศึกษาดูงาน

ครูวุฒิไกรในฐานะผู้ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในฐานะแกนนำและผู้มีความรู้ทั้งวัฒนธรรมอาช่าและด้านการศึกษา จึงต้องอธิบายตัวอย่างของแต่ละกิจกรรม และเสนอการทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ผู้อาวุโสได้เข้าใจและเปรียบเทียบข้อดีข้อเสีย ให้ท่านมองเห็นระหว่างการสอนเองที่บ้าน กับการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน โดยยกตัวอย่าง กระบวนการวิจัยของหมู่บ้านครั้งก่อนไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านเชิงวัฒนธรรม และโครงการสมุนไพรมะเขือรวบรวมข้อมูลก็นำมาบันทึก ตรวจสอบและนำไปเผยแพร่เป็นเอกสาร ซึ่งการดำเนินการนี้โรงเรียนสามารถช่วยทำในเรื่องเอกสารประกอบการสอน มีการวัดประเมินผลลูกหลานผู้เรียน และผู้อาวุโสทุกท่านก็ยังมีส่วนในการช่วยในทุกขั้นตอนเหมือนเดิม แต่จะไม่เหน็ดเหนื่อยแบบนั้น เพราะจะมีครูเข้ามาช่วยด้านการจัดทำเอกสารและช่วยเด็กในการบันทึกและทบทวนการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย เมื่อเข้าใจกลุ่มผู้อาวุโสจึงเห็นด้วย ดังนั้นจึงตกลงเลือกการทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน แต่ต้องมีครูวุฒิไกรช่วยนำในด้านกระบวนการ

ดังนั้น กิจกรรมการสอนเด็กในเรื่องต่อไปตามแผนของกลุ่มตามเรื่องที่ตกลงกันได้ นั่นคือ ประเพณีที่เด็กสามารถเข้าร่วม และเข้าใจได้ง่ายที่สุดซึ่งก็คือ ประเพณีปีใหม่ลูกข้าง กลุ่มผู้อาวุโสเห็นด้วย และพร้อมจะปรับกิจกรรมการสอนใหม่กับประเพณีปีใหม่ลูกข้าง ซึ่งจะเปลี่ยนจากกิจกรรมการสอนที่บ้านมาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่เป็นการร่วมมือกับโรงเรียน

การนำเสนอผลการสอนที่บ้านต่อที่ประชุมชาวบ้าน และการศึกษาศักยภาพที่เหลือและปัจจัยที่เอื้อในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

วันที่ 13 พฤศจิกายน 2546 เวลา 20.00 น. ทางกลุ่มได้จัดประชุมเพื่อเสนอผลการสอนที่บ้านต่อชาวบ้าน โดยเชิญคณะกรรมการสถานศึกษา คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มผู้นำด้านการปกครองร่วมประชุมที่โรงเรียน ผู้เข้าประชุมส่วนใหญ่เป็นคนวัยหนุ่มสาวที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และทำหน้าที่ในระดับแกนนำของหมู่บ้านกล่าวคือ ส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งกรรมการ

ทุกชุดที่มีในหมู่บ้าน การรายงานผลดังกล่าวเริ่มด้วย การให้นักเรียนที่เป็นลูกหลานนำเสนอผลของกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าแก่ที่ประชุม เช่น ผลงานการบันทึกและสมุดวาดรูป และเล่าถึงความรู้ ความรู้สึกที่ได้รับ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น กลุ่มผู้เข้าประชุมเมื่อรับรู้ถึงผลที่เกิดขึ้นกับเด็ก ต่างแสดงความพอใจ และกล่าวชมเชยเด็ก และดีใจที่มีกิจกรรมการเรียนรู้แบบนี้ขึ้น ซึ่งต่างกับพวกตนไม่เคยได้รับโอกาสเรียนแบบนี้มาก่อนและต้องการให้มีกิจกรรมเช่นนี้ต่อไป

ผู้เข้าประชุมได้เสนอแนวคิด การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าสำหรับลูกหลาน เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

ผมมาประชุมวันนี้ เพราะเรื่องวัฒนธรรมผมชอบ ผมเห็นด้วยที่ทำ แต่ไม่อยากให้สอนเพียงเปลือก การสอนทำกำย ทำตะกร้า อันนี้มันเป็นเปลือก มันไม่ใช่หลักการ มันต้องเริ่มสอนจากการตั้งหมู่บ้าน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ที่สำคัญที่สุดเวลาสอนนะ อยากให้คนสอนแต่งชุดอาข่ามาด้วย คนสอนแต่งชุดอะไร เด็กถึงนี้เป็นใคร มาสอนอะไร เหมือนที่เด็กพูด ถ้ามแล้วโมโห อันนี้จริง จะโทษเด็กไม่ได้ ที่จริงมันเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ต้องรู้ เดียวนี้หลายคนไม่รู้ ไม่รู้ก็สอนลูกไม่ได้ เพราะฉะนั้นการสอนต้องสอนจากของจริง สถานการณ์จริง ไม่ใช่สอนแต่ปาก ต้องให้เด็กเห็นด้วย ให้เรียนท่องปาก มันไม่มีประโยชน์ การเรียนของอาข่าสมัยก่อนนั้น เราเรียนรู้จากพ่อ พ่อผมเรียนจากปู่ ตอนนั้นผมก็กำลังเรียนกับพ่อ

(สุวัฒน์ มาเยอะ, สทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

ที่ประชุมกลุ่มเห็นด้วยกับแนวคิดที่จะทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพราะหลายท่านเคยทราบจากการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานราชการ เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ถึงแนวการพัฒนาชุมชนและการศึกษา ที่ต้องเพิ่มความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังสำนึกรักท้องถิ่น และการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังข้อเสนอ ของกรมการศึกษาซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย ดังนี้

...ส่วนใหญ่แล้วพวกเราก็เป็นกรรมการทุกอย่าง ทั้งกรรมการหมู่บ้าน และกรรมการศึกษา และผมก็เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย เท่าที่รู้จากที่ประชุมหลายครั้ง ตอนนั้นเขาเน้นให้โรงเรียนต้องมีการสอน เรื่องเกี่ยวกับท้องถิ่น 30 เปอร์เซ็นต์ เราก็น่าจะทำตรงนี้ ตรงนี้ผมว่าดี

(พิศาล เลิศใจกุล, สทนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

นอกจากการเรียนในห้องเรียน ผู้เข้าประชุมต้องการให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนจากสถานการณ์จริง โดยให้พ่อแม่มีส่วนร่วมในการสอนลูกหลานด้วย เพราะการเรียนรู้แต่ทฤษฎีไม่ทำให้นักเรียนซาบซึ้งและเข้าใจได้อย่างแท้จริงได้

การเรียนต้องเริ่มจากพ่อแม่ด้วย พ่อแม่ต้องสอนลูกหลานได้ เช่น วันเสาร์อาทิตย์พ่อแม่ต้องพาลูกไปไหนไปด้วย มีอะไรก็สอนไป พ่อผมเรียนกับใคร พ่อผมก็เรียนกับปู่ ทำแบบนี้เหมือนกัน ผมก็เรียนกับพ่อแบบนี้เหมือนกัน

(สุวัณณ์ มาเยอะ, สนนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

ผู้เข้าประชุมท่านหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นครูสอนหนังสือโรงเรียนเอกชนมาก่อน ได้เสนอความเห็นถึงการจัดหลักสูตรท้องถิ่น ต้องมีวัตถุประสงค์ มีเนื้อหา วิธีการสอนสอดคล้องกับท้องถิ่น หมู่บ้าน เด็กต้องรู้จักตนเองว่าเป็นใคร มาจากที่ไหน และอย่างไร (นารี ภัคดีศรี, สนนากลุ่ม, 13 พฤศจิกายน 2546)

ผู้เข้าประชุมเห็นว่า การเรียนรู้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยาก ต้องใช้เวลาและต้องสอนให้เด็กรู้ถึงประวัติ ความเป็นมาของตนเอง และวิถีปฏิบัติด้านพิธีกรรม สถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นของอาช่า จะทำให้เด็กเข้าใจตนเองได้ การสอนเพียงทฤษฎีคงไม่ทำให้เด็กเข้าใจได้ดี ดังนั้นจึงมีผู้เสนอให้จัดกิจกรรมที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ไปด้วยกันทั้งชุมชนคือ ต้องการให้มีการส่งเสริมการเล่นของอาช่าในช่วงเทศกาลประเพณีปีใหม่ลูกข้างด้วย สมัยก่อนช่วงเทศกาลนี้จะมีการเล่นลูกข้างและสะบ้า แต่ปัจจุบันได้รับความนิยมลดน้อยลงไป

ผมเสนอว่า หากทำเป็นกีฬาอาช่าจะได้หรือไม่ หลายคนน่าจะเห็นด้วยอยู่แล้ว เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลก็อยากทำ ผมกำลังเสนอขอบอญู่ เพราะจะทำให้เด็กได้เรียนจากของจริงเลย และอยากให้ผู้ปกครองเข้าร่วมด้วย เพราะกิจกรรมหลายอย่างหายไปแล้ว น่าจะทำตรงนี้ได้ด้วย

ต้องมีรางวัลมาให้เด็ก หากผู้ใหญ่อยากร่วมก็ต้องมีรางวัลให้ด้วย และต้องมีสะบ้าด้วย ผู้หญิงจะได้แข่งขันด้วย

(พิศาล เลิศใจกุล, นารี ภัคดีศรี, สนนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546)

จากข้อเสนอแนะและความคิดของกลุ่มที่เข้าประชุม ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ซึ่งสะท้อนว่า พวกเขาเห็นความสำคัญและขณะเดียวกันก็คิดปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับภาวะสังคม นั่นคือนำสิ่งที่เล่นกันตามประเพณีมาเป็นการแข่งขัน เพื่อดึงลูกหลานได้เข้าใจถึงกิจกรรมและความรู้ต่าง ๆ ในความเป็นอาช่า โดยการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ จะทำให้เด็กเข้าใจตนเองและภูมิใจในตนเอง เป็นการรื้อฟื้นภาพลักษณ์และศักดิ์ศรีของความเป็นอาช่าคืนมา ดังคำพูดของผู้เข้าประชุมที่กล่าวว่า “ตัวเฮา เป็นไผ เรายังบ่าผู้จักตัวเก่าเพราะฉะนั้นการสอนอาช่า ต้องทำให้ทุกคนมั่นใจและเข้าใจตนเองให้ได้ (ตัวเรา เป็นใคร เรายังไม่รู้จักตนเอง) (ยรรยง ยืนยงความดี, สนนากลุ่ม 13 พฤศจิกายน 2546)

ผลและข้อเสนอของที่ประชุม เมื่อนำไปเสนอกับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน กลุ่มผู้อาวุโสเห็นด้วยและไม่ผิดประเพณีหากจะจัดเป็นการแข่งขัน เพราะอดีตก็แข่งขันกันแต่ไม่มีรางวัลเท่านั้น ดังนั้นกิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน จึงมีทั้งการสอนทฤษฎีที่เกิดจากกลุ่มผู้อาวุโสร่วมกับครูร่างขึ้นและมีกิจกรรมเสริมหลักสูตรให้กับลูกหลาน เพื่อดึงดูดความสนใจและให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย ซึ่งจะทำให้ทุกฝ่ายทั้งชุมชน บ้าน และโรงเรียนร่วมเรียนรู้ไปด้วยกันด้วย

ดังนั้น หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีปีใหม่ลูกช้าง ควรมีเนื้อหาประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สถานที่สำคัญ จุดประสงค์ กิจกรรม และความสำคัญในวันประเพณีปีใหม่ลูกช้าง การประเมินผลคือสิ่งที่ผู้ปกครองสะท้อนความต้องการให้ลูกหลานเรียนรู้ จากนั้นนำไปสร้างเป็นแบบทดสอบ นอกจากการทำให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนแล้ว ควรเป็นกิจกรรมที่ทำให้ลูกหลานได้เรียนรู้จากของจริง สถานการณ์จริง โดยให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมและร่วมเรียนรู้ด้วย คือ การแข่งขันการละเล่นลูกช้างและสะบ้าช่วงเทศกาลประเพณีปีใหม่ลูกช้าง โดยของประมาณสนับสนุนกิจกรรมจากมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย โดยผ่านทางประธานประชาคมอาข่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก

การทบทวนองค์ความรู้ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นประเพณีปีใหม่ลูกช้าง

การรวบรวมองค์ความรู้เพื่อสร้างหลักสูตรประเพณีปีใหม่ลูกช้าง ใช้วิธีการเชิญผู้รู้ด้านวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมทั้งหมด มาร่วมสนทนาเพื่อทบทวนความรู้และช่วยกันเติมเต็มในเรื่องที่ต้องการให้ลูกหลานได้เรียนรู้ ซึ่งการทบทวนองค์ความรู้ดังกล่าว จะมีทั้งผู้ที่พูดฟังภาษาไทยได้และไม่ได้ ดังนั้นจึงใช้เวลานานในบางหัวข้อ เพราะต้องแปลกลับไปมาหลายหน จึงมีบางท่านเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนผู้ร่วมสนทนา เพราะจำนวนคนมากทำให้เสียงกันไม่รู้จบ และใช้เวลานาน

“อ้อมมาอู้กันหลายคนนี่ มันป่าได้อะหยังเต้าได คนมันนั๊กบ่ตาย อู้กันบ่จบ เพราะหมูนั่นเขาอู้ไทยบ่ได้ เหมออย่างมันก็อู้เต้า ๆ กัน ผมว่าอ้อมมาซัก 4 - 5 คนก็พอหละ เสร็จแล้วผมจะเอาไปอู้กับหมูนั่นเอง” (เวลาทำหลักสูตร เรียกมาคุยกันหลายคนมันไม่ได้อะไรมาก เพราะมันพูดกันไม่จบ อีกอย่างหมูนั่นก็พูดไทยไม่ได้ ความรู้ก็มีพอ ๆ กัน ผมว่าเรียกมาซัก 4 - 5 คนก็พอ แล้วพวกผมจะขยายกับกลุ่มเอง)

(อาทือ เฉอมี้อ, 27 พฤศจิกายน 2546)

การจำกัดคนเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นดังกล่าว มีทั้งคนเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย หลายคนยอมรับว่าตนเองพูดไทยไม่ได้จริง ๆ แต่รู้เรื่องวัฒนธรรมแต่อธิบายไม่ได้ และต้องให้อาจารย์วุฒิไกร มอฟ้า เป็นผู้แปลให้ตลอดและครูอาจแปลไม่ครบไม่ทันตามที่เจ้าตัวพูด ความคิดที่จะพูด

จึงสะดุดหายไปบ้าง เพราะพูดสลับไปมาแต่อย่างไรก็ตาม การเข้ามานั่งพูดคุยกันตรงนี้ มีประโยชน์คือ สามารถช่วยเสริมเติมแต่งข้อมูลให้กันและกัน กระบวนการกลุ่มต้องอดทนเพราะลงมือร่วมกันมาตั้งแต่ต้น และที่สำคัญการสนทนากันดังกล่าวของผู้อาวุโส เป็นกระบวนการทบทวน และเรียนรู้ของผู้อาวุโสเองด้วย เพราะหลายครั้งที่แนวคิดรายละเอียดไม่ตรงกัน ก็ต้องมีการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนได้ข้อสรุปที่ดีที่สุด ซึ่งทำให้ผู้ที่ลืมได้รื้อฟื้น และบางเรื่องก็เป็นความรู้ใหม่ ดังนั้นจึงไม่ได้จำกัดจำนวนผู้เข้าร่วม ขึ้นกับความพร้อมของแต่ละคน และควรเปิดโอกาสให้คนไม่รู้ได้เข้าฟังด้วยทุกครั้ง เพราะนี่คือเวทีการเรียนรู้ของผู้อาวุโสและชาวบ้าน

ปัญหาดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะของสังคมอาข่า ครูวุฒิไกรอธิบายเพิ่มเติม เพราะแต่ละคนก็คิดว่าตนเองรู้ บางครั้งก็ไม่ยอมฟังคนอื่น แต่ความจริงไม่มีใครทำอะไรได้หมด เพราะอาข่าไม่มีการบันทึก แต่ปัญหาก็คือทุกคนรู้พอ ๆ กัน จึงเสนอให้ผู้วิจัยไปเยี่ยมหนังสือของสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย ซึ่งเคยได้รวบรวมมาบ้างแล้ว นำมาเกริ่นนำ เพื่อทบทวนความจำของกลุ่มผู้อาวุโสด้วยอีกทางหนึ่ง

ผลการทบทวนองค์ความรู้ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง และสรุปเป็นหลักสูตรที่จะสอนเด็กมีดังนี้

จุดประสงค์ของหลักสูตร ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง

1. เพื่อให้ลูกหลานได้เข้าใจประเพณีปีใหม่ลูกช้าง ประวัติความเป็นมา ความสำคัญและกิจกรรมต่าง ๆ ในเทศกาล ตลอดจนการละเล่นในเทศกาล คือการเล่นลูกช้างและการเล่นสะบ้า
2. เพื่อให้ลูกหลานได้รู้จักความเป็นมาของหมู่บ้าน ความเชื่อ สถานที่สำคัญ ของหมู่บ้าน

เนื้อหาประเพณีปีใหม่ลูกช้าง

เนื้อหาสาระหลักสูตรประเพณีปีใหม่ลูกช้าง ประวัติความเป็นมาของประเพณีปีใหม่ลูกช้างนั้น ไม่มีความชัดเจนว่าเกิดขึ้นมาอย่างไร ผู้อาวุโสคิดว่าน่าจะเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งชุมชนอาข่าหรือเป็นประเพณีที่อยู่คู่กับชุมชนอาข่ามานาน แต่หลายเผ่าก็มีการเล่นลูกช้างมานาน เช่น ลาหู่ คนจีน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การเล่นของอาข่ามีความสำคัญกว่าเพราะเป็นประเพณีประจำเผ่าที่สำคัญยิ่งประเพณีหนึ่งในรอบปี

สาระและกิจกรรมสำคัญ ที่เกิดขึ้นระหว่างประเพณีปีใหม่ลูกช้าง คือ

1. การเล่นลูกช้างถือเป็น สัญลักษณ์ของผู้ชาย ผู้อาวุโสสรุปว่า การเล่นลูกช้างเป็นการเล่นของผู้ชาย บ้านใดไม่มีลูกชายก็จะมีลูกช้างเล่น (มาผ่า มาเยอะ, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2546) สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย (2543: 125) ได้อธิบายถึงประเพณีปีใหม่ลูกช้างหมายถึง เทศกาลการเปลี่ยนฤดูการเพาะปลูกตรงกับเดือนท้องลาของอาข่า และตรงกับปีใหม่สากลด้วย มีจำนวนวันในการทำพิธีกรรม 4 วัน ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการแข่งขันกันเล่นลูกช้าง ซึ่งจะเล่นกันทั้งวันอย่างสนุกสนาน ส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้เล่น

2. กิจกรรมนันทนาการของหมู่บ้าน การเล่นเกมข้างมีด้วยกันหลายเผ่า เช่น ลาหู่ จีน แต่การเล่นของอาข่าน่าจะถือว่าสำคัญและใหญ่กว่า เพราะเป็นเทศกาลประเพณีใหญ่ของเผ่า การเล่นดังกล่าว มีการเล่นรวมกันไม่แบ่งแยกอายุ โดยแบ่งเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายตั้งและฝ่ายตี แต่ละฝ่ายไม่จำกัดจำนวนคน การเล่นจะแข่งกันว่า ใครจะขว้างให้ลูกข่างหมุนได้นานที่สุด ทุกคนจะร่วมกันอย่างสนุกสนานตั้งแต่เช้าจรดเย็น

3. ช่วงเวลาการชำระและทวงหนี้สิน กล่าวคือ การทำไร่ข้าว ก่อนนำข้าวไปปลูก ชาวบ้านโดยการนำของจื่อมะจะนำพันธุ์ข้าวไปชำระล้างยังบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของหมู่บ้าน จะใช้ไก่ 2 ตัวไปทำพิธี ไก่สองตัวนี้จะทำพิธีขอซื้อจากชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง โดยนำไม้ไผ่มาทำเป็นสัญลักษณ์หนึ่งไว้ และจะต้องมาชำระหนี้ในเทศกาลปีใหม่ลูกข่างนี้ โดยชาวบ้านจะรวมกันกันจ่ายคืนให้ อาข่าเชื่อว่าหากใครได้ให้ชาวบ้านยืมไก่ไปทำพิธีในปีนั้นเขาจะภาคภูมิใจมาก เพราะชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเป็นหนี้ตนเอง ทำให้ตนเองมีบุญ เพราะฉะนั้นทุกคนจะแย่งกันให้ยืมไก่ ซึ่งต้องคัดเลือกตามลำดับอาวุโสหรือผลัดกันในแต่ละปี

ในขณะเดียวกัน การทำพิธีกรรมอื่น ๆ ของหมู่บ้าน อาจจะมีการยืมสัตว์อื่น ๆ ด้วย เช่น หมู ไก่ หากตกลงได้ ก็จะทำคล้ายกับการยืมไก่ คือเป็นหนี้โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นสัญลักษณ์หนึ่งไว้ และเผ่าครึ่งมอบให้กับจื่อมะอันหนึ่งและมอบให้กับเจ้าของสัตว์อันหนึ่ง เมื่อถึงเวลาชำระหนี้คือประเพณีปีใหม่ลูกข่าง ก็นำมาประกบกันและใช้เงินของชาวบ้านที่รวบรวมมามอบคืนใช้หนี้แก่เจ้าหนี้ จึงเรียกว่า ทวงหนี้

4. เป็นช่วงการสารภาพบาปของชาวบ้านและผู้ละเมิดกฎจารีตของเผ่า ในวันสุดท้ายต่อหน้ากลุ่มผู้อาวุโสชาวบ้านคนใดที่รู้ตัวว่าทำผิดต่อกฎจารีตของอาข่า เช่น หมู่บ้านกำหนดให้เป็นวันกรรมต้องหยุดงาน หรือห้ามทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ตนเองละเมิด และสำนึกรู้ว่าได้ทำผิด ก็ต้องมาสารภาพต่อกลุ่มผู้อาวุโส ตนเองได้ละเมิดหรือทำผิดในกฎข้อใด เรื่องอะไรเพื่อขอชำระบาป โดยขึ้นกับกลุ่มผู้อาวุโสจะกำหนดโทษและค่าปรับ ซึ่งอาจจะเป็นไก่ หรือเหล่านำมาขอขมาและขอพรด้วย ทั้งเป็นการปรับระบบความสัมพันธ์ให้ดีขึ้น

5. เป็นช่วงเวลาเปิดโอกาสให้มีคำร้องขอย้ายเข้าออกของสมาชิกลูกบ้าน เพราะเป็นช่วงว่างเว้นจากงานไร่ กล่าวคือ ลูกบ้านที่ต้องการจะย้ายไปอยู่ต่างหมู่บ้าน หรือชาวบ้านอื่นอยากย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ให้ทำเรื่องร้องขอในช่วงเวลานี้

6. ในเทศกาลนี้ จะมีการบูชาไหว้บรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นทุกครัวเรือนจะหาเนื้อ หาไก่ เพื่อนำไปไหว้บรรพบุรุษและนำอาหารไปมอบให้กับจื่อมะและผู้อาวุโสที่ตนเคารพนับถือเพื่อขอพร การทานอาหารในบ้านก็ต้องให้พ่อแม่หรือผู้อาวุโสสูงสุดในบ้านได้ทานก่อน ต้มเหล้าพิธีก่อน ผู้อาวุโสจะได้รับการปรนนิบัติเป็นพิเศษจากลูกหลาน ท่านจะอำนวยความสะดวกและให้อภัยลูกหลาน

(ผู้อาวุโส, วุฒิไกร มอฟ้า, 27 พฤศจิกายน 2546)

จุดประสงค์การเล่นลูกข่างในเทศกาลประเพณีปีใหม่ลูกข่าง แบ่งเป็น 2 ระดับคือ

1. จุดประสงค์การเล่นในระดับบุคคลคือ ภาชิตอาช่ากล่าววว่า “เล่นลูกข่างเพิ่มอายุ” ซึ่งนอกจากมีความหมายถึงอายุเพิ่มมากขึ้นอีก 1 ปี การได้เล่นลูกข่างคือการทำให้อารมณ์จิตใจเบิกบาน ผีฝนความเข้มแข็ง และฝึกทักษะระหว่างสายตากับมือ สร้างน้ำใจนักกีฬา และได้เพื่อน อันเป็นกิจกรรมที่พัฒนาทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจ

2. จุดประสงค์ในระดับชุมชนคือ เป็นโอกาสที่ทุกคนในครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้า และทำพิธีเช่นบูชาบรรพบุรุษร่วมกัน การแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณโดยนำอาหารไปมอบให้ผู้อาวุโสเพื่อขอพร ขอขมาที่ได้ล่วงเกินต่อท่าน มีการชำระหนี้ที่เกิดจากการนำสัตว์ไปทำพิธีประเพณี เป็นช่วงเวลาที่เปิดโอกาสให้มีการร้องขอย้ายเข้าออกหมู่บ้าน และอีกกิจกรรมที่สำคัญคือ เป็นเวลาที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้สารภาพบาปต่อผู้อาวุโส กรณีตนได้ทำผิดจารีตผิดกฎหมายหมู่บ้าน เพื่อสารภาพบาปและปลดบาปนั้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดเป็นไปเพื่อการปรับระบบความสัมพันธ์ต่อกันของคนในชุมชน นำไปสู่ความเข้าใจ ความรักสามัคคี อันเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันในชุมชน เพราะทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันนั่นเอง

ที่สำคัญยิ่งในการเล่นของอาช่า โดยเฉพาะสะบ้า การเล่นแพ้คือมีหนี้ที่ต้องชำระกันอีกในวัยเดือนหรือปีต่อไป จึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ทุกคนผูกพันต่อกัน ต้องกลับมาพบ มาเจอ มาถามไถ่ สุขทุกข์ของกันและกัน นำไปสู่การช่วยเหลือเจือจุนต่อกัน โดยมีการเล่นสะบ้าเป็นสื่อ

กิจกรรมประเพณีปีใหม่ลูกข่าง บ้านห้วยขี้เหล็ก มีจำนวน 4 วัน มีกิจกรรม ดังนี้

วันที่ 1

วันนี้จะมีการประกอบพิธีเช่นบูชาบรรพบุรุษ โดยรุ่งเช้าแม่บ้านหรือกลุ่มผู้หญิงจะเดินเป็นแถวอย่างสงบไปตักน้ำที่บ่อน้ำบริสุทธิ์ และกลับมาตำข้าวปุก (ห่อถ้อง) เป็นขนมที่ใช้ในการประกอบพิธีบูชาบรรพบุรุษ การเช่นบูชาบรรพบุรุษใช้ไก่ตัวเมียบริสุทธิ์ 1 ตัว

วันที่ 2

วันนี้จะมีการทำลูกข่าง (ถ้อง) วันนี้ห้ามฆ่าสัตว์ ผู้นำครอบครัวหรือผู้อาวุโสจะทำลูกข่างให้ลูกหลาน และเริ่มเล่นลูกข่างกัน สมัยก่อนหนุ่มสาวจะมีการเดินกระทุ้งไม้ไผ่ (บ่อช่องตุ-เออ) ตอนกลางคืน เพื่อเสริมสิริมงคลแก่เจ้าบ้านที่ไปเดิน โดยเจ้าบ้านจะจัดหาขนมและเหล้าบริการหนุ่มสาวตอบแทนน้ำใจ ซึ่งอาจมีการเดินหลาย ๆ บ้านในคืนเดียว โดยจะเดินรำกันได้รุ่ง เพื่อแสดงถึงความอดทน การรวมใจของหนุ่มสาว และที่สำคัญคือ ความศรัทธาดีสิริมงคลของการขอพร

วันที่ 3

วันนี้ถือเป็นวันที่ใหญ่ที่สุด มีการฆ่าสัตว์และต้มกินกันทุกครัวเรือน โดยเชิญผู้อาวุโสที่เคารพไปทานอาหารตามแต่ละบ้านเพื่อขอพร จะมีการเช่นไหว้บรรพบุรุษอีกครั้ง วันนี้กิจกรรม

พิเศษคือ การเปิดโอกาสให้มีการร้องขอย้าย-เข้าออกหมู่บ้าน มีการทวงหนี้ และสารภาพบาปของคนที่ทำผิด

วันที่ 4

วันนี้ไม่มีการประกอบพิธีกรรมใด ทุกคนจะพากันเล่นลูกข่างตั้งแต่ตะวันโผล่พ้นขอบฟ้า จวบจนถึงค่ำย่ำเย็น ประมาณพระอาทิตย์กำลังเปี่ยมจะตกดิน ผู้อาวุโสจะทำการเก็บอุปกรณ์เครื่องเช่นฆ้องขลุ่ยฆ้องขลุ่ยในตะกร้าไม้ไผ่ ถือเป็นการเสร็จสิ้นประเพณีปีใหม่ลูกข่างของปีนั้น

กิจกรรมการเรียนรู้หลักสูตรประเพณีปีใหม่ลูกข่าง

1. กิจกรรมการสอน โดยจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ซึ่งได้จากการรวบรวมองค์ความรู้จากการทบทวนองค์ความรู้ของกลุ่มผู้อาวุโส จากนั้นครูผู้สอนและผู้วิจัยพร้อมกรรมการสถานศึกษาที่อ่านออกเขียนได้ จึงร่วมกันร่างหลักสูตรจากคำบอกกล่าวของชาวบ้าน และการค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารของหมู่บ้านที่เคยทำจากโครงการเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และจากสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอจังหวัดเชียงราย

เมื่อทำสำเร็จแล้ว นำหลักสูตรนั้นไปอ่านให้กับผู้อาวุโสฟัง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหา และกระบวนการทำงานตามแผนอีกครั้ง และเปิดโอกาสให้ท่านเสนอเพิ่มเติมถึงวิธีการวัดประเมินผล แบบอาข่า คือ การให้พูดซ้ำและปฏิบัติเลียนแบบ

2. กิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยการใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้ กล่าวคือ โรงเรียนและประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกันจัดกิจกรรมการเล่นลูกข่างและสะบ้าขึ้น โดยได้รับบสนับสนุนกิจกรรมจากมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย

กำหนดการสอน

หลักสูตรท้องถิ่น ได้จากการวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดปัญหา การทบทวนองค์ความรู้ โดยผู้อาวุโสและข้อเสนอแนะของกลุ่มกรรมการสถานศึกษา เพื่อนำมากำหนดเป็น จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล สร้างเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า นำหลักสูตรที่ได้ไปอ่านให้กลุ่มผู้อาวุโสฟัง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหา ซึ่งหลักสูตรดังกล่าว มีดังนี้

- 1) กำหนดเป้าหมายของหลักสูตร
 - 1.1) เพื่อให้เยาวชนอาข่าได้เข้าใจ เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่า
 - 1.2) เพื่อให้รักและภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์อาข่า
- 2) จุดประสงค์การสอนเรื่องประเพณีปีใหม่ลูกข่างและการเล่นสะบ้า
 - 2.1) เพื่อให้นักเรียนทราบประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
 - 2.2) เพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่าของพิธีกรรมประเพณีปีใหม่ลูกข่าง

- 2.3) เพื่อให้นักเรียนทราบถึงประโยชน์ของการละเล่นลูกข่างและสะบ้า
 - 2.4) เพื่อสร้างกิจกรรมสำนักรักชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมการรักษาและสืบทอดศิลปะวัฒนธรรมการละเล่นของอาข่า
- 3) เนื้อหาการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย การทบทวนองค์ความรู้ประกอบด้วย
- 3.1) ประวัติของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก
 - 3.2) ตำนานความเป็นมาของประเพณีไล่ชิงช้าและประเพณีปีไหมลูกข่าง
 - 3.3) กิจกรรมในแต่ละวันของประเพณีไล่ชิงช้าและประเพณีปีไหมลูกข่าง
 - 3.4) อุปกรณ์และกติกาการเล่นลูกข่าง และสะบ้า
 - 3.5) ความสำคัญของประเพณีและการเล่นไล่ชิงช้า ลูกข่างและสะบ้า
- 4) แผนการจัดเวลาเรียน
- เป็นสาระเพิ่มในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 กำหนดสอนทุกวันพฤหัสบดี เวลา 15.00 – 16.00 น. จำนวน 5 ครั้ง ในภาคเรียนที่ 2
- 5) แนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
- เป็นกิจกรรม การเรียนรู้ที่เน้นศักยภาพของผู้เรียน ซึ่งเป็นความร่วมมือของผู้นำวัฒนธรรมและโรงเรียน เพื่อสร้างจิตสำนักรักในท้องถิ่นและภูมิใจในวัฒนธรรมเกิดความสนใจใฝ่รู้ และสืบทอดศิลปะการละเล่นตามวัฒนธรรมของอาข่า กิจกรรมการเรียนรู้ประกอบด้วย การสังเกต สัมภาษณ์ การฟัง การปฏิบัติ การอภิปราย การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ตามสถานการณ์จริง การสอนของวิทยากรท้องถิ่น และครูผู้ร่วมวิจัย
- 6) การประเมินผล
- การประเมินผล ใช้วิธีการสังเกตความสนใจของผู้เรียนผ่านการทำงานคือ ผลงานของนักเรียน การสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรม การสัมภาษณ์ และการประเมินโดยใช้แบบทดสอบเพื่อวัดระดับความรู้ ทักษะ และระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมของเยาวชนอาข่า ทั้งก่อนและหลังกิจกรรมการเรียนรู้
- 7) แผนการสอน
- แผนการสอนได้จากการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาเพื่อทบทวนองค์ความรู้ของกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและข้อเสนอแนะของกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนที่ต้องการให้ลูกหลานรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง เกี่ยวกับชุมชนด้วย ดังนั้นหลังจากการระดมสมอง จึงค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารของสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย เพื่อนำมาเขียนเป็นแผนการสอน จากนั้นนำเสนอต่อผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่าโดยการเล่าให้ฟัง เปิดโอกาสให้ผู้นำด้านวัฒนธรรมและนักเรียนร่วมเสนอกิจกรรมการเรียนและวิธีการวัดประเมินผล ครูผู้สอนคือครู วุฒิไกร

มอฟ้า ซึ่งปกติสอนในระดับชั้นอนุบาล 1 – 2 จะขึ้นมาสอนในระดับชั้น ป. 5 – 6 ในคาบเวลาดังกล่าว ซึ่งอาจมีการยืดหยุ่นเวลาตามความเหมาะสม แผนการสอนมีรายละเอียดดังนี้

แผนการสอนครั้งที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

สาระสำคัญ ชาวบ้านห้วยขี้เหล็กเป็นกลุ่มอุ้งโล่อาข่า ชาวบ้านผู้ก่อตั้งมาจากหมู่บ้านแสนเจริญเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่นับถือบรรพบุรุษ จึงมีการประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ และมีผู้นำด้านวัฒนธรรมทำหน้าที่ในการนำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ

จุดประสงค์

1. นักเรียนทราบประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน และชื่อกลุ่มผู้นำที่สร้างหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก
2. นักเรียนเข้าใจโครงสร้างการปกครองตามประเพณี มีตำแหน่งอะไร ทำหน้าที่อะไร

เนื้อหา

1. ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก
2. ชื่อกลุ่มผู้ก่อตั้งหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก
3. ระบบการปกครองตามประเพณีของหมู่บ้าน
4. ตำแหน่งและบทบาทของผู้นำด้านวัฒนธรรมหรือผู้ปกครองตามประเพณีในชุมชน

กิจกรรม

1. การมอบหมายงานนักเรียนให้ถามผู้ปกครองเป็นการบ้าน
2. เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาสอนที่โรงเรียน
3. นักเรียนร่วมกันอภิปรายข้อมูลที่ได้
4. สรุปและบันทึก

สื่อการเรียนการสอน

1. ภาพแผนที่หมู่บ้าน
2. รูปภาพกิจกรรมในชุมชนที่มีรูปผู้นำ
3. คู่มือแบบฝึกหัด

การวัดและประเมินผล

สังเกตการทำงาน การพูดตอบและถาม ผลงานที่นักเรียนบันทึก

แผนการสอนครั้งที่ 2 ศาสนาหรือความเชื่อของอาข่า

สาระสำคัญ

หมู่บ้านอาข่าที่นับถือบรรพบุรุษ จะมีศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มีการนำความเชื่อมาสร้างเป็นกฎจารีตประเพณีเพื่อควบคุมสมาชิกในชุมชน ซึ่งถือเป็นกฎจารีตที่ใช้ควบคุมให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยมีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นผู้ปกครองตามประเพณี เป็นผู้ออกกฎและควบคุมการใช้และลงโทษหากทำผิด

จุดประสงค์

1. อธิบายศาสนาหรือความเชื่อของอาข่าได้
2. บอกชื่อและความสำคัญของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาข่าได้
3. ยกตัวอย่างและบอกชื่อพิธีกรรมประเพณีของอาข่าได้

เนื้อหา

1. ความเชื่อและการนับถือบรรพบุรุษ
2. ศาสนวัตถุศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน
3. พิธีกรรมประเพณีของอาข่า

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

1. ครูนำภาพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของอาข่าให้นักเรียนดูและอภิปราย
2. ครูนำภาพของศาสนาอื่น ๆ คือ พระพุทธรูปเจ้า พระเยซู ให้นักเรียนดูและอภิปราย
3. นักเรียนไปสอบถามกับผู้รู้ถึงความเชื่อ และศาสนสถานของอาข่า

สื่อการเรียนการสอน

1. รูปภาพ
2. คู่มือแบบฝึกหัด

การวัดและประเมินผล

สังเกตการทำงาน การพูดตอบและถาม ผลงานที่นักเรียนบันทึก

แผนการสอนครั้งที่ 3 ประเพณีไล่ชิงช้า

สาระสำคัญ

การไล่ชิงช้าคือประเพณีหนึ่งของอาข่า เป็นการสร้างความเชื่อมั่นของชุมชน เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์มีพืชพันธุ์ธัญญาหารในรอบปีเพียงพอกับสมาชิก เป็นกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับหญิงสาว การรื่นเริง และการเริ่มต้นพบปะกันของหนุ่มสาว

จุดประสงค์

1. บอกประวัติของประเพณีไล่ชิงช้าได้
2. บอกกิจกรรมในแต่ละวันได้
3. อธิบายความสำคัญของประเพณีไล่ชิงช้าต่อตนเองและชุมชนได้

เนื้อหา

1. ประวัติความเป็นมาของประเพณีไล่ชิงช้า
2. กิจกรรมในแต่ละวันของประเพณีไล่ชิงช้า
3. ความหมายและความสำคัญของประเพณีไล่ชิงช้าต่อเยาวชนและชุมชน

กิจกรรม

1. นำแบบฝึกหัดและสมุดบันทึกของนักเรียนที่ร่วมกิจกรรมประเพณีได้ซึ่งเข้าสนทนาและอภิปรายร่วมกับครูเพื่อทบทวนถึงประวัติความเป็นมา กิจกรรมและความหมาย
2. ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นต่อความสำคัญของประเพณีได้ซึ่งเข้าและแนวทางการสืบทอดประเพณีได้ซึ่งเข้า นักเรียนสามารถทำได้อย่างไร

การวัดและประเมินผล

สังเกตการทำงาน การถามตอบของนักเรียน

แผนการสอนครั้งที่ 4 ประเพณีปีใหม่ลูกช่าง

สาระสำคัญ

ประเพณีปีใหม่ลูกช่าง เป็นประเพณีการเล่นของผู้ชาย มีความหมายคือ การเพิ่มอายุอีก 1 ปี เป็นการบอกช่วงเวลาการสิ้นสุดฤดูกาลเพาะปลูกอีกฤดูกาลหนึ่ง ในเทศกาลนี้ผู้ชายเล่นลูกช่าง ส่วนผู้หญิงเล่นสะบ้า ความสำคัญของเทศกาลนี้คือ เป็นกิจกรรมนันทนาการ เป็นการรวมญาติ เป็นการทวงและชำระหนี้ต่อชุมชน การสารภาพบาป และการร้องขอย้ายเข้า-ออกหมู่บ้าน

จุดประสงค์

1. บอกความหมายและความสำคัญของประเพณีปีใหม่ลูกช่างได้
2. บอกความสำคัญของประเพณีปีใหม่ลูกช่างต่อตนเองและชุมชนได้

เนื้อหา

1. การเล่นลูกช่างเป็นการเล่นที่คู่กับชุมชนอาข่าและเป็นการเล่นของผู้ชาย
2. ประเพณีปีใหม่ลูกช่างมีความสำคัญในการเป็นกิจกรรมรวมญาติ ชำระหนี้ สารภาพบาป และการร้องขอย้ายเข้า-ออกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอาข่า

กิจกรรม

1. เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาสอนร่วมกับครู
2. นักเรียนและครูสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่สนทนากับวิทยากรท้องถิ่น

สื่อการเรียนการสอน

1. ลูกช่าง
2. วิทยากรท้องถิ่น
3. คู่มือแบบฝึกหัด

การวัดและประเมินผล

สังเกตการทำงาน การพูดตอบและถาม ผลงานที่นักเรียนบันทึก

แผนการสอนครั้งที่ 5 วิธีการเล่น กติกาการเล่นลูกข่างและการเล่นสะบ้า สาระสำคัญ

วิธีการเล่นลูกข่างและสะบ้า เป็นกิจกรรมที่ฝึกทักษะสายตากับมือ ฝึกลักษณะความเป็นนักกีฬา สร้างระเบียบวินัย ได้เพื่อน สร้างความสามัคคีภายในชุมชนอาข่า

จุดประสงค์

1. นักเรียนบอกกติกาของการเล่นลูกข่างและสะบ้าได้
2. อธิบายประโยชน์ของการเล่นลูกข่างและสะบ้าต่อผู้เล่นทั้งร่างกายและจิตใจได้

เนื้อหา

1. วิธีการเล่น กติกาการเล่นลูกข่างสร้างเยาวชนให้มีน้ำใจ อุดหนุน รู้จักแพ้ชนะ
2. การละเล่นมีประโยชน์ต่อผู้เล่น ทั้งร่างกาย จิตใจ และชุมชน
3. การเล่นสะบ้า ฝึกความเป็นนักกีฬาและสร้างความสนุกสนานและการได้พบปะกัน

ระหว่างเพื่อน หนุ่มสาว สร้างความผูกพันต่อกัน

กิจกรรม

1. กิจกรรมการละเล่นลูกข่าง และสะบ้าเพื่อสืบสานวัฒนธรรมอาข่าประจำปี 2546
2. การเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาสนทนากับนักเรียน
3. การอภิปรายสรุปถึงกติกา และประโยชน์ของการเล่นลูกข่างและสะบ้า

สื่อการเรียนการสอน

1. ลูกข่าง
2. การละเล่นลูกข่างและสะบ้าของชุมชน

การวัดและประเมินผล

สังเกตการทำงานกลุ่ม การถามและตอบ

ผลงานบันทึกของนักเรียน

กิจกรรมเสริมหลักสูตร การละเล่นลูกข่าง และการละเล่นสะบ้า

ประเพณีปีใหม่ลูกข่างจะมีการละเล่นในประเพณี 2 ชนิดคือ การเล่นลูกข่างและสะบ้า จากข้อเสนอของคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อสืบสานประเพณีของอาข่าให้ลูกหลานได้เรียนรู้ จากสถานการณ์จริง จึงเสนอต่อกลุ่มผู้อาวุโสในการจัดกิจกรรมการแข่งขันการละเล่นลูกข่างและสะบ้าประจำปี พ.ศ. 2546/2547 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิสุภานิมิตแห่งประเทศไทยจำนวน 3,450 บาท โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมกับคณะครูและเยาวชนบ้านห้วยขี้เหล็กเป็นผู้ดำเนินการ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดแทรกในคำกล่าวเปิดพิธีการแข่งขัน เป็นกิจกรรมการให้ความรู้โดยพี่มะอามีอ เยซอง ในฐานะตัวแทนผู้นำด้านวัฒนธรรม ท่านรับเป็นประธานกล่าวเปิดการ

แข่งขัน โดยได้กล่าวสรุปให้เยาวชนได้ทราบถึง ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีปีใหม่มูลูกช่าง และขอให้ลูกหลานช่วยกันรักษาประเพณีนี้ต่อไป

กิจกรรมการละเล่นลูกช่างและสระบัว ได้รับความสนใจจากผู้ปกครองและลูกหลานจำนวนมาก มีผู้สมัครเข้าร่วมแข่งขันหลายทีมโดยเฉพาะการเล่นสระบัว แต่มีปัญหาในการใช้กติกา เพราะกรรมการกำหนดให้การเล่น ต้องหาผู้แพ้ผู้ชนะในวันเดียว แต่ผู้เล่นต้องการเล่นตามวิธีการเล่นแบบดั้งเดิม ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถหาผู้ชนะได้ในวันนี้

วิธีการเล่นแบบเดิมคือ การเล่นตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่มีมากและไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น เป็นการเล่นที่ไม่มุ่งเน้นการแพ้ชนะ แต่ถือว่าการแพ้คือเป็นหนี้ เป็นอุปายที่ทำให้ผู้เล่น ต้องกลับมาเล่นเพื่อเอาชนะล้างหนี้ในครั้งต่อไป ไปหรือปีต่อไป แต่การจัดการแข่งขันครั้งนี้ ต้องการหาผู้แพ้ชนะเพื่อรับรางวัล ส่วนหนี้ให้กลับมาเล่นแก้มือในปีต่อไป ไป จึงต้องนำกติกาสากลมาประยุกต์ใช้ โดยให้คณะกรรมการที่เป็นชาวบ้านตัดสินชี้ขาด ทั้งนี้เพราะจำนวนทีมแข่งขันมีมากเกรงจะแข่งไม่จบในวันเดียว การแข่งขันการเล่นลูกช่างมี 3 ทีม ๆ ละ 3 คน เพราะเด็กไม่กล้าสู้กับผู้ใหญ่ ทำให้เหลือเพียงทีมนักเรียน เพราะขนาดของลูกช่างและพละกำลังที่ต่างกัน จึงขอสู้กันเฉพาะเด็ก กลุ่มผู้ปกครองขอสิทธิโดยขอเล่นวงนอกต่างหาก แต่ก็ให้กำลังใจลูกหลานอยู่ข้าง ๆ สนาม ส่วนสระบัวนั้นไม่มีปัญหาเรื่องการได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเด็กหรือผู้ใหญ่ และไม่มีอันตรายจากการปะทะ เด็กและผู้ปกครองสามารถร่วมเล่นกันได้ ซึ่งมีมากถึง 14 ทีม แต่ละทีมมีนักกีฬาจำนวน 3 คน สิ่งที่ทำให้คณะกรรมการหนักใจคือ ความไม่เข้าใจและลืมกติกาของผู้ปกครอง เพราะเป็นกติกาใหม่ที่แปลเป็นภาษาอาข่าแล้ว แต่หลายท่านไม่ยอมเปลี่ยนแปลงกติกาการเล่น เพราะกลัวเสียเปรียบ ทำให้ต้องโต้เถียงกันเสียงดังลั่นพร้อมกับเสียงหัวเราะอย่างสนุกสนาน

กิจกรรมสานสายใยความรักในครอบครัว การแข่งขันการเล่นลูกช่าง นักกีฬาตัวน้อย ๆ จะตั้งใจเล่นกันมาก เพราะทีมชนะเลิศจะได้รับถ้วยทองจากพี่มะอะมีเอ เยซองและเงินรางวัลจำนวน 300 บาท อันดับที่สอง 200 บาท และอันดับที่ 3 จำนวน 100 บาท ระหว่างการแข่งขันผู้ปกครองจะส่งเสียงดัง ทำให้เด็กตีไม่ถูกเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสร้างเสียงเฮฮาหากลูกหลานทำพลาดซึ่งเสียงเชียร์ที่ยิ่งดังยิ่งทำให้เด็ก ๆ เกิดอาการเกร็ง จึงตีลูกช่างฝ่ายตรงข้ามไม่ถูกเลยทั้งสองทีมซึ่งปรากฏผลว่า ฝ่ายตั้งรับได้เปรียบและชนะฝ่ายรุกหรือฝ่ายตี ซึ่งตรงกันข้ามกับการเล่นของผู้ใหญ่ที่ฝ่ายตีจะได้เปรียบเพราะความแม่นยำมีมากกว่านั่นเอง เมื่อจบการแข่งขันทุกคนจะได้รับการการตบมือและเข้ามาพุดปลอบผู้แพ้จับหัวจับไหล่ให้กำลังใจ พร้อมแสดงความดีใจกับผู้ชนะ

การเล่นสระบัวเป็นการรวมทีมของครอบครัว การเล่นเป็นไปอย่างสนุกสนานมากกว่าจะเอาแพ้ชนะกัน เพราะคุณแม่และน้ำ ๆ ทั้งหลาย ซึ่งห่างเหินการเล่นไปนาน ทำให้ทักษะที่เคยทำได้ไม่สามารถทำได้เหมือนอดีต มีการล้มลุกคลุกคลานกันบ้าง เรียกเสียงหัวเราะกันตลอด และการ

โต้เถียงกรรมการเพื่อให้ตนเองได้เปรียบ กรรมการต้องชี้ขาด ซึ่งก็สร้างความขบขันทั้งผู้เล่นและสมาชิกในครอบครัวคนอื่น ๆ ที่มามุงดู

กิจกรรมสร้างวินัยและสร้างน้ำใจนักกีฬา การเล่นลูกข่างเป็นกีฬาที่ไม่ซับซ้อน โดยแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายตั้งและฝ่ายตี ฝ่ายตั้งจะเป็นคนขว้างลูกข่างไปหมุนที่พื้นดินโดยขีดเส้นห่างประมาณ 3 เมตร ฝ่ายตีจะใช้ลูกข่างของตนตีลูกข่างฝ่ายตั้งให้หยุดหมุน โดยขว้างได้ 1 ครั้ง โดยฝ่ายใดหยุดหมุนก่อนคือผู้แพ้ จะต้องกลับไปเล่นเป็นฝ่ายตั้งให้คนอื่น ๆ ตีต่อไป แต่หากฝ่ายตี ๆ ไม่ถูกก็ถือว่าฝ่ายตีแพ้ ต้องกลับไปตั้งให้ฝ่ายตรงข้ามตีอีก ดังนั้นการแข่งขันการละเล่นประเพณีอาข่าครั้งนี้ ซึ่งแบ่งผู้เล่นเป็นทีม แต่ละทีมมี 3 คนจึงต้องใช้การจับผู้เล่นแต่ละฝ่ายเล่นเป็นคู่ ทีมใดชนะ 2 ใน 3 คือทีมชนะ การแข่งขันจึงเป็นการแข่งขันแบบพบกันหมด แล้วนำทีมอันดับที่ 1 และที่ 2 มาชิงชนะเลิศกันอีกครั้งหนึ่ง การเล่นต้องรอบคอบ และไม่ทำอาการดูถูกหรือยั่วฝ่ายตรงข้าม เป็นการฝึกยอมรับการรู้แพ้รู้ชนะและมีน้ำใจต่อกัน ซึ่งสร้างคุณลักษณะที่ดีแก่เด็กชายอาข่าที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีต่อไป

การเล่นสะบ้ามีกติกาที่ยืดหยุ่นและมีขั้นตอนการเล่นหลายระดับขึ้นกับทักษะและการทำความเข้าใจความตกลงกันระหว่างผู้เล่นสองฝ่าย การเล่นไม่จำกัดจำนวนผู้เล่นและจำนวนทีม แต่โดยทั่วไปการเล่นแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย โดยมีระดับการเล่นเป็นขั้น ๆ เริ่มจากขั้นที่ง่ายขึ้นไปถึงขั้นสูงหรือยากขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามที่ผู้เล่นจะสองฝ่ายจะคิดและสร้างสรรค์วิธีการเล่นขึ้นและตกลงกันได้ การเล่นเริ่มจากการเลือกฝ่ายใดจะได้เล่นก่อน โดยการโยนไม้ไผ่ ให้หัวหน้าทีมเลือกด้านในหรือด้านผิวไม้ไผ่ ทีมที่ทายถูกคือผู้ชนะจะได้เล่นก่อน

จำนวนผู้เล่น การเล่นสะบ้านั้นจะใช้ผู้เล่นทีมละกี่คนก็ได้ แต่ในการเล่นครั้งนี้กำหนดไว้ทีมละ 3 คน การเล่นมีอุปกรณ์คือ ไม้กระดานกั้นลูกสะบ้าห่าง 6 เมตร การเล่นนั้นเริ่มจากวิธีง่ายที่สุดก่อน โดยเริ่มจากการใช้มือ เท้า แล้วจึงเพิ่มอวัยวะทุกส่วนรวมกัน โดยมีลำดับการเล่นดังนี้

- การเล่นขั้นที่ 1 ใช้ฝ่ามือเล่น (หละ ยะ)
- การเล่นขั้นที่ 2 ใช้นิ้วชี้และหัวแม่มือเล่น (หละมา แหม่ งา)
- การเล่นขั้นที่ 3 ใช้นิ้วมือพับข้อแล้วเล่น (หละ มา ชี้ ถ่อง)
- การเล่นขั้นที่ 4 ใช้ปุมข้อเท้าเล่นโดยหนีบกระโดด (คือ หนี ฉ่อ)
- การเล่นขั้นที่ 5 ใช้หัวแม่เท้าเล่น (คือ ข่า แถ)
- การเล่นขั้นที่ 6 ใช้หลังฝ่าเท้าเล่น (กระโดยขาข้างเดียว) (คือ ก้อง)
- การเล่นขั้นที่ 7 ใช้หัวเข่าเล่น (หนีบกระโดด) (เป็ยะ เงา ฉ่อ)
- การเล่นขั้นที่ 8 ใช้ต้นขา (ใช้ขาหนีบกระโดด) (สำ พย่า แถ)

* การเล่นขั้นสูงสุดคือ การใช้ใบหูหนีบกับไหล่

การตัดสินผู้แพ้ชนะคือ ผู้เล่นของทีมที่ทำตามแต่ละขั้นตอนได้สูงที่สุด

กิจกรรมการเล่นลูกข่างและสระบัวเป็นการย้อนคืนบรรยากาศแห่งอดีต การเล่นสระบัวแม้จะมีการประกาศกติกาไว้ก่อน และกำหนดขั้นตอนไว้แน่นอน เมื่อแข่งขันจริง ปรากฏว่าการแข่งขันสระบัว สร้างความมันงให้ทั้งผู้เล่นและกรรมการ เพราะผู้ปกครองหลายท่านอ่านหนังสือไม่ได้ ทำให้การอธิบายกติกาทำได้ด้วยความลำบาก เมื่อถึงเวลาเล่นทุกคนก็เล่นตามที่ตนเองเคยเล่นในอดีต และให้ได้เปรียบมากที่สุด ทำให้อีกฝ่ายโวยวายว่าถูกโกง กรรมการต้องชี้ขาด ซึ่งก็สร้างความขบขันให้แต่ละฝ่ายตลอด หลายคนหัวเราะจนตัวงอ น้ำตาไหลเมื่อเพื่อนทำผิดพลาด เช่น ล้มเนื่องจากทำไม่ได้เหมือนที่เคยทำในสมัยก่อน สุดท้ายคือความสนุกสนาน ดังคำกล่าวที่ว่า “ป่าได้เล่นกันมาเกือบ 10 ปีละ อะเบอเก้อ(สระบัว)นี่ เหนื่อยมาก ถ้าครูป่ามา ป่าได้เล่นแล้ว” (ไม่ได้เล่นมาเกือบ 10 ปีแล้ว เหนื่อยมาก ถ้าไม่มีครูมาไม่ได้เล่นแล้ว) (หมี่ชู ตั้งใจมานะ, 31 ธันวาคม 2546) “สนุกมากครู แต่เหนื่อยจริง ๆ ปีนหน้าจัดอีกนะ สนุกดี” (มิแก มอพะ, 31 ธันวาคม 2546)

การหายไปของการเล่นสระบัว เริ่มตั้งแต่การมีโรงเรียนและหนุ่มสาวไปทำงานพื้นราบมากขึ้น การเล่นขาดความนิยมลงเรื่อย ๆ การมีโทรทัศน์ ได้แย่งเวลาของหนุ่มสาวส่วนใหญ่ไป ในอดีตการเล่นสระบัว คือกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน การเล่นแพ็คคือมีหน้าที่ต้องมาแก้ม้อคืนเป็นพันธะผูกพันต้องมาเล่นมาพบกันอีก สามารถเล่นสระบัวได้ตลอดปี ดังคำกล่าวที่ว่า

การเล่นลูกข่างและอะเบอเก้อ(สระบัว) เล่นเอาม่วนนี่กา เมื่อก่อนนี่ป่า มีอะยังเล่นลู ไผ ๆ ก็เล่นกันแบบนี้ เป็นหนุ่มเป็นสาวก็เล่น ป่าเดี๋ยวนี มีก่าละอ่อนเล่น (การเล่นลูกข่างและสระบัว เล่นกันเพื่อสนุก แต่ก่อนนี่ไม่มีอะไรให้เล่นใคร ๆ ก็เล่นกัน ส่วนใหญ่หนุ่มกับสาวเล่นด้วยกัน เดี๋ยวนีมีเพียงเด็กเท่านั้นที่เล่น)

(อาเสาะ อานี ,สัมภาษณ์, 31 ธันวาคม 2546)

สรุป การรื้อฟื้นวัฒนธรรมการละเล่นของอาข่า แม้จะทำให้ผู้ปกครองบางท่านสับสนกับกติกาที่กำหนดขึ้น แต่เป็นการรื้อฟื้นบรรยากาศในอดีตคืนมา และต้องการให้กิจกรรมการเล่นเป็นสื่อในการนำเยาวชนสนใจเรียนรู้ประเพณีของอาข่า เปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายได้ทบทวนและร่วมกิจกรรมด้วยกัน เพื่อย้อนวิถีเดิม พี่นฟูคุณค่าของกิจกรรมดังกล่าว ให้ครอบครัวอบอุ่น และชุมชนมีความสามัคคีต่อกัน

2.1.5 สรุปบทเรียนและการประเมินผลกิจกรรม หลักสูตรท้องถิ่น ประเพณีปีใหม่ลูกช้าง

หลักสูตรท้องถิ่น ที่กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมร่วมกันคัดเลือก และเสนอ
ความเห็นเพิ่มเติมโดยคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อจัดเป็นกิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับ
ลูกหลานที่โรงเรียนและกิจกรรมเสริมการเรียนรู้โดยใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐาน คือการจัดการ
แข่งขันการละเล่นตามประเพณีอาข่าประกอบด้วย การเล่นลูกข่างและสะบ้า สำหรับกลุ่มผู้เรียนที่
ใช้ในการประเมินครั้งนี้คือ นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 จำนวน 26 คน

การประเมินผลกิจกรรม ประเมินทุกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมโดยใช้วิธีการประเมินที่หลากหลาย
วิธีการคือ การสังเกต การสัมภาษณ์รายบุคคล การจัดสนทนากลุ่ม การประเมินจากผลงาน การ
เขียนเรียงความ ภาระบวกรทำงานกลุ่ม ผลสำเร็จของกิจกรรม การแสดงทัศนคติก่อนและหลัง
กิจกรรม ซึ่งมีผลการประเมินดังนี้

ผลการประเมินผู้สอน

จากการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม ทุกท่านดีใจและภูมิใจที่ได้ทำหน้าที่
ของตนเอง โดยแสดงออกถึงความพึงพอใจในสิ่งที่ทำ เช่น มีรอยยิ้ม มีดวงตาที่สดใสเวลาสอนลูกห
หลาน มีความกระตือรือร้นที่จะทำหน้าที่สอนลูกหลาน มีความมุ่งมั่นดังคำกล่าวที่ว่า “การทำแบบ
นี้ดี ลูกหลานได้เรียนรู้จะสอนต่อไป ถ้าลูกหลานยังต้องการเรียน และตัวเองไม่ตายไปเสียก่อน
(อาผ่า มาเยอะ, อาหมื่อ เยซอง, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547) การเรียนรู้ของชาวบ้านนอกจาก
กิจกรรมการทบทวนหรือฟื้นฟูองค์ความรู้ต่าง ๆ แล้ว ยังเกิดแนวคิดใหม่คือ การรักษาพิธีกรรม
ประเพณีของอาข่าที่ดีที่สุดคือ ทุกคนต้องช่วยกันสอนลูกหลานต้องร่วมมือกันหลาย ๆ ฝ่าย และ
ต้องเริ่มสอนตั้งแต่วัยเยาว์จะรอให้ลูกหลานโตก่อนแล้วมาสอนเหมือนสมัยก่อนไม่ได้ ดังคำพูดที่ว่า
“รอให้โต ก็สายเสียแล้ว” เพราะลูกหลานเมื่อโตแล้วไม่อยู่ในหมู่บ้าน การได้สอนลูกหลานตั้งแต่วัย
เยาว์จะทำให้อาข่ายั่งยืนไม่สูญหาย ดังคำกล่าวที่ว่า “ดี ลูกหลานได้เรียนรู้ อาข่าพิธีป่าหายแล้ว”
(อาหมื่อ เยซอง, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547) นั่นคือ ภาระบวกรแก้ปัญหาคือ ถึงเวลาที่ทุกคน
ต้องมาร่วมกันสอนลูกหลาน เพราะหากไม่รีบทำในช่วงเวลานี้ ก็จะไม่มีความอีก เพราะลูกหลาน
เมื่อโตขึ้นจะลงไปทำงานพื้นราบกันหมด หากทุกคนปล่อยให้สถานการณ์นี้ดำเนินต่อไปวัฒนธรรม
อาข่าก็จะเลือนหายไปนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การร่วมกับโรงเรียนสอนลูกหลาน กลุ่มผู้อาวุโสพบกับปัญหาและอุปสรรค
หลายประการที่ยังจะต้องร่วมกันแก้ไขต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า

ภาษาของอาช่ามันยาก จะเขียนเป็นภาษาไทยไม่ได้ ละอ่อนก็จดบันทึกยาก ตัวผู้สอนเองก็เขียนไม่ได้ หากจะให้จำอย่างเดียว ต้องใช้เวลาเรียน 20 ปี
(อามือ เยซอง, 16 มกราคม 2547)

ดังนั้น แนวการแก้ไขของโรงเรียนและกลุ่มผู้อาวุโสคือ ต้องมีการแปลคำพูดของปู่มาเป็นคู่มือการเรียนโดยคณะครู เพื่อให้ให้นักเรียนอ่าน และนำกลับไปทบทวนกับปู่ย่าอีกครั้ง

ผลการประเมินผู้เรียน

กลุ่มผู้เรียนเป้าหมายที่ใช้ในการประเมินคือ ลูกหลานที่เป็นนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 หลังจากจบกิจกรรมการเรียนรู้ในหลักสูตรและกิจกรรมเสริมหลักสูตรแล้ว เด็กมีความกระตือรือร้นอยากจะเรียนรู้ในสิ่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้นพร้อมกับความรู้สึกชื่นชมปู่ ภูมิใจในตัวปู่ เช่น มีอาการติดปู่ คอยติดตามปู่ไปในการทำพิธีกรรม หรือการทำมาหากิน เช่น เข้าป่าหายาสมุนไพร ซึ่งทำให้การอบรมสั่งสอนลูกหลานของผู้อาวุโสทำได้ง่ายกว่าแต่ก่อน

จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มนักเรียน นักเรียนที่ร่วมกิจกรรมสรุปถึง ผลดีของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าคือ “ได้เรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน และดีใจที่ได้รู้สิ่งใหม่ ๆ เพราะแต่ก่อนหากที่บ้านมีพิธีกรรม ลูกหลานไปดูใกล้ ๆ ปู่จะรำคาญและไล่ให้ไปไกล ๆ แต่ตอนนี้ พ่อแม่เข้าใจแล้ว” (สมัคร มาเยอ, 16 มกราคม 2547) “ดีใจ และสนุกที่ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน” (สุชาติ เลิศใจกุล, 16 มกราคม 2547) ซึ่งคำตอบของเด็กโดยส่วนใหญ่จะเหมือนกัน การเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองทำให้มั่นใจในตนเองมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “การเรียนรู้วิชานี้ ทำให้รู้สึกดีขึ้น ถ้าใครว่าเราเป็นอีโก้ เมื่อก่อนนี้อาย แต่ปัจจุบันเรามีคำตอบที่จะอธิบายให้กับคนอื่นแล้ว” (อุมาพร จูเปาะ, 16 มกราคม 2547) ซึ่งแสดงถึงสาเหตุการอายุของเยาวชนคือ การไม่รู้ตัวตนเป็นใคร มาจากไหน พิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ทำอย่างไร ทำทำไม มีประโยชน์อย่างไร การได้รู้ถึงความสำคัญดังกล่าว ทำให้มีความมั่นใจตนเอง และสามารถที่จะเล่าให้กับเพื่อนต่างเผ่าได้ ทำให้ภูมิใจในเอกลักษณ์ของเผ่า

ภาษาเป็นปัญหาสำคัญในการเรียนกับปู่ ดังคำกล่าวที่ว่า “เวลาปู่มาสอนที่โรงเรียน บางคำไม่เข้าใจว่าปู่พูดอะไร แต่ก็ต้องฟัง เพราะกลัวปู่จะว่าให้” (สมัคร มาเยอ, 16 มกราคม 2547) “ต้องการหนังสืออ่านเยอะ ๆ และมีรูปภาพด้วย” (สุภาวรรณ จูเปาะ, 16 มกราคม 2547) “อยากให้ครูมาสอนด้วย เพราะครูอธิบายได้ดีและเข้าใจง่ายกว่าปู่” (มาลินี จูเปาะ, 16 มกราคม 2547)

คำพูดของเด็กสะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารระหว่างผู้สอนที่เป็นกลุ่มผู้อาวุโสกับผู้เรียนที่เป็นเด็กมีปัญหา ต้องมีคนกลางที่สามารถแปลภาษาอาช่าที่ยากและเรียบเรียงใหม่ให้เหมาะสมกับวัยและฐานความรู้ของเด็ก วิทยากรท้องถิ่นที่เป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมที่เป็นตัวแทนชาวบ้านเข้ามาสอนนักเรียนบางคน มีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานมากที่สุดภายในเวลาที่ได้รับ

มอบหมาย มีการพูดโยงเรื่องไปมา ตามที่ตนเองนึกได้และให้ความสำคัญ ทำให้เด็กตามเรื่องลำบาก เพราะเด็กไม่มีฐานความรู้มาก่อน เมื่อต้องฟังนาน ๆ ทำให้เด็กเบื่อ ปัญหาอีกด้านที่พบคือ เด็กอ่อนภาษาไทยทำให้บันทึกสิ่งที่ปูสอนไม่เป็น จึงเป็นหน้าที่ของครูและโรงเรียนที่จะต้องแก้ไขในจุดอ่อนนี้ต่อไป

การประเมินโดยใช้แบบทดสอบ เพื่อวัดระดับความรู้ ทักษะคิด และระดับการปฏิบัติ วัฒนธรรมของเยาวชนอาช่าบ้านห้วยซี้เหล็ก เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบซ้ำกับวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้การประเมินผลมีความครอบคลุมมากที่สุด ผลการประเมินก่อน-หลังกิจกรรมการเรียนรู้ในหลักสูตรเรื่อง ประเพณีปีใหม่ลูกซ่าง มีผลดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 คะแนนการทดสอบก่อนหลัง ระดับความรู้ ทักษะคิดและการปฏิบัติวัฒนธรรมของนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านห้วยซี้เหล็ก

นักเรียน เลขที่	Pre-sco	Pos-sco	Pre-Att	Pos-Att	Pre-Act	Pos-Act
	60	60	60	60	30	30
1	30	24	45	56	21	23
2	30	45	46	48	23	28
3	39	48	47	58	27	29
4	36	42	48	55	19	18
5	33	57	51	54	23	28
6	27	36	53	54	28	23
7	36	54	51	56	28	29
8	36	60	56	57	24	24
9	21	33	54	55	24	23
10	24	27	45	56	22	19
11	27	45	52	58	22	27
12	36	42	40	54	22	25
คะแนนเฉลี่ย	31	43	49	55	24	25

จากตารางที่ 17 จะเห็นว่า ผลการประเมินด้านความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติ วัฒนธรรมของนักเรียน โดยภาพรวมนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีระดับพัฒนาการดีขึ้นทุกด้าน คือ คะแนนความรู้ด้านวัฒนธรรมอาช่าเรื่องประเพณีปีใหม่ลูกซ่างก่อนและหลังกิจกรรม (Score) จาก 31 เป็น 43 ซึ่งอยู่ในขั้นมีความรู้ในระดับปานกลาง ต้องมีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง แต่มีระดับการพัฒนาความรู้ที่เพิ่มขึ้นในระดับที่น่าพอใจ

ด้านระดับทัศนคติที่มีต่อวัฒนธรรมอาช่าก่อนและหลังกิจกรรม (Attitude) เป็น 49 และ 55 ตามลำดับ ซึ่งแสดงว่านักเรียนมีทัศนคติต่อตนเองและเผ่าในระดับดี ทั้งก่อนและหลังกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า (Action) เป็น 24 และ 25 ตามลำดับ ซึ่งจัดอยู่ในระดับที่ปฏิบัติเป็นประจำ ทั้งก่อนและหลังกิจกรรม ผลการประเมินที่อยู่ในระดับสูง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า(PAR) นักเรียนมีส่วนร่วมกิจกรรมมาตั้งแต่ต้นคือ การเรียนรู้กับปู่ในการทดลองสอนเองที่บ้าน และร่วมกิจกรรมประเพณีไล่ชิงเข้ามา ก่อน จึงทำให้เยาวชนมีทัศนคติและระดับการปฏิบัติที่ดีมาก่อนกิจกรรมหลักสูตรประเพณีปีใหม่ ลูกช่าง ซึ่งนำมาจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ส่วนการประเมินในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็กมีผลดังนี้

ตารางที่ 18 คะแนนการทดสอบก่อนหลัง ระดับความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติวัฒนธรรม
ของนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก

นักเรียนเลขที่	Pre-sco	Pos-sco	Pre-Att	Pos-Att	Pre-Act	Pos-Act
	60	60	60	60	30	30
1	36	54	53	57	29	25
2	24	48	55	54	29	28
3	36	30	53	54	23	25
4	45	51	49	57	23	28
5	30	54	51	57	22	22
6	48	54	51	53	22	24
7	39	51	53	57	22	24
8	24	54	50	57	24	22
9	18	39	44	45	21	20
10	48	54	49	53	22	24
11	24	42	53	52	25	27
12	30	57	53	56	24	28
13	39	54	56	56	21	24
14	24	57	47	58	22	27
เฉลี่ย	34	50	51	54	23	24

จากตารางที่ 18 จากตารางนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีระดับพัฒนาการทุกด้านสูงขึ้นหลังกิจกรรมการเรียนรู้คือ คะแนนด้านความรู้วัฒนธรรมอาช่าเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่ลูกช่าง (score) ก่อนและหลังกิจกรรมเท่ากับ 34 และ 50 ตามลำดับ ซึ่งเป็นระดับคะแนนที่เพิ่มขึ้นถึง

ร้อยละ 27 ด้านทัศนคติ (attitude) จาก 51 เพิ่มเป็น 54 และระดับการปฏิบัติ (action) จาก 23 เพิ่มเป็น 24 ตามลำดับ ซึ่งแสดงว่านักเรียนมีระดับการพัฒนาอยู่ในระดับดีตามเกณฑ์ที่กำหนด คือสูงเกินร้อยละ 75 ที่ตั้งเป้าขึ้นไป

การประเมินภาพรวม เป็นที่น่าสังเกตว่า ระดับทัศนคติและระดับการปฏิบัติทั้งก่อนและหลังกิจกรรมของชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อยู่ในระดับสูงเกินร้อยละ 75 ซึ่งจัดอยู่ในระดับดี ทั้งนี้ เพราะนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ต่างร่วมกิจกรรมกับเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มา ตั้งแต่ต้น แต่ผลการประเมินสูงกว่าเล็กน้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีอายุที่มากกว่า ทำให้เข้าใจเรื่องที่เป็นนามธรรมได้มากกว่า

เมื่อพิจารณาในรายละเอียด ผลการทดสอบก่อน-หลัง ด้านทัศนคติและการปฏิบัติ วัฒนธรรมของนักเรียนทั้งสองระดับชั้นคือชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 รวมกัน แยกเป็นรายข้อคำถาม มีผลดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 19 ระดับทัศนคติของเยาวชนชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กต่อวัฒนธรรมอาข่า เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ

ข้อที่	ข้อความ	ก่อนกิจกรรม(ร้อยละ)			หลังกิจกรรม(ร้อยละ)		
		😊	😐	😞	😊	😐	😞
1	ผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้สืบสกุลของอาข่า	96.15	3.84	-	100	-	-
2	ลูกหลานอาข่าทำพิธีแสดงความสำนึกในบุญคุณต่อบรรพบุรุษ	80.76	19.23	-	48.00	16.00	-
3	การห้ามแต่งงานระหว่างคนในสกุลเดียวกันของอาข่า	92.30	3.84	3.84	52.00	8.00	40.00
4	อาข่าไม่มีตัวหนังสือ ใช้เพียงความจำเท่านั้น	96.15	3.84	-	44.00	48.00	8.00
5	การเกิดมาเป็นอาข่าหรือชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า	92.30	7.69	-	96.00	4.00	-
6	การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า	80.76	15.38	-	72.00	28.00	-
7	การมีภาษาอาข่าประจำเผ่า	92.30	-	7.69	100	-	-
8	การประกอบอาชีพทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์	15.38	15.38	69.23	84.00	12.00	4.00
9	ประเพณี/พิธีกรรมต่าง ๆ ของอาข่าในรอบหนึ่งปี	80.76	11.53	7.69	96.00	4.00	-
10	การทานเนื้อสุนัข	50.00	23.07	19.23	50.00	30.00	20.00
11	การมีประตูหมู่บ้าน ศาลพระภูมิ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ลานเที่ยวหมู่บ้าน ชิงช้าใหญ่	69.23	30.76	-	64.00	32.00	4.00
12	การแยกพื้นที่ภายในบ้านเป็นส่วนของผู้ชายและผู้หญิง	92.30	7.69	-	92.00	8.00	-
13	การตั้งบ้านเรือนอยู่บนดอย	84.61	11.53	3.84	80.00	16.00	4.00
14	การฆ่าสัตว์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ	84.61	11.53	3.84	80.00	16.00	4.00
15	การมีกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่า เช่น กีฬาลูกข่าง และสะบ้า	96.00	3.86	-	88.00	12.00	-
16	คนสูงอายุต้องทานอาหารก่อนคนหนุ่มเวลาทำพิธี	96.15	3.84	-	88.00	8.00	4.00
17	ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้ หากภรรยาคนแรกไม่มีบุตร	53.84	30.76	15.38	64	16	20
18	อาข่ามีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้าน	96.15	3.84	-	84.00	12.00	4.00
19	การได้แสดงวัฒนธรรมอาข่า เช่น การเดินรำอาข่า	80.76	15.38	3.84	92.00	8.00	-
20	ดีใจเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมในหมู่บ้าน	100	-	-	92.00	8.00	-

😊 หมายถึง ดี ถูกต้อง เห็นด้วย 😐 หมายถึง รู้สึกเฉย ๆ 😞 หมายถึง ไม่ดี ไม่ถูกหรือไม่เห็นด้วย

ตารางที่ 20 ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่า หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ

ข้อที่	ข้อความ	ก่อนกิจกรรม(ร้อยละ)			หลังกิจกรรม(ร้อยละ)		
		3	2	1	3	2	1
1	แต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าตามช่วงเทศกาลประเพณี	26.00	73.00	-	44.00	56.00	-
2	พูดภาษาอาช่ากับเพื่อนหรือคนที่เป็นอาช่าด้วยกัน	84.00	11.53	3.84	88.00	12.00	-
3	นับถือบรรพบุรุษ เชื้อฟังกำสั่งสอนของพ่อแม่	65.38	30.76	3.84	60.00	36.00	4.00
4	ปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้าน เช่นไม่ลบหลู่หรือเล่นประตู่หมู่บ้าน	76.92	11.53	11.53	64.00	20.00	16.00
5	ร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน เช่น การไล่ชิงช้า การเล่นปีใหม่ลูกช่าง การไล่ผีเปรต	42.30	57.69	3.84	68.00	32.00	-
6	ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับความหมายของการกระทำตามพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ของเผ่าโดยการอ่านหนังสือและถามจากผู้รู้อยู่เสมอ	30.76	69.23	-	36.00	64.00	-
7	ตั้งใจเรียน ทำงานทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายจากครู	42.31	57.69	-	56.00	28.00	16.00
8	แสดงความเคารพต่อศาสนวัตถุ ในบ้านและในหมู่บ้าน โดยไม่ไปเล่นจับต้องหรือทำลาย	61.54	19.23	19.23	64.00	16.00	20.00
9	แนะนำให้กับผู้ไม่รู้ได้ปฏิบัติต่อศาสนวัตถุในบ้านและในหมู่บ้านอย่างถูกต้อง	26.92	65.38	7.69	48.00	40.00	12.00
10	ทำการบ้านและอ่านหนังสือวัฒนธรรมการละเล่นของอาช่า	19.23	80.76	-	48.00	36.00	16.00

หมายเหตุ 3 หมายถึง ปฏิบัติเป็นประจำ 2 หมายถึง ปฏิบัติเป็นบางครั้ง และ 1 หมายถึง ไม่เคย/ปฏิบัติน้อยมาก

ผลการประเมินด้วยแบบทดสอบ ด้านทัศนคติและระดับการปฏิบัติ จะเห็นว่า เยาวชนมีทัศนคติและปฏิบัติวัฒนธรรมวัฒนธรรมอาช่าในระดับดี ทั้งก่อนและหลังกิจกรรม ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้โดยการสอนที่บ้านตอนกลางคืนและร่วมกิจกรรมประเพณีไล่ชิงช้ามาก่อนจะมีหลักสูตรประเพณีปีใหม่ลูกช่าง ซึ่งผลการประเมินดังกล่าวแสดงว่าเยาวชนอาช่าสนใจและต้องการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า แต่เวลาที่ผ่านมามีเยาวชนขาดโอกาส ขาดการมีส่วนร่วม และขาดผู้ชี้แนะที่ถูกต้อง

แต่อย่างไรก็ตามการใช้แบบทดสอบนี้ ก็มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา กล่าวคือ การต้องสร้างแบบทดสอบจากข้อมูลในสนาม จากการสังเกต สัมภาษณ์ สทนากลุ่ม ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้าร่วมได้ทุกกิจกรรม ทำให้นักเรียนรู้แนวคำถามและสามารถคาดเดาคำถามจากแบบทดสอบได้ แต่ข้อมูลดังกล่าวก็เป็นเพียงวิธีการหนึ่งในการวัดประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งควรต้องใช้ควบคู่กับการประเมินด้วยวิธีการอื่น ๆ เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตที่ต้องประเมินแบบองค์รวม

ผลการประเมินระดับทัศนคติเป็นรายด้านตามกรอบวัฒนธรรมอาชา 5 ด้าน ของนักเรียน
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก มีผลดังนี้

1. ด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อ 5,6,8,10,13,18 คือการเกิดมาเป็นอาชา,การแต่งกายด้วยชุดอาชา,การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์, การทานเนื้อสุนัข, การสร้างบ้านอยู่บนดอย,มีป่าชุมชนรอบหมู่บ้าน มีผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 21 ทัศนคติด้านการดำรงชีพ ของเยาวชนอาชามุ่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	69.86	77.66
ระดับปานกลาง	14.00	17.00
ระดับน้อย	15.38	5.33

2. ด้านภาษา ได้แก่ข้อ 4, 7 คือ อาชาไม่มีตัวหนังสือใช้เพียงความจำ,การมีภาษาอาชาประจำเผ่า มีผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 22 ทัศนคติด้านภาษา ของเยาวชนอาชามุ่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	94.22	72.00
ระดับปานกลาง	1.92	24.00
ระดับน้อย	3.84	4.00

3. ด้านศาสนา/ความเชื่อ ได้แก่ข้อ 2,9,11,14,18 คือ ลูกหลานต้องทำพิธีเช่นบูชาบรรพบุรุษ,การมีพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ การมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน,การฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นบูชา,มีป่าชุมชนตามความเชื่อ มีผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 23 ทัศนคติด้านศาสนา ของเยาวชนอาชามุ่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	82.30	81.40
ระดับปานกลาง	15.37	16.00
ระดับน้อย	2.30	2.40

4. ด้านสังคม ได้แก่ข้อ 1,3,5,12,16,17,20 คือ ผู้ชายเป็นผู้สืบสกุล,การห้ามแต่งงานในคนสกุลเดียวกัน,เกิดมาเป็นอาช่า,การแบ่งพื้นที่ภายในบ้าน,คนแก่ทานข้าวก่อนคนหนุ่ม,ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้,ดีใจเมื่อมีคนมาเที่ยวหมู่บ้าน ปรากฏผลดังนี้

ตารางที่ 24 ทศนคติด้านสังคม ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ทศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	89.00	83.42
ระดับปานกลาง	8.23	7.42
ระดับน้อย	2.74	9.14

5. ด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อ 9,15,19 คือการมีพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ,การมีกิจกรรมลูกข่างและสะบ้า,การได้แสดงวัฒนธรรมอาช่า ปรากฏผลการประเมินดังนี้

ตารางที่ 25 ทศนคติด้านศิลปะและสุนทรียะ ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ทศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	85.84	92.00
ระดับปานกลาง	10.25	8.00
ระดับน้อย	3.84	0.00

ผลคะแนนด้านการปฏิบัติวัฒนธรรม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5- 6 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก เมื่อจำแนกตามกรอบวัฒนธรรมอาช่า 5 ด้าน มีดังนี้

1. ด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 1 คือมีชุดแต่งกายอาช่า มีผลดังนี้

ตารางที่ 26 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า ด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

การปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	69.86	77.66
ระดับปานกลาง	14.01	17.00
ระดับน้อย	15.38	5.33

2. ด้านภาษา ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 2 คือ พูดภาษาอาช่ากับเพื่อน มีผลดังนี้

ตารางที่ 27 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า ด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	94.22	72.00
ระดับปานกลาง	1.92	24.00
ระดับน้อย	3.84	4.00

3. ด้านศาสนา ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 3,4,8,9 คือ นับถือบรรพบุรุษ เชื่อฟังพ่อแม่,ปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้าน,แสดงความเคารพต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์,แนะนำผู้อื่นเรื่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ มีผลดังนี้

ตารางที่ 28 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า ด้านศาสนา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	82.30	74.40
ระดับปานกลาง	15.37	16.00
ระดับน้อย	2.30	9.14

4. ด้านสังคม ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 4,5,7,9,10 คือ การปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้าน,ร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน,ตั้งใจทำงาน,แนะนำผู้อื่นได้,ทำงานที่ได้รับมอบหมาย มีผลดังนี้

ตารางที่ 29 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่า ด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	89.00	83.42
ระดับปานกลาง	8.23	7.42
ระดับน้อย	2.74	9.14

5. ด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 1,5,10 คือ มีชุดแต่งกายอาช่า,ร่วมกิจกรรมประเพณีกับหมู่บ้าน,อ่านหนังสือการละเล่นของอาช่า ปรากฏผลดังนี้

ตารางที่ 30 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่า ด้านศิลปะสุนทรียะเยาชนอาข่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	85.84	92.00
ระดับปานกลาง	10.26	8.00
ระดับน้อย	3.84	0.00

ผลการประเมินครูผู้ร่วมวิจัย

การได้ทำหน้าที่ที่เป็นความตั้งใจของตนเอง โดยเฉพาะการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เป็นสิ่งที่สร้างความภูมิใจที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า “ขอเป็นได้ สองทาง (แสงส่องทาง) ให้กับลูกหลานที่นับวันยิ่งไม่รู้และเห็นทางวัฒนธรรมตนเองไปทุกที” คือคำพูดที่ครูวุฒิไกร มอฟ้า สรุป

สิ่งที่ท่านยืนยันต่อลูกศิษย์ตลอดมาคือ พิธีกรรมประเพณีที่บรรพบุรุษปฏิบัติมา เป็นสิ่งที่ช่วยรักษาความเป็นเผ่าพันธุ์อาข่ามาได้จวบจนปัจจุบันนี้ แม้กิจกรรมการวิจัยนี้จะจบลงตามเวลา แต่ท่านก็มุ่งมั่นที่จะสานต่อในการนำเอาประสบการณ์และความรู้จากกิจกรรมนี้ ไปปรับใช้ต่อไป โดยมีแผนจะต่อยอดกิจกรรมอีกหลายโครงการ ดังคำกล่าวที่ว่า

...ผมพยายามสอนเด็กมาตลอดนะ เด็กบางคนก็ไม่สนใจ ไม่อยากรู้ บางครั้งมันก็เบื่อบางครั้งมันก็อยาก หากมีคนมาช่วยกันแบบนี้มันก็ตื่นตื่น (ยิ้ม) ตัวผมยืนยันจะทำต่อไป โดยเฉพาะห้องเรียนวัฒนธรรม ผมวางแผนจะหาเวลาขึ้นมาสอนในส่วนสาระของศาสนาและวัฒนธรรมระดับชั้น ป. 5 - 6 ปีหน้ากิจกรรมที่เราทำนี้ดี เพราะทำให้ชาวบ้านตื่นตัวมาก ตั้งแต่อาจารย์ขึ้นมาทำให้พวกคนหนุ่มเริ่มสนใจเรื่องวัฒนธรรม โดยเฉพาะคนที่ถือคริสต์แล้วกลับมาถือแบบเดิม 2 - 3 คน อันนี้ทำให้คนเฒ่าคนแก่เป็นมีความสุข สดุดยอดละ (ยิ้ม)

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547)

ปัญหาที่ยังต้องแก้ไขต่อไป ในทัศนะของผู้ร่วมวิจัยมองเห็นว่าอุปสรรคในการทำงานของอาข่า ซึ่งต้องพยายามแก้ไขกันต่อไปคือ

การทำกิจกรรมแบบนี้ จะสร้างหลักฐานมันหาได้ยาก เพราะผู้ปกครองอ่านเขียนไม่ได้ ลูกหลานก็เรียนไม่เก่ง พอไปถาม ๆ เด็กจะอายหรือไม่กล้าตอบ อันนี้เป็นข้อเสียของเด็กอาข่า ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ คนแก่ที่มาสอน เป็นตั้งใจนักล้าไป เป็นจะเอาประสบการณ์ของเป็น 60 ปี ยัดให้เด็กให้ได้ภายใน 1 วัน ที่สำคัญคือ อาข่าเรามีข้อเสียอย่างหนึ่งคือ การยกตนข่มท่าน เรื่องวัฒนธรรม

ฉันรู้ที่สุด คนอื่นรู้น้อยกว่า ดังนั้นการเถียงกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา พอเถียงไม่ได้ก็บอกว่าจะไปเข้าคริสต์ให้รู้แล้วรู้รอด ทำอะไร ๆ ก็ผิด อันนี้คือผลเสียของอาซาเราต้องปรับกันอีกเยอะ ...

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547)

ผลการประเมินผู้วิจัยในทัศนะของชาวบ้าน

การประเมินผู้วิจัยจากทัศนะของชาวบ้านการขึ้นมาทำวิจัย ณ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก แม้จะใช้เวลาเพียง 1 ปี แต่ด้วยน้ำใจจากชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำวัฒนธรรม ได้สร้างความประทับใจจากจะลื้มและตอบแทนได้ กลุ่มแกนนำต่างแสดงความยินดีที่เลือกมาศึกษาหมู่บ้านแห่งนี้ ดังคำพูดที่ว่า

ตัวนี้ถือว่าใจดี พ่อเผ่านี้ก็ใจดี จาวบ้านก็ใจดี บ่าเตี๋ยนี้ คนถือคริสต์ก็มาถือพุทธฟองละ ดีป่าดีจะมีมาแหมหลายคนนะ เมื่อก่อนมันบ่าได้ คู่กัน คนตีไปตอนนั้นก็คิดว่าจะได้เงินได้ทองอีกา บางคนก็ซื้อร้านทำแบบอาซามันอยู่บ่าได้ บ่าม่วนใจเข้ากับเป็นบ่าได้ จะกลับมาก็อายหน้าแม่บ่าก่อน พ่อเผ่าก็บอกว่าไผ่อยากปิ๊กก็ปิ๊กมาเตอะ บ่าปรับบ่าใหม่กันหอรอก (หัวเราะ) (เชอนี้โซคดี พ่อเผ่าก็โซคดี ชาวบ้านก็โซคดี เตี๋ยนี้ คนที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ก็กลับมาถือพุทธบ้างละ อีกหน้อยอาจมีอีกหลายคน แต่ก่อนไม่มีโอกาสได้พูดคุยกัน เขาอยู่ไม่ได้เพราะเข้ากับคนอื่นไม่ได้ จะหันกลับมาอาย ไช้มัย พ่อเผ่าก็บอกว่าอยากกลับก็กลับมาเตอะ ไม่ปรับใหม่กันหอรอก)

(อาทือ เซอมีอ, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2547)

ความสุขที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้อาวุโสคือ การร่วมกิจกรรมนี้ได้ทำให้กลุ่มเพื่อนบางคนที่เคยไปนับถือศาสนาคริสต์กลับคืนมาถือแบบเดิม ซึ่งสร้างความสุขและดีใจกันมากที่สุด ซึ่งแสดงถึงความเชื่อมั่นต่อวิถีปฏิบัติแบบอาซา ความภูมิใจในเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีของเผ่า

การเลือกศึกษาที่หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ซึ่งเป็นหมู่บ้านอาซาที่มีนักศึกษาต่างชาติ เคยมาอยู่ร่วมกับชาวบ้านเมื่อประมาณ 20 ปีก่อน โดยใช้เวลา 4 ปี จนสามารถพูดภาษาอาซาได้ ซึ่งสร้างความประทับใจแก่ชาวบ้านมาก โดยพักอยู่บ้านพ่อเผ่าอาทือ เซอมีอ ซึ่งตอนนั้นไม่ได้ทำหน้าที่ทูมอ จึงไม่ได้พานักศึกษาคนนั้นเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ได้มากนัก ในขณะที่ผู้วิจัยขึ้นมาได้พบกับพิธีกรรมที่พ่อเผ่าเป็นคนทำพิธีเอง ท่านจึงภูมิใจที่สามารถทำหน้าที่สอนได้ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยเฉพาะการทำพิธีศพที่สมบูรณ์ ซึ่งใช้ควาย 1 ตัว ดังคำกล่าวที่ว่า

ตัวนี้ใจดีแต่ ๆ คนอื่นมาเขียนนี้บ่าปะนัก ตอนผมเป็นบัวหม่อนี้ ตัวมาปะ นีน่า(นักศึกษาต่างชาติ) มาอยู่ตวยผมนี้ 4 ปีบ่าได้ปะ ถือว่าใจดีแต่ ๆ วันหน้าไปตีไหนก็บีกมาหาหมู้บ้านเฮาอีก” (เธอนี้ถือว่าใจดีที่สุด คนอื่นมาเรียนวัฒนธรรมอาซ่าไม่เคยพบกิจกรรมแบบนี้ ผมเป็นบัวหม่อ เธอมาปะ นีน่า(นักศึกษาต่างชาติ) มาอยู่กับผมตั้ง 4 ปีเมื่อก่อน ไม่ได้พบแบบนี้ ถือว่าเธอใจดีมาก วันข้างหน้าไปอยู่ที่ไหนก็ให้กลับมาหมู้บ้านเฮาอีก

(อาทือ เซอมีเอ, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2547)

กลุ่มแกนนำกิจกรรมต่างต้องการให้ผู้วิจัยอยู่ทำงานร่วมกันต่อไป ไม่อยากให้กลับ “อาจารย์นี้เฮาว่า บ่าหื้ออยู่ละหนึ่งปีเน่า จะหื้ออยู่ 3 ปีปุ่น จ๋วยสอนลูกอ่อนหมู้เน่า ตั้งจื่อหื้อแล้วนา “ภูมีเอ” ต้องทำพิธีเปลี่ยนจื่อเน่อ” (หัวเราะ) (อาจารย์นี้ ไม่ให้อยู่เพียง 6 เดือน หรือ 1 ปีนะ จะให้อยู่สัก 3 ปี ให้ช่วยสอนลูกหลานกลุ่มนี้อีก เดียวนี้ตั้งชื่อให้แล้วคือ “ภูมีเอ” ต้องทำพิธีเปลี่ยนชื่อด้วยนะ (อาเสาะ อายุ, 16 มกราคม 2547)

ครูวุฒิไกรได้สรุปถึง การเข้ามาร่วมทำกิจกรรมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาซ่าครั้งนี้ ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในเรื่องเกี่ยวกับตนเองมากขึ้น มีการถกเถียงและมีแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาซ่า โดยเฉพาะวิธีการถ่ายทอด การเรียนรู้ ความหมายและความสำคัญของพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ หลายคนรู้และตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมอาซ่ามากขึ้น มีการพยายามลดอุปสรรคการเรียนรู้ของลูกหลานที่เคยมีมา โดยเปิดโอกาสให้ลูกหลานได้ร่วมกิจกรรมมากขึ้น ผู้อาวุโสต่างเข้าใจและพร้อมจะอธิบายให้กับลูกหลานที่ตามมาหาเหตุผลของการปฏิบัติมากขึ้น

ผลพลอยได้จากกิจกรรม

เวทีการเรียนรู้ ทำให้แต่ละกลุ่มในชุมชนที่ต่างวัย ต่างประสบการณ์ ได้มีเวทีพูดคุยและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านวัฒนธรรมระหว่างกัน โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่ได้รับทราบความรู้สึกของลูกหลานที่สะท้อนผ่านคำถามมากมาย โดยเฉพาะคำตอบว่าของหลานผู้หญิงต่อปู่ตนเองคือ “สอนแต่คนอื่นหลานตนเองไม่สอน” “เวลาไปดูพิธีกรรม บอกให้ ไม่ต้องดู ไปไกล ๆ “ ทำให้ท่านรับทราบความจริงว่า จริง ๆ แล้วเด็กสนใจอยากจะทำอะไร แต่ที่ผ่านมามีไม่ได้รับโอกาสนั้นจากพ่อแม่และปู่ย่า เด็กต้องการคำอธิบายจากพ่อแม่ปู่ย่าถึงความหมายของการกระทำต่าง ๆ แต่ไม่ค่อยได้รับการสนองตอบ โดยอ้างเพียงความเชื่อและความศรัทธาเท่านั้น เช่น “สิ่งที่ดีหมดเพราะบรรพบุรุษของเราที่ทำมาแบบนี้” เพราะเป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ ไม่มีการวิเคราะห์สาเหตุและเหตุผลต่าง ๆ จึงทำให้เด็กสับสนในความเชื่อและความศรัทธาของผู้อาวุโส

และการไม่เคยได้รับการอธิบายให้เข้าใจมาก่อนนั่นเอง จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้หลายคนเกิดการ เรียนรู้ว่า “รอให้โตก็สายเสียแล้ว” ทุกคนจึงรับจะช่วยลูกหลานกันต่อไป

กิจกรรมสานสายใยความรักในครอบครัว เพราะกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ทุกคนเปิดใจ พุดคุยกันมากขึ้น การมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น ให้ออกไปสอบถามพ่อแม่ การจัดกิจกรรมเสริมการ เรียนรู้ โดยใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐาน ให้ครอบครัว พ่อแม่ ญาติ ชุมชนร่วมกันสอน ร่วมกันแสดง ให้ออกหลานได้เห็น ได้เรียนรู้ การมีกิจกรรมการเล่นแข่งขันลูกข่างและสะบ้าทำให้ครอบครัวได้ ใกล้ชิดกันมากขึ้น กิจกรรมการสอนตอนกลางคืน เป็นการย้อนอดีตที่หลังอาหารเหล่าลูกหลานจะ มาคอยฟังปู่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของอาข่าที่ผูกเป็นตำนาน นิทาน เพลง ต่าง ๆ

ความเข้าใจในความหลากหลาย การมีกิจกรรมสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าเป็นสื่อทำให้แต่ ละฝ่ายได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้านที่แยกไปถือคริสต์จำนวนหนึ่ง ได้กลับมาเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีอาข่าของหมู่บ้าน โดยไม่แบ่งแยกว่า ใครนับถือศาสนาอะไร ซึ่งผู้อาวุโสกล่าวว่า “เมื่อก่อนมันบ่าได้สู้กัน ต่างคนต่างคิด” (อาเกือ เซอมีเอ, 20 กุมภาพันธ์ 2548) กล่าวคือ กิจกรรมครั้งนี้ ทำให้มีการพุดคุยกัน จึงทำให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป จากกิจกรรมดังกล่าว ทุกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมต่างพึงพอใจที่มีกิจกรรมการ เรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า กิจกรรมดังกล่าวทำให้ผู้อาวุโสมีความสุขกับการได้รับบทบาท หน้าที่คืนมา ได้อบรมสั่งสอนลูกหลานในสิ่งที่ เป็นจิตวิญญาณของท่าน และเชื่อมั่นว่าอาข่ายังคงจะ ไม่มีวันหายไป ทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันรักษาโดยการถ่ายทอดสู่ลูกหลานต่อไป

กิจกรรมต่อเนื่องและการวางแผนเพื่อพัฒนากิจกรรมต่อไป

แผนงานของกลุ่มที่จะดำเนินการต่อไปคือ การสร้างห้องเรียนวัฒนธรรมใน โรงเรียน เพื่อเป็นทั้งแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนและนักเรียน การรวมกลุ่มสนใจของกลุ่มผู้นำด้าน วัฒนธรรมและผู้รู้ด้านวัฒนธรรม เพื่อตั้งเป็นทำเนียบผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่า เพื่อร่วมมือกันใน หมู่บ้านและกับหมู่บ้านอื่น ๆ โดยมีสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงรายรับ ทำหน้าที่ประสานงานในระดับหมู่บ้าน นอกจากนั้น กิจกรรมที่ผู้นำด้านวัฒนธรรมทุกคนร่วมใจ จะทำกันตลอดไปคือ การร่วมกันสอนลูกหลานให้รู้ เข้าใจ ไม่ปิดกั้นโอกาสในการเรียนรู้ของ ลูกหลาน และเปิดโอกาสให้มีการซักถาม การวิพากษ์วัฒนธรรมอาข่ามากขึ้น

ในด้านโรงเรียน ครูผู้เฒ่าในฐานะครูผู้ร่วมวิจัย เสนอแผนการสอน และแบบทดสอบเป็น ต้นแบบในการปรับเป็นหลักสูตรระดับสถานศึกษาของโรงเรียนต่อไป และมุ่งมั่นจะทำห้องเรียน วัฒนธรรมให้สำเร็จตามที่ตั้งใจ

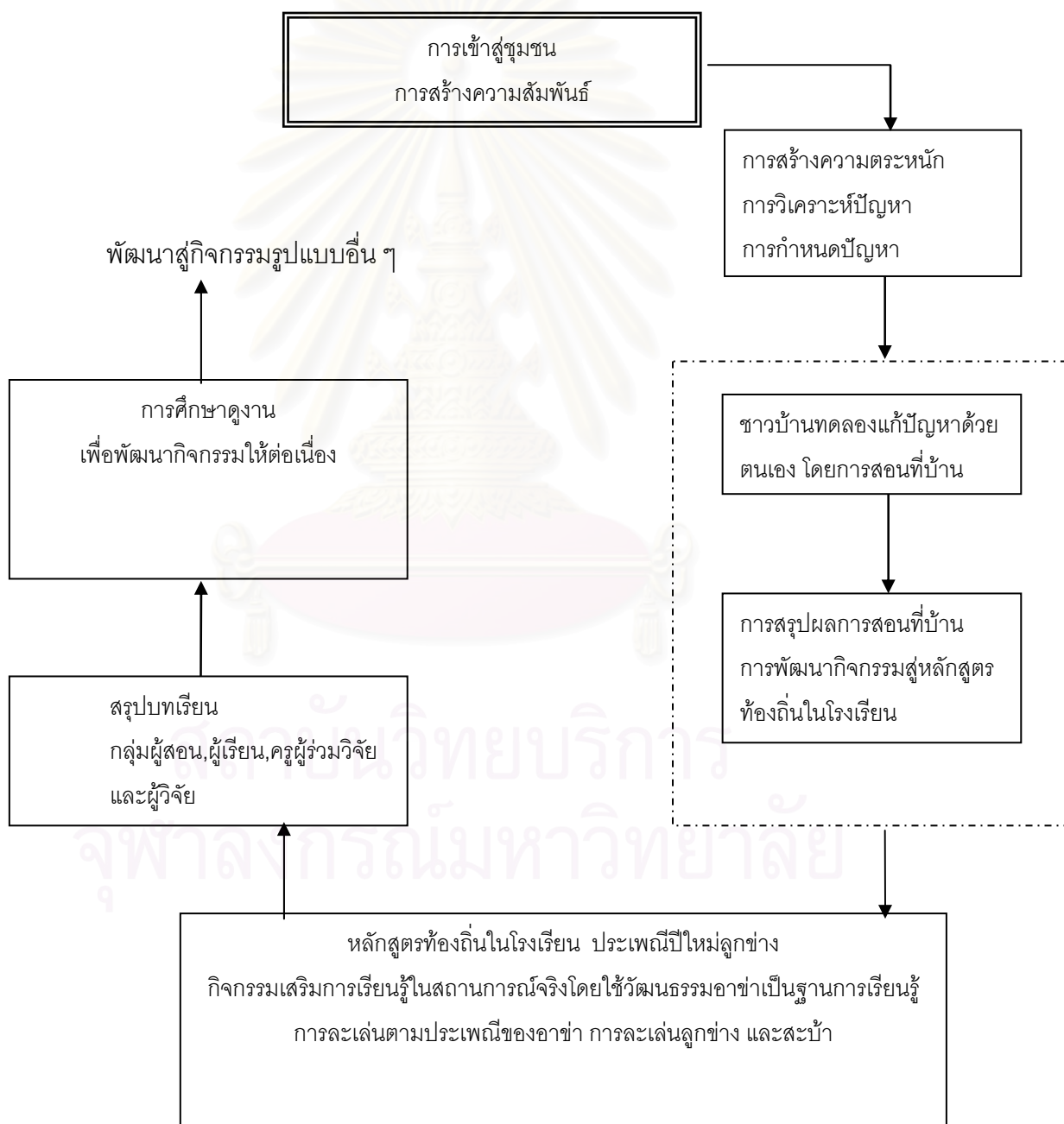
เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมจึงตกลงไปศึกษาดูงานที่โรงเรียน บ้านชาแห่งพัฒนา ซึ่งได้จัดทำห้องเรียนวัฒนธรรมโดยการนำสิ่งของเครื่องใช้มาจัดเป็น หมวดหมู่ ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าและการจัดกิจกรรมการเรียนแบบบูรณาการโดยใช้วัฒนธรรม

เป็นฐาน และการจัดกิจกรรมสัมมนาเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม ผู้ร่วม
กิจกรรมบ้านอาข่าปากกล้วย ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2547 เพื่อหาความร่วมมือระหว่างกันต่อไป

สรุปกิจกรรมการเรียนรู้บ้านห้วยซี้เหล็ก

สรุปกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก
สามารถสรุปด้วยแผนภูมิที่ 17 ดังนี้

แผนภูมิที่ 17 สรุปกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก

2.2 กิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย นำเสนอเป็น 5 ขั้นตอนคือ

- 2.2.1 การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์
- 2.2.2 การสร้างความตระหนักรู้การวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดปัญหา
- 2.2.3 การทบทวนองค์ความรู้ : การสร้างหลักสูตร
- 2.2.4 การแก้ปัญหาของชาวบ้าน การทำหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน
- 2.2.5 สรุปบทเรียนและการประเมินผล

โดยมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอนดังนี้

2.2.1 การเข้าสู่ชุมชนและการสร้างความสัมพันธ์

การเข้าสู่ชุมชนอาข่าปากกล้วย เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน พ.ศ. 2546 ใช้วิธีการแบบทางการ โดยนำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปมอบให้กับผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอความร่วมมือ ซึ่งได้รับการสนองตอบอย่างดี และช่วยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยช่วยประกาศผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน การค้นหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการสัมภาษณ์ไปเรื่อย ๆ จนได้รับชื่อบุคคลที่ถูกอ้างอิงซ้ำ ๆ เมื่อเข้าไปขอรับคำแนะนำจากท่านก็ได้รับน้ำใจและความกระตือรือร้นในการให้ข้อมูลต่าง ๆ จึงกำหนดเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) คืออะบ้ออำพล อภิสุนทรกุล (คำเรียกนำผู้อาวุโสชาย) และต่อมาได้เป็นผู้ร่วมวิจัยที่เข้มแข็งในครั้งนี้นี้ ท่านเป็นผู้มีด้านวัฒนธรรมที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมากที่สุดคนหนึ่ง เพราะเป็นผู้มีความรอบรู้หลายด้านทั้งพิธีกรรมประเพณีและสมุนไพร ส่วนตำแหน่งทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านคือ ชะหม่า สามารถพูดได้หลายภาษา เป็นผู้อาวุโสในสกุลยาแบ่งกู่ ซึ่งเป็นนามสกุลที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยด้วย

ท่านดีใจและเต็มใจจะให้ข้อมูลและร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้ เพราะงานด้านวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ท่านได้ปฏิบัติมาตลอด แต่ท่านก็ยอมรับว่า ลำพังตัวท่านเองไม่มีพลังมากพอ ที่จะผลักดันอะไรได้มาก ต้องอาศัยการร่วมมือจากทุกฝ่าย กิจกรรมเหล่านี้จึงจะสัมฤทธิ์ผล ดังคำกล่าวที่ว่า

ผมแก่มาแล้ว เรื่องเงินทองไม่ใช่สิ่งจำเป็น เรื่องวัฒนธรรมเป็นเรื่องของ
พวกเรา พวกเราทำ พวกเราได้ ผมพยายามพูดกับทุกคนแบบนี้...

(อำพล อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2546)

การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านอาข่าปากกล้วย ค่อนข้างเป็นทางการมากกว่าหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก เพราะสภาพสังคมมีความเป็นเมืองมากกว่า และมีระบบเศรษฐกิจที่ใหญ่และซับซ้อนมากกว่า ทุกคนอยู่ในภาวะเร่งรีบขวนขวายเพื่อสร้างฐานะ บางคนเคยไปทำงานต่างประเทศ บาง

คนเคยลงไปทำงานรับจ้างพื้นราบ แต่ส่วนใหญ่ทำไร่กาแฟและรับจ้างในเขตโครงการพัฒนา ดอยตุง ส่วนลูกหลานทุกคนต้องเรียนหนังสือให้จบในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้นการเข้า พบปะเยี่ยมเยียนผู้อาวุโสตามบ้านเรือน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำด้านการปกครองต้องนัดหมาย ล่วงหน้า ส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมพิธีกรรมประเพณีกับชาวบ้านใช้วิธีการติดตามอะบ้ออำพล ในฐานะผู้นำด้านวัฒนธรรมของหมู่บ้าน โดยขอเข้าไปในฐานะผู้ศึกษา ซึ่งชาวบ้านจะคุ้นเคยกับการมี คนนอกเข้าไปสังเกต ถ่ายรูปหรือซักถาม เพราะเป็นหมู่บ้านที่ติดกับสถานที่ท่องเที่ยว คือ สวน แม่ฟ้าหลวง พระตำหนักดอยตุง จึงมักจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศแวะเวียน มาเยี่ยมชมวิถีความเป็นอยู่สภาพหมู่บ้านและพิธีกรรมบ่อย ๆ ผู้วิจัยใช้ช่วงโอกาสการร่วมพิธีกรรม สถานสร้างสัมพันธ์กับผู้อาวุโสแต่ละท่าน โดยการเข้าไปแนะนำตัว พูดคุยเรื่องต่าง ๆ ต่อผู้อาวุโส เมื่อมีโอกาสจึงสอดแทรกคำถามถึง ความสำคัญของการกระทำต่าง ๆ และคำถามถึงความคิด ความรู้สึกถึงสภาพการณ์ของการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในปัจจุบันไปด้วย เช่น ทำไมลูกหลาน ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ พวกเขามีส่วนร่วมอย่างไร ลูกหลานเข้าใจความหมายการกระทำเหล่านี้ หรือไม่ และคิดว่าในอนาคตจะมีพิธีกรรมแบบนี้หรือไม่ หมู่บ้านจะเป็นอย่างไร วิถีปฏิบัติแบบ อาข่าจะมีคนปฏิบัติต่ออีกหรือไม่ในอนาคต

ผู้อาวุโสส่วนใหญ่เชื่อมั่นว่า พิธีกรรมประเพณีของอาข่าจะไม่หาย แต่จำนวนคนปฏิบัติ และเข้าใจอาจมีน้อยลง ตราบใดที่พวกท่านยังมีชีวิตอยู่ จะพยายามรักษาพิธีกรรมให้คงอยู่ ตลอดไป การพูดคุยกับผู้อาวุโสส่วนใหญ่ต้องมีคนช่วยแปล เพราะท่านพูดภาษาไทยไม่ได้

การเข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เป็นไปตามโอกาสอำนวย ข้อจำกัดคือการต้องศึกษาสองหมู่บ้านพร้อมกัน ซึ่งไกลกันประมาณ 200 กิโลเมตร แต่ช่วงการ ประกอบประเพณีต่าง ๆ ตรงกัน ทำให้ต้องเลือกศึกษาสถานการณ์จริงหมู่บ้านหนึ่ง และกลับมา สอบถามอีกหมู่บ้านหนึ่ง จึงเลือกศึกษาสถานการณ์จริงที่หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กเป็นส่วนใหญ่ และ กลับมาถามซ้ำเพื่อศึกษาความเหมือนหรือความต่างที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย การศึกษาในหมู่บ้าน อาข่าปากกล้วยส่วนใหญ่ใช้เวลากลางคืนออกไปเยี่ยมเยียนกลุ่มที่รวมกันอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ลานบ้านผู้อาวุโสที่เหล่าลูกหลานจะออกมานั่งฟังไฟเป็นกลุ่มและพูดคุยปรึกษาปัญหาต่างๆ ผู้วิจัย จะเข้าไปร่วมวงสนทนา หากโอกาสอำนวยก็จะชวนพูดคุยและซักถามถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ การให้ความสำคัญต่อกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นวิถีของอาข่า แต่ส่วนใหญ่คนที่พูด ภาษาไทยได้มักจะไม่ค่อยเข้าใจเรื่องราวทางด้านวัฒนธรรม ส่วนผู้อาวุโสที่รู้เรื่องวัฒนธรรมอาข่า มักจะเข้าใจภาษาไทยไม่มากนัก ต้องใช้คนช่วยแปลให้หลายครั้งหลายคน ทำให้กระบวนการเก็บ รวบรวมข้อมูลทำได้ค่อนข้างลำบาก แต่การได้ร่วมพบปะ ทักทาย พูดคุยง่าย ๆ เป็นการสร้างความสัมพันธ์และทำให้ทุกคนเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการวิจัยดีขึ้น

การต้องใช้เวลากลางคืนเข้าพบกับกลุ่มชาวบ้าน และปัญหาด้านภาษาทำให้ต้องทุ่มเทความพยายามมากขึ้น โดยการใช้เวลาอยู่ในชุมชนให้นานขึ้น โดยเข้าพักในหมู่บ้าน 1 - 3 วัน/สัปดาห์ ในบ้านผู้นำวัฒนธรรมที่มีน้ำใจคืออัคริน พิมลสกุลรักษา (อาโจ) ซึ่งให้ความเมตตาทั้งที่พักและอาหาร จนกลุ่มแกนนำและชาวบ้านเอ่ยปากว่า “ครูก็เป็นคนบ้านเราแล้วนะตอนนี้” (ชาวบ้าน, อัคริน พิมลสกุลรักษา, 23 กันยายน 2546) โดยบ้านที่เข้าพัก เป็นศูนย์กลางของการพบปะของกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง เพราะอยู่ในเขตรั้วเดียวกับบ้านผู้ใหญ่บ้าน จึงทำให้สะดวกมากขึ้นในการพบปะเพื่อสัมภาษณ์และตรวจสอบข้อมูล และได้ต่อยอดเพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง

2.2.2 การสร้างความตระหนักการวิเคราะห์ปัญหาการกำหนดปัญหา

ด้วยปัญหาด้านภาษาที่กลุ่มผู้อาวุโสส่วนใหญ่ ไม่รู้ภาษาไทยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงแก้ปัญหา โดยการตั้งคำถามผ่านกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ซึ่งทั้งหมดต่างเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่ผ่านการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือบางคนจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีประสบการณ์ในการลงไปทำงานพื้นราบหรือต่างประเทศมาก่อน มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาชุมชนตนเอง โดยรวมกลุ่มกันทำงานการเมืองท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาจังหวัด และกำลังสนใจเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองในด้านวัฒนธรรมอาข่า การสนทนาต่าง ๆ จึงใช้คำถามนั้นผ่านไปถึงกลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นพ่อแม่ปู่ย่าอีกทอดหนึ่งด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทราบถึง หลักการและแนวคิดของฝ่ายกลุ่มผู้บริหารด้วย ในเรื่องแผนและโครงการของกลุ่มในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

กลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ซึ่งต่อมากลายเป็นกลุ่มแกนนำกิจกรรมที่มีอุดมการณ์ทั้งการมุ่งมั่นพัฒนาท้องถิ่น และในขณะที่เดียวกันก็มีความตระหนักถึง ความสำคัญของการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าด้วย เพราะหลายคนต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ดังนั้นทุกคนจึงเต็มใจและกระตือรือร้นในการช่วยกระจายข่าว และเป็นล่ามแปลภาษาอย่างไม่เหน็ดเหนื่อยและเบื่อหน่าย ซึ่งเป็นคำถามซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้ง ๆ ที่ทุกคนมีภาระงานมากทั้งภารกิจส่วนตัวและงานฝ่ายปกครอง

อดีตที่ต่อยอดว่าไม่ได้ผล หมู่บ้านเคยมีกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหลายครั้ง โดยมีหลายหน่วยงานเข้ามาร่วมจัดกิจกรรม เช่น สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย ทหารฝ่ายความมั่นคง สถาบันการศึกษาและโครงการพัฒนาอดอยตุง แต่กิจกรรมดังกล่าวใช้เวลาช่วงสั้น ๆ และมีวัตถุประสงค์เฉพาะครั้ง ทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อ่วาวิธีการดังกล่าวจะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าแก่เยาวชนมากนัก ดังคำกล่าวที่ว่า

เคยมีกิจกรรมการสอนวัฒนธรรมอาข่าแก่เยาวชนในหมู่บ้านเรา
หลายครั้ง แต่กิจกรรมไม่มีความต่อเนื่อง มาอบรมไม่กี่วันก็จบ หรือเมื่อมีคน

มาทำวิจัย ก็มาถาม ๆ แล้วก็หายไป บางคนก็นำแบบสอบถามมาถาม บางคนก็จัดการศึกษาแบบการศึกษาผู้ใหญ่ แล้วก็แจกใบรับรองการอบรมแล้วก็หายไปอีก เด็ก ๆ ก็เหมือนเดิม ู้ไมู่้ ไม่ทราบ

(ทรงกลด อภิสุนทรกุล, บิเทอ อภิสุนทรกุล, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2546)

เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งในหมู่บ้านอาซาปากล้วย ได้แสดงความกังวลและไม่เห็นด้วย ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาซา โดยให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมดำเนินการทุกขั้นตอน เพราะเชื่อว่า ชาวบ้านเคยชินกับการถูกสั่งให้ทำหรือทำเพราะมีค่าตอบแทนเท่านั้น หากไม่มีค่าตอบแทน ทุกกิจกรรมจะประสบความสำเร็จยาก ดังคำกล่าวที่ว่า

ผมว่าลำบาก เพราะสภาพสังคมเขาเปลี่ยนไปแล้ว ตอนนี้จะไรก็เป็นเงิน เป็นทองไปหมด คุณมีคนที่ไหน เมื่อก่อนเคยมีอาจารย์จากวิทยาลัยแห่งหนึ่ง มาทำแบบนี้ สุดท้ายต้องจ้างให้คนมาเรียน เป็นข้าวสารวันละหนึ่งลิตร คนสอนก็ต้องจ้าง ได้เยอะหน่อย เมื่อจบหลักสูตรก็แจกของใหญ่ชิ้น เป็นหม้อหุงข้าวบ้าง ถ้าหากจะทำแบบหาคนสมัครใจจริง ๆ คงจะลำบาก ...

(เจ้าหน้าที่, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546)

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นว่าเคยมีกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมอาซาหลายครั้ง ทั้งที่ดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานพัฒนาเอกชน ที่เข้ามาชักชวนชาวบ้านจัดกิจกรรมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมหรือให้ความรู้แก่เยาวชนเป็นระยะ ๆ แต่ในทัศนะของกลุ่มแกนนำมองว่า กิจกรรมดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของลูกหลานได้ จากข้อมูลดังกล่าว จึงนำมาถกประเด็นปัญหากับกลุ่มแนวร่วมได้แก่กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ซึ่งกลุ่มคิดว่า กิจกรรมจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับแผน และการเอาจริงเอาจังมากกว่า ต้องทดลองทำดู เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนอยู่แล้ว แม้เรื่องเศรษฐกิจจะมีความสำคัญมากก็ตาม แต่กลุ่มคนหนุ่มที่เป็นกลุ่มผู้นำด้านการปกครองเชื่อว่า ถ้าทั้งสองเรื่องคือวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจไปด้วยกันจะดีที่สุด

จังหวัดเชียงราย เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ทางจังหวัดได้ใช้ความหลากหลายดังกล่าว เป็นจุดเด่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ชาวเขาถือเป็นสัญลักษณ์ดังกล่าวในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศหรือแม้แต่คนไทย ที่ยังเข้าใจว่า “แม่่ว” คือชาวเขาทั้งหมด ในทัศนะของกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ต่างเห็นว่า ต้องการให้มีการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัฒนธรรม เพราะเชื่อว่าสิ่งที่เป็นคุณค่าต้องมีมูลค่าไปด้วย จึงจะมีความสมดุลเกิดขึ้นได้ (ฉัตรชัย อภิสุนทรกุล, นพพล พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์ กันยายน 2546) ในขณะที่ผู้อาวุโสส่วนใหญ่ ไม่เห็นด้วยกับการเอาตัวเองไปขายให้นักท่องเที่ยว

มาถ่ายรูป ประกอบกับความเชื่อที่ว่า การถ่ายรูปจะทำให้อายุสั้น และประสบการณ์ที่ผ่านมา ตก ย้ำว่า พวกเขาถูกหลอกให้ถ่ายรูปเพื่อไปขอเงินต่างประเทศ แต่พวกเขาไม่ได้ประโยชน์ใด ๆ

การสร้างความสัมพันธ์และการสร้างความตระหนักกับชาวบ้านใช้เวลาประมาณ 5 เดือน จนแน่ใจว่า มีกลุ่มคนจำนวนหนึ่งของหมู่บ้านที่ถือเป็นตัวแทนชาวบ้านได้ ประกอบด้วยผู้นำด้าน วัฒนธรรม ผู้นำด้านการปกครองทั้งหมด และตัวแทนเยาวชน ซึ่งมีความเข้าใจและมีอุดมการณ์ ร่วมกัน จึงปรึกษากับผู้ใหญ่บ้านเพื่อประชุมชาวบ้าน เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดปัญหาที่จะ นำมาแก้ไข ในวันที่ 1 ตุลาคม 2546 ณ ศาลาหอประชุมประจำหมู่บ้าน เวลา 20.00 – 23.00 น. การประชุมเพื่อร่วมระดมความคิดเห็นครั้งนี้ ได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก เป็นคนช่วยแปลภาษาไทยเป็นอาข่าและแปลภาษาอาข่าเป็นไทย หลังจาก แนะนำวัตถุประสงค์กิจกรรมแล้ว ผู้อาวุโสซึ่งส่วนใหญ่อายุค่อนข้างมากแล้วแต่ก็กระตือรือร้นที่จะ ช่วยสนับสนุนกิจกรรม ที่จะทำให้ลูกหลานเข้าใจวัฒนธรรมอาข่า ผู้วิจัยจึงขอให้ทุกท่านร่วม วิเคราะห์ปัญหาที่กระทบต่ออาข่าอย่าง (การปฏิบัติตามวิถีของอาข่า) ในทัศนะของท่านมีปัญหา อะไรที่กำลังเกิดขึ้นกับลูกหลาน ปัญหาดังกล่าวมีผลอย่างไรต่อความเป็นอาข่า และจะแก้ปัญหา นี้ได้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งผลการหารือได้รับการแปลผ่านกลุ่มแกนนำผู้ปกครอง ดังนี้

ปัญหาของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยคือ ลูกหลานปัจจุบันไม่เห็นความทุกข์ยาก ของพ่อแม่สมัยก่อน จึงไม่รู้สึกรู้ว่าสิ่งที่พ่อแม่เคยทำมานั้นมันมีข้อดีอย่างไร ท่าน ต้องการให้ลูกหลานได้เห็นสภาพความทุกข์ยากของคนสมัยก่อน แต่ไม่รู้จะสอน ลูกหลานอย่างไร เพราะไม่มีภาพหลักฐานอะไรให้เด็กศึกษาแล้ว จึงอยากให้ครูใน โรงเรียนสอนเรื่อง วิถีชีวิตอาข่าสมัยก่อน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ จะได้ภูมิใจในตนเอง และนำไปสู่การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่า

(อำพล อภิสุนทรกุล, นพพล พิมลสกุลรักษา(แปล), สนทนากลุ่ม 1 ตุลาคม 2546)

ผู้อาวุโสหลายท่านเห็นพ้องกันว่า ที่วัฒนธรรมอาข่าเปลี่ยนและสูญ หายไปมากเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต โดยเฉพาะบทบาทของตำแหน่งต่าง ๆ ยกตัวอย่าง เช่น ผู้หญิง เมื่อก่อนนี้ลำบากมากต้องไปตักน้ำ แยกฟืน เลี้ยงหมู และปั่นฝ้ายทอผ้า ซึ่งถือว่าเป็นงานหนักตลอดทั้งวัน ลูกหลานปัจจุบันมองไม่ เห็นภาพ สิ่งเหล่านั้นได้หายไปนานแล้ว ท่านเสียดายก็พยายามสอนลูกหลาน แต่ลูกหลานไม่สนใจและไม่เข้าใจ จะทำอย่างไร (หัวเราะ)

(ผู้อาวุโส, นพพล พิมลสกุลรักษา(แปล), สนทนากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสรุปว่า สิ่งที่น่ากลัวในปัจจุบันคือ พฤติกรรมของเยาวชนที่เปลี่ยนไป ลูกหลานปัจจุบันเชื่อฟังและเคารพพ่อแม่น้อยกว่าสมัยก่อน ทำให้พ่อแม่ทุกข์ใจ กังวลใจ เพราะไม่สามารถควบคุมลูกหลานได้ เมื่อเปรียบเทียบกับอดีต

ปัญหาพฤติกรรมของเด็กที่น่ากลัวที่สุด ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ไม่เชื่อฟังครู เป็นปัญหาใหญ่ มันมีหลายเหตุผล เช่น พ่อแม่มีเงินมากขึ้น ตัวเด็กเองชอบเลียนแบบ พฤติกรรมวัยรุ่นในเมือง เมื่อก่อนนี้พวกผมไม่เป็นแบบนี้ละ มีความลำบากกว่าเยอะ (อานนท์ อภิสุนทรกุล, สนนทากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

การนำเสนอปัญหาของกลุ่มผู้นำวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ท่านให้ความสำคัญเรื่อง การเปลี่ยนแปลงกระบวนการ ขั้นตอนและการลดความเข้มข้นของการทำพิธีกรรมอาข่าลงไป เช่น พิธีศพ แต่ก่อนอาข่าใช้ควาย 9 ตัว ต่อมาลดลงเหลือเพียง 5 ตัว ปัจจุบันนี้ทำได้เพียง 3 ตัว สาเหตุ เป็นเพราะไม่มีพื้นที่เก่ง เพราะหาคนสืบทอดตำแหน่งยาก การเปลี่ยนไปของสังคมที่รวดเร็ว หลายท่านยอมจำนนต่อสิ่งที่เกิดขึ้น และเชื่อว่าทุกสิ่งต้องเสื่อมไปตามธรรมดา เพราะมันเหมือนกันไปหมดทุกสังคม (ผู้อาวุโส, นพพล อภิสุนทรกุล(แปล), ประชุม, 1 ตุลาคม 2546)

ความกังวลอีกประการหนึ่งของผู้เข้าประชุมคือ การทำพิธีกรรมตามความเชื่อของอาข่า ทุกวันนี้มีเพียงกลุ่มผู้อาวุโสเท่านั้น แม้จะมีคนสืบสานต่อด้านพิธีกรรม แต่คนเข้าร่วมกิจกรรมมีลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต และคนที่จะเข้าใจก็หายากมากขึ้นทุกวัน

เป็นเรื่องน่าห่วง ถ้าคนแก่เหล่านี้ตายไปแล้ว ใครจะสืบทอดอีก พวกเรา ถึงรู้แต่ก็รู้ไม่มาก

(ฉัตรชัย อภิสุนทรกุล, สนนทากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

ผลการวิเคราะห์ปัญหาของชาวบ้านมีประเด็นหลัก 3 ประเด็นคือ

1. ภาวะเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป มีผลกระทบต่อวิถีอาข่า
2. คนแก่ คนรู้เรื่องพิธีกรรมประเพณีของอาข่าลดน้อยและหายไปเรื่อย ๆ
3. เยาวชนไม่เข้าใจ ไม่สนใจเรียนรู้วัฒนธรรมของตนเอง และมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น ไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่เหมือนอดีต ดื่มเหล้า เที่ยวกลางคืน

เมื่อให้ทุกท่านคิดวิเคราะห์ปัญหาหลัก สิ่งที่น่าห่วงกังวลที่สุดต่อการดำรงอยู่ของ วัฒนธรรมอาข่า เพื่อจะร่วมกันแก้ปัญหาเหล่านั้น ๆ การระดมสมองจากผู้อาวุโสและกลุ่มแกนนำ ด้านการปกครอง ในที่สุดปัญหาหนึ่งที่ทุกท่านเห็นพ้องกันคือ ปัญหาด้านการรักรักใคร่ของลูกหลาน

ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วตามค่านิยมสังคมพื้นราบ ซึ่งกลุ่มผู้อาวุโสคิดว่า เป็นสิ่งที่วิกฤติที่สุด และน่ากังวลมากที่สุด เพราะมีผลกระทบต่อความคงอยู่ของความเป็นอาชามากที่สุด ดังข้อสรุปที่ว่า

ปัญหาที่คนแก่ ท่านกังวลใจมากที่สุด และเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เพราะบางต่อความเป็นอาชามากที่สุดคือ การกลัวลูกหลานแต่งงานกับคนสกุลเดียวกัน เพราะตามจารีตของอาช่า ต้องไล่ญาติก่อนแต่งงาน คือต้องแน่ใจว่า ทั้งคู่ไม่เกี่ยวดองร่วมสายสกุลเดียวกัน หากสกุลเดียวกันก็ต้องห่างกันไป 9 รุ่น ปัญหาที่เขาไม่กล้าพูดคือ เด็กเดี๋ยวนี้ไวไฟ อายุน้อย ๆ ก็มีแฟนแล้ว อาช่าเราถือเรื่องการแต่งงานในหมู่ญาติ ทำไม่ได้เด็ดขาด ถึงจะอยู่ต่างหมู่บ้าน ต่างประเทศ เช่น พม่า ก็แต่งงานไม่ได้หากใช้สกุลเดียวกัน ถ้าไม่เชื่อฟัง แต่งกันไปแล้ว จะต้องถูกตัดขาดจากสกุลไปเลย ต้องไปตั้งสกุลใหม่ของตน ถูกห้ามร่วมพิธีกรรมกับคนในสกุลเดิมทั้งหมด ญาติคนอื่น ๆ ก็จะไม่คบค้าสมาคมด้วย ถูกตั้งข้อรังเกียจเด็ดฉันท การทำผิดจารีตนี้จะทำให้ชีวิตทั้งคู่ไม่เจริญรุ่งเรืองคนที่คบค้าด้วยก็จะได้รับผลไม่ดีไปด้วย และแม้ตายไปแล้ววิญญาณก็จะไม่สามารถไปอยู่ร่วมภพเดียวกันกับบรรพบุรุษได้ สมัยก่อนนี้ไม่มี เพราะอะไร เพราะทุกคนรู้ว่าใครเป็นญาติเป็นพี่น้องกันแบบนี้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่รู้ว่าเป็นใครใครเป็นใคร ตรงนี้แหละ ที่เขาอยากทำ

(ผู้อาวุโส, นพพล พิมลสกุลรักษา(แปล), สนทนากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

ในที่สุดแล้ว มติของกลุ่มในการกำหนดปัญหาที่วิกฤติคือ ความไม่รู้จักความเป็นญาติระหว่างกัน นำไปสู่การรักใคร่ชอบพอกันของลูกหลานในสกุลเดียวกัน และหากแต่งงานกันถือว่าเป็นการทำผิดจารีตประเพณีของอาช่า และบทลงโทษนั้นก็รุนแรงที่สุด มีผลทั้งโลกนี้และโลกหน้า

ผลกระทบต่อความเป็นอาช่า กล่าวคือ หากลูกหลานในสกุลเดียวกันแต่งงานกัน จะต้องถูกลงโทษโดยการตัดขาดจากพ่อแม่ญาติพี่น้องทางพิธีกรรมประเพณีทั้งหมด คู่สามีภรรยาไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ กับพ่อแม่ญาติพี่น้องได้ เมื่อไม่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมได้ ก็จะถูกโดดเดี่ยวทางสังคม ไม่มีคนช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาหรือต้องการทำพิธีกรรม แม้กระทั่งเมื่อตายก็ไม่สามารถทำพิธีให้กันได้ วิญญาณจะไม่สามารถไปอยู่ร่วมภพเดียวกับบรรพบุรุษได้ หรือไม่ได้ไปเกิดใหม่ ต้องเป็นวิญญาณร่อนเร่พเนจร

ดังนั้นเหล่าลูกหลานที่ถลาลึกจนทำผิด ต้องเปลี่ยนชื่อ-สกุลหรือย้ายไปอยู่ที่อื่นเพื่อหนีการลงโทษทางสังคม หรือบางคู่ก็เปลี่ยนศาสนาไปถือคริสต์ ซึ่งปัญหานี้มีแนวโน้มเกิดขึ้นมาก

การป้องกันปัญหาดังกล่าว ต้องให้ลูกหลานได้มีโอกาสเรียนรู้ความเป็นญาติพี่น้อง เพื่อป้องกันสิ่งที่ท่านกำลังวิตกกังวล นอกจากป้องกันการกระทำผิดจารีตที่ร้ายแรงที่สุดของอาช่า ท่าน

ต้องการให้ระบบเครือญาติกลับมาแนบแน่นกันเหมือนอดีต เพราะยิ่งพัฒนามีความเจริญมากขึ้นเท่าใด ระบบเครือญาติของอาชาก็ยิ่งล่มสลายไป แต่ก่อนมีการไปมาหาสู่ระหว่างญาติพี่น้องด้วยกันตลอด มีการช่วยเหลือเจือจานระหว่างกัน แต่ปัจจุบันทุกคนต่างอ้างมีงาน มีภาระ ต้องหาเงินใช้ในครอบครัว ทำให้ห่างเหินต่อกันไป ลูกหลานจึงไม่รู้จักกันมากขึ้น ๆ

การหาวิธีการแก้ไขนั้น ต้องให้ลูกหลานได้รู้จักเครือญาติ ซึ่งผลสรุปว่า การแก้ปัญหาดังกล่าวก็ต้องสอน แต่จะสอนอย่างไรให้ได้ผล เพราะหมู่บ้านเคยมีกิจกรรมแบบนี้มาแล้วแต่ไม่ได้ผล และสิ่งที่กลุ่มผู้ปกครองกังวลคือ เรื่องเวลา เพราะทุกคนก็มีภาระงานมาก ส่วนปัญหาของกลุ่มผู้อาวุโสคือ ไม่รู้ภาษาไทย ไม่รู้หนังสือ บางท่านอายุลูกหลาน ไม่กล้าสอน ดังคำกล่าวที่ว่า

พ่อแม่หลาย ๆ คนอยากสอนลูกหลานนะครู แต่เขาทำไม่ได้ เพราะมีปัญหา เขาอ่านเขียนหนังสือไม่ได้ ที่สำคัญคือไม่มีเวลา กลุ่มพวกผมก็มีภาระมากทั้งเรื่องงานและต้องทำมาหากิน

(อานนท์ อภิสุนทรกุล, สนนากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

สุทัศน์ หลวงมูล ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาออยตุงเสนอว่าเยาวชนคือคนที่รับผิดชอบงานด้านวัฒนธรรมต่อไปในอนาคต การแก้ปัญหาพฤติกรรมเยาวชนอาจคงไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ทันทีทันใด แต่หากทำให้ เด็กจะซาบซึ้งสำนึกรักต่อเผ่าต่อชุมชนและต่อวัฒนธรรมของตนเอง โดยต้องรื้อฟื้นกิจกรรมดั้งเดิม ซึ่งมีคุณค่าต่อชุมชนอาช่าให้เกิดขึ้นอีกครั้งในชุมชน โดยท่านเสนอว่า

อยากให้คนแก่ได้ทำกิจกรรมเหมือนอดีต คือ มาเล่านิทานอาช่าให้เด็ก ๆ ฟัง เพราะในนิทานนั้นมีสาระประโยชน์มากมาย สอดแทรกความรู้ คุณธรรม ทุกเรื่อง เช่น ประวัติความเป็นมา เหตุการณ์สังคม ความคิดความเชื่อ จึงทำให้เด็กสนุกและอยากเรียน...

(สุทัศน์ หลวงมูล, สนนากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

ที่ประชุมบางคนกังวลถึงเรื่อง หากใช้การจัดอบรมอีก ก็กลัวไม่มีคนสนใจเข้ามาเรียน เพราะในอดีต การอบรมต้องเกณฑ์กันมาร่วมอบรมแล้วก็หายไป ดังคำกล่าวที่ว่า

ทุกคนก็เห็นด้วยแหละ แต่คนจะเรียนด้วยนะ ไม่รู้จะมีหรือเปล่า เพราะแต่ละคนมีงานยุ่งตลอด หมู่บ้านแห่งนี้ เคยจัดกิจกรรมแบบนี้มาหลายครั้งแล้ว มีการเกณฑ์กันมาเรียน 4 - 5 วันก็เลิกกันไป รู้เรื่องหรือไม่รู้เรื่องก็ไม่รู้

หมู่บ้านเรา มักจะมีหน่วยงานเข้ามาขอความร่วมมือมาก ตั้งแต่ผมรับตำแหน่งมายังไม่เคยได้พักผ่อนนาน ๆ เลย มีแต่งาน แต่รายได้ไม่เพิ่ม(หัวเราะ) ผม

คิดว่า โครงการของเราครั้งนี้ หากทำกับชาวบ้านไม่แน่ใจว่าชาวบ้านจะมีเวลาเรียนจริง ๆ มั้ย แต่ถ้าเน้นไปที่เด็กในโรงเรียนจะดีกว่ามั้ย เพราะพ่อแม่เด็กเขาอ่านหนังสือไม่ได้ กลัวจะอายุไม่กล้าร่วม

(นพพล พิมลสกุลรักษา, สนนทากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2546)

จากข้อเสนอของผู้ใหญ่บ้านต่อที่ประชุม โดยให้โรงเรียนเข้ามาร่วมจัดกิจกรรม เพราะลูกหลานส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน และเป็นหนุ่มสาวกันแล้ว เยาวชนในหมู่บ้านทุกคนต้องเรียนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่ผู้อาวุโสเป็นห่วง เพราะเด็กนักเรียนบนภูเขา อายุจะมากกว่าเด็กพื้นราบ เพราะเข้าโรงเรียนช้ากว่า ผู้อาวุโสต่างเห็นด้วย ที่จะให้โรงเรียนและครูเข้ามาร่วมเพื่อจะได้ช่วยควบคุมและสอนลูกหลานได้

การให้โรงเรียนเข้ามาร่วมจัดกิจกรรมด้วยจะตรงกับกลุ่มเป้าหมาย เพราะลูกหลานส่วนใหญ่ต่างก็เรียนหนังสืออยู่แล้ว ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผู้อาวุโสคิดว่าน่ากลัวที่สุดและมีผลกระทบต่อการค้าขายของความเป็นอาช่า ดังนั้นต้องให้ลูกหลานรู้และเข้าใจเรื่อง “จี” (รายชื่อบรรพบุรุษอาช่า) เพราะหากรู้จัก จี ก็จะได้รู้ว่าใครเป็นญาติกัน เกี่ยวดองกันอย่างไร และทราบข้อห้ามของอาช่า ลูกหลานก็จะไม่รักกัน เพราะรู้จักก่อนแล้วว่าเป็นญาติกัน รักกันไม่ได้ ดังคำกล่าวที่ว่า

ถ้ามันรู้ว่าเป็นญาติกัน มันก็จำป่าต้องฮักกัน เป็นหวังว่าจ้ออัน
(ถ้าเด็กรู้ว่าเป็นญาติกัน พวกเขาจะได้ไม่ต้องรักกัน ผู้อาวุโสหวังแบบนั้น)

(ผู้อาวุโส, นพพล พิมลสกุลรักษา(แปล), สนนทากลุ่ม, 1 ตุลาคม 2547)

2.2.3 การทบทวนองค์ความรู้ : การสร้างหลักสูตรของชาวบ้าน

จากการประชุมเพื่อวิเคราะห์และกำหนดปัญหา จึงได้แนวทางการแก้ไขปัญหานั้นที่ผ่านมา จึงนำไปสู่แนวคิดการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นเครือญาติ โดยการขอให้โรงเรียนเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย เพราะลูกหลานที่เป็นวัยรุ่นหนุ่มสาวส่วนใหญ่กำลังเรียนหนังสือ ทางกลุ่มจึงได้เชิญผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวงเข้าร่วมประชุมด้วย ในฐานะตัวแทนโรงเรียนและคณะครู ซึ่งท่านแสดงความสนใจ และเข้าร่วมด้วยความกระตือรือร้น เพราะทางโรงเรียนก็ต้องการจะสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนอยู่แล้วด้วย

การจัดประชุมเพื่อทบทวนองค์ความรู้เรื่อง จี จัดขึ้นในวันที่ 17 ตุลาคม 2546 ณ บ้านอะบ้ออำพล อภิสุนทรกุล ซึ่งได้ขอสรุปการระดมสมองเพื่อทบทวนองค์ความรู้เรื่อง จี มีดังนี้

จี คือ รายชื่อบรรพบุรุษของอาช่า จี คือเรื่องสำคัญที่หนึ่งหรืออันดับหนึ่งสำหรับอาช่าเรา จี ถือเป็นหัวใจของอาช่าเป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะ อาช่าทุกคนต้องรู้จัก จี ๆ จะเป็นตัวบอกถึงความเป็นญาติเป็นพี่เป็นน้อง หากลูกหลาน

ไม่รู้เรื่อง จี ก็ไม่รู้ว่าเป็นญาติใคร แล้วญาติพี่น้องก็อาจจะแต่งงานกัน อย่างผม นามสกุล ยาแบ่งกู แต่ได้เปลี่ยนมาเป็น พิมลสกุลรักษา วันข้างหน้าลูกหลานไม่รู้จักกันว่าเป็นญาติ ก็อาจจะเป็นแฟนและแต่งงานกัน ความเป็นญาตินั้น จะรู้ได้ ก็ต่อเมื่อต้องรู้เรื่อง จี อาจะไม่ว่าจะอยู่พม่า ลาว จีน หรือไทย ถ้ารู้เรื่อง จี ก็จะสืบสาวไล่ญาติกันได้ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร เป็นญาติทางไหน หากสืบทราบรู้ว่าเป็นญาติพี่น้องกัน ก็แต่งงานกันไม่ได้ แม้ว่าจะอยู่กันคนละประเทศก็ตาม ยกเว้นเสียแต่ว่าห่างกันไปถึง 7-9ชั่วรุ่นคนแล้วเท่านั้น

(นพพล พิมลสกุลรักษา, สนทนากลุ่ม, 17 ตุลาคม 2546)

ปัจจุบันวิถีชีวิตของอาช่าเปลี่ยนไปมาก ลูกหลานอาช่ารู้จักญาติพี่น้องของตนน้อยลง จึงมีกรณีคนในสกุลเดียวกันรักกัน แต่งงานกัน เมื่อทำผิด ก็ต้องหนีออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่นหรือไปนับถือศาสนาอื่น เพื่อหนีการลงโทษทางจารีตและสังคมอาช่า เหตุการณ์ดังกล่าวเคยเกิดขึ้นมาก่อน จึงเป็นสิ่งที่ผู้อาวุโสกลัวมากที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า

การทำผิดจารีตนี้ ห้ามแล้ว ลูกหลานไม่ยอมเชื่อ ต้องถูกลงโทษถึงขั้นตัดญาติ ถ้าแต่งงานกันแล้ว ดึงออกมาให้ร่วมนามสกุลอีก (การแต่งงานกันจะถูกลงโทษ โดยตัดขาดไม่ให้ร่วมสกุลกับพ่อแม่อีกหรือไม่สามารถร่วมพิธีกรรมได้)

(เดวิท อภิสุนทรกุล, สนทนากลุ่ม, 17 ตุลาคม 2546)

แหมอย่าง จาวบ้านเป็นเจ็อะว่า ถ้ามันบ่ถูกใจโลกกันอื่นะ มันจะตายกันหมดตั้งกูเลย เกิดอาเพศ อยู่ด้วยกันก็จะบ่ารุงเรื่อง ฮีบมา ก้าบขึ้น มันแรงขนาดนี้ ถ้าละอ่อนบ่าเจ็อะก็บ่าฮู้จะว่าจาใดละ” (อีกอย่างนะ ชาวบ้านเขาเชื่อว่า หากแต่งงานแล้วดวงไม่ถูกใจโลก จะต้องตายทั้งคู่ เกิดอาเพศ อยู่ร่วมกันไปก็ไม่รุ่งเรื่อง ทำมาค้าขายไม่รุ่งเรื่อง โทษรุนแรงขนาดนี้เด็กไม่เชื่อ ไม่กลัว ก็ไม่รู้จะว่าอย่างไร

(ผู้อาวุโส, นพพล พิมลสกุลรักษา(แปล), สนทนากลุ่ม, 17 ตุลาคม 2546)

เป็นอาช่าไม่รู้เรื่อง จี ไม่ใช่อาช่า อ่าพล อภิสุนทรกุลตอกย้ำ และเล่าถึง เจ้าหน้าที่อาช่าคนหนึ่งเป็นตัวแทนองค์กรสมาคมอาช่าไปร่วมประชุมที่เมืองจีน พบว่า อาช่าที่อยู่ในประเทศจีนปัจจุบันนี้ ได้กำหนด จี เป็นหลักสูตรในโรงเรียนเพื่อให้ลูกหลานเรียนรู้ เมื่อตัวเธอถูกถามว่า เป็นอาช่าแล้วรู้ จี หรือไม่ เจ้าหน้าที่จากไทยคนดังกล่าวตอบว่า ไม่รู้ เขาก็บอกว่า ถ้ามันเธอ ก็ไม่ใช่อาช่าแล้ว กลับไปเถอะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาช่าในจีน ให้ความสำคัญกับเรื่อง จี มาก เพราะ จี คือสื่อที่สืบสาวประวัติความเป็นมาของระบบเครือญาติอาช่าทั่วโลก

ประโยชน์ของจีต่อลูกหลาน หากลูกหลานรู้เรื่องจี ลูกหลานก็จะรู้จักประวัติความเป็นมาของตน บรรพบุรุษของอาชามีใครบ้าง มาจากไหน และสามารถไล่เรียงรายชื่อญาติพี่น้องทั้งหมดที่กระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ หรือในต่างประเทศ เกิดความรู้สึกที่ดีต่อเผ่าพันธุ์อาช่าด้วยกัน เพราะทุกคนเป็นญาติกัน ทั้งป้องกันและยับยั้งการรักใคร่ในญาติร่วมสกุลเดียวกัน ซึ่งเป็นการทำผิดกฎจารีตที่ร้ายแรงของอาช่า เป็นการรักษาเผ่าพันธุ์อาช่าให้ดำรงอยู่ได้ตลอดไป

จี กับการแก้ปัญหาของหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย หากลูกหลานทราบความเป็นเครือญาติทุกคนจะรักใคร่สามัคคีต่อกัน และจะไม่ละเมิดกฎข้อห้ามของอาช่าที่ห้ามญาติร่วมสกุลเดียวกันแต่งงานกัน ซึ่งพวกเขาไม่สามารถอธิบายได้ถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นแบบวิทยาศาสตร์ได้ แต่เป็นการเรียนรู้ที่ผ่านการเฝ้าสังเกตมาหลายชั่วอายุคน จึงกำหนดข้อห้ามดังกล่าว

ข้อเสนอแนะต่อกิจกรรมการสอนเด็ก ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจนั้น เดวิท อภิสุนทรกุล (17 ตุลาคม 2546) ได้เสนอรูปแบบกิจกรรมต่อที่ประชุมคือ จะต้องเหมือนกับการเล่นนิทาน แต่นิทานเรื่องนี้ เป็นเรื่องจริง สำหรับเรื่องเล่าของอาช่าที่เล่าสืบ ๆ กันมา ดังนี้

เรื่องเล่าว่ามี 2 พี่น้องแต่งงานกัน พอถูกฆ่าตายแล้ว ก็เอาอ้ายไปฝังหื้ออยู่ต่างบนของหนตาง ส่วนน้องฝังอยู่ใต้ทางเดิน เพื่อแยกบ่กับน้องไม่ให้ได้พบกันอีก แต่สองพี่น้องก็สามารถพบปะกันได้เมื่อฟ้าฮ้องกา ฟ้าแลบกา กาว่าฮ้องกินน้ำถึงจะพบกัน จะถูกลงโทษบ่หื้อกินข้าว ต้องกินน้ำแต่น ฝนตกก็บ่ได้กินน้ำตวย (มีเรื่องเล่าว่า มีสองพี่น้องที่แต่งงานกัน หลังถูกลงโทษฆ่าตายแล้ว ศพของพี่ชายได้นำไปฝังไว้ด้านบนทางเดิน ส่วนศพน้องสาวนำไปฝังไว้ใต้ทางเดิน เพื่อแยกไม่ให้พี่กับน้องคู่นี้ได้พบกันอีก แต่สามารถพบกันได้ช่วงเกิดฟ้าร้อง ฟ้าแลบ หรือเกิดรุ่งกินน้ำ และถูกลงโทษไม่ได้ทานข้าวปลาอาหารได้ทานแต่น้ำ ผลของการทำผิดสิ่งนี้

(ผู้อาวุโส, เดวิท อภิสุนทรกุล(แปล), สนทนากลุ่ม, 17 ตุลาคม 2546)

ส่วนกลุ่มแกนนำท่านอื่นคือ อະบ้ออำพลและผู้ใหญ่บ้านนพพลสรุปว่า วิธีการสอนของอาช่าทำได้เพียง การสอนด้วยปาก เพราะไม่มีหนังสือ และพิธีกรรมของอาช่า นั้น ไม่สามารถนำไปทดลองหรือปฏิบัติเล่น ๆ ได้ พิธีกรรมอาช่าส่วนใหญ่จะทำได้ ก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์จริงเท่านั้น

จี หรือรายชื่อบรรพบุรุษ ผู้อาวุโสชายทั่วไปจะสามารถท่องได้ แต่จะท่องได้ก็ต่อเมื่อมีการประกอบพิธีกรรม เช่น เวลาสวดศพโดยพี่มะ เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ภพของบรรพบุรุษก็จะมี การท่องจี เพื่อชี้ทางไปสู่สวรรค์ หากท่องผิดจะทำให้วิญญาณไปไม่ถึงสวรรค์หรือภพของบรรพบุรุษ และจีจะถูกท่องอีกครั้งเมื่อหนุ่มสาวจะแต่งงานกัน ญาติจะต้องไล่เรียงลำดับความเป็นเครือญาติ

ระหว่างกัน หากสกุลเดียวกัน ก็ต้องพิจารณาว่าห่างกันอย่างน้อย 7 – 9 ชั่วโคตร จึงจะอนุญาตให้แต่งงานกันได้

กลุ่มเป้าหมายในการรู้เรื่อง จี คือลูกหลานที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน แต่มีคำถามว่า แล้วพ่อแม่วัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านส่วนใหญ่รู้เรื่องจีด้วยหรือไม่ หากพ่อแม่ไม่รู้ก็สอนลูกหลานหรือแนะนำลูกหลานไม่ได้ ดังนั้นอำพลในฐานะตัวแทนผู้สอนและผู้ใหญ่บ้าน นพพลเห็นว่า ควรแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 2 กลุ่มคือ พ่อแม่วัยหนุ่มสาว และกลุ่มวัยรุ่นหนุ่มสาว โดย กลุ่มพ่อแม่ควรใช้เวลาเรียนตอนกลางคืน เพราะกลางวันทุกคนต้องทำงานไม่ว่าง ส่วนสถานที่นั้นขึ้นกับจำนวนคนเรียน ถ้าคนเรียนมีจำนวนมากก็จะเปิดศาลาหอประชุมประจำหมู่บ้านให้เป็นที่เรียน หากมีจำนวนน้อยก็จะใช้บ้านของคุณลุงอำพลเป็นสถานที่เรียน ส่วนเด็กนั้น คงเป็นการสอนที่โรงเรียน ต้องขึ้นกับผู้อำนวยการโรงเรียนจะจัดการร่วมกับครูต่อไป

การประเมินผลแบบอาข่า อาข่ามีวิธีการวัดผลการเรียนรู้ของลูกหลานโดยใช้การสังเกตการให้พูดท่องซ้ำ การปฏิบัติเลียนแบบ ดังคำพูดต่อไปนี้

พ่อเผ่าเห็นว่า มี 2 แบบคือ ใช้การถามตามเรื่องที่เรียนไปแล้ว ให้คนเรียนเล่ากลับ เพราะกลุ่มนี้เป็นผู้ใหญ่ เขาอ่านเขียนไม่ได้ ส่วนการปฏิบัติ ผู้สูงอายุจะดูว่าลูกหลานทำตามได้ถูกต้องหรือไม่ สรุปว่ามันต้องมีทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ พิธีกรรมอาข่านี้มันมีข้อห้ามนะครู การปฏิบัตินั้นจะนำไปทำแบบจำลองหรือบทบาทสมมติมันไม่ได้ พิธีกรรมจะทำได้ เมื่อต้องเกิดเหตุการณ์จริง ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะพิธีศพหรือพิธีไม่เป็นมงคล จะนำมาทำเล่นไม่ได้อย่างเด็ดขาด แต่หากเป็นเรื่องไม่สำคัญก็น่าจะทำได้ ดังนั้นการสอนต้องสอนปากเปล่า และการวัดผลก็คือ ให้เด็กเล่าคืนว่าเด็กจำได้หรือไม่

(ผู้อาวุโส, ฉัตรชัย อภิสุนทรกุล(แปล), สนทนากลุ่ม, 18 ตุลาคม 2546)

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัด เชียงราย ได้สรุปลักษณะการประเมินผลการเรียนรู้ของอาข่าในวิถีเดิม คือ

คนแก่ที่เป็นอาข่าเราเนี่ย เมื่อได้สอนลูกหลานแล้ว ท่านก็จะพอใจและดีใจแล้ว ถือว่าตนได้ทำหน้าที่แล้ว ส่วนเด็กจะเข้าใจหรือไม่เนี่ย อาข่าไม่ตัดสินผลการสอนทันที แต่จะไปดูพฤติกรรมของลูกหลานเมื่ออายุย่างเข้าสู่ผู้ใหญ่คือหลังมีครอบครัวแล้ว การปฏิบัติต่อภรรยาต่อลูกและต่อชุมชนถูกต้องเหมาะสมหรือไม่เนี่ย เขาไปดูไกลถึงตรงเนี่ยน

(ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2546)

การเปลี่ยนชื่อ - สกุลเป็นไทยคือสาเหตุหนึ่ง ที่ลูกหลานไม่รู้จักชื่อ-สกุลอาซา อำพล อภิสุนทรกุล (17 ตุลาคม 2546) ได้เล่าถึง ชื่อและสกุลอาซาหายไป เพราะเจ้าหน้าที่อำเภอได้เข้ามาสำรวจ เมื่อชาวบ้านบอกชื่อแล้ว เจ้าหน้าที่เขียนไม่ถูก และพบปัญหากับการเขียนชื่อ-สกุลผิด มาตลอด ชาวบ้านก็เลยแก้ปัญหาด้วยการเปลี่ยนเป็นชื่อไทย เพราะสะดวกและง่ายสำหรับ ลูกหลานที่จะไปเรียนหรือทำงานต่างประเทศด้วย กรณีตัวอย่างคืออำพลเอง สกุลอาซาคือ ยายแปง ก็เปลี่ยนเป็นอภิสุนทรกุล บางคนก็เป็น พิมลสกุลรักษา ชื่อสกุลอาซาจะใช้เมื่อการทำพิธีกรรมเท่านั้น และสกุลยายแปง ก็เป็นสกุลใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน แต่ลูกหลานรุ่นใหม่จำชื่อไทยดีกว่าชื่อสกุลอาซา เพราะชื่ออาซาจะใช้เฉพาะช่วงทำพิธีกรรมเท่านั้น ในขณะที่เด็กไม่มีโอกาสร่วมพิธีกรรม บางคนจึงจำชื่อ-สกุลตนเองไม่ได้

ดังนั้น ตัวอย่างการไต่ถามชื่อบรรพบุรุษ (จีเกอะ) ที่จะนำไปสอนเรื่อง จี จึงเลือกสกุล ยายแปง เป็นกรณีศึกษา เพราะเป็นตระกูลใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน

แผนการของกลุ่ม การสอนผู้ใหญ่ในหมู่บ้านช่วงเวลากลางคืนทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ เวลาตั้งแต่ 20.00 น ถึง 22.00 น. โดยกำหนดเสาร์แรกของพฤศจิกายน ใช้สถานที่คือ ศาลาประชาคมของหมู่บ้าน โดยมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายเสียงของหมู่บ้าน สอนช่วงเวลา 20.00 - 22.00 น. โดยอะบ้ออำพล อภิสุนทรกุลและผู้อาวุโสอื่น ๆ จะสลับกันเข้าสอน

ส่วนการนำไปเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนนั้น ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง จะนำไปประชุมร่วมกับคณะครูเพื่อจัดทำเป็นสาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

2.2.4 การแก้ปัญหาของชาวบ้าน การทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นใน

โรงเรียน กิจกรรมการแก้ปัญหของชาวบ้าน แบ่งออกเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านดำเนินการเองในหมู่บ้านเพื่อสอนพ่อแม่วัยหนุ่มสาวที่ไม่รู้จี และหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน มีรายละเอียด ดังนี้

การสร้างหลักสูตรดังกล่าว ใช้การประชุมระดมสมองกลุ่มผู้นำวัฒนธรรม กลุ่มผู้นำด้านการปกครองและผู้ปกครอง ผู้วิจัยและผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวงเป็นผู้ตั้งประเด็นคำถามต่อกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม หากท่านพูดเป็นภาษาไทยไม่ได้กลุ่มผู้นำด้านปกครองได้ช่วยกันแปลอีกรอบ การสนทนากลุ่มดังกล่าว มีการตรวจสอบข้อมูลในที่ประชุมไปพร้อมกัน หลักสูตรที่ชาวบ้านและครูร่วมกันสร้าง สรุปได้ดังนี้

จุดประสงค์ของกิจกรรมการสอน จี ในหมู่บ้าน

1. ลูกหลานได้รู้ประวัติความเป็นมาของอาซาผ่านจี ความสำคัญของจี ในฐานะเครื่องมือใช้ป้องกันมิให้ลูกหลานรักใคร่และแต่งงานกับคนร่วมสกุลเดียวกัน
2. ลูกหลานจำและท่องจีได้ เพื่อใช้ในเวลาประกอบพิธีกรรมศพ และทำการไต่ถามชื่อบรรพบุรุษก่อนการจัดการแต่งงานของคู่หนุ่มสาว

3. รื้อฟื้นและรักษาสังคมระบบเครือญาติของอาข่า ให้รักและสามัคคีกัน
4. รักษาวิถีปฏิบัติแบบอาข่า

เนื้อหา

รายชื่อบรรพบุรุษอาข่า ความสำคัญของจี ต่อตัวเยาวชน ต่อความเป็นเครือญาติ ชุมชนอาข่า และโทษของการละเมิดและแต่งงานกันของคนในสกุลเดียวกัน

กิจกรรม

การสอนในหมู่บ้านโดยกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม

การประเมินผล

การให้ท่อง ให้เล่ากลับ

การสอนในหมู่บ้าน การแก้ปัญหาลูกหลานไม่รู้ จี

การสอนในหมู่บ้าน กลุ่มเป้าหมายคือพ่อแม่วัยหนุ่มสาวทั่วไป ที่ยังไม่รู้เรื่อง จี เริ่มวันที่ 15 พฤศจิกายน 2546 แต่ปรากฏว่า กลุ่มที่เข้ามาเรียนทั้งหมดคือ ลูกหลานที่กำลังเรียนในระดับประถมศึกษา-มัธยมศึกษา จำนวน 29 คน ส่วนใหญ่เป็นเด็กผู้หญิงมากกว่าเด็กชาย และภายนอกหอประชุมที่ใช้เป็นสถานที่เรียน มีวัยรุ่นชายอีกกลุ่มหนึ่งยืนคุยกันไม่ยอมเข้าเรียน เมื่อชวนให้เข้าเรียน ทางกลุ่มตอบว่า “ผมมาดูเท่านั้นเองครับ” บางคนก็ตอบว่า “มารอแฟนที่เรียน” หรือ “อยากเรียนแต่อายสาว” การพูดคุยพอสรุปว่า เด็กอยากออกมาเที่ยวนอกบ้าน แต่ไม่รู้จะไปไหน เมื่อมีกิจกรรมในหมู่บ้าน จึงอยากมาดูเท่านั้น

ปัจจัยจูงใจที่ทำให้เด็กมาเรียน เพราะได้ยินการประกาศผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน จึงชวนกลุ่มเพื่อน ๆ มาเรียน เพราะต้องการรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง เพราะไม่เคยรู้อะไรมาก่อนเลย โดยเฉพาะคำว่า “จี” เกือบทั้งหมดไม่รู้ ว่า จี คืออะไร บางคนเคยได้ยินแต่ไม่ทราบว่าจริง ๆ คืออะไร การพูดคุยทราบว่า กลุ่มเด็กที่มาเรียนส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม หรือกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง เมื่อพ่อแม่มีส่วนร่วมสร้างหลักสูตร ก็อยากให้ลูกหลานได้เรียนรู้ จึงสนับสนุนให้ลูกหลานเข้ามาเรียน

การมีกลุ่มผู้เรียนที่ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ไม่ได้ทำให้ผู้สอนผิดหวังลงอำพล อภิสุนทรกุล และทรงกลด อภิสุนทรกุล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งรับหน้าที่สอนในคืนแรกนี้ ต่างช่วยกันสอนโดยการเล่าประวัติของอาข่าผ่านการไล่รายชื่อบรรพบุรุษ โดยยกตัวอย่างสกุล ยาแปงกู๋ ที่เขียนบนกระดาษชาร์ตแข็งและนำไปติดไว้บนผนังในห้องประชุม เพื่อเป็นตัวอย่างให้กลุ่มผู้เรียนได้ศึกษา เริ่มต้นคุณลุงได้เล่าเรื่อง “จี” ให้ฟังคืออะไร สำคัญต่อเผ่าอาข่าอย่างไร ซึ่งผู้เรียนส่วนใหญ่ต่างเงี่ยบและตั้งใจฟัง แต่ไม่มีการบันทึก

เมื่อกระตุ้นให้บันทึกบ้าง เด็กส่วนใหญ่ไม่ได้นำสมุดดินสอมาด้วย พฤติกรรมระหว่างการเรียนรู้มีการหยอกล้อและเขียนจดหมายโยนให้กันระหว่างหนุ่มสาว เมื่อถูกห้ามปราม และเปิด

โอกาสให้ถามในสิ่งที่สงสัย มีเด็กชายคนหนึ่งถามว่า ทำไมเราต้องมาเรียนเรื่อง จี คุณลุงยิ้ม แต่ก็เริ่มเล่าเหตุผลให้ลูกศิษย์ตัวน้อยด้วยภาษาอาช่าอึกรอบ

เมื่อให้เด็กอ่านออกเสียงรายชื่อบรรพบุรุษ เด็กจะอ่านออกเสียงและหัวเราะไปด้วยกับชื่อที่แปลก ๆ ของบรรพบุรุษ เพราะไม่เคยได้ยินมาก่อน ซึ่งเป็นเสียงที่คล้องจองเหมือนเสียงสวดของพืมะ และจบลงด้วยชื่อปู่ของตนเองยิ่งเรียกเสียงหัวเราะได้มากขึ้น เพราะหลายคนฟังรู้ว่าปู่ตนเองมีชื่อเรียกเป็นภาษาอาช่าแบบนี้

เหตุผลที่ไม่เข้ามาเรียนของกลุ่มพ่อแม่วัยหนุ่มสาวซึ่งไม่รู้เรื่อง จี หลายคนให้เหตุผลคือ “ผมก็ว่าจะไป เห็นมีแต่เด็ก รู้สึกอาย” ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุ ตอบว่าตนเองจำและท่อง จี ได้ และรู้ว่าจะใช้เวลาใด จึงไม่ต้องไปเรียน

กิจกรรมการสอนตอนกลางคืนครั้งต่อ ๆ มา ก็คงมีเพียงเด็กที่มาเรียนและถือโอกาสมาเล่นด้วย เพราะศาลาประชุมของหมู่บ้าน เป็นลานโล่งกว้างและมีไฟสว่าง ซึ่งปกติหากไม่มีกิจกรรมจะไม่เปิดไฟ กลุ่มเด็กผู้หญิงจะเป็นกลุ่มที่สนใจและตั้งใจเรียนมากกว่าเด็กชาย ส่วนผู้สอนมีอะบ้ออำพล เป็นหลักและมีผู้ใหญ่บ้านนพพล พิมลสกุลรักษา สลับมาช่วยสอนกับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทรงกลด อภิสุนทรกุล ส่วนผู้นำวัฒนธรรมท่านอื่นพูดไทยไม่ได้ จึงไม่กล้าเข้ามาสอนแทน จากการพูดคุยกับอัศวิน พิมลสกุลรักษา (22 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “คนอื่นเขารู้สึ้อะบ้ออำพลไม่ได้ เขาก็เลยไม่มา อาช่าเราถ้ามีคนแก่กว่า เก่งกว่า คนที่อายุน้อยกว่า มีความรู้ น้อยกว่า ไม่ควรทำแทนท่าน หากท่านยังอยู่ เป็นแบบนี้ละ” หมายความว่า ค่านิยมของอาช่า การเคารพผู้อาวุโสคือการไม่ทำในสิ่งที่เป็นการล่วงเกินบทบาทและหน้าที่ของท่าน เพราะจะเป็นการไม่เคารพนับถือผู้อาวุโสกว่า จึงเป็นเหตุผลหนึ่งทำให้ไม่มีใครกล้ามาสอนแทนอะบ้ออำพล การไม่รู้ภาษาไทยอ่านเขียนไม่ได้เป็นอีกเหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้ผู้อาวุโสอาย ไม่กล้าสอนลูกหลานตนเอง

การจัดกิจกรรมการสอนที่หมู่บ้านดำเนินมาได้ 3 สัปดาห์ หรือ 6 ครั้ง ก็ต้องหยุดเพราะศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนประจำหมู่บ้านได้ปรับปรุงอาคารสถานที่ ครูผู้ดูแลศูนย์เด็กเล็กประจำหมู่บ้าน จึงได้ขอย้ายมาใช้สถานที่ศาลาหอประชุม ซึ่งใช้เป็นสถานที่เรียนของกลุ่มวัฒนธรรมอาช่าด้วย ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อาช่า จึงเริ่มมีปัญหาคือเด็กที่มาเรียนตอนกลางคืน นำของเล่นของเด็กเล็กมาเล่น หรือของหายบ้าง ทำให้เป็นภาระของครูพี่เลี้ยงที่ต้องตามเก็บตามหาตอนเช้า จึงมีใบร้องเรียนและใบประกาศขอความร่วมมือไม่ให้เล่นของเด็กเล็ก เมื่อมีปัญหาดังกล่าว กลุ่มแกนนำคิดจะย้ายมาสอนที่บ้านอะบ้ออำพลแทน แต่มีปัญหาการควบคุมเด็กไม่ได้ และทำให้เจ้าบ้านวุ่นวาย เพราะท่านอายุมากแล้ว ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ เมื่ออะบ้ออำพลไม่สบายทางกลุ่มไม่สามารถหาคนมาสอนแทนได้ เพราะในหมู่บ้านทุกคนยอมรับว่าอะบ้ออำพลเป็นผู้รู้มากที่สุดของหมู่บ้านและพูดไทยได้ หากมาสอนแล้วกลัวทำไม่ได้ไม่ดีกว่ากับท่าน หรือ

บางคนก็พูดภาษาไทยไม่ได้ ทำให้กิจกรรมการสอนในหมู่บ้านต้องหยุดลงไป จึงแจ้งกับกลุ่มผู้เรียนถึงเหตุผล และให้รอเรียนกับหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต่อไป

ส่วนการแก้ปัญหา เพื่อให้กลุ่มพ่อแม่วัยหนุ่มสาวซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย ได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่อง จี แต่ไม่มีใครมาเรียน การนำปัญหามาถกกับกลุ่มแกนนำ ซึ่งกลุ่มให้เหตุผลว่า อาจเป็นเพราะสถานที่เรียน ซึ่งเป็นศูนย์ประชุมหมู่บ้าน เป็นที่สาธารณะไม่เหมาะสำหรับผู้ใหญ่ เพราะบางคนอายุลูกหลาน น่าจะย้ายมาเรียนที่บ้านผู้เฒ่าผู้แก่แบบตัวต่อตัวเหมือนอดีต จึงมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรม โดยการประกาศผ่านเสียงตามสายให้คนที่สนใจเรียนรู้เรื่อง จี ไปฝึกเรียนกับผู้นำด้านวัฒนธรรมคนใดก็ได้ตอนกลางคืน ก็ปรากฏว่า ไม่มีใครสนใจเข้ามาเรียน ดังคำสรุปที่ว่า

หลายคนบอกไม่มีเวลา อายุ รู้แล้วบ้าง ผมว่า น่าจะทำเป็นแบบสอบถามก่อนดีมัยว่า ชาวบ้านอยากเรียนอะไร อยากรู้อะไร จะได้รู้ไปเลยว่า ชาวบ้านที่เป็นผู้ใหญ่สนใจจริงหรือเปล่า

(ทรงกลด อภิสุนทรกุล, สนทนากลุ่ม, 22 ธันวาคม 2546)

การเรียนตอนกลางคืนน่าจะสะดวกดีแล้ว อาจทดลองให้มีการสอนเฉพาะผู้ใหญ่ดูว่า ใครสนใจบ้าง ให้มาเรียนแบบตัวต่อตัวกับอะบ้ออำพล ที่บ้านดีมัย

(บิเทอ ยาแปงกู, สนทนากลุ่ม, 20 ธันวาคม 2546)

การพยายามปรับกิจกรรมเพื่อให้ตรงกับความต้องการของชาวบ้านมากที่สุด กลุ่มผู้นำด้านการปกครอง จึงร่วมกันทำแบบสำรวจความคิดเห็นความต้องการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่า ปรากฏว่าได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา 8 ฉบับจากจำนวน 80 ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่ตอบสนใจอยากเรียนแต่ไม่มีเวลา ทางกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง จึงสรุปว่า คงไม่มีใครอยากเรียนรู้จริง เมื่อเราพยายามแล้ว เขาไม่สนใจ ก็ควรมุ่งไปที่เด็กก็แล้วกัน ซึ่งกลุ่มสรุปว่านี่คือ ความล้มเหลวอีกครั้ง

การประเมินผลกิจกรรมการสอน จี ในหมู่บ้าน

การประเมินผลกิจกรรม ใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ และการดูผลงานของเด็กผ่านสมุดบันทึก กระบวนการกลุ่มและทักษะที่สะท้อนผ่านคำพูด พฤติกรรมการแสดงออก

ผู้สอนอะบ้ออำพล อภิสุนทรกุล พอใจที่เห็นหลานของตัวเอง 2 - 3 คนที่ไปเรียนด้วยเข้าใจและท่องจี ได้ แม้ต้องเปิดดูสมุดบันทึกบ้างบางครั้ง การได้ทำหน้าที่สอนของท่าน ทำให้ท่านยิ้มแย้มมีความสุข มีลูกหลานเข้ามาซักถามและพูดคุยมากขึ้น

ส่วนกลุ่มแกนนำด้านการปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมองว่า นี่คือ “ความล้มเหลวอีกครั้ง” ดังคำกล่าวที่ว่า “มันเป็นแบบนี้แหละครู หลายครั้งแล้ว แต่พวกผมได้ความรู้มาก” (ผู้ใหญ่บ้าน สัมภาษณ์, ธันวาคม 2546)

การประเมินผู้เรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกหลานกลุ่มแกนนำกิจกรรม เด็ก ๆ ต่างแสดงความดีใจที่ได้เรียนและชื่นชมในตัวปู ดังคำกล่าวที่ว่า “ดีใจที่ได้รู้ ในสิ่งที่ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้มาก่อน เพราะไม่เคยมีคนสอนมาก่อน และต้องการให้มีกิจกรรมการเรียนแบบนี้ต่อ ๆ ไป และอยากเรียนรู้ในเรื่องอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวกับอาชีพทั้งหมด “ (บุปผา พิมลสกุลรักษา, 29 ธันวาคม 2546) ส่วนเด็กคนอื่น ๆ ตอบเหมือนกันคือ “ดีใจ ที่ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน” เด็กอาชีพส่วนใหญ่ขี้อาย เมื่อถูกถาม จะนั่งเงียบ ก้มหน้า จึงใช้วิธีการให้บันทึกความรู้สึก เด็กจะเขียนสั้น ๆ เช่น “ดีใจที่ได้รู้เรื่อง จี และอยากรู้ด้านอื่น ๆ อีกที่ไม่เคยรู้มาก่อน “ “เรียนแล้วได้ความรู้ใหม่” (บันทึกเด็ก, 29 ธันวาคม 2546)

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาชีพที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มพ่อแม่วัยหนุ่มสาวที่ไม่รู้เรื่อง จี แต่ผู้เรียนเป็นเด็กนักเรียน กิจกรรมทำได้เพียง 3 สัปดาห์ก็ต้องหยุด เพราะมีปัญหาด้านสถานที่ และไม่มีคนมาช่วยสลับกันสอน กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้เยาวชนอาชีพมีความรู้เพิ่มขึ้น และจุดประกายความอยากรู้ด้านอื่น ๆ ทำให้ผู้อาวุโสทราบว่าเด็กต้องการจะเรียนรู้ แต่ที่ผ่านมามีโอกาส ผู้อาวุโสดีใจที่ได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลาน ทั้งเป็นการป้องกันปัญหาที่ทวนกันวลคือกลัวลูกหลานในสกุลเดียวกันรักใคร่กัน จนนำไปสู่การแต่งงานขึ้น ขณะที่กลุ่มแกนนำฝ่ายการปกครองมองว่า นี่คือการล้มเหลวอีกครั้ง

การเพิ่มสาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง

จากผลการประชุมของกลุ่มที่ต้องการให้ลูกหลานเรียนรู้เรื่อง จี และเสนอต่อโรงเรียนผ่านผู้บริหารสถานศึกษา ต้องการให้โรงเรียนมีส่วนร่วมในการสอนลูกหลานอาชีพให้รู้เรื่อง จี ผู้บริหารโรงเรียนจึงประชุมคณะครูในวันที่ 21 พฤศจิกายน 2546 เพื่อชี้แจงผลการเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มแกนนำหมู่บ้าน

ครูฝ่ายวิชาการแจ้งว่า ตอนนี้โรงเรียนมีหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนอยู่แล้วคือ พุทธศาสนาศาสตร์ และตารางการเรียนการสอนประจำปีการศึกษา 2546 ได้กำหนดไว้เต็มหมดแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อได้รับทราบถึงปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน และความสำคัญของเรื่อง จี ต่อเยาวชนอาชีพ คณะครูเห็นด้วยที่จะให้มีการสอนจีในโรงเรียน คณะครูมีมติให้นำไปเสริมเป็นสาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน โดยแยกออกมาเป็นอีกสาระกลุ่มหนึ่ง ผู้บริหารโรงเรียนได้ให้นโยบายให้ครูนำเนื้อหาไปบูรณาการให้เหมาะสมและเสนอแผนและรายงานผลด้วย

ทางคณะครูเห็นว่า นอกจากการสอนเรื่อง จี ควรมีการปูพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับชุมชนให้เด็กได้เข้าใจด้วย คณะครูจึงทำการร่างกำหนดการสอนและแผนการสอนสาระนี้ขึ้น โดยเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจากเอกสารของโครงการพัฒนาโดยตุง และข้อมูลจากฝ่ายปกครอง คือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นนำเสนอข้อมูลที่เพิ่มขึ้น คือ

สาระที่จะใช้สอนเด็กเสนอต่อแกนนำหมู่บ้านอีกรอบ โดยการเล่าสรุปให้ผู้อาวุโสฟังและให้ฝ่ายปกครองตรวจสอบเนื้อหาของหลักสูตร เมื่อได้รับมติเห็นชอบแล้ว จึงนำไปกำหนดเป็นสาระเพิ่ม

การนำเรื่อง จี ไปเพิ่มเป็นสาระการเรียนรู้ ในหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง พุทธศาสตร์ และกลุ่มวิชาต่าง ๆ ขึ้นกับครูผู้สอนแต่ละห้องเรียน ทางฝ่ายวิชาการโรงเรียนกำหนดให้ใช้ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นห้องทดลองเพื่อวัดและประเมินผล เพราะโรงเรียนวิเคราะห์ว่าเนื้อหาดังกล่าว น่าจะเหมาะสมกับช่วงชั้นเรียนที่ 3 คือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 โดยจะเริ่มที่มัธยมศึกษาปีที่ 1 ก่อนในภาคเรียนนี้

คำว่า จี เป็นภาษาที่เข้าใจยาก เมื่อทราบรายละเอียดของเนื้อหาแล้ว คณะครูขอให้เปลี่ยนชื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงเปลี่ยนเป็น **ประวัติและความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบ้านอาข่าปากกล้วย** โดยให้ทุกระดับชั้นนำเนื้อหา จี สอดแทรกบูรณาการในวิชาต่าง ๆ ซึ่งมีสาระในแต่ละระดับช่วงชั้น จากผลการประชุม ดังนี้

ระดับช่วงชั้นที่ 1 (ป. 1 – 3)	เรื่อง	ครอบครัวของฉัน
ระดับช่วงชั้นที่ 2 (ป. 4 – 6)	เรื่อง	ชุมชนของเรา, ศาสนาของเรา
ระดับช่วงชั้นที่ 3 (ม. 1 – 3)	เรื่อง	ประวัติอาข่าปากกล้วย

จุดประสงค์ของหลักสูตร/สาระเพิ่มในหลักสูตร

1. นักเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของอาข่าผ่านจี รู้ความสำคัญของ จี ในด้านความสำคัญต่อระบบเครือญาติ วิธีการนำ จี ไปปรับใช้ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนร่วมสกุลและต่างสกุล
2. จำและท่องรายชื่อบรรพบุรุษในสายสกุลของตนเองได้
3. ปลูกฝังความรัก ภูมิใจในตนเอง เผ่าพันธุ์ เชื้อมั่นและร่วมรักษาไว้ซึ่งวิถีอาข่า

เนื้อหา

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย
2. รายชื่อบรรพบุรุษอาข่า (จี) ในสายสกุลตนเอง ความสำคัญของ จี

กิจกรรม

1. สาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง พุทธศาสตร์

การประเมินผล

1. การประเมินผลแบบอาข่า โดยการให้เล่ากลับ ปฏิบัติเลียนแบบ
2. การประเมินโดยแบบทดสอบวัดระดับความรู้ ทักษะ และระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม

แผนการจัดการเรียนการสอน สาระเพิ่มเรื่อง ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย (จี) ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ทุกวันอังคารคาบที่ 3 เวลา 11.00

- 11. 50 น. เริ่มตั้งแต่วันที่ 7 ธันวาคม 2546 ทั้งหมดจำนวน 5 ครั้ง แต่มีการยืดหยุ่นตารางเวลาเรียน เพราะภาคเรียนที่ 2/2546 นอกจากตารางเรียนที่แน่นแล้ว ยังมีกิจกรรมเสริมหลักสูตรค่อนข้างมาก เช่น กีฬามัธยม กิจกรรมลูกเสือ งานของโครงการพัฒนาโดยตง การสอนสาระประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย (จี) มีรายละเอียดของแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดังนี้

แผนการสอนของครูผู้ร่วมวิจัย ครูประจำวิชาสังคมศึกษา “วิชาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย” ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังนี้

ครั้งที่ 1 ประวัติความเป็นมาของอาข่า

สาระสำคัญ

ตำนานอาข่าเล่าถึง การกำเนิดของโลก มนุษย์ และเผ่าพันธุ์อาข่า การได้รายชื่อบรรพบุรุษอาข่าโดยการท่อง “จี” (รายชื่อบรรพบุรุษ) ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสืบสาวเรื่องราวของเผ่าพันธุ์และสายสกุลอาข่าได้ตรงกันหมดทั้งโลก

จุดประสงค์

1. นักเรียนทราบความเป็นมาของเผ่าอาข่าผ่านตำนาน
2. นักเรียนทราบประวัติอาข่า จากหลักฐาน จี (รายชื่อบรรพบุรุษ)

เนื้อหา

1. ตำนานการเกิดโลกมนุษย์ และเผ่าพันธุ์อาข่า
2. ความเชื่อของอาข่าและการนับถือบรรพบุรุษ
3. การสืบประวัติสกุลตนเองและเผ่าพันธุ์อาข่า ผ่านการท่องรายชื่อบรรพบุรุษ “จี”

กิจกรรม

วิทยากรภายนอกจากสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงใหม่ นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (อาหู่ ปอแฉ่) สอนและร่วมสนทนากับนักเรียน

สื่อการสอน

1. ชาร์ตแผนภูมิรายชื่อบรรพบุรุษอาข่า
2. วีดีโอ สาระคดีเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าอาข่า

การประเมินผล

1. การสังเกต ความสนใจ ตั้งใจ การซักถามของนักเรียน
2. การบันทึกงาน

ครั้งที่ 2 ประวัติของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

สาระการเรียนรู้

ประวัติหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยเริ่มจากการอพยพจากจีนผ่านพม่าสู่ดอยตุง และโครงการพัฒนาดอยตุง กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวไทยภูเขาในเขตโครงการพัฒนาดอยตุง

จุดประสงค์

1. นักเรียนทราบประวัติความเป็นมาของปู่ย่าผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน สภาพสังคมในขณะนั้น
2. นักเรียนเข้าใจจุดประสงค์โครงการพัฒนาดอยตุงที่เกี่ยวกับการพัฒนาชาวเขา

เนื้อหา

1. ประวัติหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย
2. การพัฒนาเขตพื้นที่และหมู่บ้านอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาดอยตุง

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

วิทยากรจากโครงการพัฒนาดอยตุงนายสุทัศน์ หลวงมูล เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาสังคม โครงการการพัฒนาดอยตุง และประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่ฟ้าหลวง

สื่อการสอน

1. ซาร์ทเกี่ยวกับรูปภาพโครงการพัฒนาดอยตุง ภาพหมู่บ้านในอดีต

การประเมินผล

1. การสังเกต ความสนใจ การซักถาม
2. ผลการบันทึก

ครั้งที่ 3 ความสำคัญของ จี (รายชื่อบรรพบุรุษอาข่า)

สาระการเรียนรู้

ความสำคัญของ จี (รายชื่อบรรพบุรุษอาข่า) ต่อการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเครือญาติของอาข่า เป็นภูมิปัญญาของอาข่าในการรักษาเผ่าพันธุ์ตนเองไว้ กฎข้อห้ามไม่ให้คนในสกุลเดียวกันแต่งงานกัน เพื่อป้องกันผลกระทบต่อเผ่าพันธุ์อาข่า

จุดประสงค์

1. นักเรียนบอกความสำคัญของ จี ต่ออาข่าและการอยู่ร่วมกันในสังคมอาข่าได้
2. นักเรียนบอกหลักการเลือกคู่ครองของอาข่าได้

เนื้อหา

1. จี กับการสืบทอดเผ่าพันธุ์และความเป็นสังคมอาข่า
2. จี กับการเลือกคู่ครองของอาข่า

กิจกรรม

1. การศึกษาจากคู่มือ
2. การอภิปรายร่วมกันระหว่างนักเรียนและครู

สื่อการสอน

1. คู่มือการสอน
2. นิทานเรื่อง สองพี่น้องแต่งงานกัน

การประเมินผล

1. การแสดงความคิดเห็นของนักเรียน
2. ผลการบันทึก

ครั้งที่ 4 การท่อง จี (รายชื่อบรรพบุรุษ)

สาระสำคัญ

การได้รายชื่อบรรพบุรุษหรือ “จี” การศึกษาสกุลต่าง ๆ ในหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ยกกรณีตัวอย่างสกุลยาแปงกู๋ ความสำคัญของเครือญาติต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ต้องท่อง จี เช่น พิธีสวดศพ ก่อนการแต่งงาน

จุดประสงค์

1. นักเรียนท่องรายชื่อบรรพบุรุษในสายสกุลของตนเองได้
2. นักเรียนบอกความสำคัญของ จี กับการประกอบพิธีกรรมของอาข่าได้

เนื้อหา

1. ชื่อบรรพบุรุษในสกุลของนักเรียน
2. จี กับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของอาข่า

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

เชิงวิพากษ์การท่องถิ่นสอนคือ อัมพล อภิสุนทรกุล (ซองเมาะ ยาแปงกู๋)

สื่อการสอน

1. ชาร์ทรายชื่อบรรพบุรุษอาข่า สกุลยาแปงกู๋

การประเมินผล

1. นักเรียนท่องรายชื่อบรรพบุรุษของตนเองได้
2. ผลการบันทึกของนักเรียน

ครั้งที่ 5 ประโยชน์ของ จี ต่อเยาวชนอาข่า

สาระสำคัญ

จี มีความสำคัญต่อนักเรียน ชุมชน และเผ่าพันธุ์อาข่า ในฐานะสิ่งผูกโยงความเป็นเครือญาติ ความรู้สึกผูกพันรักใคร่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และข้อห้ามของการทำผิดกฎจารีต จี ทำให้เผ่าพันธุ์อาข่าดำรงอยู่ได้

จุดประสงค์

1. นักเรียนท่องรายชื่อบรรพบุรุษของตนเองได้

- นักเรียนบอกถึงความสำคัญของ จี ต่อตนเอง ชุมชนและเผ่าพันธุ์อาซาได้

เนื้อหา

- ประโยชน์และความสำคัญของ จี ต่อเยาวชนอาซา สังคมและเผ่าพันธุ์อาซา

กิจกรรม

- การอภิปรายของนักเรียน
- การสรุปและบันทึก

สื่อการสอน

- คู่มือการบันทึก

การประเมินผล

- การแสดงความคิดเห็น
- คู่มือการเรียนรู้

2.2.6 สรุปบทเรียนและการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่น สาระด้าน

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาซา หมู่บ้านอาซาปากล้วย โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง

การประเมินเพื่อสรุปบทเรียน หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่มและแบบทดสอบ ปรากฏผล ดังนี้

1) ผลการประเมินผู้สอน โดยการสังเกตจากกระบวนการทำงาน

กลุ่ม การสัมภาษณ์ การสนทนา ถึงทำศนะก่อนและหลังกิจกรรม กลุ่มแกนนำส่วนใหญ่ซึ่งได้แก่ผู้นำด้านวัฒนธรรมจะออกตัวว่า ท่านเป็นผู้ปฏิบัติไม่ใช่ผู้พูดหรือผู้สอน การเรียนของอาซาที่ผ่านมาคือ การเรียนที่อาศัยเวลาสั่งสมความรู้ ผ่านการฟัง การดู การเลียนแบบและการเป็นลูกมือ เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้ ต้องอายุ 50 ปีขึ้นไป ดังนั้น กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมจึงไม่ใช่การสอน เมื่อท่านต้องมาสอน จึงพยายามจะถ่ายทอดประสบการณ์ที่ตนรู้ทั้งหมดให้กับผู้เรียน แต่เพราะผู้เรียนไม่มีพื้นความรู้ด้านวัฒนธรรมมาก่อน ดังนั้นผู้เรียนซึ่งเป็นเด็กไม่ค่อยเข้าใจและต้องอาศัยการอธิบายเพิ่มเติมจากครู การประเมินส่วนใหญ่ด้านหนังสือต้องให้ครูช่วยอธิบายเพิ่ม เพราะท่านอ่านหนังสือไม่ได้นั่นเอง ในขณะที่กลุ่มผู้นำการปกครองส่วนใหญ่พอใจกับกิจกรรมที่สร้างเป็นหลักสูตรในโรงเรียนเพราะมีระบบดีกว่าการสอนปากเปล่า หรือการอบรมระยะสั้นที่เคยจัดขึ้นในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านได้สรุปถึงกิจกรรมดังกล่าวว่า “เป็นสิ่งที่ดีเพราะไม่ใช่เพียงการพูด เราได้ปฏิบัติจริง ลูกหลานได้เรียนจริงตรงนี้น่าจะได้ผลมากกว่ากิจกรรมหลายครั้งที่ผ่านมา” (นพพล พิมลสกุลรักษา,สัมภาษณ์,20 ธันวาคม 2546)

ผู้ปกครองพึงพอใจ การที่ลูกหลานได้เรียนที่โรงเรียนแล้วกลับมาถามพ่อแม่ถึง ประวัติ เรื่องราวของเผ่าพันธุ์ตนเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “ดี ๆ ลูกผมก็มาถามแล้ว ว่าเป็นแบบนี้ ๆ จริง หรือทำไม...เมื่อก่อนนี้ไม่เคยมาถาม(ยิ้ม)” (อัศวิน พิมลสกุลรักษา, สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2547)

กลุ่มผู้สอนที่เป็นวิทยากรภายนอกได้ให้ทัศนะถึงการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนดังกล่าว ว่ามีปัญหาค่อนข้างมาก เพราะเด็กไม่มีฐานความรู้อะไรมาก่อน และพ่อแม่ก็คงไม่รู้ จึงไม่ได้สอน เด็กด้วย วัฒนธรรมอาช่าบางด้านได้ขาดช่วงหรือหายไปแล้ว ดังนั้นจึงยากในการสอนหรือจะสื่อ ความหมายต่าง ๆ ผู้เด็กนักเรียน (สุทัศน์ หลวงมูล, สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2546)

ในขณะที่ครูผู้ร่วมวิจัย สรุปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนมีทั้ง ส่วนที่เกิดจากครูผู้ร่วมวิจัยเอง ที่ยังไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาช่าดีพอ และจากกลุ่มนักเรียนด้วย ดัง คำกล่าวที่ว่า

นักเรียนที่นี้ไม่ตั้งใจเรียน ส่วนใหญ่อายุเกินแล้ว ก็เรียน ๆ ไปอย่าง นั้นแหละขอให้จบแค่ ม. 3 ขึ้นก็เลย เป็นแบบนี้ทุกวิชา ต้องมีรางวัลล่อ และ ต้องสอนแบบป้อนให้เลย จะให้เด็กไปค้นคว้าเพิ่ม... ไม่เคยทำอะไรเสร็จ

(ครู, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2546)

กล่าวโดยสรุป กลุ่มชาวบ้านพอใจในระดับหนึ่ง ที่ทำให้โรงเรียนเห็นความสำคัญและ นำไปเป็นหลักสูตรได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้กิจกรรมมีความต่อเนื่อง และทำได้ดีกว่ากิจกรรมที่ ผ่าน ๆ มา เป็นการสร้างเครือข่ายร่วมกันคือ โรงเรียน หมู่บ้าน และสมาคมเพื่อการศึกษาและ วัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนของอาช่าและดำเนินการโดยชาว อาช่าเพื่อศึกษาวัฒนธรรมอาช่าโดยเฉพาะ จะช่วยให้กิจกรรมพัฒนาดีขึ้นต่อไปในอนาคต

2) การประเมินผู้เรียน นักเรียนทั้งหมด ยอมรับว่าไม่เคยเรียนหรือรู้ เรื่อง “จี” มาก่อน เพราะไม่เคยมีใครสอน และก็ไม่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกับพ่อแม่ เพราะ ต้องไปโรงเรียน กิจกรรมด้านพิธีกรรมเป็นหน้าที่ของพ่อแม่และคนแก่ เด็กที่เคยได้ฟังเรื่อง จี บ้าง คือลูกหลานของผู้นำด้านพิธีกรรมประเพณีเท่านั้น

นักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนหญิง ซึ่งผู้หญิงไม่มีโอกาสเรียนรู้ หรือเข้าร่วมพิธีกรรมมากเท่าผู้ชาย เพราะอาช่าสืบทอดบรรพบุรุษผ่านทางผู้ชาย ผู้ชายต้องเรียนรู้ เรื่อง จี เพราะต้องเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมในระดับครอบครัว อีกทั้งในห้องเรียนทดลอง ดังกล่าว มีนักเรียนเผ่าลาหู่เรียนรวมด้วย จำนวน 6 คน ซึ่งทั้งหมดเปลี่ยนจากการเชื่อเรื่องผีไป นับถือศาสนาคริสต์ และมีนักเรียนอาช่าที่นับถือศาสนาคริสต์อีกจำนวน 6 คน จากจำนวนนักเรียน ทั้งหมด 30 คน ทั้งนี้ครอบครัวอาช่าที่นับถือศาสนาคริสต์จะไม่ประกอบพิธีกรรม เมื่อไม่ประกอบ

พิธีกรรม ก็ไม่มีการท่องรายชื่อบรรพบุรุษ จึงทำให้นักเรียนที่เป็นลูกหลานไม่รู้และเข้าใจเรื่อง จี มาก่อนเลย

ปัญหาที่นักเรียนร่วมกันสรุปในการเรียนเรื่องประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า บ้านอาข่าปากกล้วย (จี) และได้สะท้อนความรู้สึกต่าง ๆ ดังตัวอย่าง บางประโยคจากการสนทนากลุ่มนักเรียน ดังนี้

1. เรื่องนี้ยาก เขียนไม่ได้ (บันทึกไม่ได้)
2. ไปถามพ่อแม่ พ่อแม่ก็ไม่รู้เรื่อง ก็เลยเขียนไม่ได้
3. บางคนไม่อยากเรียน ไม่อยากรู้ บอกว่าเบื่อแบบนี้
4. พ่อแม่หนุนับถือคริสต์ ไปถามไม่ได้
5. ส่วนใหญ่พวกนี้ขี้เกียจ ไม่ได้ไปถามพ่อแม่จริงหรอก
6. ตีใจที่ได้อะไรเยอะมาก ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน
7. อยากให้มีหลักสูตรแบบนี้สำหรับเผ่าลาหู่ด้วย

(สนทนากลุ่มผู้เรียน, 20 ธันวาคม 2546)

สาเหตุการไม่รู้เกี่ยวกับรายชื่อบรรพบุรุษอาข่า สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของคณะครู ซึ่งกล่าวถึงพฤติกรรมการเรียนของนักเรียนที่ขาดความกระตือรือร้น นักเรียนส่วนใหญ่อายุเกินเกณฑ์ ความสนใจด้านการเรียนมีน้อย ส่วนใหญ่จึงเรียนให้จบการศึกษาภาคบังคับเท่านั้น ดังคำกล่าวของครูที่ว่า

... เด็ก ๆ ถ้าไปถามเขา เขาบอกว่า เรียน ๆ ไปอย่างนั้นแหละ เอาให้จบ ม. 3 ก็พอ ดังนั้นเด็กจะไม่ตั้งใจเรียนมากนัก เวลาสั่งให้ทำอะไรก็ไม่ทำ โดยเฉพาะการบ้าน ครูต้องหาป้อนให้ทุกอย่าง...

(ครู, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2546)

นักเรียนเราอย่าว่าเรื่องเรียนเลย เรื่องวัฒนธรรมของเขา บางที่เราถือว่าเป็นวันสำคัญของพวกเขา ถามเขาว่า วันนี้หมู่บ้านเธอทำอะไร เด็กจะตอบไม่รู้ ลูกเดียว ไม่ทราบอะไรทั้งนั้น ผมว่า บางเรื่อง เราคนนอกยังรู้ดีกว่าพวกเขาเสียอีก พ่อแม่เน้นแหละไม่สอน มัวแต่หาเงินหาทองกันอย่างเดียว

(ครู, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2546)

ปัญหาที่สำคัญยิ่งของการสัมภาษณ์คือ นักเรียนหญิงไม่กล้าพูด ขี้อาย ในขณะที่กลุ่มนักเรียนชายซึ่งอยู่ในช่วงวัยรุ่น จะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามจึงชวนพูดออกนอกเรื่อง ดังนั้นการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มจึงทำได้น้อยมาก ต้องใช้การทำแบบสอบถามหรือพูดคุยเป็นรายบุคคล

3) ผลการประเมินผู้เรียนจากการบันทึก นักเรียนหญิงทั้งหมดไม่กล้าพูดเพราะอาย จึงใช้วิธีการประเมินผ่านคู่มือแบบฝึกหัดที่เป็นเอกสารโดยส่วนใหญ่ ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่จะสะท้อนความรู้สึกและทัศนคติกับการเรียนวิชานี้ ดังตัวอย่างข้อเขียนดังนี้

รู้สึกตัวเอง รักเผ่าอาข่าขึ้นมาก การเรียนวิชานี้ มีประโยชน์เพราะจะได้รู้ว่า บ้านอาข่าปากกล้วยมีความเป็นมาอย่างไร

(อำพร พิมลดำรงเกียรติ, สนนากลุ่ม, 12 มกราคม 2547)

รู้สึกดีมาก มีความรู้มากขึ้น รู้เรื่อง จี และได้ความรู้ รู้จักญาติมากขึ้น

(องอาจ วิบูลพรมงคล, สนนากลุ่ม, 12 มกราคม 2547)

ดีใจ ที่ปู่ย่าพลมาสอนพวกหนูในการไล่สกุลของเราเอง ได้รู้แผนที่หมู่บ้าน ได้รู้ว่าผู้นำสูงสุดด้านวัฒนธรรมเป็นใคร ผู้นำพิธีกรรมคือใคร ช่างตีเหล็กคือใคร ทำให้รู้สึกรักเผ่าอาข่ามากกว่าเดิม รู้ความเป็นมาของอาข่า

(นาทชฎาภรณ์ หล่อข้า, สนนากลุ่ม, 12 มกราคม 2547)

อยากให้มีการสอนเรื่องเกี่ยวกับลาหู่ด้วย

เพราะมีนักเรียนลาหู่หลายคนและพวกเราก็ไม่รู้เกี่ยวกับตนเอง

(สมบุญ ธิลบุญ, สนนากลุ่ม 12 มกราคม 2547)

ส่วนปัญหาที่นักเรียนหญิงส่วนใหญ่ระบุตรงกันคือ เพื่อนนักเรียนชายที่ไม่ตั้งใจเรียน แกล้งในเวลาเรียนวิชานักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้เพิ่มเรื่องวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ในขณะที่นักเรียนเผ่าลาหู่ต้องการให้มีสาระเกี่ยวกับเผ่าตนเองบ้างเพราะในห้องมีนักเรียนเผ่าลาหู่หลายคน

กล่าวโดยสรุป การประเมินผลผ่านการสังเกต การสัมภาษณ์และจากแบบคู่มือการเรียน ทำให้ทราบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีความรู้เพิ่มขึ้น มีทัศนคติที่ดีขึ้นต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมของตนเอง และต้องการรู้ในด้านอื่น ๆ เกี่ยวกับตนเองเพิ่มขึ้น

4) ผลการประเมินจากแบบทดสอบ เพื่อวัดระดับความรู้ ทัศนคติและระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมของเยาวชนอาข่าปากกล้วยก่อน-หลังกิจกรรม มีผลดังนี้

ตารางที่ 31 คะแนนการทดสอบก่อน-หลัง ระดับความรู้ ทักษะคิดและระดับการปฏิบัติ
 วัฒนธรรมของนักเรียน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง

เลขที่นักเรียน	Pre-scor	Pos-sco	Pre-att	Pos-att	Pre-act	Pos-act
คะแนนเต็ม	60	60	60	60	30	30
1	36	39	53	50	24	26
2	21	33	46	49	22	24
3	33	39	38	36	23	25
4	24	30	48	49	22	19
5	18	21	40	44	16	21
6	33	39	49	50	24	25
7	36	39	42	40	13	21
8	18	33	51	47	24	23
9	30	42	44	40	17	20
10	39	39	49	55	17	30
11	9	39	46	35	22	25
12	33	48	45	53	25	19
13	33	45	50	50	18	22
14	39	45	49	51	21	20
15	33	45	45	49	25	22
16	36	51	52	46	24	19
17	45	51	49	45	25	25
18	30	48	52	52	21	22
19	42	42	51	50	23	23
20	39	48	50	48	19	20
21	30	33	51	51	25	24
22	33	51	47	48	15	20
23	33	48	47	52	18	19
24	33	42	45	50	21	22
25	39	45	47	51	21	20
26	24	30	45	49	24	20
27	15	51	49	44	24	18
28	18	39	60	43	30	22
29	18	39	40	50	26	16
30	24	0	32	0	17	0
เฉลี่ย	30	41	47	47	22	22

จากตารางที่ 31 จะเห็นว่า คะแนนด้านความรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น ส่วนด้านทักษะคิดและระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาจะไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อพิจารณาผลการประเมินแยกเป็นรายด้าน และเป็นรายข้อ มีผลดังนี้

ตารางที่ 32 ระดับทัศนคติของเยาวชนอาชานูบ้านอาชากว๊ายต่อวัฒนธรรมอาชานู เมื่อพิจารณารายข้อ

ข้อที่	ข้อความ	ก่อนกิจกรรม(ร้อยละ)			หลังกิจกรรม(ร้อยละ)		
		😊	😐	☹️	😊	😐	☹️
1	ผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้สืบสกุลอาชานู	75.00	20.88	4.13	79.16	16.66	4.16
2	ลูกหลานอาชานูทำพิธีแสดงความสำนึกในบุญคุณต่อบรรพบุรุษ	66.66	25.00	8.33	62.50	29.16	8.33
3	การห้ามแต่งงานระหว่างคนในสกุลเดียวกันของอาชานู	62.50	25.00	12.50	62.50	29.16	8.33
4	อาชานูไม่มีตัวหนังสือ ใช้เพียงความจำเท่านั้น	12.50	75.00	12.50	8.33	79.16	12.50
5	การเกิดมาเป็นอาชานูหรือชาวไทยภูเขาเขาเผ่าอาชานู	66.66	29.17	4.16	66.66	29.17	4.16
6	เมื่อถูกแนะนำว่าเป็น "อาชานู" ต่อหน้าเพื่อนคนไทย	16.66	79.16	4.16	16.66	79.16	4.16
7	การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า	66.33	33.33	-	66.66	33.33	-
8	การมีภาษาอาชานูประจำเผ่า	62.50	37.50	-	62.50	37.50	-
9	การทำไร่แบบเผาป่าเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่	8.33	62.50	29.16	8.33	62.50	29.16
10	ประเพณี/พิธีกรรมต่าง ๆ ของอาชานูในรอบหนึ่งปี	79.16	20.83	-	75.00	25.00	-
11	การทานเนื้อสุนัข	29.16	58.33	12.50	25.00	62.50	12.50
12	การมีประตูดงบ้าน ศาลพระภูมิ ป่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ลานเทียนหมู่บ้าน ชิงช้าใหญ่	66.66	20.83	12.50	66.60	16.66	16.66
13	การแยกพื้นที่ภายในบ้านเป็นส่วนของผู้ชายและผู้หญิง	25.00	41.66	33.33	25.00	45.83	29.16
14	การตั้งบ้านเรือนอยู่บนดอย	45.83	50.00	4.16	50.00	45.83	4.16
15	การฆ่าสัตว์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ	25.00	50.00	25.00	25.00	50.00	25.00
16	คนสูงอายุต้องทานอาหารก่อนคนหนุ่มเวลาทำพิธี	58.33	12.50	29.16	25.00	25.00	50.00
17	ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้ หากภรรยาคนแรกไม่มีบุตร	41.66	25.00	33.33	33.33	33.33	33.33
18	อาชานูมีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้าน	54.16	20.83	25.00	41.66	33.33	25.20
19	การมีโอกาสได้เรียนวิชาวัฒนธรรมอาชานูในโรงเรียน	79.17	25.00	-	58.30	41.00	-
20	การได้รับโอกาสแสดงวัฒนธรรมอาชานู เช่น การแสดงในโอกาสต่าง ๆ	66.66	20.83	12.50	66.66	20.83	12.50

😊 หมายถึง ดี ถูกต้อง เห็นด้วย 😐 หมายถึง รู้สึกเฉย ๆ ☹️ หมายความว่า ไม่ดี ไม่ถูกหรือไม่เห็นด้วย

ตารางที่ 33 ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาชงของเยาวชนอาช่า หมู่บ้านอาช่าปากล้วย เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ

ข้อที่	ข้อความ	ก่อนกิจกรรม(ร้อยละ)			หลังกิจกรรม(ร้อยละ)		
		3	2	1	3	2	1
1	แต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าตามช่วงเทศกาลประเพณี	-	91.66	8.33	-	91.66	8.33
2	พูดภาษาอาช่ากับเพื่อนหรือคนที่เป็นอาช่าด้วยกัน	79.16	16.66	-	83.33	16.66	-
3	เข้าร่วมพิธีกรรมเวลาบูชาบรรพบุรุษ	20.83	62.50	16.66	20.83	62.50	16.66
4	ปฏิบัติตามจารีตของเผ่า หมู่บ้าน และเชื้อฟงพ่อแม่	54.16	29.16	16.66	58.33	25.00	16.66
5	ช่วยงานและเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน เช่น การไล่ชิงช้า การเล่นปีไหมลูกช้าง	20.83	70.83	8.33	20.83	70.83	20.83
6	สนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับความหมายของการกระทำตามพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ของเผ่าโดยการอ่านหนังสือและถามจากผู้รู้อยู่เสมอ	4.16	79.16	16.66	4.16	83.33	16.66
7	ทำงานทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายจากครู ในการเรียนวิชาวัฒนธรรมอาช่าอย่างเต็มที่	37.50	58.33	4.16	37.50	58.33	4.16
8	แสดงความเคารพต่อศาสนวัตถุ ในบ้านและในหมู่บ้าน โดยไม่ไปเล่นจับต้องหรือทำลาย	16.66	62.50	20.83	16.66	62.50	20.83
9	แนะนำให้กับผู้ไม่รู้ได้ปฏิบัติต่อศาสนวัตถุในบ้านและในหมู่บ้านอย่างถูกต้อง	-	79.16	20.83	-	79.16	20.83
10	แสดงความเห็น ต่อการประกอบพิธีกรรมของผู้อาวุโสอย่างสร้างสรรค์	25.00	50.00	25.00	25.00	50.00	25.00

หมายเหตุ 3 หมายถึง ปฏิบัติเป็นประจำ 2 หมายถึง ปฏิบัติเป็นบางครั้ง และ 1 หมายถึง ไม่เคยปฏิบัติบ่อยมาก

ผลการประเมินด้วยแบบทดสอบ ด้านทัศนคติและระดับการปฏิบัติ จะเห็นว่าเยาวชนอาช่าปากล้วยมีทัศนคติและระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งแสดงว่านักเรียนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าแต่ขาดโอกาส แบบทดสอบดังกล่าวสร้างจากข้อมูลในพื้นที่จริง โดยชาวบ้านอาช่าร่วมให้ข้อมูลและตรวจสอบเครื่องมือ จึงมีความตรง แต่อย่างไรก็ตามมีข้อจำกัดในด้านเวลา กล่าวคือ การต้องสร้างแบบทดสอบจากข้อมูลจริงในสนาม ทำให้นักเรียนบางส่วนรู้ข้อสอบบางส่วนล่วงหน้า และทราบความคาดหวังของแบบทดสอบเพราะได้ร่วมกิจกรรมมาตั้งแต่ต้น อย่างไรก็ตามแบบทดสอบนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในการประเมินที่หลากหลายวิธีการ คือ ทั้งการสังเกต สัมภาษณ์ สทนากลุ่ม จากผลงาน ซึ่งข้อมูลทั้งหมดจะตรวจสอบและยืนยันระหว่างกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เยาวชนอาช่าปากล้วย ซึ่งอยู่ในช่วงวัยรุ่นคืออายุ 14 -20 ปี ดังกล่าว มีความสนใจในการเรียนรู้ความหมายและความสำคัญของการกระทำต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล เช่น การประกอบพิธีกรรมของผู้อาวุโส แต่ช่วงเวลาที่ผ่านมานักเรียนขาดการมีส่วนร่วม และขาดโอกาสในการเรียนรู้ ประกอบกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับปู่ย่าไม่แนบแน่นเหมือนสมัยก่อน เพราะเด็กไปเรียนหนังสือ แล้วก็ไปทำงานทำให้ห่างเหินจากวิถีอาช่าดังกล่าว

คะแนนด้านทัศนคติเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านตามกรอบวัฒนธรรม 5 ด้าน มีผลดังนี้

1. ด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อที่ 9,11,13,14,15,18 คือ การทำไร่แบบเผาป่า, การทานเนื้อสุนัข, การแบ่งพื้นที่บ้านเป็นส่วนของคนชายและหญิง, การตั้งบ้านอยู่บนดอย, การฆ่าสัตว์เพื่อประกอบพิธี, มีป่าชุมชน มีผลดังนี้

ตารางที่ 34 ทัศนคติด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	58.23	55.58
ระดับปานกลาง	29.69	32.66
ระดับน้อย	12.04	11.43

2. ด้านศาสนา ได้แก่ข้อที่ 2,10,12,15 คือ ลูกหลานทำพิธีกรรมเช่นบูชาบรรพบุรุษ, การทำพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ การมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเผ่า, การฆ่าสัตว์เพื่อใช้ในการทำพิธีต่าง ๆ มีผลดังนี้

ตารางที่ 35 ทัศนคติด้านศาสนา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	77.76	50.64
ระดับปานกลาง	16.51	38.80
ระดับน้อย	5.73	10.24

3. ด้านภาษา ได้แก่ข้อที่ 4,8 คือ อาช่าไม่มีตัวหนังสือใช้เพียงความจำ, การมีภาษาอาช่าประจำเผ่า มีผลปรากฏดังนี้

ตารางที่ 36 ทัศนคติด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	54.32	26.16
ระดับปานกลาง	38.82	63.58
ระดับน้อย	6.0	10.00

4. ด้านสังคม ได้แก่ข้อที่ 1,3,5,6,16,17,19 คือ ผู้ชายเป็นผู้สืบสกุล, การห้ามแต่งงานในสกุลเดียวกัน, เกิดมาเป็นอาช่า, ถูกแนะนำว่าเป็นอาช่า, คนสูงอายุทานอาหารก่อนคนหนุ่ม, ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้, การมีโอกาสได้เรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า มีผลดังนี้

ตารางที่ 37 ทศนคติด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ทศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	70.87	64.68
ระดับปานกลาง	21.24	23.24
ระดับน้อย	7.89	12.00

4. ด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อที่ 7,20 คือการแต่งกายด้วยชุดอาช่า, การได้รับโอกาสแสดงวัฒนธรรมอาช่า มีผลปรากฏดังนี้

ตารางที่ 38 ทศนคติด้านศิลปะสุนทรียะ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ทศนคติเกี่ยวกับตนเองและเผ่า	คะแนนก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	คะแนนหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	81.32	81.32
ระดับปานกลาง	13.54	13.54
ระดับน้อย	5.04	5.04

ผลคะแนนด้านการปฏิบัติวัฒนธรรมของเยาวชนอาช่า 5 ด้าน เมื่อจำแนกตามกรอบวัฒนธรรมอาช่า 5 ด้าน

1. ด้านการดำรงชีพ ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 1 และ 7 คือแต่งชุดประจำเผ่าในเทศกาล,ทำงานที่ได้รับมอบหมายจากครู ได้ดังนี้

ตารางที่ 39 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านการดำรงชีพ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	34.15	50.00
ระดับปานกลาง	65.34	42.00
ระดับน้อย	0.00	8.00

2. ด้านศาสนา ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 3, 6 และ 8 คือร่วมพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษ,ศึกษาเรียนรู้ ความหมายความสำคัญของพิธีกรรม,แสดงความเคารพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ได้ดังนี้

ตารางที่ 40 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านศาสนา ของเยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	52.58	53.33
ระดับปานกลาง	39.74	38.33
ระดับน้อย	7.69	8.0

3. ด้านภาษา ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 2 และ 9 คือพูดภาษาอาช่า,แนะนำคนไม่รู้เกี่ยวกับอาช่าได้ มีผลดังนี้

ตารางที่ 41 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านภาษา เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	55.46	68.00
ระดับปานกลาง	38.45	26.00
ระดับน้อย	5.76	6.00

4. ด้านสังคม ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 4,6,7,8,9,10 คือ ปฏิบัติตามจารีตของเผ่า,สนใจศึกษา ความหมายของพิธีกรรม, ทำงานที่ได้รับมอบหมาย, แสดงความเคารพต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์, แนะนำผู้ไม่รู้ได้, วิจัยพิธีกรรมอย่างมีเหตุผล มีผลดังนี้

ตารางที่ 42 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านสังคม เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	42.94	52.66
ระดับปานกลาง	50.63	34.00
ระดับน้อย	6.40	13.33

5. ด้านศิลปะและสุนทรียะ ได้แก่ข้อปฏิบัติที่ 1,5 คือ แต่งกายชุดประจำเผ่า, ช่างงาน และเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน มีผลดังนี้

ตารางที่ 43 การปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าด้านศิลปะสุนทรียะ เยาวชนอาช่าหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรม	การปฏิบัติก่อนจัดกิจกรรม (ร้อยละ)	การปฏิบัติหลังจัดกิจกรรม (ร้อยละ)
ระดับดี	34.15	56.00
ระดับปานกลาง	65.35	44.00
ระดับน้อย	1.92	0.00

ผลการประเมินครูผู้ร่วมวิจัย ครูสุภัทรา พิมพุดิ (20 กุมภาพันธ์ 2547) ครูผู้ร่วมวิจัย ได้แสดงความเห็นถึงผลของการจัดกิจกรรมว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจและตื่นเต้นเพราะเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยรู้มาก่อน และต้องเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียนด้วย ได้ทราบถึงวิธีคิดที่ต่างจากภาพที่เห็น กิจกรรมดังกล่าวทำให้ทราบแนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับท้องถิ่น และมีแนวคิดที่จะนำไปทำเป็นผลงานเพื่อยกระดับฐานะทางวิชาชีพครู แต่ยอมรับว่าสิ่งที่ เป็นอุปสรรคคือ วิชานี้เป็นเรื่องใหม่ต้องทุ่มเทเวลา ประกอบกับไม่รู้ภาษาอาช่าและไม่มีเวลาเข้าสู่ชุมชน ขาดทักษะการเก็บข้อมูลชุมชน แต่ยืนยันที่จะพัฒนาเนื้อหาสาระของวิชาดังกล่าวต่อไป

จำลองลักษณ์ อุ่นนันทาศ อาจารย์ 3 และเป็นครูวิชาการโรงเรียน ได้สรุปถึงผลของกิจกรรมดังกล่าวคือ เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นความคิดและสร้างฐานการทำงานให้คณะครูในโรงเรียน เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ซึ่งโรงเรียนมีแผนอยู่แล้ว แต่ยังหาคนทำไม่ได้ กิจกรรมนี้ทำให้รู้จักเครือข่ายการทำงานด้านวัฒนธรรมชนเผ่าที่จะร่วมมือกันในอนาคต

ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งให้การสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมด้วยดี ต้องการให้มีการสานกิจกรรมต่อไป แม้มีอุปสรรคบ้าง กล่าวคือ ครูบางส่วนยังรู้สึกว่าการวัฒนธรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และยากที่จะเข้าถึงได้ และไม่มั่นใจว่าจะอยู่โรงเรียนนี้นาน เพราะบางท่านก็ทำเรื่องย้ายกันทุกปี อยู่แล้ว แต่สาระเพิ่มในหลักสูตรเรื่อง จี ทางโรงเรียนได้บรรจุเป็นสาระของหลักสูตรท้องถิ่นไปแล้ว เมื่อคราวประชุมผู้ปกครองนักเรียนประจำภาคเรียนที่ 2/2546 ส่วนรูปแบบกิจกรรมการเรียนนั้น อาจต้องมีการปรับปรุงให้น่าสนใจมากขึ้น เพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียน

ผลพลอยได้จากกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

ได้หลักสูตรที่สนองความต้องการและแก้ปัญหาของชุมชนได้ กล่าวคือ การลุกขึ้นมาแก้ปัญหาที่เกิดจากการวิเคราะห์ร่วมกันของกลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มผู้ปกครอง โดยมองเห็นว่ากำลังมีปัญหาที่กระทบต่อความคงอยู่ของวัฒนธรรมอาช่า จนพยายามแก้ปัญหาด้วยตนเองและ

นำไปสู่การร่วมมือกับโรงเรียนในการกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและการประเมินผลเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อนำมาสอนลูกหลานเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

ชุมชนผู้ศรัทธาภาพของตนเอง กล่าวคือ กิจกรรมการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา การทบทวนองค์ความรู้ในการสร้างหลักสูตร ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของกลุ่มผู้อาวุโส และขณะเดียวกันก็ทำให้รู้ถึงข้อดีอย่างต่าง ๆ ของตนเองในการรักษาวัฒนธรรมอาข่า อันจะเป็นการหาทางแก้ปัญหาที่ต่าง ๆ ไป

สานสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และลดช่องว่างระหว่างวัยของคนในชุมชน กล่าวคือ การท่องเที่ยวทำให้ลูกหลานได้เรียนรู้ญาติมากขึ้น รู้ลำดับศักดิ์ของญาติ และผลกระทบจากการคลายแนบแน่นของเครือญาติ ประโยชน์ของญาติในสังคมอาข่า เป็นเวทีทำให้ลูกหลานและปู่ย่าได้พบปะพูดคุยกันมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยยึดกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กิจกรรมการสอนในหมู่บ้านคือ พ่อแม่วัยหนุ่มสาวที่ยังไม่รู้ จี และกลุ่มลูกหลานวัยเรียน โดยจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นใน โรงเรียน

ผลสำเร็จของกิจกรรม คือเป็นการสร้างโอกาสให้เยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง และทำให้มีความรู้สึกที่ดีและรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมากขึ้น รู้จักและรักเผ่าตนเองมากขึ้น และสิ่งที่เป็นแนวโน้มที่ดีคือ นักเรียนแสดงความต้องการที่จะเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นเกี่ยวกับตนเอง ส่วนครูได้เรียนรู้วิธีการในการหาข้อมูลจากชุมชน และสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การพัฒนาเป็นผลงานและสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต่อไป ผู้สอนกลุ่มชาวบ้านมีความสุขในการที่ได้ย้อนไปสู่อดีต คือ ได้สั่งสอนลูกหลาน ในขณะที่กลุ่มแกนนำกลุ่มผู้ปกครองสรุปว่า กิจกรรมการสอนในหมู่บ้านล้มเหลว เพราะกลุ่มเป้าหมายไม่ยอมมาเรียน แต่ก็ตั้งใจที่โรงเรียนได้บรรจุเป็นหลักสูตรในโรงเรียน ซึ่งนับได้ว่า มีผลสืบเนื่องจากการทำงาน และยินดีจะร่วมมือกับทางโรงเรียนทุกด้าน

กิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย สรุปได้ดังนี้

1. การสอนที่หมู่บ้าน
2. การจัดเป็นสาระเพิ่มคือ ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนเรื่อง พุทธศาสนา

2.3 การจัดสัมมนาในกลุ่มแกนนำกิจกรรมทั้งสองหมู่บ้าน

เมื่อกิจกรรมการเรียนรู้ของทั้งสองหมู่บ้านจบลงชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมทั้งสองหมู่บ้าน ห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยต้องการที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เพื่อหาแนวทางการร่วมมือระหว่างกันต่อไป จึงมีจัดประชุมสัมมนาขึ้นที่อาคารหอประชุมประจำหมู่บ้านอาข่า

ปากล้วยในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2547 ในโอกาสที่กลุ่มแกนนำหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กไปทัศนศึกษาดูงาน ณ โรงเรียนบ้านเขาแห้งพัฒนา ผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วย ผู้นำด้านวัฒนธรรมจำนวน 16 คน ผู้นำด้านการปกครองจำนวน 12 คน และคณะครูผู้ร่วมวิจัยจำนวน 4 คน หน่วยงานพัฒนาองค์กรเอกชนที่เป็นหน่วยงานหลักด้านการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าคือ สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงรายจำนวน 4 คน และชาวบ้านทั่วไปที่แวะเวียนมาฟังด้วยอีกจำนวนหนึ่ง ผลการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสรุปประเด็นที่สำคัญถึง ปัญหา ผลการประเมินกิจกรรม และแนวการพัฒนากิจกรรมของแต่ละหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

ประเด็นการเลือนหายไปของวัฒนธรรมอาข่า

แกนนำกลุ่มทั้งสองหมู่บ้าน มีความตระหนักและเข้าใจต่อสถานการณ์วัฒนธรรมอาข่าดีขึ้น โดยสรุปคือ อาข่ายั้งหรือวัฒนธรรมอาข่าไม่ได้หายไป แต่สิ่งที่กำลังหายไปคือ ความรู้และคนที่รู้ ผู้รู้ดังกล่าว เช่น พี่มะ ซึ่งสมัยก่อนสามารถทำพิธีศพ ใช้ควายได้หลายตัว ปัจจุบันลอมมีอาข่าทำพิธีใช้ควายได้ 3 ตัว ส่วนอูล้ออาข่าทำได้เพียง 1 ตัว เท่านั้น แสดงว่าพี่มะเก่งเริ่มหาได้ยาก และลดน้อยลงทุกที เพราะมีปัญหาด้านการสืบทอดตำแหน่ง คนหนุ่มไม่ยอมเป็นพี่มะ ประกอบกับภาวะสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปทำให้วิถีอาข่าเปลี่ยนไปด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

ตอนผมเป็นเด็ก มีความรู้สึว่ามันเข้มข้น ตอนหลังความเจริญเข้ามา เงินทองมันก็เลยจำเป็น วัยรุ่นบ่าเตี่ยวเขาต้องเสาะหาเงิน ก็ต้องลงไปทำงานพื่นราบ และแหลมอย่างที่เรากรเข้ามาคือ ศาสนาคริสต์...

(ยรรยง ยืนยงความดี, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

การหายไปของวัฒนธรรมอาข่า เพราะการปรับตัวไม่ทันของอาข่าเองด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า

ผมว่าการที่วัฒนธรรมอาข่ามันหายไป จะโทษใครไม่ได้คือมันมีทั้งตัวเราเองด้วย เช่น ผม ไม่เคยได้เรียนเลย ไม่มีคนสอน ผมเรียนจบปี 2531 ยังไม่เคยได้เรียนแบบเด็กรุ่นนี้เลย พ่อไม่ได้สอน เราไม่มีโอกาสเรียน
(อานนท์ อภิสุนทรกุล, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

จะโตดคนอื่นมันลำบาก ต้องโตดหมู่เฮา วิธีการถ่ายทอดมันมีปัญหา เพราะบ่อแม่บ่าฮู้แต่ สอนก็บ่าเป็น อันนี้เป็นปัญหาจริง ๆ
“(จะโทษคนอื่นมันลำบาก ต้องโทษพวกเรา วิธีการของเรามันมีปัญหาจริง พ่อแม่ไม่รู้จริง สอนไม่เป็น อันนี้คือปัญหา

(อาทือ เซอมีอ, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

การหายไปของวัฒนธรรมอาข่ามีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยภายในคือ วิธีการเรียนรู้ของอาข่าหายไป เพราะอาข่าสอนโดยการทำให้ดู ผ่านการเป็นลูกมือช่วยพ่อแม่ เรียนกันที่ลานเที่ยวหมู่บ้าน ตอนทานข้าวในวันทำพิธีกรรม ปัจจุบันเด็กต้องไปโรงเรียนมีโทรทัศน์ที่เข้ามาแย่งความสนใจ วิธีอาข่ามันคือชีวิต หากเปรียบชีวิตเป็นโซ่ ก็คือ โซ่ลูกหนึ่งถูกตัดมันย่อมกระทบไปสู่ลูกโซ่อื่น ๆ เพราะฉะนั้นจะทำอย่างไรให้โซ่ทุกลูกมันคงยึดกันอยู่

(วุฒิไกร มอฟ้า, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ประเด็นหลักสูตรที่ชาวบ้านร่วมกับโรงเรียนสร้างขึ้น

ผมขอเสนอข้อคิดเห็นต่อกิจกรรมการทำให้เป็นหลักสูตรในโรงเรียน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์มากสำหรับลูกหลานอาข่าเรา เพราะอ่านแล้วสามารถเข้าใจได้ และเก็บไว้ได้นาน ใครสนใจก็มาอ่านได้ โดยส่วนตัวอยากให้ทำหนังสือเพิ่ม มีภาพประกอบการบรรยายเพิ่มขึ้น จะทำให้เด็กเข้าใจได้ง่ายขึ้น

(สุภากร ภัทรพลสุขฤดี, สัมมนา 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ควรมีการสร้างสื่อมัลติมีเดียเพื่อนำมาสอนเด็ก เพราะเด็กรุ่นนี้บางคนไม่เคยเห็นพิธีกรรมประเพณีเลย การจะให้เข้าใจได้ต้องมีสื่อที่ดึงดูดใจ จะทำให้เด็กเข้าใจง่ายและเร็วขึ้น

(สุทัศน์ หลวงมูล, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ประเด็นผลที่ได้จากกิจกรรมต่อกลุ่มชาวบ้าน

ผู้นำด้านวัฒนธรรมมองว่า กิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่นครั้งนี้ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญยิ่งของท่านเองด้วย เพราะไม่ว่าจะเป็น จี๋มะ พี้มะ และชาวบ้านผู้รู้ท่านอื่น ๆ ต่างได้ร่วมเรียนรู้อาข่าอย่างมากขึ้น การได้พูดคุยถกถามกัน และการได้นำสิ่งที่พูดไปสอนลูกหลาน เป็นการทบทวนและเรียนรู้สำหรับทุกคน และผลสำเร็จคือการที่ลูกหลานสนใจและมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เกี่ยวกับตัวเองและวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้นนี่คือความสำเร็จที่ได้

(อาผ่า มาเยอะ, สัมมนา 20 กุมภาพันธ์ 2547)

แนวทางการร่วมมือกันในอนาคต

การมีกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าครั้งนี้ คือเป็นการสร้างกระแส ทำให้ทุกคนมาสนใจเรื่องการสอนลูกหลานอย่างจริงจัง โดยจ๊ะฮะหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย ได้สรุปถึงแนวกร่วมมือคือ “ปัญหาปัจจุบัน เราต้องร่วมมือกันทุกหมู่บ้าน จะเก่งคนเดียว เก่งหมู่บ้านเดียวคงไม่ได้ ต้องร่วมมือกัน ทุกอย่างจึงจะทำได้ “ (อาหือ ย่าแปงกู๋, สัมมนา, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ได้เสนอความเห็นถึงปัญหาเยาวชนอาช่าปัจจุบันคือ การเลียนแบบพฤติกรรมเด็กพื้นราบหรือจากสื่อต่าง ๆ แต่ดีใจที่มีกิจกรรมเช่นนี้ขึ้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีมาก ขอเสนอให้ทุกฝ่ายคือ ชุมชนโดยเฉพาะผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่าโรงเรียนคือครูและนักเรียน และหน่วยงานที่สนับสนุนไม่ว่าจะเป็นแหล่งทุน แหล่งความรู้ เช่น สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย มาร่วมมือกันให้มากขึ้น ทางโรงเรียนพร้อมร่วมมืออย่างเต็มที่ และถือเป็นหน้าที่ของโรงเรียนด้วย

ในขณะที่ประธานสภาวัฒนธรรมอาช่าอำเภอแม่ฟ้าหลวงมองว่า การสอนเพียงในตำราอย่างเดียว ไม่ดึงดูดเยาวชนอาช่าให้หันมาสนใจการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองได้ ต้องใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย โดยควรทำเป็นภาพเคลื่อนไหวมีเสียงประกอบ เกี่ยวกับพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เพื่อให้เยาวชนได้มองเห็นทั้งภาพและฟังเสียง จะเสริมให้เกิดความสนใจและเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

ในขณะที่ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย เสนอว่า อาจต้องมีศูนย์หรือโรงเรียนอาช่าขึ้น เพื่อรวบรวมข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ให้เป็นระบบต่อยอดโครงการวิจัยนี้ โดยอันดับแรกคิดว่าควรทำทำเนียบผู้รู้วัฒนธรรมอาช่าของทุกหมู่บ้าน เพื่อกำหนดเป้าหมายและพัฒนาหลักสูตรวัฒนธรรมอาช่า เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนหรือหน่วยงานที่ต้องการจะนำข้อมูลอาช่าไปเผยแพร่หรือใช้สอนนักเรียน

กล่าวโดยสรุป กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าที่ร่วมกันจัดขึ้นทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วยดังกล่าว ผู้ร่วมสัมมนาดูเห็นว่า มีประโยชน์และควรดำรงอยู่ต่อไป ทุกคนตระหนักว่า ปัญหาดังกล่าว ถ้าพึ่งเพียงพ่อแม่ ปู่ย่า ไม่มีพลังพอที่จะทำให้ลูกหลานเกิดการเรียนรู้ได้ ต้องอาศัยความร่วมมือของหลาย ๆ ฝ่าย และทุกคนต้องมาร่วมมือกันตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

2.4 เปรียบเทียบกิจกรรมการเรียนรู้หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย

ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านอาช่าที่มีระดับการพัฒนาน้อยกว่า อยู่ไกลความเจริญมากกว่า มีการประกอบอาชีพทำไร่ข้าว เลี้ยงสัตว์มากกว่า สามารถคงสภาพวิถีอาช่าไว้ได้มากกว่าหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนามากกว่า และตั้งอยู่ใกล้เมือง อาชีพการปลูกข้าวไร่น้อย หากเปรียบเทียบบริบททางสังคมของชุมชนกับผลสำเร็จของกิจกรรม ดังแสดงในตารางที่ 44

ตารางที่ 44 เปรียบเทียบผลสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าทั้งสอง

หมู่บ้าน คือหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

บริบท	หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก	หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย
ที่ตั้งของหมู่บ้าน	อยู่ใกล้เมือง แยกเป็นหมู่บ้านเดี่ยว มีความเป็นชนบท	อยู่ใกล้เมือง และแหล่งท่องเที่ยว มีความเป็นเมืองมากกว่าชนบท
อาชีพของชาวบ้าน	ทำไร่ข้าว ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวบ้างเช่น ชিং มะเขือเทศ	มีอาชีพหลักหลากหลาย เช่น ปลูกกาแฟ ค้าขาย รับจ้าง ทำไร่ข้าวบ้าง
การประกอบพิธีกรรมประเพณี	มีพิธีกรรมประเพณีจำนวนมากกว่า โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำข้าวไร่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น การผูกมือเรียกขวัญ	ประกอบพิธีกรรมประเพณีหลัก 12 ครั้งต่อปี พิธีกรรมเกี่ยวกับไร่ข้าวและการรักษามีน้อย เพราะการทำไร่ข้าวมีน้อยและมีสถานีนอนามัยนั่นเอง
การปะทะสังสรรค์กับคนภายนอก	คนนอกในหมู่บ้านคือครู นาน ๆ ครั้งจะมีเจ้าหน้าที่เข้าไปเยี่ยมเยียนบ้างและมีนักท่องเที่ยวเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตเป็นบางครั้ง	มีเจ้าหน้าที่เข้าไปขอความร่วมมือบ่อย และมีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมน้อยครั้ง
กิจกรรมที่ทำ	<ul style="list-style-type: none"> ● การทดลองแก้ปัญหาโดยการสอนที่บ้าน ● หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ● กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ชาวบ้านจัดขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> ● การสอนในศาลาประชาคมในหมู่บ้าน ● สาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน
ผลสำเร็จของกิจกรรมและความต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม	<ul style="list-style-type: none"> ● คงหลักสูตรไว้เพื่อพัฒนาเป็นหลักสูตรระดับสถานศึกษาต่อไป ● โครงการจัดทำห้องเรียนวัฒนธรรมหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลานและชุมชน ● เกิดการรวมกลุ่มสนใจ เพื่อทำทำเนียบผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่า ● มีผู้กลับมานับถือความเชื่อแบบเดิมมากขึ้น ● โครงการนิเวศป่าชุมชน โดยการใช้ความเชื่อพิธีกรรมเป็นเครื่องมือรักษา ● ทุกคนตระหนักว่า การพูดคุยคือเวทีเรียนรู้ และเกิดความเข้าใจระหว่างกันมากขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> ● คงหลักสูตรไว้และจะพัฒนาต่อเนื่องสำหรับช่วงชั้นที่3 (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ● เกิดกลุ่มสนใจ เพื่อทำทำเนียบผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่า ● ทุกคนตระหนักว่า การพูดคุยคือเวทีเรียนรู้ และเกิดความเข้าใจระหว่างกันมากขึ้นของคนต่างวัยในชุมชน

จากตารางที่ 44 จะเห็นว่าหมู่บ้านทั้งสองแห่งมีความแตกต่างกันในด้านที่ตั้ง ความจริงณลักษณะอาชีพ ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า

จากผลการวิจัยพบว่า บริบททางสังคมมีผลต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า กล่าวคือ หมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก ซึ่งตั้งอยู่ไกลเมือง เป็นหมู่บ้านที่ไม่ติดกับชุมชนอื่น การเดินทางสู่หมู่บ้านลำบาก ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลัก ทำให้สังคมมีความเป็นเครือญาติสูง จึงสามารถรักษาวิถีอาข่าไว้ได้มากกว่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งมีความเป็นเมืองมากกว่า การรักษาวิถีอาข่าไว้ได้มากกว่า โดยการประเมินจากจำนวนครั้งของการประกอบพิธีกรรมประเพณีในรอบปี จำนวนสัดส่วนผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม การยึดมั่นในวิถีอาข่า เช่น การประกอบพิธีกรรม การรักษาด้วยหมอสุนไพโร การผูกมือเรียกขวัญ เป็นต้น

ลักษณะร่วมของหมู่บ้านอาข่าทั้งสองคือ การมีผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นกลุ่มแกนนำกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าจึงเป็นศูนย์กลางใจของลูกหลานในการให้ความร่วมมือกันดีขึ้น นอกจากนี้ การที่สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนยังยึดมั่นในความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมประเพณียังเป็นกิจกรรมผูกใจทุกคนอยู่ แม้จะเข้มขันต่างกันบ้างในบางประเด็น ส่วนปัญหาที่ทั้งสองหมู่บ้านมีคล้ายกันคือ ผลกระทบจากการพัฒนาที่ทำให้ลูกหลานมีความสนใจ เข้าใจในสิ่งที่ตัวเองน้อยลงและกำลังเหินห่างจากวิถีเดิมมากขึ้นทุกที

การเรียนรู้และการปรับตัวของหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะปรับไปตามสภาพปัญหาที่หมู่บ้านกำลังเผชิญ กล่าวคือ หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กใช้จุดแข็งที่หมู่บ้านมีเป็นฐาน เช่น การจัดทำเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การรักษาป่าโดยการบวชป่า ในขณะที่กิจกรรมที่เลือกมาสืบทอดในการวิจัยครั้งนี้ คือการพยายามทำให้ลูกหลานเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมอาข่า ในขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ชาวบ้านปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการทำอาชีพขายสินค้าหัตถกรรมแก่นักท่องเที่ยว ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติที่คลายความแนบแน่นลงไป ทำให้เกิดปัญหาตามมาคือ ลูกหลานรู้จักความเป็นเครือญาติน้อยลงและรักใคร่กันระหว่างคนร่วมสกุลเดียวกัน ทำให้กลุ่มแกนนำเลือกสอน จี้ เพื่อให้ทุกคนได้รู้จักญาติร่วมสกุล เพื่อให้สังคมกลับมามีความเอื้ออาทรและช่วยเหลือกันดังเดิม

สรุปแล้ว บริบททางสังคมมีผลต่อการดำรงอยู่และจางหายไปของวัฒนธรรมอาข่า ทั้งนี้ การปรับตัวเพื่อจะอยู่รอดในท่ามกลางกระแสการพัฒนาและโลกาภิวัตน์ ขึ้นกับปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยภายในคือกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง หรือปัจจัยภายนอกคือ การสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียนในชุมชน เป็นต้น

2.5 หลักสูตรท้องถิ่นกับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าดังกล่าว ใช้วิธีการวัดและการประเมินความสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าแบบองค์รวม กล่าวคือ ประเมินชาวบ้านในด้านกระบวนการเรียนรู้ การทำงานกลุ่ม และพฤติกรรมของเยาวชนอาข่าที่คาดหวัง การทำงานของครู ดังมีแนวทางในการประเมินที่แสดงในตารางที่ 45 ดังนี้

ตารางที่ 45 แหล่งข้อมูลและการตรวจสอบแบบสามเส้าการประเมินผลการสืบทอด

ที่	กลุ่มผู้สืบทอด	วิธีการเก็บข้อมูล			เอกสาร	บุคคลภายนอก
		การสังเกต	การสัมภาษณ์	การสนทนากลุ่ม		
1	<p>ชาวบ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> - การเรียนรู้ของชาวบ้าน - กระบวนการทำงานกลุ่มของชาวบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - การแก้ปัญหาทางวัฒนธรรมของกลุ่ม เช่น วิธีการอบรมสั่งสอน ลูกหลานก่อนและหลังกิจกรรมหลักสูตร มีหลักการ วิธีการใหม่อย่างไร มีการพัฒนาอย่างไร - ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย ในการแก้ปัญหาร่วมกันก่อนและหลังกิจกรรม - ความพึงพอใจ โดยสังเกตจากความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม การชื่นชมผลสำเร็จของกลุ่มและงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มผู้ร่วมทั้ง 4 กลุ่มคือ ผู้ปกครอง ผู้นำวัฒนธรรม ครูและเยาวชนมีความรู้ ทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมอาข่า ก่อนและหลังกิจกรรมอย่างไร - วิธีการสอน, การอบรมลูกหลานก่อนและหลังร่วมกิจกรรม มีผลต่างกันหรือไม่ มีแผนงานต่อเรื่องอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมคือ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม กลุ่มผู้ปกครองครูและเยาวชนอาข่า(13/11/46) (17/10/46),(20/2/47) - การสนทนากลุ่มที่เป็นไปโดยธรรมชาติในวงทานอาหาร ขณะทำพิธีกรรมประเพณี - การวิจารณ์วัฒนธรรมอาข่าและวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างมีเหตุผล 	<p>การวิจัยเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก โดยสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหน้าที่สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย
2	<p>เยาวชนอาข่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความรู้ - ทัศนคติ - ระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่า 	<ul style="list-style-type: none"> - ประพฤติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีค่านิยมของเผ่า เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง เช่น ชักถาม ค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสือ ร่วมกิจกรรมทางประเพณี ฯลฯ - ยอมรับความหลากหลาย เรียนรู้เข้าใจสังคมอื่น ยินดีเมื่อมีคนนอกเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน - แบบทดสอบเพื่อวัดระดับความรู้ ทัศนคติ การปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่า 	<ul style="list-style-type: none"> - ความรู้สึกของเยาวชนก่อนและหลังกิจกรรมหลักสูตร - สัมภาษณ์พ่อแม่ผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายถึงพฤติกรรมของลูกหลานก่อนและหลังกิจกรรมมีการเปลี่ยนแปลงดีขึ้นหรือไม่ ด้านใด/อย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> - เยาวชนแสดงความคิดเห็นทั้งจาก การสนทนากลุ่ม ในชั้นเรียน - การสนทนากลุ่มที่รวมกลุ่มกันแบบธรรมชาติ - การวิจารณ์วัฒนธรรมอาข่าและวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างมีเหตุผล 	<p>บทบาทหญิงชายในสังคมอาข่า</p> <p>พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542</p>	<ul style="list-style-type: none"> - คณะครูโรงเรียนบ้านห้วยซี้เหล็ก และโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง
3	<p>ครู (ผู้ร่วมวิจัย)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - วิธีการศึกษาชุมชน - การจัดการเรียนการสอน 	<ul style="list-style-type: none"> - วิธีการศึกษาวัฒนธรรมอาข่า - แนวคิดการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน 	<ul style="list-style-type: none"> - การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า คือ ปัญหา / อุปสรรค แนวทางการแก้ไข 	<ul style="list-style-type: none"> - แผนการสอน - ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อนครู - ผู้บริหาร

จากกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาชาของหมู่บ้านทั้งสองคือ ห้วยขี้เหล็กและอาชาป่ากล้วย พบว่าวัฒนธรรมอาชาด้านที่ชาวบ้านทั้งสองแห่งเลือกนำมาสืบทอดคือ วัฒนธรรมอาชาด้านศาสนา/ความเชื่อที่แสดงผ่านพิธีกรรมประเพณี เพราะพิธีกรรมประเพณีคือสิ่งที่ก่อเกิดคุณค่าในวิถีชีวิตอาชา โดยหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กเลือกสอนประเพณีที่เยาวชนทั้งที่กำลังศึกษาและจบการศึกษาไปแล้วสามารถเข้าร่วมได้คือ ประเพณีได้ชิงช้าและประเพณีปีใหม่ลูกช้าง เพื่อแก้ปัญหาความไม่รู้ไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาชา การละเลย เพิกเฉย ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการไม่ประพฤติอยู่ในกรอบจารีตประเพณี การเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ผู้อาวุโสหน่อยลง ทำให้พ่อแม่ควบคุมลูกหลานไม่ได้เหมือนแต่ก่อน ในขณะที่หมู่บ้านอาชาป่ากล้วย ด้วยความเจริญทางวัตถุที่มีมากกว่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ทำให้ความแน่นแฟ้นของระบบเครือญาติลดน้อยลง เกิดปัญหาคือการช่วยกันทำพิธีกรรมประเพณีขาดการมีส่วนร่วมจากลูกหลาน และปัญหาที่น่ากลัวมากกว่านั้นคือ การไม่ได้ร่วมพิธีกรรมด้วยกันทำให้ลูกหลานรู้จักคนในเครือญาติที่ร่วมสกุลเดียวกันน้อยลง ลูกหลานรักใคร่ระหว่างกันเพราะไม่รู้ว่าเป็นญาติร่วมสกุลเดียวกัน ซึ่งเป็นการผิดจารีตอาชาที่หนักที่สุด เพราะมีโทษรุนแรงถึงขั้นตัดพ่อแม่ ตัดญาติพี่น้อง ไม่สามารถทำพิธีศพและทำบุญให้พ่อแม่และบรรพบุรุษได้ แม้ตายไปแล้วก็ไม่สามารถไปอยู่ภพพร้อมกับบรรพบุรุษได้

ดังนั้นหลักสูตรที่ชาวบ้านทั้งสองแห่งเลือกนำมาสืบทอดดังกล่าว จึงตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของชุมชนทั้งสองแห่งที่กำลังเผชิญอยู่ และหากวิเคราะห์ว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันทั้งหมด จะเห็นว่า การสืบทอดพิธีกรรมประเพณีคือการสืบทอดวัฒนธรรมอาชาทุกด้านคือ ด้านการดำรงชีพ ด้านศาสนา ด้านภาษา ด้านสังคม ด้านศิลปะสุนทรียะ และหากวิเคราะห์หลักสูตรที่ชาวบ้านเลือกนำมาสืบทอดคือพิธีกรรมประเพณี สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

หลักสูตรประเพณีได้ชิงช้า และหลักสูตรท้องถิ่นประเพณีปีใหม่ลูกช้างกับการสืบทอดวัฒนธรรมอาชา อาชาเชื่อว่าย่อง(วิถีปฏิบัติแบบอาชา) ทุกอย่างสำคัญเท่ากัน หากสืบทอดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็คือการสืบทอดวัฒนธรรมทั้งหมด เพราะทุกเรื่องผูกโยงและสัมพันธ์กันทุกมิติ หลักสูตรประเพณีได้ชิงช้าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบวัฒนธรรม 5 ด้าน จะพบว่าพิธีกรรมประเพณี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมอาชาครบทุกด้าน หากลูกหลานได้เรียนรู้ และเข้าใจ เห็นคุณค่า ก็คือการสืบทอดวัฒนธรรมอาชาทั้งหมดนั่นเอง ดังกรณีตัวอย่างการวิเคราะห์หลักสูตรประเพณีได้ชิงช้า ผ่านการสังเกต การสืบทอดวัฒนธรรมอาชาดังนี้

1) ประเพณีได้ชิงช้ากับการสืบทอดวัฒนธรรมอาชาด้านการดำรงชีพ ประเพณีดังกล่าวจะเริ่มขึ้นในเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงที่รวงข้าวเหลืองอร่ามพร้อมจะเก็บเกี่ยว และข้าวก็คืออาหารหลัก อาชีพหลักที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ อาชาเชื่อว่าข้าวมีผู้ดูแลรักษา ดังนั้นจุดประสงค์ในการได้ชิงช้าก็คือ เป็นการเฉลิมฉลองพืชผลที่อุดมสมบูรณ์ การขอบคุณเทพแห่งข้าว แห่งน้ำแห่งดิน ที่ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้ ในวันแรกของเทศกาลประเพณีได้ชิงช้าจะมีการประกอบ

พิธีกรรมเช่นบูชาบรรพบุรุษ มีการร้องเพลงขณะไล่ชิงช้าเพื่อเล่าเรื่องราวความเป็นมาของประเพณี และขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กิจกรรมการรวมกลุ่มครอบครัวญาติพี่น้องเพื่อร่วมทำพิธี ร่วมทานอาหาร บอกเล่าความสุขและสารทุกข์ของกันและกันเพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน ดังนั้นการไล่ชิงช้าก็คือการรักษาอาชีพการทำไร่ข้าว ที่จะนำไปสู่การสืบสานวิถีอาข่านั่นเอง

2) ประเพณีไล่ชิงช้ากับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าด้านความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ กล่าวคือ ชิงช้าเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นหมู่บ้านอาข่า วันแรกของเทศกาล ครอบครัวอาข่าจะมีการประกอบพิธีกรรมเช่นบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ การสำนึกในบุญคุณของบรรพบุรุษที่มีต่อตนเอง และเผ่าพันธุ์อาข่า ดังนั้นการมีประเพณีไล่ชิงช้าก็คือ การคงความเชื่อของอาข่าในเรื่องการนับถือบรรพบุรุษ การนับถือสรรพสิ่งที่ดูแลคุ้มครองและมีบุญคุณต่ออาข่า เช่น ผู้ดูแลข้าว ผู้ดูแลดินน้ำ ผู้คุ้มครองหมู่บ้าน ฯลฯ ดังนั้นการมีประเพณีไล่ชิงช้าก็คือ การคงความเชื่อแบบอาข่า

3) ประเพณีไล่ชิงช้ากับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าด้านภาษา ในช่วงเทศกาลไล่ชิงช้า ขณะที่หญิงสาวกำลังไล่ชิงช้า จะมีหนุ่ม ๆ คอยดึงสายเชือกไล่ชิงช้าให้พร้อมกับจับเกี่ยวกันไปด้วย โดยหนุ่มสาวสมัยก่อนจะมีการร้องเพลงโต้ตอบกัน ทั้งเพื่อทบทวนความรู้ ทดสอบสติปัญญา ระหว่างกันโดยฟังจากบทเพลงหรือบทเกี้ยว ที่อาศัยสติปัญญา ปฏิภาณ ไหวพริบหรือความรอบรู้ของแต่ละฝ่าย ในเนื้อหาของเพลงจะมีตั้งแต่การถ่อมตน การรำพึงรำพันถึงความจน ความรัก การเอ่ยปากฝากรัก และสอดแทรกเรื่องราวความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมประเพณี ประวัติความเป็นมา ความสำคัญของประเพณี แม้ปัจจุบันการร้องเพลงดังกล่าวจะมีน้อยลง แต่ยังมีผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงที่แต่งชุดอาข่ามาร้องเพลงกันบ้างให้ลูกหลานได้ฟัง แต่หนุ่มสาวส่วนใหญ่ไม่สนใจ

การสืบทอดภาษาที่สวยงามอีกด้านที่อาข่าสามารถรักษาไว้ได้คือ การให้พรแก่ลูกหลานที่เป็นภาษาอาข่า ซึ่งเป็นคำที่คัดกรองและเรียบเรียงมาอย่างดีของกลุ่มผู้อาวุโส ที่ลูกหลานเชิญไปทานอาหารหรือนำอาหารไปมอบให้เพื่อขอพร ภาษาดังกล่าวเป็นภาษามงคลที่ผ่านการสืบทอดและปรับให้เหมาะสมกับแต่ละคน เพื่ออบรมสั่งสอนลูกหลาน

4) ประเพณีไล่ชิงช้ากับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าด้านสังคม สังคมอาข่าคือสังคมเครือญาติ ในวันเทศกาลประเพณีนี้คือการรวมญาติ ญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันไปทำงานที่อื่น ๆ จะกลับมาหมู่บ้าน เพื่อเยี่ยมเยียนพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ มีของมาฝาก มีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน และทานอาหารร่วมกัน เล่าสารทุกข์สุขดิบสู่กัน หาทางช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ครอบครัวเครือญาติมีความผูกพันแน่นแฟ้นต่อกัน นั่นคือ การมีประเพณีไล่ชิงช้าก็คือ การผูกโยงทุกคนในสังคมไว้ด้วยกันนั่นเอง

5) ประเพณีไล่ชิงช้ากับการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าด้านศิลปะและสุนทรียะ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึง การรื่นเริงของเผ่าผ่าน การเต้นรำ การร้องเพลง การละเล่น กิจกรรมการไล่ชิงช้าเป็น

เอกลักษณ์เฉพาะชาวเขาเผ่าอาข่า การไล่ซิงข้าต้องสวมชุดอาข่า ซึ่งใช้ฝีมือในการตัดเย็บเองทั้งหมด ดังนั้น การคงประเพณีไล่ซิงข้าได้ ก็คือ อาข่าจะคงรักษา เพลง การละเล่น ศิลปะการแต่งกาย และศิลปะความบันเทิงของอาข่าไว้ได้

การประเมินการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าผ่านการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ในกลุ่มชาวบ้านทั้งกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่าและกลุ่มผู้ปกครอง ที่ร่วมกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ผลการแก้ปัญหาพบว่า แต่ละกลุ่มมีความพึงพอใจกับผลที่เกิดขึ้นคือ กิจกรรมทำให้ทุกคนเข้าใจปัญหาและศักยภาพของตนเองในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นพวกเราเอง ที่สอนลูกหลานไม่เป็น” “ไม่ใช่ลูกหลานไม่รู้ พ่อแม่เองด้วยไม่รู้” “การจะเก่งคนเดียว เก่งหมู่บ้านเดียวไม่ได้ พวกเราที่เป็นอาข่าต้องมาร่วมมือกันแล้ว” “หากไม่ช่วยกันสอนลูกหลานตั้งแต่นี้ ก็จะสายเกินไป” นั่นคือชาวบ้านนอกจากพอใจกับการมีคนภายนอกสนใจและเห็นความสำคัญในวิถีอาข่าแล้ว กิจกรรมทำให้ผู้อาวุโสมีความภูมิใจและมั่นใจในตนเองมากขึ้น ที่จะร่วมกันอบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป และมีวิธีการที่หลากหลายมากขึ้น มีการเปิดใจเปิดโอกาสให้ลูกหลานมีส่วนร่วมและวิจารณ์ได้มากขึ้น มีการร่วมมือกับโรงเรียนและองค์กรต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพลังในการแก้ปัญหาและการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในขณะที่กลุ่มเยาวชนอาข่า ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อวัฒนธรรมอาข่าในอนาคต เยาวชนเปรียบดั่งผ้าขาว เพราะอดีตที่ผ่านมา การขาดการอบรมสั่งสอนด้านวัฒนธรรมอาข่าอย่างเป็นระบบ ทำให้พวกเขาไม่เข้าใจ เมื่อไม่เข้าใจก็ไม่เห็นคุณค่า เมื่อไม่เห็นคุณค่าจึงไม่ประพฤติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีของเผ่า เมื่อสรุปและประเมินผลกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหลังจบกระบวนการวิจัยแล้ว เยาวชนอาข่าเกิดการตื่นตัว และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ส่วนใหญ่มีความรู้ในสิ่งที่ตนเองไม่เคยได้รับการถ่ายทอดมาก่อนจากพ่อแม่ ปู่ย่า เช่น สถานที่สำคัญในหมู่บ้านสำคัญอย่างไร ประเพณีอาข่าสำคัญอย่างไร สิ่งที่ตนเองควรทำ ควรพูด ควรปฏิบัติทั้งในหมู่บ้านและนอกสังคมหมู่บ้านควรเป็นอย่างไร แม้จะไม่รู้ทั้งหมด แต่ก็ถือว่า เป็นจุดเริ่มต้น ที่เป็นแนวทางที่ดี ดังคำกล่าวของเยาวชนที่ว่า “กิจกรรมนี้ ทำให้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อน” “ต่อไปนี้พวกเรา ก็จะสามารรถอธิบายให้คนอื่นได้แล้ว(เมื่อถูกถามเกี่ยวกับพิธีกรรมประเพณีหรือบางเรื่อง)” โดยมีรายละเอียดในผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่เพิ่มขึ้นจากการประเมินก่อนหลังกิจกรรม และที่สำคัญที่สุดคือ กิจกรรมดังกล่าว ทำให้เยาวชนอาข่ามีความเชื่อมั่นและภูมิใจในตนเองมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “กิจกรรมนี้ทำให้หนูรักตัวเอง และเผ่าอาข่ามากขึ้น”

การประเมินในภาพรวม สามารถสรุปได้ว่า กิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหรือหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า สามารถสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าได้ตามเป้าหมายของกระบวนการวิจัยที่ทุกฝ่ายได้ตั้งไว้

2.6 ประเพณีไล่ชิงช้าคือ การเพิ่มบทบาทและยกสถานภาพของผู้หญิงอาช่า

บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงอาช่าจากการศึกษาในพื้นที่พบว่า ผู้หญิงอาช่ามีฐานะด้อยกว่าผู้ชายแต่ทำงานมากกว่า เพราะผู้หญิงมีงานตลอดทั้งวันคือ ต้องตื่นแต่เช้า ตำข้าว หนึ่งข้าว ทำกับข้าว ให้อาหารสัตว์ ดูแลลูก จากนั้นไปทำงานกับสามีที่ไร่ และต้องกลับบ้านหลังสามี เมื่อกลับมาแล้วก็ต้องตักน้ำ ทำอาหาร ดูแลลูก ดูแลบ้านเรือน เย็บปักซ่อมแซมเสื้อผ้า ซึ่งนับว่า วันหนึ่งผู้หญิงอาช่าไม่มีเวลาว่างมือเลย ซึ่งก็จิวตรดั่งกล่าวคือหน้าที่ผู้หญิงที่ถูกคาดหวังไว้จากสังคม โดยมีภาชิตอาช่าคือ “หย่าหมี่ อี้ม ค้ำ ช่า จ่า เออ” แปลว่า ผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทในการทำมาหากิน ความเป็นกุลสตรีแบบอาช่า ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้หญิงสวยคือผู้หญิงที่มีคุณลักษณะความเป็นแม่บ้านแม่เรือนเก่งไม่ใช่ผู้หญิงรูปสวย หนุ่ม ๆ สมัยก่อนต้องเลือกคนแบบนี้ ไม่เหมือนเดี๋ยวนีเลือกผู้หญิงตัวเล็กทำงานไม่เป็น” (อาเสาะ อานิ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2547) เหตุผลด้านความเชื่อที่ผู้หญิงอาช่าไม่เทียบเท่าผู้ชายคือ ผู้หญิงเคยเป็นผีมาก่อนก่อนที่ผู้ชายอาช่าจะนำมาเป็นภรรยา เมื่อแต่งงานแล้ว ผู้หญิงอาช่าต้องไปอยู่บ้านสามีหลังแต่งงานและถือว่าไม่ใช่คนในสกุลสามี ต้องไปเลี้ยงพ่อแม่สามีแทนพ่อแม่ตนเอง และที่สำคัญคือ ผู้หญิงไม่สามารถสืบสกุลได้ การสืบสกุลอาช่าจะนับผ่านลูกชาย หากครอบครัวใดไม่มีลูกชาย สายสกุลนั้นจะสิ้นสุดลงเพียงเท่านั้น จึงทำให้ฐานะผู้หญิงอาช่าด้อยกว่าฝ่ายชาย

ดังนั้นประเพณีไล่ชิงช้าจึงเป็นประเพณีหนึ่งที่เปิดโอกาสให้กับผู้หญิงอาช่า เป็นการให้บทบาทแก่ผู้หญิงในการไล่ชิงช้า ในฐานะผู้ดูแลข้าวปลาอาหารในครอบครัว ซึ่งเกี่ยวโยงถึงผู้ดูแลข้าวหรือแม่โพสพ (ข้าว) ในฐานะผู้เลี้ยงดู โดยมีตำนานการเกิดประเพณีไล่ชิงช้ามาจากผู้หญิงอาช่าที่ชื่อหมี่สี่ตาเยอะ หญิงสาวขอให้กลุ่มผู้ชายแต่ละสกุล ช่วยกันทำชิงช้า เมื่อเสร็จแล้วเธอก็ขึ้นไปไล่และร้องเพลง ทำให้เทพแห่งฝนแห่งฟ้าประทานฝนตกลงมา มีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ ดังนั้นจึงถือว่า ผู้หญิงมีความสำคัญในเรื่องข้าวปลาอาหาร และพิธีกรรมอาช่าเกี่ยวกับข้าว เช่น การทานข้าวใหม่ การเก็บข้าวใส่ยุ้ง ผู้หญิงที่ถูกยกให้เทียบเท่าผู้ชายคือ ยาแย้อมาจะมีบทบาทสำคัญในการนำประกอบพิธีกรรมเหล่านี้

ประเพณีไล่ชิงช้าจึงเป็นประเพณีที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญ เพราะผู้ชายมีประเพณีปีใหม่ ลูกช่างแล้ว ซึ่งหากวิเคราะห์ตรงนี้การมีประเพณีไล่ชิงช้า จึงเป็นประเพณีที่สร้างความสมดุลในสังคมอาช่า เป็นการยกสถานภาพและเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในสังคมอาช่า แม้ว่าความจริงผู้ชายจะเป็นผู้กำหนดบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงอาช่าทั้งหมดก็ตาม

การสนทนากลุ่ม ผู้ชายอาช่าจะปฏิเสธว่า ผู้ชายไม่ได้เอาเปรียบผู้หญิง เพราะเป็นการแบ่งหน้าที่กันได้ถูกต้องแล้ว กล่าวคือ ผู้ชายต้องทำงานที่หนักและอันตรายกว่า เช่น ชุดดิน ตัดไม้ใหญ่ สร้างบ้าน ปกป้องอันตรายให้ลูกเมีย ล่าสัตว์ ส่วนการทำงานของผู้หญิงมีมากก็จริง แต่ไม่หนัก และไม่มีอันตราย และพวกผู้หญิงอาช่าไม่ได้เดือดร้อนอะไร ผู้หญิงอาช่าไม่เคยเรียกร้องสิทธิตรงนี้

2.7 หลักสูตรการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าสอดคล้องกับวิถีปัจจุบันอย่างไร

วัฒนธรรมเป็นทุกสิ่งของชีวิต ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีการพัฒนาตลอดเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อวัฒนธรรมอาช่าเผชิญกับปัญหาการสืบทอดเพราะบุคคลและสถาบันที่ทำหน้าที่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนอดีต การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า โดยจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักสูตรที่สะท้อนมาจากปัญหาและการต้องการแก้ปัญหาของชาวบ้าน โดยใช้วัฒนธรรมอาช่าเป็นกลไกหรือเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

กรณี หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ที่สอนเรื่อง จี เพราะสังคมอาช่าปากกล้วยในปัจจุบันมีความเจริญและการแข่งขันทางวัตถุในระดับสูง ทำให้ทุกคนต้องขวนขวายทำงานเพื่อสร้างฐานะ ทำให้การติดต่อพบปะกันมีน้อยลง ลูกหลานในเครือญาติเดียวกันไม่รู้จักกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างญาติเหมือนในอดีตลดน้อยลงและหายไปเรื่อย ๆ สังคมมีลักษณะความเป็นปัจเจกมากขึ้นตามลำดับ จากการร่วมวิเคราะห์ปัญหาของชาวบ้าน จึงกำหนดปัญหาการล่มสลายของเครือญาติเป็นปัญหาวิกฤติ เพราะสิ่งที่ตามมาและน่ากลัวที่สุดในสายตาของผู้อาวุสคือ ลูกหลานสกุลเดียวกันรักใคร่กันโดยไม่รู้ว่าเป็นญาติกัน ซึ่งเป็นการทำผิดจารีตอาช่าอย่างรุนแรงมากที่สุด

ดังนั้น หลักสูตรการสอนเรื่อง ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อาช่าบ้านอาช่าปากกล้วย มีเนื้อหาการสอนเกี่ยวกับ จี (รายชื่อบรรพบุรุษ) เพราะเป็นคำสวดในพิธีกรรมสำคัญคือ พิธีศพแล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการไล่เรียงความเป็นญาติพี่น้อง ดังนั้น การรู้จักก็คือรู้จักเครือญาติ การรู้จักเครือญาติก็คือการทำให้สังคมชุมชนกลับมาแน่นแฟ้นกันเหมือนเดิม การช่วยเหลือเกื้อกูลรักใคร่ต่อกันก็จะกลับคืนมาเหมือนอดีตอีก และสำคัญที่สุดก็คือ ป้องปรามปัญหาการรักใคร่ระหว่างกันของกลุ่มลูกหลานในสกุลเดียวกันนั่นเอง

ปัญหาของเยาวชนอาช่าอีกด้านที่สำคัญคือ การไม่รู้สิทธิภูมิใจ ไม่มั่นใจความเป็นอาช่าของตนเอง เช่น การไม่กล้าแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าออกนอกชุมชน การพูดภาษาอาช่าในชุมชนอื่น การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะถูกมองว่าล้าสมัย ความไม่มั่นใจดังกล่าว จะทำให้ไม่มีความมั่นใจในตนเอง ซึ่งนายแพทย์เกษม วัฒนชัย (20 สิงหาคม 2547) กล่าวถึง เยาวชนที่ไม่มั่นใจในตนเอง จะไม่ประสบความสำเร็จ ตรงข้ามกับเยาวชนที่มั่นใจในตัวเอง จะมีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต ดังนั้นการจัดกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ด้วยมีวัตถุประสงค์คือ การทำให้เยาวชนอาช่ามีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า หากเข้าใจก็จะเห็นคุณค่า และนำไปสู่การรักษาการปฏิบัติในที่สุด กิจกรรมในหลักสูตรจะทำให้เยาวชนอาช่ารู้และเข้าใจตนเอง ทำให้เขาภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน และประสบความสำเร็จในการอยู่ร่วมในสังคม ซึ่งในที่สุด สังคมไทยในอนาคตจะมีบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและร่วมกันพัฒนาประเทศให้ยั่งยืนสืบต่อไป

3. สรุปบทเรียนจากกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาซา

การทำวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาซา นับเป็นการศึกษาที่หนักใจแต่ก็ทำหายที่สุด เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งหมด ที่แสดงถึงความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี อีกทั้งต้องศึกษากับกลุ่มชนที่ต่างวัฒนธรรม หลายคนไม่เห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพราะน่าจะเป็นสิ่งที่สวนกระแสกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน ก็ยิ่งเกิดความกดดันมากทีเดียว

ในความสับสนและกังวลนั้น ยังมีความหวังที่งานวิจัยจะประสบผลสำเร็จได้ กล่าวคือกลุ่มผู้อาวุโสซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมอาซา ต่างตื่นเต้นดีใจและให้การต้อนรับดียิ่ง แม้จะมีปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างกันบ้าง แต่ภาษาไม่ใช่อุปสรรคใหญ่ เพราะชาวบ้านเคยมีประสบการณ์ในการให้ข้อมูลกับฝรั่งชาติตะวันตกมาก่อน ส่วนคนไทยชาวบ้านเล่าว่า คนไทยมักจะขี้เมาถาม ๆ แล้วก็หายไป นำไปเขียนอย่างไรชาวบ้านไม่อาจทราบได้เพราะอ่านหนังสือไม่ได้ บทเรียนที่ผ่านมา ซึ่งสร้างความเจ็บช้ำและเป็นตราประทับแก่ลูกหลานอาซาจนถึงปัจจุบันคือมีคนขึ้นมาซักถามและถ้อยรูปไป นำเรื่องราวบางส่วนของอาซาที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด ไปแต่งเป็นหนังสือ นิยายหรือละคร ทำให้คนทั่วไปเข้าใจวัฒนธรรมอาซาไม่ถูกต้อง ชาวอาซาถูกลบหลู่เหยียดหยาม จนลูกหลานไม่กล้าแสดงตนเป็นอาซา

คำเล่าขานที่ทำให้ชาวอาซาโกรธแค้นมาก เช่น คำว่า “กะลาล่าเซอ” ซึ่งถูกแปลว่า เป็นลานสาวกอดหรือเป็นดินแดนสวรรค์สำหรับหนุ่มสาว (แต่ในภาษาอาซาหมายถึงชิงช้า) “มิตะ” คือหญิงหม้ายสามีตายไม่มีบุตรและหน้าตาดี ต้องอุทิศตนคอยสอนการปฏิบัติทางเพศแก่หนุ่มน้อยที่ยังไม่เคยร่วมเพศมาก่อน “คะจีระตะ” ชายหม้ายที่ยังแข็งแรง ทำหน้าที่สอนเด็กสาวให้รู้จักเรื่องเพศก่อนจะเข้าสู่ลานสาวกอด เรื่องราวเหล่านี้ทำให้หนุ่ม ๆ ที่ได้ยินต่างถวิลหา อยากไปสัมผัสสวรรค์บนดินแดนดังกล่าว เพราะเชื่อว่า อาซาเป็นเผ่าที่เสรีทางเพศ เพราะแม้ประตูปหมู่บ้านก็ไร้รั้วรูปไม้แกะสลักที่แสดงท่าร่วมเพศของชายหญิงปรากฏให้เห็น การลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องภาพลักษณ์ดังกล่าวมีหลายครั้ง แต่เสียงของพวกเขา ก็เบาเกินกว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมจะเงี่ยหูฟังคำอธิบายในสิ่งที่พวกเขาพยายามจะสื่อความ

การเข้าไปศึกษาและทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน เพื่อสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาซา แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เพียง 13 เดือน แต่ก็ทำให้มองเห็นความงดงามในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย การดำรงชีพที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องกลมกลืน การยึดกฎจารีตประเพณีของผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกฎที่ควบคุมคนด้วยจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบ ผู้อาวุโสจะคำนึงถึงผลกระทบจากการปฏิบัติใด ๆ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาสรรพสิ่งนั้น ๆ คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบธรรมชาติและมวลสรรพสัตว์เพื่อนร่วมโลก แต่น่าเสียดายที่วิถีและโลกทัศน์นี้ถูกรักษาไว้เพียงหลักคือกลุ่มผู้อาวุโสเท่านั้น เพราะโลกทัศน์ของอาซารุ่นใหม่ได้ถูกบั่น

ทอนให้ค่อย ๆ เปลี่ยนไปมากขึ้นและมากขึ้นตามความเจริญด้านวัตถุ ลูกหลานส่วนใหญ่มองไม่เห็นคุณค่าเหมือนที่ผู้อาวุโสมองเห็น ลูกหลานอาช่าส่วนใหญ่หันไปยกย่องเชิดชูวัตถุนิยมของ ถือเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความสุข อำนาจ และตัวตนแท้จริงของอาช่ายุคใหม่ และสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่คือ คุณค่าควรมีพร้อมกับมูลค่าด้วย สิ่งนั้นจึงจะได้รับการยอมรับ

การจางคลายไปของวัฒนธรรมอาช่า คงไม่อาจสรุปได้ว่า เป็นเพราะปัจจัยภายนอกอันเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐทั้งหมด แต่ปัจจัยภายในอันเนื่องมาจากวิถีวัฒนธรรมอาช่าด้วย กล่าวคือ วัฒนธรรมอาช่าเป็นวัฒนธรรมที่ขาดการวิจารณ์ เป็นวัฒนธรรมที่ใช้ความเชื่อความศรัทธานำ ขาดวิธีการจัดเก็บและการกระจายความรู้ที่เป็นระบบ การเรียนรู้เป็นการใช้ความจำและเลียนแบบเป็นหลัก ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมอาช่าเจือจางไปพร้อมกับบริบททางสังคมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการลดหายไปของการประกอบพิธีกรรมประเพณีของอาช่า การละเลยไม่ปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีและค่านิยมของเผ่าเหมือนเดิม

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าครั้งนี้ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องคือ อาช่าในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมและเป็นผู้อยู่กับปัญหา ครูผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยและผู้เรียนคือ เยาวชนอาช่า เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปบทเรียนจากกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

3.1 บทเรียนจากการสร้างความตระหนักเพื่อสร้างกลุ่มแนวร่วม

บทเรียนจากการสร้างความตระหนัก เพื่อนำไปสู่การรวมและจัดตั้งกลุ่ม ใช้วิธีการที่หลากหลายขึ้นกับความเหมาะสมของบุคคลและสถานการณ์ สรุปได้ดังนี้

ลักษณะที่หนึ่ง การแนะนำตนเองอย่างเป็นทางการ ช่วงการเข้าสู่พื้นที่การวิจัย เป็นช่วงการประกาศสงครามกับยาเสพติดของรัฐบาลทักษิณ ซึ่งพื้นที่สูงทางภาคเหนือทุกแห่งถือเป็นพื้นที่เสี่ยงและเผ่าระวังของเจ้าหน้าที่อย่างเคร่งครัด ซึ่งสร้างความวิตกกังวลแก่ผู้วิจัยค่อนข้างมาก และแน่นอนชาวบ้านเองก็คงมีความรู้สึกไม่ต่างกัน ที่มีคนแปลกหน้าเข้ามาถามไถ่ทุกเรื่องของตน ดังนั้นการลดความวิตกกังวลของทั้งสองฝ่าย จึงใช้การเข้าพบแบบเป็นทางการ โดยนำจดหมายจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงผู้ใหญ่บ้านและผู้บริหารโรงเรียนทั้งสองแห่ง และขอเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อแนะนำตนเองอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้ทุกคนเข้าใจได้เร็วและถูกต้อง โดยเน้นความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด

ลักษณะที่สอง การเข้าพบกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมตามบ้านเรือน โดยมีครูท้องถิ่นและผู้นำด้านการปกครอง นำเข้าพบผู้อาวุโสและช่วยแปลภาษาให้กรณีที่ท่านพูดไทยไม่ได้ ผู้อาวุโสต่างดีใจและมีน้ำใจที่มีคนสนใจเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า ต่างขันอาสาให้ข้อมูลและยินดีร่วมมือทุกเรื่อง การพูดคุยในเรื่องที่เป็นจิตวิญญาณของท่านทำให้ทุกท่านมีความสุข แม้แรก ๆ

ท่านจะงงกับคำถาม เพราะไม่คุ้นเคยกับการตั้งคำถามและวิธีคิดแบบนี้มาก่อน เช่น ทำทำไม ไม่ทำได้หรือไม่ ทำแล้วมีดีอย่างไร ซึ่งหลายท่านตะลึงกับคำถาม และเคื่องนิต ๆ เพราะอาซาเชื่อว่าสิ่งที่บรรพบุรุษทำมาถือเป็นแบบอย่างดีหมด ไม่ควรสงสัย แต่เมื่อท่านเข้าใจถึงจุดประสงค์ในการศึกษา และเป็นการทำเพื่อลูกหลานชาวอาซาเอง จึงทำให้การพูดคุยมีเนื้อหาสาระ และทำให้ท่านมีความสุขที่ได้เล่าในสิ่งที่ตนเองเชื่อมั่น อย่างไม่รู้เบื่อ

ลักษณะที่สาม การเข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีต่างๆ ในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นน้ำใจของชาวบ้าน ที่ต้องการให้เห็นและเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อบันทึกภาพ บางครั้งแม้จะเคยเห็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติแล้วหลายครั้ง ก็ต้องเข้าร่วมเพราะต้องการรักษาน้ำใจของชาวบ้าน แต่ก็มีคำถามสะกิดใจหลายครั้งในการขอบันทึกภาพ เช่น “รูปที่ถ่ายแล้วจะเอาไปทำอะไร เอาไปขอเงินหรือเปล่า” เมื่อถามถึงเหตุผลจึงทราบว่า ในอดีตที่ผ่านมา มีคนที่มาขอถ่ายรูปภาพผู้สูงอายุเด็กที่ยากไร้ แล้วนำภาพเหล่านั้นไปขอเงินจากต่างประเทศ โดยสัญญากับชาวบ้านจะนำเงินมาช่วยแต่ก็หายไป ชาวบ้านเชื่อว่าตนเองถูกหลอก ดังคำกล่าวที่ว่า “พวกเขาคือคนโกงที่ถูกคนอื่นนำไปหากิน อาซาคือคนยากจน คนไร้ศักดิ์ศรีและคนขี้ขื่อ” (อาโก๊ะ ยื่อแจะ, 5 กุมภาพันธ์ 2547)

ลักษณะที่สี่ การเข้าร่วมเสวนากับกลุ่มธรรมชาติ การรวมกลุ่มของชาวบ้านที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น บ้านห้วยขี้เหล็ก ทุกๆ เข้าเย็นชาวบ้านจะมารวมกันที่ลานกลางหมู่บ้านพูดคุยได้ถามสารทุกข์สุกดิบหรือแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน การรวมกลุ่มของชาวบ้านขณะค่อยเพื่อนเดินทางไปไร่ ซึ่งชาวบ้านจะเดินกันไปเป็นกลุ่ม ๆ เพราะไร่อยู่ไกล ชาวบ้านให้เหตุผลว่า การเดินคนเดียวทำให้เหนื่อยและรู้สึกไกลมาก หากเดินเป็นกลุ่ม ค่อยกันไป ค่อย ๆ เดินไปเดี๋ยวก็ถึง ในขณะที่บ้านอาซาปากล้วย การพูดคุยกันจะแยกออกเป็นกลุ่มบ้าน หรือบ้านศูนย์กลาง เช่น บ้านผู้ใหญบ้าน บ้านของผู้นำวัฒนธรรม ดังนั้นการเข้าพบพูดคุยกับชาวบ้านกลุ่มที่รวมกันตามธรรมชาติเหล่านี้ จึงสะดวก มองเห็นภาพ และได้ข้อมูลจากหลายฝ่ายและความคิดที่หลากหลายเพราะมีการโต้ตอบทันที อีกทั้งลักษณะนิสัยของชาวบ้านก็ชื่นชอบการพูดคุย การพบปะลักษณะแบบนี้

ลักษณะที่ห้า การจัดสนทนากลุ่มแกนนำ การประชุมกลุ่มแกนนำที่ร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นการประชุมเพื่อการวางแผน การทบทวนองค์ความรู้ หรือการร่วมประเมินผล ผู้อาวุโสส่วนใหญ่มีความเต็มใจ เพราะเป็นกิจกรรมที่ตรงกับความสนใจและความต้องการของท่านมาก่อนแล้ว แต่ที่ผ่านมามีเวทีที่จะพูดเรื่องวัฒนธรรมโดยตรง บางท่านที่ถูกชักชวนให้เข้าร่วม แรก ๆ ไม่มั่นใจเพราะคิดว่าตนเองไม่มีความรู้อะไร แต่เมื่อร่วมพูดคุยกันบ่อย ๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และมีความมั่นใจที่จะร่วมแสดงความคิดเห็นมากขึ้น สิ่งที่ค้นพบจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็คือ การประชุมกลุ่มพูดคุยเรื่องวัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่เป็นธรรมชาติของผู้อาวุโสมาตั้งแต่อดีต เพราะการเรียนรู้วัฒนธรรมของผู้อาวุโสเกิดจากการนั่งคุยกัน ทั้งในช่วงการทำพิธีกรรม การรับประทาน

อาหาร กลุ่มทานหมากหรือกลุ่มสูบฝิ่น เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป กิจกรรมดังกล่าวลดน้อยลง การมีกิจกรรมประชุมกลุ่มแกนนำนี้ จึงสร้างโอกาสและเวทีเพิ่มแก่ท่านที่จะได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอีกทางหนึ่ง การตั้งประเด็นคำถามทำให้เกิดการโต้แย้งทางความคิดหากความเห็นไม่ตรงกัน เป็นการทบทวนและเรียนรู้จากกันและกัน ดังนั้นการจัดประชุมเพื่อสนทนากันดังกล่าว นอกจากเป็นการสร้างเวทีการเรียนรู้วัฒนธรรมเพิ่มขึ้นแล้ว การพูดคุยดังกล่าว ช่วยทำให้ชุมชนมีการร่วมมือกันมากขึ้น ฝึกการทำงานเป็นกลุ่มให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและเกิดความมั่นใจมากขึ้นต่อกิจกรรมที่จะทำให้ลูกหลานเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน

ลักษณะที่หก การศึกษาดูงาน การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบต่อวัฒนธรรมอาข่าตามวิถีชาวบ้านเพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรม ชาวบ้านทำงานและคิดตามประสบการณ์ของตนเอง ดังนั้นการไปศึกษาดูงาน จึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง เพราะเห็นและสัมผัสได้ ทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกิจกรรมขึ้น กรณีการไปศึกษาดูงานห้องเรียน วัฒนธรรมโรงเรียนบ้านขาเหยงพัฒนาและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอำเภอเชียงแสน ซึ่งมีการเก็บรวบรวมวัสดุของใช้ เครื่องแต่งกาย ชุดประกอบพิธีต่าง ๆ ไว้ให้ลูกหลานได้ดู มีข้อมูลประกอบให้ลูกหลานได้ศึกษา ตลอดทั้งการนำไปจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งบูรณาการกับทุกวิชา ทำให้ผู้อาวุโสเข้าใจและเห็นภาพของงานมากขึ้น และมีความหวังมากขึ้น โดยผู้ร่วมวิจัยท่านหนึ่งประกาศว่า หากหมู่บ้านเราร่วมมือจะทำแบบนี้ก็ขอสละที่ดินหน้าบ้านให้เป็นศูนย์พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแต่ปัญหาที่สำคัญคือ งบประมาณ

ลักษณะที่เจ็ด การสัมมนาระหว่างชาวอาข่า นักวิชาการและนักพัฒนาทั้งรัฐและเอกชน กิจกรรมนี้ กลุ่มผู้อาวุโสต่างรู้สึกตื่นตัวที่มีบุคคล หน่วยงานราชการ องค์กรต่าง ๆ สนใจเรื่องวัฒนธรรมอาข่า ทำให้ท่านเกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้สึกตนเองมีเกียรติและศักดิ์ศรี รู้สึกตนเองมีคุณค่าเพราะการได้ทำหน้าที่ที่เป็นจิตวิญญาณของตนเอง การร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าวัฒนธรรมอาข่ามากขึ้น และมีความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันรักษาวัฒนธรรมอาข่าไว้ให้ลูกหลานสืบต่อไป การได้รู้จักกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ทุกฝ่ายมองเห็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายประสานงานและช่วยเหลือกัน เพื่อทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลานต่อไป

3.2 บทเรียนจากกระบวนการเตรียมคนในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่าในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่กับวิถีการดำรงชีวิต เช่น การทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ โดยมีชาวอาข่าเองเป็นเจ้าของการเรียนรู้ เป็นผู้กำหนดเป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้ และรูปแบบการเรียนรู้ ตลอดจนเนื้อหาที่จะถ่ายทอดแก่สมาชิก ทุกคนเรียนรู้ระหว่างกันทุกคน เช่นผู้อาวุโสกับลูกหลาน

ผู้นำวัฒนธรรมกับลูกบ้าน สรรพสิ่งในโลก ซึ่งเป็นการศึกษาตามอรรถศาสตร์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ตลอดชีวิต

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องอาศัยชาวบ้านเป็นแกนนำในกระบวนการ ตามแต่ละขั้นตอน ซึ่งได้แก่ กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา กำหนดปัญหา วางแผนแก้ปัญหา การปฏิบัติและการประเมินผล ชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีที่สุด เพราะเป็นผู้อยู่กับปัญหา นักวิจัยเป็นเพียงผู้คอยช่วยเหลือด้านข้อมูล อำนวยความสะดวกและเป็นที่ปรึกษาร่วมกันเท่านั้น ดังนั้นกระบวนการเตรียมคน ก็คือการให้ความรู้ในกระบวนการดังกล่าว สรุปลงเป็นบทเรียนได้ดังนี้

การพูดคุยเป็นรายบุคคล เป็นกระบวนการหนึ่งที่ต้องใช้ในระยะเวลาเริ่มต้น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ กระตุ้น ให้คิด ให้ทำ แต่ไม่ครอบงำ โดยบุคคลที่เลือกพูดคุยด้วยวิธีการนี้คือ บุคคลที่สนใจและเข้าใจในปัญหาและมีความตระหนักในเรื่องวัฒนธรรมอยู่แล้ว ซึ่งอาจเป็นบุคคลที่เป็นสมาชิกกลุ่มสืบทอดวัฒนธรรมกลุ่มอื่นในหมู่บ้าน หรือมีความคิดความสนใจแต่ยังไม่ได้กระทำสิ่งใด เพราะไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร การพูดคุยกันนอกจากทำให้เขามั่นใจ ถึงการมีแนวร่วมในปัญหาที่เขากังวลแล้ว ยังสร้างความภูมิใจในสิ่งที่เขาเป็นคนคิดด้วย บทบาทผู้วิจัยคือ ชี้แนะวิธีการที่หลากหลายเพื่อแก้ปัญหาให้เขาคิด วิเคราะห์ถึงทางเป็นไปได้ โดยวิธีการเริ่มต้นที่ตนเองก่อนขยายสู่ครอบครัว ชุมชน เช่น การปฏิบัติ การสอนลูกหลานตนเอง

การสนทนากลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกัน เป็นกิจกรรมที่ดึงดูดใจและได้ผลค่อนข้างเร็ว หากในกลุ่มนั้นมีผู้นำด้านวัฒนธรรมที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่ม ร่วมเสริมแนวคิดดังกล่าว การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการสนทนากลุ่มเป็นหลัก โดยเริ่มจากการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ ที่รวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ และขยายเป็นกลุ่มสังคมที่คล้ายกัน คือ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม กลุ่มผู้นำด้านการปกครอง กลุ่มเยาวชน เพื่อรับฟังแนวคิด ปัญหาทัศนคติของแต่ละคน เพราะสังคมชาวบ้าน ชาวจะแพร่กระจายอย่างรวดเร็วผ่านปากสู่ปาก เมื่อแนวคิดถูกขยาย แต่ละกลุ่มจะเริ่มนำไปสนทนาขยายวงในวงอาหาร การพูดคุยกันในวันทำพิธีกรรม หรือการมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่รวมกลุ่มกัน

การสร้างเวทีให้แต่ละกลุ่มได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน เพราะสังคมอาขามีกลุ่มที่ต่างวัยและต่างทัศนะ เช่น คนสูงอายุยังยึดถือว่า การพูดวิพากษ์วัฒนธรรมเป็นสิ่งไม่ควรทำ เพราะสิ่งใดที่บรรพบุรุษยึดถือปฏิบัติมาล้วนเป็นสิ่งที่ถูกคัดเลือกมาดีแล้ว ลูกหลานต้องยึดถือและปฏิบัติตามต่อไป ความเชื่อดังกล่าวยังเหนียวแน่นในกลุ่มผู้อาวุโส ในขณะที่คนหนุ่มต้องการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ส่วนเยาวชนเปรียบเทียบความลำดั่งของตนกับความทันสมัยที่ได้รับรู้ผ่านครู ผ่านสื่อต่าง ๆ กระบวนการนี้ จึงเป็นศิลปะมากกว่าจะเป็นหลักการที่แจ้งกระด้าง ผู้วิจัยและครูผู้ร่วมวิจัย จึงต้องสร้างเวทีขึ้นด้วยวิธีแบบกึ่งทางการ เช่น การนำเด็กไป

ศึกษากับของจริงและเชิญให้ผู้อาวุโสเข้ามาเป็นวิทยากร การกำหนดงานให้เด็กไปถามพ่อแม่ ปู่ย่า เพราะพ่อแม่ถือว่าเป็นงานโรงเรียนที่ต้องช่วยลูก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิธีการประชุมกลุ่มใหญ่หรือประชุมชาวบ้าน มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือสามารถกระจายข่าวหรือความรู้ได้เร็วและสรุปได้ตรงประเด็น แต่ข้อเสียคือ คนกลุ่มน้อยในสังคม เช่น คนหนุ่ม เยาวชน ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นที่ประชุมใหญ่ ดังนั้น หน้าที่ของผู้วิจัยคือ การให้โอกาสคนกลุ่มน้อยนี้ ได้พูดในที่ประชุมใหญ่ หรือสะท้อนความคิดเห็นนั้นให้กระจายสู่กลุ่มผู้อาวุโส โดยการผ่านคำถามถึงท่าน ซึ่งเป็นการเปิดเวที เปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มส่วนน้อยในสังคม ให้เสียงเขาดังขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับฟังกันมากขึ้น สังคมอาช่าจะมีกรอบทางสังคมมาก เช่น การเคารพความอาวุโส

3.3 บทเรียนของชาวบ้านจากการร่วมกิจกรรม

บทเรียนของชาวบ้าน จากการร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า สรุปดังต่อไปนี้

การเรียนรู้กระบวนการทำงานกลุ่ม กิจกรรมดังกล่าวเสริมประสบการณ์การทำงานเป็นกลุ่มให้กับชาวบ้านมากขึ้น เป็นการทำงานที่ฝึกให้อดทนและรับฟังคนอื่นมากขึ้น แต่เดิมบทบาทและหน้าที่การตัดสินใจใด ๆ ในหมู่บ้านเป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้อาวุโสและกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง แต่กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าดังกล่าว ทำให้ ผู้อาวุโสตระหนักได้ว่า ไม่มีใครเก่งที่สุด และคนเก่งก็ไม่สามารถทำอะไรคนเดียว ต้องร่วมมือกัน ต้องอาศัยกัน ต้องฟังเสียงของกันและกัน โดยเฉพาะกิจกรรมดังกล่าว ทำให้เสียงของคนหนุ่มได้รับการยอมรับจากผู้อาวุโสมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมให้ลูกหลานได้เรียนรู้วัฒนธรรม คนหนุ่มจะมีการเสนอความคิดที่ผู้อาวุโสต่างยอมรับมากขึ้น ดังภาษิตอาช่าที่ว่า

อู พิว แตะ แอะ สิ เออ หม่า เงอ หัวขาวใช้จะรอบรู้ทั้งหมด

อู นะ แตะ แอะ หม่า สิ หม่า เงอ หัวดำใช้ว่าจะไม่รู้อะไรเลย

การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แต่เดิมกลุ่มผู้อาวุโสเชื่อว่า การปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีเป็นหน้าที่ของคนแก่ ลูกหลานตัวเล็ก ๆ ควรมีหน้าที่เรียนไปก่อน โตขึ้นจึงค่อยมาเรียนและปฏิบัติพิธีกรรมประเพณี การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการวิเคราะห์ปัญหาหารือร่วมกัน ทำให้เข้าใจปัญหาและสาเหตุแห่งการไม่สนใจใฝ่รู้ของลูกหลานต่ออาช่าอย่างถ่อง ดังคำกล่าวที่ว่า “เรียนจบก็ไปทำงาน ฟันรือบ จะมีคนหนุ่มตีไหนในหมู่บ้านเรา ถ้าบ่าสอนตอนนี้ แล้วจะไปสอนตอนไหน” นั่นคือรอให้โตก็สายเสียแล้ว การปลูกฝังวัฒนธรรมต้องเริ่มปลูกฝังกันตั้งแต่วัยเด็ก บทบาทหน้าที่การอบรมสั่งสอนด้านวัฒนธรรมแก่ลูกหลานเป็นของทุกคน ทั้งพ่อแม่และปู่ย่า เช่น การนำลูกหลานร่วมพิธีการเปิดโอกาสให้เด็กเข้าร่วมและซักถามได้ทุกเรื่อง

อาช้าย่อยยังมีเท่าเดิม แต่คนเข้าใจและคนทำมีน้อยลง เป็นการวิเคราะห์ปัญหาที่ทุกฝ่ายเห็นตรงกัน และทำให้กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมรู้ถึงศักยภาพของตนเอง ระบบการเก็บความรู้ของอาช้าย่อยที่ใช้เพียงความจำ การกระจายความรู้ที่ใช้เพียงการพร่ำสอนและท่องพร้อมทำ ให้อุทิศตามวาระโอกาส ไม่สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันเสียแล้ว ดังคำกล่าวที่ว่า “จะโทษคนอื่น โทษลูกหลานฝ่ายเดียวไม่ถูก พวกเราด้วยที่สอนลูกหลานไม่เป็น” นั่นคือ “อาช้าย่อยไม่ได้หาย แต่คนรู้ลดหายไป” (อาหือ ย่าแปงกู, 20 กุมภาพันธ์ 2547)

การขาดกระบวนการสร้างความรู้และวิธีการถ่ายทอดที่เหมาะสม วัฒนธรรมอาช้าย่อยเป็นวัฒนธรรมที่ขาดการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะเชื่อว่าสิ่งที่บรรพบุรุษยึดถือและทำมาถือว่าดีแล้ว ระบบการเก็บความรู้ที่ใช้เพียงความจำ การกระจายความรู้ที่ทำได้เพียงการเล่าปากสู่ปาก รุ่นสู่รุ่น และจำกัดบทบาทหน้าที่การอบรมสั่งสอนไว้ที่ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช้าย่อย ทำให้องค์ความรู้ต่าง ๆ ขาดการกระจายเผยแพร่ การปรับตัวได้ช้ากว่าสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การขาดช่วงวัฒนธรรม กล่าวคือ บริบทและเงื่อนไขทางสังคม และความเข้มข้นทางวัฒนธรรมอาช้าย่อยต่างกันในช่วงเวลาของคนต่างวัย กล่าวคือ สมัยก่อน กรอบจารีตมีความเข้มข้น การเรียนรู้จะเรียนจากของจริง สถานการณ์จริง เช่น การร้องเพลงการเต้นรำของหนุ่มสาวที่ลานเที่ยวหมู่บ้าน การร้องเพลงช่วงเทศกาลประเพณีต่าง ๆ เช่น ไล่ชิงช้า ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง แต่เด็กปัจจุบันไม่มีโอกาสพบเห็นหรือร่วมกิจกรรมแบบนี้ ทำให้จินตนาการและไม่เข้าใจในสิ่งที่ปู่ย่าพยายามพร่ำสอน

การขาดทักษะการถ่ายทอด ไม่ว่าจะ เป็นภาษาที่นำมาพูดกับลูกหลาน การใช้เวลาอบรมสั่งสอน การยกตัวอย่างประกอบการสอน ซึ่งไม่สัมพันธ์กับวัยและความเข้าใจความสนใจของเหล่าลูกหลานวัยเด็ก ปู่จะอะไร เข้าใจอย่างไร ก็พยายามจะให้หลาน ๆ เข้าใจตามนั้น รู้เท่าที่ตนเองรู้ ด้วยความตั้งใจที่สูง ทำให้การพร่ำสอนในวิถีอาช้าย่อยไม่มีประสิทธิภาพเหมือนอดีต เพราะสภาพสังคมและเงื่อนไขต่าง ๆ เปลี่ยนไป

3.4 ปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช้าย่อย ปัจจัยที่นำไปสู่ผลสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาช้าย่อย หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก และหมู่บ้านอาช้าย่อยปากกล้วย แบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ ด้านบุคลากร ด้านเครือข่าย และด้านบริบทหรือเงื่อนไขทางสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านบุคลากร กลุ่มบุคคลที่สำคัญได้แก่ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมเพราะเป็นแหล่งความรู้ด้านบุคคลที่สำคัญที่สุด เป็นครูผู้สอน เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามวิถีอาช้าย่อยแก่ลูกหลาน นอกจากนั้นสังคมอาช้าย่อยเป็นสังคมที่เคารพยกย่องผู้อาวุโส กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมจึงเป็นทั้งศูนย์รวมด้านจิตใจ ผู้ควบคุมกฎจารีตประเพณีแก่ลูกหลาน ดังนั้นการทำกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบ

ทอดวิวัฒนธรรมอาชาที่มีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นผู้นำจึงได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย ทำให้กิจกรรมดำเนินไปได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ลำพังกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งปฏิบัติวิถีอาชาด้วยความเชื่อ ความศรัทธา ทำให้ทัศนะบางด้านแตกต่างกับกลุ่มผู้นำด้านการปกครอง ซึ่งมีบริบททางสังคมแบบใหม่ ต้องการเวทีวิพากษ์ทางวัฒนธรรมมากขึ้น จึงต้องมีนักวิชาการเข้ามาเป็นตัวประสาน ตัวกระตุ้นหนุนเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนทำให้เกิดฉันทามติของกลุ่มได้

ขณะเดียวกันก็ต้องรับฟังเสียงความต้องการของเยาวชนด้วย เพราะเยาวชนคือผู้ที่ได้รับผิดชอบวัฒนธรรมอาชาในอนาคต ที่ผ่านมาก็คือ กิจกรรมทั้งหมดผู้ใหญ่จัดการให้ทั้งหมด กิจกรรมจึงได้รับความสนใจของเยาวชนน้อย

ด้านเครือข่าย เพราะสังคมประกอบด้วยระบบย่อย ๆ หลายระบบ สังคมอาชาซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้นตามสภาพการพัฒนามากขึ้น บุคคลและสถาบันครอบครัวที่เคยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลานอาชามาก่อน ถูกระบบอื่น ๆ แย่งบทบาทและหน้าที่นั้นไป เช่น ระบบการศึกษา ระบบการสื่อสาร จากผลการทดลองสอนที่บ้าน ทำให้ทราบว่า ต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้สอน และต้องขยายเครือข่ายการทำงาน โดยร่วมมือกับโรงเรียนและองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างพลังในการให้กิจกรรมการเรียนรู้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

ความสัมพันธ์เดิมที่ดีของชุมชนกับโรงเรียนและชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ครูผู้ร่วมวิจัยคือ ครูอุทัยไกรเป็นอาชาในท้องถิ่นที่สอนหนังสือมานานจนได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน ครูจึงเป็นเหมือนพ่อแม่คนที่สอง สามารถว่ากล่าวตักเตือนได้ทุกเรื่อง ประกอบกับชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่จบการศึกษา ต้องอาศัยครูในการแนะนำในการเข้าพบหรือติดต่อราชการตลอด การมีครูในโครงการที่ทำงานเป็นผู้ร่วมวิจัยในลักษณะของ inside change agent คอยช่วยประสานงานและประสานความเข้าใจระหว่างผู้วิจัยกับเพื่อนครูและชาวบ้าน

สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาชาจังหวัดเชียงราย เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนา ดอยตุง เป็นผู้ประสานและทำความเข้าใจกับชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มแกนนำที่เป็นผู้นำด้านการปกครองและผู้นำด้านวัฒนธรรม ทำให้การเข้าพื้นที่ การเก็บข้อมูล มีความสะดวกเร็วยิ่งขึ้น

การสนับสนุนของผู้บริหารโรงเรียน และความคาดหวังของครูผู้ร่วมวิจัยในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อเสนอเป็นผลงานทางวิชาการ เป็นตัวเสริมแรงที่ทำให้ครูเข้าร่วมกิจกรรม และสร้างความสนใจแก่ครูท่านอื่น ๆ ด้วย

ความต้องการกอบกู้ภาพลักษณ์และศักดิ์ศรีของชนเผ่า ผู้อาวุโสเชื่อว่า การได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลาน การถูกขอเข้าพบเพื่อพูดคุยต่าง ๆ ถูกเชิญมาร่วมประชุม แลกเปลี่ยนความเห็น ท่านถือว่า เป็นการทำหน้าที่ที่มีเกียรติและมีศักดิ์ศรี ทุกท่านจะภาคภูมิใจ และมองเห็นคุณค่าของตนเอง ในขณะที่กลุ่มผู้นำด้านการปกครองเชื่อว่า เป็นการกอบกู้อัตลักษณ์และศักดิ์ศรี

ของเผ่า อาซา เพราะอดีตที่ผ่านมาวัฒนธรรมอาซาถูกบิดเบือนโดยบุคคลภายนอกที่นำข้อมูลที่ไม่จริงทั้งหมดไปเผยแพร่ ทำให้เป็นตราบาบแก่ลูกหลานอาซามาตลอด เช่น คำกล่าวที่ว่า อาซามีเสรีทางเพศ มีชายหม้ายและหญิงหม้ายคอยสอนบทรักแก่เด็กหนุ่มสาว หรือการมาขอถ่ายรูปผู้สูงอายุและเด็กชาวเขาที่ยากจนมอมแมม เพื่อไปขอเงินทุนจากต่างประเทศ ทำให้หลายคนมองอาซาเป็นกลุ่มที่ยากจนชั้นแค้น ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องคอยให้คนอื่นมาช่วย กลายเป็นผู้คอยรับ คนขี้ขอ เป็นต้น ดังนั้นการร่วมกิจกรรมดังกล่าวจึงเป็นการลุกขึ้นมาเพื่อสร้างตัวตน สร้างความหมาย สร้างคุณค่าของความเป็นอาซาและวัฒนธรรมอาซา

กระแสการปฏิรูปสังคมและการศึกษา การประสบกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของไทยเมื่อปี พ.ศ. 2540 นั้น ทำให้มีการวิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา และข้อสรุปหนึ่งก็คือ สังคมไทยขาดฐานรากทางปัญญาของตนเอง จึงนำไปสู่การรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้าน และการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่สิ่งดังกล่าวเป็นเพียงกระแสที่พุดคุยกันมากกว่า ภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เช่น การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นเปลือกไม้ใส่จิตวิญญาณลงไปด้วย เมื่อมีกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการสืบทอดวัฒนธรรมอาซา จึงเป็นการเติมเต็มในสิ่งที่ขาดหายไป เมื่อชาวบ้านทราบวัตถุประสงค์ของกิจกรรม จึงยินดีให้ความร่วมมือ เพราะได้ตระหนักแล้วว่า หมู่บ้านของตนก็ประสบปัญหาที่ไม่ได้แตกต่างกับชุมชนพื้นราบ หากทุกคนไม่ลุกขึ้นมาร่วมมือกัน ก็เชื่อได้ว่าวัฒนธรรมอาซาจะหายไปจริง ๆ ในไม่ช้า

ด้านบริบททางสังคม ผลการสัมมนาพบว่า ทั้งสองหมู่บ้านนิยามความเป็นอาซาของตนคือ อาซาต้องทำพิธีกรรมประเพณี อาซาที่ไม่ทำพิธีกรรมประเพณีไม่ใช่อาซา เพราะสิ่งอื่น ๆ เป็นเปลือกนอก สามารถเลียนแบบกันได้ เช่น ภาษา การแต่งกาย ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดพิธีกรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์แสดงถึงความเป็นอาซาคือ การนับถือบรรพบุรุษ การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ เพราะสิ่งเหล่านี้ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี เป็นกิจกรรมหล่อหลอมความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาซา

3.5 บทเรียนสำหรับผู้วิจัย

การประสานงานกับชาวบ้าน ชาวบ้าน มีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตนและจะแสดงความเกรงใจต่อเจ้าหน้าที่ทุกคน ไม่ว่าจะ เป็น ทหาร ตำรวจ หรือครู ชาวบ้านจะเรียกเจ้าหน้าที่ทั้งหมดว่า “หัวหน้า” ซึ่งคำเรียกดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่และชาวเขาในอดีตที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงใช้สรรพนามแทนตัวเองว่าครูกับกลุ่มเด็ก และผมกับกลุ่มผู้อาวุโสในขณะที่ยกชาวบ้านผู้ปกครองเด็กว่า อาโดะ(พี่ชาย) อะบ้อ (ชายสูงอายุ) อะผี (หญิงสูงอายุ) เป็นการยกย่องให้เกียรติผู้พูด ทำให้ชาวบ้านยอมรับผู้วิจัยเร็วขึ้น

การรับปากกับชาวบ้านในเรื่องใด ๆ จะต้องมั่นใจว่าทำได้แน่นอน เพราะชาวบ้านจะยึดถือคำพูดมาก หากไม่แน่ใจว่าจะสามารถทำได้ ต้องไม่รับปาก เพราะหากผิดคำพูดจะทำให้

ชาวบ้านไม่เชื่อมั่นทันที และจะโยนไปทุกเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องงานด้วย เช่น เมื่อรับปากจะไปทานข้าวในวันทำพิธีกรรมบ้านผู้นำวัฒนธรรมคนหนึ่ง แต่ติดธุระและไม่สามารถแจ้งข่าวสารได้ ทำให้ท่านโกรธและไม่เชื่อถือในคำพูดทั้งหมดต้องใช้เวลาปรับความสัมพันธ์ใหม่ และนานกว่าเดิมกว่าท่านจะยอมรับอีกครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สังคมอาข่ายึดถือเรื่อง คำพูด สัจจะ สูง

ภาษา แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเข้าใจภาษาไทย แต่ในเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากในการเรียบเรียงเป็นคำพูด ทำให้ใช้เวลามากขึ้นกว่าปกติ บางคนก็คิดเป็นภาษาไทยไม่ได้เลย ต้องให้อีกคนเป็นล่ามช่วยแปล ซึ่งทำให้ลังเลว่า เขาแปลได้ครบทุกประเด็นหรือตรงกับที่ผู้พูดต้องการสื่อหรือไม่ จึงต้องใช้เวลาตรวจสอบข้อมูลโดยการเลือกถามที่ชำนาญทั้งภาษาไทยและภาษาอาข่า และเข้าใจวัฒนธรรมทั้งมีใจเป็นกลาง การใช้การสัมภาษณ์หลากหลายบุคคลและตรวจสอบกับเอกสารอีกชั้นหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามการถามหลายหนหลายคนก็เป็นสิ่งที่ดีคือ ทำให้เกิดการตีประเด็นได้ชัดเจนและตอกย้ำข้อมูลที่ได้ ทำให้มั่นใจมากขึ้น

กลยุทธ์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เช่น ผู้วิจัยพยายามพูดภาษาอาข่า แม้พูดได้เพียงเล็กน้อย แต่สามารถสร้างความประทับใจและความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้การเข้าถึงข้อมูลทำได้รวดเร็วและง่ายขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูลไม่ควรเร่งสรุปตีความ เพราะการสัมภาษณ์ในระยะแรกๆ ชาวบ้านจะเกร็งและพูดในสิ่งที่ควรพูดเท่านั้น ดังนั้นข้อมูลบางประเด็นโดยเฉพาะข้อมูลที่ละเอียดอ่อน เช่น เรื่อง ความเชื่อ ลานสาวกอด จะสรุปข้อมูลทันทีไม่ได้ เพราะอาข่าเองก็เกิดการเรียนรู้ว่า การให้คำสัมภาษณ์ใด ๆ มีผลกระทบต่อตนเองตลอด โดยเฉพาะเรื่อง มิตะ คะจีระตะ และกะลาล่าเซอ หรือเรื่อง ลานสาวกอด ดังนั้นชาวบ้านจึงค่อนข้างระมัดระวัง แต่เมื่อสนิทสนมกันจนเขาแน่ใจว่าผู้สัมภาษณ์ไม่มีอคติและไม่ได้ดูถูกความเป็นอาข่า ข้อมูลจริงจึงจะถูกเผยออกมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีขั้นตอนการสร้างรูปแบบการศึกษาดังนี้ ทบทวนกรอบความคิดการวิจัย ผลการวิจัยและสรุปบทเรียนจากการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม สร้างเป็นรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ตรวจสอบความตรงโดยจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละด้านจำนวน 5 ท่าน เพื่อประเมินถึง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และประโยชน์ในการนำไปใช้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ผลการวิจัยและสรุปบทเรียนจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1.1 คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า

ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า แบ่งออกเป็นคุณค่าในระดับบุคคลและระดับชุมชน คุณค่าในระดับบุคคลคือ คุณค่าที่ส่งเสริมลักษณะนิสัย การสร้างความรู้ ทักษะความสามารถ เพื่อให้บุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง ภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเอง คุณค่าในระดับชุมชน ได้แก่ สิ่งที่เป็นเครื่องมือ กลไก วิธีการเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์หรือสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกัน ความสามัคคี การยึดโยงในการอยู่ร่วมกันในสังคมอาข่าหรือระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า สรุปเป็นข้อค้นพบมีทั้งหมด 8 ด้านคือ 1) เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสมคือ การดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอกับความต้องการของสมาชิกไม่มีการทำเพื่อสะสมจึงไม่ทำลายทรัพยากรเกินความต้องการ 2) สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า เพราะมีความเชื่อร่วมกัน มีพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ร่วมกัน 3) เป็นกรอบควบคุมความประพฤติผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า 4) ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างปกติและสมดุล 5) เสริมทักษะการเรียนรู้และเป็นฐานในการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ 6) เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการ ผ่อนคลายพัฒนาอารมณ์สังคมและจิตใจ 7) ความสามารถในการปรับตัว ให้เหมาะสมกับสภาพสังคม 8) ก่อให้เกิดความรัก ความภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์อาข่า

คุณค่าส่วนใหญ่แฝงอยู่กับความเชื่อ ความศรัทธาที่ไม่สามารถจำแนกแจกแจงด้วยเหตุผลได้ทั้งหมด คุณค่าดังกล่าวทำให้อาข่ามีความเป็นเอกภาพและมีเอกลักษณ์ ทำให้สังคมอาข่าดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขระหว่างคน ธรรมชาติตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

การพัฒนาของรัฐบาล ทำให้วิถีชีวิตอาช่าเปลี่ยนไป ลูกหลานอาช่าส่วนใหญ่ละเลยทอดทิ้งการปฏิบัติที่บรรพบุรุษเคยยึดถือปฏิบัติมา การขาดการจัดการระบบความรู้และการเผยแพร่อย่างเป็นระบบ ทำให้ลูกหลานอาช่าขาดโอกาสการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า เมื่อมีความไม่รู้จึงทำให้ไม่เห็นคุณค่า นำไปสู่การประเพณีที่ย่อยหย่อนต่อกฎจารีต การดำเนินชีวิตที่เห็นห่างจากวิถีอาช่าไปมากขึ้นทุกที ทำให้สังคมพบกับปัญหาที่หลากหลาย ซับซ้อน และทวีความรุนแรงทุกขณะ

1.2 ปัญหาของหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมและผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านอาช่าที่มีระดับการพัฒนาน้อยกว่าอยู่ไกลความเจริญมากกว่า ประกอบอาชีพหลักคือการทำไร่ข้าว เลี้ยงสัตว์ สามารถคงสภาพวิถีอาช่าไว้ได้มากกว่า หมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาและอยู่ใกล้เมืองมากกว่า หรือมีการทำอาชีพปลูกข้าวไร่น้อยกว่า หรือสรุปว่า ยิ่งมีความเป็นเมืองมากขึ้นยิ่งทำให้วิถีอาช่าจางหายไปมากขึ้น

กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าของทั้งสองหมู่บ้าน ตั้งอยู่บนความต้องการและมุ่งแก้ปัญหาที่แต่ละหมู่บ้านกำลังเผชิญ กล่าวคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กเผชิญกับปัญหาภาวะที่ลูกหลานไม่มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า เพราะต้องไปโรงเรียน เมื่อเยาวชนจบการศึกษาในหมู่บ้านก็ลงไปเรียนหนังสือต่อหรือทำงานพรีนราบ ทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า และนับวันแต่จะเห็นห่างจากวิถีเดิมออกไปมากขึ้นทุกที ประกอบปัญหาต่าง ๆ ที่เผชิญอยู่ไม่ว่าปัญหาการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่มีน้อยกว่าอดีต การไม่อยู่ในกรอบจารีตประเพณีของเผ่า ทำให้ชาวบ้านเลื่อมคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าด้านพิธีกรรมประเพณีขึ้นมาสอนลูกหลาน เพื่อแก้ปัญหาความรู้และไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของลูกหลานเพื่อสร้างความสนใจและปลูกฝังความสนใจใฝ่รู้แก่ลูกหลาน โดยเริ่มจากกิจกรรมการสอนที่บ้านผู้รู้ตอนกลางคืนและพัฒนาไปสู่หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และปรับตัว เช่น ในการสอนลูกหลานชาวบ้านต้องปรับตัวในเรื่อง การสื่อสารและวิธีการสอนลูกหลาน การสร้างเครือข่าย เพื่อให้การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่ามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ในขณะที่หมู่บ้านอาช่าปากกล้วย ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เมืองมีความเจริญมากกว่า ทำให้เผชิญปัญหาด้านพฤติกรรมของลูกหลาน โดยเฉพาะปัญหาการรักใคร่กันของลูกหลานร่วมสกุลเดียวกัน เพราะระบบเครือญาติได้คลายความแน่นแฟ้นลง เพราะพ่อแม่ได้เปลี่ยนชื่อสกุลมาเป็นแบบไทย จึงทำให้ลูกหลานร่วมสกุลเดียวกันไม่รู้จักสกุลอาช่าเดิมที่สืบความเป็นญาติกันได้นำไปสู่การรักใคร่และแต่งงานกันมากที่สุด การกระทำดังกล่าวถือเป็นการทำผิดกฎจารีตของอาช่าที่รุนแรงมาก ดังนั้นคุณค่าวัฒนธรรมอาช่าที่หมู่บ้านอาช่าปากกล้วยเลือกมาสอนและแก้ปัญหาของหมู่บ้านก็คือ การทำให้ลูกหลานรู้ “จี” เพื่อให้เหล่าลูกหลานรู้จักเครือญาติ รู้ว่าใครเป็นใครเกี่ยวดองทางเครือญาติกันหรือไม่ จะได้ไม่ต้องทำผิดจารีตดังกล่าว และหากลูกหลานรู้ว่าใครเป็นเครือญาติ จะทำ

ให้ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนกลับคืนมาเหมือนอดีต แต่บทเรียนที่ชาวบ้านเคยจัดกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าครั้งก่อน ๆ คือ การจัดเป็นหลักสูตรสั้น ๆ เพียงชั่วครั้งชั่วคราวไม่ได้ผล คือไม่ทำให้พฤติกรรมของลูกหลานดีขึ้นได้ ชาวบ้านจึงเสนอให้โรงเรียนเข้ามาช่วยสอนด้วยโดยทำเป็นหลักสูตรสอนในโรงเรียน เพราะลูกหลานวัยรุ่นที่ทุกคนเป็นห่วงกำลังเรียนหนังสืออยู่พอดี ส่วนปัญหากลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่รู้เรื่อง จี จะมีการสอนในหมู่บ้านตอนกลางคืน

ผลของกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ถึงศักยภาพ ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความสำเร็จและล้มเหลวของกิจกรรม กิจกรรมการเตรียมความรู้สำหรับชาวบ้านที่สำคัญคือ การสนทนาทบทวนองค์ความรู้ต่าง ๆ การได้มานั่งพูดคุยกันทำให้เกิดเรียนรู้ระหว่างกันและกัน เกิดความเข้าใจ นอกจากนี้ยังสร้างความผูกพันระหว่างชาวบ้านด้วยกันมากขึ้น

2. สรุปบทเรียนความสำเร็จของการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า มีดังนี้

2.1 **ปัจจัยพื้นฐาน** ที่นำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าทั้งสองหมู่บ้าน คือหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วย มี 3 ปัจจัย ดังต่อไปนี้

2.1.1 **ปัจจัยด้านบุคลากร** ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ทั้งในฐานะแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด ผู้สืบทอด ผู้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติและรักษาวิถีอาช่า ซึ่งแบ่งออกเป็น

1) ผู้นำวัฒนธรรมอาช่าประกอบด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำทางด้านวัฒนธรรมอาช่า ได้แก่ จีอะมะ พี้มะ บาจี้ ยี่ผ่า ขะหมา หน้างอ ตลอดทั้งกลุ่มผู้อาวุโสชายและหญิง เพราะองค์ความรู้ ภูมิปัญญาอาช่าผูกไว้กับบุคคล วิธีการเรียนรู้เป็นแบบท่องจำ ปฏิบัติเลียนแบบ จึงต้องอาศัยเรียนผ่านบุคคล ไม่มีการบันทึก ที่สำคัญผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่า คือผู้นำด้านจิตวิญญาณด้วย ดังนั้นการมีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมเป็นแกนนำกลุ่มกิจกรรม ทำให้เป็นศูนย์รวมจิตใจและเสริมให้กลุ่มมีพลังมากขึ้น

2) ผู้นำด้านการปกครอง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสถานศึกษา และหลายคนทำหน้าที่หลายตำแหน่งพร้อมกัน กลุ่มดังกล่าวเป็นทั้งกลุ่มผู้เรียนรู้ ผู้คอยสนับสนุนกิจกรรม ทั้งด้านกำลังแรงงาน ทุนสนับสนุน การประสานงานกับองค์กรภายนอก เป็นแกนนำที่คอยอำนวยความสะดวก ทำให้กิจกรรมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

3) เยาวชนอาช่า ในฐานะผู้เรียนที่ต้องรับหน้าที่ในการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าในอนาคต ซึ่งได้แก่นักเรียนในระดับประถมศึกษาที่เรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และกลุ่มเยาวชนที่เรียนจบระดับชั้นประถมศึกษาแล้วอยู่ในชุมชน เป็นกลุ่มผู้เรียนรู้ ชีบทับรับประสบการณ์

จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน ในครอบครัว และในชุมชน เช่น การได้รับการอบรมขัด
เกลาจากพ่อแม่และสมาชิกในชุมชนที่เปิดโอกาสให้เข้าร่วมสังเกตและเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง

4) นักวิชาการ คือผู้วิจัยและครูผู้ร่วมวิจัย ตลอดทั้งครูในโรงเรียนทำหน้าที่
กระตุ้น เป็นที่ปรึกษาช่วยให้ข้อมูลที่หลากหลาย เพียงพอ สำหรับการตัดสินใจของชาวบ้าน อีก
เหตุผลคือ ผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่าอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้หรือได้น้อย นักวิชาการสามารถช่วย
ในกระบวนการต่าง ๆ ได้ เช่น การตั้งประเด็นคำถามวิเคราะห์ การรวบรวมองค์ความรู้การบันทึก
และเผยแพร่ความรู้อย่างเป็นระบบทำให้กิจกรรมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.1.2 ปัจจัยด้านเครือข่าย ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอด

วัฒนธรรมอาช่าโดยผู้นำด้านวัฒนธรรม มีปัญหาด้านกระบวนการคือ การใช้ภาษาที่ไม่สอดคล้อง
กับวัยและวุฒิภาวะของเด็ก การขาดตอนของวัฒนธรรมคือ การสอนในสิ่งที่ไม่ได้ปรากฏหรือ
ปฏิบัติในสังคมปัจจุบันทำให้เด็กมองไม่เห็นภาพและไม่เข้าใจ ดังนั้นจึงต้องสร้างเครือข่าย เพื่อให้
กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่ามีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย

1) โรงเรียนในฐานะเป็นแหล่งวิชาการในชุมชน เพราะเยาวชนปัจจุบันใช้
ชีวิตการเรียนรู้ส่วนใหญ่ในโรงเรียน ซึ่งถือว่าโรงเรียนเป็นเครือข่ายการเรียนรู้วัฒนธรรมที่สำคัญ
ที่สุด เพราะตั้งอยู่ในชุมชน และครูสามารถช่วยแก้ปัญหาการสื่อสาร วิธีการสอน สื่อมัลติมีเดีย
การบันทึกผลการเรียน การวัดประเมินผลด้านองค์ความรู้ อีกทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมี
ประสิทธิภาพและตอบสนองท้องถิ่นได้

2) องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่สนับสนุนด้านกระบวนการ
งบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์ มีจุดประสงค์ร่วมในการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ให้กิจกรรมการ
สืบทอดวัฒนธรรมอาช่า มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กร
พัฒนาเอกชน เช่น สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย มูลนิธิสุกนิมิต
แห่งประเทศไทย

ในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กไม่มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ในขณะที่หมู่บ้านอาช่าปากกล้วยมี
ศูนย์การศึกษาอกโรงเรียน แต่ในช่วงปีนี้ไม่มีครูประจำศูนย์จึงไม่มีการร่วมมือในกิจกรรมดังกล่าว

3) ชุมชนวัฒนธรรมอาช่าที่คนนับถือบรรพบุรุษแบบเดียวกันมีการ
ประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการร่วมมือในด้านต่าง ๆ
ระหว่างกัน เช่น การขอคำปรึกษาและการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือระหว่างกัน

2.1.3 ปัจจัยด้านบริบทสังคม คือ สภาพสังคมที่เอื้อต่อการปฏิบัติ การรักษา
และการส่งเสริมวัฒนธรรมอาช่าให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป ซึ่งประกอบด้วย

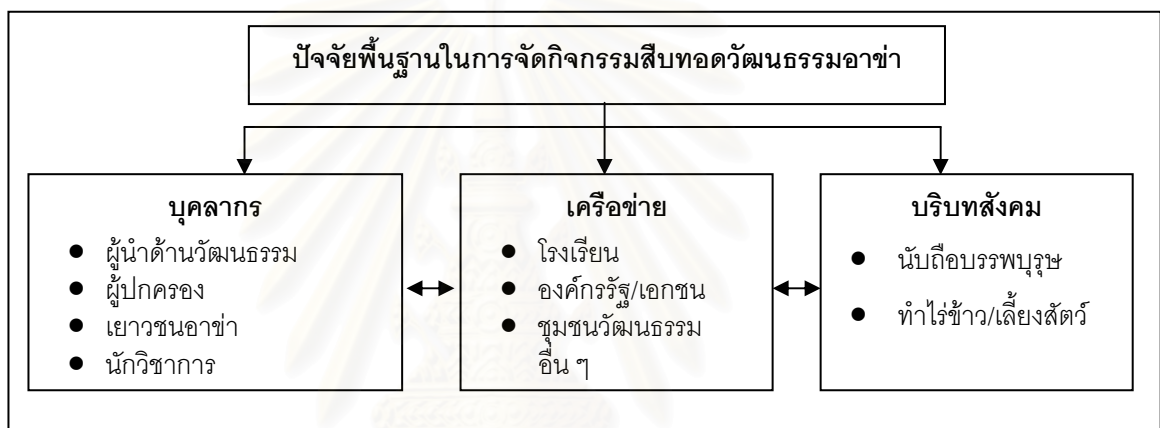
1) ความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ เพราะนำไปสู่การประกอบพิธีกรรม

ประเพณีต่าง ๆ ทำให้เกิดกิจกรรมกลุ่มของชุมชน นำไปสู่การเกิดความผูกพัน รักใคร่ เอื้ออาทรต่อกัน องค์ประกอบเหล่านี้คือ สิ่งที่จะยึดโยงสังคมไว้ด้วยกัน ซึ่งถือเป็น ปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า

2) อาชีพการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ เพราะเป็นอาชีพ ที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี เป็นอาชีพและกิจกรรมที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนอาข่า โดยเฉพาะข้าว ซึ่งเป็นมากกว่าอาหารในวิถีชีวิตอาข่า ดังนั้นพิธีกรรมประเพณีของอาข่า ล้วนมีข้าวเป็นเครื่องเช่นบูชา ตลอดทั้งจุดประสงค์ของพิธีกรรมประเพณีส่วนใหญ่ ล้วนขอพรให้มีข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภค

ปัจจัยความสำเร็จดังกล่าว สรุปรูปโดยแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 18 ปัจจัยพื้นฐานสู่ความสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

จากแผนภูมิที่ 18 ปัจจัยพื้นฐานทั้ง 3 ด้าน เป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า แต่วัฒนธรรมมีการอนุวัตรตลอด ดังนั้นปัจจัยความสำเร็จแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมและเวลาที่เปลี่ยนไป

2.2 การคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า เพื่อการสืบทอด

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าสำหรับเยาวชนอาข่า ขึ้นกับชาวอาข่าเอง ที่จะเป็นผู้คัดเลือกคุณค่าใด ๆ เพื่อนำมาจัดเป็นกิจกรรมการสืบทอด ภายใต้ปัญหา ความต้องการ หรือสอดคล้องกับบริบทของสังคมนั้น ๆ การคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าเพื่อนำไปสู่การจัดกิจกรรมการสืบทอดแบ่งตามลักษณะวิธีการ 3 วิธีการคือ

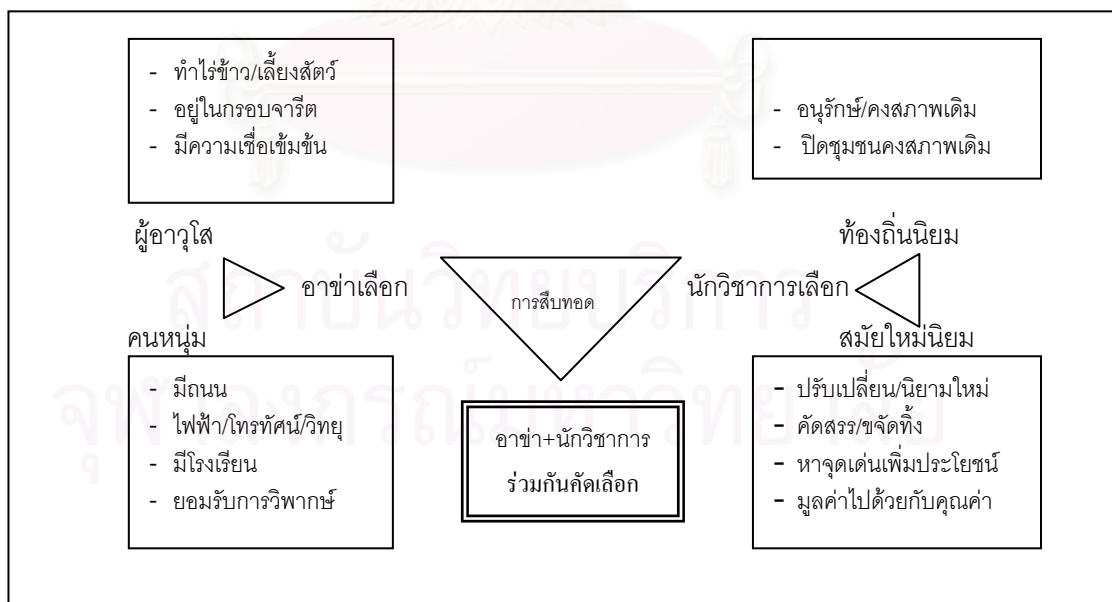
1) คุณค่าที่อาข่าเลือกเอง หมายถึง ชุมชนอาข่า นั้น ๆ มีมติคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าด้านใดด้านหนึ่ง ที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็นต้องรักษาหรือฟื้นฟูเพื่อที่จะนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาวิถีอาข่าให้ดีขึ้น แต่ในชุมชนอาข่าประกอบด้วยกลุ่มคนที่แตกต่างกันระหว่างวัย แต่ละกลุ่มมีการให้คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าต่างกันตามประโยชน์ที่ตนมองเห็น ดังนั้น การคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่จะนำมาสร้างเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการสืบทอดด้วยวิธีการที่ 1 จึงมีความคิดที่ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เช่น ผู้อาวุโส คนหนุ่ม และเยาวชนนักเรียน เป็นต้น

2) คุณค่าที่นักวิชาการเลือก ปัจจุบันความสนใจในวัฒนธรรมชนเผ่าจาก นักวิชาการมีมาก และหลายคนเข้าไปช่วยชี้นำต่อชนเผ่า ซึ่งนักวิชาการอาจแบ่งเป็นสองกลุ่ม แนวความคิดคือ แนวคิดท้องถิ่นนิยมและแนวสมัยใหม่นิยม กล่าวคือ กลุ่มแนวคิดสมัยใหม่นิยม (Modernism) ต้องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตอาช่าให้ดีขึ้น ส่วนอีกกลุ่มคือ นักวิชาการกลุ่มท้องถิ่นนิยม (Localism) ต้องการให้อาช่าคงสภาพเดิมตามวิถีเดิมไว้ให้มากที่สุด การมุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของอาช่าคงไม่นำไปสู่การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าได้

3) คุณค่าที่อาช่าและนักวิชาการร่วมกันคัดเลือก ซึ่งเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ ทุกฝ่ายในชุมชนมีส่วนร่วม โดยนักวิชาการมีบทบาทในการให้ข้อมูลที่หลากหลาย จัดให้แต่ละกลุ่มที่มีความคิดแตกต่างกันในชุมชนได้มีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะระหว่างกัน ดังนั้น วิธีการที่สามนี้จะมีมุมมองรอบด้าน มีการวิพากษ์ผลดีผลเสียได้ครอบคลุมมากที่สุด กล่าวคือ ชาวบ้านทุกกลุ่มเป็นผู้ถ่ายทอดสภาพอันเป็นปัญหาที่พวกเขาสัมผัส ปัญหาที่กระทบต่อความเป็นอาช่า นักวิชาการมีหน้าที่รวบรวมและสรุป นำข้อมูลย้อนกลับให้ชาวบ้านพิจารณา หรือช่วยวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสีย ในการเลือกคุณค่าวัฒนธรรมใด ๆ ตลอดถึงวิธีการ ไม่ว่าจะเป็นการปรับให้ทันสมัยหรือแนว การพยายามคงสภาพเดิมไว้ เพื่อให้ชาวบ้านมีข้อมูลเพียงพอในการตัดสินใจ

จากวิธีการคัดเลือกคุณค่าทั้ง 3 วิธี สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 19 วิธีการคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาช่า เพื่อนำไปสู่การจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

2.3 กิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าที่บูรณาการการศึกษา 3 รูปแบบ

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าในวิถีเดิมของอาช่า บุคคล และสถาบันที่เคยทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

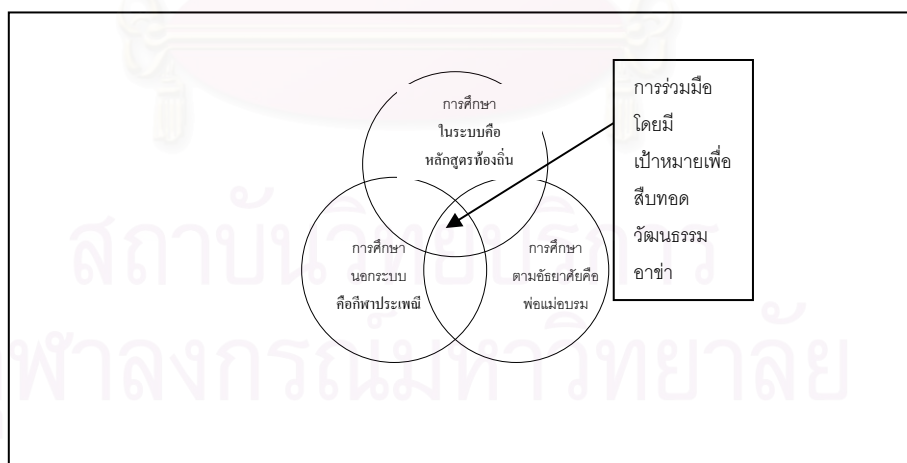
เหมือนในอดีต เพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงต้องปรับกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายความร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานอื่น ๆ ในสังคมเพื่อร่วมมือกัน จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่เป็นการบูรณาการ กล่าวคือ

1) การบูรณาการคือ การร่วมมือกันระหว่าง กลุ่มผู้ปกครอง ผู้นำด้านวัฒนธรรมครูและเยาวชนอาข่า ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาด้านวัฒนธรรมอาข่าที่ชุมชนกำลังประสบ เพื่อหาวิธีการแก้ไข การดำเนินการตามมติของกลุ่ม การประเมินผลทุกชั้นตอน เพื่อให้วัฒนธรรมอาข่ามีการสืบทอดตลอดไป

2) วิธีการบูรณาการคือ การมีกิจกรรมการเรียนรู้ตามรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ กล่าวคือ การศึกษาตามอัธยาศัยที่มีพ่อแม่หรือครอบครัวเป็นฐานคือ การอบรม การขัดเกลาในครอบครัว การศึกษาในระบบคือ หลักสูตรท้องถิ่นที่โรงเรียนเป็นฐาน และการศึกษานอกระบบที่ชุมชนเป็นฐานคือ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรการเล่นแข่งขันลูกข่าง โดยแต่ละกิจกรรมเหล่านั้น กลุ่มซึ่งประกอบด้วย กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรม ครู และเยาวชนอาข่าร่วมกันกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือ ให้ลูกหลานเกิดเรียนรู้ เข้าใจ และเห็นคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า อันจะนำไปสู่การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่าในที่สุด

ลักษณะการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษา ดังแสดงให้เห็นด้วยแผนภูมิที่ 20

แผนภูมิที่ 20 กิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ

จากแผนภูมิที่ 20 จะเห็นว่า กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการ วิธีการ รูปแบบการศึกษา และเนื้อหาในสิ่งที่สอน โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือ ให้เยาวชนอาข่าเกิดการเรียนรู้ เข้าใจ และเห็นคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า อันจะนำไปสู่การรักษา สืบทอดวัฒนธรรมอาข่าให้ดำรงอยู่ตลอดไป

2.4 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ด้วยอาช่าไม่มีตัวหนังสือในการบันทึก ทักษะ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ แต่อาศัยบุคคลในการจดจำและสืบทอดเป็นสำคัญ ดังนั้นการศึกษาวิจัยเพื่อจะเข้าใจ ความคิด พฤติกรรม และคุณค่าวัฒนธรรมอาช่า จึงต้องศึกษาผ่านบุคคลโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ซึ่งมีหลักการคือ วัฒนธรรมของอาช่า โดยอาช่าและเพื่ออาช่า

จุดประสงค์ของการสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าที่มีประสิทธิภาพ และเป็นต้นแบบรูปแบบการศึกษาที่จะนำไปประยุกต์ใช้ สำหรับชุมชนอาช่าอื่น ๆ ที่ต้องการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าต่อไป

2.5 วิธีการวัดประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

การประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ควรเป็นการประเมินแบบองค์รวมโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การตรวจผลงาน และการสร้างแบบทดสอบที่ชาวบ้านร่วมสะท้อนความต้องการ ความคาดหวังในตัวลูกหลานนั่นคือ เยาวชนอาช่าควรมีความรู้ ความคิด และปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งแบบทดสอบดังกล่าวมีประเด็นในการประเมินต่อไปนี้

1) ด้านทัศนคติ เยาวชนอาช่าควรมีทัศนคติต่อตนเอง ต่อสังคม คือ

1.1) ทัศนคติต่อตนเอง สนใจเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของตนเอง รักและภูมิใจในตนเองและเผ่า เชื้อมันและภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีของตนและเผ่า

1.1) ทัศนคติต่อสังคม ยอมรับความหลากหลาย ปรับตัวอยู่ร่วมกับสังคมที่เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมได้ ไม่ใช่วัฒนธรรมตนเองเป็นกรอบ ในการตัดสินใจคุณค่าวัฒนธรรมอื่น

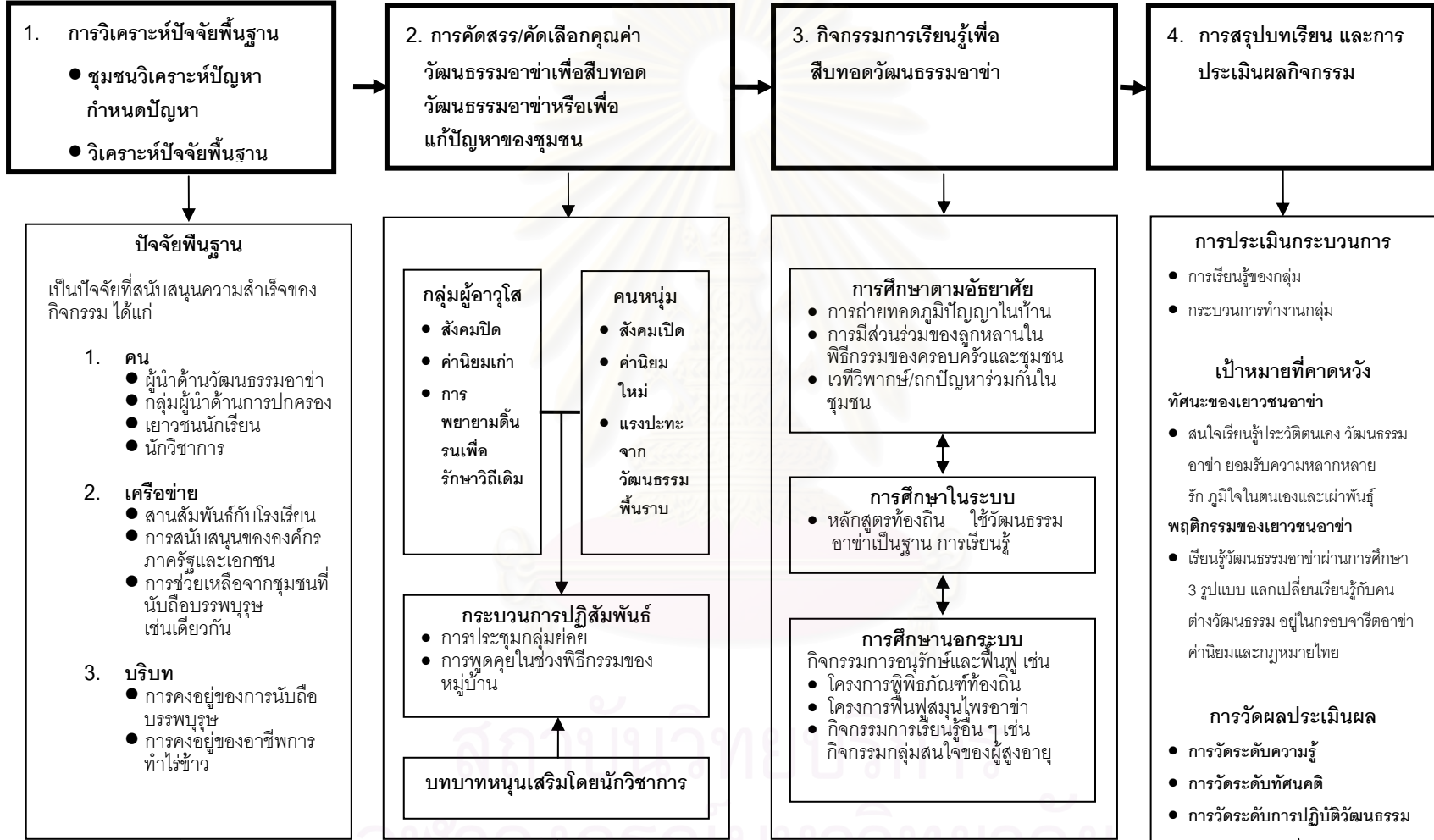
2) ด้านพฤติกรรม เยาวชนอาช่าควรมีพฤติกรรม คือ

2.1) เรียนรู้วัฒนธรรมอาช่าผ่านการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนต่างศาสนาและวัฒนธรรม ยอมรับและเคารพในความคิดความเชื่อของคนต่างศาสนาและวัฒนธรรม

2.2) ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ค่านิยม และจริยธรรมของเผ่า และเคารพกติกาของสังคมไทย ในฐานะเป็นพลเมืองไทย

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลทุกด้านแล้ว จึงสร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมพิจารณา และเชิญผู้ทรงคุณวุฒิร่วมสัมมนาในวันที่ 29 ตุลาคม 2547 เพื่อตรวจสอบความตรงของรูปแบบดังกล่าว ซึ่งรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าที่สร้างขึ้น มีลักษณะดังแผนภูมิที่ 21 ดังนี้

รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

2.6 ผลการประเมิน รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่สร้างขึ้น

ผลการประเมินและข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากผู้ทรงคุณวุฒิสรุปได้ดังนี้

- 1) งานวิจัยนี้ ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีความชัดเจนดี แต่ควรปรับปรุงการนำเสนอผลการวิจัยให้มีความกระชับกว่านี้ เพราะเป็นงานใหญ่มากและมีข้อมูลมาก และควรอธิบายให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่าง คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าคืออะไร ปัญหาคืออะไร วิธีการสืบทอดและผลการสืบทอดเป็นอย่างไร
- 2) กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าครั้งนี้ มีโรงเรียน บ้าน และชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญ แต่ในรูปแบบใช้คำว่า การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นคำใหญ่ ดังนั้นต้องอธิบายให้ชัดเจนว่า การศึกษาแต่ละรูปแบบหมายถึงอะไร
- 3) ในงานวิจัย ต้องระบุบทบาทของแต่ละกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมให้ชัดเจน โดยเฉพาะชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มผู้หญิง นักวิชาการหรือผู้วิจัย หรือแม้กระทั่งครูท่านอื่น ๆ ในโรงเรียนเข้ามาร่วมหรือไม่ อย่างไร
- 4) งานวิจัยชิ้นนี้จะมีประโยชน์มากขึ้น หากสามารถต่อยอดทำเป็นหลักสูตรระดับสถานศึกษาเพราะจะประยุกต์ใช้ได้มากกว่า
- 5) รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ควรเป็นผลมาจากการสรุปบทเรียนจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในแต่ละขั้นตอน ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทุกครั้ง ต้องมีการสรุปบทเรียนทุกครั้ง
- 6) ควรกำหนดกลุ่มอายุเยาวชนให้ชัดเจน เพราะเรื่องอายุจะสำคัญมาก อายุเข้ามาเกี่ยวข้องในการสืบทอดวัฒนธรรม เช่น การสอนเรื่องการทำตะกร้าเด็กประถมจะทำไม่ได้ เพราะนิ้วยังไม่แข็งแรงพอ หากไปวัดผลตรงนี้จะไม่ได้ผล หรือการสอนเด็กในเรื่องวัฒนธรรม หากสอนในเรื่องที่เป็นนามธรรมมาก ๆ การวัดประเมินผลด้วยแบบทดสอบจะได้ผลไม่ชัดเจน ดังนั้นการประเมินผลในการวิจัยครั้งนี้ ต้องใช้วิธีการประเมินแบบองค์รวม
- 7) ควรสรุปให้เห็นว่า อะไรคือเอกลักษณ์ของอาข่า คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าด้านใดมีแนวโน้มในการคงอยู่หรือหายไป เพราะเหตุผลใด แต่ละกลุ่มให้คุณค่าต่างกันหรือไม่ เพราะเหตุใด
- 8) รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ควรแสดงให้เห็นถึง ผลสำเร็จ และกระบวนการนำไปสู่ความสำเร็จด้วย ตลอดทั้งข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ เช่น หากการศึกษานอกโรงเรียนจะนำไปใช้ จะทำได้อย่างไร ต้องทำตามขั้นตอน PAR เหมือนกับงานวิจัยชิ้นนี้หรือไม่ และหากคนนำไปใช้ไม่มีความรู้ในเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือบางชุมชนไม่พร้อม จะทำได้อย่างไร

ผลจากการจัดสัมมนา ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะและข้อสังเกตต่าง ๆ รวมทั้งที่เป็นคำถาม ผู้วิจัยได้สรุปเป็นประเด็น และนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับแก้รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมอาชา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้มากขึ้น ดังประเด็นต่อไปนี้

1) การตัด/ปรับหรือขยายความหมายของคำที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ เช่น การตัดคำว่า สังคมปิด สังคมเปิด พลังสังคม การขยายความหมายคำว่า วิถีอาชา คือคำที่ตรงกับภาษาอาชา ว่า “อาช่าย่อง” การแก้ไขคำที่ใช้ภายในเล่มให้ตรงและสอดคล้องกัน

2) การปรับแก้รูปแบบการศึกษาโดยให้มีภาพความสำเร็จของกิจกรรม และกระบวนการ นำไปสู่ความสำเร็จ ปรับเพิ่มกระบวนการสร้างความตระหนัก กระบวนการหนุนเสริมและบทบาท ของนักวิชาการ วิธีการวัดและประเมินผล การเชื่อมโยงและบูรณาการระหว่างกิจกรรม 3 รูปแบบ การศึกษาคือ การศึกษาในระบบ นอกบบ และตามอัธยาศัย และกิจกรรมการบูรณาการ

3) การวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมคือ วัฒนธรรมอาชาด้านใดที่ยังคงอยู่และด้านใดที่หายไป การคงอยู่และหายไปของวัฒนธรรมอาชามีผลมาจากปัจจัยอะไร และอย่างไร

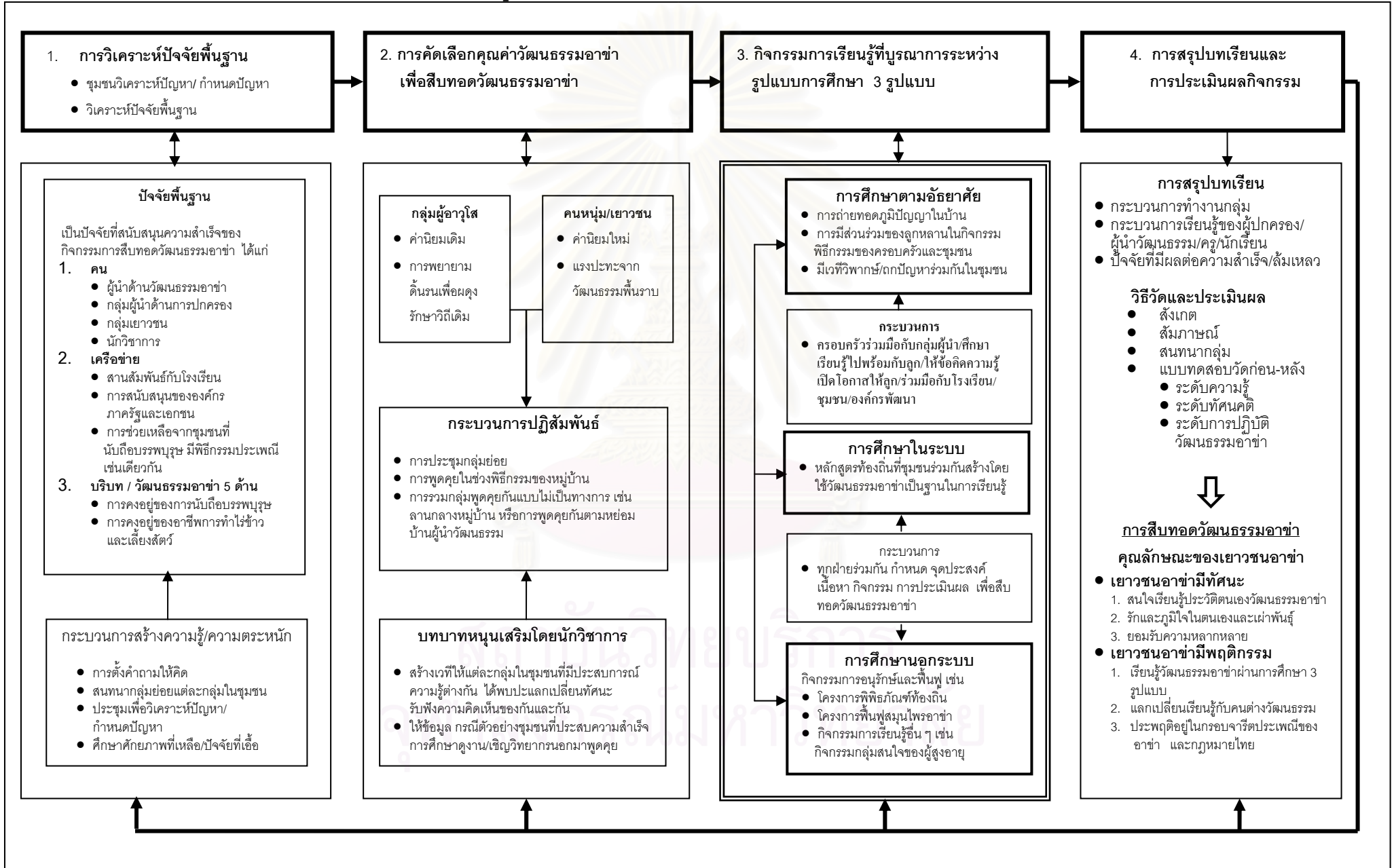
4) ปรับข้อเสนอแนะให้มีความยืดหยุ่นสำหรับชุมชนอื่น ๆ ที่ประสงค์จะนำรูปแบบการ ศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชาไปประยุกต์ใช้ โดยไม่จำกัดเพียงเผ่าอาชา

5) การวิจัยครั้งนี้ยังคงคำว่า “หลักสูตรท้องถิ่น” เพื่อให้สอดคล้องกับการได้มาของ หลักสูตร ที่เกิดจากการต้องการแก้ปัญหาของอาชา โดยอาชามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกิจกรรม และกลุ่มเป้าหมายการสืบทอดวัฒนธรรมอาชาคือชุมชนอาชาและชนเผ่าทั่วไปในจังหวัดเชียงราย

6) กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมควรเป็นกิจกรรมบูรณาการ กล่าวคือเป็น กิจกรรมที่เกิดจากการร่วมมือที่ทุกฝ่ายในชุมชนอาชานั้น ๆ คือ ชุมชน โรงเรียนและองค์กรใน ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่วิกฤตต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมที่กำลังเผชิญ เพื่อนำไปสู่การ ร่วมกันหาวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน การร่วมกันดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ในโรงเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร รวมทั้งการประเมินผลที่เป็นแบบองค์รวมคือ ใช้วิธีการที่ หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การวัดผลสำเร็จของกิจกรรม และการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนจากหลักสูตรในโรงเรียน

ผลการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาชา อันเป็นวัตถุประสงค์ข้อ ที่ 2 ของการวิจัยครั้งนี้ มีลักษณะดังนี้

รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

2.7 ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไปใช้

วัฒนธรรมอาข่าหรือวิถีอาข่าหรือตรงกับภาษาอาข่าคือ “อาข่าย๋อง” สิ่งเหล่านั้นเป็นทักษะ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษอาข่าสั่งสมมา แต่ทักษะองค์ความรู้ส่วนใหญ่ถูกไว้กับบุคคล เพราะอาข่าไม่มีตัวหนังสือในการบันทึก การมีระบบความเชื่อความคิดของตนเอง เมื่อแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม สิ่งนั้นได้กลายเป็นเอกลักษณ์ (identity) ที่แสดงถึงความเป็นอาข่า ดังนั้นการวิจัยเรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าจึงต้องอาศัยคนเป็นหลัก ยึดการมีส่วนร่วม โดยการใช้เทคนิค การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งเป็นผลการวิจัยครั้งนี้ไปปรับใช้มี 6 ขั้นตอนดังนี้

1) ทำความเข้าใจ รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า โดยเฉพาะหลักการและเหตุผลของแต่ละกิจกรรม ภาพความสำเร็จและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของแต่ละขั้นตอนในรูปแบบการศึกษา ทั้งนี้เพื่อสร้างกรอบความคิดเรื่อง รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าให้ชัดเจน

2) ศึกษาเทคนิคและกระบวนการสร้างความสัมพันธ์และการสร้างความตระหนัก ซึ่งเป็นกระบวนการหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพราะกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ต้องดำเนินการโดยชาวอาข่าเอง กระบวนการสร้างความตระหนักสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การพูดคุย การยกประเด็นปัญหากระตุ้นให้เกิดความตระหนัก การทำประชาคมเพื่อวิเคราะห์สภาพสังคมและสาเหตุแห่งปัญหาของชุมชน การต่อยอดชี้ชวนถึงปัญหาพฤติกรรมหรือผลอันเกิดจากการละทิ้งเพิกเฉยต่อวัฒนธรรมอาข่า เป็นต้น

3) วิเคราะห์ปัญหาและการกำหนดปัญหา ปัญหาของชาวบ้านอาจมีหลากหลายปัญหาที่วิกฤติพร้อม ๆ กัน การรีบเจาะจงปัญหาใดปัญหาหนึ่งจะทำให้สูญเสียต่อความล้มเหลวของกิจกรรมได้ เพราะขาดข้อมูลที่เพียงพอ ควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงถึงทุกปัญหาที่เผชิญจนหมด แล้ววิเคราะห์แต่ละปัญหาร่วมกัน การวิเคราะห์สภาพอดีต ปัจจุบัน อนาคตของชุมชน ผลกระทบกับชุมชนในแต่ละด้าน สาเหตุของแต่ละปัญหา ชาวบ้านจะตระหนักได้ถึงเรื่องของวัฒนธรรมชัดขึ้น ซึ่งจะง่ายต่อการกำหนดปัญหาที่วิกฤติที่สุดของชุมชน หรือปัญหาหลักของชุมชนที่ต้องรีบแก้ไขอันดับหนึ่ง การวิเคราะห์ศักยภาพที่เหลือและปัจจัยที่เอื้อ เช่น ในชุมชนยังมีผู้รู้ มีปราชญ์ชาวบ้าน มีอาชีพการทำไร่ข้าวที่เป็นแหล่งก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี เป็นสิ่งยึดโยงความเป็นกลุ่ม เป็นเครือญาติไว้ด้วยกัน ศักยภาพเหล่านี้จะเอื้อในการส่งผลต่อกิจกรรมกลุ่ม

4) คัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมที่จะนำมาสืบทอดต้องมีการนิยาม คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่จะนำมาสืบทอดให้เข้าใจตรงกันทั้งหมด คุณค่านั้นต้องสามารถแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ดังนั้นต้องมีการทบทวนองค์ความรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรม

ด้านนั้น ๆ ให้ชัดเจน เพื่อให้ทุกคนเข้าใจความหมาย ความสำคัญและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการนำไปสู่การจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดต่อไป

5) สร้างหลักสูตรและการนำไปใช้ เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้ เพราะการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีเดิมของอาข่า ก็คือหลักสูตรชาวบ้าน แต่เมื่อหลักสูตรดังกล่าวมีปัญหาในการสืบทอดในสังคมปัจจุบัน เพราะบริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไป การร่วมมือกับโรงเรียน ครอบครัว และชุมชนจะนำไปสู่ความสำเร็จได้มากกว่าการดำเนินการเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมคือหัวใจของความสำเร็จ

6) การวัดและประเมินผล ควรใช้วิธีการวัดและประเมินผลที่เป็นองค์รวม เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งหมด โดยใช้วิธีการที่หลากหลายร่วมกันประเมิน เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม แบบทดสอบหรือการประเมินผลสำเร็จของกิจกรรมตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ การประเมินความพึงพอใจ ความภูมิใจในตนเองและชนเผ่าที่แสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง เป็นต้น

2.8 ข้อเสนอแนะต่อบทบาทของแต่ละกลุ่มในชุมชนในการหนุนเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไปปรับใช้

1) โรงเรียนในฐานะแหล่งวิชาการและหน่วยบริการการศึกษาสำหรับชุมชน ที่มีหน้าที่ต้องจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น จึงขอเสนอตัวอย่างแนวความคิดการทำหลักสูตรที่ใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐาน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 46 แนวคิดในการทำหลักสูตรโดยใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐาน

ระดับการเรียนรู้	เป้าหมาย	แนวการจัดกิจกรรม/หลักสูตร
ความรู้	<ul style="list-style-type: none"> - เยาชนอาข่า รู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของตนเองและเผ่า - รู้ปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยที่มาจากภายนอก 	<ul style="list-style-type: none"> - หลักสูตรเรื่องประวัติของอาข่า การตั้งหมู่บ้าน.... - การสอน จี รายชื่อบรรพบุรุษ - เชิญวิทยากรผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้านมาเล่าวิถีอาข่า - ให้เด็กศึกษาประวัติบุคคล หมู่บ้านเป็นกรณีศึกษา
	<ul style="list-style-type: none"> - รู้เอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมอาข่า 	<ul style="list-style-type: none"> - เปรียบเทียบวิถีชีวิตอาข่าสมัยก่อนกับปัจจุบัน - เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนร่วมวิพากษ์วัฒนธรรม - อภิปรายประโยชน์ของวัฒนธรรมอาข่าต่อตนเองและเผ่า

ตารางที่ 46 หลักการทำหลักสูตรเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า (ต่อ)

ระดับการเรียนรู้	เป้าหมาย	แนวการจัดกิจกรรม/หลักสูตร
ทัศนคติ	<ul style="list-style-type: none"> - มีทัศนคติที่ดีต่อภูมิหลังและความเป็นชนเผ่าของตนเอง - มีทัศนคติที่ดีต่อวิถีปฏิบัติตามความเชื่อของเผ่า ซึ่งสะท้อนจากพิธีกรรมประเพณีและข้อห้ามต่าง ๆ - มีทัศนคติที่ดีต่อความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มที่ต่างกันออกไป 	<ul style="list-style-type: none"> - หลักสูตรระดับสถานศึกษา - สร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น - ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน - ทัศนศึกษา
การปฏิบัติ	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางวัฒนธรรมได้ - ปฏิบัติตามค่านิยม กรอบจารีตประเพณีของเผ่าได้ - ปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับคนต่างวัฒนธรรมได้ - พัฒนาวัฒนธรรมให้ยืดหยุ่นเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลายวัฒนธรรมได้โดยไม่ทิ้งแก่นวัฒนธรรมของตนเอง 	<ul style="list-style-type: none"> - หลักสูตรในสถานศึกษา - สร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น - ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน - ทัศนศึกษา ดูงาน - แลกเปลี่ยนทัศนคติ ความรู้กับคนต่างเผ่า ต่างวัฒนธรรม

จากตารางที่ 46 จะเห็นว่า การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าต้องอาศัยการร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชนเพื่อร่วมกันกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล โดยใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้

กรณีโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็กและโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง ผลการระดมสมองถึงปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญและการศึกษาศักยภาพที่เหลือของชุมชนพบว่า หลักสูตรที่ควรจัดทำขึ้น เช่น เรื่อง ประเพณีในรอบปีของอาข่า จารีต ข้อห้าม ข้อนิยมของอาข่า ป่าชุมชนใน(นิเวศน์ในหมู่บ้าน) ประวัติความเป็นมาของอาข่าทั้งจากการศึกษาค้นคว้าและผ่านตำนานและที่สำคัญคือจากการท่องเที่ยว ระบบความเชื่อของอาข่าเพราะชาวบ้านมองว่าพิธีกรรมประเพณีคือความเป็นอาข่า

ตัวอย่างกิจกรรมที่ครูสามารถส่งเสริมให้เด็กเกิดการเรียนรู้และรักชุมชน เช่น ให้เด็กบันทึกเรื่องราววัฒนธรรมเป็นอนุทิน ให้เด็กสำรวจชุมชนในเรื่อง ความเชื่อ/การปฏิบัติ/วิถีชีวิตในชุมชน ทำโครงการศึกษารายกรณี นำมาอภิปรายแลกเปลี่ยนกัน เชิญวิทยากรมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับลูกหลาน เป็นต้น นอกจากความรู้ ความสนุกสนานกับการศึกษาสภาพจริง ผลดีต่อนักเรียนคือเด็กและชุมชนจะเรียนรู้และเข้าใจตนเอง เข้าใจชุมชน ทำให้ผูกพันและรักชุมชนมากขึ้น

2) ข้อเสนอแนะสำหรับครอบครัวและชุมชน โรงเรียนและชุมชนต้องมีการประสานความร่วมมือระหว่างกัน เช่น โรงเรียนสอนนำ พ่อแม่หนุนเสริม ส่วนหน้าที่ของครอบครัวคือ ช่วยอบรม ชัดเภา ปลูกฝังค่านิยมอาข่าแก่บุตรหลาน ดังคำกล่าวที่ว่า “ผมเรียนจากพ่อ พ่อก็

เรียนจากปู่” ซึ่งตอกย้ำให้เห็นว่า สถาบันครอบครัวยังคงเป็นสถาบันหลักในการให้การศึกษาตามวิถีอาช่า เพราะค่านิยม ความเชื่อบางด้านโรงเรียนไม่สามารถสอนได้ดีกว่าครอบครัว ในขณะที่ชุมชนสามารถใช้วัฒนธรรมอาช่าเป็นฐานการเรียนรู้สำหรับลูกหลาน เช่น การเปิดโอกาสให้ลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมทางพิธีกรรมประเพณี โดยมีครูเข้ามาช่วยแนะนำด้านการจัดระบบข้อมูลองค์ความรู้และการสอนการเผยแพร่ เป็นการร่วมเรียนรู้ของทุกส่วนในชุมชนไปพร้อมกัน

3) ข้อเสนอแนะการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยพัฒนา วิธีการจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลความรู้ เช่น การจัดเป็นสื่อมัลติมีเดีย ซึ่งมีทั้งภาพและเสียง เพราะวัฒนธรรมอาช่าบางด้านกำลังหายไปเรื่อย ๆ เช่น การร้องเพลงหน้าศพ การร้องเพลงโต้ตอบกันในพิธีแต่งงาน การละเล่นในบางพิธีกรรม กำลังได้รับความนิยมน้อยลงไปทุกที การทำเป็นสื่อมัลติมีเดียจะทำให้เยาวชนอาช่าเข้าใจได้ง่าย สามารถเก็บเป็นสื่อการเรียนรู้ได้หลายครั้ง และสามารถนำไปจัดทำเป็นเว็บไซต์อาช่า เพื่อเผยแพร่วิถีชีวิต ระบบความรู้ ภูมิปัญญา โดยที่นักเรียนและชาวอาช่ามีส่วนร่วมในการเสนอเนื้อหาสาระ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนต่างวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

หน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนยังมีบทบาทค่อนข้างน้อยในการสืบสานวัฒนธรรมอาช่า เพราะในชุมชนส่วนใหญ่จะมีโรงเรียนประถมศึกษาตั้งอยู่ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนส่วนใหญ่สำนักงานตั้งอยู่ในเขตเมืองและมีศูนย์ประสานงานในหมู่บ้าน แต่ที่ผ่านมา หากการศึกษานอกโรงเรียนร่วมมือด้วยจะทำให้หลักสูตรวัฒนธรรมท้องถิ่นมีพลังและหนุนเสริมกันมากขึ้น เช่นเดียวกับ สภาวัฒนธรรมตำบล อำเภอและจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล หากมีการประสานและร่วมมือกันจัดสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ การส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น จะทำให้การเรียนรู้และการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่ามีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ควรยึดหลักการที่ว่า “วัฒนธรรมของคนอาช่า โดยคนอาช่า เพื่อคนอาช่า” ดังนั้นโรงเรียน องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ เป็นเพียงกลไกและฟันเฟืองเสริมซึ่งกันและกันโดยมีวัฒนธรรมอาช่าเป็นแกน ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าต้องเป็นการเรียนรู้ที่ทุกฝ่ายร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน (corporative education) เพื่อสุดท้ายสิ่งที่สังคมคาดหวังคือสังคมไทยเป็นสังคมที่ปรองดองและสมานฉันท์ คนไทยทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่าเทียม มีความเสมอภาคเท่ากัน โดยทุกคนยึดมั่นในปรัชญา “ความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือความงดงามของชาติ”

สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน 2) นำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมบนฐานการมีส่วนร่วม ที่ตอบสนองวิถีชีวิตและความต้องการของอาข่า

การศึกษาวัฒนธรรมอาข่าใช้กรอบการศึกษาตามองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของพระยาอนุমানราชธนะในการศึกษาเบื้องต้นมีทั้งหมด 5 ด้านคือ ด้านการดำรงชีพได้แก่ อาชีพ บ้านเรือน ชุดแต่งกาย การรักษาสุขภาพ ด้านภาษา ด้านศาสนาหรือความเชื่อ ด้านศิลปะสุนทรียะ

การดำเนินการวิจัยใช้วิธีการ สังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า สรุปบทเรียนกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนและผลการวิจัย เพื่อสร้างเป็น รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ตรวจสอบความตรงของรูปแบบการศึกษา โดยจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน เพื่อทำการประเมินความถูกต้อง ความเหมาะสม และประโยชน์ในการนำรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในแต่ละชุมชน

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้เป็นหมู่บ้านอาข่า 2 แห่ง ที่คงมีการนับถือบรรพบุรุษและประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย จังหวัดเชียงราย ผู้ให้ข้อมูลและผู้ร่วมดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มคือ ผู้นำด้านวัฒนธรรม ผู้นำด้านการปกครองหรือผู้ปกครองนักเรียน เยาวชนอาข่า และนักวิชาการหรือผู้วิจัยรวมจำนวน 118 คน

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

1. คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน
2. รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

1. คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชน

คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่าแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ คุณค่าในระดับบุคคลและคุณค่าในระดับชุมชน ดังนี้

1. คุณค่าในระดับบุคคล เป็นคุณค่าที่ช่วยในการพัฒนาศักยภาพของบุคคล ทำให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามกรอบจารีต ค่านิยมของอาข่า สร้างความเชื่อมั่นในตนเองและเผ่าพันธุ์ แบ่งได้ดังนี้

1.1 คุณค่าด้านการดำรงชีพ กล่าวคือ การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลักของอาข่า เป็นอาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นอาชีพที่เกิดสำนึกร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกันกลายเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า มีการพึ่งพิงทั้งธรรมชาติและคน ชุมชน จึงทำให้เกิดความรัก ความผูกพันต่อกลุ่มต่อชุมชนและท้องถิ่น

1.2 คุณค่าในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย บ้านเป็นแหล่งอบรมสั่งสอน ปลูกฝังในเรื่องบทบาทหน้าที่ระหว่างเพศและวัย ปลูกฝังค่านิยม กฎจารีต สร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน บ้านเป็นแหล่งอบรมกล่อมเกลาสมาชิกที่สำคัญที่สุดในสังคมอาข่า

1.3 คุณค่าในชุดแต่งกาย ชุดอาข่าเป็นสัญลักษณ์ของอาข่า เป็นทักษะความรู้ในการผลิตชุดประจำเผ่า ความยากลำบากในการผลิตชุดแต่งกายปลูกฝังให้อาข่ามีนิสัยอดทน ขยัน ประหยัด มีความละเอียดอ่อน ปัจจุบันชุดอาข่าถูกแปรเป็นสินค้าที่ระลึกสร้างมูลค่าได้นอกจากเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย

1.4 คุณค่าด้านการดูแลสุขภาพ เป็นองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมกันมาหลายชั่วอายุคน การดูแลสุขภาพของอาข่า เน้นการรักษาความสมดุลของร่างกายและจิตใจ คือต้องรักษาควบคู่กัน กล่าวคือการรักษาทางกายใช้สมุนไพรและการรักษาทางใจหรือขวัญใช้พิธีกรรมต่าง ๆ เพราะอาข่าเชื่อว่า การที่คนเจ็บป่วยเพราะขวัญหรือวิญญาณออกจากร่าง

2. คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่าในระดับชุมชน คุณค่าดังกล่าวจะเป็นกลไก เครื่องมือ วิธีการในการสร้างกิจกรรมหรือส่งเสริมความผูกพัน ความสามัคคีในการอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า ได้แก่

2.1 คุณค่าด้านภาษา เพราะอาข่ามีเพียงภาษาพูด คุณค่าทางภาษาจึงเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ ประวัติเรื่องราวอาข่า พิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อต่าง ๆ ต่อลูกหลาน จากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกิจกรรมทางภาษาที่สร้างสรรค์ เช่น บทเพลง นิทาน กลอน สุภาษิต คำสวด ซึ่งทำให้จำได้เร็วและลืมยาก

2.2 คุณค่าด้านศาสนาหรือความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและผูกยึดอาข่าไว้ด้วยความเชื่อเดียวกัน ปลูกฝังให้อาข่าเป็นคนกตัญญูกตเวที สำนึกบุญคุณต่อผู้มีพระคุณ ต่อบรรพบุรุษ และสรรพสิ่งที่ตนได้พึ่งพาอาศัย ความเชื่อดังกล่าวแสดงผ่านการประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ การอยู่ร่วมกันแบบเอื้อต่อคนและธรรมชาติ

2.3 คุณค่าด้านสังคม สังคมอาข่าเป็นสังคมประเพณีที่ใช้ความเชื่อมาเป็นกรอบควบคุมความประพฤติของสมาชิก ผ่านกฎจารีตประเพณีของเผ่า เป็นสังคมที่เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส เป็นสังคมที่ใช้การประนีประนอม เป็นสังคมเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน ทำให้สังคมมีความสงบสุขและเป็นเอกภาพ

2.4 คุณค่าด้านศิลปะและสุนทรียะ เป็นองค์ความรู้ของบรรพบุรุษในการสรรสร้างกิจกรรมให้ลูกหลานได้ผ่อนคลาย รื่นเริง สานสร้างความรักและความสามัคคีระหว่างกัน เป็นกิจกรรมที่นอกจากกล่อมเกลานิ้วยให้อาข่ามีนิสัยอ่อนน้อมอ่อนโยนแล้ว กิจกรรมทางศิลปะและสุนทรียะถือเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีอาข่าที่สำคัญด้วย

สรุปคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่ามี 8 ประการดังนี้

1. เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเอง และการดำรงชีพที่เหมาะสม
2. สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า
3. เป็นกรอบควบคุมความประพฤติ ผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า
4. ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนหรือสังคมคนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติให้เป็นไปอย่างปกติสุข
5. เสริมทักษะการเรียนรู้ และเป็นฐานในการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ
6. เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการ ผ่อนคลาย พัฒนาอารมณ์ สังคม จิตใจ
7. ความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมตามสภาพสังคมและกาลสมัย
8. เกิดความรักความภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์

สภาพการดำรงอยู่และการเลื่อนหายไปของวัฒนธรรมอาข่ามีดังนี้

วัฒนธรรมอาข่าด้านที่กำลังเลื่อนหายไปคือ วัฒนธรรมอาข่าด้านความเชื่อ ด้านสังคม และด้านการดำรงชีพ กล่าวคือการทำไร่ข้าว เลี้ยงสัตว์ อันเป็นอาชีพหลักที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เป็นกิจกรรมทางอาชีพที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนอาข่า มีการสืบทอดน้อยลง เพราะเยาวชนอาข่าที่เติบโตขึ้นมาในอีกบริบทสังคมหนึ่งได้เริ่มเปลี่ยนค่านิยม มีความต้องการวิถีชีวิตที่สะดวกสบายเหมือนคนพื้นราบ หลายคนจึงลงจากภูเขาไปทำงานรับจ้างในเมืองที่ได้เงินมากกว่าทำไร่ข้าว ทำให้เห็นห่างจากวิถีชีวิตแบบเดิมไปมากขึ้นทุกที เพราะเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจไม่ปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีเหมือนอดีต ทำให้สังคมชุมชนที่ใช้จารีตประเพณีเป็นกรอบควบคุมความประพฤติจางคลายไปด้วย เพราะผู้คนไม่เชื่อฟังผู้นำทางวัฒนธรรมและผู้อาวุโส จึงทำให้สังคมเริ่มมีความวุ่นวายและมีปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น

วัฒนธรรมอาข่าด้านที่คงอยู่คือ วัฒนธรรมอาข่าด้านภาษา ศิลปะและสุนทรียะ และชุดแต่งกายประจำเผ่า เพราะเป็นวัฒนธรรมที่สามารถปรับให้เหมาะสมกับชีวิตในสังคมปัจจุบันได้ ถูก

นำไปสร้างมูลค่า เช่น เสื้อผ้าเครื่องประดับนำไปทำเป็นสินค้าที่ระลึก การเต้นรำร้องเพลงและการละเล่นทางประเพณีได้รับการส่งเสริมจากโครงการพัฒนาโดยตุงและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การพยายามรื้อฟื้นสร้างภาษาเขียนของตนเองขึ้นมาโดยใช้อักษรโรมัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาข่า เกิดจากทั้งปัจจัยภายนอก อันเป็นผลจากการพัฒนาของรัฐเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวเขา และปัจจัยภายในอันเป็นวิถีในวัฒนธรรมอาข่าที่มีกฎปฏิบัติที่ละเอียดอ่อนและเคร่งครัดสำหรับผู้สืบทอดตำแหน่งผู้นำวัฒนธรรมอาข่า ทำให้ชุมชนมีผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่าน้อยลง จึงเป็นปัญหาในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าดังกล่าว

2. รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

อาข่ามีวิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของตนเอง วิธีการเรียนรู้ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันและบางวิธีการได้สูญหายไปแล้ว ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อาข่าร่วมดำเนินการทุกชั้นตอน จึงต้องศึกษาวิธีการเรียนรู้ในวิถีชีวิตอาข่า เพื่อเป็นฐานในการเตรียมความรู้แก่อาข่าในการสืบทอดวัฒนธรรมจากการวิจัย จึงแบ่งการสืบทอดออกเป็น

การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีชีวิตของอาข่า

เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่กับวิถีการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรมประเพณีตามความเชื่อ การดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อการจัดระบบและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุขและสมดุล โดยมีแหล่งการเรียนรู้ทั้งจากบุคคล ชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวทั้งหมด วิธีการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของอาข่าแบ่งตามลักษณะการเรียนรู้มี 5 วิธีคือ

- 1) การเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การรู้โดยญาณหรือเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น ยี่ฟ้า ทูหมอ หมอสมุนไพร การเรียนรู้โดยการแก้ปัญหาแบบลองผิดลองถูก การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ
- 2) การเรียนรู้ผ่านบุคคลคือ การเรียนรู้ผ่านพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสมาชิกในชุมชนทุกคน ตัวอย่าง เช่น การเรียนรู้จากครูเพลงในการร้องเพลงจีบสาวของหนุ่ม ๆ ที่เตรียมตัวไปเที่ยวลานเที่ยวของหมู่บ้าน
- 3) การเรียนรู้ผ่านชุมชน เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคม กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เช่น การเรียนรู้จากกิจกรรมบนลานเที่ยวหมู่บ้าน (แดห้อง) การเรียนรู้จากกลุ่มย่อย เช่น จากวงสนทนาคนสูบฝิ่น วงคนกินหมาก การสนทนาด้านหมู่บ้านหรือกิจกรรมรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในชุมชน

4) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี เป็นเวทีการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ทั้งความเชื่อและแบบแผนการกระทำ เช่น กระบวนการประกอบพิธีกรรม การใช้เครื่องเซ่นบูชา คำสวด การฝึกเป็นลูกมือหรือผู้ช่วยให้กับจ๊อมะและพีมะ เป็นต้น

5) การเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยการสังสมความรู้ประสบการณ์ผ่านการเฝ้าสังเกตมานานจากอาการของสัตว์ ลักษณะของธรรมชาติ เช่น กบร้อง มดขนไขขึ้นที่สูง แสดงว่าฝนจะตก มะม่วงออกช่อมากปีนั้นลมจะแรง

อาชามีวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดย การให้ลูกหลานเล่า/ท่อง/พูดซ้ำ/ทำเลียนแบบ เป็นการเรียนรู้ที่เน้นย้ำให้เกิดการจำ เมื่อจำได้ ก็ปฏิบัติได้ เมื่อปฏิบัติได้ ก็เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่า และสามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปได้ ส่วนการประเมินด้านคุณลักษณะ อาช่าจะประเมินเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว โดยประเมินจากความสามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีคือ อบรมสั่งสอนลูกหลานและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานได้ สามารถประกอบพิธีกรรมประเพณีในครอบครัวได้

จากการศึกษาบริบทที่เชื่อและศักยภาพที่เหลือของชุมชนทั้งสองแห่งคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วยพบว่า หมู่บ้านทั้งสองยังมีปัจจัยสนับสนุนการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า กล่าวคือ ยังมีระบบความเชื่อที่นับถือบรรพบุรุษและการประกอบพิธีกรรมประเพณี อันเป็นเอกลักษณ์และแหล่งก่อเกิดคุณค่าต่าง ๆ โดยมีกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมที่เป็นทั้งแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามวิถีอาช่า การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีและหล่อหลอมความเป็นชุมชนอาช่าและมีโรงเรียน หน่วยงาน องค์กรอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายและพร้อมจะร่วมมือในการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า

การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าจากกิจกรรมที่จัดขึ้น

การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าครั้งนี้ ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) เพราะองค์ความรู้และทักษะต่าง ๆ ของอาช่าผูกยึดไว้กับบุคคลเป็นสำคัญ เนื่องจากอาช่าไม่มีตัวหนังสือบันทึก ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าจึงต้องทำผ่านคนเป็นหลัก โดยยึดหลักการคือวัฒนธรรมของคนอาช่า โดยคนอาช่าและเพื่อคนอาช่า โดยมีผลสรุปได้ดังนี้

1) กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ชาวบ้านได้กำหนดปัญหาที่กระทบต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมอาช่าคือ ปัญหาที่เหล่าลูกหลานไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาช่า เมื่อไม่เข้าใจก็ไม่เห็นคุณค่า เมื่อไม่เห็นคุณค่าจึงไม่ประพฤติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีและค่านิยมของเผ่า และนับวันแต่จะดำเนินชีวิตที่ห่างเหินจากวิถีเดิมไปมากขึ้นทุกที ดังนั้นชาวบ้านโดยการนำของกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาช่า จึงร่วมกันสอนลูกหลานตอนกลางคืนที่บ้าน โดย

เลือกเรื่องประเพณีโล้ชิงช้าขึ้นมาสอนก่อนเพื่อดึงความสนใจของเหล่าลูกหลาน แม้จะได้ผลในระดับหนึ่งแต่พบว่ากิจกรรมมีปัญหาคือ การขาดวิธีการถ่ายทอดที่เหมาะสม ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยทำให้การสื่อสารไม่เข้าใจกัน การขาดตอนทางวัฒนธรรม ชาวบ้านจึงแก้ปัญหาโดยการร่วมมือกับโรงเรียนและองค์กรเอกชนเพื่อร่วมกันสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนเรื่อง ประเพณีปีใหม่มอญในช่วงในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผลทุกขั้นตอน ผลที่เกิดขึ้นนอกจากทำให้ทุกฝ่ายเกิดการเรียนรู้ วัฒนธรรมอาข่าร่วมกับลูกหลานแล้ว ยังมีผลต่อระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีคนต่างความคิดเชื่อ ความคิดและต่างวัยเข้าใจกันมากขึ้น

2) กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ปัญหาที่วิกฤติของหมู่บ้านคือ ระบบเครือญาติที่คลายความแน่นแฟ้นลง ทำให้ลูกหลานไม่รู้จักเครือญาติระหว่างกัน นำไปสู่ปัญหาการรักใคร่และแต่งงานระหว่างคนร่วมสกุลเดียวกัน ซึ่งถือเป็นการทำผิดจารีตอาข่าที่รุนแรงมากที่สุด การเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าเพื่อนำมาสืบทอดและแก้ปัญหา ชาวบ้านเลือก “จี” ให้เป็นเรื่องที่ลูกหลานควรรู้ แต่ด้วยประสบการณ์ที่ผ่านมา การอบรมหรือทำเป็นหลักสูตรระยะสั้นชาวบ้านคิดว่าไม่ได้ผล เพราะไม่สามารถทำให้ลูกหลานมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น จึงมีการเสนอให้โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการสอนร่วมกับชาวบ้าน ดังนั้นจึงนำไปสู่การจัดเป็นสาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นวิชาพหุภาษา โดยให้เริ่มใช้ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นขั้นทดลอง ผลการจัดกิจกรรมทำให้ชุมชนและโรงเรียนเห็นความสำคัญของเนื้อหาดังกล่าวจึงมีการสานต่อให้เป็นสาระเพิ่มในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนในช่วงชั้นที่ 3 คือระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 กิจกรรมดังกล่าวนอกจากสานสร้างสัมพันธ์ของเครือญาติให้กลับมาแน่นแฟ้นและป้องกันลูกหลานในสกุลรักใคร่กันแล้ว ยังทำให้การประกอบพิธีกรรมประเพณีของหมู่บ้านได้รับความสนใจจากเหล่าลูกหลานขึ้นด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าของทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก และหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย เลือกที่จะสืบทอดด้านการประกอบพิธีกรรมประเพณี เพราะเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาข่า ที่ก่อเกิดคุณค่าต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของอาข่า

3) สรุปบทเรียนจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

3.1) ปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าสิ่งสำคัญที่สุดคือคน ในฐานะแหล่งความรู้ ผู้สอน ผู้เรียนรู้ได้แก่

(1) กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมอาข่าประกอบด้วย ลีอ๊ะ พี้มะ บาจิ ยี่ผ่า ชะหม่า หน้าเงอ ผู้อาวุโส หมอสมุนไพร ตลอดทั้งกลุ่มผู้อาวุโสชายและหญิงในหมู่บ้าน เพราะเป็นผู้รู้ด้านวัฒนธรรมอาข่า เป็นต้นแบบในการปฏิบัติ เป็นผู้สอน เป็นแหล่งความรู้ในปัจจุบัน

(2) กลุ่มผู้นำด้านการปกครองคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มกรรมการสถานศึกษา และรวมทั้งกลุ่มผู้ปกครองนักเรียน ในฐานะผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ผู้ร่วมเรียนรู้กับลูกหลาน

(3) กลุ่มเยาวชนอาข่าในฐานะผู้เรียนรู้ และผู้ต้องรับผิดชอบวัฒนธรรมอาข่า ในอนาคต ได้แก่เยาวชนที่กำลังเรียนในระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาในหมู่บ้านทั้งสองแห่ง และเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านที่อายุน้อยกว่า 25 ปี

(4) นักวิชาการคือผู้วิจัยและครูผู้ร่วมวิจัย ในฐานะผู้กระตุ้น ผู้ให้คำปรึกษา ผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ ที่เป็นฉันทามติและถูกต้องของอาข่า เพราะสังคมอาข่ายังต้องอาศัยนักวิชาการให้การสนับสนุนด้านข้อมูล

3.2) ปัจจัยด้านเครือข่ายเพราะการจัดการแก้ปัญหาด้วยตนเองของอาข่าพบอุปสรรคในด้านวิธีการถ่ายทอด ด้านภาษา การขาดตอนทางวัฒนธรรม และช่องว่างระหว่างวัย จึงนำไปสู่การแก้ปัญหาโดยการร่วมมือกับโรงเรียนและองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายในการร่วมมือกันถ่ายทอดวัฒนธรรมอาข่า

(1) โรงเรียนในฐานะแหล่งบริการวิชาการของชุมชน ครูมีทักษะกระบวนการถ่ายทอด วิธีการจัดการกับความรู้และเผยแพร่อย่างเป็นระบบ ที่จะเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับชาวอาข่าให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

(2) หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในฐานะแหล่งสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้กิจกรรมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมอาข่ามีความสมบูรณ์และพลังการถ่ายทอดมากขึ้น

3.3) ปัจจัยด้านบริบทเงื่อนไขของชุมชน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการสืบทอดวัฒนธรรม

(1) เป็นชุมชนอาข่าที่นับถือบรรพบุรุษ มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจร่วมกัน เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นเครือข่ายที่จะหนุนเสริมกิจกรรมร่วมกัน

(2) อาชีพการทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ เพราะเป็นอาชีพที่ก่อเกิดพิธีกรรมประเพณี อันเป็นแหล่งก่อเกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมอาข่าที่สำคัญ และหล่อหลอมความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า

3.4) กระบวนการเตรียมชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความรู้ ความตระหนัก และเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม การสนทนากลุ่ม การพูดคุยระหว่างกันในช่วงพิธีกรรมประเพณี การทบทวนองค์ความรู้ในการสร้างหลักสูตร คือการเรียนรู้ที่ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายและได้ผลมากที่สุด

3.5) การคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่าเพื่อนำมาสร้างหลักสูตร เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งหมด เกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน คุณค่าที่จะนำมาสืบทอดต้องสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการสูงสุด แต่ในชุมชนมีคนที่แตกต่างกันระหว่างวัย ประสบการณ์ การคัดเลือก

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่า ที่จะนำมาสืบทอดต้องเป็นมิตินของชาวบ้านทั้งหมด ดังนั้นแต่ละกลุ่มควรมี การรับฟังทัศนะของกันและกัน มีนักวิชาการเป็นผู้มีบทบาทในการหนุนเสริม ให้ข้อมูลที่ หลากหลาย หรือจัดเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนรับฟังทัศนะระหว่างกันของแต่ละกลุ่ม

3.6) กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เป็นกิจกรรมที่บูรณาการระหว่าง รูปแบบการศึกษา 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม อัธยาศัย กล่าวคือ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดจากปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน ชาวบ้านร่วมกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล มีโรงเรียนเป็นฐานจัดการ เรียนรู้ พ่อแม่ครอบครัวสนับสนุนโดยการส่งเสริมค่านิยม และชุมชนเปิดโอกาสให้เด็กเข้าร่วม พิธีกรรมประเพณีของชุมชน เป็นการใช่วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้ของเยาวชน และร่วม เรียนรู้ไปพร้อมกัน

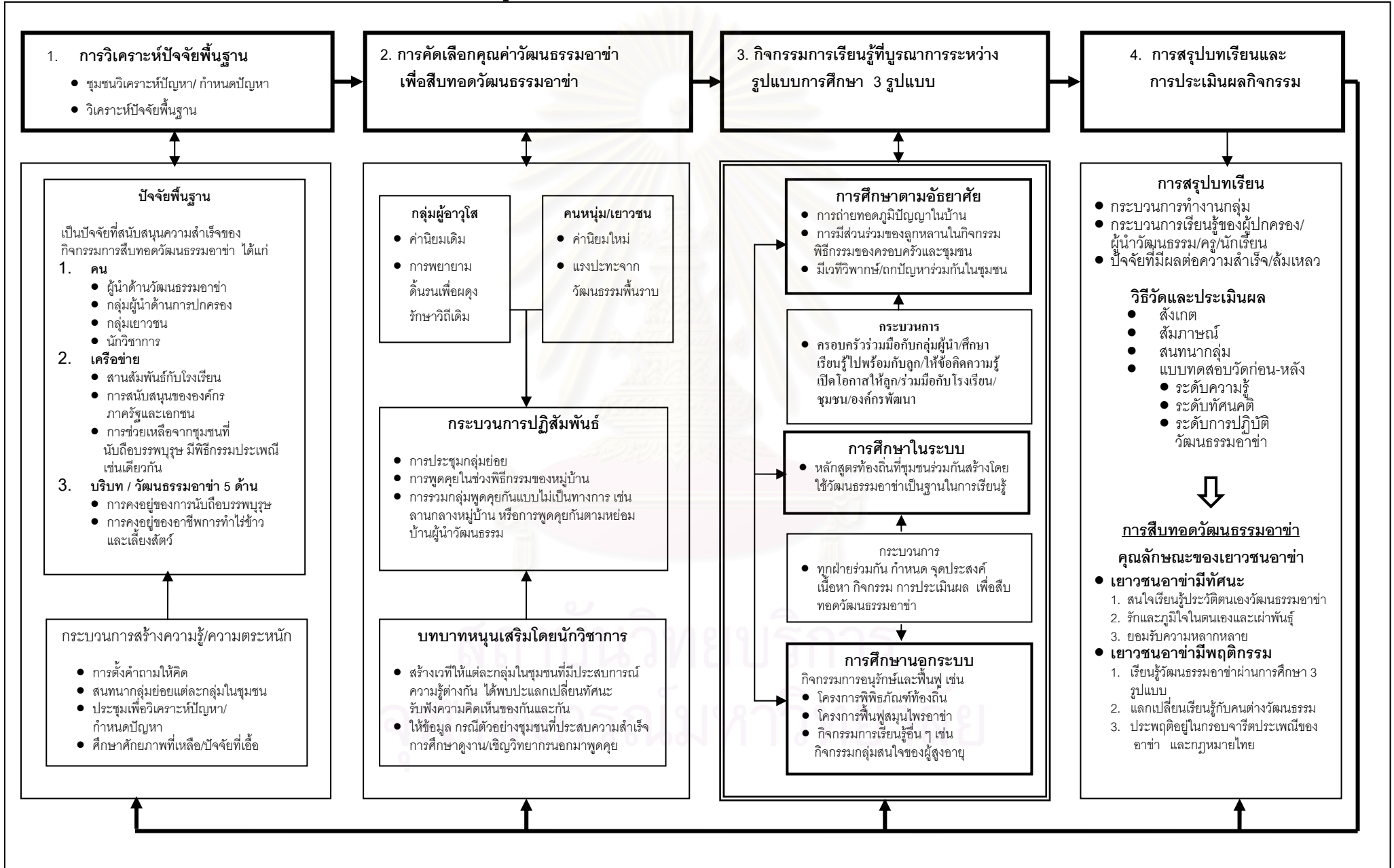
3.7) การประเมินผล เป็นการประเมินผลแบบองค์รวมคือ ประเมินกระบวนการและ ผลสำเร็จที่ปรากฏ การประเมินกระบวนการคือ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่มของชาวบ้าน ผ่านการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนาการ การประเมินผลสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น

เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สร้างรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เสร็จแล้วมี การตรวจสอบความตรงของรูปแบบ โดยการจัดประชุมสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน

นำผลการจัดสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิและประเด็นข้อเสนอแนะและคำถามต่าง ๆ เสนอ ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา ปรับปรุงรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ให้มีความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนวัฒนธรรมอาข่าหรือชนเผ่า อื่น ๆ ซึ่งรูปแบบการศึกษาที่สร้างขึ้นและปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว และ นำเสนอเป็นผลของงานวิจัยครั้งนี้ มีลักษณะดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การอภิปรายผล

จากข้อค้นพบในงานวิจัย มีประเด็นที่นำมาอภิปรายดังนี้

1. วัฒนธรรมอาชากับการสะท้อนภาพความหลากหลายทางวัฒนธรรมของประเทศ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ประชากรมีความแตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ความหลากหลายคือความร่ำรวยทางวัฒนธรรม อาชาคือตัวแทนหนึ่งในความหลากหลายนั้น เพราะอาชามีระบบความเชื่อของตนเองและถ่ายทอดออกมาผ่านพฤติกรรมต่าง ๆ จนกลายเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมประเพณี การเคารพนบ นอบต่อสรรพสิ่งที่ตนเองได้พึ่งพาอาศัย ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่สะท้อนให้เห็นถึง การเื้ออในการอยู่ร่วมกัน

วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิต ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญและสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของมนุษย์ทุกด้าน คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาชามีต่อเยาวชนอาช่าในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าส่วนใหญ่ เป็นคุณค่าเชิงนามธรรม เป็นคุณค่าที่เกิดจากความเชื่อที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา วัฒนธรรมอาช่าเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษอาช่าได้ใช้เวลาในการคัดสรร ปรับปรนและพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ในการวิเคราะห์วิถีคิดของอาช่าพบว่า อาช่าเลือกดำเนินชีวิตทางสายกลาง หรือเน้นความสมดุล ไม่เน้นหนักไปด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้จาก ประเพณีโล้ชิงช้าและการเล่นลูกข่าง เป็นพฤติกรรมการเล่นที่ให้ข้อคิดว่า การรักษาภาวะสมดุลทั้งนั้น เช่น การโล้ชิงช้าต้องจัดเสาชิงช้าหรือร่างกายขณะโล้ให้สมดุลหรือการเล่นลูกข่างต้องทำลูกข่างให้สมดุล เพื่อให้ลูกข่างหมุนได้นิ่งและนาน ด้านพฤติกรรมที่สะท้อนวิถีคิดเรื่องความสมดุลผ่านกฎจารีต เช่น คนหรือสัตว์ที่พิการหรือผิดปกติไม่ว่า ลูกแฝด หมู สุนัขออกลูกตัวเดียว สัตว์พิการ อาช่าต้องทำการขจัดทิ้งหรือสะเดาะเคราะห์ทันที การพร่ำสอนของปู่ย่าผู้อาวุโสให้ลูกหลานดำเนินชีวิตอย่างพึงระวังในการที่จะไม่ให้เกิดการกระทำของตน กระทบต่อสรรพสิ่งที่ตนเองได้อาศัยพึ่งพิง โดยนักวิชาการใช้คำอธิบายว่า เป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อการปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ วิถีคิดดังกล่าวยังได้สะท้อนผ่านตำนาน นิทานอาช่าอีกหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการเสียดินแดนครั้งแรกของตน (จาแด) ที่เชื่อว่าอยู่ในเมืองจัน นิทานเรื่องทำไมอาช่าอยู่บนดอย คนเมืองอยู่พื้นราบ อาช่าจะไม่ตำหนิผู้เป็นศัตรูหรือผู้รุกราน ไม่มีการอาฆาตจองเวร แต่จะพูดถ่อมตนว่า เป็นเพราะบรรพบุรุษของเขาฉลาดน้อยกว่า ซึ่งการมีวิถีคิดและมุมมองต่อชีวิตดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า อาช่าต้องการสอนลูกหลานตนเองให้ดำเนินชีวิตแบบไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง สอนให้รู้จักปรับตัวในสังคมให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเท่าเทียม ไม่ยอมให้ถูกเอาเปรียบ แต่ก็ไม่ยกตนข่มท่านหรือแสดงว่าเหนือกว่า สิ่งทั้งหมดที่กล่าวมา แสดงว่าอาช่าต้องการดำเนินชีวิตทางสายกลาง เพื่อให้การอยู่ร่วมกับชนกลุ่มอื่น ๆ หรืออาศัยอยู่ในประเทศต่าง ๆ ไม่มี

ปัญหาใด ๆ และคงสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้ตราบนานปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามการสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าในปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหา เพราะกระแสทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ ทำให้วิถีอาช่าคลายความเข้มข้นลงทุกที

การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าคือ การสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้ชุมชนอาช่ามีความเข้มแข็ง สามารถป้องกันตัวจากภัยภายนอก ไม่ว่าจะ เป็นภัยจากกระแสทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังคุกคามให้คนทั้งโลกเป็นเหมือนกันหรือดำเนินชีวิตไปในทางเดียวกัน ผู้ที่ด้อยกว่าจะเสียเปรียบและถูกเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา การยึดมั่นในคุณค่าวัฒนธรรมอาช่า จะทำให้ลูกหลานอาช่าไม่ต้องหนีลงจากภูเขาลงไปทำงานพื้นราบหรือยึดอาชีพที่ไม่พึงปรารถนา เพราะคุณค่าจะทำให้ระบบครอบครัวเครือญาติเข้มแข็ง มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รักชุมชน รักสิ่งแวดล้อม ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่พึ่งตนเองและพัฒนาต่อยอดได้ การที่อาช่ามีทุนทางสังคมหรือวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง นอกจากจะเป็นเกราะป้องกันตนเองแล้ว ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะส่งผลต่อประเทศไทยในภาพรวมด้วย

ดังนั้น รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะดำรงไว้ซึ่งคุณค่า ภูมิปัญญา เอกลักษณ์และศักดิ์ศรีของความเป็นอาช่า หน้าที่ของการศึกษาจะทำให้เยาวชนอาช่าเกิดการเรียนรู้และเข้าใจตนเอง เข้าใจสังคม เรียนรู้ที่จะปรับตัวอยู่ร่วมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาที่สำคัญยิ่งก็คือ การรักษาวัฒนธรรมอาช่าคือ การรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมของประเทศ การที่ประเทศมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม จะก่อให้เกิดประโยชน์ มีทางเลือก มีวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชน หรือที่เรียกว่าคุณค่า ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 7 คือรัฐส่งเสริมศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น ความรู้สากล ส่วนในสังคมระดับโลกที่ปรากฏในคำปฏิญญาสากลแห่งยูเนสโก (6 ตุลาคม 1999) ได้ส่งเสริมให้ทุกประเทศเห็นความสำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งกล่าวถึง เอกลักษณ์ความหลากหลายและพหุนิยม ในมาตรา 1 คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นมรดกร่วมของมนุษยชาติ มาตรา 2 ความหลากหลายทางวัฒนธรรมสู่พหุนิยมทางวัฒนธรรม และมาตรา 3 ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นปัจจัยในการพัฒนา ดังนั้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือความร่ำรวยของภูมิปัญญา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งมารคตามไทย (8-9 เมษายน 2542) สรุปว่า แต่ละวัฒนธรรมเป็นแหล่งสำคัญของปัญญา และปัญญานั้นคือต้นทุนทางสังคมที่สำคัญ ประเทศที่มีวัฒนธรรมหลากหลายจะเป็นประเทศที่มีแหล่งปัญญามากขึ้น การมีปัญญาที่มากและหลากหลายจะทำให้มีโอกาสแก้วิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดแก่ชุมชน สังคมได้ดีขึ้น เหมาะสมกับบริบทนั้น ๆ หรือแม้แต่การแก้ปัญหาของประเทศ ก็มีแนวความคิดและทางเลือกให้พิจารณามากขึ้น จึงดีกว่าการมีวิธีคิดหรือภูมิปัญญาเดียว ดังนั้นการส่งเสริมรักษา

และวางแผนวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชาติให้เข้มแข็ง จึงเป็นการเพิ่มพูนปัญญาให้แก่ประเทศไทยโดยส่วนรวม และหากนำปัญญาเหล่านี้มาช่วยคิดแก้ปัญหาบ้านเมือง ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงแก่ชาติ และช่วยชาติให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ใช่ภาระทางสังคมแต่เป็นความร่ำรวยทางวัฒนธรรม ที่จะเป็นเครื่องมือ วิธีการแก้ปัญหา เป็นภูมิปัญญาให้คนไทยสามารถมีทางเลือกมากขึ้นในการคัดเลือกเพื่อที่จะนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และประเทศชาติ

2. การเปลี่ยนแปลงความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมอาข่า

อาข่ามีระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติและมนุษย์กับสรรพสิ่งต่าง ๆ โดยปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อ จารีตประเพณีก็คือ กฎเกณฑ์หรือกรอบความประพฤติทางสังคม ที่ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของผู้คนให้อยู่ในแนวทางเดียวกัน สำนึกในรากเหง้าเดียวกัน มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งฉลาดชาย รมิตานนท์ (2547) ได้กล่าวถึงระบบคิดของชาวเขาล้วนแต่มีความเชื่อเรื่องผี ที่คอยดูแลและรักษาคุ้มครองสรรพสิ่งทั้งสิ้น เช่น ต้นไม้ใหญ่มักถือกันว่ามีผีประจำ ป่ามีเจ้าป่า ฉะนั้นหากคนเข้าป่าเพื่อแสวงหาปัจจัยที่จำเป็นเช่น เก็บของป่า ตัดไม้ หรือล่าสัตว์มาเพื่อเลี้ยงชีวิต ก็จะต้องขออนุญาตและจะต้องไม่เอาไปมากมายเกินความจำเป็น หากไม่แล้วผีอาจลงโทษให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิตได้ สิ่งดังกล่าวคือทัศนคติของคนใน ดังนั้นชุมชนจึงไม่ใช่ทรัพยากรแบบขูดรีด ตักตวงเอาจากธรรมชาติมากเกินไป กรณีหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ด้วยภูมิปัญญาความเชื่อดังกล่าว จึงสามารถรักษาป่าชุมชนไว้ได้ แต่เมื่อจำนวนคนมีมากขึ้น ป่าก็เริ่มถูกบุกรุกทั้งคนในคนนอก ชาวบ้านจึงหลอมรวมความคิดโดยการบวชป่าขึ้นในวาระโอกาสปีกาญจนาภิเษก ซึ่งสะท้อนถึงวิถีคิดของชาวบ้าน ที่มีการผสมผสานทั้งความเชื่อในเรื่องผีที่ดูแลต้นไม้ป่าเขา อำนาจรัฐ และความศรัทธาต่อพระเจ้าแผ่นดินเพื่อรักษาป่า และนัยการบวชป่าดังกล่าวยังรวมถึงการรักษาสิทธิในการครอบครองป่าชุมชนอันหมายถึงความมั่นคงของชุมชนด้วย เพราะป่าคือแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งทำมาหากิน

คุณค่าวัฒนธรรมอาข่าบางด้านถูกทำให้เปลี่ยน โดยการรับเอาการตีตราหรือการประทับตราของคนอื่นมาดูแลภูมิปัญญาตนเอง เนื่องจากความไม่เข้าใจหรือไม่มั่นใจในวิถีตนเอง เช่น การที่คนนอกตีตราวัฒนธรรมอาข่าคือ “แด่ห้อง” หรือคนไทยทั่วไปเข้าใจผิดและเรียกว่า “ลานสาวกอด” ในทัศนะของอาข่า ลานแห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบเป็นหมู่บ้านอาข่า เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และสถานที่รวมคนทุกเพศทุกวัยในเวลาหลังอาหารเย็น หนุ่มสาวจะออกมาเต้นรำร้องเพลง ในเพลงนั้นประกอบด้วยเพลงเกี่ยวจับกัน และแทรกไว้ด้วยเพลงที่บอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของเผ่าอาข่า พิธีกรรมประเพณี กฎจารีตประเพณี ค่านิยมต่าง ๆ หนุ่มสาวจะ

แข่งกันร้อง คนไหนร้องเก่งรู้จำได้มากจะได้รับการยอมรับและเป็นคนมีเสน่ห์ต่อเพศตรงข้าม การร้องเพลงบนลานดังกล่าวเป็นสนามประลองปัญญาของหนุ่มสาวอาข่า ในขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ออกมาเล่นนิทานสั่งสอนลูกหลาน เพราะอาข่าไม่มีการสอนตรง ๆ การสอนจึงใช้นิทาน เพลงเป็นเครื่องมือ คนอื่น ๆ ในชุมชนไม่รู้จะไปไหน ทำอะไร ก็ออกมาดูมาชมหรือทำงานไปด้วย ดังนั้นลานแห่งนี้จึงเป็นลานถ่ายทอดหรือลานเรียนรู้ในวิถีอาข่า เปรียบดังโรงเรียน โรงแสดง โรงถ่ายทอดวัฒนธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีอาข่า

เมื่ออาข่ามีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอก และคนนอกเข้าไปรับรู้ถึงกิจกรรมดังกล่าว ได้สรุปและตีตรากิจกรรมบนลานแห่งนี้เป็นเพียงลาน ที่หนุ่มสาวสามารถพบปะบอกรัก และนำไปสู่การมีความสัมพันธ์ทางเพศอย่างเสรี หรืออาข่าเป็นเผ่าที่มีเสรีทางเพศ ส้ำสอน ในขณะที่ค่านิยมของอาข่าไม่ได้มีเสรีทางเพศ เพราะอาข่ามีกฎจารีตที่ถือว่า การท้องก่อนแต่งงาน เป็นเรื่องเสื่อมเสียถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องและวงศ์ตระกูลและจะถูกลงโทษทางสังคมที่รุนแรงมากคือ การห้ามเข้าร่วมพิธีกรรมประเพณีสำคัญเพราะถือว่าไม่มีความบริสุทธิ์ ผู้ชายจะเข้ารับตำแหน่งผู้นำทางด้านวัฒนธรรมไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมอาข่าไม่ได้ยอมรับการเสรีทางเพศ

อย่างไรก็ตาม การถูกประทับตราดังกล่าว กลับทำให้ความเชื่อมั่นในตนเองและในวิถีอาข่าสั่นคลอน สร้างความขมขื่นและเจ็บช้ำน้ำใจแก่อาข่ามาก และถือเป็นตราบาปสำหรับลูกหลานอาข่ามาจนถึงปัจจุบัน เพราะเด็กสาว ๆ ที่เดินทางเข้าเมืองจะถูกมองว่าง่ายสำหรับผู้ชาย จนในที่สุดผู้อาวุโสอาข่าจึงมีมติให้ยกเลิกกิจกรรมดังกล่าวไป แม้ปัจจุบันมีการพยายามรื้อฟื้นเพื่อจัดแสดงเป็นบางครั้งเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว แต่ไม่ได้รับความสนใจจากลูกหลานรุ่นใหม่อีก เพราะการขาดตอนทางวัฒนธรรม และการรับเอาสิ่งที่คนนอกประทับตราไว้มาเป็นปมด้อย ไม่อยากแสดงออก จึงทำให้การเรียนรู้ในวิถีอาข่าที่สำคัญที่สุดสูญหายไป ด้วยเยาวชนในหมู่บ้านทั้งสองแห่งที่กำลังเรียนหนังสือ ไม่เคยร่วมกิจกรรมบนลานที่หมู่บ้านแห่งนี้ แต่เคยรับรู้ผ่านสังคมภายนอกเท่านั้น ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า การไม่มีความมั่นใจ ความเชื่อมั่นในวิถีตนเองทำให้อัตลักษณ์และภูมิปัญญาขาดการพัฒนาต่อยอด จึงทำให้วิถีการเรียนรู้ที่สำคัญนี้ค่อย ๆ สูญหายไป

“แดห่ง” แปลตามตัวว่า “ลานเที่ยว” ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างสรรไว้ เพราะอาข่าไม่มีตัวหนังสือช่วยถ่ายทอด และไม่มีวิธีการสอนตรง ๆ ความรู้และภูมิปัญญาจะสอดแทรกอยู่ในบทเพลง นิทาน สุภาสิตซึ่งจะมีการถ่ายทอดเป็นมุขปาฐะในกิจกรรมบนลานแห่งนี้ แต่เมื่อกิจกรรมนี้ถูกตีตราโดยกรอบวัฒนธรรมของคนนอกว่าเป็นเพียงลานสาวกอด ทำให้ชาวอาข่าต้องนิยามแดห่งใหม่เป็น “ลานแสดงวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน” หรือ “ลานเที่ยวหมู่บ้าน” การเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างภาพลักษณ์ใหม่อีกด้านหนึ่งคือชื่อที่คนภายนอกเรียกตนเองว่า “อีก่อ” ซึ่งอาข่ารู้สึกว่ามีอคติแฝงอยู่ เพราะคนจะคิดถึงชนเผ่าที่ล่าหลัง สกปรก ยากจน (ปนัดดา บุญยะสาระนัย, 2546) จึงเรียกร้องและให้เรียกตามคำเรียกที่ชนเผ่าเองเรียกคือ “อาข่า” ซึ่งแปลว่า “คน”

การเปลี่ยนความหมายและคุณค่าใหม่โดยคนนอก ทำให้ลูกหลานอาช่าสับสนและไม่มั่นใจในตนเอง ความจริงคืออะไร การอธิบายใด ๆ เกี่ยวกับตนเองเป็นคำอธิบายของคนนอกโดยเฉพาะฝรั่งที่เข้าไปศึกษาและถูกแปลออกมาโดยนักวิชาการไทย หากสภาพดังกล่าวยังคงดำเนินต่อไป อาช่าก็จะถูกทำให้เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ กรณีที่กล่าวมาเป็นที่ประจักษ์ว่า เยาวชนอาช่าเองก็ไม่รู้จักตนเอง คนไทยด้วยกันที่ต่างความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมกันก็รู้จักกันน้อยมาก โดยเฉพาะเรื่อง “ลานสาวกอด” “การฆ่าลูกแฝด” เป็นการมองคนที่ต่างกับตนเป็นคนอื่นเสมอมา ดังนั้นเครื่องมือวิธีการที่จะทำให้คนที่หลากหลายวัฒนธรรมในสังคมไทยเข้าใจกันก็คือ “การศึกษา”

การศึกษาเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจระหว่างกัน (อมรวิรัช นาคทรพรพ,2547) ได้สรุปรายงานเด็กไทยในมิติวัฒนธรรมว่า สังคมไทยปัจจุบันอยู่ในภาวะที่น่าห่วง เพราะการศึกษาของเรายังไม่ได้สอนให้เด็กไทยรู้จักและรักกันทางวัฒนธรรมให้มากพอ ต่างคนต่างอยู่ ตกขอบทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ในที่สุดก็จะเติบโตขึ้นเป็นคนไทยที่มีโลกทัศน์คนละชุด ยึดคนละจุด การคลี่คลายปัญหาสังคมใด ๆ ให้เกิดฉันทามติร่วมกันก็คงเป็นไปได้ยากขึ้น กรณี ความเดือดร้อนรุนแรงทางภาคใต้ การแบ่งพวกเป็นไทยมุสลิมและไทยพุทธคือ ตัวอย่างที่ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน ท่ามกลางรอยร้าวทางวัฒนธรรมที่นับวันดูจะปริแยกยิ่งขึ้น มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้เสนอแนวทางแก้ไข เช่น การจัดสัมมนาเด็กไทยในมิติวัฒนธรรม (20 สิงหาคม 2547). ณ สถาบันรามจิตติ ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ เสนอให้การศึกษาของไทยต้องทำให้ผู้เรียนตระหนักว่าสังคมไทยเป็นสังคมพหุลักษณะ ดังนั้น ภายใต้สภาพการณ์และความเป็นจริงในสังคม หลักสูตรควรเป็นพหุวัฒนธรรมศึกษา โดยมีการบูรณาการกระบวนการทัศน์เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้บนฐานของทุนทางวัฒนธรรม เป็นการใช้วัฒนธรรมเป็นทุนชีวิตหรือเป็นทุนความรู้ สำหรับการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ในขณะที่ศาสตราจารย์ สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ เสนอให้ต้องปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคม การสร้างทางเลือกให้เด็กโดยผ่านการศึกษา

ดังนั้นการจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจระหว่างกันของเยาวชนที่ต่างวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ หากแบ่งเป็นระดับปัจเจก ต้องทำให้เยาวชนอาช่ารู้สึกว่าเขาเป็นคนไทยที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ในระดับครอบครัวและชุมชน ต้องมีวิธีการที่จะทำให้สมาชิกในครอบครัว ชุมชน สามารถปรับตัวเข้าหากันได้ เพื่อลดช่องว่างระหว่างวัย ช่องว่างระหว่างวัฒนธรรม เช่น คนแก่และเยาวชน คนกรุงเทพฯและคนอาช่าสามารถพูดคุยและปรับความเข้าใจกันได้ รับฟังปัญหาของกันและกันมากขึ้น ในระดับประเทศและสังคมโลก ต้องตอบให้ได้ว่าในอนาคตอีกสิบปีข้างหน้าวัฒนธรรมอาช่าจะคงอยู่ในสังคมไทยหรือไม่ คุณค่าใดควรมีไว้ให้เยาวชนได้ยึดถืออีก โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์

3. การสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในมิติของการปฏิรูปการเรียนรู้

การศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้การศึกษามีความหมายครอบคลุมวิธีการศึกษาทั้งหมดในวิถีชีวิต ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า การเรียนรู้ในวิถีอาข่า ใช้ความจำเป็นหลัก เพราะไม่มีตัวหนังสือบันทึก องค์ความรู้ ภูมิปัญญาและทักษะต่าง ๆ ถูกยึดติดกับตัวบุคคลในฐานะแหล่งความรู้และผู้ถ่ายทอด ซึ่งก็สามารถสืบทอดได้ดีในบริบททางสังคมช่วงหนึ่งในอดีต แต่เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไป การเรียนรู้ในวิถีเดิมไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า จึงต้องผ่านคนและบูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบเพื่อให้การศึกษามีความสอดคล้องกับภาวะสังคมอาข่าปัจจุบัน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งมีเป้าหมายที่ตัวเยาวชนอาข่าในฐานะผู้รับผิดชอบต่อวัฒนธรรมอาข่าในอนาคต ชาวบ้านทั้งสองแห่งคัดเลือกคุณค่าวัฒนธรรมอาข่า สำหรับนำมาสืบทอดให้กับลูกหลานต่างกัน เพราะมีบริบททางสังคมและการเผชิญกับปัญหาในการรักษาวัฒนธรรมอาข่าต่างกัน กล่าวคือหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กมองเห็นว่า ลูกหลานไม่รู้ ไม่เข้าใจวัฒนธรรมอาข่า และไม่มีโอกาสเรียนรู้ เป็นปัญหาวิกฤติ เพราะลูกหลานต้องเรียนหนังสือ เมื่อเรียนจบจากโรงเรียนในหมู่บ้านก็ออกไปทำงานต่างถิ่นกันหมดจึงเห็นว่า จะต้องร่วมมือกันสอนลูกหลานตั้งแต่วัยเยาว์ เพราะรอให้โตจะสายไป ในขณะที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย เผชิญกับปัญหาความเหินห่างระหว่างเครือญาติ เพราะผลการพัฒนาทำให้หลายคนเปลี่ยนชื่อ-สกุลเพื่อความสะดวกในการเรียน หรือไปทำงานรับจ้างในต่างประเทศ ทำให้ลูกหลานปัจจุบันไม่รู้จักชื่อ-สกุลอาข่า ซึ่งเป็นสื่อนับความเป็นเครือญาติระหว่างกัน ทำให้เกิดปัญหาการรักใคร่และแต่งงานกันในคนร่วมสกุลเดียวกันด้วยความไม่รู้ ซึ่งเป็นการทำผิดจารีตอาข่าอย่างมหันต์ และสำคัญยิ่งคือ มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า เพราะคนที่ไม่ยอมรับจารีตกฎข้อห้ามดังกล่าว จะพากันหนีไปอยู่ต่างถิ่นหรือพื้นราบ หรือบางคู่ก็หนีไปนับถือศาสนาอื่นเพื่อหนีการลงโทษทางสังคมของเผ่า

ดังนั้นจะเห็นว่า คุณค่าที่ชาวบ้านคัดเลือกและนำมาสร้างเป็นหลักสูตรเพื่อสอนลูกหลานนั้น ต้องเป็นหลักสูตรที่สามารถแก้ปัญหาของหมู่บ้านได้และตอบสนองวิถีชีวิตอาข่า และตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมของอาข่าโดยมีเยาวชนอาข่าเป็นศูนย์กลาง หลักสูตรนั้นจึงจะประสบผลสำเร็จ

เมื่อพิจารณาหลักสูตรของหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก การมีจุดประสงค์เพื่อปลูกฝังลูกหลานให้เข้าใจและรักชุมชน ให้เข้าใจพิธีกรรมประเพณี โดยการให้ลูกหลานได้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับพ่อแม่ชุมชน ผ่านหลักสูตรทั้งที่ชาวบ้านทดลองจัดขึ้นเองและที่ร่วมมือกับโรงเรียน มีการจัดกิจกรรม

เสริมหลักสูตรคือ การแข่งขันการละเล่นลูกข่างและสะบ้า กิจกรรมเหล่านี้ทำให้โรงเรียน พ่อแม่ ชุมชน ต้องช่วยกันสอนและร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับลูกหลาน ทำให้หลักสูตรมีภาพผลสำเร็จสูง และมีแนวโน้มของการพัฒนาต่อเนื่องได้มาก

ในขณะที่หลักสูตรของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย มุ่งเน้นการแก้ปัญหาพฤติกรรมลูกหลานวัย หนุ่มสาว ที่เริ่มไม่รู้จักรับผิดชอบและคนร่วมสกุลกับตน ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า ชุมชนมีการเสื่อมทรุด ของระบบเครือญาติ ดังนั้นกลุ่มผู้อาวุโสต้องการให้ระบบเครือญาติในชุมชนกลับมาแบบแน่น เหมือนเช่นอดีต อย่างไรก็ตาม ผลสำเร็จอาจมีน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กในแง่กิจกรรมที่เป็น การร่วมมือกันของพ่อแม่ผู้ปกครอง แต่การได้มาของหลักสูตรและการยืนยันถึงผลที่เกิดขึ้น โดยทั้ง ชุมชนและโรงเรียนจะคงหลักสูตรนี้ไว้ตลอดไปในระดับช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-3) ถือได้ว่าหลักสูตรได้ สนองความต้องการและแก้ปัญหาของชาวบ้านได้ระดับหนึ่ง เป็นการจุดกระแสให้ทุกฝ่ายได้หัน กลับมาสำรวจตรวจสอบตนเองอีกครั้ง

ดังนั้นบทเรียนดังกล่าวจึงตอกย้ำให้เห็นว่า หลักสูตรที่จะนำไปใช้ในการสืบทอด วัฒนธรรมอาข่านั้น ต้องตั้งอยู่บนฐานความเชื่อ จารีตประเพณี ค่านิยม สอดคล้องกับความ ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ การเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน ซึ่ง เป็นเจตนารมณ์ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 9 ข้อ 6 ที่เน้นการจัด การศึกษา ต้องให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันทาง ศาสนาและสถาบันสังคมอื่น มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้ว่า การจัดการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า เพื่อให้ เยวชนอาข่าเข้าใจ เห็นคุณค่า มีการปฏิบัติ รักษา เพื่อให้วัฒนธรรมอาข่าเป็นของคนอาข่า โดย คนอาข่า และเพื่อคนอาข่าอย่างแท้จริงได้นั้น เครื่องมือที่สำคัญคือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม (PAR) เพราะเป็นเทคนิคที่เน้นให้อาข่าในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมอาข่า ดำเนินการ ศึกษาวิจัยด้วยตนเอง คือสามารถวิเคราะห์ปัญหา กำหนดปัญหา เลือกคุณค่าเพื่อนำมาแก้ไข กำหนดเป็นหลักสูตรที่มีจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ ดำเนินไปพร้อมกัน เป็นกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือ พ่อแม่เรียนรู้จากลูก หลานเรียนรู้จากปู่ย่า คนนอกเช่นผู้วิจัยเรียนรู้จากชาวบ้าน ชาวบ้านก็เรียนรู้จากผู้วิจัย โรงเรียนร่วมเรียนรู้กับพ่อแม่และ ชุมชน มีการตรวจสอบความรู้ วิธีคิด วิธีการทำงาน ไปพร้อมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทุกฝ่ายมี ส่วนร่วม

ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา ที่เน้นด้านการมีส่วนร่วม ของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ประชาชน ชุมชนและเอกชนในการจัดการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2547) นั่นคือ การศึกษายุคใหม่ ภาครัฐต้องปรับเปลี่ยนบทบาท จากการดำเนินการเองมาเป็นฝ่ายสนับสนุน ให้กระบวนการเรียนรู้เกิดพลังปัญญาแก่มนุษย์

เพื่อให้สามารถจัดระบบชีวิตและสร้างสังคมที่สันติและสงบสุข อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับที่ ศาสตราจารย์สุวิงศ์ พงศ์ไพบุลย์ (20 สิงหาคม 2547) สรุปคือ ต้องปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสังคม ซึ่งวัฒนธรรมการเรียนรู้มี 3 กระแสคือ 1) กระแสหลักที่ผู้ใหญ่ให้มา 2) กระแสวิสามัญที่เป็นลักษณะที่คนส่วนหนึ่งเห็นประโยชน์ 3) กระแสท้องถิ่นนิยมที่เป็นภูมิปัญญาบรรพบุรุษ ดังนั้นจะนำเอา 3 กระแสมาบูรณาการอย่างไรในการจัดการศึกษาให้บังเกิดผลดีที่สุด

ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า คน เป็นปัจจัยความสำเร็จของกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ซึ่งหมายถึงคนทุกคนในชุมชน จะเห็นว่า แต่เดิมกลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้เป็นแหล่งความรู้ ผู้ทรงภูมิปัญญา และเป็นกลุ่มที่ตัดสินใจขั้นสุดท้ายในการจะปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติแบบอาข่า เพราะวัฒนธรรมอาข่าสามารถปรับเปลี่ยนได้ เมื่อได้ผ่านการลงมืออย่างเป็นเอกฉันท์จากผู้อาวุโสในหมู่บ้านแล้ว เช่น การจะลดหรือเพิ่มพิธีกรรมประเพณีใด ๆ เป็นต้น แต่หากพิจารณาสภาพการณ์ในสังคมอาข่าปัจจุบันแล้ว กลุ่มบุคคลที่ทำให้สังคมอาข่ามีพลวัตในการปรับตัวสูงคือ กลุ่มผู้นำด้านการปกครองและครูที่เป็นคนในชุมชนหรือกลุ่มปัญญาชนอาข่ารุ่นใหม่ เพราะกลุ่มดังกล่าว เป็นคนกลางระหว่างคนรุ่นเก่าคือผู้อาวุโสกับคนรุ่นใหม่คือลูกหลานเยาวชนอาข่าวัยเด็ก กลุ่มดังกล่าวมีลักษณะเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้มากและเร็วที่สุดในปัจจุบัน ในฐานะผู้รับกระแสการพัฒนาใหม่ กระแสโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันก็รู้ความต้องการของผู้อาวุโสและความฝันของลูกหลาน กลุ่มดังกล่าว จึงมีพลังในการขับเคลื่อนจะรักษาวิถีอาข่าหรือปรับเปลี่ยนบางด้านให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม กรณี หมู่บ้านห้วยซี้เหล็กจะเห็นชัดว่า ครูและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีพลังในการขับเคลื่อนมาก โดยการร่วมมือกับสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ทำการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โครงการสมุนไพรมัน เป็นต้น สรุปวัฒนธรรมอาข่าจะคงอยู่หรือหายไป สิ่งที่สำคัญที่สุดคือคน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของวิลลัดกษณ์ ชูชาติ (2540) ที่พบว่า ปัจจัยด้านคน มีความสำคัญในการสร้างเครือข่ายและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า ต้องสร้างให้คนในชุมชนร่วมมือกันในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ลูกหลานเข้าใจวัฒนธรรมอาข่า เห็นคุณค่าเกิดความเชื่อมั่น และมุ่งมั่นจะพัฒนาตนเองและชนเผ่า รู้สึกภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของตนและเผ่าพันธุ์อาข่า กิจกรรมที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจะทำให้เยาวชนอาข่ามีความรู้และความเข้าใจที่ดีกับคนต่างวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมในสังคมด้วย มีการเคารพความเชื่อความแตกต่างระหว่างกัน ไม่มองว่าตนเองด้อยหรือเหนือกว่ากลุ่มอื่น แต่มองความเสมอภาคเท่าเทียมกัน คุณลักษณะนี้คือสิ่งที่ต้องอยู่ในตัวอาข่าและประชาชนคนไทยทุกคน ดังที่อาจารย์อมรา พงศาพิชญ์ สรุปไว้คือ สังคมไทยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม

ในขณะเดียวกัน เมื่อมองคนไทยในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมโลก ที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม เมื่อคนไทยต้องการให้อาขามีความรู้ มีทัศนคติ และการปฏิบัติอย่างไรในสังคมไทย คนไทยก็ต้องมีความรู้ มีความคิด ทัศนคติและการปฏิบัติตนเองต่ออาข่าในทำนองเดียวกัน และต้องคำนึงถึงการปฏิบัติตนเองต่อสังคมโลกด้วยในแนวทางเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างไร การศึกษาจึงเป็นโอกาส เครื่องมือ และทางเลือกสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน

4. วัฒนธรรมอาข่ากับการปรับตัวในกระแสโลกาภิวัตน์

การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า กรณีหมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วยพบว่า หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เมืองเชียงรายประมาณ 90 กิโลเมตรและห่างจากอำเภอแม่สรวยประมาณ 30 กิโลเมตร การติดต่อกับสังคมภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะหมู่บ้านตั้งอยู่บนภูเขาและมีถนนลูกรัง เป็นหมู่บ้านเอกเทศคือไม่มีอาณาเขตติดกับหมู่บ้านอื่น ๆ มีอาชีพหลักคือ การทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์ มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น มีโครงการพัฒนาของรัฐเข้าไปน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย มีการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างวัฒนธรรมไม่มากนัก ซึ่งผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กมีการรักษาวิถีอาข่าหรือวัฒนธรรมอาข่าไว้ได้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ มีจำนวนครั้งและรายละเอียดของพิธีกรรมประเพณีที่ยังคงความสมบูรณ์ไว้ ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้สูงอายุยึดมั่นศรัทธาในวิถีอาข่า เช่น การให้อาชีพีผ้าคลุมหม้อ การผูกมือเรียกขวัญหรือการใช้คาถาอาคมประกอบพิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย

ส่วนกรณีหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งมีบริบททางสังคมต่างกับหมู่บ้านแรก กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมือง ใกล้แหล่งท่องเที่ยว มีสถานที่ราชการมาก มีการประกอบอาชีพหลักที่หลากหลายคือ รับจ้าง ปลูกกาแฟ ค้าขาย การตั้งอยู่ในเขตโครงการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งมีโครงการพัฒนาและการปฏิสัมพันธ์กับคนต่างวัฒนธรรมมากและบ่อยครั้งกว่า จึงมีผลทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรักษาวิถีแบบเดิมไว้ได้ทั้งหมด เช่น การไม่สามารถทำไร่ข้าวแปลงใหญ่ได้ การเลี้ยงสัตว์แบบปล่อยไม่สะดวกเพราะไม่เหมาะสมกับลักษณะของชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การต้องเผชิญกับภาวะท้าทายในการคงอยู่ของวัฒนธรรมอาข่า ชาวบ้านอาข่าปากกล้วยเกิดกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวได้มากกว่า เช่น การพยายามรักษาการปลูกข้าวไว้ได้ โดยการปลูกเป็นแปลงเล็ก ๆ แทรกไว้ในป่าใกล้บ้าน การใช้โลงศพจากพื้นราบแทนการตัดไม้มาทำเป็นโลงศพแบบเดิม แต่ใช้การจำลองโลงเล็ก ๆ เพื่อประกอบพิธีกรรมแทน การปรับตัวด้านการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น การขายสินค้าหัตถกรรมชาวเขาเป็นที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวโดยสวมชุดอาข่าเพื่อดึงดูดความสนใจจากลูกค้า ในขณะที่หมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก มีการปรับตัวและตั้งรับกับกระแสโลกาภิวัตน์โดย การนำความเชื่อเดิมผสมผสานกับแนวคิดใหม่คือการ

บวชป่า การพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่พยายามเน้นสภาพวิถีจริงให้นักท่องเที่ยวได้ชมและศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านไม่ได้เป็นฝ่ายตั้งรับทั้งหมดแต่มีการปรับตัวเข้ากับกระแสการพัฒนาและกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสมด้วย

เมื่อชุมชนใด ๆ ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงกระแสโลกาภิวัตน์ได้ แต่ทำอย่างไรเล่า จึงจะทำให้อาช่าที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ได้มีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวอย่างรู้เท่าทัน และสามารถปรับรับเอากระแสโลกาภิวัตน์ มาสร้างเป็นประโยชน์ต่อวิถีอาช่าได้อย่างเหมาะสมกับบริบททางสังคม ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ เช่น การนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของอาช่าบันทึกเป็นเว็บไซต์ที่ให้ลูกหลานเรียนรู้ การขายสินค้าหัตถกรรมผ่านอินเทอร์เน็ต ตรงกันข้ามหากไม่รู้เท่าทัน เป็นคนคอยรับเอาค่านิยม กระแสแนวคิดใหม่ ๆ เข้ามาจนลืมรากเหง้าและคุณค่าเดิมของวัฒนธรรมตนเองไปสิ้นแล้ว ก็จะกลายเป็นผู้วิ่งตามอย่างไม่รู้จบ เป็นชีวิตที่คอยอาศัยพึ่งพิงคนอื่นกลายเป็นคนที่ไร้ราก ไร้วัฒนธรรม ไร้ศักดิ์ศรี ในที่สุด

สุริชัย หวันแก้ว (2545: 27-28) ได้เสนอทางออกสำหรับสังคมไทย กล่าวคือ แม้ภาวะวิกฤตทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นในปริมณฑลแห่งชีวิตปัจจุบัน และเป็นแนวโน้มที่น่าห่วงใยยิ่ง แต่ในอีกด้านหนึ่งสังคมไทยหรือสังคมอาช่า ก็ยังมีโอกาสหรือสามารถปรับวิกฤตให้เป็นโอกาสได้ โดยการทำให้ประชาชนโดยเฉพาะอาช่ามีการตื่นรู้มากขึ้น มีการปฏิรูปราชการที่เอื้อต่อการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงได้คล่องตัว มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่โปร่งใส ความเป็นประชาธิปไตยทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น กระตุ้นให้ผู้คนสนใจศาสนธรรมกันมากขึ้น มีความตื่นตัวถึงความสำคัญและคุณค่าของการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมกันอย่างกว้างขวาง สิ่งดังกล่าวจะเกิดเป็นจริงได้ ก็เพราะการมีระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ

ดังนั้นวิธีการที่จะทำให้อาช่ารู้เท่าทันและมีโอกาสเลือกสำหรับตนเอง ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์คือ การจัดการศึกษาที่จะเป็นเครื่องมือและสร้างโอกาสสำหรับลูกหลานอาช่า ในการพัฒนาตนเองและสำคัญยิ่ง การศึกษาที่จะทำให้อาช่าเกิดการเรียนรู้ว่า สังคมมีความหลากหลาย ดังนั้นหลักสูตรจึงควรมีลักษณะพหุวัฒนธรรมศึกษา หรือการศึกษาที่ทำให้เกิดความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียม เคารพในคุณค่า วัฒนธรรม และศักดิ์ศรีของกันและกัน

5. คุณค่าวัฒนธรรมอาช่ากับการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของไทย (สุริชัย หวันแก้ว, 2545) สรุปว่า ต้องเป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพที่ดีอย่างเท่าเทียม

ในจำนวนประชากรประเทศไทยประมาณ 60 ล้านคน ประกอบไปด้วยหลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มก็มีวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของตัวเองที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น เป็นความหลากหลายทางชีวภาพ ที่นำไปสู่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อาชาก็เป็นส่วนหนึ่งในความหลากหลายนั้น

การวิเคราะห์คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าพบว่า คุณค่าวัฒนธรรมอาช่าสามารถสร้างวิถีอาช่าที่สมดุลและยั่งยืนได้ ลักษณะเด่นของวัฒนธรรมอาช่าก็คือ อาช่ามีวิถีชีวิตที่พอเพียง สมถะ และสมดุล เป็นฐานความคิดในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนได้ ระบบความคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้จาก ลักษณะการดำรงชีพของอาช่าที่มีความสมถะ พอเพียง มีการอยู่การกินที่พอดี การผลิตและการบริโภคที่ไม่ฟุ่มเฟือย เพราะมีระบบคุณค่ากำกับความต้องการ การผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลระหว่างความต้องการของสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก เป็นลักษณะการเกษตรเพื่อยังชีพ ด้วยความเชื่อในเรื่องสรรพสิ่งมีเจ้าของดูแล ดังนั้นการกระทำใด ๆ ต่อธรรมชาติ อาช่าต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้ดูแลสรรพสิ่งนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตที่ปรับตัวเพื่อให้การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นไปอย่างสมดุล

อย่างไรก็ตาม ผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ค่อย ๆ เปลี่ยนระบบคิดและคุณค่าของวิถีดังกล่าวให้ค่อย ๆ จางหายไป ดังนั้นการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ก็คือการรื้อฟื้นภูมิปัญญา คุณค่า ของวัฒนธรรมอาช่าเพื่อการพึ่งตนเองได้ เป็นกิจกรรมที่จะทำให้อาช่าเกิดการเรียนรู้และเข้าใจตนเอง เรียนรู้ถึงคุณค่าวัฒนธรรมที่ช่วยให้การดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข มีความเหมาะสมพอดีกับทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็เรียนรู้สังคมกว้างเพื่อจะปรับตัวในการอยู่ร่วมกับผู้คนที่หลายหลายความเชื่อและวัฒนธรรม หากอาช่าเข้าใจตนเองจะทำให้เกิดความภูมิใจ มั่นใจ ในตนเองและเผ่าพันธุ์ เมื่อคนเรามีความภูมิใจ มั่นใจ ความมุ่งมั่นจะพัฒนาตนเองก็จะมีพลัง ไม่เพียงแต่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ยังหมายถึงเกียรติและศักดิ์ศรีความเป็นอาช่า ความสำคัญของความเข้าใจในอัตลักษณ์ของตนสอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ น.พ.เกษม วัฒนชัย (20 สิงหาคม 2547) ได้สรุปถึงเยาวชนที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ คือเยาวชนที่มีความรู้สึกมั่นคงในอัตลักษณ์ของตนเองมากกว่าเยาวชนที่ขาดความเชื่อมั่นในอัตลักษณ์ของตนเอง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า วัฒนธรรมคือทุนทางสังคม ที่จะช่วยทำให้บุคคล ชุมชน และประเทศชาติเกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนได้ ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญ เพราะวัฒนธรรมมีการอนุวัตและพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามเวลาและบริบททางสังคมและการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น ๆ การศึกษาเป็นเครื่องมือหลักในการสืบทอด คัดสรร ชัดเกล้า เพื่อให้คุณค่าทางวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ตลอดไป การศึกษานี้ตัวอย่างชุมชนอาช่าทั้งสองหมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยขี้เหล็กและหมู่บ้านอาช่าปากกล้วยตอกย้ำว่า การศึกษากับการสืบทอดวัฒนธรรมต้องดำเนินการไปคู่กัน และการศึกษาที่ดีนั้นต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ

กำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและการประเมินผล เพื่อให้การศึกษานั้นตอบสนองความต้องการ และแก้ปัญหาของชุมชนได้ สามารถสืบทอดความเชื่อ คุณค่า จารีตประเพณีของชุมชนได้ ดังนั้นการศึกษาจึงมีความสำคัญทั้งในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ เครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรม และเครื่องมือในการประสานความเข้าใจระหว่างประชากรที่หลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความปรองดองและความสมานฉันท์ภายในชาติ กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 ซึ่งเกิดช่วงภาวะวิกฤตของประเทศ กำหนดต้องมีการปฏิรูปสังคมและระบบการศึกษาของประเทศ จึงมีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ขึ้นมา เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม เน้นการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม และสำคัญยิ่งคือ การให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนรักษาสืบทอดเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของตนเอง เพื่อให้เป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนและของประเทศในที่สุด

6. การสืบทอดวัฒนธรรมอาช่าในมุมมองทางสังคมวิทยา

เดอว์ไคม์ (Durkheim, 1956) มองว่าการศึกษาเป็นภาพสะท้อนทางสังคม รูปแบบการศึกษาจะถูกกำหนดโดยสังคม ในแต่ละสังคมจะมีหลายรูปแบบการศึกษา เมื่อสังคมเปลี่ยนไป การศึกษาก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย ดังนั้นสภาพสังคมจึงเป็นผลมาจากการจัดการศึกษา

การวิเคราะห์ผ่านโครงสร้างสังคมชุมชน สังคมอาช่าแต่ละแห่งถือเป็นระบบกระทำกร ที่มีระบบย่อยต่าง ๆ ประกอบกันขึ้นมาเป็นระบบใหญ่ ซึ่งระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านั้น ทำหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ได้แก่ ระบบย่อยที่ทำหน้าที่ทางด้านครอบครัว การให้การศึกษาอบรม การป้องกันและบำรุงสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน การเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ความเชื่อ ศาสนาและการสื่อสาร การทำหน้าที่ต่าง ๆ ของระบบต่าง ๆ เหล่านี้ก็เพื่อจะรักษา ดุลยภาพของสังคมอาช่าให้ดำรงอยู่ต่อไป

การเปลี่ยนแปลงใด ๆ จะเกิดขึ้นที่ระบบใดระบบหนึ่งในสังคม และส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ ในสังคม กรณีหมู่บ้านอาช่าทั้งสองแห่ง ระบบย่อยที่เปลี่ยนไปก่อนคือ ระบบเศรษฐกิจและระบบการศึกษา กล่าวคือ การทำไร่ข้าวและการเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพหลัก และเป็นอาชีพก่อเกิดพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ เมื่อการทำไร่ข้าวลดลง แล้วหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ทำเงินสด ทำให้แบบแผนวิถีชีวิตเดิมที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองผูกพันกับธรรมชาติและเครือญาติ เพราะต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานระหว่างกัน การร่วมประกอบพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ตามความเชื่อก็เริ่มลดน้อยลง เพราะต้องทุ่มเทแรงงานไปกับพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ทำให้ระบบความเชื่อในสังคมถูกกระทบ ระบบเครือญาติสังคมถูกลดความแน่นแฟ้นลง สิ่งที่บรรพบุรุษเคยยึดถือปฏิบัติ เหล่า

ลูกหลานขอลดทั้งปริมาณและขั้นตอนลง เพื่อให้รวบรัดประหยัดเวลาและรายจ่ายเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจสังคม

การเรียนรู้ในวิถีเดิมของอาข่า เป็นรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ที่อาศัยเวลาในการสั่งสมประสบการณ์ผ่านการสังเกต ทดลองปฏิบัติ การเลียนแบบ การท่องจำพร้อมปฏิบัติจนเข้าใจและซาบซึ้ง เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาในโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรจากส่วนกลาง เปลี่ยนความคิดค่านิยมของลูกหลานให้เป็นแบบคนพื้นราบ การเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้ ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีการเรียนรู้ที่มีมาก่อน บทบาทของผู้อาวุโสที่เคยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกหลาน ถูกโรงเรียนรับหน้าที่นั้นไป นอกจากนี้วิธีการเรียนแบบใหม่ยังมีผลต่อระบบอื่น ๆ ในสังคมคือ ระบบครอบครัวที่เริ่มจางคลายความสัมพันธ์ไป เพราะพ่อแม่ปู่ย่าไม่สามารถอบรมลูกหลานให้อยู่ในกรอบจารีตเหมือนแต่เดิมได้ เพราะคิดว่าลูกหลานรู้มากกว่าตน ลูกหลานเกิดความสงสัยในระบบความเชื่อของพ่อแม่และบรรพบุรุษ เพราะหาเหตุผลอธิบายไม่ชัดเจน เกิดความไม่มั่นใจในฐานะและบทบาทของตนเอง ทำให้ไม่มั่นใจในอัตลักษณ์ เพราะคิดว่า ล้าหลัง น่าอาย จนไม่กล้าเปิดเผยตนตัวเมื่ออยู่ในสังคมใหญ่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวคือ ภาวะปัญหาในสังคมอาข่าปัจจุบัน

การวิเคราะห์ตามระบบโครงสร้างหน้าที่ ที่มองสังคมเป็นระบบกระทำการ ระบบจะมีข้อจำเป็นแห่งการหน้าที่ (The functional Imperatives) พาร์สันส์ (Parsons, 1951) เสนอว่า การที่ระบบกระทำการใด ๆ ในสังคม จะดำรงอยู่ได้หรือไม่ ต้องรักษาดุลยภาพ (equilibrium) ไว้ได้ จะต้องทำหน้าที่แก้ปัญหาสำคัญอันจำเป็นต่อเนื่องกัน 4 ประการคือ

1. การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment): G
2. การปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ (Adaptation): A
3. การประสานกลมกลืนกันหรือบูรณาการ (Integration): I
4. การขัดเกลาและการควบคุมสังคม (Latency): L

การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment): G การเผชิญหน้ากับปัญหาของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็กและหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การคงอยู่และการทำหน้าที่ของระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมเพื่อจะรักษาดุลยภาพทางสังคมไว้ เช่น ระบบอาชีพ แต่เดิมอาชีพหลักของอาข่าคือการทำไร่ข้าว ผลจากการพัฒนาทำให้อาชีพเดิมถูกแทนด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวมากขึ้น ระบบการศึกษา การเรียนรู้วัฒนธรรมในวิถีเดิมที่ใช้การจำ การเรียนรู้จากผู้อาวุโส ผ่านเวทีลานเที่ยวหมู่บ้าน ถูกโรงเรียนและสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ลดบทบาทของบุคคลและสถาบันที่เคยทำหน้าที่ดังกล่าวไป ดังนั้นการรักษาดุลยภาพทางสังคมคือ การพยายามจะรักษาให้ระบบต่าง ๆ ในสังคม ทำหน้าที่ต่อไปได้หรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมใหม่ เพื่อนำไปสู่สภาพความเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่าที่มีความเชื่อเดียวกัน มีการร่วมกันประกอบพิธีกรรม

ประเพณี เป็นสังคมระบบเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน ลูกหลานเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ผู้อาวุโส ประเพณีอยู่ในกรอบจารีตประเพณีและค่านิยมของเผ่า ดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง เอื้อต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ (Adaptation) : A ความพยายามให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว ชาวบ้านได้ปรับให้เข้ากับสภาพการณ์ เช่น การพยายามดิ้นรนเพื่อจะรักษาวัฒนธรรมอาข่า โดยปรับตัวรับกับกระแสการพัฒนาโดยการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของหมู่บ้านห้วยซี้เหล็ก เพื่อรักษาวัฒนธรรมอาข่าให้เป็นที่ศึกษาสำหรับลูกหลานและคนต่างถิ่น ส่วนกรณีของหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย การไม่สามารถปลูกข้าวไร่เป็นแปลงใหญ่ได้ ผู้นำด้านวัฒนธรรมได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการทำแปลงข้าวเล็ก ๆ แทรกไว้ในไร่กาแฟหรือป่าใกล้บ้าน ด้วยจุดประสงค์คือ เพื่อให้มีข้าวนำมาประกอบพิธีกรรมประเพณีอันเป็นหัวใจของความเป็นอาข่าไว้ การไม่สามารถตัดไม้ยืนต้นเพื่อนำมาทำโครงสร้างได้เพราะอยู่ในเขตโครงการพัฒนาโดยตุง ชาวบ้านจึงปรับเปลี่ยนโดยการทำโครงสร้างจำลองขนาดเล็กเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ

การปรับตัวที่เป็นผลจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าคือ การสอนลูกหลานตนเองที่บ้านตอนกลางคืน เพื่อสร้างความผูกพันเหมือนอดีตก่อน การพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างรูปแบบการศึกษา กล่าวคือ ชุมชนร่วมกับโรงเรียนสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ครอบคลุมคอยส่งเสริมค่านิยมของเผ่าแก่ลูกหลาน ชุมชนใช้วัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณีตามเทศกาล เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกันของทุกฝ่ายในชุมชน การร่วมมือกับกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีมาก่อน เช่น กลุ่มสมุนไพรร่วมกันถ่ายทอดองค์ความรู้และวัฒนธรรมอาข่าสู่เยาวชนอาข่า เป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมการเรียนรู้ของอาข่า เพื่อจะรักษาวัฒนธรรมอาข่าหรืออาข่ายั่งยืนไว้

การประสานกลมกลืนกันหรือบูรณาการ (Integration): I การกระทำของระบบสังคมในการแสวงหา วิธีการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของสังคมปัจจุบันเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมอาข่า ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตเดิม ดังนั้นระบบสังคมในชุมชนจะต้องแสวงหาวิธีการที่จะสร้างคุณภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมโดยผ่านระบบการขัดเกลาในสังคม (socialization)

การศึกษาของอาข่าแต่เดิมที่ใช้วิธีการจดจำคือ การเรียนรู้ผ่านการสังเกต การเลียนแบบ การท่องจำพร้อมปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจ โดยมีผู้อาวุโสหรือผู้นำด้านวัฒนธรรมเท่านั้นเป็นผู้ถ่ายทอดหรือผู้มีสิทธิ์พูดสอนได้ การวิจารณ์วัฒนธรรมต่อผู้อาวุโสถือว่าไม่ให้ความเคารพ เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไป การเรียนรู้ในสังคมและจากกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความจริงที่ภาษิตอาข่ากล่าวไว้คือ “หัวขาวไซ้จะรู้หมด” ซึ่งหมายความว่าคนหนุ่มก็สามารถเรียนรู้และเข้าใจในบางเรื่องได้เหมือนผู้อาวุโส ดังนั้น หน้าที่การอบรมสั่งสอน

ลูกหลานคือคนแก่เท่านั้น คนหนุ่มไม่ควรสอน ทำให้เกิดการยอมรับแนวคิดใหม่นั้นคือ ทุกคนต้องร่วมมือกันและเรียนรู้ไปพร้อมกัน ไม่มีคนรู้ที่สุด ผู้อาวุโสคือคนที่ลูกหลานควรเคารพยกย่อง แต่ไม่ได้หมายความว่า ท่านจะไม่มีข้อจำกัด อย่างน้อยก็คือ การอ่านออกเขียนได้ ช่องว่างระหว่างวัย ทำให้การสื่อสารกับลูกหลานไม่เข้าใจตรงกัน จึงต้องอาศัยคนหนุ่มเข้ามาช่วยเป็นคนกลาง การสอนลูกหลานโดยร่วมมือกับโรงเรียน ครู สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอจันทบุรี เชียงราย มูลนิธิหรือองค์กรสนับสนุนด้านทุนเพื่อสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

การบูรณาการด้านการดำรงชีพ การสร้างบ้านที่ปรับเปลี่ยนวัสดุและการออกแบบใหม่ให้สอดคล้องกับสังคม เช่น การสร้างบ้านด้วยปูน การขยายห้องนอนลูกสะใภ้ การขยายห้องรับแขก แต่คงรักษาแบบแผนเดิมที่ยังต้องแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนของชายและหญิงไว้ ทั้งนี้จะเห็นว่าการบูรณาการดังกล่าวจะเป็นการปรับให้สอดคล้องกับสภาพสังคม

การขัดเกลาและการควบคุมสังคม (Latency): L การปรับตัวให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหาของชุมชน จะเป็นการสร้างบรรทัดฐานใหม่ในสังคม ซึ่งแสดงว่าสังคมได้เคลื่อนตัวไปสู่สภาวะใหม่ที่ปรับคุณภาพแล้ว การขัดเกลา (Socialization) เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาแทนคนรุ่นเก่า ได้ปรับกระบวนการและวิธีการจนเป็นที่ยอมรับของสังคมปัจจุบัน เช่น การยอมรับถึงเรื่อง บทบาทและหน้าที่การจัดการศึกษาสำหรับลูกหลานไม่ใช่เป็นหน้าที่ของโรงเรียนเท่านั้น หรือเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโส แต่การอบรมลูกหลานเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนต้องร่วมมือกัน

ดังนั้นการอบรมขัดเกลาเยาวชนอำเภอแบบใหม่ จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายคือ พ่อแม่ ครอบครัว ชุมชนและโรงเรียนที่จะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดบรรทัดฐานเดียวกัน เพื่อให้ลูกหลานอำเภออยู่ในกรอบจารีตที่ติงามของเฒ่าและเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย นั่นคือคุณลักษณะของเยาวชนอำเภอที่คาดหวัง ต้องรู้จักทั้งตัวเองคือ รู้ความเป็นมา รู้วัฒนธรรมอำเภอ ภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง รู้จักคนอื่นคือ ในสังคมไทยที่หลากหลายความเชื่อและแบบแผนการปฏิบัติ ดังนั้นการอยู่ร่วมกันต้องเคารพศักดิ์ศรีในความแตกต่างกันของทุกคน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสังคมสำหรับสังคมที่หลากหลายด้านวัฒนธรรม

1) รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนการจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองทุกชุมชน เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นศูนย์รวมใจระหว่างคนในชุมชน เป็นการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้

2) รัฐควรเปิดรับฟังเสียงของชนเผ่ามากขึ้น เพื่อให้ชนเผ่ามีส่วนร่วมในการกำหนด

เป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชน สามารถเลือกโครงการพัฒนาหรือปฏิเสธบางโครงการ หากจะมีผลกระทบต่อความเป็นชุมชนวัฒนธรรม เจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกระดับทั้งส่วนกลางส่วนท้องถิ่น ต้องมีความเข้าใจและยอมรับความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม

3) รัฐควรมีนโยบายให้แต่ละเชื้อชาติ ศาสนา แต่ละชนเผ่าที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นประเทศไทย มีกิจกรรมในการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน รู้คุณค่าทางวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้อย่างปรองดองและสมานฉันท์

4) รัฐควรส่งเสริมให้สถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านวัฒนธรรมแต่ละชนเผ่าให้มีการศึกษาและร่วมมือระหว่างกัน ส่งเสริมให้มีการวิจัยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เพื่อให้การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมดำเนินไปด้วยกัน เป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาต่อไป

5) รัฐต้องใช้สื่อที่สร้างสรรค์ให้สังคมเกิดความสมานฉันท์ โดยส่งเสริมให้สื่อทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้บริโภคข้อมูลข่าวสาร เพื่อลดการตอกย้ำภาพลักษณ์และอคติต่าง ๆ ทางชาติพันธุ์ อันจะนำไปสู่ความขัดแย้ง

หน่วยงานที่ควรเป็นแม่ข่ายคือกระทรวงวัฒนธรรมที่จะต้องประสาน ส่งเสริมและเชื่อมโยงเครือข่ายในการปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นของประชาชน กระทรวงควรทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพในการประสานเชื่อมโยงเจ้าของวัฒนธรรม จากทุกองค์กร เครือข่าย และทุกพื้นที่ให้มีโอกาสดำเนินงานหรือประพฤติปฏิบัติตามวิถีความเชื่อของตน เพื่อผนึกพลังส่งเสริมความแตกต่างที่หลากหลาย

2. ข้อเสนอแนะการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอาข่า

นโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของอาข่าให้ดีขึ้นและในขณะเดียวกัน ก็รักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้ รัฐควรดำเนินการดังนี้

1) ควรส่งเสริมระบบคิดและภูมิปัญญาของเผ่าอาข่าผ่านพิธีกรรมประเพณีมากขึ้น ไม่ควรส่งเสริมการสร้างมูลค่าจลิมคุณค่า ตัวอย่าง เช่น ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งมีความหมายต่อวิถีชีวิตอาข่าทั้งด้านจิตใจและการดำรงชีพ ต้นไม้คู่ชีวิต ป่าชุมชนหรือป่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีคู่กับหมู่บ้าน ดังนั้นหากหมู่บ้านอาข่าแห่งใดสามารถรักษาป่าชุมชนได้ รัฐควรส่งเสริมสนับสนุน เช่น เพิ่มเงินพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น ประกาศยกย่องเชิดชู นอกจากนี้จะทำให้รักษาป่ารักษาวิถีอาข่าไว้ได้แล้ว ยังรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐกับชนเผ่าด้วย ทำให้ชนเผ่ารู้สึกว่าเป็นเจ้าของป่า มีสิทธิดูแลและใช้ประโยชน์ได้ ไม่ต้องโยกย้ายหรือลงไปหางานทำต่างถิ่น

2) การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใช้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นวัตถุดิบสำหรับการท่องเที่ยว ควรมีการให้ความรู้แก่อาข่าและนักท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง เพื่อให้การท่องเที่ยว

เป็นกิจกรรมการเรียนรู้และเข้าใจระหว่างอาช่าและคนต่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม นอกจากความ
บันเทิงจากการเที่ยวดูความแตกต่าง ความแปลกระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

3. ข้อเสนอแนะยุทธศาสตร์การพัฒนาเยาวชนอาช่า

ยุทธศาสตร์สำหรับเยาวชนอาช่า ควรดำเนินการโดยคณะกรรมการไตรภาคี ซึ่ง
ประกอบด้วย ชุมชนอาช่า นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่รัฐ กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา
สำหรับเยาวชนอาช่าในชุมชน ดังนี้

- 1) ควรให้โอกาสทางสังคมแก่เยาวชนอาช่า เช่น เชิญมาออกโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์
ในฐานะตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ในกิจกรรมสร้างสรรค์ทางสังคม เช่น กีฬา ดนตรี กลุ่มรัก
ธรรมชาติ จะทำให้เยาวชนอาช่าภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเองและชนเผ่า
- 2) ควรสร้างต้นแบบสำหรับเยาวชนอาช่าหรือชาวเขาเผ่าอื่น ๆ เช่น นักกีฬา นักดนตรีที่
ได้รับเหรียญรางวัลจากการแข่งขันในระดับจังหวัด ชาติ หรือผู้มีความสามารถพิเศษอื่น ๆ รัฐควร
ส่งเสริมและยกย่องเป็นบุคคลต้นแบบความสำเร็จและความมุ่งมั่นสำหรับเยาวชนอาช่าคนอื่น ๆ
- 3) ควรจัดโควตานักเรียนอาช่าหรือชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ที่เรียนเก่ง แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้
เล่าเรียนเต็มศักยภาพโดยไม่มีเงื่อนไข และเปิดโอกาสให้กลับไปพัฒนาท้องถิ่น

4. ข้อเสนอแนะด้านการจัดการศึกษาสำหรับอาช่า

การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาช่า ควรมีนโยบายดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาต้องส่งเสริมให้เยาวชนอาช่าได้รู้จักตนเอง ชุมชน เข้าใจประวัติความเป็นมา
จากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง จะทำให้เขาภาคภูมิใจในตนเองและความเป็นชนเผ่า
เพราะผู้ที่เข้าใจตนเอง ภูมิใจในตนเอง จะสามารถปรับตัวเองได้ดี และประสบความสำเร็จทาง
สังคมมากกว่าคนที่ไม่รู้จักอัตลักษณ์ตนเอง
- 2) การศึกษาควรเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างคน
ในชุมชน ที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านอายุ ประสบการณ์ การศึกษาและความเชื่อ เพื่อลดช่องว่าง
ในชุมชน ทำให้เข้าใจและรับฟังกันมากขึ้น
- 3) การศึกษาต้องทำให้อาช่าในฐานะคนไทยเข้าใจคุณค่าและความสำคัญของทุกกลุ่มที่
หลอมรวมกันขึ้นมาเป็นชาติ เพราะแต่ละกลุ่มต่างมีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และการพัฒนา
ประเทศ จะทำให้เกิดการเคารพและเห็นคุณค่าระหว่างกัน
- 4) การศึกษาควรส่งเสริมทัศนคติที่ดีในการอยู่ร่วมกัน ให้ผู้ที่ต่างวัฒนธรรมหรือต่างเชื้อ
ชาติมีทัศนคติที่ดีต่อกัน ขจัดอคติทางชาติพันธุ์ที่มาจาก การสร้างภาพผิด เช่น คำเรียกชื่อชนเผ่าที่
ผ่านมา หรือการสร้างภาพลักษณ์ชาวเขา คือ กลุ่มล่าหังและด้อยพัฒนา ดังนั้นการจัดการศึกษา

จะต้องชี้ให้นักเรียนเข้าใจว่า ทุกเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ต่างก็มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของตนเอง ส่งเสริมการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน มีกิจกรรมที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

5) การศึกษาควรส่งเสริมสิทธิ โอกาส ความเสมอภาคทางการศึกษา เช่น รัฐกำหนดโควตาให้นักเรียนที่เรียนเก่งที่สุดของแต่ละเผ่า ได้เรียนในสิ่งที่เขาถนัดถึงขั้นสูงสุด จะทำให้ทุกคนทุกเผ่าเข้าถึงโอกาสและเห็นความสำคัญของการศึกษา ซึ่งท้ายที่สุดการศึกษาก็จะหล่อหลอมคนให้เป็นคนไทยและมีเอกภาพได้

4.1 ข้อเสนอแนะต่อโรงเรียน

โรงเรียนในฐานะแหล่งบริการวิชาการ เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนท้องถิ่น โรงเรียนจะแยกตัวเองจากชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนเหมือนสมัยก่อนไม่ได้ โรงเรียนต้องมองทะลุกรอบ ต้องหาความสมดุลในการถ่ายทอดวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการบริหารจัดการต้องยืดหยุ่นไม่ใช้วัฒนธรรมการบริหารแบบราชการเข้ามาจัดการกับการร่วมมือกับชุมชน

โรงเรียนควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริง สถานการณ์จริง และให้ผู้รู้ที่เป็นผู้ปฏิบัติได้จริงในชุมชนเข้ามาร่วมเสนอความเห็นร่วมสอนลูกหลาน การให้เด็กได้สัมผัสเรียนรู้จากสถานที่จริง บุคคลผู้ปฏิบัติจริง จะทำให้เด็กตื่นตาตื่นใจ และมีชีวิตชีวากับการเรียนมากขึ้น ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การวิจารณ์ ซึ่งจะทำให้นักเรียนเข้าใจได้ลึกซึ้ง สนใจที่จะค้นคว้าสืบค้นหาตนตัวของเขามากขึ้นต่อไป

4.2 ข้อเสนอแนะต่อการจัดหลักสูตร

จุดอ่อนของโรงเรียนในอดีตที่ผ่านมาคือ การทำหลักสูตรด้านทักษะอาชีพของชุมชน เพื่อให้เยาวชนจำประวัติศาสตร์ ฝึกฝนอาชีพ ศิลปะ โดยใช้วิทยากรท้องถิ่นเท่าที่จะมีงบประมาณให้ได้มุ่งเป้าหมายที่จะสอนในเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนคือ ระบบคิด ระบบคุณค่า ไม่มีการวัดประเมินผลในส่วนที่เป็นนามธรรม ดังนั้น หลักสูตรสำหรับการสืบทอดวัฒนธรรมอาชา ต้องเป็นหลักสูตรที่สะท้อนมาจากความต้องการและปัญหาของชุมชน โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางหลักสูตรและร่วมจัดการศึกษา เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานและเป็นสหวิทยาการในตัวเอง เป็นพหุวัฒนธรรมศึกษา กล่าวคือ สามารถเชื่อมโยงหรือมีการเรียนรู้เพื่อเข้าใจตนเอง และเข้าใจวัฒนธรรมอื่น ๆ ไปพร้อมกัน รายวิชาเรียนควรบูรณาการร่วมกันระหว่างรายวิชาอื่นด้วย เช่น การใช้ความรู้จากหลาย ๆ วิชาเข้ามามีส่วนตอบโจทย์ปัญหาที่เป็นบทเรียนนั้น ๆ หลักสูตรต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิต เช่น การตั้งโจทย์จากปัญหาในชีวิตประจำวัน ใช้สื่อที่อยู่รอบตัวเด็ก และการเรียนวัฒนธรรมควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีการ

วิพากษ์อยู่เสมอ โดยไม่มองว่าวัฒนธรรมเป็นของสูงและต้องไม่ได้ ไม่มองว่าเป็นความรู้กระด้าง แข็งตัว ต้องมองวัฒนธรรมในฐานะสิ่งมีชีวิต และการเรียนการสอนควรเน้นกิจกรรมที่เป็น กระบวนการกลุ่ม เน้นการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ระหว่างชุมชน และระหว่างกิจกรรมใน รายวิชาอื่น ๆ ซึ่งครูต้องถูกฝึกและเตรียมตัวล่วงหน้า

4.3 ข้อเสนอแนะต่อครูผู้สอน

ครูที่สอนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนชาวเขาเกือบทั้งหมดเป็นคนพื้นราบที่มีความเชื่อ และภูมิหลังทางสังคมต่างกับนักเรียน อีกทั้งการสอนที่ผ่านมาใช้หลักสูตรจากส่วนกลางทั้งหมด เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนครูก็ใช้เกณฑ์ค่านิยมของสังคมพื้นราบตัดสินเด็ก สิ่งที่ครูไม่เคยคิดก็คือ พฤติกรรมของครูเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนตัวน้อย ๆ ทั้งความคิด ความเชื่อ ค่านิยม โดยครู อาจรู้หรือไม่รู้สึกรู้ตัว เพราะลูกศิษย์ตัวน้อยอยู่ในวัยเลียนแบบ ยิ่งมีความประทับใจครูมากก็ยิ่งจะ เลียนแบบมากขึ้น ดังนั้นหน่วยงาน ที่รับผิดชอบดูแลครูต้องอบรมและเตรียมครูก่อน ต้องสร้าง ครูที่เป็นคนมองคนทุกคนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียม ครูที่มองว่านักเรียนทุกคนมีศักยภาพในการ พัฒนา ครูที่เคารพสิทธิ ศักดิ์ศรีของความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อ เชื้อชาติและ ศาสนา ก่อนจะบรรจุให้ทำหน้าที่การสอนในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง

4.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรทำวิจัยเปรียบเทียบการสืบทอดวัฒนธรรมชนเผ่าต่าง ๆ ใน ประเทศไทยที่มีความต่างกันในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ระยะเวลาในการเข้ามาในไทย เพื่อสร้าง ทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เพื่อประโยชน์ในการเข้าใจซึ่งกันและกัน และให้การศึกษา เป็นของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง
- 2) ควรทำการวิจัยเพื่อศึกษาถึงภูมิปัญญา และวิธีการส่งเสริมการนำ ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ เช่น การรักษาธรรมชาติป่าไม้ สิ่งแวดล้อมของแต่ละเผ่า เพื่อให้เกิดการพัฒนาในการทำให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ เป็นการคืนสิทธิแก่ชนเผ่า
- 3) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงอาข่าในการส่งเสริมการสืบ ทอดวัฒนธรรมอาข่า และการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมโอกาสและยกบทบาทสถานภาพ ของสตรีอาข่าให้สูงขึ้น
- 4) ควรมีการทำวิจัยเปรียบเทียบกับกรณีการสืบทอดวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย ต่าง ๆ ในต่างประเทศ หรือการบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษา เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกัน และแนวทางในการนำมาจัดการกับประเทศไทยและสร้างความเข้าใจในสังคมโลก

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. กาญจนา แก้วเทพ และปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา:**

วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

กมล สุคประเสริฐ. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน.**

กรุงเทพมหานคร: เจ เอ็น ที, 2540.

กวรรณิการ์ สัจกุล. **วัฒนธรรมไทย เอกสารประกอบการสอนวิชา 270178.** กรุงเทพมหานคร:

ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. **นโยบายกรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับชุมชนบน**

พื้นที่สูง. กรุงเทพมหานคร: กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538.

กาสัก เต๊ะซันหมาก. **การนำเสนอรูปแบบกระบวนการพัฒนาประชาสังคมสำหรับสภา**

วัฒนธรรมจังหวัด. วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

เกษม วัฒนชัย. **การปฏิรูปการศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาแห่งชาติ, 2545.

เกษม วัฒนชัย. **เด็กไทยในมิติที่หลากหลายวัฒนธรรม.** (20 สิงหาคม 2547)

กรุงเทพมหานคร : สถาบันรามจิตติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **สังคมพหุเอกานิยม: เอกภาพในความหลากหลาย.**

กรุงเทพมหานคร: ชัคเซสมิเดีย, 2542.

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชคและคณะ. **โครงการวิจัยเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**

อำเภอ (ระยะที่ 2) ภายใต้สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมชาวอำเภอเชียงราย.

เชียงราย: สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอเชียงราย, 2545. (เอกสารอัดสำเนา)

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค. **บทบาทชาย หญิง และการครองเรือนอำเภอ โรงเรียนวิถีชีวิตและ**

วัฒนธรรมอำเภอ. เชียงราย : สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอจังหวัด

เชียงราย, 2546. (เอกสารอัดสำเนา)

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค. **ศิลปะ การละเล่นพื้นบ้านอำเภอ โรงเรียนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอำเภอ.**

เชียงราย: สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอำเภอจังหวัดเชียงราย, 2546.

(เอกสารอัดสำเนา)

ขจัดภัย บรูซพัฒน์. **ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ**. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, 2546.

ขจัดภัย บรูซพัฒน์. **ชาวเขา**. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, 2518.

ขจัดภัย บรูซพัฒน์. **ชาวเขา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, 2528.

คณะกรรมการโลกว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา, ยูเนสโก. การประชุมใหญ่รับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม. แปลโดย ชูพินิจ เกษมณี. เรื่อง **อัตลักษณ์ ความหลากหลายและพหุนิยม**. เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการเรื่อง สันติธรรมบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม. 23 พฤษภาคม 2547 ณ ห้องประชุม 1 ชั้น 2 ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2547.

คณะกรรมการโลกว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา, ยูเนสโก. **วัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาศหประชาชาติ, 2541.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542.

คณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง, สำนักงาน. **การติดตามผลการดำเนินงานตามแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540-2544)**. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ป.)

คณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง, สำนักงาน. **การติดตามผลการดำเนินงานตามแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2545-2549)**, กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ป.)

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ทศวรรษแห่งการสืบสานวัฒนธรรม**.

กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ป.). (เอกสารเย็บเล่ม).

งามพิศ สัตย์สงวน. **หลักมนุษยวิทยาวัฒนธรรม**. ภาควิชาสังคมจิตวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2538.

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2519.

- จุไรรัตน์ จันทน์ธำรง และยุพา คลังสุวรรณ. **ประวัติทฤษฎีทางมนุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรมโดยสังเขป**. กรุงเทพมหานคร : แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (ม.ป.ป.).
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. **วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ**. เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการเรื่อง สันติธรรมบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม. 23 พฤษภาคม 2547 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร : สถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2547.
- ชนิตา รัชทรัพย์เมือง. **การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532.
- ชนิตา รัชทรัพย์เมือง. **พื้นฐานการศึกษา หลักการและแนวคิดทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, 2534.
- ชัยนต์ วรรณะภูติ. **การศึกษาที่ทางเลือกในการพัฒนา**. ใน สำลี ทองธิว (บรรณาธิการ) **การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม**, กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ชัยพันธุ์ ประชาสะวิต. **ประสบการณ์การบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่ น้ำตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่**. **วารสารประชาคมวิจัย** 45 (กันยายน 2545) : 15.
- ชัยวัฒน์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. **ปัญหาชาวเขาและการกำหนดมาตรการเฉพาะในการควบคุมชาวเขาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2544.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **100 ปี แห่งการปฏิรูประบอบราชาธิปไตย : วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- ชุติมา เวทการ และคณะ. **การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับประถมศึกษาปีที่ 5 – 6 จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถาน วัดไหล่หิน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- เชียรศรี วิวิธสิริ. **จิตวิทยาการเรียนรู้ผู้ใหญ่**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2534.
- ณรงค์ ใจหาญ. **สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขา และชนกลุ่มน้อยในประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.
- ทวิช จตุรพฤกษ์. **เสียงจากคนชายขอบ: ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลิซอ**. เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

นพคุณ สุวรรณฤทธิ์. **ผลกระทบของนโยบายการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง: ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขา ต.วาวี อ.แม่สรวย เชียงราย.** เชียงใหม่: การค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพมหานคร: กรมการเผยแพร่. นวัตกรรม ตามี. **การเข้าถึงโอกาสในการได้รับบริการการศึกษาของประชาชนชาวเขา.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539. และส่งเสริมงานพัฒนา, 2539.

น้อย พงษ์สนิท. **จริยศาสตร์ : ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม.** เชียงใหม่: โครงการตำรา มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. **30 ชาติในเชียงราย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สยาม, 2547.

ปฏิรูปการศึกษา, สำนักงาน. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, (ม.ป.ป.)

ปนัดดา บุญยสาระน้อย. **ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกรปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจในอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2546.

ประจวบ คำบุญรัตน์, อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และ เคน แคมป์. **แนวโน้มด้านสังคมเกี่ยวกับชุมชนพื้นที่สูงในทศวรรษหน้า.** เชียงใหม่: สำนักงานกิจการพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

ประชาสงเคราะห์, กรม. **ก้าวใหม่การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2540.

ประภาศรี สีหอำไพ. **วัฒนธรรมทางภาษา.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2538.

ประยุทธ์ ปยุตโต. **การศึกษากับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2532.

ประเวศ วะสี. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2537.

ปรัชญา เวสารัชช์ และอภิชัย พันธเสน. **ปฏิรูประบบราชการเพื่ออนาคต.** กรุงเทพมหานคร: ธารวิมล, 2540.

ปิยพงศ์ (นามแฝง). **เรื่องลับน่ารู้ของอีก้อ.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2544.

พจน์ เทียมศักดิ์. **ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน.** วิทยานิพนธ์ดุสิต บัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2543.

พรสุข เกิดสว่าง และกฤตยา อาชวนิจกุล. **สถานะของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**

ไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

พระเทพเวที. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2532.

พัชรินทร์ สอนธิตะปัญญา. **มาเลเซีย เอกภาพกับการศึกษา**. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริและกาญจน์ ละอองศรี (บรรณาธิการ). **ประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 86-90**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

พันธุ์ทิพย์ รามสูต. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม**. นครปฐม : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

พันสุรย์ ลดาวัลย์. **ปัญหาชาวเขาในประเทศไทย ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529.

พินิจ พิษยกัลป์. **ข้อห้ามและข้อนิยมเบื้องต้นทางสังคมของชาวเขาเผ่าอีเก้อ**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2517.

พินิจ พิษยกัลป์. **โครงการศึกษาค้นคว้าวิธีการพัฒนาชาวเขาระดับหมู่บ้านเผ่าอีเก้อ**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2524.

พินิจ พิษยกัลป์. **อีเก้อ ความรู้ทั่วไป ชีวิตความเป็นอยู่**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา เชียงใหม่. (ม.ป.ป.)

พิมล แสงสว่าง. **นโยบายการรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่าศึกษาเชิงวัฒนธรรมการเมือง: การค้นคว้าแบบอิสระ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. 2536.

พิศวาส สุคนธ์พันธ์ และปฐมภรณ์ บุษปัทมา. **ปัญหาการประกอบอาชีพของชาวเขา และชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. **สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อย: การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

รุ่ง แก้วแดง. **ปฏิวัติการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2543.

ละเอียด ชอบธรรม. **รายงานบทบาททางสังคมและเศรษฐกิจของสตรีชาวเขาเผ่าอีเก้อ**. ศูนย์วิจัยชาวเขา, เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่, 2523.

ลิขิต วีระเวดิน. **ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

ลูวิส พอล และอีเวน. **หกเผ่าชาวคอย**. แปลโดย ศิริวรรณ สุขพานิช. เชียงใหม่: หัตถกรรมชาวเขา, 2528.

- เลขาธิการสภาการศึกษา,สำนักงาน. ข้อเสนอยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด.2547.
- วริมา โพธิสมบัติ. **ปัญหาชาวเขากับความมั่นคงแห่งชาติ.** กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 33, 2533-34. (เอกสารวิจัยส่วนบุคคล)
- วาสนา ตุ่นศรี. **การศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาแบบพึ่งตนเอง สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย.** ปรินญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537.
- วิจัยการศึกษา, กอง. **นโยบายและการจัดการศึกษาสำหรับชาวเขาในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: กองวิจัยการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2527.
- วิจัยชาวเขา, สถาบัน. **ข้อมูลด้านสวัสดิการสังคมของชาวเขา.** กรุงเทพมหานคร: กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2545.
- วิจัยชาวเขา, สถาบัน. **ทำเนียบประชากรชาวเขาทั่วประเทศ.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่, 2542.
- วิจัย วงษ์ใหญ่. **กระบวนการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, 2537.
- วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษาไทย 2511- 2475.** กรุงเทพฯ : พันนี้พับบลิชชิง, 2526.
- วิวัฒน์ชัย อัตถากร. **แนวคิดในการพัฒนา: ระบบการครอบงำสังคมไทยของประเทศไทยตะวันตก. วารสารครุศาสตร์ (มกราคม-มีนาคม 2527).**
- วุฒิพงษ์ เหล่าจุมพล. **วิเคราะห์นโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาหาเสพติดบนพื้นที่สูงในประเทศไทย: การค้นคว้าแบบอิสระ.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.
- เวช หกพันนา และคณะ. **โครงการปั้นเด็กปั้นดินเพื่อท้องถิ่นยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.
- ศตวรรษ สติธย์เพียรศิริ. **การลำดับวงศาและทัศน์บางเรื่องของเผ่าอีโก้.** เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2533.
- ศิริเพ็ญ มากบุญ และคณะ. **การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อสืบสานอาชีพของชุมชนสำหรับนักเรียนประถมศึกษา กรณีศึกษาชุมชนวัดมะค่า สภาวัฒนธรรมตำบลหัวสำโรง อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. **กรมวิชาการ. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง 2533).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2535.

- ศึกษาศึกษา,กระทรวง. **ระบบการบริหารและจัดการวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประชาชน, 2539.
- ศึกษาศึกษา,กระทรวง. **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.),2544.
- ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย. **ทำเนียบชุมชนบนที่สูงจังหวัดเชียงราย**. เชียงราย : สำนักงานสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย.2543 (เอกสารเย็บเล่ม)
- สกินเนอร์, จี วิลเลียม. **ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- สมจิต สัจสัตยวฑุฒิ. **ปัญหาในการอพยพชาวเขาลงสู่พื้นราบกรณีศึกษาเผ่าม้งอำเภอบางจังหวัดพะเยา: การค้นคว้าแบบอิสระ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย. **คู่มือปฏิบัติและการศึกษาพิธีกรรมประเพณีวัฒนธรรมในรอบ 12 เดือนของชาวบ้าน**. เชียงราย: สมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาช่าจังหวัดเชียงราย. 2543. (เอกสารเย็บเล่ม)
- สมัย สุทธิธรรม. **อีโก้**. กรุงเทพมหานคร: เวิร์ด มีเดีย, 2541.
- สุจิตรา สุนทรทรัพย์. **การวิเคราะห์คุณลักษณะไทย คุณค่า และกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวแบบไทย: กระบี่กระบอง**. วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **เด็กไทยในความหลากหลายและรอยร้าวทางวัฒนธรรม**. 20 สิงหาคม 2547 กรุงเทพมหานคร: สถาบันรามจิตติ, 2547
- สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุน อมรวีวัฒน์. **การศึกษาเพื่อการเรียนการสอน ส่งเสริมคุณธรรมจรรรยาแห่งวิชาชีพครู**. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมคุณธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- สุน อมรวีวัฒน์. **เด็กไทยในความหลากหลายและรอยร้าวทางวัฒนธรรม**. (20 สิงหาคม 2547) กรุงเทพมหานคร: สถาบันรามจิตติ, 2547.
- สุน อมรวีวัฒน์. **สมบัติทิพย์การศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2534.
- สุรวุฒิ บัดไธสง. Civic Education: เน้นด้านการศึกษานอกโรงเรียน. **ในรายงานการเสวนาทางวิชาการ ครั้งที่ 1 กลุ่มศึกษา Civic Education, 19 มกราคม 2541 ณ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**.

- สุริชัย หวันแก้ว. **กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- สุริชัย หวันแก้ว. **กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ (Marginalization)**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, 2546.
- สุริชัย หวันแก้ว. (บรรณาธิการ). **การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคมคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุริชัย หวันแก้ว. **โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทยในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก, 2545.
- สุวิทย์ สุทธานิกุล. **วัตถุประสงค์และนโยบายแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชาวเขาและการปลูกพืชเสพติด**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมความมั่นคงแห่งชาติ, (ม.ป.ป.).
- สีลาภรณ์ นาคพรทรรพ. **แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม: ระดับกลุ่ม/ชุมชน ในอนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อัจฉา (บรรณาธิการ), การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2539.
- สีลาภรณ์ นาคพรทรรพ. **ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้. วารสารสุขุทัยธรรมาธิราช (พฤษภาคม-สิงหาคม, 2538)**.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. **พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), 2547.
- เสน่ห์ จามริก. **แนวทางการพัฒนาการศึกษา: บทวิเคราะห์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537.
- สำลี ทองธิว. **หลักการสร้างหลักสูตรและภาคปฏิบัติ (เอกสารการสอน)**. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- สำลี ทองธิว. **เอกสารประกอบโครงการพัฒนาหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและงานไม้สำหรับหมู่บ้านหัตถกรรมไม้และแกะสลักบ้านถวายเป็น: กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านต้นแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- องค์กรเครือข่ายชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, **รายงานการประชุมผลการประชุมเชิงปฏิบัติการองค์กรเครือข่ายชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**. เชียงใหม่, 2536 (เอกสารเย็บเล่ม)

- อดุลย์ วังศรีคุณ. การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิमान. ปริญญาครุศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนการและบทบาทในประชาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อมรา พงศาพิชญ์. เอกสารหน่วยที่ 9 แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. กระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็ก ๆ และชุมชนของเรา. กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2541.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. การบูรณาการการเรียนรู้วัฒนธรรมกับการศึกษาของต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, 2546.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. ความจริงของแผ่นดิน ชุดที่ 1. กรุงเทพมหานคร: เจพีลิม โปรเซส, 2541.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. รายงาน เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันรามจิตติ 2547. (เอกสารอัดสำเนา)
- อลิศรา ชูชาติ. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. ชุดวิชาการวิจัยของการศึกษานอกโรงเรียนกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชน จำกัด, 2538.
- อลิสสา หะสาเมาะ. ความสำนึกในเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิมในชุมชนหรือเสาะ. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2528.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2538.

อุทัย ดุลยเกษม. คุณภาพประชากรกับการศึกษา. ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง **คุณภาพประชากรในทศวรรษหน้า**, 2534 ณ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. **ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.

อุไรวรรณ แสงศร. **บ้านอีโก้: ความเชื่อและภูมิปัญญาชาวบ้าน**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยชาวเขากองประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2539.

อุไรวรรณ แสงศร. **ผู้นำชาวเขาเผ่าอีโก้ เชียงใหม่**. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยชาวเขากองประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, 2531.

อุไรวรรณ แสงศร. **ภูมิปัญญาพื้นฐานและการรักษาความเจ็บป่วยของชาวอีโก้**. เชียงใหม่ : สถาบันชาวเขากองประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2542.

อุไรวรรณ แสงศร. **อีโก้ ความเข้าใจชนเผ่าต่างวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขากองประชาสงเคราะห์, 2538.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

ภาษาอังกฤษ

Barker, L. M. **Learning and Behavior**. New York: Macmillan, 1994.

Banks J. & Banks. C.A. (Eds.) **Multicultural Education : Issues and Perspectives**. Boston : Allyn and Bacon, 1989.

Banks J. & Banks. C.A. (Eds.) **Multicultural Education : Issues and Perspectives**. Boston : Allyn and Bacon, 1993.

Bourdieu, Pierre. **Outline of A theory of Practice**. Cambridge : Cambridge University Press, 1979.

Brookover , William B. and Gottlieb, David. **A Sociology of Education**. New York: American Book Company, 1964.

Kammerer Ann. Cornelia. **Ancestors And Descendants, Kinship, Ritual and Cosmology Among Akha of Northern Thailand**. National Research Council of Thailand, 1981.

- Kammerer Ann. Cornelia. **Minority Identity. the Mountains of Thailand : The Akha Case. Southern Asian Tribal Groups and Ethnic Minority Culture Survived Reports No 22.** Thailand Information Center.
- Durkheim, Emile. **Education and Sociology.** New York : The Free Press, 1956.
- Gibson, M. **Anthropological perspectives on multicultural education.** Anthropology and Education Quarterly, VII(4)
- Goodman Jim. **Meet the Akha.** Bangkok White Lotus 2002.
- Keyes, C.F. **Southeast Asian Culture and Society : A bibliography.** University of Washington, 1971. Thailand Information Center.
- Kunstadter, Peter. **Southeast Asian Tribes Minorities and Natives.** Princeton: Princeton University Press, 1967.
- Latif, Haji Abdul and Ibrahim, Bin Haji. **Culture and Development in Brunei Darussalam.** Japan-ASEAN Forum V Regional Cooperation and Culture, 8-9 December 1994. Bangkok Thailand.
- Lewis Paul W. **Akha Oral Literature.** Bangkok: White Lotus, 1996.
- Lewis Paul W. **Basic Themes in Akha Culture. Contribution to Southeast Asian Ethnography, No 1.** Thailand Information Center.
- Miller-Lachmann Lyn. **Schools for All : Educating Children in a Diverse Society.** New York : Delmar Publishers, 1995.
- Moreman, Michael. **Ethnic Identification in a Complex Civilization : Who are the Lue.?** Randolph S. David. Japan – ASEAN Forum V Regional Cooperation and Culture, 8-9 December 1994. Bangkok.
- Parsons, Talcott. **The Social System.** New York : The Free Press, 1951.
- Schaefer, R. T., & Lamm, R.P., **Sociology.** Boston : West Church, 1995.
- Steward, Julian. **Theory of Culture Change.** Urbana : University of Illinois Press, 1955.
- Suzuki, B. **Socioeconomic Pluralism : Its Meaning for the Future and Education.** San Diego, CA: San Diego State University, National Origin Desegregation Assistance Center.(ERIC Document Reproduction Service No. ED 272 587)
- Young Gordon. **The Hill Tribes of Northern Thailand.** Bangkok : The Siam Society, 1962.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มร่วมกิจกรรมหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	สถานภาพ/บทบาท
1	นายอาผ่า มาเยอะ	ชะหมา/ผู้รอบรู้การทำพิธีกรรม/ผู้อาวุโส
2	นายอาหมือ เยชอง	พีมะ/หมอลาธา/ผู้อาวุโส
3	นายมอโล จูต๋อง	หมอสมนไพร/ผู้อาวุโส
4	นายชิตู เยชอ	หมอสมนไพร/ผู้อาวุโส
5	นายอาเสาะ อานี	พีหญ้า/หมอสมนไพร
6	นายวุฒิไกร มอผ่า	ครูผู้ร่วมวิจัย/ผู้อาวุโส
7	นายอาฮ่าย ยื่อแจะ	กรรมการสถานศึกษา/ผู้อาวุโส
8	นายอาพี ยื่อแจ๊ะ	กรรมการหมู่บ้าน/ผู้อาวุโส
9	นายอาดี จูเปาะ	ผู้อาวุโส
10	นายอาดู มาเยอะ	อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/ผู้อาวุโส
11	นายปอโล จูเปาะ	ผู้อาวุโส
12	นายอาชู จูเปาะ	บารจี้/ผู้อาวุโส
13	นายอาดี เยชอ	ผู้ปกครองนักเรียน
14	นางอาหมือ หน่อคำ	ผู้อาวุโสหญิง/วิทยากรชาวบ้านงานผีมือ
15	นางอาหมี่ อานิง	อะพีเยผ่า/หมอลานาย
16	นายอาแป อานยี	ผู้อาวุโส
17	นายลองไห่ มอพะ	ผู้ปกครองนักเรียน
18	นายชาติชาย ตั้งใจมานะ	ผู้ปกครองนักเรียน
19	นายสนิท สุขสันต์ภักดี	ผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการสถานศึกษา
20	นายสรวุฑูร์ ต๋องสู้คีรี	อดีตผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ปกครองนักเรียน
21	นายสุวัฒน์ มาเยอะ	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครองนักเรียน
22	นายพิศาล เลิศใจกุล	ส.อบต./กรรมการสถานศึกษา
23	นายประยุทธ์ เยแจะ	ส.อบต./กรรมการศึกษา
24	นายสมศักดิ์ มาเยอะ	ประธานประชาคมอาข่า/ผู้ปกครอง
25	นางอรวรรณ เยแจะ	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครองนักเรียน
26	น.ส.นารี ภักดีคีรี	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครองนักเรียน
27	นายสว่าง จูเปาะ	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครองนักเรียน
28	นายครรชิต มาเยอะ	ผู้ปกครองนักเรียน

1. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มร่วมกิจกรรมหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก(ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	ตำแหน่ง/ฐานะ/บทบาท
29	นายอาโพะ มาเยอะ	พี่ญา
30	นายอาดี จูเปาะ	ผู้อาวุโส/ผู้อาวุโส
31	น.ส.เมธาวี อวยลอ	นักศึกษา
32	นายอาเกือ ภัคดีศรี	ทูหมอ/ผู้อาวุโส
33	นายยรรยง ยืนยงความดี	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครอง
34	นางหมี่ชู ตั้งใจมานะ	ผู้ปกครอง
35	น.ส.นนทิสมา มาเยอะ	กรรมการสถานศึกษา/ผู้ปกครองนักเรียน
36	นายอาเก๊ะ ยื่อแจะ	ผู้อาวุโส
37	นางมิแก มอพะ	ผู้ปกครองนักเรียน

2. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มร่วมกิจกรรมหมู่บ้านอาซาปากกล้วย

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	ตำแหน่ง/ฐานะ/บทบาท
1	นายอำพล อภิสุนทรกุล	ชะหมา/ผู้อาวุโส
2	นายอาหือ ยาแปงกู๋	จอมะ/ผู้อาวุโส
3	นายนพพล พิมลสกุลรักษา	ผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการสถานศึกษา
4	นายอานนท์ พิมลเกียรติยศ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ปกครองนักเรียน
5	นายทรงกลด อภิสุนทรกุล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/กรรมการสถานศึกษา
6	นายพิชัย อภิสุนทรกุล	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
7	นายฉัตรชัย อภิสุนทรกุล	สมาชิกสภาจังหวัด
8	นายศุภชัย อภิสุนทรกุล	ประธานกลุ่มหนุ่มสาว
9	นายสมชาย อภิสุนทรกุล	ผู้อาวุโส
10	นายอาเกอ อายิกู๋	ผู้อาวุโส
11	นายมงคล พิมลดำรงเกียรติ	แจ่วหย่า/ผู้อาวุโส
12	นายสมจิตร วิบูลกิจไพศาล	ผู้อาวุโส
13	นายอัศวิน พิมลสกุลรักษา	แจ่วหย่า/ผู้อาวุโส
14	นายสมบัติ พิมลธนสุนทร	ผู้อาวุโส
15	นายวัลลภ วิบูลวุฒิไกร	ผู้อาวุโส
16	นายชำนาญ อภิสุนทรกุล	บ่าจี้/ผู้อาวุโส
17	นายวิชัย พิมลเกียรติยศ	ผู้อาวุโส

2. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มร่วมกิจกรรมหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	ตำแหน่ง/ฐานะ/บทบาท
18	นายบรรจง พิมลเกียรติยศ	เจ้าหมู่บ้าน/ผู้อาวุโส
19	นายจำนงค์ อภิสุนทรกุล	เจ้าหมู่บ้าน/ผู้ให้ข้อมูล
20	นายสุทัศน์ หลวงมูล	ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่ฟ้าหลวง
21	นายพิสูจน์ อุ่นนันทกาศ	ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง
22	นายเดวิท อภิสุนทรกุล	ผู้ปกครองนักเรียน
23	น.ส.ศรณี พิมลธิติกุล	นักศึกษา
24	น.ส.ธัญพิชชา แยกชอก	นักศึกษา
25	น.ส.ศนิศร พิสัยเลิศ	นักศึกษา
26	น.ส.ศรีนวล ยาแปงกู่	นักศึกษา

3. รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการด้านวัฒนธรรมในการขอรับคำแนะนำ

1. ผศ.ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
2. นายสมบัติ คำบุญเรือง ผู้อำนวยการศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
3. นางอุไรวรรณ แสงศร นักวิจัยชาวเขาเผ่าอาข่า กรมประชาสงเคราะห์
4. นายทวิช จตุรพฤษ นักวิจัยชาวเขาเผ่าลาหู่ กรมประชาสงเคราะห์
5. นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษา และวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย
6. นายวุฒิไกร มอฟ้า รองนายกสมาคมเพื่อการศึกษา และวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย
7. นายสุทัศน์ หลวงมูล ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่ฟ้าหลวง

4. รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

1. ผศ.ดร.เลขา	ปิยะอัศจรรย์ะ	นักวิชาการอิสระสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
2. ผศ.ดร.อลิศรา	ชูชาติ	อาจารย์ภาควิชามัธยมศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. รศ. สุกัญญา	สุจฉายา	อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. ดร.วิศณี	ศิลตระกุล	นักวิชาการ 8ว. สำนักงานการศึกษา
นอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ
5. ดร. พรทิพย์	อันทิวโรทัย	อาจารย์ภาควิชานโยบาย การจัดการ
และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบทดสอบวัดระดับความรู้ ทักษะและระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาข่า

1. นายไกรสิทธิ์ สิริโชค	ผู้อำนวยการสมาคมเพื่อการศึกษา
และวัฒนธรรมอาข่าจังหวัดเชียงราย
นักวิจัยชุมชนร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย(สกว.)
2. นายวุฒิไกร มอฟ้า	อาจารย์ 2 ระดับ 7 โรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก
รองนายกสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรม
อาข่าจังหวัดเชียงราย นักวิจัยชุมชนร่วมกับ
สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
3. นายสุทัศน์ หลวงมูล	ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอแม่ฟ้าหลวง
4. นายพิสูจน์ อุ่นนันทศาสตร์	ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่ฟ้าหลวง

6. ศัพท์ภาษาอาข่า

อีก่อ	หมายถึงชาวอาข่าในการวิจัยครั้งนี้
อะเพอหมีแย	พระเจ้า/เทพที่เคารพสูงสุดในความเชื่อของอาข่า
มีซอง	เจ้าที่ดูแลปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่ง
ยาอุมยาซของมะ	พระโพสพ
อาข่าย้ง	การปฏิบัติตามวิถีอาข่า เช่น การทำพิธีกรรม ประเพณี
อี ล้อ ล้อ เขาะ	บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์หรือบ่อน้ำบริสุทธิ์
มี ซ้อง ล้อ คู	ศาลพระภูมิหมู่บ้าน
ล้อ ซ้อง	ประตูหมู่บ้าน
แด ซ้อง	ลานเที่ยวหมู่บ้านหรือลานแสดงวัฒนธรรมประจำหมู่บ้าน
หละ เฉ่อ มา	ชิงช้าใหญ่
อะพีเปาะเหลาะ	หิ้งผีบรรพบุรุษ สิ่งเคารพบูชาสูงสุดในบ้าน
เปาะเหลาะ เปาะทุ	ตะกร้าใส่สิ่งของสำหรับเตรียมบูชาบรรพบุรุษ
จือมะ/แจ่มมา	ผู้นำวัฒนธรรมสูงสุดในชุมชนและการปกครอง
แจ่มหย่า	ผู้ช่วยผู้นำวัฒนธรรมสูงสุดในชุมชนและการปกครอง
พี่มะ/ทุหมอ	หมอสวดพิธีกรรม
บาจี/จีปะ	ช่างตีเหล็ก
ชะหม่า	ผู้รู้หรือผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นที่นับถือของชุมชน
หน้าเงอ	นักประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน
นยี้ผ้า/ยี้ผ้า	หญิงชราที่ทำหน้าที่เป็นหมอทรง
อ่าบ้อ	ผู้อาวุโสชาย
อ่าหี	ผู้อาวุโสหญิง
จี	รายชื่อบรรพบุรุษ
ยาแย อาม่า	ผู้หญิงที่ได้รับการยกสถานะเทียบเท่าผู้ชาย
อ่าดา/อ่าม้า	พ่อ/แม่
สะล้า	วิญญาณ/ขวัญ
ยี้ปะ	เหล้า
ล้อบอ	น้ำชา
อาโฮย	ควาย
อาค้อ	สุนัข
อาหยะ	หมู

7. รายชื่อบรรพบุรุษหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย

1. อี้มหมะ	22. โหนยหย่าซ้อ	43. แยโจยะ
2. อี้มก้อง	23. ซ้อหม่อแ้ว	44. โจยะบอง
3. ก้องแหนะ	24. หม่อแ้วแจ่ว	45. บองแหล่
4. แหนะเหยาะ	25. แจ่วถ่องผ่อง	46. แหล่ยี
5. เหยาะเยอะ	26. ถ่องผ่องมอ	47. ยีชะ
6. เยอะโห้	27. มอคองเถาะ	48. ชะยี
7. โห้มา	28. คองเถาะเย่	49. ยีเซ
8. มาย้อ	29. เย่เลยอ	50. เซคิม
9. ย้อแคะ	30. ยอชี่ละ	51. คิมชอง
10. แคะแบ	31. ละทอเบะ	52. ชะจ้อ
11. แบชี่ม	32. ทอเบะเซะ	53. จ้อหนี
12. ชี่มมิไ้	33. เบะเซะแหละ	54. หนีย่า
13. ไ้ถั่วเล	34. แหละลงโบ	55. ย้ายอง
14. ถั่วเลจิม	35. โบมอโปะ	56. ยองแจ่อ
15. จิมหม่อแย้	36. มอโปะที	57. แจ่อแสะ
16. หม่อแย้จ๊ะ	37. ทีช่าเบอะ	58. แสะย้อ
17. จะถี่ลี้	38. เบอะมาจ้อง	59. ย้อจอ
18. ถี่ลี้ลี้	39. จ้องแจ่อ	60. จอเบะ
19. ลี้ผ่องแบ๊ะ	40. แจ่อแก้ว	61. เบะช้อง
20. ผ่องแบ๊ะอู	41. แก้วแจ้	62. ชองโผะ
21. อูหย่าโนย	42. แจ้แย	

หมายเหตุ เป็นตัวอย่างของรายชื่อบรรพบุรุษในสายสกุลของแกนนำและผู้สอนคนสำคัญ
หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย ซึ่งมีชื่อ-สกุลอาข่าคือ
ชองโผะ ยาแปงกู๋ (อำพล อภิสุนทรกุล)

แบบสำรวจชุมชน

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

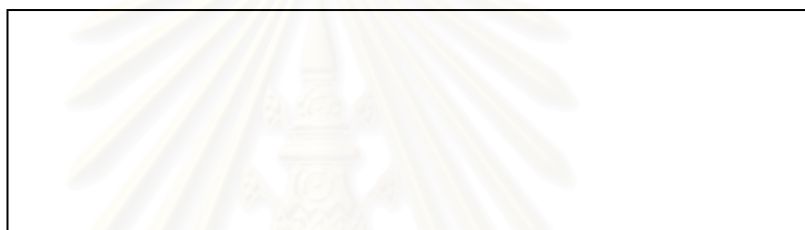
สำรวจครั้งที่..... วัน เดือน ปี ที่สำรวจ.....

1. ที่ตั้งและอาณาเขต

หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....

อาณาเขต.....

2. แผนที่ชุมชน

3. การสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน

3.1 สภาพทั่วไปของบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้าง

3.2 การคมนาคมภายในชุมชนและกับภายนอกชุมชน

3.3 สถานที่สำคัญของชุมชน รวมทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของอาข่า

3.4 สถานที่สำคัญของทางราชการ เช่น โรงเรียน สาธารณูปโภค

3.5 พิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ในรอบ 12 เดือน

3.6 สภาพแวดล้อมทั่วไปที่ส่งเสริมและทำลายการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

4. ประชากร

- จำนวนประชากรจำแนกตาม เพศ, ช่วงอายุ,
- จำนวนครัวเรือน
- อาชีพ
- รายได้
- ระดับการศึกษา

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลหลัก

ชื่อ..... สกุล..... .อายุ.....ปี

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....เวลา.....สถานที่.....

บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์.....

สภาพแวดล้อม.....

ปฏิกริยาของผู้ให้ข้อมูล.....

พฤติกรรมหรือเหตุการณ์ขณะให้ข้อมูล.....

ข้อมูลชุดนี้ถูกเก็บบันทึก แบบสัมภาษณ์ ตลับเทป ภาพถ่าย

ประเด็นในการสัมภาษณ์ ครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 1.1 ประวัติชุมชน
 - 1.2 ระบบครอบครัว เครือญาติ โครงสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน
 - 1.3 กิจกรรมทางพิธีกรรมประเพณี บทบาทของแต่ละฝ่าย ความสำคัญ
 - 1.4 องค์กรในชุมชนมีหรือไม่ ทำอะไร ส่งเสริมวัฒนธรรมหรือไม่อย่างไร
 - 1.5 การรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของสังคม และวัฒนธรรม
 - 1.6 ปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม อบายมุข การสืบทอดวัฒนธรรม
 - 1.7 ความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก
2. ข้อมูลด้านวัฒนธรรมอาข่า
 - 2.1 อะไรที่แสดงถึงความเป็นอาข่า
 - 2.2 เยาวชนอาข่าควรมีคุณลักษณะอย่างไร
 - 2.3 การเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีเดิมของอาข่ามีอะไร อย่างไร
 - 2.4 การเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในปัจจุบันมีความเหมาะสมหรือมีปัญหาอุปสรรคอะไรหรือไม่ อย่างไร
 - 2.5 อาข่าควรมีบทบาทอย่างไรในการสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า
 - 2.6 นอกจากอาข่า ใคร หน่วยงานใด หรือองค์กรใด ควรมีบทบาทในการร่วมสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า อย่างไร

**แบบทดสอบวัดระดับความรู้ ทักษะคิดและการปฏิบัติวัฒนธรรม
ของเยาวชนอาชานุ่มบ้านอาชาน่าปากกล้วย**

แบบทดสอบฉบับนี้ มีทั้งหมด 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เพื่อวัดระดับความรู้วัฒนธรรมอาชาน่าของเยาวชนเรื่อง จี

ตอนที่ 2 เพื่อวัดระดับทัศนคติต่อวัฒนธรรมอาชาน่าของเยาวชน

ตอนที่ 3 เพื่อวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาชาน่าของเยาวชน

แบบทดสอบตอนที่ 1 เพื่อวัดระดับความรู้ วัฒนธรรมอาชาน่าของเยาวชนเรื่อง จี

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุด ข้อละ 1 คำตอบ

1. พระเจ้า/เทพสูงสุดในความเชื่อของอาชาน่าเรียกว่า...

ก. อะ เพอ หมี่ แย	ข. อีม ม่า
ค. ซีม มิ โอ	ง. อะ พี เปาะ เหลาะ
2. ปฐมบุรุษอาชาน่าหรือมนุษย์ที่เป็นต้นตระกูลอาชาน่าคนแรก มีชื่อว่าอย่างไร

ก. อะ เพอ มิ แย	ข. อีม ม่า
ค. ซีม มิ โอ	ง. แนะ จอ
3. ชาวไทยภูเขาเผ่าอาชาน่าแบ่งออกเป็นกี่กลุ่ม (ตามเอกสารของสมาคมเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมอาชาน่าจังหวัดเชียงราย)

ก. 6 กลุ่ม	ข. 7 กลุ่ม
ค. 8 กลุ่ม	ง. 9 กลุ่ม
4. ชาวบ้านอาชาน่าปากกล้วยจัดอยู่ในอาชาน่ากลุ่มใด

ก. อูไล้อาชาน่า	ข. ลอม้อาชาน่า
ค. ละป้ออาชาน่า	ง. หน้าค้ำอาชาน่า
5. ผู้นำอาชาน่าปากกล้วยคนแรกที่พากลุ่มจากเมืองจีนมาตั้งรกรากในบริเวณดอยตุงชื่ออะไร

ก. โล๊ะซา	ข. โล๊ะก้อ
ข. หมอแยะ	ง. หลอก้อ

ตอนที่ 2 แบบทดสอบเพื่อวัดระดับทัศนคติต่อวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่าปากกล้วย

เกณฑ์การประเมินมี 3 ระดับ แต่ละระดับมีความหมายดังนี้

- ☺ หมายถึง ดี, ถูกต้อง, เห็นด้วย
- ☹ หมายถึง รู้สึกเฉย ๆ
- ☹ หมายถึง ไม่ดี, ไม่ถูกต้อง, ไม่เห็นด้วย

คำชี้แจง ทำเครื่องหมาย / ในช่องด้านขวา ตามความรู้สึกจริงของของนักเรียน

ข้อที่	ข้อความ	☺	☹	☹
1	ผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้สืบสกุลของอาช่า			
2	บรรพบุรุษเป็นผู้มีพระคุณ ทุกคนควรรำลึกและนับถือ			
3	การแต่งงานระหว่างคนในสกุลเดียวกันของอาช่า			
4	อาช่าไม่มีตัวหนังสือ ใช้เพียงความจำเท่านั้น			
5	การเกิดมาเป็นอาช่า หรือชาวไทยภูเขาเผ่าอาช่า			
6	เมื่อถูกแนะนำว่าเป็น “อาช่า” ต่อกับเพื่อนคนไทย			
7	การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า			
8	การมีภาษาอาช่าประจำเผ่า			
9	การทำไร่แบบเผาป่าเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่			
10	ประเพณี/พิธีกรรมต่าง ๆ ของอาช่า ในรอบหนึ่งปี			
11	การทานเนื้อสุนัข			
12	การมีประตุมูบ้าน, ศาลพระภูมิหมู่บ้าน, บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์, ลาน เที๋ยวและชิงช้าใหญ่ในหมู่บ้านอาช่า			
13	การแยกพื้นที่ภายในบ้านเป็นส่วนของผู้ชายและของผู้หญิง			
14	การตั้งบ้านเรือนอยู่บนดอย			
15	การฆ่าสัตว์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ			
17	หมู่บ้านอาช่ามีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้าน			
18	เวลาทานอาหารในวันทำพิธีกรรมต้องให้คนสูงอายุทานก่อน			
19	ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้ หากภรรยาคนแรกไม่มีบุตรชาย			
20	การมีกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาช่า			

ตอนที่ 3 แบบทดสอบเพื่อวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่าปากกล้วย

ข้อที่	ด้านการปฏิบัติ	ปฏิบัติเป็นประจำ	ปฏิบัติเป็นบางครั้ง	ไม่เคยปฏิบัติ
1	แต่งกายชุดประจำเผ่าตามช่วงเทศกาลประเพณี			
2	พูดภาษาอาช่ากับเพื่อนหรือคนที่เป็นอาช่าด้วยกัน			
3	การเคารพบูชาบรรพบุรุษ เชื้อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่			
4	ปฏิบัติตามกฎจารีตของเผ่าและกฎของหมู่บ้าน			
5	ช่วยงานและเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน เช่น การไล่ชิงช้า การขับไล่ผีเปรตออกจากหมู่บ้าน ประเพณีปีใหม่ไข่แดง หรือการแสดงวัฒนธรรมตามเทศกาล			
6	สนใจศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับความหมายของการกระทำตามพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ของเผ่าโดยการอ่านหนังสือและถามจากผู้รู้อยู่เสมอ			
7	ตั้งใจทำงานทุกอย่างให้ดีที่สุด เพื่อพัฒนาตนเองและสร้างชื่อเสียงเกียรติยศแก่พี่น้องชนเผ่า			
8	ภูมิใจและมั่นใจในตัวเอง หากต้องแสดงศิลปะวัฒนธรรมอาช่าให้กับเพื่อนต่างเผ่าหรือคนไทยพื้นราบได้ชม			
9	ภูมิใจในการเป็นคนไทยเผ่าอาช่า			
10	แสดงความเคารพต่อศาสนวัตถุในบ้านและในหมู่บ้าน พร้อมอธิบายให้คนไม่รู้ได้ปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง			

**แบบทดสอบวัดระดับความรู้ ทักษะและการปฏิบัติวัฒนธรรม
ของเยาวชนอาช้บ้านห้วยขี้เหล็ก**

แบบทดสอบฉบับนี้ มีทั้งหมด 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เพื่อวัดระดับความรู้วัฒนธรรมอาช้

ตอนที่ 2 เพื่อวัดระดับทัศนคติต่อวัฒนธรรมอาช้ของเยาวชน

ตอนที่ 3 เพื่อวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช้ของเยาวชน

แบบทดสอบตอนที่ 1 เพื่อวัดระดับความรู้วัฒนธรรมอาช้

คำชี้แจง ให้นักเรียนเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุด ข้อละ 1 คำตอบ

1. บรรพบุรุษอาช้เริ่มนับจากชื่อของใคร

ก. อะ เพอ หมี่ แย	ข. อิม มา
ค. ซิม มิ โอ	ง. แสนอูนเรื่อน
2. อาช้แบ่งออกเป็นกี่กลุ่มในปัจจุบัน

ก. 3 กลุ่ม	ข. 5 กลุ่ม
ค. 8 กลุ่ม	ง. 10 กลุ่ม
2. ชาวอาช้บ้านห้วยขี้เหล็กจัดอยู่ในอาช้กลุ่มใด

ก. อูไล้อาช้	ข. ลอมี้อาช้
ค. ละป้ออาช้	ง. หน้าค้ออาช้
4. ผู้นำสูงสุดทางวัฒนธรรมอาช้ในหมู่บ้านห้วยขี้เหล็ก เรียกว่าอะไร

ก. จ้อมะ/แจ้วมา	ข. พ้อมะ/ทุหมอ
ค. ยี่ผ่า	ง. บาจิ/จีบะ
5. ตำแหน่งผู้นำทางวัฒนธรรมเปรียบเทียบกับผู้นำทางราชการข้อใดถูกต้อง

ก. จ้อมะเทียบเท่านายอำเภอ	ข. จ้อมะเทียบเท่าผู้ใหญ่บ้าน
ค. ยี่ผ่าเทียบเท่าพระสงฆ์	ง. บาจิเทียบเท่าผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
6. สิ่งเคารพสูงสุดภายในบ้านของอาช้ที่นับถือบรรพบุรุษ เรียกว่าอะไร

ก. อี ส้อ ล้อ เคาะ	ข. อะ พี เปาะ เหลาะ
ค. แม สะ ล้อ	ง. ล้อ ซ้อง

15. ประเพณีปีใหม่ลูกช่าง “ค้ำห้องพา” แปลเป็นภาษาไทยว่าอย่างไร
- ก.ฉลองความอุดมสมบูรณ์ ข. เปลี่ยนฤดูกาล
ค. สนุกสนาน ง. วันพักผ่อน
16. ลูกสะบ้าได้มาจากส่วนใดของต้นไม้
- ก. แก่นไม้ ข. เมล็ด
ค. ใบ ง. กิ่ง
17. ลูกช่างทำมาจากส่วนใดของไม้
- ก. แก่นหรือแก่นไม้ ข. เมล็ด
ค. ใบ ง. ราก
18. อวัยวะส่วนใดของร่างกายถือว่าสำคัญที่สุดต่อการเล่นลูกช่าง
- ก. สายตากับเท้า ข. สายตากับมือ
ค. มือกับเท้า ง. มือกับหัวไหล่
19. การเล่นลูกช่างและสะบ้ามีประโยชน์อย่างไรต่อนักเรียน
- ก. ฝึกน้ำใจนักกีฬา ข. ออกกำลังกาย
ค. สนุกสนานและได้เพื่อน ง. ถูกทุกข้อ
20. อุบัติเหตุจากการเล่นลูกช่างและสะบ้า เราป้องกันได้โดยวิธีใด
- ก. เล่นคนเดียว ข. เล่นกับเพื่อน
ค. เล่นอย่างระมัดระวัง ง. ทำพิธีก่อนเล่น

ตอนที่ 2 แบบทดสอบเพื่อวัดระดับทัศนคติต่อวัฒนธรรมอาข่าของเยาวชนอาข่าห้วยซี้เหล็ก

เกณฑ์การประเมินมี 3 ระดับ แต่ละระดับมีความหมายดังนี้

- ☺ หมายถึง ดี, ถูกต้อง, เห็นด้วย
- ☹ หมายถึง รู้สึกเฉย ๆ
- ☹ หมายถึง ไม่ดี, ไม่ถูกต้อง, ไม่เห็นด้วย

คำชี้แจง ทำเครื่องหมาย / ในช่องด้านขวา ตามความรู้สึกจริงของของนักเรียน

ข้อที่	ข้อความ	☺	☹	☹
1	ผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้สืบสกุลของอาข่า			
2	ลูกหลานอาข่าทำพิธีแสดงความสำนึกในบุญคุณต่อบรรพบุรุษ			
3	การห้ามแต่งงานระหว่างคนในสกุลเดียวกันของอาข่า			
4	อาข่าไม่มีตัวหนังสือ ใช้เพียงความจำเท่านั้น			
5	การเกิดมาเป็นอาข่า หรือชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่า			
6	การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า			
7	การมีภาษาอาข่าประจำเผ่า			
8	การประกอบอาชีพทำไร่ข้าวและเลี้ยงสัตว์			
9	ประเพณี/พิธีกรรมต่าง ๆ ของอาข่า ในรอบหนึ่งปี			
10	การทานเนื้อสุนัข			
11	การมีประตู่หมู่บ้าน, ศาลพระภูมิหมู่บ้าน, บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์, ลาน เที๋ยวและชิงช้าใหญ่ในหมู่บ้านอาข่า			
12	การแยกพื้นที่ภายในบ้านเป็นส่วนของผู้ชายและของผู้หญิง			
13	การตั้งบ้านเรือนอยู่บนดอย			
14	การฆ่าสัตว์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ			
15	การมีกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมอาข่า เช่น ประเพณีได้ชิงช้า			
17	ผู้ชายมีภรรยาเพิ่มได้ หากภรรยาคนแรกไม่มีบุตร			
18	อาข่ามีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้าน			
19	การได้แสดงวัฒนธรรมอาข่า เช่น การเต้นรำ ร้องเพลง			
20	ดีใจเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวในหมู่บ้าน			

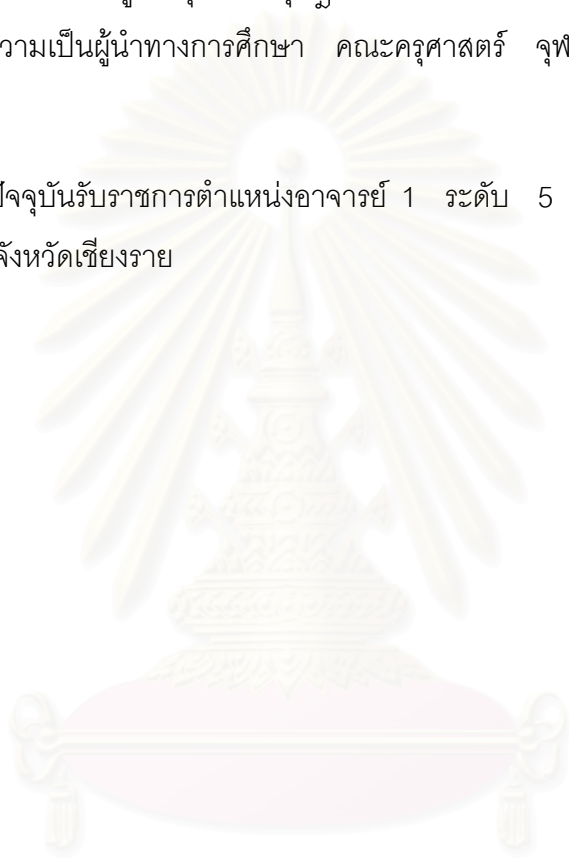
ตอนที่ 3 แบบทดสอบเพื่อวัดระดับการปฏิบัติวัฒนธรรมอาช่าของเยาวชนอาช่าห้วยซี้เหล็ก

ข้อ ที่	ด้านการปฏิบัติ	ปฏิบัติ เป็นประจำ	ปฏิบัติ บางครั้ง	ไม่เคย ปฏิบัติ
1	แต่งกายชุดประจำเผ่าตามช่วงเทศกาลประเพณี			
2	พูดภาษาอาช่ากับเพื่อนหรือคนที่เป็นอาช่าด้วยกัน			
3	นับถือบรรพบุรุษ เชื้อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่			
4	ปฏิบัติตามกฎจารีตของหมู่บ้าน เช่น ไม่ลบหลู่หรือเล่น ประตู่หมู่บ้าน			
5	ร่วมกิจกรรมประเพณีของหมู่บ้าน เช่น การไล่ชิงช้า การเล่นปีไหมลูกข่าง การไล่ผีเปรต			
6	ศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับความหมายของการกระทำตาม พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ของเผ่าโดยการอ่านหนังสือและ ถามจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ			
7	ตั้งใจเรียนทำงานทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายจากครู			
8	แสดงความเคารพต่อศาสนวัตถุในบ้านและในหมู่บ้านโดย ไม่ไปเล่นจับต้องหรือทำลาย			
9	แนะนำให้กับผู้ไม่รู้ได้ปฏิบัติต่อศาสนวัตถุในบ้านและใน หมู่บ้านอย่างถูกต้อง			
10	ทำการบ้านและอ่านหนังสือวัฒนธรรมการละเล่นของอาช่า			

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายอุทัย ปัญญาโกณู เกิดวันที่ 24 มีนาคม 2511 ที่บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 16 ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี วิชาเอกการศึกษาปฐมวัย สหวิทยาลัยล้านนาเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่) ปีการศึกษา 2533 การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2539 และศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี การศึกษา 2543

ปัจจุบันรับราชการตำแหน่งอาจารย์ 1 ระดับ 5 โรงเรียนบ้านขุนแม่บง ตชด. อำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย